ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III, TOMUL VII

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1 9 2 7

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

SERIA III, TOMUL VII

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1927

CUPRINSUL

Pag.

ORGANIZAREA FINANCIARĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI IN EPOCA LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN

DE

CONSTANTIN C. GIURESCU

Ședința dela 29 Octomvrie 1926

INTRODUCERE. Domeniul vechii noastre organizări financiare nu s'a bucurat până acum de prea multă atenție din partea istoricilor noștri. O singură monografie asupra epocii mai vechi [1]) și câteva încercări cu privire la secolele XVIII și XIX[2]): iată tot ce s'a publicat până acum în această direcție. Și trebuie avut în vedere faptul că o parte din încercările amintite nu sunt studii propriu zise, ci publicații de material istoric, însoțite de un comentariu.

Care să fie pricina acestei stări de lucruri? In nici un caz, ea nu e lipsa de importanță a subiectului. Studiul vechii noastre organizări financiare este de cel mai înalt interes. Ne dăm îndată seama de aceasta

[1]) Aceia a lui I. Vlădescu, *Despre dări sau impozite I. Birul*, București 1925.

[2]) Petru Rășcanu, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776. Document dela Grigorie A. Ghica v. v.* (teză de licență), Iași 1887; C. Calmuschi, *Principalele dări ale Moldovei* și *Terei Romanesci mai ales în secolul al XVIII* (teză de licență), Vaslui 1891; L. Colescu, *Geschichte des rumänischen Steuerwesens in der Epoche der Fanarioten (1711—1821)* (teză de doctorat), München 1897. (A fost tradusă în românește: *Sistemul de impozite în România în epoca Fanarioților*, în revista «Economia Națională», XXII (1898) Iulie, No. 7, p. 369—386; Octomvrie, No. 10, p. 561—573; Decemvrie, No. 12, p. 960—971 și Anul XXIII (1899) Ianuarie, No. 1, p. 61—84); A. D. Xenopol, *Finanțele în epoca Fanarioților* în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», Anul I (1883) vol. I, p. 45—73; V. A. Urechiă, *Din domnia lui Ioan Caragea.....Finanțe* în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunei Istorice, Seria II, t. XXII, p. 222—300; N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București 1902, 183 p.

cercetând cât de sumar trecutul nostru. E deajuns să spunem, de pildă, că dările au constituit unul din elementele esențiale ale diferențierii și evoluției sociale, că schimbarea domnilor și relațiile cu Turcii au fost adesea în funcție de plata birului sau haraciului, că faimoasa legătură a lui Mihai Viteazul și așezământul lui Barnovschi sunt, de fapt, măsuri fiscale, ca să vedem îndată importanța studiului vechii noastre organizări financiare.

De ce lipsesc în cazul acesta monografiile? După părerea noastră, unul din motive ar fi ariditatea cercetărilor necesare pentru alcătuireaziselor monografii. A urmări înșirarea seacă, fără nici o lămurire, a diferitelor impozite în documente, a studià coloane de cifre și socoteli în condicile vistieriei nu este, evident, o ocupație din cele mai atrăgătoare. Se explică deci în parte, puținul entuziasm pentru astfel de cercetări.

Dar motivul de căpetenie al lipsei de monografii credem a fi altul, anume: sărăcia izvoarelor istorice. Există, ce-i dreptul, numeroase hrisoave și cărți domnești cari cuprind scutiri de dări acordate boierilor și mănăstirilor; s'au mai păstrat apoi diferite acte relative la biruri, amestecate printre cele de proprietate, care deasemenea conțin unele lămuriri.

Dar dacă avem documente în număr considerabil, în schimb însă, dintre actele vistieriei și cămării, acte în care se consemnau și care ne-ar fi explicat operațiunile acestor importante administrațiuni (impuneri, încasări, cheltuieli) nu ni s'au păstrat până la sfârșitul secolului XVII decât doar câteva însemnări.

Se știe că vechile noastre administrațiuni nu posedau scripte sau condici de lucrările lor. Este sigur, de pildă, că logofeția care eliberà actele de proprietate, nu păstrà copii de pe ele și nici măcar însemnări de data și persoana căreia i s'a eliberat actul. Hrisovul erà proprietatea celui ce-l primeà; acesta aveà grijă să-l păstreze. Când documentele se pierd sau sunt distruse, cei interesați vin la domnie cu martori și obțin altele noui. Dacă ar fi existat registre în care să se fi trecut duplicatele actelor emise, nu ar mai fi fost nevoie de asemenea probe cu martori. Deasemenea nici vornicia nu posedà scripte sau condici pentru pricinile judecate.

Singura dintre administrațiile noastre vechi care a avut condici și o arhivă pare să fi fost vistieria. Ni se vorbește adesea în documente de catastife, izvoade și însemnări de ale vistieriei. Știm, de pildă, că

acì se păstrau catastife în care se arătau satele și rumânii domnești. Intr'un proces pe care sătenii din Dedulești, ce se vânduseră rumâni lui Mihai Viteazul, îl au în 1615 cu Vasile vistierul, căruia satul îi fusese în urmă dăruit, pe lângă mărturia orășenilor din Târșor aduși de proprietar ca să dovedească vânzarea, Radu Mihnea recurge, pentru aflarea adevărului, și la condicile vistieriei: «Apoi domnia mea am căutat *la catastihul lui Mihai Vodă de satele de cumpărătoare* și am aflat domniia mea satul Dediuleștii vândut... lui Mihai Vodă pe bani gata» [1]). Mai târziu, în 1622, cu prilejul unui alt proces între sătenii din Grozăvești ce se pretindeau megiași vânduți lui Mihai Vodă și Sima logofătul care-i revendicà drept rumâni de moștenire ai soției sale dela mătușa ei, jupâneasa Neaga a lui Mitrea vornicul, Radul Mihnea se sprijină în darea hotărîrii tot pe catastiful lui Mihai: «Ci de aceasta am adeverit domnia mea *din catastihul lui Mihai Vodă*, cum că nici au fost sat domnesc, nici rumâni domnești, ci tot au fost rumâni jupânesii Neagăi Mitroaia» [2]). Acest catastif al lui Mihai s'a pierdut [3]).

Din însemnările, izvoadele și socotelile vistieriei nu ni s'a păstrat nimic privitor la secolele XIV, XV și aproape întreg al XVI-lea. Prima însemnare de acest fel e dela sfârșitul secolului XVI, din 1591 Fevruarie 20, dela Petru Șchiopul, cuprinzând numărul contribuabililor din Moldova, împărțiți pe categorii. Titlul este: «Catastih de cisle de țirani, de la toate ținuturi și curtiani și vѣtaji și neamiși și popi» [4]). Aceasta e o însemnare globală în care s'au trecut unitățile impozabile, pe categorii fiscale. Erau însă și catastife în care se treceà fiecare sat în parte

---

[1]) N. Iorga, *Studii şi Documente*, V, 480.

[2]) Document din 10 August 1622, Arhivele Statului, Mănăstirea Sf. Ioan, pachetul II, doc. 1. (După o însemnare a părintelui meu C. Giurescu, aflătoare în biblioteca mea; această lămurire se referă şi la celelalte documente dela Arhivele Statului şi Academia Română, citate mai jos şi prevăzute cu un asterisc. (*). Toate aceste documente sunt actualmente la Moscova; cf. Constantin C. Giurescu, *Consideraţii asupra istoriografiei româneşti în ultimii douăzeci de ani*, Vălenii de Munte, 1926, p. 37—39.

[3]) S'au păstrat însă anumite socoteli din vremea lui Mihai, între care şi «catastihul ţѣrѣi Ardealului de pre judeaţe şi vamele şi ocnele». Vezi N. Iorga, *Documente nouĕ, în mare parte românesci relative la Petre Şchiopul şi Michaiu Vitézul* în Analele Academiei t. XX, p. 455—488.

[4]) Hurmuzaki, XI, 219—220. — Alte socoteli dela Petru Şchiopul, între care şi cifra haraciului pe 1587, au fost publicate de N. Iorga, *Documente nouĕ, în mare parte românesci relative la Petru Şchiopul şi Michaiŭ Vitézul* în Analele Academiei, t. XX, p. 435 — 455.

1*

cu birul lui. Despre un astfel de catastif se face mențiune într'un document din 1616, referitor la satul Orlea din Romanați, al mănăstirii Cozia. Domnul, Radu Mihnea, acordă mai multe scutiri acestui sat, fiindcă erà risipit încă de pe vremea lui Mihai Vodă, când oamenii au fost robiți și fugiți peste Dunăre «*de au rămas siliştea pustie şi nu este scrisă nicăirea în catastihul domniei mele la bir*» [1]). Intr'o carte de scutire din 12 Octomvrie 1632, dată mănăstirii Cozia pentru niște plăieși reîntorși din Țara Ungurească, unde fugiseră, Matei Basarab arată că i-a iertat «ca să se poată apucà și ei de loc și de hrană *şi să-şi dea birul, cum sunt scrişi la catastih*» [2]).

In afară de aceste catastife generale, în care erau trecute satele cu birul lor, mai existau și altele în care se treceau slujitorii, fiecare cu numele lui. In 1659 Maiu 11, Gheorghe Ghica, judecând un proces dintre Neculae Buhuș biv clucer și un vecin al său din Docolina care fugise și se scrisese călăraș, dă rămas pe vecin fiindcă «domniia mea *l-am cîutat la catastiv* și nu l-am aflat călăraș, ce umblî fără de ispravă, fugind dela vecinîtate»...[3]).

O altă categorie de catastife sau condici erau acelea generale de venituri și cheltueli. Intre actele pe care Brâncoveanu le păstrà la Brașov, acte secfestrate și inventariate de Imperiali, după omorîrea sa, se găseau mai multe asemenea condici, între cari și una din timpul lui Matei Basarab [4]).

O a treia categorie de însemnări ale vistieriei erau cele privitoare la o singură dare sau dijmă, percepută la un moment dat. De felul acesta ni s'a păstrat însemnarea moldovenească din Maiu 1591, de pe vremea lui Petru Șchiopul purtând titlul: «Catastih amintitor de toată goștina oilor, câte oi s'au găsit la fiece ținut și cari gelepi și casapi le-au luat fie cu aspri noi, fie cu aspri vechi» [5]). Intr'un document dela Academia Română se arătà «gorștina de oi, precum au fost estimpu lt. 7173 Ghen. 10» [6]). Ca însemnări privitoare la o singură dare mai avem și pe aceea dela Gheorghe Ștefan despre birul scos în Iunie 1654, în care se arată sumele plătite de diferitele categorii de contribuabili precum și întrebuințarea

[1]) Arhivele Statului, Condica M-rei Cozia (No. 18) f. 106 v.*

[2]) Ibidem.

[3]) *Studii şi Documente*, V, 33. O mențiune similară de un astfel de catastif într'un document din 1674 la Academia Română, pachetul III, documentul 143*.

[4]) C. Giurescu și N. Dobrescu, *Documente şi regeste privitoare la Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 294—8.

[5]) Hurmuzaki, XI, 221—30.

[6]) Actualmente la Moscova*. — Cifrele pe județe au fost publicate de N. Iorga, *Studii şi Documente*, IV, 267 nota—268.

lor [1]). Tot dela Gheorghe Ștefan ni s'a mai păstrat o listă de cheltuelile făcute de marele vistier în acelaș an [2]). Ambele însemnări se află în condica lui Constantin Mavrocordat [3]), unde au fost copiate împreună cu alte documente mai vechi. O socoteală sau «samă» identică, de banii cheltuiți de vistier este aceea a lui «Ștefan Luca vt. vist.» din anul 1706, August 3 [4]).

Din cele de mai sus, rezultă că vistieria aveà o serie de scripte, condici și însemnări din care numai o infimă parte au ajuns în mâinile noastre. Cum se explică această dispariție aproape totală a actelor vechii noastre vistierii? Au fost, după noi, două cauze: Una de caracter general, anume prefacerea și frământarea necontenită a vieței noastre trecute, cu năvălirile, prădăciunile, incendiile care le însoțiau și din cauza cărora s'au prăpădit atâtea mărturii prețioase. Cea de a doua cauză este de o natură specială, inerentă defectului de organizare a acestei vistierii. Am văzut că multe din însemnări sau izvoade se refereau la o singură dare sau impozit: odată ce această dare erà strânsă și se dădeà socoteală de întrebuințarea banilor, hârtia pe care fusese însemnată nu mai prezentà valoare, vistierul nu se mai îngrijeà de ea. Din moment ce nevoia pentru care fusese făcută însemnarea trecuse, dispare și interesul pentru păstrarea ei. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât, populația țării fiind variabilă ca număr din cauza fluctuației vecinilor sau rumânilor, din cauza răsboaielor și năvălirilor, erà nevoie să se facă recensăminte deseori spre a se stabilì numărul de contribuabili. Un recensământ anulà însă pe cel precedent și în acelaș timp și însemnările de biruri făcute pe baza aceluia.

Dar, pe lângă atmosfera generală de neîngrijire și indiferență pentru hârtiile vechi «netrebnice», mai erà un fapt care a contribuit la risipirea condicilor vistieriei. Aceste condici aveau un caracter personal. Ele interesau în primul rând pe domnul sub care fuseseră făcute. Se știe că mijlocul obișnuit pentru răsturnarea domnilor erà pâra la Poartă, motivată mai întotdeauna de reaua lor administrație. Și, chiar atunci când înlocuirea nu erà datorită unei acuzări de stoarcere a raielei, mazilul odată ajuns la Constantinopol erà sigur că are să răspundă și de o asemenea acuzare. In astfel de cazuri, catastifele vistieriei aveau un

[1]) *Studii și Documente*, IV, 263—4.

[2]) Ibidem, 264-7.

[3]) Ms. 237 Academia Română; publicată de N. Iorga, *St. și Doc*, VI, p. 207—451 unde însă nu se află și aceste două însemnări.

[4]) Academia Română, Pachetul XIII, doc. 37*.

rol hotărîtor; pe ele își întemeiau acuzatorii învinuirile dacă erau drepte, pe ele își sprijineà și domnul apărarea, dacă erà nevinovat. Din această cauză, mazâlul aveà tot interesul să ia cu el acele catastife: când domnul aveà să-și impute cevà, ele trebuiau ascunse sau distruse; dacă însă administrația lui fusese corectă, ele îi serveau drept justificare. Dealtfel soarta lor erà cam aceiaș și în cazul când ar fi rămas în vistierie: ele erau dosite sau trimise la Constantinopol, după cum ar fi putut servì interesele fostului domn sau ale pârâșilor.

Dar, pe lângă domn, cel care aveà un interes deosebit ca aceste catastife să nu rămâie în vistierie erà șeful acestei administrații, marele vistier. Cheltuielile urgente pentru care nu se puteà așteptà încasarea birului, vistierul le făceà adesea din averea lui ori din împrumuturi contractate pe propria-i răspundere; pe de altă parte, birurile nu se încasau mai niciodată conform prevederilor: erau scăderi la fiecare bir și amânări pentru contribuabilii cari nu plăteau la vreme. Intre averea lui personală și aceea a vistieriei erà o strânsă legătură: una se sprijineà pe cealaltă. In fiecare moment, vistierul aveà rămășițe de încasat ori plăți făcute în contul viitoarelor biruri. Condica pe care se îngrijià s'o ia la ieșirea-i din slujbă și care începuse de regulă odată cu gestiunea lui îi serveà drept act doveditor. Ce scăpà dela domni luau mai totdeauna vistierii. Dar odată ieșite dela vistierie și rămase în posesiunea familiilor foștilor domni și vistieri, catastifele s'au pierdut. Lucrul e explicabil. Odată cu regularea socotelilor pe care le cuprindeau, ele nu mai prezentau, chiar pentru autorii lor, nici un interes; pentru urmași, erau terfeloage din care nu se înțelegeà nimic.

Atmosfera dela vistierie cu privire la arhiva ei se vede și din alt fapt. Desființarea unei măsuri, a unui bir nou, se traduceà nu numai printr'un hrisov de desființare, dar uneori și prin arderea tuturor condicilor și actelor în care se aflau socotelile birului desființat.

Să se mai adauge apoi că însăși boierii aveau interes să distrugă aceste condici spre a puteà cere scutiri pentru sate care nu beneficiaseră mai înainte de favoarea domnească și nu figurau deci ca atare la catastif, și vom înțelege cauzele multiple care explică dispariția scriptelor vistieriei chiar și în secolul XVIII, când în ținerea actelor din diferitele administrații publice se introdusese, mai ales prin reforma lui Constantin Mavrocordat, o mai bună rânduială [1]).

[1]) Cele mai vechi condici de cheltuieli care se aflau la vistierie în București, după tratatul dela Kiuciuc-Kainargi (1774), erau abià din anii 1766—7 (Baur, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Francfort et Leipsic 1778, p. 95.

Am arătat în cele precedente că nu ni s'a păstrat nici un act de al vistieriei pentru secolele XIV și XV. Cum vom alcătui, în cazul acesta, monografiile cu privire la organizarea financiară a Țării Românești în această epocă? Răspunsul este: adresându-ne unora din documentele interne contemporane, prin care domnii întăresc, dăruesc și mai ales scutesc de dări proprietățile. In astfel de documente găsim răspândite unele știri cu privire la problema care ne interesează.

Să vedem așadar mai întâi care sunt documentele interne de acest fel din epoca lui Mircea cel Bătrân [1]). Pe baza lor vom cercetà apoi: 1) Impozitele Țării Românești în epoca arătată; 2) Repartiția; 3) Perceperea; 4) Destinația lor; 5) Scutirile de impozite. Mai înainte însă de a întreprinde această cercetare va trebuì să ne dăm seama pe scurt de starea economică a țării în vremea aceea, adică de baza pe care se sprijineà zisa organizare.

I. MATERIALUL DOCUMENTAR

In urma cercetărilor făcute, cunoaștem 20 de documente privitoare la organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân. Iată-le în ordine cronologică:

1. 1368 Ianuarie 20 [2]). Așezământul comercial acordat de Vladislav Brașovului [3]).

---

[1]) Prin epoca lui Mircea înțelegem nu numai domnia acestui voevod, ci și domniile imediat anterioare, ale lui Vlaicu, Radu și Dan, precum și cele imediat posterioare, ale lui Mihail, Radu II și Dan II, așadar intervalul între 1364 și 1430.

[2]) Nu începem prin documentul din 1352 (6860) deoarece îl considerăm ca un falsificat târziu. Acest document a fost publicat de către Radu Greceanu în *Revista Română*, II (1862), p. 252 sub următoarea formă: «Nicolae Basarab vv. sin Alexandru vv. feciorul Negrului Vodă Basarab dă moșiia Bădeștii mănăstirii Câmpulung». Xenopol *(Istoria Românilor* [2], III, p. 17 nota 7), Virgil Drăghiceanu *(Curtea domnească din Argeș*, p. 23) și Stoica Nicolaescu *(Dela întemeierea Țării Românești*, București 1924, p. 20 nota), îl consideră ca autentic. Onciul, după ce mai întâi admisese și el autenticitatea acestui document *(Originile Principatelor Române*, București 1899, p. 184) revine apoi, în urma unor cercetări mai amănunțite și declară că documentul «este în afară de îndoială fals» *(Anul morții marelui Basarab Voevod* în *Curtea domnească din Argeș*, p. 104 nota). Intrucât argumentarea pe baza căreia a ajuns Onciul la această concluzie ni se pare convingătoare, considerăm documentul din 1352 ca un falsificat târziu și ca atare îl scoatem dintre actele secolului XIV.

[3]) Publicat în Hurmuzaki, I, 2, 144—5 No. CVIII și XV, 1—2, No. II. — Originalul care se păstrà în arhiva orașului Brașov, a fost ridicat de noi în timpul răsboiului, adus în țară și apoi expediat la Moscova, împreună cu celelalte documente dela Aca-

2. După 1369 [1])—1374. Vladislav voevod face mai multe danii şi acordă unele scutiri mănăstirii Vodiţa [2]).

3. 1385 (6894) Octomvrie 3. Dan voevod întăreşte mănăstirii Tismana cele dăruite de Vladislav şi Radu şi-i face la rândul său mai multe danii, acordându-i în acelaş timp scutire pentru satele ei de toate muncile, dările şi veniturile domneşti [3]).

4. 1387 (6895) Iunie 27. Mircea voevod întăreşte mănăstirii Tismana cele dăruite de predecesorii lui, făcându-i şi el mai multe danii şi acordându-i scutiri [4]).

5. 1387 (6895). Mircea voevod întăreşte mănăstirii Nucetul (Cozia) toate bălţile ce încep dela Săpatul până în gura Ialovniţei, pe Dunăre şi-i acordă şi gloabele, duşegubinile precum şi vama albinelor ce se va percepe pe aceste posesiuni [5]).

6. 1388 (6896) Mai 20. Mircea voevod întăreşte mănăstirii Cozia toate posesiunile sale (vii, sate, mori) şi-i dărueşte 300 de ţigani şi un mertic anual de vin, brânză, miere, ceară, etc. [6]).

7. 1389 (6898) Septemvrie 4. Mircea voevod dărueşte mănăstirii Cozia

---

demie şi Arhivele Statului. Cf. Constantin C. Giurescu, *Consideraţii asupra istoriografiei româneşti în ultimii douăzeci de ani*, Vălenii de Munte 1926, p. 37—9.

[1]) Data «după 1369» e a d-lui N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, I, Vălenii de Munte 1908, p. 42. Afirmaţia lui I. Vlădescu, *Despre dări sau impozite. I Birul*, Bucureşti 1925, p. 28.. că documentul ar fi «dinnainte de 1369» afirmaţie sprijinită pe citatul indicat din *Ist. bis. rom.*, se datoreşte, de fapt, unei lecturi neatente a pasagiului respectiv din studiul d-lui Iorga, care tocmai, datează «după 1369».

[2]) Originalul documentului a fost evacuat în timpul răsboiului la Moscova. O bună copie fotografică însă la Academia Română, Secţia manuscriselor în copiile fotografice Bogdan, pachetul 87. Documentul a fost publicat de Venelin, влахоболгарскія или дакославянскія грамоты, St. Petersburg 1840, p. 4 şi de Al. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti 1909, p. 46—9. Traducerea lui Ştefulescu are unele erori: vezi mai jos p. 13, nota 5.

[3]) Originalul, mai înainte la Arhivele Statului, Secţia Istorică, a fost evacuat la Moscova. Documentul s'a publicat întâiu de Hasdeu, *Istoria critică*, Bucureşti 1875, p. 127—8 şi apoi de Al. Ştefulescu, *Tismana*, p. 167—71.

[4]) Originalul, mai înainte la Arhivele Statului, Secţia Istorică, a fost evacuat la Moscova. Documentul s'a publicat întâi de Venelin, o. c., p. 9—12, apoi de Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, t. III, Bucureşti 1867, p. 191—3.

[5]) Originalul, mai înainte la Arhivele Statului, Secţia Istorică, a fost evacuat la Moscova. Vezi la sfârşitul acestei lucrări (Anexe, No. I) regestul făcut de C. Giurescu şi care se află în biblioteca mea.

[6]) Publicat întâi, după o copie inferioară de Gr. Tocilescu în *Foaia Societăţii Românismul*, II (1871), p. 28—30, apoi de B. P. Hasdeu, *Istoria critică*, p. 130—1.

o parte din satul Jiblea, luată dela mai mulți proprietari, cărora le scutește restul din Jiblea de toate dările, dându-le pe deasupra și satul Orlești, fost al mănăstirii Codmeana [1]).

8. 1391 (6900) Decemvrie 27. Mircea voevod dăruește egumenului Stanciul și fratelui său Călin satul Scoreiu din Țara Făgărașului, scutindu-l de toate dările, mari și mici [2]).

9. 1394 Ianuarie 8. Mircea voevod întărește mănăstirii Cozia stăpânirea peste «locul Călimănești dela Olt» și-i dăruește între altele dijma de miere și ceară din județul Vâlcii [3]).

10. 1400 Iulie 20. Mircea voevod dăruește boierilor Micul și Stoia jumătate din satul Mândra, în Țara Făgărașului, scutind-o de toate dările [4]).

11. 1409 (6917) Maiu 11 [5]). Mircea voevod întărește mănăstirii dela Strugalea satul Pulcouți, slobod de toate slujbele și dările, mari și mici, cari vor rămâne în folosul mănăstirii.

12. 1413 August 6. Mircea voevod întărește Brașovenilor așezământul de comerț pe care l-au ávut dela strămoșii săi [6]).

---

[1]) Originalul, mai întâi la Arhivele Statului, Secția Istorică, a fost evacuat la Moscova. Publicat în regest, fără indicarea dărilor, de C. Giurescu. *Despre boieri*, București 1920, p. 27—8. Vezi la finele acestei lucrări (Anexe, No. II) regestul complet, cu indicarea amănunțită a dărilor.

[2]) Hurmuzaki, I, 2, 342—3.

[3]) Regest fragmentar publicat de St. Nicolaescu, *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea*, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», vol. XVI (1922) p. 230 nota. Documentul, mai înainte la Arhivele Statului, Secția Istorică, a fost evacuat la Moscova și nu e publicat în întregime nicăieri.

[4]) Ioan cav. de Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, IV, Sibiiu 1907, p. 43—4.

[5]) Documentul a fost publicat de Venelin, o. c., p. 18—19 și de Hasdeu, *Arh. Ist.* I, 1, 98 cu data greșită: 1399 Maiu 11. D-l N. Iorga, deși admite această dată *(Istoria comerțului românesc*, I, 61) are totuș o îndoială: «Dar pomenirea fiului Mihail pare să arate că e mai curând din 1409» (ibid. nota; cf. p. 64 unde dă data: «1399 (1409?)». Onciul, controlând la Arhivele Statului originalul, a constatat că documentul poartă într'adevăr data 1409 (6917) iar nu 1399. (Cursul *Mircea cel Bătrân*, p. 135: «data nu-i 1399, ci 1409»). Regestul făcut de C. Giurescu are deasemenea data 6917 Mai *11*. Așadar bănuiala d-lui Iorga erà îndreptățită. D-l I. Vlădescu admite data greșită 1399 *(Despre dări...* p. 29), necunoscând probabil pasagiile citate din lucrările lui Onciul și Iorga.

[6]) I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, vol. I, București 1905, p. 3—6. Versiunea latină e din 25 August 1413, ibidem, p. 36—8; cf. Hurmuzaki, XV, 8—10.

13. 1415 Iunie 10. Mircea voevod întărește mai multor boernași satul Beala din județul Motrului, scutindu-l de dări și slujbe [1]).

14. 1417. Mircea voevod întărește lui Ion, Burcea și Calian satul Braniștea Urășiei și la Vadul Șercaiei și stâna din muntele Lereștilor, scutindu-i de toate dijmele și slujbele [2]).

15. 1386—1418. Mircea voevod dăruește mănăstirii Nucet satele Micleușevețul, Curila și Gărdanovățul, scutite de dări [3]).

16. 1386—1418. Mircea voevod poruncește ca oamenii din satele boierești cari vor să meargă în satul <Cărărenii> al mănăstirii Cozia, să fie slobozi de toate dăjdiile mici și mari și neîmpiedecați de nimeni să se mute [4]).

17. După 1406 Decemvrie 26—1418 [5]). Mircea voevod poruncește satelor Tismenii să fie numai sub ascultarea mănăstirii și a egumenului Agaton, cum au fost și sub Nicodim [6]).

18. 1418. Iunie 22. Mihail da voie mănăstirilor Cozia și Codmeana să primească danii dela orișicine, de orice categorie socială, fără ca să se amestece cinevà, fie din rudele donatorului, fie din dregătorii domnești, judecători, globnici sau birari [7]).

19. 1428 (6937) Octomvrie. Dan voevod întărește mănăstirii Snagovul satele sale, scutindu-le de toate slujbele mici și mari [8]).

20. 1430 (6939) Septemvrie 16. Dan voevod întărește lui Stoica, Dumitru, Vlăscan, Mihail, Petru și Șișman mai multe sate, scutindu-le de toate slujbele și dările, mari și mici [9]).

Așadar, 20 de documente. Ele formează materialul pe baza căruia vom încercà să ne dăm seama de organizarea financiară a Țării Romă-

---

[1]) I. Bogdan, *Un chrisov al lui Mircea cel Bătrân din 10 Iunie 1415*, în Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice, t. XXVI, p. 113—4.

[2]) Pușcariu, o. c., p. 45—6.

[3]) Originalul, mai înainte la Arhivele Statului, Secția Istorică, a fost evacuat la Moscova. Vezi la urmă (Anexe, No. III) regestul făcut de C. Giurescu și aflător în biblioteca mea.

[4]) Arh. Statului, Condica Mănăstirii Cozia No. 18 f. 241 (azi la Moscova). Vezi la urmă (Anexe, No. IV) còpia făcută de C. Giurescu și aflătoare în biblioteca mea.

[5]) Pentru dată, vezi Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, p. 13 nota.

[6]) Ștefulescu, *Documente*, p. 13—14.

[7]) L. Miletič și D. D. Agură, дако-ромънитѣ и тѣхната славянска писменость, Sofia, 1893, p. 121—122.

[8]) N. Iorga. *Studii și Documente*, XVIII, p. 70—1.

[9]) B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I, 73.

nești în epoca lui Mircea cel Bătrân. La datele scoase din aceste documente care constitue baza și partea esențială a informației, vom adăogà, unde nevoia o va cere, știri luate din organizarea țărilor vecine precum și date românești mai târzii. Acestea din urmă vor fi folosite însă cu toată prudența necesară, spre a se evità anacronisme.

II. STAREA ECONOMICĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI IN EPOCA LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN

Indeletnicirile economice esențiale, cum sunt agricultura, creșterea vitelor, cultura viței de vie și a albinelor, precum și exploatarea minelor, au fost practicate necontenit, în tot timpul evului mediu, de către populația românească din cuprinsul vechei Dacii. Dacă asupra organizării noastre politice din veacul de mijloc știrile sunt foarte reduse, în schimb însă limba noastră posedă o întreagă terminologie de origine latină care dovedește practicarea neîntreruptă a ocupațiilor economice fundamentale. Din generație în generație, Valahii evului mediu au *arat* și *semănat grâu*, *orz*, *ovăz*, au *crescut oi*, *capre*, *boi*, *tauri*, au *muls* și *strecurat laptele* spre a face *caș*, au luat *mierea*, *ceara* și *păstura albinelor* și au prins *pește* în Dunăre, *lacuri* și *râuri*. Din *vița de vie*, pusă pe dealurile bătute de soare scoteau *vinul* generos, din băile de *aur*, *fier* și *aramă* aveau câștig bun. *Sarea*, dusă în care cu boi, pe drumuri anumite, zise ale sării, ajungeà până departe peste Dunăre. Neamul nostru a avut toate cele necesare vieții în vechile lui așezări.

Incepând din secolul XIII, avem dovezi documentare despre starea economică a Țării Românești. Diploma Ioaniților din 1247 vorbește despre *morile în ființă* sau care vor fi făcute în viitor în Țara Severinului, în țara lui Litovoi, în cnezatele lui Ioan și Farcaș, în țara Voevodului Seneslau și în Cumania, într'un cuvânt în întreaga Țară Românească. Venitul lor, cu excepția celor din țara lui Litovoi, este dăruit de regele ungar cavalerilor Ioaniți [1]). Se vorbește apoi de creșterea vitelor: se amintesc «fânețele sau pășunile vitelor și turmelor [2])». Venitul pescăriilor dela Dunăre și al «piscinei» dela Celei va fi împărțit pe

---

[1]) Hurmuzaki, I, 1, 250: ...exceptis etiam molendinis infra terminos prenominatarum terrarum ubicumque factis vel faciendis, preter quam in terra Lytua» (D. N. Iorga emendează: Lytuoi).

[2]) Ibidem: ...fenetis quoque seu animalium et pecorum suorum pascuis...

din două cu regele; dela celelalte «piscine» îl vor luà în întregime cavalerii [1]).

In momentul constituirii statului muntean, pe la 1300, populația Țării Românești aveà o vieață economică variată și complexă, care a sporit de sigur odată cu întărirea politică. Dacă industria nu s'a putut desvoltà la noi din cauza concurenței Brașovului și Sibiului [2]), în schimb însă am avut un comerț intern și de transit activ [3]). Dădeam produsele pământului nostru și luam în schimb obiecte manufacturate (postavuri, fierărie, arme) din Apus și «specii» diferite (mirodenii, vinuri, fructe) din Răsărit [4]).

Care erau produsele Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân? Documentele ne-o spun lămurit.

In economia țării, *grânele* ocupau un loc de frunte. In multe din hrisoavele pe cari le dau voevozii mănăstirilor se pomenește dijma din grâne, măsurată cu găleți. Vladislav dăruește Voditei gălețile (de grâne) dela satul lui Costea, la Topolnița [5]). Tismana capătă dela Dan voevod, în 1385, câte 400 de găleți de grâu pe tot anul, din județul Jaleșului [6]). La 20 Mai 1388, Mircea dăruește Coziei, între altele, un mertic anual de 220 de găleți de grâu [7]). Prin Chilia, care pe vremea

[1]) Ibidem: ...piscinis etiam que nunc sunt vel fient per ipsos, que omnia ad ipsorum fratrum usum integraliter volumus retineri, praeter piscationes Danubii ac piscine de Cheley... Documentul face deosebire între *piscationes* și *piscine*. Acestea din urmă erau «exploatări sistematice, cunoscute, bogate». (N. Iorga, *Istoria Comerțului Românesc* I, p. 34—5).

[2]) Șt. Meteș, *Relațiile comerciale ale Țerii Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara 1921, p. 54.— Cuvintele *meșter* și *meșteșug* (vechi românesc: *meșterșug*) sunt de origine maghiară (vezi H. Tiktin, *Dicționar român-german*, sub voce).

[3]) Pentru relațiile comerciale cu Ungaria și Ardealul vezi lucrarea citată a lui Meteș, deasemenea N. Iorga, o. c., passim; acelaș, *Brașovul și Românii*, București 1905, passim; pentru relațiile comerciale cu Sudul (Bulgaria, Serbia) vezi C. Moisil, *Monetele lui Radu I Basarab* în *Curtea domnească din Argeș*, București 1923, p. 131. Pentru comerțul intern, vezi N. Iorga, *Ist. comerț. rom.* I, passim.

[4]) Vezi enumerarea mărfurilor importate și exportate în privilegiul comercial al Brașovenilor din 25 August 1413 în Hurmuzaki-Iorga, XV, 9.

[5]) Ștefulescu, *Tismana*, p. 47: «и ѿт костина села на тополници колико бѫдѫт кьблы». Traducerea lui Ștefulescu, *Tismana*, 48: «și dela satul Costeni până la Topolnița câte vor fi gălete» e greșită.

[6]) Ibidem, p. 168: жито ѿт жалешкаго сѫдства четыри ста кьблов на всѣко лѣто.

[7]) Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 130—1. In documentul din 1389 Septemvrie 4, se scutește o parte a satului Jiblea, aparținând lui Stanciul, Costea, Vâlcul, Albul și Radomir,

lui Mircea erà munteană, și prin Cetatea Albă, se exportà grâul de către Genovezi și Venețieni [1]). Așadar, deși nu poate fi vorba de cantități enorme de grâne, de cultură extensivă pe vremea lui Mircea când pădurile erau cu mult mai întinse ca azi [2]) și nevoile mai mici, totuș cerealele erau și atunci o bogăție însemnată a țării.

Vița de vie, atât de prețuită de strămoșii noștri Traci, s'a bucurat de aceeaș atenție și din partea urmașilor. Viile erau înșirate dealungul țării, dela un cap la altul, dela Strehaia la Focșani; faima vinului nostru ajunsese departe peste hotare [3]). Domnii dau adeseaori mănăstirilor ca mertic și un număr de «buți de vin». Astfel face Mircea la 20 Maiu 1388, dăruind Coziei, între altele, câte «zece buți de vin» pe fiecare an [4]). Iar între daniile pe care le căpătase aceeaș mănăstire dela boieri, sunt pomenite nu mai puțin de șase vii [5]).

Alături de grâne și vița de vie, trebuie să punem creșterea vitelor, în special a oilor, care a constituit întotdeauna la noi o îndeletnicire mult prețuită. Adversarii continuității ne-au înfățișat chiar ca un popor de păstori; «brânza valahică» a ciobanilor români de dincolo de Dunăre erà cunoscută în toată peninsula Balcanică [6]). In merticele pe care le dădeau mănăstirilor, Domnii treceau întotdeauna și o cantitate oarecare de brânză de burduf și de cașcaval, provenind din dijma domnească asupra acestor produse. Astfel Vladislav dăruește Voditei câte 12 burdufe de brânză și 12 cașcavaluri pe tot anul» [7]), Tismana are dela Dan

de «vama de grâne» (vezi mai jos, p. 19); cf. și documentul din 1417 unde între dări e menționată și «dijma de grâu» (Pușcariu, o. c., p. 45—6).

[1]) N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București 1900, p. 49. I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert*, Gotha 1911, p. 6, spune că se exportau anual «*riesige Getreidemengen*»: cf. însă Xenopol, *Ist. Rom.* [2] III, 270 nota 4, care nu primește această afirmație a lui Nistor.

[2]) Codrul Vlăsiei, al Teleormanului și în genere pădurile dela șes, azi aproape inexistente.

[3]) Vezi *Anuarul Institutului de Istorie națională*, III (1924—5), p. 501—3; cf. Meteș, o. c., p. p. 28 și N. Iorga, *Brașovul și Românii*, p. 28—42.

[4]) Hasdeu, *Ist. crit.* p. 130—1.

[5]) Ibidem.

[6]) V. Bogrea, *Românii în civilizația vecinilor* în *Anuarul*, III, p. 494—5, cf. D. Russo, *Elenizmul în România*, București 1912, p. 44 nota 3 și *Arhiva* din Iași, XXXIII (1926), p. 267—8.

[7]) Ștefulescu, *Tismana*, 47—8. Cred că e mai bine să se traducă «ВI сыровъ» prin «12 cașcavaluri», iar nu «12 cașuri» cum traduce Ștefulescu; cf. Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 130-1.

câte 10 burdufe de brânză și 10 cașcavaluri [1]) iar Mircea dă Coziei anual o cantitate egală de burdufe și duble de cașcavaluri [2]).

Proporțional cu populația, creșterea albinelor a fost în trecut mult mai desvoltată ca în zilele noastre. Faptul e, de altfel, ușor de explicat. Până în secolul XIX, zahărul proveneà numai din trestia de zahăr și erà un articol rar, scump și care se aduceà cu multă greutate. Deaceea la noi se întrebuințà foarte puțin, în locul lui folosindu-se *mierea*. Iar până a se inventà lumânările de stearină și mai ales lămpile cu petrol, se întrebuințau, pe lângă opaițe, *lumânările de ceară*. Așadar, ambele produse, mierea și ceara, erau articole de prima necesitate, mult căutate înlăuntrul țării și, fiind de calitate superioară, și în afara ei. Așà se explică de ce creșterea albinelor luase o desvoltare atât de mare și de ce am avut în veacurile trecute un export considerabil de miere și ceară [3]).

In ce privește pescuitul, am văzut că încă din secolul XIII diploma, Ioaniților pomenià de «piscine» adică pescării sistematice, cunoscute. Ele au continuat să existe, de sigur, și în secolul XIV. O mențiune despre pescuit avem în actul Voditei prin care domnul îi dăruește, între altele, și «virul» adică pescăria dela Dunăre [4]). In acelàș act, ca și în cel din 1385, Octomvrie 3 [5]), se vorbește și de «venitul domnesc dela opt vârșii, la Dunăre», ceeace înseamnă dijma din peștele prins. Iar în hrisovul din 1409, se amintește legea de a pescuì moruni în Dunăre pentru domn, câte trei zile pe an [6]).

Dintre minerale, sarea se exploatà mai intens, servind nu numai pentru consumul intern, dar și pentru export [7]). Păcură se va fi scos puțină, atât cât trebuià pentru unsul carelor. Țiganii *zlătari* spălau

---

[1]) Ștefulescu, *Tismana*, 168—70.

[2]) Hașdeu, *Ist. Crit.* 130—1.

[3]) Ibidem, p. 197—9.

[4]) Ștefulescu, *Tismana*, p. 47—8. Pentru înțelesul lui виръ care înseamnă și «vâltoare» (vortex) vezi Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-greco-latinum*, Viena 1862—5, p. 64.

[5]) Ștefulescu, *Tismana*, 169—71.

[6]) *Arh. ist.* I, 1, 97—8.

[7]) *Drumurile sării* duceau spre Dunăre. Vlad Dracul, cu prilejul expediției Cruciaților pe Dunăre în 1445, spuneà cardinalului conducător al expediției că nu erà piatră în cetatea Giurgiului, care să nu fi costat pe tatăl său *un bolovan de sare*. Aceasta, adaugă Wavrin «*se scoate din stânci în țara Valahiei, cum se scoate la noi* (în Franța!) *pietrișul din cariere*». (Cronica lui Jehan de Wavrin, la N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiu*, în Analele Academiei, Mem. Secț. Ist., t. XXXVIII, p. 519.

aurul din nisipul câtorvà râuri; arama și fierul, lucrate tot de țiganii robi, se scoteau în mod primitiv din «băile» ce le poàrtă numele.

Din cele de mai sus rezultă că în secolul XIV, Țara Românească aveà o producție variată și bogată de materii prime (grâne, vite, vin, miere, ceară, pește) care puteà alimentà un comerț însemnat. Acesta trebuie să fi început încă dinainte de alcătuirea statului Țării Românești, deoarece constatăm voevozi locali ca Bărbat care pe la 1280 dispuneà de sume însemnate de bani [1]). Iar Basarab se ofereà să plăteàscă lui Carol Robert un tribut de 7000 de mărci de argint [2]) ceeace face 1.680.000 (un milion șase sute opt zeci de mii) de dinari [3]). O astfel de sumă nu se poate însă concepe pentru epoca aceea, fără un comerț activ, bine întemeiat, atât intern cât și de transit. Dealtfel însuș Vladislav spune la 1368 că Brașovenii aveau privilegii de comerț în Țara Românească «din vechime» (ab antiquo in terra nostra Transalpina) [4]). Erà așadar în secolul XIV o mișcare comercială activă și veche în părțile noastre. Lucrul rezultă dealtfel și din faptul că *toți domnii din a doua jumătate a secolului XIV au bătut monede de argint* [5]). Aceasta este însă «o dovadă evidentă că situația economică erà de așà natură încât reclamà întrebuințarea acestui mijloc de schimb... Numeroasele tipuri monetare ce întâlnim sub Radu și multele emisiuni ce constatăm, sunt semnele cele mai vădite despre întrebuințarea curentă a monedei în acest timp și despre rolul important ce aveà în transacțiile comerciale» [6]). Trebuie așadar să se înlăture părerea despre raritatea «foarte mare» a banilor [7]) în epoca de care ne ocupăm: datele numismaticei nu o confirmă.

[1]) El a plătit regelui ungar, pentru a se răscumpără din captivitate «non modicam quantitatem pecunie» (Hurmuzaki, I, 1, 454—5).

[2]) Iorga, *Ist. comerțului rom.*, I, 39, unde se afirmă că tributul acesta erà «asemenea cu al lui Litovoiu».

[3]) Dintr'o marcă de argint ungară se băteau 240 de dinari. Vezi Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, Berlin 1904, p. 255.

[4]) Hurmuzaki, I, 2, 144—5.

[5]) C. Moisil, *Monetele lui Radu I Basarab*, în «Curtea domnească din Argeș», p. 131.

[6]) Ibidem.

[7]) I. Vlădescu, o. c, p. 34—5; cf. p. 32.

III. IMPOZITELE ŢĂRII ROMÂNEŞTI IN EPOCA LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN

Incă înainte de întemeierea Statului Ţării Româneşti, locuitorii diferitelor cnezate şi voevodate aveau anumite îndatoriri fiscale faţă de conducătorii lor, cnezi şi voevozi. In ce vor fi constat aceste îndatoriri se poate numai presupune, nu însă afirmà, deoarece lipseşte materialul documentar. E probabil ca aceşti locuitori să fi dat voevozilor o parte din produsele pământului, aşadar dijme, apoi să le fi lucrat un număr oarecare de zile pe an şi să le fi adus, în sfârşit, în anumite ocaziuni (de pildă la sărbători, nunţi, succesiuni, etc.) unele plocoane [1]). O dare plătită în bani pe vremea aceea, e puţin probabil să fi existat [2]).

Reunirea diferitelor cnezate şi voevodate într'o singură formaţie politică a avut ca urmare, între altele, şi alcătuirea unui sistem întreg fiscal-financiar. In locul stăpânitorilor mărunţi, cu teritorii relativ mici, fiind acum un singur domn, stăpân pe o ţară întinsă, e natural să admitem ca diferitele deosebiri ce vor fi existat înainte dela voevodat la voevodat [3]), în ce priveşte îndatoririle fiscale, să fie acum înlăturate în favoarea unui singur sistem. Intemeierea statului Ţării Româneşti a fost, credem, o operă de unificare şi centralizare asemănătoare, păstrând bineînţeles toate proporţiile şi ţinând seama de starea primitivă de organizare de atunci, cu opera de unificare şi centralizare din zilele noastre.

Odată domnia întemeiată, a fost nevoie de venituri însemnate pentru întreţinerea domnului şi a curţii domneşti unde exista o vieaţă relativ

[1]) N. Iorga, *Bani şi măsuri* în «Istoria Românilor în chipuri şi icoane», vol. III, p. 208—9 unde se adaugă că voevozii aveau *bani* numai dela vămi; cf. însă Acelaş, *Istoria Românilor prin călători*, I, Bucureşti 1920, p. 12—3 unde se afirmă că în secolul XIII «nu existau nici veniturile care se culegeau mai târziu dela negustori, la vămi».

[2]) N. Iorga, *Bani şi măsuri*, l. c.

[3]) Că vor fi existat deosebiri în ce priveşte obligaţiile fiscale, o bănuim din diploma Ioaniţilor (1247) în care se constată că diferitele formaţiuni politice româneşti (Ţara lui Litovoi, cnezatele lui Ioan şi Farcaş, voevodatul lui Seneslau) erau supuse la tratamente deosebite în ce priveşte obligaţiile fiscale faţă de regele Ungariei.

luxoasă [1]), pentru plata dregătorilor, pentru tributul ce se dădeà regelui ungar în schimbul feudelor din Ardeal. A trebuit deci să se aplice locuitorilor un sistem întreg de impozite. Acest sistem apare dela cele dintâi documente interne ca cevà bine fixat și cunoscut, despre care hrisoavele au numai anumite formule stereotipe. Astfel în actul Voditei, dat de Vladislav, se spune că satul Jidovștița e slobod de toate dările și de muncile domnești [2]), fără vreo specificare amănunțită, ceeace înseamnă că toată lumea știà precis de ce e vorba. Deasemenea, în documentul Tismenii, din 3 Octomvrie 1385 se spune că satele mănăstirii sunt «libere de toate muncile (slujbele) și dările și veniturile domnești» [3]), fără a se mai arătà în ce constau ele. Documentele următoare, din 27 Iunie 1387 [4]) și 20 Maiu 1388 [5]) cuprind formule asemănătoare, obligațiunile locuitorilor fiind enunțate numai sub cele trei categorii generale: dări, munci, venituri. Dacă nu ni s'ar fi păstrat și alte câteva documente în care formulei să-i urmeze sau să-i preceadă și o enumerare amănunțită a ziselor obligățiuni fiscale, am fi în imposibilitate să stabilim, pe bază documentară contemporană, care anume erau ele în secolul XIV.

In descrierea acestor obligațiuni vom păstrà împărțirea pe care ne-o dau documentele. Vom cercetà, cu alte cuvinte, întâiu *dările*, apoi *muncile*, după aceea *veniturile*, adăogând la urmă și un capitol despre *vămi*.

A. DĂRILE

Sub numele generic de *dare* se înțelegeà tot ce se *dădeà* domnului anual, în mod obligatoriu. In această definiție intră așadar atât partea din produsele pământului, adică *dijmele* cât și sumele de bani sau *birurile*. Facem această separare din motive tehnice, spre a puteà tratà în mod sistematic chestiunea; în realitate însă, deosebirea dintre dijmă și bir n'a fost întotdeauna riguroasă, cea dintâiu, dijma, transformându-se cu vremea tot într'un bir, fiind plătită adică tot în bani.

[1]) Cum au dovedit săpăturile dela Curtea de Argeş. Vezi *Curtea domnească din Argeş*, p. 58—68.

[2]) Ştefulescu, *Tismana*, 47: свободно ѡт вськыχ данковь и работь гспоскыχ.

[3]) Ibidem, p. 169—71: села свободна ѡт вськыχ работь и данкѡвь и доходъки гсвами.

[4]) *Arh. ist.* III, 193: ...şi toate satele libere de toate muncile şi dările şi veniturile domniei mele (и села свободна ѡт вськыχъ работъ и данковъ и доходъкъ господства ми).

[5]) Hasdeu, *Ist. crit.*, 131: «Aceste toate ce sunt mai sus zise să fie slobode de toate dăjdiile şi lucrările domniei-mele». (lipsesc aşadar în această formulă «veniturile»).

1. DIJMELE

Cuvântul *dijmă* este de origine slavă: ДИЖМА, ДѢЖМА și înseamnă «a zecea parte» (zehent) [1]. S'a susținut și originea maghiară a acestui termen sub cuvânt că în limba respectivă îl întâlnim în aceeaș formă: dezsma, dial. dizsma [2]. Credem însă că această părere este eronată, mult mai probabil fiind ca noi să-l fi împrumutat direct dela Slavi, împreună cu o sumă de alți termeni agricoli, iar nu prin intermediul Ungurilor [3].

Dijma se luà de domn din toate produsele mai însemnate ale țării. Grânele, vinul, mierea, ceara, oile, porcii, peștele, brânza, fânul, cânepa, inul, varza, erau supuse dijmei domnești. Să cercetăm ce știri ne dau documentele din epoca lui Mircea cel Bătrân asupra acestei dări.

Dijma din grâne e numită în documentele din 11 Maiu 1409, 10 Iunie 1415 și 16 Septemvrie 1430 КѪБЛАРСТВО adică pe românește găletărit sau câblărit; în cel din 11 Maiu 1409 i se spune КЪБЛЪ [4]) adică găleată. Ambele denumiri provin din aceea că dijma din grâne se măsurà cu găleata, pe slavonește КЪБЛЪ, cuvânt care e derivat, după Berneker [5], din vechi germanicul *kubil, după Meillet [6] însă, direct din latinul cupella.

Se luà această dijmă din toate grânele sau numai din unele? Documentele epocei pe care o cercetăm vorbesc în mod explicit numai de dijma din grâu. Astfel Dan dăruește la 1385 Tismenii 400 de găleți din dijma grâului din județul Jaleș [7]. Faptul însă că o traducere veche a documentului din 4 Septemvrie 1389 pomenește între dări și «vama din *grâne*» [8] (la plural!) înseamnă — dacă traducerea e exactă — că dijma se luà și din alte cereale, nu numai din grâu. Care erau celelalte cereale supuse dijmei, nu putem aflà din actele epocei noastre. Câtevà

---

[1] Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena 1886, p. 46.

[2] H. Dumke, *Die Terminologie des Ackerbaus im Dakorumänischen*, Leipzig 1912, p. 69.

[3] E foarte probabil ca și Ungurii să-l fi luat tot din slavă ca și noi.

[4] Venelin, o. c., p. 18—19; cf. Hasdeu, *Arh. ist.*, I, 2, 97—8. Prin documentul din 4 Septemvrie 1389, accesibil azi numai în traducerea veche copiată de C. Giurescu (vezi la urmă, Anexe, No. II), Mircea voevod scutește o parte din satul Jiblea «de vama oilor și de vama porcilor și *de grâne*».

[5] *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Erster Band, Heidelberg 1908—1913, p. 658.

[6] Ibidem.

[7] Ștefulescu, *Tismana*, p. 167—171.

[8] Vezi la urmă, Anexe, No. II.

documente dela sfârșitul secolului XV ne arată că rumânii dădeau domniei dijmă din grâu și orz [1]); pe de altă parte, în secolul XVII, găleata domnească se luà numai din aceste două cereale: [2]) se poate ca situația să fi fost aceeaș și pe vremea lui Mircea.

Asupra quantum-ului acestei dijme, n'avem nici o altă indicație, afară de înțelesul etimologic al însuș cuvântului dijmă; potrivit lui, facem presupunerea că această dare reprezentà a zecea parte din producție. Așadar, domnul luà o zecime, iar producătorului îi rămâneau nouă zecimi.

In ce privește găleata cu care se măsurà dijma din grâne, ea «pare să fi fost de mărimea baniței» și «s'a întrebuințat ca măsură de capacitate cam până pe timpul lui Matei Basarab» [3]).

Dijma din vin e numită în documentele slave ale epocei noastre виндрство [4]), adică pe românește *vinărici* [5]). Se poate admite și la această dijmă un quantum sau procent de unu la zece, producătorului rămânându-i nouă zecimi.

Dijma din oi e numită în actele din 11 Maiu 1409 [6]), 10 Iunie 1415 [7]) și 16 Septemvrie 1430 [8]), ѡвчїнаго вама ceeace se traduce prin *vama oilor*. Probabil însă că se întrebuință și pe atunci, în limba vorbită, cuvântul *oierit* care se întâlnește foarte des în documentele românești din secolele următoare. Nu putem precizà la cât se ridicà procentul acestei dijme. In orișice caz, credem că acela de unu la zece, convenabil când e vorba de o producție *anuală*, este exclus în cazul de față [9]). El s'ar puteà admite numai dacă ar privì exclusiv mieii din anul

[1]) C. Giurescu, *Despre rumâni* în Analele Academiei Române, Mem. Secț. Ist., t. XXXVIII, p. 219 nota (doc. din 1498, Iulie 19) şi N. Iorga, *Studii și Documente*, XVIII, 71—2 (doc. din 1482, Martie 23).

[2]) C. Giurescu, *Despre rumâni*, p. 219.

[3]) Ibidem.

[4]) Doc. din 1409 Maiu 11 (Venelin, o. c., p. 19); 1415 Iunie 10 (Bogdan, *Un chrisov*, p. 113—4); 1430 Septemvrie 16 *(Arh. ist.* I, 1, 73).

[5]) Aşa traduc atât dascălii cei vechi dela şcolile de slovenie (vezi de pildă traducerea din 1717 a documentului din 1417 la Puşcariu, *Fragmente istorice*, IV, p. 45—6) cât şi istoricii şi filologii de azi. Intr'o traducere, defectuoasă însă, din secolul XVIII, am găsit şi forma *vierit* (Puşcariu, o. c., p. 57).

[6]) Venelin, o. c., p. 19 (ѡтъ ѡвчїего вама).

[7]) Bogdan, *Un chrisov*, p. 113—4.

[8]) *Arh. ist.*, I, 1, 73.

[9]) Documentul din 1391 (6900) Decemvrie 27 care ar păreà să arate că şi din oi şi râmători se dădeà domniei tot a zecea parte (formula de scutire este: «ut neque

respectiv. Altfel aplicat la întreaga turmă (mioare, sterpe şi berbeci) acest procent ar însemnà un impozit prea greu. In Ardeal, pe aceeaş vreme, ştim că se luà o oaie din cincizeci (quinquagesima ovium) [1]; în Serbia, Vlahii păstori dădeau ţarului din cincizeci de oi, una cu mielul ei şi una stearpă [2]). Rămâne ca material nou documentar să ne lămurească asupra procentului şi în Ţara Românească.

Dijma din porci sau râmători e numită свинїєго вама [3]) adică «vama din porci» aşadar într'un mod asemănător cu dijma din oi. Nu am întâlnit în documentele din epoca lui Mircea cel Bătrân termenul *goştină* sau *gorştină* care designează în mod obişnuit această dare în secolele următoare, atât în actele slave cât şi în cele româneşti. In privinţa procentului, se impun aceleaşi observări ca şi la dijma din oi. Procentul de unu la zece ni se pare exagerat. In secolul XVII, documentele arată proprietari luând dela rumânii lor 1 râmător din 30 [4]). E posibil ca aceeaş proporţie, dacă nu una inferioară (1 din 40 de ex.) să fi existat şi în epoca noastră, în privinţa dijmei domneşti.

Dijma din miere şi ceară e cuprinsă, în înşirarea diferitelor dări din formulele de scutire, sub un singur nume: пчєларство [5]) care înseamnă

de ovibus, s. v. de porcis, apibus, vineis, *decimam dare*» în Hurmuzaki I, 2, 342—3), nu poate fi luat în considerare. Intr'adevăr, trebuie să se observe că documentul original a fost scris *în limba slavă* şi că textul latin publicat în Hurmuzaki e o traducere târzie, dela începutul secolului XIX (vezi Hurmuzaki, l. c.). Nu avem deci siguranţa că traducătorul modern a redat fidel expresia corespunzătoare a textului slav, ba dimpotrivă, ştiind cum se formulează în mod obişnuit în documentele slave ale lui Mircea scutirea de dări, credem mai degrabă că traducătorul a redat printro perifrază precisă dar inexactă, formula vagă din textul slav.

[1]) Bogdan, *Despre cnejii români*, în Analele Academiei Române, Memoriile Secţiei Istorice, t. XXVI, p. 16.

[2]) Ibidem, p. 15.

[3]) Documente din: 1409 Maiu 11 în Venelin, o. c., p. 19: ѡтъ свинїєго вама. (Hasdeu, *Arh. ist.* I, 1, 97—8, traduce prin *porcărit*, un termen care nu se întâlneşte nici în traducerile vechi, nici în cele nouă, de astăzi); 1415 Iunie 10 în Bogdan, *Un chrisov*, 113—4; ѡт свїнныго вама; 1430 Septemvrie 16 în *Arh. ist.* I, 1, 73. In documentul din 1389, Septemvrie 4, accesibil azi numai în traducere românească, dijma e numită «vama porcilor»; cf. «vămuitul porcilor» din traducerea documentului din 1417 (Puşcariu, o. c., p. 45—6). In doc. din 27 Decemvrie 1391: ... ut neque... de porcis... decimam dare (Hurmuzaki I, 2, 342—3; cf. însă mai sus, p. 20, nota 9.

[4]) Vezi documentul din 9 Iunie 1668 pentru mănăstirea Clocociovul, la Giurescu, *Despre rumâni*, p. 224; cf. însă şi documentul din 28 Maiu 1633 ibidem.

[5]) Documente din 1409 Maiu 11 (Venelin, o. c., p. 19); 1415, Iunie 10 (Bogdan, *Un chrisov*, p. 113—4); 1430, Septemvrie 16 *(Arh. ist.* I, 1, 73). Documentul din 27

albinărit. Documentul din 1387, păstrat numai în traducere românească, o numeşte «vama albinelor» [1]). Nu am întâlnit termenul *desetină* întrebuinţat în mod curent în actele secolelor următoare. E probabil ca procentul acestei dijme să fi fost de unu la zece, atât din miere cât şi din ceară. Chiar numele de *desetină* care se dă mai târziu acestei dijme e un indiciu în acest sens [2]). Din materialul documentar cunoscut azi nu se poate stabilì dacă nu cumvà erau şi stupii însăş supuşi la vreo dijmă (cf. cazul oilor unde dijma se percepe atât din animale cât şi din produsele laptelui (caş, brânză de burduf); vezi mai jos p. 23).

Dijma din peşte nu e designată printr'un termen anumit în documentele epocei cercetate. Vladislav, enumerând diferitele daruri pe care le face mănăstirii Vodiţa pomeneşte şi «venitul domnesc» dela opt vârşii din Dunăre [3]). Aceeaş expresie o întâlnim şi în documentul din 3 Octomvrie 1385 dela Dan voevod. Credem că sub numele de venitul domnesc se subînţelegeà, în cazul de faţă, dijma din peştele prins, al cărei procent trebuie să fi fost probabil tot de unul la zece.

Acestea sunt dijmele amintite în documentele din epoca lui Mircea cel Bătrân. Credem însă că ele nu erau singurele. Intr'adevăr, în afară de cele de mai sus, arătate individual şi în mod precis, documentele cuprind aluziuni şi la alte dijme. Astfel în actul prin care Mircea, poruncind satelor Tismenii să fie numai sub ascultarea mănăstirii, le scuteşte de dări, se amintesc, printre aceste dări, şi «coşniţele» (**и ѡтъ кошница оѵабни** [4]). Ştefulescu completează termenul slav, traducându-l prin «coşniţe (de poame)». Aceasta înseamnă însă, dacă adaosul traducătorului e just, cum pare, că locuitorii din satele Tismenii (şi

---

Decemvrie 1391 are următoarea formulă: ut neque de... apibus... decimam dare. (Hurmuzaki I, 2, 342—3). La 8 Ianuarie 1394, Mircea dărueşte Coziei «dijma din ţinutul Vâlcii, la miere pentru călugări şi ceară pentru biserică» (Regest românesc la St. Nicolaescu, *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea*, în «Revista pentru istorie, arheologie şi filologie», XVI (1922) p. 230 nota. In traducerea românească a documentului din 1417, se spune: ...să se odihnească ei de dijmă de oi... de stupi... (Puşcariu, o. c., p. 45—6).

[1]) Vezi mai jos p. 56 (Anexe, No. I).

[2]) Desetină = a zecea parte (Berneker, o. c., p. 168).

[3]) Ştefulescu, *Tismana*, 47: и ѿт осмъ врьшница доходькъ гспоскы.

[4]) Ştefulescu, *Documente*, p. 13—4.

deci și din alte sate) erau obligați să dea domniei o parte din fructele pomilor. Așadar, *dijmă din poame* [1]).

Pe de altă parte, documente posterioare, din secolele XV—XVII, amintesc încă două dijme pe care nu le găsim pomenite în actele epocei lui Mircea cel Bătrân. Ele sunt:

1. *Dijma din produsele laptelui* (caș, brânză de burduf) amintită în actul din 24 Iulie 1524 prin care Vladislav dăruește bolniței dela mănăstirea Sâmidreni și azilului de săraci dela mănăstirea Argeș «toate brânzeturile care se vor alege din județul Pădureț, orice s'ar alege venit ca brânzeturi, sau brânză de burduf sau caș sau orice alt venit» [2]). Această dijmă se luà așadar, potrivit documentului, din toate produsele laptelui; procentul trebuie să fi fost de unul la zece pentru fiecare în parte [3]).

2. *Dijma din fân* numită «găleata (sau câbla) cu fân» care e pomenită în unele documente ale secolului XVII [4]).

Nu știm sigur dacă aceste dijme se luau și în epoca lui Mircea. O bănuim însă, din următorul considerent: în formulele de scutire din

---

[1]) Intr'o veche traducere românească a unui document din 23 Aprilie 1437, printre dijmele de care scutește domnul mai multe sate, se află și dijma «din livezi» și «din pomete». Iată pasagiul respectiv: ...Și de aceasta am poruncit domnia mea din nice un fel din marha lor să nu li să ia vamă domnească... nici din oi, nici din stupi, nici din porci, nici din găleată, nici din vinărici, nici din dijmă, nici din sămănături, *nici din livezi, nici din pomete,* nici vamă din târg și să nu hie nici într'o gloabă domnească» (Pușcariu, o. c., p. 731—4). Credem că «vama domnească» din livezi și pomete de care vorbește traducerea e în realitate «dijma» din fructe. Cf. «vama» din porci și din oi pentru goștină și oierit.

[2]) *Arh. ist.* I, 1, 104. — Hasdeu pune un semn de întrebare în textul slav după падѹрєцєм și traduce această denumire prin «județul de 'mpregiuru» ceeace e greșit. A existat un vechiu județ numit *Pădureț,* după cum a fost și un județ al *Jaleșului* (doc. din 3 Octomvrie 1385 la Ștefulescu, *Tismana,* 167—71; cf. acelaș, *Gorjul istoric și pitoresc,* T. Jiu 1904, p. VI), unul al *Motrului* (Bogdan, *Un chrisov,* 113—4) și unul al *Saacului* sau *Săcuienilor,* toate dispărute azi.

[3]) Pentru dijma din produsele laptelui vezi și documentul din 16 Martie 1494 prin care Vlad Călugărul întărește mănăstirii Bistrița proprietățile sale și-i dă «cășăritul din Vâlcea» (Arh. Stat. Secț. Ist.; actualmente la Moscova. Un regest făcut de C. Giurescu se află în biblioteca mea).

[4]) 1630, Ianuarie 14. Leon Vodă scutește pe preoții bisericii domnești din București «de bir și de bou și de oaia sacă și de cal și de mied... și de câblă cu fân (и за кьбла сь сѣном) (Iorga, *St. și Doc.,* VII, 156).

1633. Iunie 15. Matei Basarab scutește satul Turcinești din Argeș al mănăstirii Topologul «de bir, de oaie seacă, de cal, de bou și de găleată cu fân, de miare cu ceară...,

documentele zisei epoci, se vorbește de «toate slujbele și dăjdiile, mari și mici» [1]). Dăjdiile sau dijmele mari fiind cele din vite, grâne, vin, miere și ceară, cu un cuvânt cele însemnate, calificativul de «mici» credem că privià dijmele de importanță secundară, cum sunt cele din produsele laptelui, din poame și din fân, care tocmai de aceea nici nu mai sunt specificate. E o simplă ipoteză pe care o facem, rămânând ca material documentar nou s'o verifice sau s'o infirme.

2. BIRUL

Toate dijmele enumerate mai sus erau dări ce se plăteau pe avere, proporțional cu ea și în natură. Să nu fi existat oare, pe vremea lui Mircea și vreo dare personală, pe cap de locuitor și plătibilă în bani? Istoricii cari au atins această chestiune, au recunoscut în mod unanim că a trebuit să existe o asemenea dare, numită *bir*. După Xenopol, ea ar fi datând din secolul XIII, dinaintea întemeierii Țării Românești [2]); ceilalți istorici [3]) o consideră ca pe una din cele mai vechi dări, atât în Muntenia, cât și în Moldova.

In studiul recent pe care l-a consacrat birului, I. Vlădescu se ridică însă împotriva acestor păreri. El susține că această dare nu e așà de veche, ci datează din prima jumătate a secolului XV, fiind pusă «în țară îndată după ce am început a plătì tribut Turcilor și cu scopul precis de a se răspunde acești bani pentru tribut» [4]).

(Giurescu, *Despre rumâni*, p. 219, nota 2). In Moldova în aceeaș vreme constăm că se luà dijmă și din sământa de cânepă (document din 1629, Octomvrie 1 la I. Bianu, *Documente Românești*, p. 166—7) precum și din curechiu sau varză (documente din 1624 Noemvrie 15 și 1629 Octomvrie 1, ibidem, p. 96—7 și 166—7; cf. p. 174). E foarte probabil ca astfel de dijme să fi existat și în Țara Românească, deșì nu le-am întâlnit în documente până acum.

1) Vezi doc. din: 1389 (6898) Septemvrie 4: «de toate slujbele și dăjdiile, mari și mici (vezi Anexe, No. II); 1409 Maiu 11: de toate slujbele și dările, mari și mici, ѡтъ малінхъ слγжбахъ и даждахъ даже и да великыхъ (Venelin, o. c., 19; cf. *Arh. ist.* I, 1, 97—8); 1415 Iunie 10: de slujbele mici și de cele mari ѡт малиx слѹжбах даже и до великых (Bogdan, *Un chrisov*, 113—4); 1430 Septemvrie 16: «și de celelalte slujbe și dăjdii, mari și mici и ѡт иних слѹжбах и подание великихже и малых (*Arh. ist.* I, 1, 73).

2) *Ist. Rom.*, III, 281.

3) Vezi-i la I. Vlădescu, *Despre dări sau impozite*, p. 33—4.

4) O. c., p. 45. Dealtfel afirmarea că birul e posterior supunerii către Turci și provocat de tributul ce li-l plătim, se găsește, înainte de Vlădescu, la I. Filitti, *Evoluția claselor sociale în trecutul românesc* în «Arhiva pentru știința și reforma socială», V (1924), No. 1—2, p. 92.

Argumentarea, pe baza căreia Vlădescu a ajuns la concluzia de mai sus, e, în rezumat, următoarea: Documentele secolului XIV nu pomenesc birul între dările la care sunt supuşi locuitorii [1]); pe de altă parte «nu avem nici un motiv care să ne facă să admitem existenţa» lui în această vreme [2]), deci birul nu există în secolul XIV [3]). El e menţionat pentru prima oară în Moldova la 1448; în Ţara Românească, indirect, prin dregătorii însărcinaţi cu strângerea lui (бирчи, birari) la 1430, direct, la 1469 [4]). Aşadar în ambele ţări primele menţiuni sunt posterioare «haraciului pe care îl dăm Turcilor» [5]). Dar dacă birul nu există în secolul XIV, iar în al XV apare numai după închinarea noastră la Poartă, în mod firesc se impune concluzia că înfiinţarea lui se datoreşte zisei închinări.

Dacă datele problemei sunt aşà cum le-a prezentat Vlădescu, atunci teoria sa e perfect logică şi concluzia trebuie admisă. Se cercetăm însă din nou faptele, spre a vedeà dacă sunt exacte, complete şi dacă nu pot fi supuse şi altei interpretări.

Din capul locului trebuie să spunem că argumentul nemenţionării birului în documentele secolului XIV nu e convingător. Mai întâi, observăm în treacăt că în cele 4 documente pe care le cunoaşte Vlădescu cu privire la dări în secolul XIV, *nici nu se puteà pomenì birul*, pentru simplul motiv că în trei din ele, dările nu sunt specificate, ci cuprinse sub o formulă generală, rezumativă [6]), iar al patrulea document... nu-i din secolul XIV [7]). Aşadar documentele citate de Vlădescu nu pot constituì o dovadă de existenţa sau neexistenţa birului în zisul secol. E drept că mai există două documente din secolul XIV, privitoare la dări, în care acestea din urmă se specifică în mod amănunţit [8]).

[1]) O. c., p. 34.

[2]) Ibidem.

[3]) Ibidem.

[4]) Ibidem, p. 43—4.

[5]) Ibidem, p. 44.

[6]) In documentul Voditei, satul Jidovştiţa e scutit «de toate dările şi slujbele domneşti» (Ştefulescu, *Tismana*, 47—8); în documentul din 1385, Dan scuteşte satele Tismenii «de toate muncile şi dările şi veniturile domneşti» (Ibid., p. 169—71); în documentul din 1387, Mircea repetă scutirea «de toate muncile şi dările şi veniturile domniei mele» (*Arh. ist.*, III, 193).

[7]) Vezi mai sus, p. 9.

[8]) Doc. din 1389 Septemvrie 4 (vezi Anexe, No. II) şi doc. din 1391, Decemvrie 27, (Hurmuzaki, I, 2, 342—3). In acesta din urmă însă nu se enumeră decât o parte din dări: «...ut neque de ovibus s. v. de porcis, apibus, vineis, decimam dare, vel pascuatione aut alio servitio postali teneantur».

Birul nu figurează în nici unul. Dar constitue oare acest fapt o dovadă de neexistența zisei dări în aceà vreme? Credem că nu. Intr'adevăr, din secolul următor, avem zeci de acte în care se enumeră dările și totuș birul nu e amintit în Țara Româneàscă decât de două ori. Prima dată îl întâlnim în documentul din 30 Iunie 1441 prin care Vlad Dracul dăruește mănăstirii Znagovul, între altele, satul Izvoranii Bârsești. O notă marginală a acestui document spune: «iar cnejii din Izvorani, Neagoe, Oancea, Nan și Trandafir să dea bir ca și ceilalți săraci din Izvorani (а кнѧѕовы ѡт извоpѣни... нѣгоє ѡчна и нан и тpєндафил да даваѫт биp ꙗкожє и ини сиpаци въ извоpѣни[1]). Dacă nota a fost adaosă *de către diac* pe margine, cu alte cuvinte dacă ea e contemporană cu documentul, atunci avem *prima mențiune a birului în Țara Românească.* A doua oară îl găsim în actul din 23 Martie 1482, prin care Basarab face mai multe donații aceleiaș mănăstiri a Znagovului. Intre altele se spune: «Și iarăși.., dela toate satele pe care le are sfânta mănăstire în județul Ilfov, să se ia birul cu birarii, cât va fi, dela rumânii mănăstirii și să se aducă în sfânta mănăstire... ca să fie pentru lucrarea viilor mănăstirii (и паки да єст колика сєла имат сти монастиp оу сѫдство єлховꙋ[2]), а оно да сє възмєт биp съ биpаpєх коєх хтєт бити ѡт вєчинєх монастиpꙋ та да сє пpинєсє ꙋ сти мѡнастиp... да бꙋдєт за pаботанїю виногpадѡм монастиpꙋ[3]). Așadar numai două mențiuni despre bir în toate actele cunoscute până azi a secolului XV, deși e darea cea mai însemnată. Dar în cazul acesta, de ce să ne mirăm că nu-l întâlnim în secolul XIV, în cele *două acte*[4]) care ar fi putut să-l amintească. Acelaș motiv care explică absența lui aproape totală din documentele secolului XV, se poate aplicà, credem, și secolului anterior. Așàdar lipsa menționării birului în cele două documente ale secolului XIV nu poate constituì o dovadă de neexistența lui în aceà vreme[5]).

Dar dacă birul nu e menționat în cele două documente ale secolului XIV — și faptul, după cum am arătat, n'are nimic extraordinar — sunt

---

[1]) Bogdan, *Despre cnejii români*, p. 35.

[2]) Miletič-Agură, o. c. au citit greșit: влаховꙋ.

[3]) Miletič-Agură, o. c., p. 128—9. O traducere veche, defectuoasă, a fost publicată de N. Iorga în *St. și Doc.*, XVIII, p. 71—3.

[4]) Din 1389 Septemvrie 4 (Vezi Anexe, No. II) și 1391 Decemvrie 27 (Hurmuzaki, I, 2, 342—3).

[5]) Dealtfel, se știe: faptul că o instituție nu e pomenită în acte, nu înseamnă neapărat că ea nu există. Exemple s'ar puteà aduce destule, din însuși trecutul nostru.

în schimb însă alte fapte și considerente pe baza cărora trebuie să admitem existența lui chiar din primele timpuri ale organizării noastre ca stat, așadar chiar din prima jumătate a secolului XIV. Să expunem aceste fapte și considerente.

1. Deși birul e menționat, pentru prima oară, în 1441, totuși agenții fiscali însărcinați cu strângerea lui, *birarii*, sunt pomeniți încă din 1418 [1]). In acest an, la 22 Iunie, Mihail dă un hrisov mănăstirilor Cozia și Codmeana prin care le autoriză să primească danii dela orișicine, de orice categorie socială, fără ca să se opună cinevà, nici rude de ale donatorului, nici judecător, globnic, birar sau alt slujbaș al domniei. (**нѫ или ѥст сѫдѥц, или глобнык, или бирчїи или бѫди кои работник гсва ми** [2]).

In acest document, *birarii* apar ca o categorie de dregători, alături de *judecători* și *globnici*. Câte și trei termenii în cazul de față sunt denumiri generice, cuprinzând fiecare o serie întreagă de dregători cu atribuții asemănătoare. Intr'adevăr judecători erau: marii dregători și în special banul și vornicul cu subalternii acestora, bănișorii și vornicii [3]), precum și judecătorii propriu ziși (**сѫдци**) din orașele și târgurile țării. Sub numele de globnici se cuprindeau dușegubinarii, pripășarii și globnicii propriu ziși. Iar prin birari se înțelegeà nu numai cei cari strâng birul, dar și ceilalți agenți fiscali precum vinăricerii, fânarii, vameșii de albine și de râmători, etc. [4]). Va să zică, fiecare din cele trei nume, *judecători*, *globnici* și *birari* cuprind serii întregi de dregători, cu alte cuvinte sunt nume generice. Dar aceasta înseamnă că ele reprezintă instituții *importante* și *vechi*, intrate bine în uz, căci altfel, alegerea nu s'ar fi oprit asupra lor ca nume reprezentative. Cu alte cuvinte că atât judecata cât și gloaba și birul erau cunoscute de mult. Și într'adevăr, pe judecători și pe globnici — agenții de represiune a nedreptății — îi constatăm documentar în primul act muntean cunoscut, acela din 1368 [5]). Logic trebuie să admitem că și birarii au aceeaș vechime, că există alături de *tributarii* din 1368, că originea lor e contemporană cu originea Statului.

[1]) Nu din 1430 cum crede Vlădescu, o. c., p. 44, necunoscând documentul din 1418, publicat de Miletič-Agură.

[2]) Miletič-Agură, o. c., p. 121.

[3]) C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV și XV*, Vălenii de Munte 1926, p. 48—50, 54, 68—9, 71—3; cf. Acelaș, *Noi contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV și XV*, p. 5—10.

[4]) Vezi diferitele denumiri în documentul din 1434, Iunie 25, publicat de St. Nicolaescu, *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea*, p. 266—270.

[5]) Hurmuzaki, XV, 1—2.

2. Cuvântul *bir* este de origine slavă [1]). In rusă, dialectal, cuvântul бирѣ are exact acelaş înţeles ca la noi: capitaţie, impozit personal (Kopfsteuer); în bulgară înseamnă impozitul pe casă (Haussteuer); în ruteană *býrče* e taxa ce se ia de birari (Steuereinnehmertaxe); în serbo-croată şi slovenă înţelesul a evoluat, însemnând respectiv «leafa dată de comunitate preotului» (Kollektur des Pfarrers) şi «zestre» (Aussteuer) [2]).

Fiind un termen fiscal-administrativ, e probabil ca noi să-l fi luat, dacă nu într'o epocă anterioară, cum pare mai indicat [3]), dar cel puţin în vremea organizării noastre ca Stat, aşadar la începutul secolului XIV.

3. In ce priveşte necesitatea unui astfel de impozit personal în secolul XIV, necesitate contestată de Vlădescu [4]), credem că ea se poate explicà prin raporturile politice care au existat în secolul XIV între Ungaria şi Ţara Românească. Se ştie că primele noastre formaţiuni politice din Oltenia apar în documente ca fiind în raporturi de dependenţă faţă de coroana Ungariei. Lupta cu Litovoi e determinată, între altele, de faptul că acesta nu voise să dea tributul [5]), tribut care va fi plătit şi de Basarab întemeietorul [6]). Se ştie chiar şi cifra: 7000 de mărci pe care Basarab îi oferea lui Carol Robert înainte de lupta dela Posada [7]). Am arătat mai înainte că această sumă reprezintă 1.680.000 de dinari pe care nu credem să-i fi putut scoate voevodul român numai din vămi. A trebuit, după părerea noastră, să se puie şi un impozit personal, pe cap de locuitor, spre a se puteà plătì zisul tribut. Trebuie apoi să se ţină seamă că instituirea statului Ţării Româneşti, deci a Curţii domneşti cu dregătorii ei, clădirea cetăţilor, procurarea armamentului, toate acestea cereau bani. Să fi fost deajuns oare pentru aceste nevoi, numai venitul vămilor? Ni se pare greu de admis.

---

[1]) Cu bună dreptate contestă Berneker, o. c., p. 57 etimologia ungară bér Lohn, Sold, propusă de Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch*, p. 13. Intr'adevăr, dacă se admite o origine ungară, evoluţia semantică a termenului în slavă şi română pare ciudată. Din *leafă*, *răsplată*, e greu să ajungi la *bir*, la impozitul personal. Din contră, o derivare din sl. birajo, birati a adunà, a strânge, ni se pare mai indicată.

[2]) Berneker, o. c., p. 57.

[3]) Xenopol, *Ist. Rom.*[2], II, 175 crede că termenii *boier*, *cnez*, *voevod* şi *bir* au fost împrumutaţi dela Slavi în sec. VII—IX.

[4]) O. c., p. 34.

[5]) Onciul, *Originile Principatelor române*, Bucureşti 1899, p. 50 şi 171—2.

[6]) ...cum tamen ipse princeps (Basarab) *censum debitum* regie maiestati semper fideliter persolvisset (*Chronicon pictum*, apud Onciul, o. c., p. 179).

[7]) Iorga, *Ist. comerţului românesc*, I, p. 39.

Pe baza tuturor acestor consideraţiuni socotim că birul nu e posterior închinării noastre la Turci, ci că a existat în Ţara Românească chiar din prima jumătate a secolului XIV. Dealtfel, instituirea unui asemenea impozit în secolul XIV, odată cu întemeierea Statului, nu are nimic surprinzător. Acelaş lucru a fost şi în Ungaria, unde a existat dela început, un atare impozit personal, plătit de toţi oamenii liberi [1]). E foarte natural deci ca să se fi introdus şi la noi un astfel de impozit, într'o vreme de puternică influenţă a Ungariei, mai cu seamă când aveam să-i plătim şi tributul anual.

B. MUNCILE SAU SLUJBELE

In afară de dări, locuitorii ţării trebuiau să presteze şi o serie întreagă de munci sau «slujbe» cum se spune în vechile traduceri. Aceste slujbe erau de tot felul, dela păscutul cailor domneşti, cositul fânului şi transporturile cu care, până la lucrul la cetăţi, mori şi poduri. In unele din documentele slave ale epocii lui Mircea, aceste îndatoriri sunt cuprinse sub numele generic de работь [2]), în altele sub acela de слоужба [3]) care înseamnă respectiv *muncă* şi *slujbă*. In traducerile vechi, e mai întrebuinţat termenul *slujbe;* el a fost dealtfel adoptat şi de cei mai mulţi din istoricii şi filologii de azi [4]).

Care erau muncile sau slujbele prestate de locuitorii Ţării Româneşti în epoca lui Mircea? Documentele menţionează următoarele:

1. *Căratul* sau transporturile cu care (повоза) e una din îndatoririle ce revin des în formulele de scutire. Astfel în documentul din 4 Septemvrie 1389, se scuteşte o parte a satului Jiblea de «care şi de podvezi» [5]).

---

[1]) Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, p. 261.

[2]) Documentul Vodiţei: свободно ѡт вcѣкыχ данковь и работь гпcпcкыχ (Ştefulescu, *Tismana*, 47—8); în doc. Tismenii, din 1385 Octomvrie 3: ... ѡт всѣкыиχ работь и данкωвь. (Ştefulescu, *Tismana*, 169—71).—Acelaş nume (rabota) au aceste munci şi în Serbia: vezi C. Jireček, *Staat und Gesellschaft*, II, 68.

[3]) Document din 11 Maiu 1409: рекше и ѡтъ малiиχь службаχь и даждаχъ даже и до великыχь. (Venelin, o. c., p. 19); document din 10 Iunie 1415: рекше ѡт малиχ слѹжбаχ даже и до великыχ (Bogdan, *Un chrisov*, 113—4); document din 1406—1418: ѡтъ вьсѣχъ слоужбаχъ и даждаχъ (Ştefulescu, *Doc.*, 13—4).

[4]) Vezi de pildă: Bogdan, *Un chrisov*, 113—4; Hasdeu, *Arh. ist.*, I, 1, 97—8; Ştefulescu, *Tismana*, 47—8.

[5]) Vezi Anexe, No. II.

Aceeaș scutire «de care, de podvoade» și de toate celelalte munci și dări întâlnim și în hrisovul din 11 Maiu 1409 [1]). Satul Beala e scutit «de cărături și de podvoade» de către Mircea cel Bătrân [2]) iar nepotusău Dan II acordă aceeaș favoare mai multor sate la 16 Septemvrie 1430 [3]).

Această slujbă a carelor sau a căratului consistà, credem, în obligația pentru locuitori de a transportà cu carele lor anumite produse destinate domnului. Documentele din epoca pe care o cercetăm nu ne dau nici o lămurire în privința aceasta; un indiciu găsim însă în actul moldovenesc din 13 Martie 1466 care pomenește obligația locuitorilor din satul Negoești de a cărà buțile (cu vin) ale domniei [4]). E probabil că în afară de vin, oamenii vor fi fost obligați să care și alte produse, în special celelalte dijme care se cuveneau domnului și care se dădeau toate în natură. Amănunte în privința aceasta nu putem da însă din lipsă de științe documentare.

2. *Podvoadele sau podvezile* (подвода) sunt amintite în documente mai întotdeauna alături de «care». Mircea scutește o parte din satul Jiblea [5]) și satul Pulcouți «de care și de podvoade» [6]). Aceiaș formulă găsim și în documentul din 10 Iunie 1415 privitor la satul Beala [7]), precum și în acela din 16 Septemvrie 1430 [8]).

Acest termen подъвода e tradus de Miklosich prin «Vorspann, vectura»[9]). Ioan Bogdan, în indicele documentelor lui Ștefan cel Mare dă echivalența podvoade=cărături [10]). In memoriul «Un chrisov al lui Mircea cel Bătrân» el traduce însă și termenul повоза, cercetat mai sus, tot prin «cărături» [11]). Aceasta ar însemnà însă că atât повоза cât și подвода au acelaș înțeles, ceeace e contrar documentelor unde n'ar aveà rost pomenirea amânduror termenilor, dacă ar însemnà unul și acelaș lucru. Dându-și seamă de această dificultate, Bogdan traduce

[1]) Venelin, o. c., p. 19 și *Arh. ist.* I, 1, 97.

[2]) Bogdan, *Un chrisov*, 113—4.

[3]) *Arh. ist.* I, 1, 73.

[4]) Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București 1913, p. 94—7.

[5]) Vezi Anexe, No. II.

[6]) Venelin, o. c., p. 19: ѡтъ подводѫ.

[7]) Bogdan, *Un chrisov*, p. 113: ѡт пѡдвода.

[8]) *Arh. ist.*, I, 1, 73: ѡт подводѫ.

[9]) *Lexicon palaeoslovenico-greco-latinum*, sub voce. Pentru *vectura*, iată definiția din Du Cange: «servitium quo vecturas suppeditare quis tenetur».

[10]) Vol. II, p. 592; cf. p. 601.

[11]) P. 114.

în zisul memoriu подвода prin «podvoade», aşadar redă expresia повоза и подвода prin «cărături şi podvoade» [1]) Credem că aceasta e soluţia cea mai bună, fiind şi cea întrebuinţată de vechii traducători [2]).

Inţelesul cuvântului romănesc podvoadă nu-l putem preciză însă [3]). E probabil ca el să fi însemnat tot o obligaţie de transport, ca şi carele sau căratul. Această supoziţie o facem pe baza unui document moldovenesc, e drept, şi posterior epocei noastre (din 30 August 1633) prin care Moise Vodă scuteşte pe locuitorii satului Docolina de conace, cai de olac, camănă, podvoade şi alte slujbe. «Aşijdere — spune domnul— şi voi globnič şi deşugubinari şi olăcari şi podvodari, întru nimic să nu-i trageţi boi loru la podvoade...; aşijderi şi voi şoltuj de Vasluiu şi de Brălad, ce vor hi podvoade din sus, să le treaceţi la Brălad, ce vor hi din ğos, să treaceţi la Vasluiŭ» [4]). Din acest pasaj rezultă că podvoadele se făceau cu boii, erau aşadar, după toate probabilităţile, *transporturi*, asemănându-se deci cu slujba căratului. Intrucât se deosebià de aceasta din urmă însă, e greu de spus [5]).

3. *Păscutul.* In documentul din 27 Decemvrie 1391, prin care Mircea scuteşte locuitorii moşiei Scoreiu din Ţara-Făgăraşului de unele dări şi slujbe, e trecut, între acestea din urmă şi «păscutul» (pascuatio) [6]) In ce constà această îndatorire bănuim cercetând «slujba» asemănătoare

---

[1]) Ibidem.

[2]) Vezi de pildă la Anexe, No. II, traducerea documentului din 4 Septemvrie 1389 prin care o parte din satul Jiblea e scutit «şi de care şi de podvezi».

[3]) Traducerea lui H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch:* podvoadă 1. Spannfuhre 2. Pop. überh. mit Ware über Land gehende Fuhre, über Land gehender Transport 3. Spannfrohne, -dienst, nu ne lămureşte.

[4]) *St. şi Doc.* V, 21—2. Intr'o înnoire a acestui scutiri, din 3 Martie 1660 se spune că sătenii din Docolina «să nu dea podvodzi şi cai de olac; ce podvodzile ce le-ar aduce Vasluianii în ğos să nu le lapede acolo (lectura: *le ia pe de* e greşită) în sat la dânşii ce să le ducă până la Bârlad şi Bârlădeanii să le treacă iarăş până în Vaslui... aşea... podvodzile să le ducă târgoveţii din târgu în târgu, iară pre dânşii să nu-i dodeiască... (Ibid. p. 34).

[5]) Cf. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes,* I, 256: «Endlich hatte jedermann die Pflicht, die fürstlichen Leute mit Nahrung und Reisemitteln zu versorgen was podvozi, podvoade —jedes von diesen Worten hat auch eine uns nicht sehr klare spezielle Bedeutung — hiess.

[6]) Hurmuzaki I, 2,342—3: „ut neque...decimam dare vel pascuatione aut alio servitio postali tenenatur. — Pascuatio: „jus pascendi animalia in pascuis vel silvis» (Du Cange, sub voce).

din Serbia contemporană. Acolo locuitorii satelor erau obligați să «hrănească», adică să ducă la păscut caii țarului [1]). E probabil că aceeaș îndatorire aveau și rumânii satelor noastre. Credem că la ea se referă documentul muntean din 9 Ianuarie 1498 care, între diferitele slujbe, pomenește și «hrănitul cailor» [2]).

4. *Caii de olac.* In acelaș document din 27 Decemvrie 1391 se spune că locuitorii satului Scoreiu vor fi scutiți de orice «serviciu postal» (alio servitio postali) [3]). Credem că traducătorul dela începutul secolului XIX a redat prin această expresie, termenul *olac* sau *cai de olac*, ce va fi fost probabil în documentul slav [4]). E vorba de obligația pe care o aveau locuitorii de a da la poruncă, fără întârziere, caii necesari poștei sau trimișilor domnești cari duceau știrile grabnice [5]).

5. *Posada* e pomenită o singură dată în epoca lui Mircea și anume în documentul prin care acesta poruncește satelor Tismenii să fie numai sub ascultarea mănăstirii și a egumenului Agaton, cum au fost și sub Nicodim. Domnul acordă în acelaș timp scutiri de dări și slujbe; între acestea din urmă figurează și «posada» (и отъ посадѣ... оуабеии [6]). Ștefulescu traduce termenul prin «strajă» [7]), cu alte cuvinte el crede că posada erà obligația pe care o aveau locuitorii de a face de strajă la cetăți. Hasdeu, comentând un document moldovenesc din 5 Aprilie 1448, a explicat-o ca «dare pentru subsistența garnizoanelor de prin cetăți» [8]), ceeace a admis și Xenopol [9]). Miklosich nu cunoaște înțelesul acestui cuvânt [10]) iar Bogdan, care a cercetat problema posadei mai amănunțit, ajunge la concluzia că «nu se poate precizà» «de ce natură erà această

---

[1]) Jireček, *Staat und Gesellschaft*, II, 68. Din hrisovul dat de Ștefan Dușan pela 1348 mănăstirii sfinților Mihail și Gavril (lângă Prizren) se vede că Vlahii erau obligați să cosească fân și să privegheze caii mănăstirii, căreia țarul îi cedase drepturile sale fiscale. (*Arh. ist.*, III, 121 și 168—9).

[2]) Ștefulescu, *Tismana*, 206: ...nici cai să nu hrănească...

[3]) Hurmuzaki, I, 2, 342—3.

[4]) Vezi, de pildă, doc. slav din 8 Ianuarie 1526: кони за шлак (Ștefulescu, *Doc.* 87—8).

[5]) Documentele cunoscute până acum nu se spun dacă pe lângă darea cailor, nu erau cumva obligați să ducă și știrile, cum e cazul în Serbia contemporană (*glas nositi* la Jireček, *Staat und Gesellschaft*, II, 69).

[6]) Ștefulescu, *Doc.*, p. 13—14.

[7]) Ibidem.

[8]) *Arh. ist.*, I, 1, 153.

[9]) *Ist. Rom.*[2] III, 284.

[10]) *Palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena 1862—5, p. 632.

dare» [1]). El traduce cuvântul посада în două feluri: 1) prin cuvântul românesc vechiu *posadă* și 2) prin *suburbie* [2]), adăugând și explicația că e vorba de o «dare sau angarie» [3]). In ce ne privește adoptăm concluzia lui Bogdan, așteptând ca material nou documentar să clarifice această problemă.

6. *Pescuitul morunilor*. Satele așezate pe marginea Dunărei trebuiau să pescuiască moruni pentru domn, câte trei zile pe an. De această îndatorire care priveà așadar numai o parte din satele țării, ne vorbește documentul din 11 Maiu 1409 în care Mircea pomenește «legea (законъ) de a pescuì moruni trei zile pe an pentru domnia mea» [4]). Spre comparație, amintim că în Serbia, orașul Cattaro erà obligat să dea anual țarului «o povară de pește de mare» [5]).

7. *Cositul fânului* (сѣнокосїа) e amintit pentru prima oară în documentul din 16 Septemvrie 1430, prin care Dan întărește mai multor proprietari câteva sate, scutindu-le de dări și slujbe [6]). A doua oară îl găsim în actul din 17 Noemvrie 1431, dela Alexandru Aldea, pentru satele Alexenii și Răzvadul [7]). Această slujbă constà în cosirea unei anumite cantități de fân pentru curtea domnului. Cât erà de mare această cantitate, nu se poate precizà deocamdată, din lipsă de știri.

Acestea sunt muncile sau slujbele pomenite în documentele epocii lui Mircea cel Bătrân. Intocmai ca și la dijme însă, nu trebuie să ne închipuim că erau singurele. Mai există încă o sumă de astfel de îndatoriri, numai că ele nu figurează în actele zisei epoce, decât cuprinse în formula rezumativă. Le găsim însă menționate în documente posterioare. Iată-le în ordinea apariției lor în aceste documente:

---

1) Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, 601.
2) Ibidem.
3) Ibidem.
4) Venelin, o. c., p. 19 și *Arh. ist.* I, 1, 97—8.
5) Jireček, *Staat und Gesellschaft*, II, 71.
6) *Arh. ist.*, I, 1, 73.
7) St. Nicolaescu, *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea*, p. 245—6. Vezi și documentul din 1 August 1451 prin care Vladislav scutește satele lui Mihail și ale fiilor săi de «vama oilor, râmătorilor, albinelor, de găletărit, vinărici, dijmă, cositul fânului, lemne, podvoade. (Filitti, *Arhiva*, p. 16); cf. doc. din 1437 în *St. și Doc.*, VII, 46—7. Și în Moldova există îndatorirea de a così fân pentru domnie: vezi documentul din 13 Martie 1466 la Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, 94—7.

1. *Lemnele* (дрьв). In documentul citat mai sus, din 17 Noemvrie 1431, printre diferitele dări și slujbe, sunt pomenite și «lemnele». Domnul scutește cele două sate, între altele, și «de lemne» (ωт дрьв) [1]). Aceiaș scutire apare și în documentul din 1 August 1451, privitor la satele lui Mihail din Ruși [2]). Ce se înțelegeà sub această denumire? Credem că e vorba de îndatorirea rumânilor de a tăià copaci din pădure pentru curtea domnească. Mai puțin probabilă ni se pare interpretarea că am aveà de a face cu o dijmă din lemnul tăiat.

2. *Conacele*. Se știe că în Serbia, locuitorii țării erau obligați să găzduiască dregătorii și trimișii domnești, când aceștia călătoriau prin țară [3]). In Ungaria, de această îndatorire beneficià numai regele cu suita lui și dregătorii superiori adică palatinul, voevodul Ardealului și banul Croației [4]).

O astfel de obligație existà și în Țara Românească; ea e pomenită în documente sub numele de *conace*. Prima mențiune am găsit-o în documentul din 20 Octomvrie 1468, prin care Radu cel Frumos întărește lui Mihail din Ruși și fiului său Stan mai multe sate, scutindu-le de toate dările și slujbele [5]). Nu se poate precizà însă dacă de aceste conace beneficiau toți dregătorii domnești sau dacă ele erau rezervate numai unei părți a lor, ca în Ungaria, de pildă. Deasemenea nu știm care erà cantitatea de alimente și furaje adică *merticele* [6]) la care aveau drept cei ce beneficiau de această «slujbă».

3. *Lucrul domnesc*. In afară de obligațiile de mai sus, locuitorii satelor mai trebuiau să lucreze pentru domn un număr oarecare de zile pe an. Această muncă erà întrebuințată la repararea cetăților, a podurilor, la dresul morilor domnești și la ce va fi voit, în general, domnul. De această îndatorire ne vorbește un document din 9 Ianuarie 1498 prin care Radu cel Mare scutește trei sate ale mănăstirii Tismana «de toate

---

[1]) St. Nicolaescu, o. c., p. 245—6.

[2]) Filitti, o. c., p. 16.

[3]) Jireček, *Staat und Gesellschaft*, II, 68.

[4]) Ibidem.

[5]) Filitti, o. c., p. 16—7.

[6]) Credem că acesta e înțelesul *merticelor* care se întâlnesc în unele documente printre îndatoririle locuitorilor. Vezi, de pildă, documentul din 2 Octomvrie 1468 prin care satele lui Mihail din Ruși sunt scutite «de oierit și de vama târgului... de *mertice*, de conace, de cai de olac... (Filitti, *Arhiva*, 16—17).

slujbele ceale mari și ceale mici». Locuitorii acestor sate, spune domnul, «nici la lucrul domniei mele să nu lucreze, nici la cetate, nici la mori, nici la poduri să. nu lucreze» [1]). Adăogăm că aceiaș îndatorire există pretutindeni în țările vecine, și în Moldova [2]) și în Serbia [3]) și în Ungaria [4]).

[1]) Ștefulescu, *Tismana*, 206.

[2]) Vezi, de pildă, documentul din 13 Martie 1466 la Bogdan, *Doc.*, I, 94—7.

[3]) Jireček, *Staat und Gesellschaft*, II, p. 68.

[4]) Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, p. 270.

C. VENITURILE

Documentul din 3 Octomvrie 1385, al mănăstirii Tismana, cuprinde, în ce privește scutirea de dări, următoarea formulă rezumativă: «De-asemenea și satele să fie libere de toate muncile (slujbele) și dările și veniturile domnești» [1]). Aceiaș formulă se găsește și în documentul de confirmare al lui Mircea, din 27 Iunie 1387 [2]).

Am văzut în cele precedente care erau «muncile» sau slujbele și «dările» domnești. Să încercăm acum a ne da seama ce se înțelegeà sub denumirea generică de «venituri». Problema și-a pus-o și I. Vlădescu în lucrarea menționată «Despre dări sau impozite». El pleacă dela analiza documentului Voditei prin care domnul cedează acestei mănăstiri între altele «venitul domnesc» dela opt vârșii, pe Dunăre. Găsind apoi în cele două documente din 1385 și 1387 confirmarea zisului venit, el ajunge la concluzia că sub numele de «venit domnesc» se înțelegeà «venitul ce îl aveà domnul dela cei ce utilizau apele țării. Ar fi deci— adaogă Vlădescu — unul din drepturile caracteristice domniei, un drept regalian» [3]).

Această concluzie nu ni se pare justă. Am arătat mai sus ce însemnà, după părerea noastră, venitul domnesc din documentul Voditei: e vorba de dijma din peștele prins, după cum se luà dijmă și din grâne, vite, miere și în general orice produse mai însemnate. Nu avem de a face în cazul acesta cu dreptul regalian asupra apelor țării care se manifestà

---

[1]) Ștefulescu, *Tismana*, 167—171.

[2]) *Arh. ist.*, III, 193. Observăm că această formulă: «munci, dări, venituri» nu se află decât în cele două documente amintite. Obișnuit, formulele rezumative au numai scutirea de «dări și slujbe». (Vezi de pildă, documentele din 1388, Maiu 20; 1389, Septemvrie 4; 1409 Maiu 11; 1406—1418 (pentru Tismana); 1430, Septemvrie 16). O singură dată am întâlnit formula redusă numai la «slujbe» (documentul din 1415, Iunie 10), o altă dată la «dări». (Documentul Cărărenilor 1386—1418: vezi la urmă, Anexe, No. IV).

[3]) P. 31.

altfel și anume prin taxele de trecere la poduri și vaduri [1]). Dealtfel, din capul locului trebuià să atragă atenția faptul că diacul n'ar fi întrebuințat un termen generic «venituri» (la plural!) spre a designà un singur drept regalian. Pentru aceste motive socotim concluzia lui Vlădescu inacceptabilă.

După părerea noastră, «veniturile» domnești din cele două documente amintite înseamnă altceva. Ele sunt *veniturile întâmplătoare* ale domnului adică gloabele, dușegubinile, hatalmul, într'un cuvânt amenzile de orice fel. Din moment ce «venitul domnesc» dela Dunăre erà o dijmă, întocmai ca și celelalte, putând fi înglobată deci între ele, din moment ce diferitele îndatoriri pomenite în documente, având un caracter obligator și anual, se pot grupà în cele două mari categorii «slujbe» și «dări», rezultă, prin eliminare, că «veniturile» nu pot fi altceva decât cele înplătoare, adică gloabele sau amenzile. Aceste amenzi sunt pomenite deseori în documente, fie la un loc cu dările și slujbele, fie deosebit.

Astfel, în documentul din 1387 prin care Mircea întărește mănăstirii Cozia toate bălțile pe Dunăre, dela Săpatul până în gura Ialovniței, întâlnim următoarea formulă: «Deci orice gloabă să vrea face pe aceste bălți, sau dușegubină, fie de păstori, fie de vreun om al celui prea mare boer sau mic, tot să fie mănăstiresc» [2]). La un loc cu dările și slujbele sunt trecute și «gloabele» în documentul din 4 Septemvrie 1389 [3]) și 10 Iunie 1415 [4]). Iar la 11 Maiu 1409 [5]) și la 16 Septemvrie 1430 [6]), domnii acordă scutiri, între altele, și «de gloabă».

Aceste gloabe sau amenzi constituiau un venit însemnat al vistieriei, deoarece în general, ele erau foarte ridicate. Documente posterioare ne arată luându-se pentru un jurământ strâmb 22 de boi [7]) iar pentru un omor, al cărui autor a rămas nedescoperit, 100 de boi [8]). Mărimea

[1]) In documentul din 1417, păstrat numai în traducere românească, printre scutirile acordate de domn este și aceia «de vadure» adică taxele ce trebuiau plătite la vaduri. (Pușcariu, o. c., p. 45—6).

[2]) Vezi la urmă, Anexe, No. I.

[3]) Idem.

[4]) Bogdan, *Un chrisov*, p. 113—4.

[5]) Venelin, o. c., p. 19; cf. *Arh. ist.* I, 1, 98.

[6]) *Arh. ist.* I, 1, 73.

[7]) *St. și Doc.* V, 88 (document din 18 Iunie 1668).

[8]) Ștefulescu, *Gorjul istoric*, p. XLI—XLII (document din 1661; omorul se petrecuse însă mai înainte).

amenzilor e dealtfel explicabilă. Intr'o vreme când detențiunea sau închisoarea nu erà așà de răspândită ca azi, mijloacele obișnuite de represiune și corecție erau gloaba sau amenda ridicată [1]), bătaia și, pentru delictele grave, moartea. Ințelegem în cazul acesta de ce scutirea de gloabe față de domnie, așadar implicit perceperea lor de către proprietar, erà o însemnată favoare domnească și de ce se fac deseori în documente recomandări către globnicii și dregătorii judecătorești să se ferească de satele scutite [2]).

[1]) Cf. situația asemănătoare din Serbia unde «pedepsele cele mai obişnuite erau amenzile în bani... dela 6 la 1000 de perperi». (Jireček, *Staat und Gesellschaft*, II, 13).

[2]) Vezi de pildă documentul citat din 1387 prin care domnul porunceşte slugilor domneşti «cei ce vor fi judecători și globaşi» să se ferească de bălțile scutite ale mânăstirii.

D. VĂMILE

Unul din veniturile cele mai însemnate ale domniei și care aduceà în vistierie bani, nu produse naturale, erau vămile. Se crede că în secolul XIII ele erau apanajul diferiților voevozi [1]); s'a afirmat chiar că ele constituiau atunci singurul mijloc pentru aceștia de a aveà bani cu care să plătească tributul stăpânitorilor vecini [2]). După întemeierea Statului Țării Românești, vămile au fost luate pe seàma domniei, constituind unul din drepturile regaliene.

Asupra vămilor avem, din epoca pe care o cercetăm, două documente importante. E vorba de privilegiile comerciale acordate Brașovenilor de Vladislav, în 1368, și de Mircea în 1413. Să le analizăm pe rând spre a vedeà care erà organizarea vamală a țării în aceà vreme.

Prin așezământul comercial din 1368, Vladislav întărește Brașovenilor «libertățile» lor de comerț pe care le aveau în Țara Românească din vechime. El stabilește două regimuri vamale: unul pentru mărfurile de tranzit, celălalt pentru mărfurile destinate consumului intern. Primele vor plătì vama (tricesima) la ducere, în Câmpulung sau în apropierea lui (probabil la Rucăr) iar la întoarcere, lângă Dunăre. Excepție fac mărfurile care trec prin Brăila și care nu plătesc decât o singură vamă, și anume la întoarcere, la Câmpulung sau în apropiere. Mărfurile destinate consumului intern vor plăti o singură vamă, la Câmpulung sau în apropiere. Domnul scutește pe Brașoveni și de vama cea nouă (tributum nouum) dela Slatina [3]).

Dacă vama erà atât cât o arată numele (tricesima), atunci ea reprezentà pentru Brașoveni 3,33 din valoarea mărfurilor. Am spus, pentru Brașoveni, deoarece domnul le acordă acestora un regim de favoare. Chiar din actul dela 1368, rezultă că ceilalți negustori mai plătiau o

---

[1]) Iorga, *Bani și măsuri* în «Ist. Rom. în chipuri și icoane», III, 208—9.

[2]) Ibidem; cf. însă și *Istoria Românilor prin călători* I, 12—3.

[3]) Hurmuzaki, XV, 1—2.

vamă, în interiorul țării, la Slatina. Se poate apoi ca pentru aceștia din urmă însăș valoarea vămii să fi fost mai ridicată, de pildă 4% în loc de 3,33%.

Așezământul lui Mircea specifică sumele ce trebuesc plătite ca vamă de către Brașoveni, pentru diferitele articole, atât la graniță cât și prin târguri. In afară de pește, pentru care se dă vamă și în natură și în bani, toate celelalte produse sau mărfuri plătesc vamă numai în bani și anume în «ducați» și «bani» care corespund «ducaților» și «dinarilor» ungureşti.

Privilegiul lui Mircea nu cuprinde clauza de favorizare pentru mărfurile ce se exportă prin Brăila: se va da vamă pentru ele tot ca și pentru mărfurile tranzitate prin celelalte porturi dunărene [1]).

Toate produsele țării plăteau vamă la export. In schimb însă obiectele manufacturate și măruntișurile pe care le vând Sașii (pânză de cânepă și in, săbii, traiste, cuțite, arcuri, funii, blăni, cojoace) sunt scutite de orice vamă [2]).

Privilegiile comerciale din 21 Noemvrie 1421 [3]), 23 Octomvrie 1422 [4]) și 10 Noemvrie 1424 [5]) (acesta din urmă și în redacție latină) [6]) sunt de fapt o repetare a privilegiului dat de Mircea, așà că nu e nevoie să insistăm asupra lor.

Din toate aceste acte rezultă că punctele de vamă nu erau ca azi, numai la granița țării (Dunăre, Bran) ci și în interiorul ei (Târgoviște Târșor, Dâmbovița, Slatina) [7]). Vama se percepeà pentru toate mărfurile în bani și anume în moneda țării. Pentru pește însă, se dădeà vamă și în natură, pe lângă bani.

Ținând seamă de faptul că Țara Românească nu erà numai o piață comercială importantă, dar și un teritoriu *de tranzit* activ, putem deduce că vămile dădeau un venit însemnat în epoca lui Mircea cel Bătrân. Ele constituiau unul din izvoarele cele mai bogate care alimentau visteria domnească.

---

[1]) Bogdan, *Relațiile*, p. 3—6.

[2]) Ibid., p. 36—8; cf. Hurmuzaki, XV, 8—10.

[3]) Bogdan, *Relațiile*, p. 11—13.

[4]) Ibid., p. 15—17.

[5]) Ibid., p. 21—4.

[6]) Ibid., p. 24—7. In acest din urmă privilegiu vama e calculată în moneta nouă, bătută de Dan.

[7]) La aceste vămi interne, prin târguri, erau supuşi şi negustorii din ţară, ca şi cei străini, dovadă cartea lui Dan II către Târgovişteni (1420—1424) prin care îi scuteşte de toate vămile interne, afară de cea din Târgovişte însăşi (Bogdan, *Relațiile*, p. 28—9).

IV. REPARTIŢIA IMPOZITELOR

Una din caracteristicile esenţiale ale evului mediu a fost inegalitatea fiscală. In timp ce unele categorii sociale suportau toată masa contribuţiilor directe şi indirecte, altele beneficiau de un tratament mai favorabil, iar privilegiaţii erau scutiţi de orişice îndatorire fiscală. E uşor de presupus că acest regim, general european, a trebuit să existe şi în Ţara Românească, luând însă acì o formă specifică, determinată de condiţiunile noastre de desvoltare istorică.

A studià repartiţia pe categorii sau clase sociale a diferitelor obligaţiuni fiscale este una din problemele cele mai grele ale trecutului nostru. Greutatea provine din faptul că nu există încă monografii suficiente nici asupra claselor sociale, nici asupra organizării financiare, care să permită această privire de ansamblu. Deaceea, încercarea ce urmează trebuie considerată ca o simplă schiţă, destinată a suferì schimbări pe măsura publicării materialului documentar şi a monografiilor.

In ce priveşte vămile şi amenzile, lucrul ni se pare simplu. Plăteau vămi aceia cari făceau negoţ, oricine ar fi fost; plăteau gloabe sau amenzi acei cari încălcau legea şi obiceiul pământului, indiferent deasemenea, de categoria socială căreia îi aparţineau. Scutirile şi reducerile de vamă pe care domnii le acordau unor anumite persoane sau comunităţi privilegiate (d. ex. Braşovul), deasemenea, iertarea amenzilor atunci când ele trebuiau să se aplice favoriţilor, erau excepţii care nu modificau întru nimic starea de drept.

Când e vorba însă de dări şi slujbe, atunci problema se complică. Erau supuşi oare toţi locuitorii ţării la aceste îndatoriri fiscale sau numai o parte dintre ei? In cazul din urmă, care erau categoriile sociale care beneficiau de imunitate, şi există oare o imunitate totală sau parţială? Constituià imunitatea starea de drept a unei părţi din populaţie încă dela descălecare sau erà ea la început un privilegiu restrâns

asupra câtorvà indivizi și care s'a generalizat apoi în decursul timpului? Atâtea întrebări care așteaptă încă răspunsul. In cele următoare, ne vom mulțumì să arătăm numai ceeace rezultă din analiza documentelor epocii lui Mircea.

In aceste documente, ori de câte ori e vorba de îndatoriri fiscale, ele se referă la *sate boierești și mănăstirești*. In actul Voditei, Vladislav acordă scutirea de dări, de slujbe și de oaste satului mănăstiresc Jidovștița (село жидовщицѫ)[1]. Dan voevod ia aceeaș măsură cu privire la satele Tismenii[2], lucru pe care-l face și Mircea[3]. Mănăstirii Cozia i se scutesc la 20 Maiu 1388 satele Călimănești, Orlești, Crușa și satul dela Cricov de toate dăjdiile și slujbele[4]; printr'alt document, ea obține scutire de toate dăjdiile încă pentru trei sate: Micleușevețul, Curila și Gărdanovățul[5]. In sfârșit, mănăstirii dela Strugalea i se scutește în 1409 satul Pulcouții, de toate slujbele și dările, mari și mici[6].

In ce privește satele boierești, cităm întâi documentul din 4 Septemvrie 1389 prin care Mircea scutește o parte a satului Jiblea, aparținând lui Stanciul, Costea, Vâlcul, Albul și Radomir «de toate slujbele și dăjdiile, mari și mici»[7]. Al doilea document e din 20 Iulie 1400 privitor la o jumătate din satul Mândra pe care Mircea o dăruește «boierilor Micul și Stoia cu toată dijma, goștina, mierea, vinul și moara și cu tot ce este»[8]. La 10 Iunie 1415, acelaș voevod întărește boernașilor Vlad cu nepoții Buia, Șișa și Șișman și lui Stănilă cu frații săi, satul Beala, de ocină și de ohabă, adică scutit de dări și slujbe[9]. In sfârșit, la 16 Septemvrie 1430, Dan dă un act similar, întărind

[1]) Ștefulescu, *Tismana*, p. 46—49.
[2]) Ibidem, p. 169—171.
[3]) *Arh. ist.*, III, 193.
[4]) *Ist. crit.*, 130—1.
[5]) Vezi Anexe, No. III.
[6]) Venelin, o. c., p. 19; cf. *Arh. ist.*, I, 1, 97—8.
[7]) Vezi Anexe, No. II.
[8]) Ioan cav. de Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*. IV, Sibiiu 1907, p. 43—4. Documentul s'a păstrat numai în traducere ungurească, așa că nu știm dacă în originalul slav a fost aceeaș formulă «cu toată dijma... etc.». O astfel de formulă slavă ar fi o dovadă mai mult că scutirile acordate satelor înseamnă de fapt renunțarea domnului în favoarea proprietarului la dijmele și slujbele la care are dreptul dela locuitorii ziselor sate. — Traducerea din ungurește în românește o datoresc colegului I. Crăciun.
[9]) Bogdan, *Un chrisov*, 113—4.

«slugilor domniei mele» Stoica, Dumitru, Vlâcsan, Mihal, Petru, Șișman. satele Ciurilești... Dâmbova, Turcinești și jumătate din Balomirești, de ocină și de ohabă adică scutite de toate slujbele și dările mari și mici [1]).

Din toate aceste documente rezultă un fapt sigur: *satele boierești și mănăstirești erau supuse la toate îndatoririle fiscale pomenite în documente*. Ele dădeau domniei dijme din produse, plăteau birul și făceau slujbe sau munci. Dar în afară de aceste sate boierești și mănăstirești care formau — e drept — majoritatea populației, mai existau și alte categorii de locuitori. Erau mai întâiu, dregătorii domnești, mari și mici, veniau apoi proprietarii de pământ sau boierii dintre care unii stăpâniau singuri câte un sat sau mai multe, alții însă aveau în devălmășie acelaș sat. Urmà clerul (mănăstiri și biserici), după aceea orășenii sau târgoveții, și în sfârșit, robii. Care erà situația tuturor acestor categorii față de fisc? Documentele epocii lui Mircea nu ne spun nimic cu privire la situația dregătorilor, a orășenilor și a robilor. Așadar, pe bază documentară contemporană, nu se poate răspunde la întrebarea de mai sus. Nu rămâne decât să se cerceteze documentele ulterioare, deducându-se apoi starea de pe vremea lui Mircea. O vom face cu alt prilej.

In privința proprietarilor de pământ, a boierilor, avem două documente, păstrate însă numai în traducere, din care ar păreà că și ei erau supuși la toate dările și muncile, ca și locuitorii satelor boierești și mănăstirești. E vorba de documentul din 27 Decemvrie 1391 prin care Mircea dăruește egumenului Stanciul și fratelui său Călin satul Scoreiu din Țara Făgărașului, scutindu-i de toate dările și slujbele (ea cum conditione ut nec *ipsimet praefati* (Stanciul și Călin!), nec posteritates ipsorum ulli contributioni subsint signanter autem, ut neque de ovibus s. v. de porcis, apibus, vineis decimam dare, vel pascuatione aut alio servitio postali teneantur, tum praedictum Stancsul egumenulu et frater Kalin, boerones, tum vero haeredes et posteritates eorum) [2]). Prin cel de al doilea document, Mircea întărește lui «Ion i Burcea și lui Kalian boiarinului domniei mele satul Braniștea Urășiei și la vadul Șercaei și stâna de în muntele Lereștilor», scutindu-i de diferite dijme, (...și de toate slujbele câte le vor aflà întru tot ținutul țărei și întru biruința

[1]) *Arh. ist.*, I, 1, 73.

[2]) Hurmuzaki, I, 2, 342—3.

domniei mele *să se odihnească ei* de dijmă de oi și de vămuitul porcilor, de dijmă de grâu și de vinărici și de stupi și de vadure și de în apă și de toate acestea...) [1]).

S'ar păreà deci din aceste două acte că și boierii, proprietarii de pământ, erau supuși la dijme și slujbe întocmai ca și rumânii lor. De fapt însă credem că suntem în fața unor traduceri defectuoase. Originalele slave trebuie să fi avut: să le fie lor zisele sate de ocină și de ohabă (въ ѡчинѫ и въ ѡх҃абѫ), întocmai ca și cele două acte, păstrate în original, din 1415 și 1430. Traducătorii, neînțelegând bine formula slavă, care dealtfel a dat loc la discuții în istoriografia contemporană [2]), au tradus-o, deformând înțelesul și anume făcând ca scutirea să privească pe proprietari *personal*, nu satele lor. Deosebirea e însă fundamentală. In timp ce în primul caz, scutirea privește *o singură persoană* cu semănăturile, vitele și stupii ei, în cazul de al doilea, ea se referă la un sat întreg sau mai multe, cuprinzând așadar *zeci sau sute de persoane*, fiecare cu averea sa (vite, stupi, semănături). Vom vedeà în cele următoare că pentru proprietar erà mult mai avantajos acest de al doilea caz, care dealtfel se și întâlnește în mod curent în documente.

Așadar documentele epocii lui Mircea cuprind scutiri acordate nu personal proprietarilor, ci satelor acestora, ceeace înseamnă de fapt după cum vom arătà mai departe, renunțarea domnului în favoarea proprietarilor la slujbele și dările domnești. Deci, cele două documente analizate mai sus nu ne arată care erau obligațiile fiscale ale proprietarilor, ci ale satelor lor. Aceasta nu înseamnă însă că proprietarii n'aveau nici un fel de atari obligații. Analiza documentelor posterioare ne arată că ei plăteau în secolul XVII—XVIII, dijme și bir. Astfel în actul din 1623 Octomvrie 6, se spune că Radul Mihnea, după ce a scutit satul Beloizvor al postelnicului Radu de toate dăjdiile și slujbele «dup'aceaia Domnu nostru se-au milostivit de-au ertat *și pre Petrașco postelnicul* de bi[r]... împrumută și de oaste și de [oe]ri[t] și de dijmă și de ca[i de olac și] de toate slujbele câte vor fi preste alți în țara Mării sale» [3]). Pe de altă parte, într'o scrisoare pe care o adresează Brâncoveanu «boiariului Domnii meale Costandin Buzescu» îi spune: «Pentru *bir* ce ne scrii că-ț iaste cu greu și te rogi să te mai ușurăm cevaș, dă

[1]) Pușcariu, o. c., p. 45—6.

[2]) Vezi Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, București, 1905, p. 25.

[3]) Bianu, o. c., p. 86—7.

ačastă ni să pare, că pă aceşti 20 de galbeni eşti cu nepotă-tău Costandin; însă, ce se va puteà, tot te vom mai uşurà» [1]).

Din aceste două documente rezultă că, în epoca modernă, boierii sau proprietarii de pământ plăteau *bir* şi *dijme*. Dacă însă erau supuşi la toate dijmele sau numai la unele, aceasta e mai greu de stabilit.

Revenind acum la epoca lui Mircea, e foarte probabil ca proprietarii de pământ să fi plătit şi în această vreme *dijme*, fără să putem precizà însă deocamdată dacă ele se luau din toate produsele sau numai din unele. In ce priveşte *birul*, problema e mai complicată. Vlădescu, în studiul citat, afirmă că birul erà plătit de «populația de jos a țării: rumânii, moşnenii (mici proprietari), micii funcționari şi streinii» [2]). Dar din moment ce e dovedit că proprietarii mici şi mijlocii (moşnenii) plăteau birul, logic e să se admită că-l plăteau şi cei mari. Căci, în definitiv, care e deosebirea calitativă dintre un proprietar care posedă un sfert dintr'un sat în devălmăşie (un moşnean) şi unul care posedă o jumătate sau un sat întreg? Câtevà zeci de pogoane în plus sau în minus să fi determinat oare un regim fiscal aşà de deosebit? Pe de altă parte, dacă judecăm după starea de mai târziu, dela începutul secolului XVIII, când se constată documentar că boierii plătesc bir, suntem îndemnați să credem că aveau această îndatorire fiscală şi în epoca lui Mircea. Repetăm, problema e dificilă. Nu o rezolvăm deocamdată, ci numai o punem, fixând unele puncte şi lăsând ca noi cercetări să o lămurească deplin.

In ce priveşte lucrul domnesc şi diferitele slujbe (podvoade, cărături, etc.) sau prestații de muncă credem că proprietarii sau boierii erau scutiți de ele. *Lucrul* în evul mediu erà incompatibil cu situația de nobil, de boier. Aşadar, credem că în epoca lui Mircea, ca şi mai târziu, proprietarii de pământ sau boierii erau scutiți de asemenea îndatoriri fiscale.

---

[1]) *St. şi Doc.*, V, p. 311.

[2]) O. c., p. 53.

V. PERCEPEREA IMPOZITELOR

Perceperea diferitelor dijme și a birului precum și executarea slujbelor sau muncilor cereau un întreg aparat administrativ-fiscal. E suficient să ne gândim că dijmele se plăteau în natură, așadar că produsele trebuiau dijmuite, strânse și cărate la curtea domnească sau unde voià domnul; că oamenii satelor boierești, mănăstirești și domnești trebuiau mânați sau «scorniți» la lucru, pentru a ne da seama de mulțimea agenților fiscali și de diversitatea lor. Azi când impozitele se plătesc toate în bani, e deajuns un fel de agenți de percepere; în secolul XIV când dările erau de atâtea feluri (vezi dijmele!) trebuiau mai multe categorii de dregători fiscali. Ei sunt pomeniți în unele documente în mod colectiv. Astfel, de pildă, la 11 Maiu 1409 când Mircea, scutind satul Pulcouții de dări și slujbe, adaugă: ear din boierii noștri mari sau mici și *din slujbașii domnești trimiși pentru strângerea ajutorințelor cuvenite domniei și alte trebe*, acela care va face strâmbătate zisului sat măcar pentru un fir de păr... va suferì mult rău și urgie» [1]). In alte documente însă, diferiții agenți fiscali sunt arătați cu numele lor speciale. Privilegiul comercial din 1368 pomenește pe «tricesimatori» și «tributarii» cari încasau vama dela mărfurile negustorilor Brașoveni, dând în schimb chitanțe prevăzute cu sigiliul lor [2]). Astfel de vameși se aflau, după zisul privilegiu, la Câmpulung sau în apropierea lui, la Dunăre (nu se specifică exact locul!) și la Slatina [3]). Pe vremea lui Mircea îi constatăm și în alte centre ca Târgșor, Târgoviște, Dâmbovița (poate tot una cu Bucureștii [4]).

Gloabele erau încasate de globnici sau globași. Ei sunt amintiți pentru prima oară în documentul din 1387, prin care Mircea poruncește slujbașilor domnești «cei ce vor fi judecători și *globași*» să se ferească de

---

[1]) *Arh. Ist.* I, 1, 98.

[2]) Hurmuzaki, XV, 1—2, No. II.

[3]) Ibidem.

[4]) Bogdan, *Relațiile*, p. 3—6.

a luà vreo gloabă sau duşegubină de pe bălţile Coziei, întrucât aceste amenzi au fost lăsate de către domn pe seama mănăstirii [1]. Aceiaş recomandare se face şi în alt document, cu privire la satele Micleuşeveţul, Curila şi Gărdanovăţul, tot proprietatea Coziei: «Drept aceea, sau judecător... sau *globaş* sau oricare din boierii domniei mele mari şi mici, din lucrătorii domniei mele, nimenea să nu cuteze a bântuì satele acestea de nici care dajdie» [2].

Birul erà adunat de *birari* (бирчи). Ii întâlnim pentru prima oară în actul din 22 Iunie 1418 dela Mihail prin care dă voie mănăstirilor Cozia şi Codmeana să primească danii dela orişicine, de orice categorie socială, fără ca să se amestece cinevà. «Şi oricarele va îndrăznì — spune domnul — a să ispitì şi va căutà a luà dela mănăstirile acestea, unul ca acela va luà mare rău şi urgia domniei mele ca un neascultător şi necredincios acestui hrisov al domniei mele. Şi ori de va fi judecător (сѫдец) sau globnic sau *birar* (бирчiи) sau oricarele slujbaş al domniei mele, fieştecarele să se ferească după porunca domniei mele» [3]. A doua oară dăm de birari în documentul din 1430, dela Dan voevod [4].

In ce priveşte dijmele, sunt amintiţi în documentele epocei noastre numai *găletarii*, cei care luau găleata sau dijma din grâne. La 1385, Dan voevod, dăruind mănăstirii Tismana câte 400 de găleţi de grâu anual, din judeţul Jaleşului, spune: «şi cine va fi găletar (кѫблари) să nu mai întrebe de aceasta pe domnia mea, ci să-l trimită deadreptul la mănăstire [5]. Un document din 15 Iunie 1434, dela Alexandru Aldea, mai aminteşte, pe lângă găletari, şi pe *vinăriceri* sau cei cari luau vinăriciul, pe *fânari* sau dijmuitorii de fân şi pe *vameşii de albine şi de porci* [6].

---

[1]) Vezi mai jos, Anexe, No. I.

[2]) Idem, No. III.

[3]) Miletič, o. c. p. 121—2. Copie după o traducere veche în biblioteca mea.

[4]) Ştefulescu, *Doc.*, p. 16—17.

[5]) Ştefulescu, *Tismana*, p. 167—171.

[6]) St. Nicolaescu, *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea*, p. 266—270: ...fieştecarele să se ferească de moştenirea mănăstirească, şi judecător şi globaş şi dvornic şi vameş şi birar (и сѫдец и глобник и дворник и вамеш и бирчи) şi fieşce slugă şi boier al domniei mele, trimeşi după milosteniile şi după trebile domniei mele, fie vinăricer, fie găletar, fie vameş de albine sau de râmători, fie osluhar, (St. Nicolaescu, p. 269 traduce greşit prin *măgărar!)*, fie fânar, fieşcarele să se ferească... (или ест винарич[аръ] или кѫбларъ или вамши пчелам или свини или ѡслухаре или сенаре.,).

Pe cei cari luau dijma din oi, pește, cânepă, varză, etc. documentele nu-i pomenesc. Bănuim însă că vor fi avut aceleași nume ca și dregătorii pe cari-i întâlnim mai târziu, cu atribuții identice, cum sunt de pildă *stolniceii*, care luau dijma din pește [1]) și *clucereii* pe cea din cânepă și varză [2]).

Nu se poate preciză numărul acestor agenți fiscali. Ei trebuie să fi fost însă relativ numeroși. Probabil că erau repartizați pe județe (cf. găletarul din Jaleș !), fiecare categorie având în fruntea ei un dregător superior la curtea domnească, de exemplu, stolniceii pe marele stolnic, birarii pe marele vistier, vinăricerii pe marele paharnic, etc. [3]).

O întrebare care se pune în mod firesc în legătură cu perceperea diferitelor impozite și a vămilor este dacă ele se strângeau de domn, în regie, prin slujbașii săi, cum se face azi sau dacă erau arendate. Se știe că în epoca mai nouă a istoriei noastre (secolele XVII și XVIII) sistemul arendării erà foarte obișnuit: sunt nenumărate documente care ne vorbesc de acest fapt [4]). Pentru vremea lui Mircea găsim o indicație prețioasă în așezământul de comerț pe care îl acordă acesta Brașovenilor. După ce se fixează sumele pe cari le vor plătì negustorii din Brașov ca vamă, domnul previne pe boierii săi mari și mici să nu încerce a le luà mai mult «fie că va fi cumpărată acea vamă, fie că va fi dată cuiva de pomană (**бждї да ест кꙋпен тоизи кꙋмеркь, бждї да ест комꙋ либо милость дадена** [5]). Altfel îi așteaptă grea urgie. Din acest pasaj rezultă că și pe vremea lui Mircea erà obiceiul ca uneori vămile să se «cumpere» adică să se arendeze de domn pentru o sumă fixă. Această sumă erà deobicei inferioară încasărilor anuale: diferența reprezentà câștigul arendașului. Evident, atunci când nu se găsiau astfel de arendași sau

[1]) Document din 1623, Iunie 14. (Bianu, *Documente românești*, p. 85).

[2]) Document din 1624, Noemvrie 15. (Ibidem, p. 96—7) și 1629 Octomvrie 1. (Ibidem, p. 166—7).

[3]) Cf. Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni*, p. 143, 134—5.

[4]) Iată câteva exemple: *Țara Românească*. 1700 Noemvrie 11. Brâncoveanu scrie «Goștinarilor cari au cumpărat slujba goștinăritul... (*St. și Doc.*, V, 349); 1709 Iulie 29. Acelaș «vinăricearilor care aț cumpărat vinericul den dealul Bucureștilor... (ibidem, 350; cf. p. 344 documentul din 1697 pentru oierit).

Moldova. Un Constantin Bujoran ia o «gorștină de mascuri» la ținutul Tecuciului, pe la 1661. (*St. și Doc.* VI, 14); o cumpărătură de desetină la Bacău, sub Mihai Racoviță (ibidem, p. 261), de «buor» sub Constantin Mavrocordat (ibid. 335).

[5]) Bogdan, *Relațiile*, p. 4—6. Aceiaș formulă și în privilegiile comerciale acordate de Radu Praznaglava și de Dan II Brașovenilor in 1421 și 1422 (Ibidem, 11—13 și 15—17).

când suma oferită erà prea mică, domnul exploatà în regie acest drept regalian.

Dar dacă pentru vămi, care se plătiau în bani, avem dovada că se arendau, pentru dările propriu zise nu ni s'a păstrat nici o știre în privința aceasta. Nu știm dacă se aplicà și aici acelaș procedeu. Dacă și aceste dări s'ar fi plătit de contribuabili tot în bani ca și vămile, erà firesc să admitem o similitudine și în ce privește perceperea. Cum însă ele — cu excepţia birului — se plătiau în natură în epoca pe care o cercetăm, e mai puțin probabil ca să se fi aplicat acelaş procedeu al arendării. El ar puteà fi admis numai pentru bir; pentru celelalte dări (vinărici, oierit, goștină, găleată, etc.), e mult mai probabilă perceperea în regie, direct prin dregătorii domnului.

VI. DESTINAŢIA IMPOZITELOR

Ţara Românească, dealtfel ca mai toate ţările Europei, n'a cunoscut în evul mediu deosebirea între veniturile statului şi veniturile suveranului. Principiul sistemului roman, transmis apoi Bizantinilor, potrivit căruia se făceà o separaţie hotărîtă între *fisc* şi *res privata*, nu s'a aplicat la noi decât târziu [1]). In epoca lui Mircea, el nu erà cunoscut.

Ca atare, toate veniturile ţării, tot ce se încasà, erà de drept al domnului. Acesta luà dijmele, birul, venitul vămilor, al ocnelor şi se folosià şi de munca rumânilor. Vistieria aveà cu ce să se umple. In schimb însă şi sarcinile domnului erau numeroase şi grele:

1. Din banii care se strângeau dela vămi şi din bir, trebuià plătit întâiu tributul regelui ungar pentru feudele pe care le stăpâniau domnii în Ardeal. Am văzut că acest tribut existà încă de pe vremea lui Litovoi şi a fraţilor săi. Basarab se oferià să plătească 7000 de mărci de argint, o sumă însemnată pentru vremurile acelea (vezi mai sus, p. 16). Nu ştim cât va fi fost el în epoca lui Mircea cel Bătrân.

După recunoaşterea suzeranităţii turceşti, prima grijă a domnului a fost plata regulată a haraciului. In pretinsele capitulaţiuni pe cari le-ar fi încheiat Mircea cu Turcii, acest haraciu este fixat la suma de 3000 de bani roşii [2]) ceeace după Bogdan şi Onciul, trebuie interpretat ca 3000 de galbeni [3]). S'a dovedit însă că zisele capitulaţiuni sunt un fals târziu, aşadar cifra indicată n'are valoare. Nu se poate şti exact ce sumă se plătià Turcilor anual, la început.

2. Domnul trebuià apoi să răsplătească dregătorii cu ajutorul cărora conduceà ţara. Am arătat în altă parte că nu poate fi vorba de o leafă

---

[1]) La fel erà în Serbia, în aceiaş vreme. Vezi Jireček, *Staat und Gesellschaft*, II, 66.

[2]) D. Fotino, *Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας*, t. III, Viena 1819, p. 367 şi 370 (acì cu greşeala de tipar 6000 pentru 3000). cf. trad. Sion, III, p. 214 şi 216.

[3]) Respectiv *Cultura veche română*, Bucureşti 1898, p. 87—8 şi *Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1918, p. 24.

în bani pe vremea lui Mircea cel Bătrân; aceasta s'a introdus mult mai târziu [1]). In epoca pe care o cercetăm, e mult mai probabil ca dregătorii să fi primit o parte din veniturile în legătură cu dregătoria pe care o aveau. Un document din 23 Martie 1482 ne arată de pildă că vornicii, a căror atribuţiune erà judecata, primeau o parte din gloabele sau amenzile ce luau dela deliquenţi [2]). Venituri similare vor fi avut şi ceilalţi dregători [3]).

3. Clădirea şi întreţinerea cetăţilor [4]) şi a podurilor precum şi procurarea armamentului erà deasemenea una din sarcinile domnului. E drept că *munca* erà gratuită, locuitorii satelor boiereşti şi mănăstireşti fiind obligaţi la aceasta [5]). Totuş erau necesare şi oarecari sume de bani, mai ales pentru armament care în bună parte se cumpărà dela Saşii din Braşov şi Sibiiu [6]).

4. Intreţinerea curţii necesità sume însemnate, deoarece domnul hrăneà, îmbrăcà şi adăposteà o mulţime de dregători şi slujitori. Alimentele obişnuite (grâu, vin, miere, brânzeturi, carne) nu cereau cheltuealǎ, deoarece ele se strângeau din dijme şi dela moşiile domneşti. Trebuiau însă plătite cu bani peşin postavurile (de Ypres, de Louvain, de Colonia, de Cehia), podoabele, obiectele manufacturate de tot felul care se cumpărau dela Saşi precum şi mirodeniile, fructele, vinurile exotice şi mătăsurile pe care le aduceau negustorii răsăriteni [7]). Vieaţa de curte erà relativ luxoasă: se întrebuinţau podoabe de aur, vesmintele domneşti erau împodobite cu mărgăritare [8]); marii dregători purtau costume strălucitoare, de stofe grele şi scumpe. E uşor de înţeles aşadar

---

[1]) C. C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV*, p. 73—4.

[2]) *St. şi Doc.*, XVIII, 71—2: ...şi să nu meargă călugării singuri, ci să trimiţă egumenulŭ pre unulŭ dinŭ fraţi la Vornicŭlŭ celŭ Mare, ca să trimită Vornicŭlŭ o slugă a Domniei Meale şi Vornicŭlŭ al doilea, aceia să globească şi să ducă în mănăstire; *iarŭ egumenulŭ să dea Vornicilorŭ ce va fi cu dreptulŭ dentr'aceale şugubini şi gloabe*».

[3]) C. C. Giurescu, *Noi contribuţiuni*, p. 14.

[4]) Vezi mai sus, p. 34—5.

[5]) Vezi mai sus, p. 42—43.

[6]) Arcurile şi săbiile, suliţele şi cuţitele aduse de Braşoveni spre vânzare erau scutite de vamă. Vezi privilegiul comercial dat de Mircea în 1413 la Bogdan, *Relaţiile*, p. 37. Cereri de armament ale domnilor Ţării Româneşti către Braşoveni, la Acelaş o. c., p. 80 (doc. din 1445), 121 (doc. din 1474—6); cf. şi p. 190 (doc. din 1483—4).

[7]) Vezi pentru toate acestea privilegiul comercial din 1413 la Bogdan, *Relaţiile*, p. 37.

[8]) Vezi *Curtea domnească din Argeş*, p. 59—62.

de ce întreținerea curții domnești erà, după tributul turcesc, îndatorirea cea mai costisitoare a domnului.

5. Mănăstirile și bisericile mai însemnate din Țările Românești se datoresc mai toate pietății voevozilor noștri. In epoca pe care o cercetăm, Vladislav ridică și înzestrează Vodița, Radu întemeiază marile mănăstiri oltene, Tismana și Codmeana; Dan întărește ctitoriile înaintașilor săi, sporindu-le averea; Mircea, la rândul său, clădește Cozia și revarsă asupra tuturor lăcașurilor dumnezeiești mila sa, dându-le sate, vii, robi, mertice și ajutoare în bani.

6. Să se adauge la acestea și diferitele daruri pe care voevozii le făceau boierilor și ostașilor de vază precum și trimișilor străini și vom aveà, în linii generale, suma obligațiilor domnești. Dacă veniturile erau mari și cheltuielile erau în proporție; adeseaori ele întreceau chiar pe cele dintâi.

VII. SCUTIRILE DE IMPOZITE

Am văzut în cele precedente că nu toate clasele noastre sociale aveau aceleaşi îndatoriri fiscale. In timp ce satele boiereşti şi mănăstireşti trebuiau să plătească dările şi să facă slujbele cerute de domnie, proprietarii erau scutiţi de acestea din urmă.

Există însă un număr însemnat de documente din care se constată că domnul acordà satelor mănăstireşti şi boiereşti scutire «de toate dările, muncile şi veniturile». Chiar în primul document intern cunoscut, acel al Vodiţei vedem pe domn scutind satul mănăstiresc Jidovştiţa «de toate dăjdiile şi muncile domneşti şi de oaste» [1]. Dan voevod în 1385 ia aceeaş dispoziţie cu privire la satele Tismenii care vor fi «libere de toate muncile şi dările şi veniturile domneşti» [2]. Formule identice găsim şi în documentele următoare, atât în ce priveşte satele mănăstireşti cât şi cele boiereşti [3].

Cum trebuie înţelese aceste scutiri? Se bucurà oare satul, adică locuitorii lui, de ele, cu alte cuvinte, erau ei liberi de orişice obligaţie fiscală, sau rostul scutirilor este altul? Trebuie să se aibă în vedere faptul că aceste scutiri reprezintă o mare favoare domnească, inexplicabilă dacă ar privì pe necunoscuţii rumâni ai satelor. Ce ar fi îndemnat pe Vladislav, de pildă, să scutească satul Jidovştiţa de toate obligaţiile fiscale faţă de domnie, dacă de această scutire nu ar fi beneficiat într'un fel oarecare mănăstirea, întemeiată de însuş domnul şi proprietara satului?

Atingând problema scutirilor de impozite într'o lucrare precedentă, spuneam că e mult mai probabilă o altă explicaţie şi anume că domnul renunţă *în favoarea proprietarului* la dările şi slujbele satului [4]. Cu

---

[1]) Ştefulescu, *Tismana*, 46—9.

[2]) Ibidem, p. 169—71.

[3]) Vezi de pildă documentele din 1387 Iunie 27 (*Arh. ist.*, III, 193); 1388 Maiu 20 (*Ist. crit.*, p. 130—1); 1389 Sept. 4 (vezi Anexe, No. II); etc.

[4]) *Noi contribuţiuni*, p. 20—1.

alte cuvinte consideram scutirile numai ca o schimbare de destinație a obligațiilor fiscale care continuau să existe. In sprijinul acestei explicații aduceam în zisa lucrare argumentul analogiei cu starea similară de lucruri din Apus [1]). Adăogăm acì și dovezile documentare care confirmă în mod strălucit interpretarea propusă atunci. Când Mircea, la 11 Maiu 1409, scutește satul Pulcouți al mănăstirii dela Strugalea de toate dările și slujbele, se spune în document în mod explicit că ele rămân «în folosul acelei mănăstiri» [2]). Tot în folosul ei rămâne și «legea de a pescuì moruni trei zile pe an» pentru domnie [3]). Deasemenea, când în 1387, acelaș voevod întărește Coziei toate bălțile, dela Săpatul până în gura Ialovniței, pe Dunăre, se specifică: «orice gloabă să vrea face pe aceste bălți sau dușegubină, fie de păstori, fie de vreun om al celui prea mare boier sau mic, *să fie tot mănăstiresc*» [4]). Se vede în mod clar din ambele documente că domnul renunță *în favoarea mănăstirilor* la toate obligațiile fiscale ale satului precum și la amenzile ce s'ar luà în urma eventualelor delicte. E deci, după cum spuneam mai sus, o schimbare de destinație sau o substituire a beneficiarului, iar nu o radiare a ziselor obligații.

Așà trebuesc interpretate scutirile care se acordă satelor mănăstirești și, prin analogie, și celor boierești. Cei care profită de pe urma măsurii domnești sunt mănăstirile și boierii, iar nu satele.

Există însă și cazuri când beneficiarii sunt însăși locuitorii satelor. Aceasta se întâmplă însă numai atunci când se înființează *slobozii* care se bucură de scutire generală sau parțială pe un timp limitat sau când proprietarii intervin la domn să le scutească satele de anumite obligațiuni fiscale sau să le acorde o ușurare a lor. Aceste două cazuri însă n'au nimic de a face cu scutirile obișnuite, expuse mai sus.

N'am întâlnit în documentele epocii lui Mircea cel Bătrân nici un caz sigur [5]) când scutirea să privească pe boier *personal* iar nu satele lui. E foarte posibil însă să fi existat și astfel de scutiri. O dovadă avem în actul posterior, din 1623 Octomvrie 6, în care se

---

1) Ibidem.

2) *Arh. ist.*, I, 1, 98.

3) Ibidem.

4) Vezi Anexe No I.

5) Vezi mai sus, p. 43—4 analiza celor două documente din 1391 și 1417, păstrate numai în traduceri și care ar păreà să cuprindă scutiri *personale*.

spune că Radul Mihnea după ce a scutit satul Beloizvor al postelnicului Pătrașcu de toate dăjdiile și slujbele «dup'aceaia Domnu nostru se-au milostivit de-au ertat *și pre Petrașco postelnicul* de bi[r]... împrumută și de oaste și de [oe]ri[t] și de dijmă și de ca[i de olac și] de toate slujbele...» [1]).

[1]) Bianu, o. c., p. 86—7.

DOCUMENTE INEDITE PRIVITOARE LA ORGANIZAREA FINANCIARĂ A ȚĂRII-ROMÂNEȘTI IN EPOCA LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN [1]

I

1387. (6895). Mircea vv. mănăstirei Nucetul (Cozia) întărindu-i toate bălțile ce încep dela Săpatul până în gura Ialovniței pe Dunăre. «(Deci) orice gloabă să vrea face pe aceste bălți sau dușegubină, fie de păstori, fie de vreun om al celui prea mare boier, sau mic, tot să fie mănăstiresc. Incă și dela stupinile veri câte se vor fi găsind pre aceste bălți până unde le este hotarul, omul mănăstiresc să aibă a le luà vama albinelor și celorlalte lucruri toate câte se vor întâmplà». Domnul dă ordin slugilor domnești «cei ce vor fi judecători și globași» să se ferească.

(Arhivele Statului, Secția Istorică. Traducere veche).

II

1389 (6898), Septemvrie 4. Mircea vv. dăruiește mănăstirei Cozia o parte din satul Jiblea pe care o ia dela Stanciul, Costea, Vâlcul, Albul și Radomir cărora le scutește restul din Jiblea «de vama oilor și de vama porcilor și de grâne și de vinărici și de gloabe și de care și de podvezi, cu un cuvânt de toate slujbele și dăjdiile mari și mici»; le mai dăruiește încă și satul Orlești, care fusese mai înainte al Codmenei.

(Arhivele Statului, Secția Istorică).

III

(1386—1418) Mircea vv. dăruește mănăstirei Nucet (Cozia), zidită de dânsul, unde este stareț Sofronie «satul la Dunăre Micleușevețul și Curila și Găr-

[1]) Reproduse întocmai după regestele și còpiile făcute de C. Giurescu și aflătoare în biblioteca mea. Originalele documentelor sunt toate la Moscova.

danovăţul să fie spre ascultare acestii mănăstiri şi a tutulor fraţilor şi să fie moşie ohabnică. Drept aceea sau judecător va fi, sau globaş sau oricare din boerii domniei mele mari şi mici, din lucrătorii domniei mele, nimenea să nu cuteze a bântui satele acestea de nici care dajdie, ci să fie întru ascultarea stareţului Sofronie şi a tutulor fraţilor şi să lucreze în mănăstirea domniei mele, în viaţa domniei mele şi în viaţa prea iubitului fiu al domniei mele Io Mihail vv.».

(Arhiva Statului. Secţia istorică. Orig. pergament; traducere din 1844).

IV

(1386—1418) «Io Mircea marele voevod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele satului mănăstirei dela Cozia, carele iaste la gura Ialomiţei < Cărărenii >, ca orcarele va pofti şi va iubi din oamenii cari lăcuesc prin satele boereşti, mari şi mici, ca să meargă în satul mănăstirii să fie slobod de toate dăjdile şi să nu îndrăznească nimenea a-i opri sau a-i sminti până la un păr, ci să fie slobozi de toate dăjdile, mici şi mari, că oricarele să va înpotrivi acelui om ca să-l supere, sau din boieri, sau din oamenii domneşti, sau din vameşi, sau din găletari, de va supăra pre acel om, unul ca acela va lua mare blestem dela Dumnezeu şi dela preacurata lui maică şi să aibă parte cu Iuda şi cu Arie şi să-i fie răsplătitoriu Sf. Troiţă aicea şi în veacul cel viitoriu. Şi va lua şi dela domnia mea mare răotate şi urgie. Şi nimenea să nu îndrăznească a face ceva împotriva poruncii domniei mele.

(Arhivele Statului, Condica Mănăstirii Cozia No. 18, f. 241).

CUPRINSUL

DELEGAȚII DIN ȚARA NOASTRĂ LA CONCILIUL DIN CONSTANȚA (ÎN BADEN) ÎN ANUL 1415

DE

CONSTANTIN I. KARADJA

Ședința dela 8 Oct. 1926

Insemnările despre Români în incunabulele păstrate până în zilele noastre sunt puține la număr [1]). Mai toate au fost examinate în mod amănunțit de oamenii noștri de știință, exceptând unul totuș, care, dat fiind extrema sa raritate, n'a fost supus unei cercetări critice din punctul de vedere al istoriei noastre naționale, rămânând puțin cunoscut la noi, deșì răposatul D. A. Sturdza [2]), care cel dintâiu dintre Români a descoperit acest izvor prețios pentru istoriografia noastră, a prezentat Academiei Române o ediție mai recentă de care mai mulți din cercetătorii noștri s'au servit. Este vorba de cronica lui Ulrich von Richental.

Acest «Conciliumbuch zu Costencz» fù tipărit pentru prima oară la Augsburg de Anton Sorg, în anul 1483, folio, 248 ff. num. și 2 ff. nn. cu 45 gravuri și planșe xilografice și cu 1145 steme (Hain 5610, Proctor 1690). Ca mai toate incunabulele, această tipăritură n'a avut vreo pagină deosebită de titlu, prima foaie fiind lăsată în alb. Colofonul urmează astfel: *Hie endet sich das Concilium buch gesche // hen zu*

[1]) Am dat o listă aproape completă a acestor izvoare tipărite, în «Revista Istorică», XI, No. 1—3, 1925.

[2]) Cf. Analele Academiei Române, seria II, tom. XVI, Desb. Acad. 1893—94, pp. 97—106. D. A. Sturdza a cunoscut numai edițiunea din 1536 a cronicii, care este însă mai inexactă decât a lui Anton Sorg. Planșele în edițiunea a doua ca și stemele sunt schimbate, uneori cu totul arbitrar, fiind întrebuințate greșit. Aceasta este cazul de pildă tocmai cu unele din stemele ce ne privesc. Sturdza a mai ajuns, uneori, după cum vom vedeà, la rezultate greșite.

Costencz. darinn man vindet wie die || herren gaystlich unnd weltlich eingeritten || seind. un(d) mit wieuil personen. Auch ir wap || pen gemalet. und wie sy abgeschiden seynd. || Auch die sachen die darinn geschehen seind || hüpsch und gerecht. Gedruckt und volendt || in der keiserlichen stat Augspurg von An- || thoni Sorg am afftermontag nach Egidy || Do ma(n) zalt nach Cristi gepurt. M.CCCC || und in dem. LXXXIII Jare.

Incunabulul în chestie a mai fost tipărit:

La Augsburg de Heinrich Steiner, 1536, folio, 215 ff. Există la Academia Română.

La Francfurt a/M de Paul Refeler și Siegmund Feyerabend 1575. folio. 3 ff. nn. + 206 ff. n. + 1 f. Această ediție există de asemenea la Academia Română. Este copiată de pe cea dela 1536, editorul necunoscând ediția lui Anton Sorg. Numărul planșelor este redus, iar cele reproduse, au fost gravate din nou și schimbate.

Acum recent s'a tipărit o ediție facsimilată după cea dela 1483, într'un număr foarte restrâns de exemplare [1]). Stemele și planșele sunt colorate cu mâna cu «șabloane», întocmai ca la exemplarele cele vechi. Această reproducere este de o execuție perfectă, fiind identică cu originalul.

Pentru scopul nostru de azi, de a găsì și de a profità pe cât posibil de știrile despre țara noastră ce ni le dă Richental, nici una din edițiunile existente nu este însă pe deplin satisfăcătoare. Multe greșeli de copiere și de tipar s'au strecurat într'acest text, tipărit pentru prima oară aproape șaptezeci de ani mai târziu decât evenimentele pe cari le relatează și patruzeci și șase de ani după moartea autorului[2]). Orașele noastre de pildă, pe cari le înșirăm mai jos, sunt uneori prea sucit scrise ca să se poată recunoaște. Aceste greșeli se explică cu atât mai ușor, cu cât este știut că Richental își scrisese cronica în limba latină, pe când Anton Sorg o tipărì tradusă în dialectul dela Augsburg (Schwäbisch). Credința lui D. A. Sturdza că cronica s'ar fi terminat în anul 1417 și că manuscrisul original s'ar aflà și azi la Constanța [3]) este eronată. Cronica n'a fost scrisă și terminată decât după sfârșitul Sinodului, adică mai târziu decât Maiu 1418, luna Octomvrie dintr'acest an fiind

[1]) Ediție Müller. Potsdam, fără dată, 235 exemplare, epuizat.

[2]) Richental murì în anul 1437. Cf. Rudolf Kautsch în *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, Neue Folge, Band IX, Heft 3, Karlsruhe 1894, p. 445.

[3]) Cf. *op. cit.*, p. 98.

ultima dată menţionată de Richental [1]), şi manuscrisul original a ars probabil în anul 1697 [2]).

In ce priveşte manuscrisul cronicii, păstrat la Constanţa, el nici nu este măcar cea mai veche còpie existentă, codexul dela Aulendorf despre care vom vorbì mai jos, fiind anterior. Căutând textele ce s'au păstrat, vom găsì că ele sunt nouă la număr, scrise toate în diferite dialecte germane [3]), copiate după acelaş original, miniaturile fiind destul de similare în toate [4]). Gravorul anonim al lui Anton Sorg «der Meister des sorgschen Columna» [5]) a urmat aceste miniaturi pentru planşele şi stemele pe cari le-a înfăţişat [6]).

Din nefericire, vom vedeà totuş că cele mai multe din greşeli în pasagiile cari ne interesează în mod direct, figurează chiar într'aceste manuscrise, măcar că vom ajunge poate, cu ajutorul lor, cel puţin în unele cazuri, mai aproape de textul original, care va fi avut şi el de sigur multe greşeli, mai ales în ce priveşte numele străine, adesea rău înţelese de Richental.

In textele la sfârşitul prezentei comunicări, dăm variantele pasagiilor cele mai importante pentru noi de pe cele şase manuscrise principale ce se cunosc:

a) Codexul dela Aulendorf (Baden), aparţinând Contelui Königsegg, desemnat de obiceiu «A». Este scris în dialectul renan (Oberrheinisch-Alamanisch). Această còpie este cea mai veche existentă, datând dintre 1433 şi 1450. Manuscrisul a fost reprodus la Karlsruhe în «Lichtdruck» în 40 de exemplare, în anul 1881; această ediţiune este fireşte imposibil

---

[1]) Rudolf Kautsch datează cronica între anii 1420 şi 1430. V. revista citată, p. 445.

[2]) *Ibid.*, p. 452. Originalul în limba latină erà mai detailat decât manuscrisele şi tipăriturile păstrate. Cf. Michael Richard Buck: *Ulrichs von Richental Chronik des Constanzer Concils*, Litterarischer Verein in Stuttgart. Tübingen 1882, p. 1.

[3]) «Genealogia» lor a fost întocmită de R. Kautsch în revista menţionată.

[4]) Că manuscrisele «A» şi «K» de pildă, menţionate mai jos, cunt copiate de pe acelaş original a fost dovedit între altele de Dr. Otto H. Brandt în *Ulrich von Richental: Chronik des Konzils zu Konstanz, 1414—18*, Leipzig, Feuchtländer 1913, p. 13 print'un spaţiu identic în ambele copii, loc lăsat într'adins pentru a fi umplut mai târziu cu o dată.

[5]) Cf. prof. Dr. Ernst Voulliéme în textul pentru ediţia facsimilată a cronicii şi Leo Baer: *Die illustrierten Historienbücher*.

[6]) Desemnele pentru aceste gravuri au fost probabil făcute de tatăl tipografului, Anton Sorg cel bătrân. cf. Dr. Karl v. Lützow: *Geschichte des deutschen Kupferstiches und Holzschnittes*. Berlin s. d. Grothe, p. 70.

de găsit astăzi. Mai există o ediție publicată de M. R. Buck [1]), dând şi variantele după codexul «K», ediție de care ne-am servit pentru prezenta comunicare.

b) Manuscrisul dela biblioteca Universității din Praga, desemnat «Pr». Stemele lipsesc aci. Este datat din anul 1464.

c) Codexul păstrat la Rosgartenmuseum din Constanța, denumit «K». Sturdza a crezut în mod greşit că această copie, datând probabil dintre 1455 şi 1465, ar fi manuscrisul original al lui Richental. Enumerarea delegațiunilor trimise la Sinod ca şi a oraşelor reprezentate, lipsesc aci. Manuscrisul a fost reprodus fotografic în anul 1869 în câtevà exemplare pentru unele biblioteci occidentale.

d) Codexul păstrat la Hofburg dela Viena, denumit «W» (cod. 3044). Kautsch a datat acest manuscris între anii 1465—70 [2]).

e) Codexul denumit «St. Georgen LXIII» («G»), manuscris păstrat în Badische Landesbibliothek dela Karlsruhe. Anton Sorg a tipărit edițiunea sa după un manuscris semănând foarte mult cu acesta. Stemele figurează aci aproape întocmai ca în edițiunile tipărite, unele foi din manuscris lipsesc însă. Textul este foarte inexact. Manuscrisul este cam de aceeaş dată ca «Pr».

f) Codexul «Ettenheim-Münster II», este considerat destul de corect din punctul de vedere al textului. A fost terminat în anul 1467. Se află şi el în Badische Landesbibliothek.

In paginele care urmează, n'avem intenția să ne ocupăm cu importantele evenimente petrecute la Constanța între anii 1414 şi 1418, când trebuià pus capăt anarhiei într'o lume în care trei Papi [3]) şi trei Regi Romani [4]) se luptau pentru puterea supremă, într'o vreme când capul bisericii romane îşi afirmà el însuş ideile ateiste. Nu vom păşì pe terenul cunoscut şi combătut al schismei dela Avignon, al procesului pornit împotriva Papei Ioan XXIII şi al deposedării lui, canonizării Sfintei Birgitta, arderii lui Huss şi a lui Hieronimus, alegerii Papei Martin V

[1]) Ed. Litterarischer Verein in Stuttgart. Tübingen 1882, 8° 255 pp.

[2]) Am prezentat Academiei Române fotografii de pe paginele care ne privesc dintr'acest Codex.

[3]) Benedict XIII, Gregorius XII şi Ioan XXIII, deposedați tustrei la Constanța în ziua de 29 Maiu 1415 (f. 31 av.—cifrele ce vor apărea între paranteză în prezenta lucrare, se referă întotdeauna la numărul foilor din ediția lui Anton Sorg.).

[4]) Vencelaus de Bohemia, Jobst de Mähren şi Sigismund de Ungaria.

(Colonna) etc., ci ne vom mărginì să examinăm ştirile ce le putem aflà despre ţara noastră în cronica lui Richental, din cari unele au fost până acum, după cum credem, greşit interpretate.

După amănuntele, destul de slabe, cari ne stau la dispoziţie, până în ziua când arhivele străine referitoare la Sinod vor fi cercetate în mod sistematic din punctul de vedere românesc, putem conchide că solii veniţi la Constanţa din ţările alcătuind azi România-Mare au fost următorii:

1. Cavalerul Tugomir sau Dragomir cu o solie din partea lui Mircea cel Bătrân (ff. 109 av şi 182 av) [1].

2. O solie din Moldova (f. 109 rev) care erà condusă poate de boierii Georgeo Samusinis şi Stanislaus Rotampan (ff. 181 rev şi 182 av).

3. Delegaţii oraşelor noastre din Muntenia şi din Moldova (f. 240 av).

4. Grigorie Ţamblac, care erà însărcinat să reprezinte şi biserica Moldovei la Sinod.

5. Scieber conte zu Scieborcz von Ploncz g und Waiden în Transilvania (f. 185 rev) şi Pypo sau Filip de Ozora, conte de Timişoara (ff. 4 rev şi 9 rev) cu o suită de 60 persoane (f. 167 av). Aceştia erau fireşte Unguri ca şi

6. Episcopul catolic dela Oradea-Mare (f. 136 av), Dominicus Custor, Doctor Decretorum din Oradea-Mare (f. 150 av) şi delegaţii maghiari ai oraşelor Cluj şi Braşov (ff. 237 av şi 238 av). Haidmäcz von Lagnaw, probabil vreun Ungur din Câmpulungul Munteniei (f. 225 rev) şi alţii.

De un interes deosebit pentru noi este fireşte că *Muntenia şi Moldova figurează acì pentru prima oară la o conferinţă internaţională, trimiţând, ca orice alt Stat suveran sau vasal, solii lor.*

Vedem chiar unele steme atribuite Principatelor noastre, figurând după aceà a lui Manoil pedagogus (sic! Paleologus) keyser zu constantinopel (f. 108 av), «pari passu» cu cea a ducelui despot von Raczen (Stefan Lazarovici, principele Sârbiei, f. 108 rev), Vitold, marele prinţ al Lituaniei (f. 109 av) şi a altor stăpânitori mai orientali, ca de pildă herczog von schmolenczgei in Rotten Reüssen, Marele Han şi vasalii lui, Regele Arabiei, un Sultan al Babiloniei şi alţi potentaţi, uneori absolut fantastici, luaţi după Marco Polo.

[1]) Credem că acest Tugomir erà însuş solul, iar nu numai vreun cavaler însoţind pe delegatul din Muntenia cum a crezut Sturdza (op. cit., p. 99) şi Auner: *La Moldavie au Concile de Florence*, Paris 1906, p. 7.

Scuturile atribuite voevozilor noștri sunt timbrate de o coroană ca și stemele tuturor statelor cari au fost reprezentate la Sinod. Coroanele întrebuințate pentru Principatele Române sunt «închise», princiare.

Armoariile occidentale date de Richental, sunt de obiceiu absolut exacte [1]). Pentru delegații exotici, trebuiau însă închipuite steme noui după obiceiul timpulul, ca și pentru unele personagii istorice sau legendare pomenite în cronică. Vedem astfel că regele David, Iuda Macabeus, Iulius Cesar, Alexandru Macedon și chiar Hector dela Troia (f. 98 rev.), pentru a nu menționà decât unii, își au toți stemele reproduse de Richental. In unele cazuri, putem admite chiar că delegații cari n'aveau armoarii, vor fi adoptat vreo stemă din inițiativa lor proprie, când văzură că astfel erà obiceiul occidental.

Stemele gravate de meșterii lui Anton Sorg sunt, după cum am spus-o mai sus, copiate după un manuscris, azi pierdut, care semănà mult cu codexul «St. Georgen LXIII», anterior anului 1472. Acesta, ca mai multe din manuscrisele păstrate, este iscălit de Gebhard Dacher, probabil martor ocular al celor petrecute la Constanța în timpul Sinodului. El va fi văzut stemele întrebuințate de fapt și a copiat cel puțin cele occidentale în mod extraordinar de fidel. Vedem de pildă vulturul despotului Sârbiei, cavalerul lituan, vulturul bizantin cu două capete, vulturul alb al Poloniei, leul norvegian ținând un topor, armoariile lui Cristof de Bavaria, rege al Suediei, Danemarcei și Norvegiei (f. 105 av) pentru a nu menționà decât unele, toate sunt redate în mod absolut corect din punctul de vedere heraldic. Stema regelui Cristof am menționat-o în mod deosebit, fiindcă dovedește că cel puțin unele steme au fost adăugate posterior, neputând figurà la Sinod, fiind mai recente. De fapt, stema Bavariei nu intră în scutul suedez-danez decât între anii 1540—48, cât timp aceste țări aveau un rege bavarez. Trebuie adăugat însă că această din urmă stemă este una din puținele ce-au fost redate în format mare, ocupând o pagină întreagă și că nu se spune nicăeri că regele Cristof ar fi trimis vreun delegat. Este posibil ca Anton Sorg să fi luat această stemă după vreun manuscris copiat special pentru regele Cristof. Doctorul Preisendanz dela Karlsruhe ne spune că această

[1]) Sunt exacte nu numai când este vorba de steme bine cunoscute în Germania, ca aceà a Bavariei, a Saxoniei, etc., ci și când este vorba de pildă de stemele cardinalilor. Armoariile acestora corespund exact cu cele date de alte izvoare independente, cum este de pildă Onuphrius Panvinius. Cf. *Epitome Pontificum Romanorum*. Venet. 1557. pp. 281—282 și ff. 81—95 din Richental.

stemă nu figurează în manuscrisul «St. Georgen LXIII», unde armoariile sunt de obiceiu identice cu cele figurând în incunabulul nostru.

Alte steme ale unor suverani îndepărtați fiind înfățișate corect, avem un oarecare drept să credem că şi ale noastre nu sunt absolut imaginare. Vom vedeà chiar că Stanislaus de Neamț are o stemă foarte nimerită pentru pârcălabul unei cetăți, măcar că nici Dacher nici Anton Sorg nu vor fi bănuit măcar existența acesteia. In ce privește stema lui Grigorie Țamblac pe de altă parte, se vede foarte ușor că ea va fi reprezentat inițialele chirilice ale prelatului.

Intr'un sens, putem socotì de fapt stemele indicate ca aparținând țării noastre sau delegaților noștri ca «autentice». Vor fi fost aplicate ca un semn distinctiv pe casele unde ai noștri erau să fie găzduiți. Cronicarul spune într'adevăr că, înainte de conciliu, sosiră la Constanța mulți «*herolten und pfeiffer*» și slugi pentru a luà în primire locuințele unde stăpânii lor erau să fie găzduiți și că aplicară stemele domnilor pe case și pe ușe [1]). Când solii noștri fură anunțați, se vor fi aplicat astfel de armoarii și pe casele unde cavalerul Tugomir, Arhiepiscopul Grigorie și ceilalți erau să tragă. De a conclude însă printr'acest fapt că armoariile în chestie ar fi fost întrebuințate vreodată de domnitorii noștri în țară, ar fi de sigur temerar [2]).

Măcar că avem două steme [3]) pe cari le putem atribuì cu o oarecare siguranță Principatelor Române, nu este tot atât de ușor de a ghicì care va fi fost desemnată pentru Muntenia și care pentru Moldova. Cunoștințele lui Richental ca și cele ale lui Anton Sorg erau nebuloase când erà vorba de țări atât de îndepărtate.

Să descurcăm întâiu denumirea obişnuită pentru principate pe acest timp: în veacul al XIV-lea și al XV-lea, vedem numele Valahia întrebuințat fie pentru Muntenia, fie pentru Moldova [4]). Cuvântul Moldavie

[1]) ... do kamen gen costencz vyl herolten. und pfeiffer und vyl der herren knecht und empfinge(n) jre(n) herrn herberg und sluge(n) jrer herrn wappen daran. die heüser und an die türe(n)... (f. 18 rev.).

[2]) Răposatul Ion Bogdan a discutat chestia peceților, arătând «stemele» întrebuințate de fapt de Mircea cel Bătrân în *Doc. și Reg. priv. la Rel. cu Brașov.* București 1902, p. LXXIII passim.

[3]) In prezenta lucrare n'am descris culoarea stemelor noastre, deoarece există variante în colorația diferitelor exemplare cunoscute ale cronicii.

[4]) Cf. de pildă Hurmuzaki I, partea II, pe. 163, document din anul 1370, și Khitrowo: *Itinéraires russes en Orient* I, pag. 200, unde avem un călător vorbind de Moldova ca Valachia în anul 1419.

sau Moldova şi uneori Moldovlahia este însă, precum ştim, acel pe care-l întâlnim mai des în documente, chiar în cele occidentale. Câte odată se întrebuinţează totuş Valachia Major, Vallachie la Grande, die Grosse Walachei pentru Muntenia şi Valachia Minor, Vallachie la Petite, die Mindere Walachei pentru Moldova [1]).

Richental face, cel puţin uneori, o confuzie între aceste denumiri [2]), dând «*die grosse walchei*» drept Moldova [3]) şi «*die mindere walchei*» drept Muntenia. Trebuie să presupunem oare că el a fost consecvent într'această greşală sau nu? Inclinăm să credem că nu, şi că el nu ştià să distingă între cele două Principate pe cari le crede în Africa dacă Codexul Aulendorf, cel mai vechiu existent, după cum am văzut, redă manuscrisul original în mod fidel [4]).

Examinând acum inscripţiunile ce se referă la stemele principatelor (cf. pl. VII), vom observà că prima stemă pretinde a fi cea a despotului «*in d'meren(n) walachie*». Cuvântul «*meren*» poate fi «*mereren*».

Titlul de Despot [5]) şi faptul că această stemă figurează întâiu, ne înclină spre ipoteza că este vorba acì de stema lui Mircea, Domnul «regal», iar nu de a lui Alexandru cel Bun, Domnul «vasal» cum ne spune d-l N. Iorga[6]). Intr'acest caz, cavalerul Tugomir sau Dragomir va fi fost solul muntenesc [7]). Pe aceeaş pagină din Richental (f. 182 av.) unde găsim stema acestui Tugomir, mai găsim un alt scut roşu cu o cruce albă, însemnat ca fiind al lui «*Georius (sic!) Solimin de samaicen*». Credem că este poate vorba de un boier din Samuschin sau Sămuşeni

---

[1]) Cf. exemplele date de d-l profesor N. Iorga în «*Chilia şi Cetatea Albă*», p. 80, de d-l I. C. Filitti: *Din Arh. Vaticanului* II, p. 129, Schiltberger, ed. Neumann 1859, p. 92, Hurmuzaki I, partea II, pp. 208, 372, etc.

[2]) De exemplu pe f. 4 rev. şi f. 240 av. (v. textele la sfârşitul comunicării, pp. 30 şi 24).

[3]) Hulsius care a cunoscut de sigur cronica lui Richental, denumeşte şi el Moldova «Walachia magna», cf. *Chronologia*, ed. 1596, p. 33.

[4]). Cf. textele la sfârşit, p. 23.

[5]) Cf. de pildă «Myrcius..... Dobrodicij Despotus» în Hurmuzaki I, partea II, pp. 334, Doc. din anul 1391. Dacă trebuie să-l credem pe Cantemir (*Besch. d. Moldau* ed. 1771, p. 112) titlul de «Despot» n'ar fi fost dat Voevodului Moldoviei (el spune în mod greşit lui Alexandru cel Bun) decât după Conciliul dela Florenţa, adică în 1439).

[6]) In «*Patrahirul lui Alexandru cel Bun*», Anal. Acad. Rom., Seria II tom. XXXV, p. 343.

[7]) In Ms. Aulendorf f. CCCCXLVIII (Buck, p. 195) «Dobermur» este dat ca venind din «der mindern Walachy» (v. textele p. 23).

în Bucovina, pe Nistru [1]). Bazăm această credinţă pe un document din anul 1407 unde găsim menţionaţi printre boierii lui Alexandru cel Bun pe *Georgio şi Stano Samusinis* [2]). Socotim posibil ca acest Gheorghe să fi fost delegatul Voevodului moldovean împreună cu «*Schenczla von mentzgi*» (adică Nemtzgi, f. 181 rev.) sau «*Stenszla von menczki ausz polan riter*» (f. 226 rev.) [3]).

Stanislaus erà polon, dacă Richental e bine informat, ceeace nu este sigur însă, deoarece delegaţii noştri veniră împreună cu Leşii. O confuzie din partea cronicarului erà deci uşor de făcut. Stema acestui delegat se potriveşte după cum vedem foarte bine pentru un castelan (pl. IX).

Printre boierii lui Alexandru cel Bun, cunoaştem de fapt un Stanislaw (Rotampan), menţionat în multe documente dintre anii 1404 şi 1412 [4]).

Nu socotim ca imposibil ca tocmai acest Stanislaus să fi fost Pârcălab al Cetăţii Neamţului în anul 1415 şi că de el este vorba în Richental. Alt Pârcălab al Cetăţii sau alt boier «*ot Neamţi*» sau «*Nemeczcius*» n'am putut află pentru acest an.

Foarte obscură este însemnarea care însoţeşte stema cu cele trei capete de negri (cf. pl. VIII). Textul este absolut sucit acì, nu numai în ediţia lui Anton Sorg ci şi în manuscrisele existente. «*aschol(e?) tt hinder d'walachie*». Credem că este posibil ca literele «*tt hinder*» să fie o greşală de copiere pentru «minder» — într'acest caz este vorba probabil de Moldova. Pe de altă parte constatăm în Ms. Aulendorf f. CCLXXII (Buck p. 133) că Richental denumeşte Moldova ca «*die hindern Walachy*», spunând că ducatul Lituaniei se întindeà până la acest principat (v. textele p. 27).

Faptul că stema cu trei capete de negri s'a atribuit mai târziu Munteniei de Levinus Hulsius [5]), Johann Klemens Molitor [6]) de răposatul

---

[1]) Despre această moşie, mai târziu a Cantacuziniştilor, vom publicà cu altă ocazie un dosar întreg pe care l-am moştenit.

[2]) Cf. Hurmuzaki I, partea II, p. 828.

[3]) Se va observà că forma «mentzgi» sau «menczki» este identică cu cea dată pentru Târgul Neamţ (Mencz şi Mentz) (f. 240 av şi Ms. Ettenheim-Münster II) după cum vom vedeà mai jos.

[4]) Cf. Hurmuzaki, vol. 1, partea II, pp. 827, 832, Wickenhauser: *Moldowitza*, pp. 56—58, Codrescu: *Uricariul* XVIII, pp. 454—455. Stanislaw, fratele boierului Gorayecz şi purtând numele de familie de Milisev din anul 1421 este evident un alt boier (cf. Hurmuzaki, vol. cit., pp. 514 şi 834 şi Ulianiţki, p. 26).

[5]) Chronologia //... ed. 1696 pagina titlului.

[6]) In «*Der wegen des Höchsttapfern//Kayser-Adlers//Helden-Taten//Siegberühmte Donau-Fluss //...*», Nürnberg 1687, 4-o.

B. P. Hasdeu [1]), Alexandru Xenopol [2]) și de alții nu trebuie să ne influențeze, deoarece avem aci, la Richental, de a face cu ***însuş izvorul*** acestei steme. O altă marcă, mai târziu atribuită Moldovei de Hulsius, etc., apare și ea în cronica noastră pentru prima dată. Are două capete de negri puse pe vârfuri a două ramuri încrucișate și este înfățișată ca fiind a Bosniei, de Richental, de Sebastian Munster și de alții [3]). Vom mai observà că stemele pe cari le-a descris răp. D. A. Sturdza din ediția a doua a cronicii noastre [4]) nu sunt identice cu cele pe cari le-avem înfățișate în manuscrisele mai vechi și pe incunabulul nostru. Stema ce o atribuim Munteniei de pildă este cu totul diferită [5]).

Reprezentanții Domnitorilor noștri nu vor fi jucat vreun rol mai însemnat la Sinod, măcar că luară parte la toate tratativele, cât timp stătură la Constanța [6]). Făceau parte din acele numeroase delegațiuni venite pentru scurt timp la Constanța, având vreo chestie deosebită de rezolvat și plecând îndată după terminarea afacerii în care erau interesați [7]). Este probabil că misiunea lor erà în legătură cu cearta Leșilor cu Cavalerii Teutoni precum și cu tratativele proiectate pentru unirea bisericilor — chestiuni despre cari vom spune câtevà cuvinte mai jos. Cu tot rolul modest ce va fi jucat Cavalerul Tugomir și colegii săi din Moldova, însuș faptul că Principatele nostre își trimiseră solii nu este lipsit de interes. Muntenia și Moldova se afirmă astfel pentru prima dată ca făcând parte din marea comunitate a Națiunilor dejà în veacul al XV-lea, având interesele lor de apărat la o conferință internațională. Acești delegați sunt de fapt, am puteà zice, unii din primii diplomați români ale căror nume s'a păstrat până în zilele noastre.

---

[1]) In *Etymologium Magnum Rom.* vol. III, p. 2567.

[2]) Cf. *Istoria Românilor*, ed. 1914, Vol. III, p. 152.

[3]) In edițiunile posterioare anului 1588 ale *Cosmografiei* lui Munster, găsim de fapt un rezumat al cronicii lui Richental, cu listele delegațiilor, etc., date firește cu multe greșeli de tipar. Studiind această cosmografie, Karl Wagner observase deja în anul 1787 că Muntenia trimisese pe cavalerul Tugomir ca sol la Constanța., cf. Ungarisches Magazin IV, Pressburg 1787, p. 252.

[4]) Cf. Anal. Acad. Rom., seria II, tom. XVI, Desbaterile, p. 101.

[5]) Editorul H. Steiner a intervertit clișeele în mai multe locuri.

[6]) Cf. Codex Aulendorf. f. CCLXXII: Und sy giengend alltag in das concilium...

[7]) Cf. Brandt, *op. cit.*, p. 142: «... jeder geistliche und weltliche Herr, der nicht zum Konzil gehörte, blieb nur solange, ein halbes Jahr oder länger, in Konstanz, bis er seine Angelegenheiten geordnet hatte».

Oraşele noastre au trimis şi ele delegaţi la Constanţa. Sosiră împreună cu Arhiepiscopul Grigorie Ţamblac, cu solii voevozilor noştri, cu reprezentanţii Marelui Prinţ Vitold al Lituaniei (ff. 10 şi 240) a cărui ţară se mărgineà cu Moldova, Nistrul marcând graniţa [1]). Aceşti delegaţi se împărţeau, după cum ne spune Richental, în patru secţiuni («*instrumenten*» f. 240 rev.), anume: reprezentanţii oraşelor din Grecia, Rusia şi Turcia (printre cari figurează între altele «*Kylo*» Chilia [2]), Moldova (în mod greşit «*die grosse walchei*») şi Muntenia (*die mindere walchei*). Lista exactă a oraşelor urmează (v. textele la sfârşitul prezentei comunicări) precum şi variantele după diferitele manuscrise păstrate. Vom observà numeroasele greşeli cari îngreunează identificarea oraşelor.

Delegaţii veniră cu «doi arhiepiscopi, şapte episcopi din ţara lor şi mulţi învăţaţi şi mireni de seamă» (f. 240 rev. [3]). Dintre cei doi arhiepiscopi, Ţamblac ocupà fireşte primul loc. Celălalt arhiepiscop nici nu ştim cine erà. Cinci din episcopii ortodoxi sunt însemnaţi în text.

Din târgurile noastre [4]) menţionate, am putut identificà următoarele, în afară de Chilia:

Sorscha (Souscha, Ms. Aulendorf) este de sigur Suceava [5]).

Mencz (Mentz, Ms. Ettenheim-Münster II) estel Târgu-Neamţ. In Codex Bandinus (Anal. Acad. Rom. Seria II, Tom. XVI, pp. 66 şi 134) găsim forma Nemcz — in Richental avem deci o simplă intervertire a literelor, cu atât mai uşor de făcut, cu cât oraşul Maintz este pretutindeni desemnat şi el ca «mencz» în cronică — din text reiese însă în mod neîndoios când este vorba de oraşul german şi când de cetatea sau târgul nostru.

---

[1]) Cf. între altele Diacul Zosim în Khitrowo, op. cit., I, p. 200.

[2]) Acest oraş nu figurează, cum l-a crezut Ch. Auner (*La Moldavie au Concile de Florence*, p. 8) printre oraşele din Lituania. Cu oraşul Kyelin littaw este într'adevăr vorba de Kiev (f. 238 av.).

[3]) Socotim însă posibil ca pasagiul de pe f. 240 rev (v. textele la sfârşit) să fi fost intercalat în mod greşit în acest loc şi că el se referă de fapt la alţi delegaţi decât ai noştri. Aceasta este cu atât mai probabil cu cât pasagiul lipseste din mss. Aulendorf şi Konstanz.

[4]) Nu este vorba de cetăţi cum credeà răposatul D. A. Sturdza (op. cit., p. 102), ci de târguri cari au trimis delegaţi la Sinod.

[5]) Găsim forma «Socza» într'un document din anul 1527. Cf. N. Iorga: *Geschichte des Rum. Volkes* I, p. 174.

Reinsmarkt (Romsmarckt, Ms. Aulendorf) este Roman.

Iessmarckt (Iesmarckt, Ms. St. Georgen LXIII, Iosmarkt, Ms. Ettenheim-Münster II) este Iași.

Că după numele de Roman și de Iași se puneà de obiceiu cuvântul «Markt» sau Târg se dovedește prin formele Romanov Torg și Askii Torg date de Xenopol [1]) după o geografie rusească din veacul al XIV-lea și de forma «Iaszkytarg» sau «forum Iassatum» din 1412 [2]).

Molda este probabil Moldadania, care apare pe atâtea hărți [3]) — trebuie identificată cu Baia.

Prin cuvintele «*di zwu seind philistei*» pe cari le găsim după numele Iessmarckt și Molga [4]), cronicarul arată că târgurile Iași și Baia erau locuite de «Filistei» sau «Iasigi» veniți din Ungaria. Știam că Baia erà astfel locuită de catolici — mai ales Sași; — dacă Richental este bine informat, am fi avut deci acì precum și la Iași, colonii de Secui în veacul al XV-lea.

In manuscrisul Ettenheim-Münster II mai găsim adăugate trei orașe moldovenești:
ierhe este Orhei,
gurlepod
și *Galff* poate Galatz.

Din orașele date ca fiind în Muntenia, identificăm următoarele:
Langnaw este Câmpulung.
Ergx (nu Ergr cum a cetit Sturdza, op. cit., p. 102) este Argeș.
Zürm (Zwün, Ms. Aulendorf) este Turnu-Severin sau poate Turnu-Măgurele.
Burlat (Burlatt, Mss. Prag și St. Georgen LXIII) este Bârlad, indicat în mod greșit ca fiind în Muntenia.

---

[1]) Cf. *Ist. Rom.*, ed. 1914, vol. II, p. 273.

[2]) Cf. Hurmuzaki I, partea II, p. 485 și Codrescu: *Uricariul* XI, p. 33. Acest tratat din 1412 a fost publicat foarte des, cf. N. Iorga: *Chilia și Cetatea Albă*, p. 79 nota.

[3]) De exemplu pe cea a lui Seb. Munster: *Cosmographie* ed. 1552, a lui Iacob Castaldus 1584, în Cluverius: *Intr. in Univ. Geogr.* ed. Wolfenbüttel 1696, «Moldauia» pe harta lui Giacomo Cantilli da Vignola din 1686, «Moldavorum vigilia» pe harta lui I. M. Hasius dela 1744 — pentru a menționà numai unii luați la întâmplare. Cf. și N. Iorga, *Geschichte*... I, p. 159.

[4]) Nu după Sorscha și Reinsmarkt cum crezù D. A. Sturdza (op. cit., p. 102), numele trebuie să fie cetite *orizontal* iar nu vertical, dovada fiind ultimul rând cu Patru orașe în loc de trei ca pe celelalte. Aceasta reiese în mod lămurit din Ms. St. Georgen XLIII, v. textele la sfârșitul prezentei comunicări.

Bahlo este Bacău, indicat cu aceeaş greşală.
Pe Ms. Ettenheim-Münster II mai găsim o localitate *Bürg* şi una *jöckne*, iar pe Ms. Aulendorf localitatea rusească *Schmolentzgi* precum şi *Andra* şi *Rodann* printre târgurile munteneşti.
Neidentificate avem deci:
In Moldova: *Moderland*, *Heratt* (poate Hârlău), *Maida*, *Gurlepod*.
In Muntenia: *Newmarckt*, *Ottal*, *Lona*, *Assat*, *Krekotstein*, *Bury*, *Jöckne*, *Andra* şi *Rodann*.

Din Richental vedem că toţi delegaţii pe cari i-am menţionat până acum veniră împreună, însoţind pe Grigorie Ţamblac «*der erczbischof kyfionensis*», care va fi fost însărcinat să reprezinte şi biserica Moldovei la Sinod [1]).

Vom încercà acum să descurcăm la ce dată reprezentanţii noştri sosiră la Constanţa.

Datele cronologice nu sunt întotdeauna uşor de interpretat la Richental. Cronica este adesea obscură în ce priveşte şirul evenimentelor, de multe ori notate la întâmplare. Lucrarea n'a fost scrisă sub formă de jurnal din zi în zi, ci este o compilaţie posterioară. Aceasta reiese din anumite repetiţii, din statisticele pe care le găsim în cronică şi dintr'un pasaj unde autorul spune: «*und hett ich ettwas vergessen, das sol man meiner unwissenheit und trahait zulegen*». Lucrând deci adesea după memorie, cronicarul face, în unele cazuri cel puţin, greşeli.

Toţi autorii cari au studiat cronica noastră, începând cu Nemţii ca Hefele [2]), Wessemberg [3]), Pelesz [4]) sau Brandt [5]) şi Auner [6]), fixează data intrării Arhiepiscopului ortodox la Constanţa în anul 1418 (Sâmbătă 19 Fevruarie), bazându-se pe una din relatările acestui eveniment în cronica noastră (f. 67 av.). Aceeaş dată a fost adoptată şi la noi de Episcopul Melchisedec [7]) şi de Nicolai Dobrescu [12]).

---

[1]) Carl Joseph Hefele: *Conciliengeschichte.* Freiberg 1869, Tom. VII, p. 342.
[2]) *Die grossen Kirchen Versammlungen der 15. und 16. Jahrhunderts.* Constanz 1840, II, p. 255.
[3]) *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom.* Wien 1878, p. 365.
[4]) Op. cit., p. 128.
[5]) *La Moldavie au Concile de Florence.* Paris (1906) p. 8.
[6]) Anal. Acad. Rom., Seria II, Tom. VI, Secţ. II, p. 21.
[7]) *Contr. la Istoria Bisericii Române,* Bucureşti 1907, pp. 17 şi 19.

După un pasaj la începutul cronicii (f. 8 rev.), aflăm că Arhiepiscopul ortodox sosì la Constanz *în ziua de 21 Ianuarie*. Anul exact nu este însemnat. *Imediat după* acest eveniment, se povestește însă că sosì o delegație trimisă de Papa schismatic Benedict XIII. Este un fapt cunoscut că această solie venind din Spania sosì la Sinod în *Fevruarie 1415* [1]).

Mai târziu Richental se contrazice după cum am văzut, dând data de Sâmbătă 19 Fevruarie pentru sosirea lui Țamblac, fără a indicà însă anul precis [2]). Dacă ne servim de tabelele date de Mas Latrie [3]), vom constatà într'adevăr că Sâmbătă 19 Fevruarie corespunde anului 1418 iar nu 1415 [4]).

Admițând această dată, ajungem la mai multe contraziceri, (în afară de cea indicată), acestea excluzând posibilitatea ca Țamblac să fi sosit la Constanța deabià în anul 1418. Credem că Richental a greșit când menționează Sâmbăta 19 Fevruarie. Iată de ce:

Posedăm un document prețios, dat de G. H. Fejér în Codex Diplomaticus Hungariae X. 8 557 și reprodus în Hurmuzaki I, Partea II, p. 497 [5]), prin care aflăm, între altele, despre delegații orașului «*Kiryla Moldauiae*» (Chilia) la Constanz. Acest document este datat din 7 Fevruarie 1415. Că această dată nu este apocrifă (trebuind să fie poate

---

1) Cf. Brandt, op. cit., p. 45.

2) Numai în Mss. Aulendorf și Constanța. copiate după acelaș model, este chiar indicat anul MCCCCXVIII la locul corespunzător (v. text la p. 27).

Cu toate acestea credem că este o eroare, după cum vom vedeà mai jos. Cel mult s'ar puteà eventual admite că Grigorie Țamblac să fi venit de două ori la Constanța; prima dată în Ianuarie 1415, iar a doua oară în Fevruarie 1418. Comparând pasagiile din ff LXI și CCLXXII ale codexului Aulendorf sau ff. 8 rev. și 67 rev. din incunabulul nostru, am fi însă într'acest caz siliți să admitem: 1. Că arhiepiscopul slujì după ritul nostru, ambele date când venì, 2) că erà însoțit cu «haidisch herren» și cu delegați ai orașelor într'un caz ca și într'altul, 3) că fù găzduit în 1415 ca și în 1418 în casa lui Ulrich im Holtz cu Marca soarelui, și 4) că ai noștri, delegații «recht haiden» fură găzduiți de două ori în casa lui Hans Ruch la Strada lui Sf. Paul — și aceasta într'un oraș suprapopulat unde nu se vor fi putut rezervà casele pentru reîntoarcerea solilor odată plecați. Examinând dealtfel pasagiul din Codex Aulendorf f. CCLXXXVII (v. p. 26), care descrie sosirea arhiepiscopului în ziua de Sâmbătă 19 Fevruarie (deci 1418, sic!), vedem repetate în mod textual unele fraze povestind sosirea delegaților noștri în ziua de 21 Ianuarie la f. 8 rev. din incunabul — toate aceste pasagii sunt dealtfel foarte încurcate cu repetiții și cu variante în diferitele manuscrise cunoscute

3) Trésor de Chronologie, Paris 1889, p. 302.

4) In cod. Viena și Konstanța găsim indicată data dela 19 Fevruarie, fără ca ziua săptămânii sau anul să fie menționate.

5) V. textul la sfârșitul prezentei comunicări, p. 32.

1418) este dovedit, după cum credem, prin faptul că documentul începe cu împărţirea delegaţiunilor la Constanz în cinci naţiuni pentru votare («*Vota non personarum, sed nationum censenda esse. . . .*»). Această împărţire este aceeaş ca cea dată de Richental în repetate rânduri [1]). Impărţirea fu hotărîtă exact la 7 Fevruarie 1415, tocmai data documentului nostru [2]), la începutul Sinodului, după cum se vede, iar nu în 1418, la sfârşitul lui, când nu mai rămăsese nimic de votat.

Prin cronică, vedem că Ţamblac nu venì singur la Constanţa; în afară de suita sa proprie de treizeci de persoane cu optzeci de cai (ff. 153 av. şi 8 rev.) mai vedem că doi duci greci şi delegaţii multor ţări din Orient ca şi ai oraşelor din Grecia, Turcia, Moldova şi Muntenia sosiră împreună cu solii lui Vitold şi Arhiepiscopul «*Kyfionensis*». Delegatul sau delegaţii oraşului Chilia, menţionaţi în documentul dela 1415 veniră deci *împreună* cu Ţamblac.

Mai adăugăm următoarele: Cronicarul ne spune că în ziua de Joi 13 Fevruarie 1416 [3]) solii polonezi ai marelui prinţ Vitold şi alţii, cari veniră, după cum am văzut împreună cu Grigorie Ţamblac, pârîră pe Cavalerii Teutoni («*die herrn von preüssen*», f. 36 rev.).

Ştim că această ceartă ţineà de mult, cum spune Richental, Cavalerii jeluindu-se că regele Poloniei şi ducele Vitold «îi atacaseră pe nedrept şi îi învinseră împotriva lui Dumnezeu, a onoarei şi a dreptăţii, luându-le ţara şi gonindu-i» [4]) sau cum am spune noi, fiindcă Polonia, Lituania, Principatele Române, etc., se liberaseră de nişte paraziţi străini.

Acest răsboiu culminase de curând în lupta dela Tannenberg (1410).

Din August 1415 se făgăduise că această neînţelegere erà să fie luată

[1]) (ff. 11 rev., 23 rev. şi 53 av.) Panvinius ne dă aceeaş împărţire între naţiuni (italiană, franceză, germană, spaniolă şi engleză) op. cit., p. 289. Nu sunt date însă într'aceeaş ordine ca în Richental, unde naţiunea germană este menţionată întâiu, cu adăugirea că Cehii, Ungurii, Dalmaţienii, «*und darzu die da warent von kriechen und Crawatzia*» (adecă şi ai noştri fără îndoeală) erau cuprinşi în naţiunea germană. Urmează Francezii, Englezii cari cuprindeau şi Scandinavii, Italienii şi în sfârşit Spaniolii (f. 53 av.).

[2]) Cf. Hefele, op. cit., p. 83.

[3]) Am controlat că ziua de 13 Fevruarie erà într'adevăr Joi. V. Mas Latrie, op. cit., p. 462.

[4]) «*Aber sy wollen sich beclagen vor allen fürsten herren grauen freien rittern unnd auch knechten geystlichen und weltlichen wie sy der künig von boland und herczog wytolt ausz lytower land mit unrechtem krieg bekriegend und die jren erschlagen hettend und das ir wider got ere und recht geno(m)men und hinweg gefüret*» (f. 3 av.).

în cercetare de Sinod, în timpul când contele Pipo de Ozora fu trimis împotriva Turcilor, cum vom vedeà mai jos. Scrisori fură îndreptate atunci către regele Poloniei şi marele prinţ Vitold, rugându-i să înceteze certurile cu Cavalerii Teutoni şi să vie în ajutorul Ungurilor împotriva Infidelilor [1]). Este deci foarte posibil şi logic ca procesul să înceapă vreo şase luni mai târziu, adică în Fevruarie 1416.

La această dată, nimic nu dovedeşte însă că Ţamblac se mai aflà la Sinod. Poate că erà plecat de mult la Kiev, unde se va fi dus direct de la Constanţa, la ce dată însă, nu putem şti [2]). Dacă Cavalerul Tugomir, colegii săi din Moldova şi delegaţii oraşelor noastre vor fi rămas la Conciliu pentru a luà parte la proces, ne este deasemenea necunoscut. O cercetare amănunţită a arhivelor din oraşul Constanţa, din Polonia şi aiurea ar aruncà poate puţină lumină asupra acestei probleme. Delegaţia Ducelui Vitold stătù la Constanţa până în Martie 1416, probabil că ai noştri vor fi plecat tot atunci [3]).

Nu ştim nimic despre măsurile de coersiune cu cari Sinodul sperà să-şi impue hotărîrile, ba chiar rezultatul procesului nu este menţionat în cronică. Hefele ne spun însă că nu s'a ajuns la nici un rezultat [4]).

La prima însemnare pe care ne-o dă Richental despre Arhiepiscopul Grigorie (f. 8 rev.) aflăm că el venì ca reprezentând «pe sine însuş, pe toţi episcopii săi, *pe Patriarhul dela Constantinopole* şi multe ţări greceşti precum şi pe episcopii acestora». In anul 1418, data ce s'a admis până acum pentru sosirea lui la Constanţa, ar fi însă imposibil de crezut că «*Der Erczbischoff Kifionensis*» să fi reprezentat şi pe Patriarhul dela Constantinopole. Ştim într'adevăr [5]) că Vitold întrunì un sinod bisericescl a Nowogrodek în anul 1414 (luna exactă n'am putut-o aflà) pentru alegerea unui al doilea mitropolit pentru diocezele din Sudul Rusiei pe cari vroià să le facă neatârnătoare de Mitropolitul Photius dela Moscova. Fu ales Grigorie Ţamblac Patriarhul Euthymius dela Constantinopole nu voì însă să-l recunoască, nici să-l hirotonisească ca Mitropolit. Vitold şi episcopii Lituaniei hotărîră atunci să-l hirotonisească

[1]) Cf. Engel: *Geschichte des Ungarischen Reiches*, ed. 1813, vol. II, p. 286. Nu ascultară însă această rugăminte după cum aflăm din Hefele op. cit., p. 241.

[2]) El trebuie în tot cazul să fi părăsit Sinodul înainte de Noemvrie 1416, în care lună fu hirotonisit la Kiev.

[3]) Cf. Hefele, op. cit., p. 242.

[4]) Ibid., p. 251.

[5]) Pelesz, op. cit., I, p. 359.

împotriva voinţei Patriarhului, după ce făcură o nouă încercare zădarnică, trimiţând o misiune la Ţarigrad în Martie 1415. Hirotonisirea lui Ţamblac avù, însfârşit, loc la 16 Noemvrie al aceluiaş an [1]).

Din nefericire nici Pelesz nici ceilalţi autori pe cari i-am consultat [2]) nu ne spun exact la ce dată din anul 1414 se întrunì sinodul bisericesc dela Nowogrodek. Dacă cercetările ce vor fi poate întreprinse mâine în arhivele polone, dovedesc că acest sinod avù loc spre sfârşitul anului 1414, ne pare posibil ca Ţamblac să fi fost însărcinat să reprezinte pe Patriarh înainte ca ştirea alegerii sale ca mitropolit al Kievului să fi ajuns la Ţarigrad. Pe atunci Grigorie puteà încă să fie omul de încredere al Patriarhului cum ştim de fapt că fusese când venise pentru prima dată în Moldova ca reprezentant al acestuia în anul 1401, dacă trebuie să identificăm pe «ieromonahul Grigorie» cu Ţamblacu, ceeace nu este absolut sigur [3]).

Din momentul însă când relaţiile se înăspriră între cei doi prelaţi, drept rezultat al alegerii lui Grigorie ca Mitropolit, nu mai putem admite că acesta să fi reprezentat pe Patriarh, aceasta cu atât mai mult cu cât nici un izvor nu ne arată că ei s'ar fi împăcat mai târziu. Alegerea lui Grigorie erà o jicnire pentru Patriarh. Se constituià astfel, cum observă H. Gelzer [4]) o biserică naţională autocefală. Capul unei astfel de biserici n'ar fi primit desigur însărcinarea de a tratà la Constanţa în numele Ortodoxiei întregi din momentul când Patriarhul ştià că Ţamblac primise noua mitropolie creată de episcopii lui Vitold.

Dacă admitem data 1415 pe care o propunem, este evident că Ţamblacu venì la Constanţa înainte de a fi hirotonisit ca Mitropolit. Tradiţia păstrată în Moldova şi consemnată în scris de Pahomie, Episcopul Romanului dela 1707 la 1714, după care Grigorie fusese întâiu la Sinod şi «*mai pe urmă*» Mitropolit la Kiev [5]) ar fi deci bazată pe un adevăr istoric.

Arhiepiscopul nostru pare a fi jucat un rol strălucit în timpul şederii sale la Sinod. Erà prelatul de cel mai înalt rang al Bisericii Orientale trimis la Constanţa [6]) reprezentând, după cum am văzut, pe Patriarhul

---

[1]) Pelesz, *op. cit.*, p. 360.

[2]) Wessenberg, Gelzer, Auner, etc.

[3]) Cf. Hurmuzaki-Iorga, XIV, partea I, p. 35 şi Auner, *op. cit.*, p. 11.

[4]) In *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, XIII, 1892, p. 276.

[5]) Cf. Melchisedec, *op. cit.*, p. 365.

[6]) Cei cinci patriarhi menţionaţi de Richental erau toţi catolici, neavând nimic de a face cu biserica noastră.

Ecumenic. Intr'această calitate, el fu primit cu o cinste deosebită și vedem chiar după un pasaj în Codexul Aulendorf (f. CCLXXXVII [1]) că regele Sigismund însuș îl întâmpină călare.

Sosirea arhiepiscopului nostru a trebuit să atragă atenția occidentalilor, mai ales că venì înconjurat de un alaiu întreg de delegați mai mult sau mai puțin exotici, Români în căciule (*spiczigen hütten als die infelen* [2]), Mohamedani în turbane, Greci îmbrăcați după felul în care ne arată vestita medalie a lui Ioan VIII Paleolog lucrată de Pisano în anul 1439 sau portretul lui în Schedels Nürnberger Chronica 1493, portret atribuit lui Mohamed II în mod greșit [3]), pentru a nu vorbì de preoții noștri cari făcură o impresie adâncă asupra Nemților cu bărbile și părul lor lung și negru.

Slujba orientală atrăgeà firește multă atenție [4]). Țamblac oficià în persoană la Constanța în casa unde erà găzduit, unde se vede că va fi fost sfințită o odaie drept biserică. Șase din cele patruzeci și cinci planșe date de Anton Sorg în ediția sa a cronicii reprezintă diferitele faze ale acestei liturghii [5]). Că este într'adevăr vorba de Țamblac când se menționează «*der erczbischof von kriechen*» și «*d'kriegisch erczbischoff*» se dovedește prin stemele identice reproduse acì pe planșele IV și VIII.

Aceste armoarii vor fi fost alcătuite probabil din inițialele cirilice ale lui Grigorie Țamblac, inițiale rău desemnate de miniaturist ca și de gravor, pe cari distingem totuș foarte lesne litera *Г* [6]). Măcar că veșmintele preoțești, hainele mirenilor ca și altarul, tetrapodul, odoarele Sfintei Mese, etc., sunt redate cu destulă fidelitate, vom observà totuș că mitra episcopului este desemnată, (în mod greșit sau nu?) după moda catolică (cel puțin pe pl. IV). Cu toate acestea, credem că aceste ilustrații, printre cele mai vechi existente înfățișând un prelat ortodox, sau o slujbă oficiată după ritul nostru, prezintă o valoare culturală însemnată.

---

[1]) Cf. textul dat mai jos la p. 26.

[2]) «infclen» înseamnă mitrele episcopilor catolici (f. 8 rev.).

[3]) Cf. de pildă pălăria purtată de mireanul în mijlocul planșei II.

[4]) Este descrisă pe larg la ff. 67 rev. — 68 rev. Cf. textul publicat în sfârșitul prezentei comunicări.

[5]) Aceste planșe seamănă foarte mult cu miniaturile manuscriselor.

[6]) Aceasta reiese în mod și mai evident pe una din miniaturile manuscrisului dela Aulendorf, ceeace confirmă autenticitatea acestei steme.

In afară de reprezentantul patriarhului dela Ţarigrad, Grigorie Ţamblac, mai vedem următorii episcopi ortodoxi luând parte la Sinod: Gedeon episcopus Pellicastrensis, Philipus episcopus Siliciarum, Rudolfus episcopus Ettanniensis, Theodolus episcopus ulpialdensis, Hermanus episcopus nicopolensz toţi «*ausz kriechenland*» (f. 72 av.) [1]).

Foarte ambiţioasă erà într'adevăr ţinta pentru care fu trimis Grigorie Ţamblac la Constanţa. Cronicarul afirmă cum am spus-o, că *dacă biserica catolică s'ar fi reformat atunci, biserica ortodoxă s'ar fi unit cu ea, schismul dintre Orient şi Occident luând astfel sfârşit.* (ff. 8 rev. şi 240 av.). Un martor ocular al celor petrecute la Constanţa, Gunzo de Zwola, afirmă chiar că Ţamblac aveà pline împuterniciri de a încheeà o unire definitivă între biserici [2]). Din nefericire pentru omenire, această mare speranţă nu erà însă să fie realizată. Cuvintele menţionate precum şi însuş faptul că întreaga biserică fu reprezentată la acest Sinod, dovedeşte însă că Creştinătatea orientală încercà şi atuncea, cel puţin «pro forma» o apropiere cu Roma, sperând astfel de sigur să obţie un ajutor serios împotriva Turcilor în lupta pornită de iznoavă după răgazul neaşteptat pricinuit prin năvălirea lui Timur-Lenk în Asia Mică şi certurile între fiii lui Baiazid. Cu pericolul otoman crescând mereu, puţini ani după dezastrul dela Nicopole şi după călătoria în Occident a lui Manuel Paleolog în anii 1400—1402, nu trebuie să ne mirăm dacă o lume pe marginea prăpăstiei încercà iarăş să obţie un ajutor serios din Occident, deşteptând astfel o solidaritate între creştini a cărei lipsă nu se simţeà mai puţin în veacul al XV-lea decât în zilele noastre.

Trecând acum la conţii unguri «*Scieber zu Scieborcz von plonczg und vaiden in Sibenbürgen*» (f. 185 rev.) şi «*Pypo graf zu themesiedis von mora hinder den sibenburgen*» (f. 186 av.), vom notà că ambii sunt personalităţi cunoscute.

Găsim pe «Stiborius de Stiborcse, vaiuod Transiluanius», ca şi Pipo iscălit ca martori pe tractatul dintre Sigismund, Regele Ungariei şi Vladislav, Regele Poloniei în anul 1413 [3]) şi pe alte acte [4]).

---

[1]) Mai vedem un alt arhiepiscop «byzantinus» din Toscana însă (f. 125 rev.).

[2]) Cf. Hefele, op. cit., p. 342 şi Pelesz, op. cit., p. 365.

[3]) Cf. Hurmuzaki I, partea II, p. 487.

[4]) Cf. de pildă Hurmuzaki, ibid., p. 495.

Dintre acești doi Unguri, Pipo sau Pypo sau Philipp von Ozora (sau Strozzi) conte de Temișoara [1]) erà însă cel mai vestit. Fiul unui cismar din Florența, după cum ne spune Engel, erà cunoscut pentru cruzimea lui. Țara lui, situată «pe lângă Porțile de Fier» se întindeà până la granițele Munteniei și ale Transilvaniei. El trebuià să ție veșnic mercenari sub arme, după cum povestește Richental, fiind în stare perpetuă de răsboiu cu Turcii, Sârbii și cu ai noștri [2]). Acești dușmani ai Ungurilor năvăleau de obiceiu odată pe an în țara Maghiarilor, prădând și luând cu ei copii, femei și bărbați ca prizonieri. Acestora li se dădeà câte un bou în saramură și un purcel și fiecare erà silit să lucreze pentru noul stăpân. Pipo procedà în acelaș fel când năvăleà în țările vecine, adaugă cronicarul. Menirea Contelui Timișoarei erà apărarea graniței ungare. In timpul șederii sale la Constanța, unde venì cu o suită de șasezeci de persoane, stătù în casa lată de piatră dela Petershausen, alături de pod (f. 9 rev.). Petershausen erà o mănăstire aproape de Constanța [3]). Tot acolo fură găzduiți, după cum se vede, mulți din Ungurii veniți la Sinod, de pildă arhiepiscopul dela Gran (Strigonium), «*Doch lagent vil unger zu petershausen*» (f. 14 rev.).

Pipo nu stătù mult la Constanța, trebuind să se întoarcă acasă pentru a-și apărà țara, după cum ne spune cronicarul nostru (ff. 8 rev. și 9 av.). Știm de fapt, că Turcii cuceriră toată Bosnia în anul 1415, năvălind și în Croația și în Ungaria. Pipo plecă deci pentru a luà comanda împotriva Turcilor. Nu ajunse însă la nici un rezultat [4]).

Il mai găsim jucând un rol însemnat încă în anii 1423—24, când comandà iarăș unor trupe ungurești și când îl vedem restaurând castelul Severinului și alte cetăți de graniță [5]).

[1]) Cf. Engel: *Geschichte des Ung. Reiches und seiner Nebenländer*, ed. Halle 1797, Vol. II, pp. 548—549, și 522 și Engel: *Geschichte* ed. Wien 1813, Vol. II, p. 280 și Fessler: *Geschichte der Ungern*, Leipzig 1815—25, Vol. IV.

[2]) Ei se sfădiră chiar la Constanța, după cum vedem din Codexul Aulendorf (Cf. textele p. 31). Servitorii furau unul dela altul, cei vinovați fiind dați în judecata mareșalului regelui Sigismund, care îi condamnà de-a fi înnecați când se făceau vinovați de vreo greșeală mai serioasă, trimițându-i peste munți (acasă ?) când greșala erà mai mică.

[3]) Cf. Wessenberg, *op. cit.*, p. 238.

[4]) Cf. Engel ed. 1813, Vol. II, pp. 286 și 288 și Fessler, *op. cit.*, Vol. II, p. 358.

[5]) Cf. N. Iorga: *Chilia și Cetatea Albă*, pp. 83—84 și Hurmuzaki, I, Partea II, pp. 530—532.

Mai găsim menționați printre delegații răsăriteni, pe episcopul ungur Ioannes din Oradea-Mare (*Varadinensis*) (f. 136 av.), pe Hainricus *von albon abbt czu sibenbürgen* (f. 160 av.), pe *Dominicus custor, doctor decretorum* din Oradea Mare (f. 150 av.). Orașele Cluj și Brașov trimiseră și ele delegați (ff. 237 av. și 238 av.).

Printr'această modestă comunicare, am ținut deci să atragem atenția învățaților noștri asupra unui izvor prețios care nu pare a fi fost luat îndeajuns în seamă de cei cari s'au ocupat cu istoria noastră națională din Evul Mediu.

Păstrăm nădejdea că aceste pagini vor aveà drept rezultat de a îndreptà pe unii din cercetătorii noștri spre arhivele din Baden (îndeosebi spre cele ale orașului Constanța) precum și spre cele din Polonia și dela Vatican, cu scop de a căutà alte amănunte din anul 1415 completând știrile date de Richental despre unii dintr'ai noștri cari au jucat și ei rolul lor la un Sinod unde întreaga creștinătate erà reprezentată [1]).

Grumăzești, Neamț.
Noemvrie 1925.

---

[1]) Pentru prețioasele lămuriri pe cari ni le-au dat despre manuscrisele existente ale Cronicii lui Richental, precum și pentru transcrierea variantelor inserate în textele cari urmează, mă simt îndatorit Contelui zu Königsegg-Aulendorf, și arhivarului d-sale D. Iosef Immler, doctorilor K. Preisendanz dela Karlsruhe, Otto Zeiner dela Constanța și Kleinitzova dela Praga.

TEXTE[1]

Ed. Anton Sorg 1483. f. 8 rev.

Auch zugend in bottschafft weise ein von herczog wytolten von lytow und von herczog dispotten vo(n) raczen ausz der grossen und kleinen walachey von den künigen gesessen in der türckey von den herczoge(n) ausz der weissen und roten reyssen und mit jnen vil manigerley heydenischer herren und heyden mit wunderlichem gewand mit umbgewundnen tüchern umb dz haubt als hut und mit spiczigen hütten als die infele(n) unnd zugend ein mit hundert und achtzig pferde(n) in hannsen ruchen hawsz vor dem brunnen und warent vil under jne(n) kriechisch gelauben und der mererteyl machmetz gelauben unnd sunst recht heyden.

Du vindest jre wapen hienach an dem CVIII und auch am CIX. blat.

Textele arată unele variante. Fără a ne adânci asupra chestiunilor de ortografie sau de filologie, vom notà următoarele:

Codex Aulendorf (A) f. LX (Buck p. 47):

Och zugend in, bottschaft von hertzog Wytolden von Lütow, von herr Dyspotten hertzogen zu Ratzen, von dem Damenmür usz der groszen und klainen Walachy... (restul aproape la fel cu incunabulul).

Codex Prag (Pr) Ms. XVI A 17, Fo 20 rev: Codex Konstanz (K) f. 28 rev. Codex Wien f. 52 rev., şi Codex Ettenheim-Münster 11, toţi aproape la fel.

Infelen înseamnă mitrele episcopilor catolici.

f. 109 av.[2]).

Von de(m) durchleüchtige(n) fürste(n) herczog dispott in d'mere(n) walachie des bottschaft kam mit de(m) thobermue (cu o stemă, v. planşa VII).

Cod. A. f. CCCCLXXXII (Buck p. 206) însemnare aproape la fel. Numele solului este dat ca *Thebermur*, iar pe Cod. K ca *Thobermür* (cu o stemă).

f. 109 rev.

Der hochgeborn herczoge von aschol e tt hinder d'walachie (cu o stemă, v. planşa VII).

---

[1]) Am respectat toate greşelile de tipar din ediţia lui Anton Sorg şi erorile de transcriere din manuscrisele întrebuinţate.

[2]) Pasajiile cu numărul foaiei, fără alte indicaţii, se referă la ediţia lui Anton Sorg din 1483.

Cod. A. f. CCCCLXXXII (Buck p. 206).
Der hertzog von Aschalott hinder der Walachy (cu o stemă).

ff. 181 rev. şi 182 av.
Disz seind von polan ausz türgen von litaw und von samaritan

. . . .

Scenczla von mentzgi (cu o stemă, v. planşa IX).

. . . .

Georius Solimin de samaicen (cu o stemă), lipseşte în Cod. A. şi K.

. . . .

Thebemur ausz d'walchei (cu o stemă, v. planşa IX).

Cod. A. f. CCCCLXXII (Buck p. 202):
Stentzlaffen von Mentzgi (fără stemă).

Cod. A. f. CCCCXLVIII (Buck p. 195):
Herr Dobermur, herr in der mindern Walachy.

ff. 226 rev. şi 227 av:
So seind disz von litaw von türgen von polan ausz der massen und von samaicen.

. . . .

Stenczlaus vo(n) menczki ausz polan ritter.

. . . .

Dobeomir ausz der walchei ritter.

Codex A. f. CCCXXX (Buck p. 158[1]).
Affrica ist Kriechenland und hett zwen kayserthumb under im, Constantinopel und Athen. Und vahet an gegen diesem tail in der Walachy und Türggy, und gat an das mer gen Jherusalem und die Tunow abhin, als verr die rinnet und gat besit usz bisz gen Idumea und zu der ander siten usz bisz zu dem wasser Gyon, das da flüszet usz dem paradisz und wider umbher in die hinteren Rüten und gen der groszen Nonagrott (Novgorod) *und da überhin zu Auream Vetulam und gen Capfa* (Caffa). *Und sprichot man, es sye och gröszer dann Europa und ist der mertail in dem tail kriechischer glob und och vil haidnischer glob und Machometi. Und der küng usser der Türggie, der sind dry und ain kayser und der hertzog von Ratzen. Die haltend ettwas mit den Juden und ettwas mit den Kriechen, das sy weder Juden noch Kriechen sind und haben ain patriarchen zu Constantinopel. Dem*

[1]) Acest pasagiu lipseşte în incunabul. L'am dat, fiindcă dovedeşte cât de încurcate erau noţiunile geografice ale lui Richental când erà vorba de regiunile din Estul Europei.

sind undertenig XXII ertzbischoff. Dieselben ertzbischoff haben under inn rechter bischoff mer dann LXVI. So ist zu Athen ain ertzbischoff, den haben sy selb gemacht, der hett under im wol nün ertzbischoff und die haben under inn XXII bischoff, die och ain bapst lihet, aber kainer komt nit dar.

f. 240. av:

Es ist zu wissen das disz stet die nitt unsers glaubens seind in kriechen landen in reüssen landen ausz thürgy. und ander stet vyl. Dye yr gewissen botschafft czu Costencz hetten und yr redlich brieff. Dye botschafft kame mit herczog wittoltz botschafft. un(d) mit des erczbischofs Cinionensis botschafft unnd mitt der künig botschaffte von türggen. unnd meinet man were dye reformacion fürsich gegangen· so weren sy auch in unseren gelauben ko(m)men unnd seind disz die stet hienach.

Disz seind die stet in kriechen land

Karbatha	*Kalista*	*Tribenda*
Athriachika	*Gorgiopolim*	*Constantinopolim*

Disz seind die stet ans reissen und türggen

Weissenburg (Belgrad)	*Kylo* (Chilia)	*Tripasunda*
Nigrapont	*Thapfa* (Caffa, Cod. A.)	*Solat*
Metalin	*Syon*	*Calapolim*
Rodisz		

Disz seind die stet ausz der grossen walachei

Moderland	*Herat*	*Sorscha*
Mayda	*Mencz*	*Reinszmarck*
Jeszmarckt	*Molga*	*die zwu seind philistei*

Disz seind die stet ausz der mindern walchei

Newmarckt	*Langnaw*	*Ergx.*	
Zurm	*Ottal*	*Lona*	
Assat	*Krekostein*	*Burlat*	*Bachlo*

Textele arată variante. Orașele noastre sunt astfel însemnate:

Cod. A. f. CCCCXCII (Buck p. 209):

Usz der groszen Walachie: Moderland, Herat, Sonscha, Maida, Mertzga, Romsmark.

Die minder Walachy: Nüwmark, Langnow, Ergx, Zurm[1]*), Schmolentzgi, Andra, Rodann, Ottal, Lona, Osac, Krokostain, Burlat, Bachlo.*

Cod. Wien. f. 233 r:

Uss der grosenn Walachy: Moderland, Herat, Sonscha, Maida, Mertzga, Romsmarck.

Die minder Walach: Nuwmarckt, Langnow, Ergx, Zürm, Schmolentzgi, Andra, Rodann, Ottal, Lona, Osat, Kroko stain, Burlat, Bachlo.

[1]) Buck a cetit greșit: Zwün (op. cit., p. 209).

Cod. Pr. f. CXCVII av:

Stett uss der grossen walachy: Moderland, Herat, Sonsscha, Maida, Mertzga, Romsmarckt.

Stett in der minde Walachy: Nuwmarckt, Ergx, Zurny, Schmolentzgi, Audra, Rodann, Ottal, Langnow, Lona, Osat, Krakostain, Burlatt, Bachla.

Cod. Ettenheim-Münster ii:

usz der grossen walachy: Moderland, herat, Sorscha, Maida, Remsmark, Mentz, Molga, iosmarkt, ierho, gurlepud, galff.

Die minder Walachy: Numarkt, Langnow, Ergx, Bury, Ottal, Lona, Assat, Krakostain, Burlat, parlo, jöckne.

Cod. St. Georgen LXIII f. CCLXII:

usser der grossen walachie: Moderland, Heratt, Sorscha, Maida, Mentz, Remsmarckt, Iesmarckt, Molga, Das sind Philistri.

Die minder Walachye: Nuwmarktt, Lamgnow, Ergx, Zürm, Ottal, Lona, Assatt, Krakostain, Burlatt, Bachlo.

f. 240 rev:

Die verbunden sich under vier instrument mit zwaien erczbischoffen und sunst siben bischoff jres lands dye darumb von jrent wegen zu Costencz waren mit vil gelerten und vil erbern layen.

Aceste din urmă rânduri urmează imediat după enumărarea oraşelor la dosul foaei în incunabul. Lipsesc însă din Mss. Aulendorf şi Konstanz. Este deci probabil că pasagiul s'a strecurat acì şi că nici nu se referă la ai noştri.

f. 8 rev.

An dem ein und czweinczigosten tag des monets ianuarij do rayt ein ey(n) erczbischof ausz kriechen landt kyfionensis genannt georius unnd hette auch kriechischen gelauben unnd kam zu dem concilio von sein selbs und aller seiner bischof wegen und vo(n) wegen der patriarchen czu constantinopel und vo(n) vil kriechischen landen und bischofen un(d) zoch in ulrichs jm holcz hausz zu der sunne(n) mit achtzig pferden unnd heten alle priester un(d) pfaffen lang schwarz bärt un(d) auch lange schwarcze har und heten jr mess jm hausz und wie sy mesz hetten un(d) jr gewand und wie sy daz sacrement und brot segnotent ist hienach gemalet an dem neünundsechczigisten blat. Unnd den andern darnach. Auch maint man es wäre ein gancze eynigkeit worden. wolt das conciliu(m) jnen nicht jr lebtag möchtenn beleiben.

Sein wappen vindest hye nach am CXXV. blat

Codex Wien aproape la fel.

Cod. A. f. LXI (Buck p. 47):

Uff den XXI tag des monats Januarii, das ist Genner, do rait in, ain ertzbischoff von Kifionensz, der ist usz Kriechenland, von im selber und von des patriarchen von Constan-

tinopel wegen und von vil bischoff usz Kriechenland wegen. Und zoch in Uolrichs Imholtz hus am obern marckt, genant zu dem laythund[1]*, mit acht bischoffen sins gelobens, wol mit LXXX pfärden. Und hett in demselben husz mesz, nach gewonhait irs gelobens, und maint man, hetti das concilium inen ettlich sachen lassen fürgon, sy wärind gelöbig worden und dem hailgen stul ze Rom undertänig worden.*

f. 125 rev:

Herr gregorius kriech. erczbischoff kinoniesis. in reüssen der kriechen gelauben under polan und littaw mit dreissigen (cu o stemă, v. pl. VIII).

ff. 152 rev. şi 153 av:

Hienach seind verschribe(n) die Erczbischof. un(d) mit wie vil personen sy gen Costencz kommen seind.

. . . .

Dominus Gregorius Kriech erczbischoff Kymomensis in Russia. und ist der kriechensect under Polony un(d) Littow mit dreyssig personen.

. . . .

f. 108 rev:

Der hochwirdig fürst und herr keiser Allexander czu Athen da sanctus paulus florieret und prediget des botschafft kam mit dem erczbischoff kynonensis...

f. 67 av:

Am. XIX. tag februarj wz sambstag do reyt ein d'hochwirdig herr Jörg Erczbischof zekymonensz in de(m) land rüssen. un(d) halt kriechen gelauben. un(d) ligt under palander la(n)d un(d) littower un(d) stoszt an krieche(n)land.

Sein wappen vindestu hienach am. CXXI. blat.

De fapt stema se află pe f. 125 rev. Pe f. 121 av. şi rev. se află stemele regilor Ungariei, Etiopiei etc., iar nici o stemă de episcop.

Cod. A. f. CCLXXXVII (Buck p. 136):

Darnach am samsztag, der was an dem XVIIII tag des monatz February, do rait in der hochwirdig herr, herr Jerg ertzbischoff zu Kyvionensis, usser dem land zu wissen Rüszen[2]*, zu Schmolentzgi. Der hett under im XI bischoff und hielt och kriechischen glouben. Das and lit vast under dem küngrich von Poland und hett ettlich bischoff in dem hertzogtumb*

[1]) Codex K: husz zu der sunnen.

[2]) In cod. K cetim: Krüchenland.

ze Littow und den mertail in Rüszen und in Kriechen. Und komend vil haiden mit im, usz der Tartarye und usz der Türggye, die da habend des Machometen glouben und VIIII pfaffen sins gloubens, all mit langen bärten und ob dem mund kain bart und mit langem har und hattend blatten. Und warent in bottschaft wisz komen und vil lender und stetten, die nit unszern glouben hieltend. Die stett und land hienach geschriben sind, dero gwalt und brief sy hattend. Und maint man, wär die reformacion für sich gangen, sy wärind och cristan worden. Und rittend inn engegen all ir landslüt und der küng. Und rittend in das hus zur sunnen [1]).

Cod. A. f. CCLXXII (Buck p. 133):

Do man zalt von der geburt unszers herrn MCCCCXVIII an dem nünzeheden tag des monatz Hornung, do rait in der hochwirdig herr und ertzbischoff, herr Jerg ertzbischoff Kyfionensis, und ist kriechischs gloubens, und mit im fünf bischoff desselben gloubens. Das ertzbistumb lit in kriechischen landen und stoszt herusz werts an das hertzogtumb ze Rüszen und nebend an das hetzogtumb ze Littow und nebend gegen mittag an das kaisertumb zu der hindern Türggy und herusz an die hindern Walachy.

Und komend mit in vil herren und botten von der haidischen herren, vom kayser soldan, von dem groszen kan, von dem küng von Arabia, von der stat grosz Nofgrafye [2]) *und von andern groszen haidischen stetten und herren. Und zugend in das husz, das da haiszt zu der sunnen, das do zemal was Uolrichs im Holtz. Und do er sich also nider gelaszen hett, do berait er ain altar und hiesz im da ain siner bischoff mesz haben. Und nach den mesz, do segnott er das brott, das dem priester über worden was, da von er das sacrament nam und zerbrach das in klaine stükly und bot die stückly ieglichem sinem diener ains. Der nam das stüklin in sin linggen hand und beschlosz die hand und bettot knüwend mit dem mund uff der hand und ausz das usser der hand. Das was als vil, als wir hie wichwasser nemend. Die mesz und die gebärd und wie die mesz was und die gebärd, stat hienach gemault und hienach bas geschriben.*

Och zugend ettlich haiden und der haidischen herren bottschaft usser der haidenschaft in Hansen Ruhen hus. Und sy giengend alltag in das concilium und wa der küng was und wa man raut hatt.

Und also berait man den altar, so man dem ertzbischof von Kriechen mesz wolt haben.

Urmează miniaturile semănând mult cu planşele pe cari le reproducem după ediţia lui Anton Sorg.

Cod. Wien, f. 146 rev:

Darnach am XIX tag des monats februari do rait in der hochwirdig her und Ertzbischoff Her Jörg Ertzbischoff kinionensz in Kriechen land und mit Im fünf Bischoff des selben globens... restul aproapə la fel cu Cod. A.

---

[1]) Intregul pasagiu este încurcat şi diferă mult de cel corespunzător din Codexul K Lipseşte cu desăvârşire în incunabul măcar că recunoaştem unele fraze redate aproape textual la ff. 8 rev., 8 av. şi 67 av.

[2]) Novgorod.

f. 67 rev.

Auch ist zewissend dz d'erczbischoffe kynoniensis mesz hett und sein priester in dem hausz czwischen der sunnen und dem graut wz ulrichs jm holcz und was dye mesz also als dann ich dan(n) ulrich von reychental das selb sahe als die kriechen. Des ersten nam der priester und der dyacon yeglicher ain weisz überrück an und darnach ain alb und vornen an der alb ermel legeten sy kostlich ärmel an für hantfanen und d'priester einen weissen missachel was geleich als ein glogg und schurczt in nicht auff. Und giengen beyd für den altar und machete(n) creücz für sich und naigte(n) sich zu dreymalen vast nider. und dar berochtent sy den altar und giengen mit dem koch umbher. und rüchtend all leüt. und darnach brachte ein schuler in einer schüssel zwey kleine brot die ware(n) in der masz als kucheltaige mit mel besäet. unnd truge sy nebe(n) den altar. do bot sy der dyacon in der schüssel auf den altar dem priester. der nam ein messer und stache ausz einem brot ein stucke in der masz als ein bon. und legt das in ein silbrine vergülte schüssel. das solte sein ein paten. und die wz michel. Darnach stache er ausz dem andern brot auch ein stuck das waz zwirend als grosz als das erst. un(d) leget das czu dem ersten. Do nam d'schuler / un(d) saczt daz übrig dört suf ein stul. un(d) darnach rochtend aber un(d) stund auf dem altar ein v(er) gülter kelich der was in d'grössin das ein quart wein darein geen möcht. darein schut der dyacon ein klein ämpelein mit wein od'met das waisz ich nit. und cyn ämpelein mit wasser und rüchtent aber uber de(m) altar und sunst um(b) und um(b) un(d) betete(n) do beid ein weil un(d) stunde(n) do vo(r) de(m) altar czu d'rechte(n) hand. un(d) dye and(re)n pfaffen stunde(n) vast hinda(n). un(d) vieng d'ewa(n)gelier an zesinge(n) vast demütiklich ey(n) la(n)ge weil. un(d) wz dz gesange als XPS v'rate(n) un(d) gemartert ward. Darnach sang in d'schuler vor die letaney un(d) sunge(n) sy jm nach und darnach bate(n) sye für jre(n) keyser. un(d) für unsern herrn de(n) küng / für all pfaffheyt. un(d) für all criste(n) leüt. un(d) gieng d'priester un(d) d'ewa(n)gelier wid'über den altar un(d) vie(n)ge(n) an dz ampt. un(d) darnach lasz d'schuler die epistel un(d) d'ewa(n)gelier dz ewangeli. und het dem altar den ruggen kert. und sang der schuler den Credo in unu(m) deum allein alles in jrer sprache unnd darzu sungen sy das offertorium. un(d) da segnett der priester das prot unnd den kelich und nam d'ewa(n) gelyer eyn ämpeleyn mit warmem wasser. un(d) schutt das in den kelich-und beteten un(d) segnote(n) aber, un(d) na(m) d'priest un(d) bedackt de(n) ewa(n)gelier sein haubt und brust mit ei(nem) guldi(n) tuch un(d) gab i(n) die schüssel auf sein haubt un(d) nam er den kelch in sey(nem) hand und gieng umb von den leüten das solt sein als man unsern herren auff hebet und da knyeotents all nyder Und darnach gieng er wider über den altar un(d) segnotend und rächotend und sungent die pfaffen ze neün malen Ayos HS. darnach teylet der priester dz grösser stuck entzweye das jre drey wurdent und hettend ain venie un(d) nam da der priester das ain stucke und gab das dem ewangelier in sein rechte hand un(d) nam er auch ein stuck in sei(n) rechte hand unnd beschlussend die hend und legeten jre heüpter auff die hennd und hettent also ein veni. und assend da daz brot un(d) trunckent ausser dem kelch und hubend in nicht auff. sunder sy hielten in auf de(m) altar. darnach nam d'priester das dritt stuck und tet das in den kelch und nach dem segen do nam der ewa(n)gelier ain löffel un(d)für sich ein guldin tuch un(d) tranck mit dem löffel ausz was in dem kelch was unnd darnach zersprach d'schuler dz überig prot und stalte das in einer silbrinen schüsseln für den bischof der nam dz und gab yeglichem seines glauben ein stücklin in sey(n) hand und die besch-

lussent die hendt und legetend jre heüpter darauff un(d) assend sy und hettend all bärt.
Hienach vindest die kriechischen messe nach ein ander gar aigentlichen gemalet.
V. planșele 1—6 din prezenta comunicare.

f. 72 av.
D(omi)nus gedeon e(pisco)pus Pellicastrensis (cu o stemă).
D(omi)nus philippus e(pisco)pus Siliciarum (cu o stemă).
D(omi)nus Rudolffus episcopus Ettaniensis (cu o stemă).
D(omi)nus theodolusz e(pisco)pus ulpidensz (cu o stemă).
D(omi)nus hermanus e(pisco)p(u)s ncicopolensz (cu o stemă).
Disz obgenanten fünff bischoff seind ausz kriechenland.

ff. 164 rev. și 165 av.
Hienach seind verschriben die bischoff die dann gen costencz kamen und mit wieuil personen.

. . . .

D(omi)nus theodolus bischoff zu uliffa in kriechen mit VI per.

. . . .

Cod. A. f. CCCLXXX (Buck p. 171):
Item magnus dominus Georius Archiepiscopus Cunionensis. Et conjacet domino duci Witoldo de Littow. Et respicit ad Thurcos. Ibi ipse habet tres episcopos et ab altera parte tendit ad Russiam albam. Et jacet suus arhiepiscopatus intra Grecorum. Et venerat cum eo magna ambasiata. De tribus illis sic ante et postea scriptum est. Et fuerunt hy episcopi de Grecia presentes: Dominus Philippus episcopus Siliciarum. Dominus Gedeon episcopus Pellicastrensis. Dominus Rudolffus episcopus Eccaniensis. Dominus Hermannus Nicopoliensis episcopus. Dominus Theodolus episcopus Ulipaldensis.
Urmează stemele acestor episcopi.

Cod. A. f. CCCLI (Buck p. 163):
Nun vahend die ertzbischoff an und des ersten, als die hailig römsch kirch haltet des ersten in Windenlanden und in der Walachie. Da sind nit mer inn in den zwain landen, denn zwen ertzbischoff, haist ainer Ragustinensis, der ander Antmarensis. Die warend nit selb ze Costentz, sie haben aber xiiii bistumb under inn, dero disz zwen ze Costentz warend: Dominus Petrus arhiepiscopus Spalucensis vel Raguntinensis, qui fuit praesens hic. Dominus Theodolus episcopus Nitiflagensis titulatus in Schlafonia. Dominus Petrus episcopus Oribundensis. Da zwüschen der Walachy, Windenland und Ungerland ist ain ertzbischoff Dominus Nicolaus arhiepiscopus Cornicensis und lit in der Türggie und hett kainen under im, wann er selb nit dahin komen kann, dann ainer der och ze Costentz was. Dominus Hermannus Nicopolensis, och in der Walachye. Er getar och nit dar kommen.

Cod. A. f. CCCLXXXIX și CCCXCIII (Buck pp. 175 și 177):
Disz sind pröbst, die och ze Costentz in dem concilio warend:

. . . .

Dominus Sigmundus praepositus Nicopolensis ecclesie in Walachia. Dominus Oswaldus praepositus Ragusinensis ac Spalentensis in Walachia.

Avem probabil de aface cu vreun preot Morlach, ştiut fiindcă erau colonii de Români la Ragusa ca şi la Spalato.

f. 36 rev:

An dem dreizehende(n) tag des monets februarij. das waz am dornstag vor vale(n)tini anno d(omi)ni MCCCCXVI da ward sessio. in der sessio do laiten für künig latisz laus von polan. herczog Alexander genannt wittolt. grosser herczog zu littawe herc: semonicus von masophie. herczog johanns un(d) herczog wenczlaus von d'masophie. unnd die herrn von plaw durch yr botschafft jr klag und zusprüche für dyeselben session. so sy abent zu de(n) herrn vo(n) preissen. und do verantwurte(n)t sich die herrn von preüssen als verr un(d) sy sich vermochtent.

In Cod. A. f. CXLIX, acest pasagiu seamănă aproape complet cu cel dat, se adaugă însă: *Doch ward das uff geschlagen bis an unszers herren des küngs zukunft.*

Ştim de fapt că Sigismund plecă dela Constanz spre Franţa şi Anglia în Iulie 1415, întorcându-se la sinod abeà la 27 Ianuarie 1417 (cf. Brandt op. cit. pp. 75 şi 92).

f. 4 av:

Auch czoch ein der grosz herr Strobor ausz bolland herr in windischen landen zwischen märhern und boland an dem wasser dz ma(n) nennt den bag und hatt jnnen fünff stett an dem wasser trünsch plunsch unger schbrat die weissen kilch galicz und die freien stat mit hundert und zehen pferden unnd mit dreyen wägen. und zohe in haugen flache(n) hausz daz zu nyderost an de(m) marckt stat vor dem kauff hausz.

Sein wappen vindet man hienach am CLXXXVI. b.

Este vorba bineînţeles de «stiborius de Stiborcze, vaiuod Transiluanius».

Cod. A. f. XLIV (Buck p. 37):

Och zoch in, ain Stieber von Polan, herr an dem Bag, dem wasser, und zu dem Plunsch, ze Träntsch, zu Galitz und herr in vil stetten an Windenland, und zoch in des Flachen husz, vor dem kofhus, mit hundert und XX pfärden und iii wägen.

f. 4. rev.

Es zohe auch ein eyn ungerischer herr herr Pipo und ist sein lant in unger zu aller nyderost gegen der eysznínen porten unnd stoszt an die kleinen walachy und an das lant zu den siben bürgen unnd ist an dem gemerck da stättigklichen die türcken eynziehend so sy in unger ja(n)d wöllent und da rauben dz musz der herr stätigklichen fürkommen und raysiges volck bey jm haben unnd zohe ein mit anderhalb hu(n)dert pferden und mit fouil leüten und mit dreien wägen unnd zohe gen peterszhausen in der von prayten stei(n) hausz gleich an d'bruck Sein wappen vindet man hienach an de(m) CLXXXVI.

Acest pasagiu este aproape identic în Cod. A. f. XLIV.

f. 9 rev:

Am mo(n)tag nach der liechtmesz da zoch ein ein mächtiger unger genannt her Pipo un(d) ist sey(n) land zu nyderst in ungern bey der eysznin portten un(d) stoszt an das gemerck gege(n) den türcke(n) und raychet her ausz zu de(n) sibe(n)bürgen un(d) musz stätigkliche(n) in forcht siczen mit vil sölldnern un(d) raysigem zeug das die türcken die räczen un(d) die ausz derwalchey die heyden sy nicht überraysent wann sy das gewonlichen des jares einest thund unnd in das land ziehend unnd ist das jnen gelingt so nemendt sy mit jnen leüt kindt weiber und mann unnd auch das gut in jre land und gebent jnen landes gnug zebauen und gibt ma(n) ye dem hauszwirt ein gesalczen ochssen einen schweininbachen un(d) stellet man jm zu vich daz er wol anfahe(n) mag zebauwen deszgleiche(n) tund auch die ungeren so sy in jre la(n)t ziehent das musz thun d' pipo und an dem end wern er zoch eingen peterszhausen in der von braitenstein hausz aller nächsten an der brugk mit hundert un(d) sechczig pferden und belaib nit lang czu costencz wann er must wider heym ziehe(n) un(d) sein land behuten. Sein wappe(n) vindest hienach an dem CLXXXVI blat.

Acest pasagiu este redus la câtevà cuvinte în Cod. A. f. LXII (Buck p. 49).

ff. 185 rev. şi 186 av:

. . . .

Scieber graff zu Scieborcz von plonczg und waiden. in siben bürden (sic). (cu o stemă).

. . . .

Graff Scieborn von Scieborn herr am wag (cu aceeaş stemă).

. . . .

Pypo graf zu themesiedis von mora hinder den sibenburgen (cu o stemă).

Cod. A. f. CCCCXXXVIII (Buck p. 193):

Grauf Stieborg von Stieborig herr am Wag.

Pipo grauf zu Thömesledis von Mara hinder den Siben birgen

f. 167 av;

Graff Stieber von Stiebericz in ungern. Graff Pypo herr in ungern beyd mit sechczig personen.

Cod. A. f. CXCIV (Buck p. 112):

Wann des unszers herren des küngs diener lagen ze Peterszhusen, die Ungern, die Walachen, die Winden und menig vertaun volk, wann dann ainer dem andern ain sattel, ain stiegleder oder sölich ander ding stal, den fieng unszers herren des küngs marschalk und bracht in den räten und hiessend den ertrenken. Do aber die rät söllich klain schuld erfunden, do schikten sy ain über das birg. Uff welhem aber grosz schuld was, dem tatend sy sine recht. . . . .

Pasagiul corespunzător lipseşte din incunabul.

f. 225 rev:

Disz seind ausz unger land.

. . . .

Haidmăcz von lagnaw genant prescho mit zehen (prescho trebuie poate înţeles Braşov).

Cod. A. f. CCCCLXVII (Buck p. 200):

Haidmatz von Latznouw alias Preschgo.

f. 166 rev.

Herr dominicus propst waradiensis ausz ungern bey dem erczbischoff von strigonensz.

f. 160 av;

H. von albon abbt czu den siben bürgen in ungern was auch zu costencz in der statt mit sechs personen.

Cod. A. f. CCCLXXXVI (Buck p. 174):

Dominus Hainricus Albon abbas in Sibenbürgen in Ungaria.

f. 150 av;

D(omi)nicus custor waradiensz.

f. 136 av;

Der hochwirdig bischofe Johannes Varadine(n)sis (cu o stemă).

ff. 233 av. 237 av. şi 238 av:

Hienach seind verschriben der stet botschafft.

. . . .

Von der stat Clusenburg in unnger ein botschaffte. mit sechs pfärdten (cu un scut pe care armoariile nu sunt desemnate).

. . . .

Disz seind stet in vuger.

. . . .

Cronstat.

Document ex Fejér: Cod. dipl. Hung. X. 8. 557, repr. în Hurmuzaki-Densuşianu. Vol. I. partea II, p. 497:

Patres Concilii Constantiensis Anno MCDXV. VII-a Februarii decernunt.

1) praeter Episcopos, Praelatos, et Abbates. praesentes etiam Sacerdotes, Theologiae Doctores tum Juris utriusque Magistros Reges, Principes horumque ablegatos hos tamen ultimos in schismatis duntaxat, ac reformationis negocio iure suffragi pollere; *2) Vota non personarum, sed nationum censenda esse: 1) Gallicae, 2) Anglicae, 3) Italicae, 4) Germanicae, 5) Hispanicae. Hungari Germanis adnumerati, intererant:*

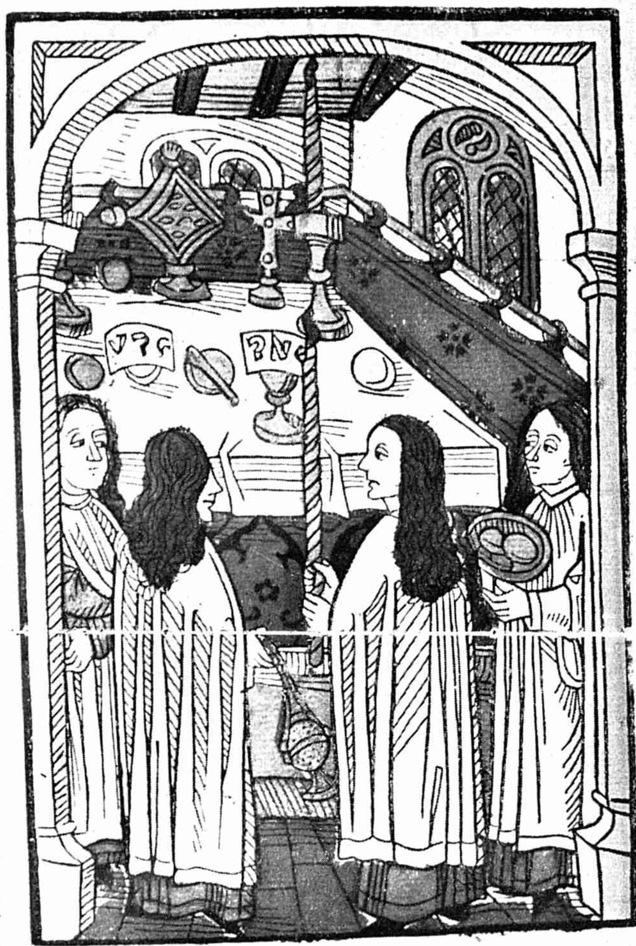
1) Ex ordine Episcoporum: Joannes de Kanisa Strigon. Andreas de Brentiis Colocen. item Spalatensis, Jadrensis, et Ragusinus, Archiepiscopi. Simon de Dominis Tragurien. tum M. Varadinen. Wesprimien. Vaciensis, Nonensis Episcopi cum tribus episcopis Suffraganeis.

. . . .

2) Deputati Ciuitatum: Poson. Tyrnau. Sopron. Buda, Cassouia, Alba-Julia, Corona, Claudiopoli, Belgrado, ac Kiryla Moldauiae.

Das lxix· blat

Hie bereyt man den altar zů der kriechischen messe.

f. 69 av. Pregătirea Sfintei Jertfe la Proscomidie.

f. 69 rev. Intrarea Grecilor și Românilor la slujbă.

f. 70 av. Oficierea slujbei.

f. 70. rev. Grigorie Țamblacu la slujbă. (De observat stema).

f. 71 av. Grigorie Țamblacu împărțește nafură.

f. 71 rev. Credincioşii primesc binecuvântarea.

f. 109 av. Stema Munteniei.

f. 109 rev. Stema Moldaviei.

f. 125 rev. Stema lui Grigorie Ţamblacu.

f. 181 rev. Stema lui Stanislaus (din Neamţu?).

f. 182 av. Stema Cavalerului Dobromir.

NOI ACTE ROMÂNEȘTI LA SIBIIU

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 29 Octomvrie 1926

Arhivele ardelene, chiar cele bine catalogate, cuprind încă o sumă de documente privitoare la Români cari numai cu vremea vor ieșì la iveală, și anume mai mult printr'un hasard fericit decât de pe urma unor cercetări metodice, urmărite răbdător.

In ultimul număr apărut din «Revista istorică» și în cel care e încă supt presă, un foarte harnic și norocos căutător al urmelor scrise despre trecutul nostru, d-l Bulat, dă câteva acte cu totul necunoscute, pe care le-a găsit parte în Arhivele săsești din Sibiiu, parte în bogata Bibliotecă Bruckenthal de acolo.

Cel dintâiu e o cerere, în românește, databilă după scrisoare: cam 1619, a negustorilor din Târgoviște către Sibiieni prin care, într'un stil naiv, dar plin de haz, cer să li se deà dreptul de a face vânzare pe piețele orașului, asigurând că-i vor aduce un însemnat câștig anual. Ea n'are nevoie de explicații.

Altfel e cu cele trei scrisori solemn iscălite de Mihnea-Vodă Radu, ale căror facsimile, procurate prin d-l Georg Müller, arhivarul Nației Săsești, se adaugă la acest memoriu.

Intr'o formă românească îngrijită, pe care o preced rânduri de o slavonă cărturărească și «prețioasă», în care se simte influența școlii lui Udriște Năsturel, ciudatul Domn de origine constantinopolitană, dar de preocupații canonice ortodoxe și de apucături imperiale bizantine, mulțămește pentru «veciniasca bunâ voe și plecăciune ce i-au arătat» cetățenii, făgăduind în schimb, pe temeiul vechiului «aret», apărare contra oricui și dreaptă judecată a oamenilor lor. Se simte îndreptătorul Bisericii în acela care pune acest principiu, așà de temeinic, dar

și așà de nou în toate vremurile și în toate locurile: «strămbările judecăților, carele nasc mitele și fățăriile și a ținea partea sângelui și a rudeniei, aceastea cu ajutoriul lui Dumnezeu den Divanul nostru cu totul lipsesc». In postscript se adauge cererea, chiar și cu bani — «de nu vor putea fi în dar, noi le vom plăti dumnilor voastre» — a două «arme», «cam lungi», «tunuri pistrealnice» (bombarde).

La această dată chiar, la 21 Iunie 1658, «Mihail Voevod» se declară și «pohtitor de tot binele a toată creștinătatea». Armele cerute vor fi «spre folosul binelui dumnilor voastre», căci «dumnilor voastre incâ nu va fi acoperitâ, nici ascunsâ den toată inemâ, înclinațiia noastrâ ce avem cătrâ binele a toatâ creștinătatea». E sigur că *Măria Sa*, Rákóczy va da voie. Deocamdată, el izgonise, cu ajutorul Turcilor, pe nenorocitul său înaintaș, Constantin-Vodă Șerban. Chemat apoi să ajute la întărirea Timișoarei, el erà să se destăinuiască dușman al Turcilor, tăind fără cruțare pe boierii cari primiseră fără bucurie această veste neașteptată sau cari, pur și simplu, îl pârâseră la Silistra ca hain [1]). In calea spre Banat, prietenul Brașovenilor se dovedì cruțător față de populația pe care o întâlnì în cale. Un martur din Brașov arată pe boierul muntean Radu Mihalcea Comisul, amicul său, negociind între Sfatul cetății și Tatarii, cari cereau, amenințător, 80.000 de taleri ca preț de răscumpărare. El pretinde însă că, în ciuda făgăduielilor date unui sol brașovean venit anume în tabără, «Mihnea Radul Șerban» *(sic)* ar fi contribuit la prada de către Tatari a Codlei și Râșnovului, apoi a Noii și a Ghimbavului, unde Muntenii au prins 250 de locuitori, târându-i ca robi [2]). Se pare însă că în socoteala bietului creștin se pun isprăvile Tatarilor cari vândură la Târlungeni «Unguri, Români și Sași» cu câte doi până la zece taleri, ba chiar și numai cu «patru potcoave», tăind pe cei cari nu găsiră cumpărători [3]). Și aiurea se arată că Radu Comisul a fost cu credință acestor creștini năcăjiți («der Comiss Radul, welcher sich unser treulich annahm») [4]). Totuș oamenii din Codlea înseamnă că anume dintre Români i-au înșelat, cerându-le bani și juvaiere ca să nu fie jăfuiți

[1]) V. *Socotelile Brașovului*, în «Analele Academiei Române», XXI, pp. 210—11; *Studii și documente*, IV, p. CXCIV și urm.; Vlădescu, în *Revista Arhivelor*, I.

[2]) *Quellen der Stadt Brassó*, VI, pp. 58—603, 134.

[3]) *Ibid.*, p. 1658 (cronica localității). Câteva detalii de lupte, *ibid.*, pp. 116—70. La pagina 119, întâia știre e din acest an 1658, nu din 1652: aici lista tuturor localităților distruse.

[4]) *Ibid.*, p. 134.

şi puindu-li în faţă soarta celor din Ghimbav; dar focul izbucneşte în jurul lor [1]).

A fost Mihnea ori ba prietenul Braşovenilor, al «creştinilor»? Din ordinul lui Radu Mihalcea i-a ajutat, cum mărturisesc ei singuri? Erà cinste în ofertele de cruţare şi mijlocire cu Tatarii şi Cazacii musulmani de care e vorba mai sus? Prădăciunile trebuie puse în sama «păgânilor» de Români sau doar unele elemente răzleţe şi nestăpânite s'au amestecat în cruda zburdăciune a păgânilor celor adevăraţi, care a umplut ţara de jale?

Actele interne româneşti ni par a puteà să deie un răspuns netăgăduit la toate aceste întrebări.

La 24 August st. v., după ce la 18 încă oastea de invasie se găsià înaintea Feldioarei, care se apărà cu tunurile [2]), avem, mulţămită descoperirii d-lui Bulat, o a doua scrisoare a aceluia care se intitulează acum «*Ioan* Mihail Radul Voevod», dar nu, ca în precedenta, şi Domn, al laturilor de peste munţi, adecă «herţeg», traducând acest titlu *ducal* prin «arhiducs», ca în marea şi solemna sa pecete.

«Bunilor priiteni şi vecini de aproape», Sibiienii, cu cari deci nu se crede întru nimic stricat, el le arată cum pornirea lui la războiu e datorită numai trecerii prin ţară a «luminatului Han» şi a «cinstitului Paşă» — Hidir, Khidr, de Silistra —, cari «merg în slujba putearnicului Inpărat»: nu poate face altfel decât să-i întovărăşească, fiind «şi el supt porunca cinstitului Inpărat»: «într'alt chip nu am avut cum face, ce ne-au căutat a veni şi noi», dar «nu ar fi pohtit să vadă lucruri ca aceaste». Şi adaugă: «că cine să bucură la casa vecinului?», iar apoi, cu amintirea clasică a lui «paries cum proximus ardet»: «căndu veade arzăndu, iar măine sau poimăne arde casa lui». Dar a cheltuit atâta silinţă ca să împiedece lovitura contra lui Rákóczy: «Destul am silit cu atâta nevoinţă ca să nu să facă aceaste răotăţi mari ţărăi dumnevoastră, dar nu am putut oprì nici într'un chip». Ca unora cu cari e în cele mai bune legături, el li cere să-i vândă («am trimis omul nostrul aciia să ne tărguiţi») o sută de potcoave, 5.000 de cuie de potcoave, 50 de căpestre şi 50 de traiste, 40 de «legături de ştreanguri», 30 de «ţoluri». Nu uită să sublinieze: «ce veţi cheltui pre aceaste lucruri scrieţi şi *trimiteţi omul dum-*

[1]) *Ibid.*, pp. 297—8.

[2]) *Ibid.*, p. 135.

nevoastră să plătim». Ca dar, vrea numai «ceava ciară roșie de cia moale ca să ne fie de pecetluitul cărților».

Se știe, apoi, că Mihnea trimesese un Franciscan la principele Ardealului ca să se îndreptățească și că el arătase și Impăratului că poate să se sprijine pe credința lui [1]). Cum s'ar puteà admite de la un om ca acesta acte *voite* contra creștinilor de partea cărora se gătise a trece?

Dealtfel prietenia cu creștinii se dădù pe față, prin măcelul cel nou al boierilor, în Septembre 1659, prin răscoala și lupta cu Turcii, prin pactul cu Rákóczy, care-l împăcă și cu Constantin, prin coborîrea în țară a prințului ardelean și a lui Gheorghe Ștefan, Domnul detronat al Moldovei, la 15 Octombre stil nou. Mihnea ieșià întru întîmpinarea lor în părțile Rucărului și acolo se făceà o nouă și sigură înțelegere [2]). Cred că e datată după stilul nou, la 16 Octombre scrisoarea a treia din cele găsite de d-l Bulat[3].

Căci Domnul muntean spune că «se află paza noastră mai aproape de ținutul cetății dumnelor voastre, stând înpotriva acelor vrăjmași de păgâni Turcii, nu numai pentru noi, ci pentru binele și pentru folosul dumnelor voastre». Cere și a i se da «câteva tunuri mai mari și de alte arme mai mici», oferindu-se a le restitui la nevoia orașului, precum și «nescare iarbă, plumbu, gloanțe» și altele.

Politica lui Mihnea are deci o perfectă unitate. Felul stângaciu cum a fost urmărită și catastrofa cu care s'a isprăvit nu trebuie să ne înșele. Iar comparația între aceste scrisori și mărturiile săsești contemporane, de altfel contrazicătoare, dovedește odată mai mult câtă precauțiune trebuie în utilisarea memoriilor și cronicelor.

II

Cerând fotografiile actelor de mai sus, d-l Müller mi-a trimes încă un număr de trei.

Unul aparține secolului al XVI-lea și e o invitație la nunta, datată numai 13 Septembre, a lui Radu Voevod. Cuprinsul lui e următorul:

[1]) Hurmuzaki, IX², p. 95, No. CLXII; *Fragmente*, III, pp. 244-5. Cf. Șincai, III, p. 115.

[2]) *Studii și doc.*, IV, p. CCCI.

[3]) Ziarul lui Martin Albrich vorbește la 1659 de doi soli ai lui Rákóczy opriți de Mihnea în Septembre, de refuzul acestuia de a venì la Bran, din cauza lui Constantin și chiar a fostului Domn moldovean, de întâlnirea dela Rucăr, după care principele ardelean, revenit la Făgăraș, trimite celor doi Domni fugari la Brașov «câteva mii de ostași» (*Quellen*, VI, p. 117).

† Іѡ радоуль воевода и гснь пишет гсвѡми много здравіє прьгьрмещерѵ и прьгарем ѡт сибин и тѹзи ви давам знати како ми даде бь та имам радость сьга ѹ неделю ѵ зимам госпождѹ, како ест закон христиански. Тогь ради просим и вас како мои добри сѹсѣди и пріатели да ми до идете и вы на радост. Я що бѹдет ваша волѣ мы щем оучинит, и бь ви весли. Пис сеп. ги.

† Іѡ радуль воевода мастїѧ бжїѧ гсдин.

† Io Radul Voevod şi' Domn, scriem Domnia Mea multă sănătate pârgameşterului şi pârgarilor din Sibiiu şi tuturor vă facem ştiut că ni-a dat Dumnezeu să avem bucuria aceasta, Duminecă, să ni luăm Doamnă, cum este obiceiul creştinesc. Drept aceia vă poftim şi pe dumneavoastră ca pe ai miei buni vecini şi prieteni să-mi veniţi şi voi la bucurie. Şi ce va fi voia voastră faceţi-mi cunoscut, şi Dumnezeu să vă veselească. Scris Septemvrie în 13.

† Io Radul Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn.

Nu ştiu dacă în dos se găsesc însemnări latine sau germane, permiţând a se fixà o dată aproximativă. Dar avem ca mijloc de datare forma monogramului — şi ar fi vremea ca *toate* aceste monograme să fie presintate, şi pentru acest scop, într'un album. Ea e a lui Radu dela Afumaţi, care luă în căsătorie pe fata cea mai frumoasă a lui Neagoe, cealaltă, după o luptă cu armele, rămâind a lui Ştefan-cel-Tânăr, Domnul Moldovei.

Două alte scrisori, una în greceşte şi alta în româneşte, au acelaş scop: date de Alì-beiu dela Nicopol, ele au de scop să presinte o afacere de negoţ, şi acestuia, care trimesese pe «Sârbul» Ştefan că-i cumpere «meare». Sibiienii i-au «oprit 144 galbeni». Turcul se plânge de acest act de violenţă, arătând că nu se puteau exercità contra lui Ştefan represalii, când banii nu erau ai «Sârbului». «Nu şade bine să avem atâtea cuvinte», spune acest vecin jignit, care ameninţă că se va adresà Craiului. In forma grecească mai largă, dar mult mai confusă, se dă şi data: 6 Septembre 1619.

Scrisoarea românească, a cării ortografie e une ori bizară, e într'un stil foarte bun. N'a scris-o — e evident — un Român, ci un «Sârb» ori un Turc dunărean, şi aceasta mă face să amintesc casurile în care limba noastră, încă din veacul al XVI-lea, a servit demnitarilor turci dela hotare pentru corespondenţa lor şi — ceeace este mai însemnat — *nu numai cu Românii*, în toate casurile cunoscute fiind vorba de străini.

† Scriş iau Alì-bei multâ sânâtate pânâ la al mâu priiatni *(sic)* mare jupănul burgar şi la domnivostrâ bori al jiudeţ şiu la toţ boiari. Aşa dao ştirâ la dumnivostru âu am tremes acest Sârb anume Ştefan cu bani ai mei sâ ia meare, arâ domniia vostro mi i-aţ oprit 144 de galbini. Pântru ce i-aţ oprit domnia vostru? De veţ hi avut domniia vostru cu Sârbul, anume Ştefan, alte treabe, sao de va fi fost datormai de nainte vreame, âu acestea tocmeale nu ştiu. Sao de va fi fâcut vre o vinâ, iatâ câ vine Ştefan aicea: de va avea vre o vinâ, dumnea vostru ştiţ cu el. Iarâ ban[i] ai mei, 144 de galbini, sâ mi-i treimiteţ pre omul mâu ce vine cu cârţ la d[u]mnea vostru. Nu trabuiaşte la dumneavostru sâ faceţ noo atât treapât, câce sântem aiča megiaş[i], de nu şade bine sâ avem atâta cuvinte. Arâ, de veţ sta dumneavostru sâ faceţ iarâ cuvinte, omul mâu va mearge la crai, câce nice crai dumnealui vu-i *(sic)* va fi bucuros de acest lucru. Arâ, de nu veţ cauta dumneavostru acesta datâ de omni mei şi de bani mei, sâ-mi tremeateţ, âu voi apoi lua pântru acest[i] ban[i] şiu mai mulţi. Şiu aş hi luatâ pânâ acum, ce noi cautâm sâ facem cum treabuiaşte cum e leage. De veţ vrea domnea vostru sâ aveţ unul cu alalt, sâ faceţ cum e mai bine. I bog te veslit.

Alì-bei (şi pecete turcească).

1619, Σεπτεβρήου 6.

Γράφω ἐγὼ ὤ 'Αλή-πέης τῆς Νηκοπόλης ἧες τὶν ἀφεντήαν σου ἀφέντη πουλγάρη πολὰ χερετήματα καὶ ἧς τοὺς ἐπηλήπους ἄρχοντες πολὰ χερετήματα. Νά σας ἔβρη ἡ γραφή μου ἐν ἡγήᾳ καὶ μὲ πᾶσας χαράς. Ἄλο γράφο τὴν ἀφεντήαν σας, ἄρχοιτες, πρέπη νὰ ἧμεστε γητόνι μὲ τὴν ἀφεντήα σας, καὶ ἡ ἀφεντήα σας ἐκάμνετε μὲ λόγου μας τόσα βάσανα, καὶ ἔστιλα τὸ Στέφανο ἀφτοῦ μὲ ἄσ[πρα] μερηκὰ νά μας ἀγωράση μέλη, καὶ ἡ ἀφεντήα σας ἐκάμνετε ἀφτὸ ποῦ δὲν ἔπρεπε, καὶ τοῦ κρατῆτε τὰ ἄσπρα τοῦ ἀφτοῦ, χρησᾶ 144, καὶ τοῦ ἧνε τὸ φτέσημο του, καὶ τὰ κρατῆτε. Ἂν ἔχη ὤ Στέφανος τήποτες ἄλο φτέσημο, κρήση ἔνε καὶ νὰ τάξετε μετὰ κρίση, ἀμὴ τὰ ἄσπρα μου τα[ῦτα] βαστᾶτε: ἂν ἧνε ὥλα σας ἀρετοῦν, ἔπαρτε τά, καί, ἂν δὲν σᾶς πρέπουν ἡ ἀφεντήα σας μὴν τὰ κρατῆτε, μόνο με τὰ στήλετε, ὅτι δὲν πρέπη νά μας κάμνετε ἐμᾶς τετῆα δουλήαν· ὥλη ἐμῆς διὰ λόγου σας καὶ δηὰ τοὺς ἀνθρόπου[ς] σᾶς βάνομε τὰ καιφάληα μας ἧση τᾶ πᾶσα δουλήα. Τόρα σας παρακαλὸ πολὰ νὰ κάμνετε καλὰ τό, μου κητάξετε τὸ γράμα μου καὶ τὸν ἄνθροπο μου, τὴν ὥρα που κητάξετε, νὰ τὰ δόσετε σὰ χερήαν τοῦ χρισᾶ 144. Ἢ δὲ καὶ δὲν θέλετε ἡ ἀφεντήα σας νὰ τὰ δόσετε. ἧνε ὁ κράλης βεκήλης τοῦ πολη χρονεμένου τοῦ βασιλαμᾶς (sic) *καὶ τὸν στέλνω μὲ γράματα, καί, ἂν μᾶς τὰ ἐβγάλη, καλά·*

ἢ δὲν καὶ δὲν τὰ ἔβγαλα, ἐμῆς δὲν τὰ χάνομε, μόνο νὰ ἠξέρετε ὥτη θέλωμε χάση τὴ φηλήα μὲ λόγου σας. Ἀμὴ ἐγὼ νὰ ἠθέλω νὰ χάσω τὰ φηλήα ἄπο λόγου σας, ἀπὸ πολὰς τὰ πέρνω. Ἀμὴ λέγωμε νὰ γένη ἡ δουλήα μὲ καλό, νὰ ἤμεστε πάλε φίλη, σ'ἀν ἤμεστε καὶ ἧς ἀφτό σας παρακαλὸ νὰ τὰ δόσετε ὥλα. Ἐγὼ ἐχρουστοῦ νὰ σας προβοδήσω γράμα νὰ ἔβγω ἀπὸ ἕνα κρῆμα καὶ ν'ἀπομήνη τὸ φτέσημο ἐδηκό σας ὥλα. Ἐγὸ τὰ ἄσπρα, νὰ ἠξέρετε τά'χο σ'τὸ σετοῦνη μου ὥλα, ἡ ἄνθροπη σας ἦνε καθ' ἡμέρα ἀφτοῦ καὶ τὰ πέρνομε, μόνο λέγομε ὥτη δὲν πρέπη νὰ κάμνετε ἔτζη, ἐπηδὴ ἡ ἀφεντήα σας ἐμᾶ῀ κάμνετε ἔτζι ἀμὴ τοὺς ἔφτοχος τὴ κάμνετε; Πάλαι σας παρακαλὸ νὰ . . . (pecetea) *μὲ τὸν Τοῦρκο νὰ 'χετε φιλήα, ἀφτὸ τὸ πρᾶμα μὴν τὸ κάμνετε, καὶ δηὰ ἐπηστοσήνη βάνο καὶ τὴ βοῦλα μου.*

Ἄλον οὐχὴ καὶ ἡ χρόνη τῆς ἀφεντήας σας περισὰ καὶ ἀξόγι.

Ali-bei (pecete turcească).

1619, Septemvrie 6.

Scriu eu, Ali-beiu al Nicopolei, către domnia ta, domnule *bulgăr* (= jude), multe salutări și la ceilalți domni multe salutări. Să te afle scrisoarea mea în sănătate și cu toate mulțămirile. Alta scriu dumneavoastră, domnilor, trebuie să fim vecini cu dumneavoastră, și dumneavoastră ați făcut cu mine atâtea încercări, și am trimes pe Ștefan acolo cu câțiva bani ca să-mi cumpere mere, și dumneavoastră ați făcut ce nu trebuie, și i-ați luat banii lui, 144 de galbeni, și e datoria lui, și-i țineți. Dacă are Ștefan vre-o datorie alta, să fie judecată și orânduiți cu judecata, dar banii miei judecați-i: dacă sunt toți ai dumneavoastră, luați-i, iar, dacă nu nu se cuvin, dumneavoastră nu-i țineți, ci trimeteți-mi-i, căci nu se cade să ni faceți o treabă ca aceasta: noi toți pentru voi și pentru oamenii voștri ni punem capetele noastre la orice treabă. Acuma vă rog mult să faceți bine aceasta, cercetați-mi scrisoarea și omul mieu; în ceasul când îi veți cerceta, dați în mâna lui 144 de galbeni. Iar, dacă nu vreți dumneavoastră să-i dați, este Craiul vechil al Impăratului nostru, care să trăiască întru mulți ani, și-l trimet cu scrisori, și dacă mi-i va scoate, bine; iar, dacă nu-i va scoate, noi nu perim, numai cât să știți că vom strica prietenia cu dumneavoastră. Dar eu să voiesc a strica prietenia din partea dumneavoastră, din multe am luat-o (?). Dar zic: ca să fie lucrul cu bine, să fim iarăși prieteni cum am fost cu dumneata, mă rog să-i dați toți [banii]. Eu aveam nevoie să vă înaintez scrisoarea și să ies dintr'un păcat și să rămâie numai datoria voastră.

Eu banii, să știți, îi ieau în punga mea (?) toți, oamenii voștri sunt în fiecare zi aici și-i luăm; numai spunem că nu se cade să faceți așa, căci, dacă dumneavoastră ni faceți așa, dar săracilor ce li faceți? Iar vă rog să — cu Turcul să aveți prietenie, nu faceți un lucru ca acesta. Și pentru siguranță pun și pecetea mea.

Alta nu e, și anii dumneavoastră să fie îmbielșugați și fericiți (?).

Cel mai vechiu act turcesc în limba noastră e scrisoarea lui «Albeiu de Tighinea» — care nu zice măcar: Bender cetății refăcute la 1538 de Soliman-cel-Măreț —, care se scusă față de starostele polon din Rașcov că «a lovit neşte sate de-a loat câțiva robi», și anume pentru căce c'au fost vina lor, căci c'au prins neşte spahei de-ai noştri». El asigură pe vecinul său de «preetenșogol cel bonŭ». A scris odată «roseaști» și acuma revine în românește asupra acestor asigurări, promițând altă «carte rosească». Cere și un «pol[o]boc de herilcă» (horilcă) pentru Hanul care «iaste să vie spre la Tighinea».

Păstrată în Biblioteca Zamoyski din Varșovia, scrisoarea a fost tipărită în *Studiile și documentele* mele, V, p. 391. Descripția și interpretarea ei, *ibid.*, p. 692. Acolo caut să fixez data de 1587, când venì la Tighinea Hanul Islam-ghirai, care a și murit acolo.

Al doilea cas de întrebuințarea de către Turci a limbii noastre e al lui Alì-Pașa Maghiaroglu, care la 1612 comandà trupele turcești intrate în Ardeal contra zvăpăiatului prinț Gabriel Báthory. «Pus de cinstitul Inpărat Pașe aicea pre margine și Serdariu pre oști», el scrie Brașovenilor, el arată că are o singură misiune: «să scoatem pre Batăr Gabor den țeară și să punem Domnul care va fi pre pohta și pre voia dumneavoastră ș'a țerăi». După acest răvaș din 12 Iulie, redactat într'o perfectă românească, mai avem dela dânsul altele trei. La 4 August, de pe Teleajen, el, care primise declarația de loială supunere a cetățenilor, li dă asigurarea că «atâtă iaste voia putearnicului Inpărat și voia noastră cum să nu aibă țeara Domniilor Voastre stricăciune cătu e mult un puiu de găină, că, cine va face silă măcar de un puiu de găină, duce-i-se-va capul»; Sighișorenilor li dă sfatul «să nu se lase de poala putearnicului Inpărat, ci să-ș leage brăul pre doao locure». Prietenește, la 26 Octombre, acelaș mulțămește Brașovenilor că l-au înștiințat despre moartea prințului izgonit și, cu aceiaș turcească energie, li impune că, de vor venì Tatarii, să dea ordin la Bran a «da cu tunurile într'ânșii». Tot în românește, și din aceiaș zi, Alì-Pașa dă instrucțiile corespunzătoare «căpitanului»

dela Bran. Dar într'o limbă foarte proastă, pe alocuri neînţeleasă, intitulându-se «fecerul Ungurului» (Magyar-ogli), el se îndreaptă, la o dată oarecare din acest an, către «boiarii» din Braşov pentru «legarea păcii» [1]).

Al treilea cas e acela, din 1660, ale scrisorii lui Şesd-Mohammed-Paşa de Buda pentru a vestì biruinţa asupra unui urmaş şi următor politic al lui Gabriel Báthory, al doilea Gheorghe Rákóczy, şi aşezarea în Scaun a lui Acaţiu Barcsai, pe româneasca Turcului: «Barcei Iacoş». Bine alcătuit, acest act, adresat «la 3 limbi ţărăi Ardelului», se întâlneşte ca *paria* — dela Cluj chiar, din tabără, foarte probabil, iar nu dela un traducător mai tărziu — în Arhivele Braşovului. Limba este foarte bună, aşà încât în ea răsună puternic cumplita ameninţare a îndeplinìtorului poruncilor împărăteşti: «să ştiţi cu bună samă că vă vom arde şi vă vom arunca în sabie, precum iaste porănca cinstitului Inpărat, şi vă vom prăda şi vă vom robi» [2]).

Mai târziu am tipărit în «Analele» noastre, XXXVII, o sumă de astfel de scrisori dintr'o epocă mai nouă: dela Paşa Orşovei, dela Serdarul din Bercoviţa, în aceleaşi părţi, dela Voevozii Cladovei, dela «Agi», de la bimbaşii de «călăreţi», cari «sărută mânile» boieroaicelor oltene (în 1849).

Scriam atunci: «Sunt sigur că astfel de corespondenţe româneşti ale Turcilor au fost multe, că de-a lungul Dunării ca şi de-alungul Nistrului, dela Severin la Hotin, s'au alcătuit, din veacul al XVI-lea până în al XIX-lea, pe lîngă atâtea răvaşe greceşti şi slavone ale regilor şi Paşilor, încă mai multe răvaşe în acea limbă a noastră, care... ajunsese a căpătà o valoare internaţională» [3]).

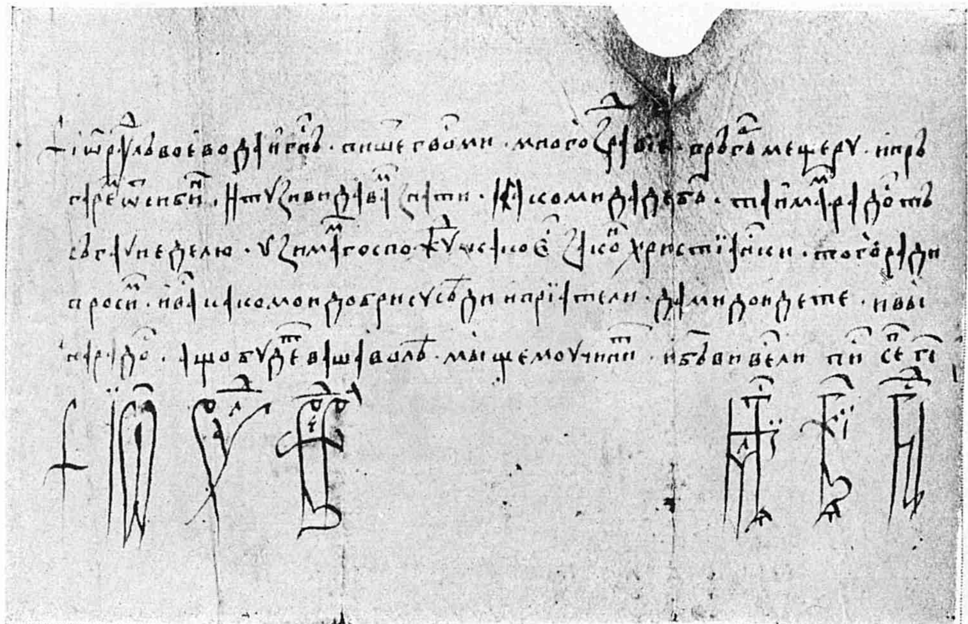
Ceeace se adevereşte acum, şi poate se va mai adeverì.

---

[1]) Iorga, *Braşovul şi Românii (Studii şi documente*, X, pp. 286—9, n-le 3—7). Intrebuinţez acest prilej pentru a îndreptà: la pagina 289, rândul patru de jos: «de voi veşti»; la pagina 289, rândul 15 de jos: «pre voi»; tot acolo, rândul 3 de jos: «să legămu pace tru chip».

[2]) *Ibid.*, pp. 293—4, No. 11. Numele Paşei trebuie intercalat între al lui Sidì-Ahmed şi al lui Ismail, sau după acesta din urmă în listele din *Geschichte des osmanischen Reiches* a lui H mmer (III, p. 937 din ediţia Pesta).

[3]) *L. c.*, p. 229.

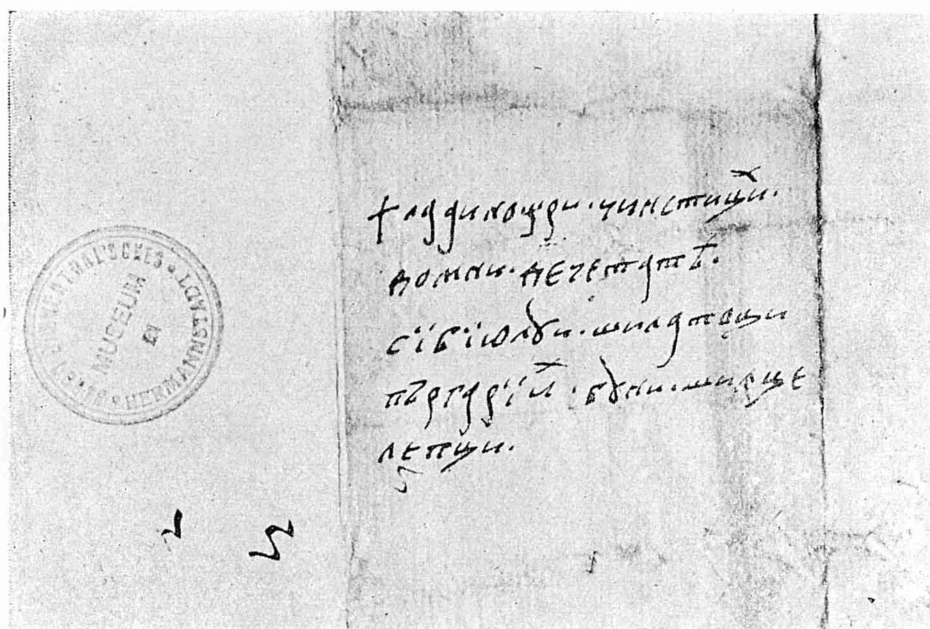

Invitația la nunta sa din partea lui Radu-Vodă al Țării-Românești.

Scrisoarea lui Alì-beiu către Sibiieni.

Scrisoare în grecește a lui Alì-beiu către Sibiieni.

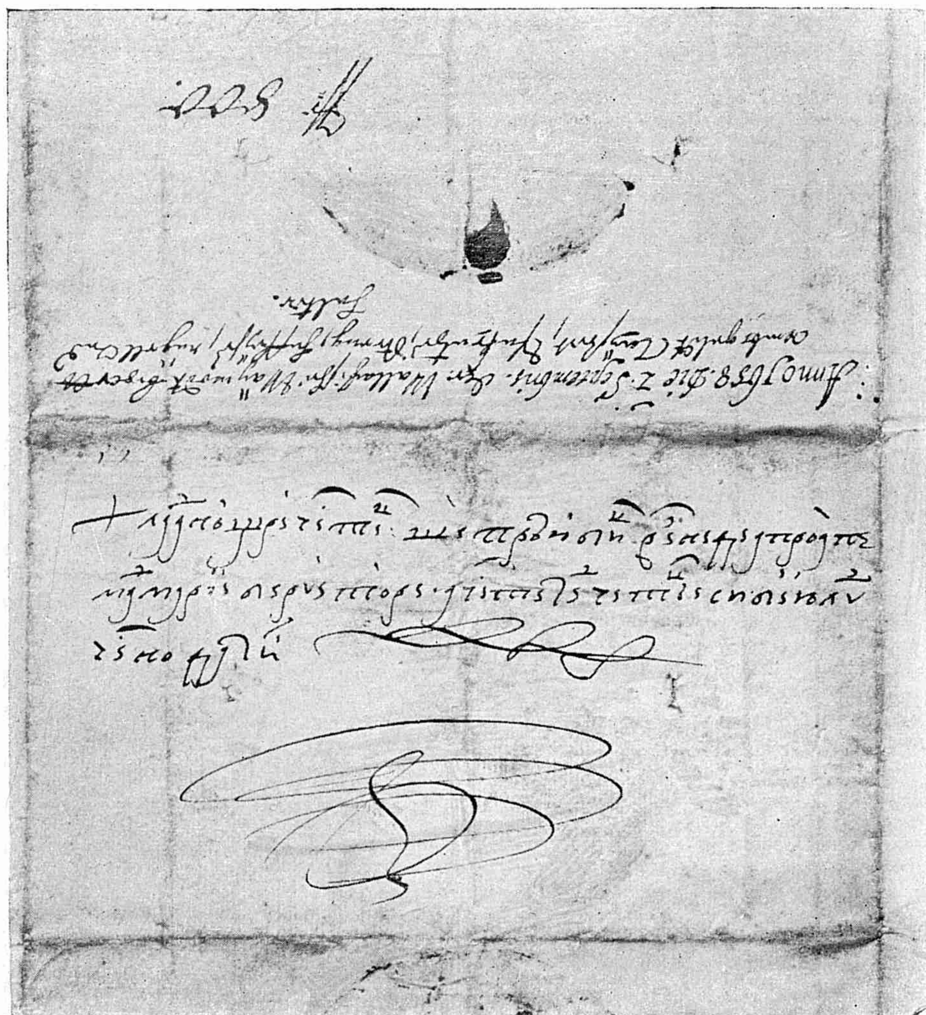
Scrisoarea negustorilor din Târgoviște către Sibiieni.

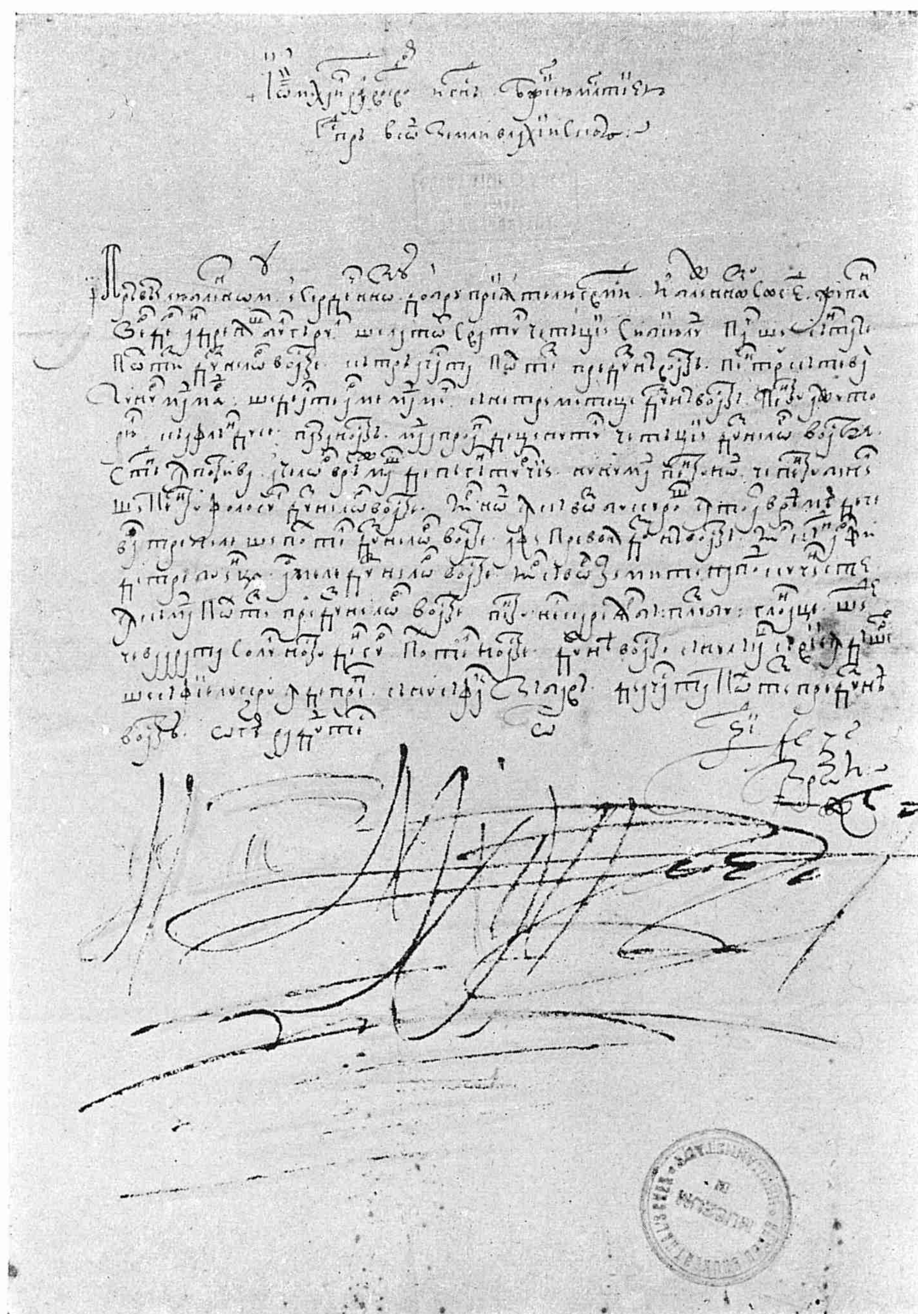
Scrisoarea lui Mihnea-Vodă-Radu către Sibiieni, 21 Iunie 7166 (1658).

IOANNES MICHAEL
Nr. 714

Scrisoarea lui Mihnea Vodă-Radu către Sibiieni, 24 August 7166 (1658).

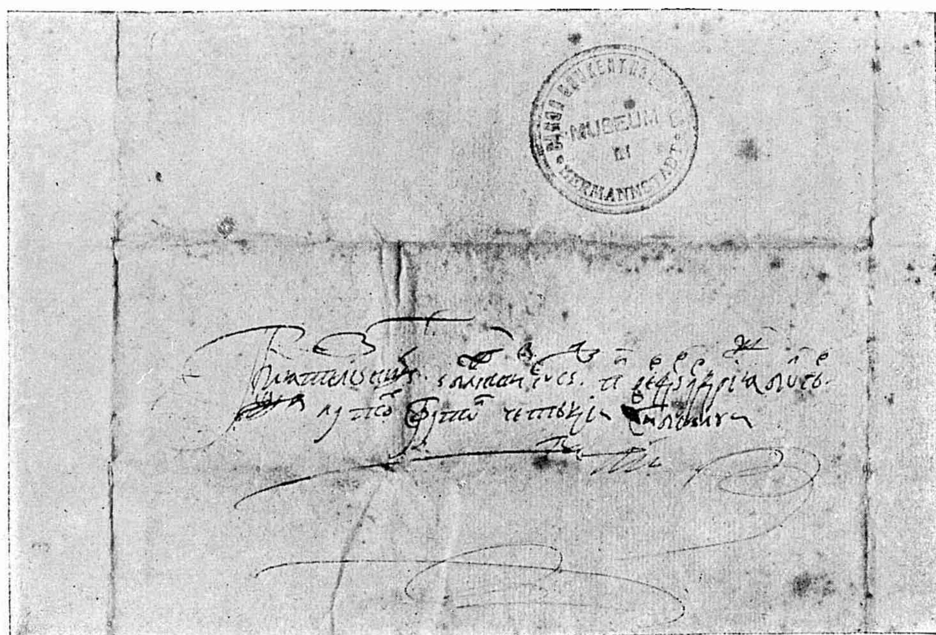
Scrisoarea lui Mihnea Vodă-Radu către Sibiieni, 24 August 7166 (1658).

Scrisoarea lui Mihnea Vodă-Radu către Sibiieni, 16 Octombre 7168 (1659).

Port scriptum la o scrisoare a lui Mihnea-Vodă către Sibiieni.

Adrese ale scrisorilor lui Mihnea-Vodă Radu către Sibiieni, 1.

Adrese ale scrisorilor lui Mihnea-Vodă Radu către Sibiieni, 2.

MOMENTE ISTORICE

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 26 Noemvrie 1926

I

ROMÂNI ŞI TATARI IN EVUL MEDIU

In ultimul număr din „Byzantion" d-l G. I. Brătianu atrage atenția asupra unor Minoriți martirizați de «Bulgari» la Cetatea-Albă în cei dintîi ani ai secolului al XIV-lea și intitulează articolul său, după problema care se deschide, astfel: «Les Bulgares à Cetatea-Albă (Akkerman) au début du XIV-e siècle».

Plecând dela anumite indicații din portulane, în care ce interesează, deci ce trebuie să urmărească o siguranță neîndoielnică e numai coasta, despre o Bulgarie peste Dunăre în acest secol chiar, dela aserțiunea lui Abulfeda că orașul erà «în țara Bulgarilor și a Turcilor» (adecă a Tatarilor) și dela mențiunea în «Analele Minorilor» a lui Wadding despre fratele Angelo de Spoleto ucis prin părțile Mării Negre de «unii Bulgari», și anume, după o relație anonimă, chiar la «Mauro Castrum», deci la Cetatea-Albă, D-sa observă că în *Imposicio officii Gazarie* din acelaș secol chiar se vorbește de «pagubele aduse Genovezilor în țările supuse domnului Impărat și în Madcastrum și. aiurea» («de dampins illactis Ianuensibus in terris subditis dicto domine imperatori tam in Maoocastro quam alibi») (22 Mart 1316). Cu dreptate d. G. I. Brătianu apropie mărturisirea Franciscanului de aceste abuzuri care aduc ruperea oficială a relațiilor dintre Republica genoveză și stăpînitorul din acest «Maoocastrum» care nu poate fi decît Cetatea-Albă a noastră. Și, firește, caută să explice această dominație a unui biet principicul bulgăresc, de o situație așà

de şubredă supt mărețul lui nume de Țar, de «Impărat», în locuri așà de depărtate, cu care el nu puteà să aibă pe Mare, ba chiar, fără mari greutăți, pe uscat, o comunicație. Stăpînirea de fapt a lui Ciochi, fiul lui Nogai, peste toate ținuturile rusești de Apus, carpatice și dunărene îi dă ușor explicația: Svetoslav, fiul lui Gheorghe Terteri Cumanul, un vasal al acestui Han mongolic, erà cumnatul Tatarului și el îl și înlocuì o clipă, după ce prin trădare îl ucisese. Astfel «Impăratul» bulgăresc nu erà decît continuatorul, de sigur nominal, în ce privește regiunile de Nord, al atotputernicului domn al stepei, rebel el însuș împotriva Hanului legitim al Hordei de aur. Numele de Eltimir pentru fiul lui Smileț-Smiltzes, domnul coastei Euxinului, e încă o documentare a acestei influențe. In sfârșit aici și la Vicina, unde iarăș se strecuraseră Franciscanii, semnul «tanghei» tătărești în portulane din acest timp arată de ce caracter erà dominația, și asociarea Bulgarilor cu «Turcii» la Abulfeda întărește această părere. Și, fiindcă d-l Brătianu admite și o simplă cedare a vămii de către Hanul legitim către un aliat contra uzurpatorului, se poate amintì o asemenea cesiune în Țara-Românească la începutul secolului următor în folosul unui pretendent bulgar refugiat în țara lui Mircea-Vodă [2]). La 1330 însă, când erà chinuit și ucis Ioan cel Nou la Cetatea-Albă, vama erà din nou în mânile adevăraților stăpâni; «Dimitrie», adacă, am spus-o și aiurea: Timur, prințul Tatarilor [1]), de pe la 1330-40 (menționat cu alți doi begi: Cadlù și Caizì în 1333), nu erà decît unul din beneficiarii ultimi ai unei dominații care avuse odinioară cu totul altă soliditate [3]).

II

Cu această ocazie autorul interesantului studiu vorbește și de acea conviețuire politică între Români și Tatari pe care o adeverește între altele pasagiul lui Ioan Cantacuzino despre «Geții de peste Dunăre, cari au aceiaş armătură ca Sciții» sau acela din Nichifor Gregoras despre «Masageții de peste Istru.., Alani, cari, fiind creștini, dar supuși de mult cu

---

[1]) I. Bogdan, *Relațiile Țării-Româneşti cu Braşovul şi cu Țara Ungurească*, I, pp. 14-5.

[2]) Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 38; Zimmermann-Werner-Müller, *Urkundenbuch*, II, p. 315, No. 917.

[3]) După Culacovschi, d-l Brătianu menţionează şi declaraţia Mitropolitului din Vicina că nu-şi va părăsì Scaunul (p. 165, nota 3).

sila de către Sciți, robiau fără voie cu trupurile, dar totdeauna a dăinuit la ei aplecarea către ideia autonomiei și osebirea de către păgâni [1])».

Ea a fost o realitate plină de însemnate și durabile urmări pentru veacul al XIV-lea, când se întemeiază cea dintâiu Domnie romînească, dar originile ei sânt de fapt mult mai vechi, coincizând cu începuturile chiar ale dominației tătărești în Europa orientală.

Oricâte distrugeri ar fi provocat năvălirea Tatarilor — și ruinele lăsate le adeveresc în destul —, ea n'a avut caracterul nimicitor care i se atribuie de creștinătatea speriată. In «Observations sur le commerce de l'Europe au moyen-âge», am arătat ce importanță a avut pentru relațiile dintre popoare, pentru schimburile de comerț, pentru disciplinarea legăturilor economice, această Impărăție întinzându-se pentru decenii dela Altai până în Carpați.

Dar trebuie să se mai adauge ceva. Dacă ziduri s'au sfărâmat înaintea Tatarilor și biserici au căzut la pămînt, dacă mari bogății orășenești au fost pierdute, omul sărac dela țară n'a suferit așà de mult. Ba uneori, atras el însuș de acest mare val cuceritor și jăfuitor, el a preferat, decât să rămâie la gospodăria lui amenințat ori să și-o facă din nou după ceasul pustiirii, să între și el în acest danț ostășesc fără păreche, din care puteà să câștige ceva.

Astfel s'a născut *colaborația militară între Români și Tatari.*

Mărturii neobservate, și dintre care unele vor trebuì mai de aproape controlate, o dovedesc.

Tot în cartea părintelui Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente franciscano* (Quarecchi), și anume în chiar

---

[1]) Ioan Cantacuzino, I, p. 465: *Οἱ πέραν Ἴστρου Γέται οἱ ὁμόσκευοι τοῖς Σκύθαις; ὡς τὰ πολλὰ εἰσιν ἱπποταξόται, κατὰ συμμαχίαν παρόντες πρὸς ἔκπληξιν τῇ σκυθικῇ σάλπιγγι χρῆσθαι,* Gregoras, I, p. 204: *Οἱ ὑπὲρ τοῦ Ἴστρου Μασσαγέται . . . Ἀλάνοι . . , οἱ δὴ καὶ χριστιανοὶ τυγχάνοντες, ἄνωθεν ἔπειτα τῇ βιαίᾳ χειρὶ τῶν Σκυθῶν ὑπαχθέντες; σώμασι μὲν ἐδούλευσαν ἄκοντες, τὴν δὲ γνώμην αὐτονομίας ἀεὶ κατεβίβρωσκεν ἔφεσις καὶ τῶν ἀσεβῶν ἀλλοτρίωσις.* Citate întâiu în Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 143, nota 2. E adevărat că în călătoria din Orient a lui Ioan de Marignola (1334) se vorbește de Alanii din Caucas: «Summi eciam principes sui Imperii tocius plus quam 30 millia, qui vocantur Alani et totum gubernant Imperium Orientis, sunt christiani re vel nomine et dicunt se sclavos Pape, parati mori pro Franquis; sic enim vocant, non a Francia, sed a Franquia» (*Fontes rerum bohemicarum*, IV, p. 495). Cf. *ibid.*, p. 496: «Quem (S. Ieronimum Papam) venerantur Thartari et Alani» Dar aceia nu sunt nici peste Dunăre, nici capabili de a fi socotiți ca Geți și Masageți.

volumul II, din 1913, întrebuinţat de d-l Brătianu, la paginile 507—8, se află acest pasagiu: «Il cronista francescano umbro, frate Elemosina, che ci rifà la storia del duplice assedio di S. Damiano (1240) e di Assisi (1241), attingendo alle fonti del Celano (Pennacchi prof. Francesco, *Legenda S. Clarae Virginis*, Assisi 1910, capp. 21-23, pp. 30-33) e alle suore di S. Damiano, *sicut nobis sorores retulerunt*, riferisce che nell'esercito guidato da Vitale di Aversa, oltre le truppe di Saraceni, v'erano anche de 'Valacchi e de' Cumani, tribù tartare stagionate trà le foci del Danubio e del Dnieper (cod. assisano no. 341, fol. 117 V. Vedi il testo da noi pubblicato nel numero unico *Assisi S. Damiano*, 22 sett.1912, pp. 33-35»).

Am căutat pe multe căi, şi prin scrisori la Assisi, rămase fără răspuns, şi prin Şcoala română din Roma, şi la Florenţa, prin colegii de acolo, cu prilejul unei recente călătorii, să capăt cunoştinţa acestui text, dar fără niciun folos. Până ce voiu fi mai fericit în această investigaţie, ajungă constatarea că la 1240-1, fiind atacate localităţile S. Damiano, unde erà o mânăstire de maice, şi Assisi însăşi, de Vitale di Aversa, în oastea acestui profanator se găsiau Saracini, adică Tatari, împreună cu «Români şi Cumani, triburi tătăreşti aşezate între gurile Dunării şi ale Niprului».

Avem însă şi o altă probă, contemporană, a posibilităţii acestor raporturi de colaborare.

Se ştie cât datoreşte cunoştinţa realităţii năvălirii tătăreşti călugărului Roger, a cărui povestire, o «jalnică tragedie», *Miserabile Carmen*, a fost tipărită şi în *Monumenta Germaniae Historica*, XXIX [1]). In expunerea lui tânguitoare, dar de o sănătoasă obiectivitate, se arată că «n'au ars nici sămănăturile, nici fâneţele, nici casele *(nec fruges nec stramina, nec domos aliquas combusserunt)*. Şi, ceeace e de mare însemnătate pentru noi, pretutindeni, în acest Ardeal invadat, *ei instalează regimul românesc patriarhal de cnezi: constituerunt canesios, id est balivios, qui iusticiam facerent et eis eçuos, animalia, arma, exenia et vestimenta utilia procu-*

[1]) In Hurmuzaki, I, se reproduc la paginile 212—3 numai câteva cuvinte din introducere. Notiţa dela pagina 188 cu sutele de mii de morţi în Ardeal e mai mult un document de psihoză. V. p. 555 din *M. G. H.:* Bochetor autem cum aliis regibus fluvium qui Zerech dicitur transeuntes, pervenerunt ad terram episcopi Comanorum, et expugnatis hominibus, qui ad pugnam convenerant, ceperunt teriam totaliter occupare».

«Pacem habebamus et fora, iustaque unicuique iusticia gerebatur..., conveniebant canesii pene qualibet sentimana *ibid.*, p. 563». Ei chiamă locuitorii la dânşii, cu femei şi copii, Ei primesc darurile,

rarent». Şi el adaugă că «domnul» său are unul din suta de «chinezi» şi «cârmuià aproape o mie de sate» (p. 563) [1]).

Adaug în sfîrşit o altă mărturie, până acum trecută cu vederea. In *Annales Schefftlarienses*, cuprinse în «Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte», I, München 1856, — izvor important şi pentru istoria cruciatelor —, se vorbeşte de prada tătărească «la Poloni şi în toată Rusia» *(Polanos et totam Ruzziam)*, şi se adaugă o lămurire care concordă perfect cu ştirea despre participarea Românilor la atacul din Italia pomenit mai sus: «li s'au adaus falşi creştini şi o mulţime de eretici, după a căror învăţătură multe mănăstiri s'au dărîmat, mulţi credincioşi au fost omorîţi de dînşii [2])».

După năvălire o parte din Romîni rămaseră supt Tatari, dela cari au învăţat meşteşugul luptei cu arcele şi de-a călare şi un sistem de vămi care a rămas până la sfârşitul vieţii noastre medievale.

In schimb când, Tatarii dunăreni, *Σκύθαι παρίστριοι*, în număr de vre-o 10.000, năvălesc şi pradă prin Bulgaria lui Svetislav, mergând până la Mesembria, «Vlahii dintre Constantinopol şi Vizia» se strămută mai jos [3]), precum se strămută mai tărziu «Alanii», cu episcopul de Vicina [4]).

III

O DOAMNĂ VENEŢIANĂ A MOLDOVEI?

Intre rapoartele cunoscutului agent imperial Schepper (Cornelius Duplicius de Schepper), publicate de baronul de S. Genois et Yssel de Schepper, în revista *Belgia*, XX (1856), se cuprinde (p. 152), la data de 7 Iunie 1533, această curioasă ştire:

«Nous avons entendu que la fille bastarde d'Aloïsio Gritty estoit donnée en mariage à un que les Grand Empereur debvoit pourveoir du vayvodat de la Valacie».

---

[1]) Cf. şi *Fontes rerum bohemicarum*, III, cu textul din *Monumenta Germaniae historica*. Pentru explicaţia generală L. Cahun, *Introduction à l'histoire de l'Asie, Turcs et Mongols, Des origines à 1405*, Paris, 1896.

[2]) Quibus adiuncti sunt falsi christiani et multitudo hereticorum, quorum instinctu multa monasteria subversa, multitudo fidelium ab ipsis sunt necati. Quorum timore omnis ecclesia turbatur et verbum crucis publice in omnibus ecclesiis predicatur, et multitudo hominum in universis mundi partibus signatur ad resistendum ipsis (p. 389). Găsim la pagina 1241 şi echivalenţa din izvorul italian: «Sarraceni dicti Tartari».

[3]) Pachymeres, pp. 80, 107—8.

[4]) *Ibid.*, p. 307 şi urm.

Aloisio Gritti, fiu bastard de doge, *begogli*, ajuns mare vameş turc, favorit al lui Soliman-cel-Măreţ şi în stare să uimească Ţarigradul cu luxul îmbrăcămintii lui pe jumătate occidentale, cu strălucirea unei locuinţi care erà ca un harem creştin [1]), viitorul «rege al Ungariei» în speranţă, care va cădeà şi prin răsbunarea rivalului său Petru Rareş, şi-a dat fata — ori voià să şi-o deie — după un pretendent la tronul Moldovei. El nu puteà să fie decât Ştefan, fiul lui Alexandru, acesta din urmă fiu al lui Ştefan-cel-Mare, — acela care, ajungând la Domnie, erà să fie, *Lăcustă* pentru ai săi, jertfă a răsbunării unei ţări jignite. La acea dată de 1538, se pare însă că nu erà lângă dânsul o Doamnă.

IV

DATORII ROMÂNEŞTI IN VEACUL AL XVI-lea

In timpul din urmă, cunoştinţa aventuroasei vieţi a lui Petru-Vodă Cercel s'a îmbogăţit prin descrierea silinţilor şi încercărilor lui la Constantinopol cuprinse într'un manuscript al Bibliotecii Arsenalului din Paris, unde a descoperit-o d-l T. Bulat pentru a o tipări în a mea *Revue historique du Sud-Est européen*, anul 1926.

Nu se ştia însă izvorul apusean al cheltuelilor lui şi purtarea pe care a avut-o faţă de aceia din Franţa cari l-au ajutat cu bani la nevoia lui în 1583. O notiţă inedită în ms. francez (1192 al Bibliotecii Naţionale din Paris. *Traitez et ambassades de Turquie depuis 1574 jusques à 1620, tome III*, p. 44), suplineşte această lipsă, arătând un datornic rău de plată al abatelui Strozzi şi al numitului La Corde în fratele lui Mihai Viteazul:

«Le prince de Valaquie Petona *(sic)*, qui nagueres avoait esté

1) V. *Viaggi fatti da Venetia alla Tana, in Persia, in India, in Costantinopoli, con la descrittione particolare di città, luoghi, siti, costumi, et della Porta del Gran Turco et di tutte le intrade, spese et modo di governo suo et della ultima impresa contra Portoghesi*, in Vinegia, MDXLIII, p. 155. V. şi urm.: «vive con Turchi al modo turchesco et con christiani alla christiana» (fol. 157). La el mănâncă o mie de oameni, dintre cari 500 de sclavi şi 600 de cai. «Veste in tutto alla turchesca, eccetto che non porta il tolupante in testa, ma porta uno caselletto di zibellini in forma di piramide, come sogliono portare gli Ungari». Sprincene unite, nas de vultur, strâmb; bărbos: la cincizeci şi patru de ani arată patruzeci. Vorbià turceşte şi greceşte. «Aspira molto; per quanto si dice al regno di Ungaria o almeno a (qualche) parte d'esso, come seria della Transilvania», şi anume «con la sola virtù» (fol. 158). — Un exemplar la Biblioteca Naţională din Paris, Rezerva, J 154. Biografia lui Gritti a fost scrisă de Kretchmayr, şi este şi în traducere ungurească.

restitué en sa province par le moien, entremis et auctorité de S. Maiesté et de l'ambasadeur Germigny, ne s'est pas veritablement comporté comme il devoit à l'endroit de certaines bonnes et honnestes personnes, comme est l'abbé Strossy, le medecin La Corde et autres qui luy ont presté de l'argent en ses necessitez par-deça, outre les liberalitez et faveurs qu'il a receues de Sa Maiesté et autres grandes à son occasion, ayant eu assez de temps et moien d'envoier paier ses debtes à ces pauvres gens-là. Ledict abbé y est pour deux mil tant d'escus et ledict La Corde pour quasy autant, selon que Sa Maiesté est advertye, et ne sont pas personnes à qui une telle perte ne cause très notable prejudice. Et mesmes qu'ils ont emprunté les sommes pour l'en accomoder en sa necessité, à l'occasion de quoy ledict sieur de Lancosme fera faire tout office et bonne poursuitte pour le remboursement desdictz deniers et advisera Sa Maiesté de ce qu'il y pourra advancer».

Acum vreo treizeci de ani, tipăriam în *Studii și documente*, I, p. 34 și urm., jurnalul de călătorie în Moldova, la 1585, al lui François Pavie, baron de Fourquevaulx. Revăzându-l acum, pe manuscriptul din aceiaș bibliotecă, pentru amănuntele înseși ale călătoriei în Orient (v. *Revue des cours et conférences* din Paris, an. 1926; și tiraj a parte: *Voyageurs français en Orient*, supt presă), observ că lăsasem la o parte pâra lui împotriva marelui negustor al Moldovei, urmaș al bogatului Constantin Corniact, care, în schimb pentru bani, dăduse Francezului o poliță la Liov, ce se dovedì fără valoare. Reproducem aici această însemnare:

«En ce lieu (Lemberg) je me trouvay en grand peine, d'autant qu'ayant baillé à Jassy tout ce peu d'argent qui me restoit, au grand commercier, qui est celuy qui arrente au duc de Moldavie tous les revenus de son duché, pour le faire rendre à Leopoli, pensant faire un mesnage dont j'esperois gaigner par moytié sur les especes, les lettres qu'il m'avoit baillées furent de nulle valeur, envers ceux à qui elles estoient adressées, tellement que je me vis avec si peu de moyen qu'à peine avois-je de quoy payer mon hoste, et de me resouldre de retourner à Jassy j'apprehendois la longueur de l'aller et du retour, le retardement de ceux avec qui j'estois, le danger des larrons et la crainte de n'advancer rien au recouvrement de mon argent, si bien qu'il me fallut resouldre à la perdre et à courre la fortune du retour en Italie sans estre guere chargé,— moyennant l'ayde de ceux qui, mieux advisez que moy, avoient pris la peine de le porter quant à eux, ne regrettant en ceste mienne perte que

l'accourcissement de mon voyage, qui à ceste occasion fut rappetissé de beaucoup et un dessein d'aller bien avant soubz le Nord par force rompu on remis à une autre fois».

V

O EDIŢIE ANONIMĂ A LUI PEYSSONNEL

Nu se ştie că lucrarea, des întrebuinţată, a lui Peyssonnel despre comerţul Mării Negre a mai avut o ediţie şi nici condiţiile în care ea a fost publicată la Amsterdam-Rotterdam-Utrecht în 1787 (*Observations sur le commerce de la Mer Noire et des pays qui la bordent, auxquelleson a joint deux memoires sur le commerce de Smyrne et de l'isle de Candie)*. Se vorbeşte de un plan al lui Louis Antoine Duvalz şi Morasin. Primul dă în 1784 manuscrisul la Amsterdam: stătuse nouă ani la Tatari. Dela Constantinopol dă ştiri medicul Brossard; se adaugă ale unui Evreu din Iaffa, ale unui Armean venit din Cuban, ale unui Evreu din Trapezunt, ale unui Georgian din Persia, ale unor «patroni greci», ale consulului Franciei în Candia, care fusese resident cinci-şase ani în Crimeia, d. P i ***. Se verifică apoi cu persoane foaste în Crimeia. Şi totul pare a fi inventat.

In *Lettres sur Constantinople de M. l'abbé Sevin, de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, écrites pendant sson séjour dans cette ville, au comte de Caylus, suivies de plusieurs lettres de M. Peyssonnel, de la même Académie et d'autres savans, écrites au même, contenant des détails curieux sur l'Empire ottoman; on y a joint la relation, etc., le tout imprimé sur les originaux inédits et revu par M. l'abbé Bourlet de Vauxcelles*, Paris, an. X (1802), Peyssonnel îşi anunţă cartea despre Creta veche (p. 81 şi urm.) şi, cu privire la lucrarea arătată mai sus, adaugă: «Un Parisien appelé M. de N. . . y, après avoir eu d'assez mauvaises affaires en France, est venu en Levant, ressource ordinaire des gens qui ne savant où donner de la tête; il m'a été adressé de Constantinople, et, après avoir demeuré chez moi pendant près de deux ans, pour m'aider dans mon travail, en qualité de copiste, m'a quitté avec de très mauvais procédés et m'a donné lieu de le croire capable de quelqu'infidélité littéraire. S'il venoit par hasard, Monsieur, à publier comme sien quelqu'un de mes manuscrits qu'il a eus entre les mains pour me les copier, je me flatte que vous voudrez bien le revendiquer. Il n'a d'autre ouvrage à lui qu'une grammaire du grec vulgaire, qu'il a composée ici, sous mes yeux, et que je ne m'aviserai certainement pas de réclamer ?. Mais

tout ce qu'il pourroit donner qui eut rapport à l'Histoire de Constantinople ou des anciens peuples, sur la géographie ancienne, sur la Tartarie, sur le commerce de la Mer Noire, sur celui du Levant, etc., m'appartient et ne peut avoir été pris que dans mes manuscrits, mes notes, ou ma correspondance, ce que je suis en état de produire» (pp. 83-4; an. 1762 [1]).

VI

UN MEMORIU AL LUI POUQUEVILLE DESPRE ROMÂNII DIN BALCANI

Se știe cât folos se trage din descrierea, dată de Pouqueville, călătorul și consulul francez de pe la 1800, a Românilor balcanici, pe cari i-a cunoscut în amănunte. Nu s'a băgat de seamă însă — afară de o mențiune a d-lui G. Murnu, care mi-o semnalează — un foarte bogat memoriu al lui despre «Iliria veche și modernă», publicat în «Memoriile Academiei de Inscripții» din Paris (XII, p. 317 și urm.).

Al patrulea memoriu despre Iliria, «tratând în special despre coloniile valahe stabilite în Iliria și Grecia continentală» [1]), se sprijină pe Nicolae Costin tradus de Amira, pe Filipide, pe «Observațiile istorice și geografice» ale lui Peyssonnel, pe de Guignes, istoricul Hunilor, care, ca și un învățat ceh modern, «fait venir les Valaques du Turquestan», pe Engel, pe o notă a lui Ducange la Villehardouin, pe Cronica Moreii.

Scriitorul francez e foarte prielnic Romanilor din Balcani. Afirmă că «vlack dérive de la langue hongroise et qu'il correspond au nom de Roumounis ou Romains» (p. 321), că Morlacii «se qualifient de Hulahs», că numele lor înseamnă «Vlahi dela Mare» («Morwlaques doit se traduire par Valaques maritimes ou par Athalassiens, dénomination

[1]) Cf. și broșura «Lettre de M. de Peyssonnel, ancien consul général à Smyrne, ci-devant consul de Sa Majesté auprès du Khan des Tartares, à M. le marquis de N..., contenant quelques observations aux Mémoires qui ont paru sous le nom de M. le baron de Tott», Amsterdam, 1785. Se spune acolo (p. 59): «J'ai traversé comme lui la Moldavie et la Walaquie; j'ai reconnu la vérité de tout ce que le second volume des Mémoires contient de relatif à ces deux provinces dont j'ai donné l'histoire abrégée dans un ouvrage intitulé: Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont Euxin, imprimé à Paris en 1765».

[1]) Un quatrième mémoire qui traite spécialement des colonies valaques établies dans l'Illyrie et dans la Grèce continentale.

employée par Constantin Porphyrogènete», deşi pe rînd li s'a zis «Serbles, Labes ou Vlahes, Uscoques, Haïdouts, Oulaks»); el arată ca Români pe acelea din elementele romanice care trecuseră supt rubrica de Albanesi: «par une semblable erreur on a pris pour des Albanais d'origine les habitants de la Megalovlachie et de l'Anovlachie», dintre cari ultimii cuprind treizeci de triburi. Istoria luptelor lui Villehardouin prin «Valahia» dela Patragic și Zeitun, unde Teodor Duca e «souverain de la Valachie et sebastocrator de Romanie», atacul lui Gauthier, duce de Atena, în «la Valachie située dans la Hellade», acțiunea Malacasilor și Mazaracilor în 1378-9, a Megalovlahiților din Tesalia, rămaşi liberi și după căderea Salonei și Ianinei, e expusă cu atenție şi simpatie. Şi iată rândurile frumoase în care el prezintă îndărătnica menţinere seculară a Românilor în acele locuri: «Forts des positions où ils étaient embusqués, ils eurent la sagesse de rechercher en temps opportun, auprès des Sultans, une capitulation capable de rendre leur condition meilleure que celle des raïas. Depuis le commencement du XI-e siècle, vingt-quatre générations de Roumains occupent les montagnes de l'Illyrie, de la Thrace, d'une partie de la Macédoine, de l'Epire et du Péloponèse. Les pâtres sortis de l'Ausonie ont assisté à la chute de l'Empire grec; ils ont vu défiler devant laens montagnes Latins, Normands, Catalans, Français: empereurs, Césars».

INFORMAȚIUNI GERMANE DESPRE ROMÂNIA ȘI BASARABIA PE LA 1860—70

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 17 Decemvrie 1926

De multă vreme urmăresc adunarea știrilor privitoare la țările noastre care se găsesc în descrierile călătorilor, făcând din clasarea lor pe materii ceeace am numit «Istoria Românilor prin călători». Din materialul ce am izbutit a strânge s'au putut face patru volume, dar datele noi, scoase din materialul rar și adesea necunoscut, iese la iveală aproape zilnic, așà încât peste puțin va fi nevoie de o nouă ediție a cărții mele.

Inainte de a înfățișà niște izvoare germane până acum trecute cu vederea, e util, cred, să încerc o împărțire pe categorii a acestor descrieri de călătorie.

Cele mai vechi au de criteriu *curiozitatea*. Se spun lucrurile care se par nouă, se redau scenele neobișnuite, se înseamnă ceea ce se arată neașteptat. De aceea astfel de cărți atrag prin accidentele și incidentele pe care le cuprind.

Un adaus de «știință» se întâmpină în al XVII-lea veac, și, mai ales în a doua jumătate a lui. Interesul acestor descrieri e atunci cu mult mai mic și informația arheologică prin care se înlocuiește nota distinctivă de până atunci nu reprezintă o compensație.

De pe la 1750 critica politică, socială, religioasă a «filosofiei» domină paginile călătorilor. Nu se observă mai nimic pentru a zugrăvì ori pentru a da informații științifice, ci se caută, cu sau fără dreptate, prilejul de critică. Și adevărul nu odată e jertfit pentru a se puteà atacà aiurea ceeace caută a se distruge în patria însăși a călătorului.

După această a treia fază, romantismul culege ceia ce i se pare exotic, de o coloare neobișnuită, de linii bizare sau chinuite. Se are în vedere ceia ce place unui public care înainte de toate urmărește ineditul.

Câteva decenii mai târziu antiromantismul economic cucerește terenul, și literatura de călătorie se resimte la aceasta. De acum înainte se caută ocupațiile economice ale populațiilor, rodul muncii lor, efectul ei asupra finanțelor Statului; se indică sau se studiază noile probleme de producție, de circulație, de împărțire a bogățiilor, și se consideră în legătură cu felul și mecanismul muncii și situațiile morale.

Intre acești călători dintr'o mai nouă categorie călătorii germani au o nuanță deosebită. In această epocă avântul poporului lor se îndreaptă asupra Dunării, urmărind mult timp ținta germanizării ei economice, și de aceia și Germanii salută orice consolidare la gurile fluviului pentru că astfel se oprește o expansiune rivală din partea Rusiei. Planuri de colonizare în Orient domină politica națională germană în deosebitele State, și orice Stat din Sud-Estul Europei e considerat supt raportul unei întinderi a surplusului de populație germane în aceste ținuturi.

In categoria aceasta intră și lucrarea D-rului Quitzmann, ale cărui scrisori de pe timpul războiului Crimeii sunt în adevăr de un mare interes, și pentru împrejurările din Serbia și pentru cele dela noi. Considerând pe Bănățean ca pe un *Urmensch*, care a luat foarte puțin din civilizația imbiată lui de vecini, fiind încă impovărat de amintirea trecutului de milenară robie, prezentând pe Românii dela Deva, cu nemeșii în frunte, «walachische Edelleute in schlichter Bauerntracht mit ihren weissgrauen Tuchmänteln», la alegerea pentru dietă, condamnând încercările inutile de maghiarizare și profetizând vremea când, în loc de maghiarizare, elementele celelalte din Ardeal se vor pierde între Români [1]), descriind Brașovul cu Grecii, Românii și Ar-

[1]) Wenn sie sich aber alsdann schmeichelt, dass es dem magyarischen Element gelingen werde das romanische seinerseits zu assimilieren, das heisst zu magyarisieren, so möchte dies doch als eine sehr gewagte Hypothese erscheinen, wenn man sich etwas in Siebenbürgen und Ungarn umsieht und findet, dass von den Rumänen die hier unter den Magyaren wohnen, kein einziger noch zum Ungarn geworden ist, während andererseits die Magyaren, welche unter Rumänen wohnen, wie in der Moldau, sich von Jahr zu Jahr vermindern und trotz ihres Zusammenhaltens in der romanischen Bevölkerung allmählig aufgehen. Es lässt sich also schon jetzt mathematich der Zeitpunkt voraus bestimmen, an welchem nicht etwa durch Ver-

menii lui, cu boierii de pe promenadă cari ascultă muzică de Ţigani, ca şi cei dela Arpatac şi Borsec, el trece graniţa pe la carantina d-rului Vasici, scriitorul, mănâncă mămăligă cu ceapă la cârciuma din Predeal, trece pe la Colibaşi, ajunge la schitul de acolo, pe care-l descrie cu hrana lui simplă de ţară, se coboară la Sinaia, unde «doftorul» care merge la «Ţarigrad» e tot aşà găzduit, se opreşte la starostele Carcalechi din Câmpina, negustor de lână din Macedonia. Pe drum mai departe vede biserici cu fresce, case noi de boieri, grămezi de cucuruz pe cîmp, femei cu furca 'n brâu, cruci de drumul mare, etc. Foarte învăţat, face la fiecare pas note istorice şi arheologice.

La Bucureşti, se uimeşte de haosul mişcărilor. Se amestecă doamne ca la Paris, cavaleri ca la Viena, boieri cu calpace şi bărbi albe, vizitii englezi, jägeri cu pene, faietoane cu jockei în fes şi Arnăuţi. Ajunge a deosebì pe boierii cari «jupoaie pe ţăran» şi petrec cu venitul muncii lui la Paris şi Viena, femei ca la Paris, «care poartă conversaţie cu o uşurinţă de mirat». Se intereseazà de măsurile lui Alexandru Ghica şi Gheorghe Bibescu pentru înaintarea ţării şi prezintă şcoala de meserii a regimentelor cu patruzeci de şcolari, învăţând tâmplărie şi lăcătuşerie pe lângă desemn. Asistă la o paradă, la masa garnizoanei, unde ofiţerii însişi servesc şi sunt duşi pe umeri de soldaţi după horă; seara sunt artificii la Şosea, pichete de ulani şi dorobanţi ţinând ordinea; pe străzi transparente cu numele părechii domneşti, cu temple greceşti, etc. In «tribuna», în «cortul» dela mijloc, pentru boieri, «cele mai frumoase obrăjioare de doamne». Ţigani cântă cântece naţionale. Nu-i plac însă casele, rar frumoase, cu forme corintiene solide; cele mai multe par «făcute de zahăr». Bisericile-i displac, afară de a Colţii pentru partea «suedeză», dar menţionează chioşcul şi primblarea dela Mitropolie. La Şosea vede temple de lemn şi ruine artificiale, o maşină de apă.

Il interesează tot ce priveşte medicina lui, Dr. von Mayer, vienez, dus cu Vodă în Oltenia, Sasul Witmann, medic militar, Cehul Hatscheg, tot în armată, medicul de judeţ Warkum, din Württemberg, Grunau de la Filantropie, Sacarelli, Nisati, hirurg, Dr. Leibl dela carantina din Giurgiu, unde călătorul se opreşte la Hôtel de Valachie, spiţerul Curţii Steege, care recomandă o farmacopee munteană. Spitalele «nu

schmelzung der gegenwärtigen Nationalitäten eine sogenannte siebenbürger Nation entstehen würde, sondern an welchem vielmehr die drei übrigen Völkerstämme in dem romanischen Elemente vollkommen aufgegangen sein werden (p. 201).

stau în nici o privință în urma institutelor similare ale Statelor celor mai liberale, ba chiar le întrec prin noutatea lor și potrivita organizare»([1]).

Alături cu Poenaru, «ein ebenso feingelbildeter als geistreicher Mann», cercetează Şcoala normală cu patru clase, Gimnaziul cu șase şi un adaus pentru filozofie, litere, drept și matematică, având vreo douăzeci de învățători în curte, Muzeul cu vase etrusce de pe moșia lui Vodă. De la el va fi aflat gândul de unire cu Moldova şi Ardealul).

Dar în rândul întâiu îl interesează Germanii lui, pe cari ar voì să-i crească prin colonizări, peste cei 30.000 de sudiți. Semnalează foaia din București a profesorului Schweder, *Deutsche Bukarester Zeitung*, reapărută apoi «dela începutul lui 1848», otelul lui Brenner, Vienez, sosit dela 1828-9, profesorii D. de Kladny, Schwesler, Berbics dela Sf. Sava [3]). Un German, zice el, a lucrat și la Podul Mogoșoaii.

Poporul nu-i displace, cu toată «galomania». E un mic popor doritor de plăcere *(ein genusssüchtiges Völklein)*, dar simpatic în această *Lebenslust* a lui. A spune această aplecare nu e o «mustrare pentru acest neam vioiu și vrednic de respect» *(ein Tadel des wackern und ehrenwerthen Volkes)*. Şi el adaugă: «Caracterul romanic are un bun fond şi, dacă lipsurile pe carei le-a inoculat puterea străină, se desrădăcinează pe încetul, de sigur îl așteaptă un frumos viitor [4])».

Astfel se ajunge firește la cei doi călători ai noștri — trei chiar, dacă se crede că autorul descrierii Bucureștilor și Iașului nu este acelaș ca și autorul unei priviri asupra Domniei lui Vodă-Cuza, de care mă voiu ocupà întâiu.

II

In *Unsere Welt* (1866), importanta publicație germană din acel timp, cineva care a fost de sigur la fața locului prezintă împrejurările, accidentele și rezultatele stăpînirii, înțeleasă însă greșit, a Domnului Unirii.

Bogată în statistici prețioase și în observații adesea pătrunzătoare, această duzină de pagini cu tipar mic se mântuie cu aceste concluzii privitoare la persoana însăș a cîrmuitorului. Se recunoaște lui Alexandru

---

[1]) P. 333.

[2]) P. 311.

[3]) V. pp. 316—8.

[4]) Pp. 323—4. Pretinde a fi învățat și românește. Unul îi spune anume stricat — ca să înțeleagă: « a Bukuresti medem ieste frumos»; p. 335.

Ioan I-iu «câteva trăsături de energie şi îndrăzneală» [1]) *(einige Züge von Energie und Kühnheit)*, deşi guvernarea neuitatului Domn s'a isprăvit prin «o gospodărie de metrese» *(Eine Maitressenwirthschaft)* şi un «cinism revoltător» *(empörender Cynismus)*. In linii largi, caracterizarea are acest cuprins: «De alminterea el puteà, dacă voià, să facă o impresie impunătoare, şi anume se pricepeà să isprăvească repede cu reprezentanţii Puterilor străine, cari-şi arogaseră mai înainte un amestec periculos în împrejurările interne şi a-i retrimete în marginile cuvenite. Cu un cuvânt Domnitorul Cuza erà un *roué* spiritual, arogant, posibil într'un Stat orânduit, imposibil însă într'o ţară unde prinţul, în ciuda oricării Constituţii, trebuie să fie un stăpânitor prin sine însuşi [2])».

Autorul, care semnează M. A. Ritter von Zerbioni di Spasetti, pare a fi cunoscut Bucureştii şi pe vremea războiului Crimeii. Atunci însă, ca şi în noua vizită pe care e vădit că a făcut-o, el nu vede direct împrejurările, ci prin ce-i spun membrii coloniei sau coloniilor germane, aşà încât avem în aceste pagini un document util al sentimentelor pe care le aveau aceştia între 1853 şi 1866 faţă de ţara care-i găzduià.

Intîiu ce erau aceste colonii?

Dacă episcopul catolic şi «Iesuiţii» lui nu sânt Germani, dacă pentru convertirea Evreilor lucrează o şcoală biblică engleză, colonia germană e în legătură cu acel episcop, printr'un *Gesellenverein*, care-şi are şi un teatru la reşedinţa lui, şi protestantismul, supt protecţia prusiană, are diaconese, cu şcoala lor, din Prusia, deşi mici eleve germane se duc şi la cutare pension francez unde a doua oară se descopere un scandal, care duce părechea de directori la ocnă. Două cluburi se ceartă între ele: cel catolic-austriac cu cel prusian-protestant. Saşii ardeleni, cari au un cor deosebit, încearcă o împăcare. Există şi o societate de tir, la care sunt înscrişi şi ofiţeri români, Domnul însuşi patronând-o, ceeace-i aduce critici.

Aceşti Germani se simt ca acasă la ei, în ţara unde nicio piedecă

---

[1]) *Die Vereinigten Fürstenthümer Moldau und Walachei.*

[2]) «Im übrigen konnte er, wenn er wollte, einen imponierenden Eindruck machen, und namentlich verstand er mit den Vertretern der fremden Mächte, die sich früher ein gefährliches Einmischen in die inneren Angelegenheiten angemasst hatten, leicht fertig zu werden und sie in ihre Schranken zu verweisen. Mit einem Wort: Fürst Cusa war ein geistreicher, arroganter Roué, möglich in einem geregelten Staat, unmöglich aber in einem Lande wo der Fürst trotz aller Constitution wesentlich Selbstherrscher sein muss».

nu li se pune în exercițiul drepturilor civile, unde e o libertate cum nu se află în Elveția și America, unde dările sunt mici și boierii ajută pe străinii fără căpătăiu. Ei dau bani călugărițelor catolice, diaconeselor, teatrului și gazetei germane. «Germanii s'au organizat aici tocmai ca în țara lor». Doamna Elena pune piatra fundamentală la biserica calvină. Au otele germane, cafenele germane, grădini germane, cu muzica lui Wiest sau capelă cehă, căreia comisarul turcesc din 1856 îi preferă pe a Țiganilor, *Ringelspiel* și popici ca acasă, societăți de harpiști, care străbat țara, teatru german (până la ocupație arsese localul și erau certe), trupe germane la sala de bal, societate și baluri germane, trei librării germane cu reviste și gazete germane, ziar german, redactat de fostul cancelariu al consulatului Prusiei, în locul celui subvenționat de Statul român cu 300 de galbeni, până la Cuza, plus o foaie rivală, pictori germani (și fotografi), medici și spițeri germani: «toate acestea se găsesc deplin aici». Când merg la Cișmegiu, lăudat foarte mult, ei găsesc opera unui German. Prin case germane se face teatru de societate. In porturi Englezii, înșelați de Greci, sunt înlocuiți de Germani. Winterhalter înlătură pe baronul francez «Du. . .», venit pentru lucrări de edilitate. Un German, Steege, ajunge ministru.

Zidarii câștigă dela 6 la 12 sfanți pe zi, și agricultura nu e practicată numai pentru că țăranul nu ascultă, n'are ordine, e gata să dea foc și să ucidă.

Astfel Germanii se consideră ca o avangardă de cucerire, și autorul se gândește la viitoare colonizări. «Nu se simt ca oaspeți, ci ca o necesitate, ca acei ce fac jertfe.» Astfel nu se sfiesc să judece cu cea mai mare asprime pe primitorii băștinași, cărora li aruncă fățiș — autorul însuși o observă — toate învinuirile și toate ofensele. «Nu e unul din străini care să nu ridice piatra pentru a o zvârlì indigenilor.»

Societatea românească, a boierilor cari nu plătesc, recurgând la toate mijloacele pentru amânări, e «caricatura unei societăți». «Moarte, putreziciune, umbre fără ființă» *(Tod, Fäulniss, Verwesung, wesenloser Schatten)*. «Vechiul oraș boieresc a devenit în exterior scena parisianismului modern, pe când interiorul e răscolit pustiitor de aspră barbarie, nespusă imoralitate, de mania jocului luată dela Ruși și alte monstruozități. «Nici un cuprins *(Gehalt)*, nicio seriozitate a vieții». Și străinii se strică. Astfel «cine a trăit aici câțiva ani nu mai e ce a fost».

Aici e «eldorado femeilor». Ale boierilor conduc totul: hiene față de slugile lor. Femeia poate ajunge oriunde. Țiganca din serviciul lui a

avut echipaj. Osman-Paşa a luat ca soţie o slujnică, Bulgară romanizată, pe care a răsturnat-o apoi altă slujnică, ispitind-o la o legătură secretă. «Cea mai de jos muncitoare vrea în toaleta ei să fie ca soţia boierului, cea mai săracă îşi împodobeşte fata cu cele mai scumpe stofe şi merge cu ea în fiecare seară la expoziţia tuturora în grădina publică. Orice flecuştet de muiere visează de echipagii, palate, catifea şi mătasă, chiar dacă n'are ce mânca acasă. «Un prinţ iea pe fata unui cizmar. Bietele femei apar ca masculine şi fără haz supt fardul lor, ca inculte. La fereşti, la porţi, femei care se expun.

Casele sînt mărunte: vechi înjghebări de lemn, noi clădiri joase. Se dărâmă mult pentru a se găsì comori şi adesea se dă de oasele vădind o crimă uitată. «Palatele în miniatură» au un caracter provizoriu, afară de zidurile făcute de Francezi şi Germani, cu două caturi. Afară de Podul Mogoşoaii totul e «un adevărat haos rural» *(ein wahres ländliches Durcheinander)*. Hanuri ca al lui Manuc, care produce un galben pe ceas, se ridică între aceste construcţii şubrede. In case, biblioteci, dar rău alcătuite; tablouri în care valorează doar rama. Slugile străine se caută, dar guvernantele trebuie să-şi aibă la îndemână refugiu. Prefectul de poliţie Marghiloman a smintit în bătaie un vizitiu.

Biserica nu e ţinută în samă, cu preoţii porniţi la «zi 'ntăiu», pe cari-i gonesc din saloane (la sate sunt şi cîte douăzeci), cu cântăreţi în papuci, cu lumea care stă cu pălăria pe cap (?) şi vorbeşte fără nicio jenă. Fanatismul se manifestă numai contra Evreilor, ca la Ismail, Galaţi şi Focşani.

Dintre străini se preţuiesc Francezii, cari au un consul general buni, societăţi solidare, o lojă masonică. Se publică o bună foaie săptămânală, *La voix de la Roumanie*. Dar trupa franceză — este, iarna, şi operă italiană — a scăpat de ruină prin subscripţii.

Cultura românească e abià atinsă. E vorba de limba «cam barbară», de unele şcoli, de cele câteva, vreo douăzeci de pensioane, de teatru. Mai ales de ziare: *Nichipercea* are doi giranţi, unul tot la temniţă, şi redactorul a fost bătut de ofiţeri. Se menţionează o singură foaie literară, hebdomadară. Se relevează ca figuri distinse dr. Davila, de care România se poate felicità (anecdota cu ofiţerul căruia la spital îi răpède ţigara din gură şi provocarea lui Davila de corpul ofiţeresc, cu care Domnul nu-l lasă să se bată); a oprit pe un magnetizator german. Apoi, generalul Florescu, «în breasla lui un al doilea Davila», Papazoglu, în pavilioanele lui de museu, în care se cuprinde şi «sabia lui David» (?), adusă din Constantinopol într'o mănăstire.

I s'a spus ceva bine de liberali. Ei sparg zidul cetăţuii boiereşti, fac şcoli, trezesc pe ţărani, lucrează la crearea burgheziei, încep reforma vieţii naţionale. «După părerea generală a străinilor, societatea românească neapărat va fi izgonită de pe scenă şi va dispăreà cu totul, fie şi prin aceea că elemente reformatoare încă viabile s'ar desvoltà în ea, şi-ar face calea şi i-ar da alt aspect.» Studenţii cari se întorc din străinătate ar puteà să ajute. Căci, într'o ţară bună, rasa e tare, capabilă şi inteligentă.

III

De sigur acelaş scriitor, care însă nu iscăleşte data aceasta, se ocupă de Iaşi, în partea întăiu pe anul 1870 a revistei. Lauda ce se acordă încercărilor liberale, propunerile de colonizare, osândirea fără rezervă a unei lumi care, aşà de aproape de Apus, nu poate înaintà — tocmai din lipsa unei puternice colonii străine, adecă germane — ca, în Orient, Constantinopolul însuşi şi oraşele levantine, fac, mi se pare, o dovadă îndestulătoare.

Aici însă, deoarece nu mai e ca informatoare o burghezie germană — sunt doar 4.000 de «Poloni», Germani, Francezi, Armeni faţă de peste 30.000 de Evrei, «o treime» din populaţia oraşului —, se acordă, în lipsa materialului pentru critică, un mai larg loc descripţiei.

Astfel ni se prezintă într'o atmosferă de «tristeţă» — *Die Trauernde* —, Mitropolia cu bolta căzută şi rămasă neisprăvită, Palatul Domnesc, unde aveà o aripă Grigore Ghica, supt care a stat aici străinul, restul fiind întrebuinţat la oficii, curtea lui plină de buruieni, cazărmile vecine, Strada Mare, cu bunul pavaj pe care-l apreciase în 1856 comisarul englez Bulwer, urmând ca şi aşezămintele ce-şi va da Moldova să fie tot atît de solide, Trei Ierarhii (secolul al «XIV-lea»!), cu moaştele Sf. Paraschiva — şi se descrie ceremonia —, casa Roznovanu, care a fost până la ardere reşedinţa domnească, palatul lui Mihai Sturza, Academia Mihăileană, Museul de istorie naturală şi orfanotrofie, librăriile, Spitalul Sf. Spiridon, Teatrul şi clădirea operei italiene, Co-poul, cu grădina unde cântă muzica, grădina de Pesta *(Pesther Garten)* a unui German, platoul fără copaci, dar cu vedere frumoasă. Acolo treceà Grigore Ghica-Vodă, în caleaşcă, înconjurat de lănceri şi ofiţeri din suită, el, Domnul care a dat o ultimă şi mare strălucire fostei capitale. Laolaltă se văd însă bordeie, Ţigani pe pieţe, hoituri pe maidane, şi se aud strigăte de apaşi şi precupeţi, scârţâit de care; bivoli şi alte ani-

male se zbat în praf şi noroiu. La o răspântie calăul cu căciula înaltă bate la tălpi pe un vinovat. In case se joacă averi, ori femeile cetesc franţuzeşte. Noaptea, cânii latră şi urlă, dorobanţii fluieră pe străzi. Dar ce frumos se văd coperişurile la soare ori la lună, ce plăcută e patriarhala smerenie a mahalalelor!

Pe lîngă această istorie — se afirmă că la Suceava este mormântul lui Bogdan Dragoş —, partea de critică e foarte restrânsă. Boierii aceştia sunt mai buni gospodari, mai serioşi: unii, deşi moşia li se caută de arendaşi, au un venit de 40—60.000 de galbeni pe an. Dar se vorbeşte foarte pe larg de medicina, vraja şi mijlocirea babelor.

IV

E mult timp de când am analizat — în apendicele la *Neamul românesc în Basarabia* şi în *Istoria Românilor în Basarabia* — puţinele ştiri despre Basarabia după anexare. Lucrarea, scurtă, dar cuprinzătoare, a d-rului german Zucker întrece cu mult ca seriozitate, nepărtenire şi vedere de total pe celelalte. La ea se pot adăugì două mici lucrări franceze, dintre care una este un catalog de naturalist, iar cealaltă opera celui mai înzestrat şi mai activ, dar, în viaţa lui privată, a celui mai ciudat dintre pastorii calvini ai coloniei elveţiene dela Şaba, lângă Cetatea-Albă[1]).

Publicaţia germană care mi-a prezentat cea mai mare parte din materia acestei comunicări dă în anul 1867 însă una din cele mai importante descrieri ale Basarabiei supt stăpânirea rusească.

Autorul e un naturalist şi etnograf, Rudolf Kulemann, care a scris în aceiaşi revistă şi un studiu, foarte bine informat, despre Ţigani, şi în ţările noastre [2]).

Notele basarabene [3]) sunt rezultatul unei îndelungate şi atente observări din partea unui om cu o solidă pregătire ştiinţifică şi un remarcabil talent literar, din partea unui cercetător care în zugrăvirea naturii se inspiră de la concepţiile unui Humboldt şi râvneşte străluciri de formă literară ca ale celei mai bune literaturi romantice.

Pare să fi stat mai mult timp în Iaşi. Cifrele statistice asupra valorii produselor agricole în Moldova încep cu anul 1838 [4]).

---

1) *V. Revue historique du Sud-Est europen, an. 1916, p.*
2) V[1], p. 843 şi urm.
3) III[1], p. 669 şi urm.
4) Acolo în 1838 chila de grâu e 45 de lei, în 1847 144; un dulgher, plătit 2 lei, 8 pa-

De acolo, sau poate şi din Bucovina, şi-a luat el calea, într'o zi de 23 Novembre (el scrie la 8 Februar următor) către Moldova răsăriteană în care intră pe la Noua Suliţă, într'o zi de toamnă groaznic de noroioasă. Va sta acolo mult timp, pentru scopuri de negoţ fără îndoială, cercetând curţile proprietarilor cu cari voià să încheie afaceri.

Ceia ce-l interesează e producţia, condiţiile şi valoarea ei. Nici o însemnare despre trecutul ţării, despre cultura ei mai înaltă, despre regimul administrativ, despre contingenţele politice. Numai frumuseţa peisagiilor îi smulge o caldă recunoaştere, cu dumbrăvile pline de privighetori [1]), pe care le judecă însă inferioare celor din ţara sa. Deşi totul e alb şi negru, ori «grau in grau», până şi cerul prin reflex, deşi monotonia stepei predomină orizonturile, el rămâne uimit în faţa zilelor calde ale toamnei, cu nouraşii uşori pe cerul clar şi aurul din zările prăfuite.

Constată însă că minunatul pământ negru în straturi groase nu e întrebuinţat cum se cuvine. Gunoiul se aruncă în râpi, se îngroapă. Cultura se reduce mai mult la porumb, la harbuji. Pădurile se taie sălbatec: nu mai e aproape nimic din cele douăsprezece verste împădurite, acum şaizeci de ani, până la Hotin. Vara şi iarna săcurea lucrează. Se pierde material şi timp pentru garduri, care ar puteà fi înlocuite cu mărăcini. Pe malul gol de vegetaţie al puţinelor ape mâlite doar cîte o moară primitivă. Vitele sunt închircite. Nicio măsură contra cumplitelor atacuri ale secetei, care mână imenşi nouri de colb. Bielşugul de fructe nu constituie o bogăţie a provinciei. De vii nu vorbeşte, ca unul care nu pare a fi străbătut în Sudul basarabean.

Vina e şi a ţăranilor. Ei îi apar «înceţi, greoi, ignoranţi» [2]). Trăiesc în condiţii primitive: dorm pe pământ şi transmit acest obiceiu şi coloniştilor germani, cari se întind *lângă* pat, unul cu capul pe genunchii celuilalt. Casa neaerisită, cu geamurile lipite, are un miros greu. Mobila lipseşte aproape cu totul. Imbrăcămintea e rudimentară; copiii se învârt cu picioarele goale. Pânea nu e cunoscută decît la pătura de sus, din care se alege vătaful. Recunoaşte însă că blana, sau cojocul, cureaua,

---

rale pe zi în 1838, primeşte la 1847 230. Se fac socoteli şi pentru Covurluiu în 1849. Kulemann ajunge la încheiarea că preţul se îndoieşte din zece în zece ani.

[1]) «Fast alle zwölf Schritt kluft solch ein Wipfel».

[2]) «Die Bevölkerung langsam, schwerfällig, unwissend». Şi, aiurea: «Leider sind dem Bauer Trägheit, Sich gehen lassen, Hoffnungslosigkeit zur Tardition geworden».

cizmele pentru frământat glodul pe drumurile nepietruite, deşi prund se găseşte pe alocurea aproape, sunt o potrivită adaptare la mediu. Se dau şi ştiri precise asupra gospodăriilor — până la zece fălci, falca în valoare de cincizeci de ruble — ale acestor mici agricultori, al căror caracter, a căror viaţă morală, aşà de bine prinse la Zucker, nu-l interesează de loc [1]). Descrie însă cu de-amănuntul vechea căsuţă de vergi şi lut supt stuh sau şidilă şi-i admiră albeaţa de var sau colorile: «das kleine, weisse, unschuldige, in die Steppe verlorene Häuslein». Un adevărat cort: «so klein, so luftig, so lose sind sie gebaut».

Dar, dacă astfel e muncitorul, boierul moldovean de odinioară îşi are răspunderea, şi încă mai mult parvenitul care supt noul regim i-a luat locul. Cei mai mulţi din noii proprietari, străini, nu cunosc ţara de loc; au arendaşi cari se schimbă des: şi, şapte în nouă ani. Pe o moşie de 19.000 de desetine sunt doar douăzeci şi unul de pluguri, plus o maşină cu aburi mai mult neîntrebuinţată; în lipsă de bani, administratorul trebuie să meargă 600 de verste ca să iea împrumut dela Evrei o sumă de 300 de ruble. Pe 2.000 de *morgen* prusiene nicio casă ca acelea din Germania. In astfel de condiţii ce folosesc cele douăsprezece zile de lucru pe an ale ţăranului, pe care adesea l-ar scoate de pe proprietate ca să se aducă Germani, a căror muncă e mult mai spornică. Casa cutărui arendaş, un colonel, care califică pe Germani ca «fantastici» în agricultură, n'are nici ziare măcar; ţine numai la trăsura lui cu patru cai, de care se uimeşte lumea. Izolat pe moşie, el se apără noaptea de hoţi, cercetând împrejurimile şi trăgând focuri în pădure. Nici medici, nici spiţeri, nici spitale. Administraţie nu se vede.

Târgul, oraşul nu apare. De Evrei se vorbeşte numai când se înfăţişează ţăranul care vine la piaţă cu o adevărată salbă de căţei de usturoiu. La sate, cârciumarul e Evreu.

Din cârciuma lui, foarte cercetată, preotul îşi scoate une-ori cu sila în zilele de hram credincioşii. Bisericuţa lui e foarte smerită; din cimitir în lipsa de lemne se fură braţele crucilor. E însuşi un ţăran, în casa căruia, cu deamănuntul prezentată, sunt doar cîteva uinee romîneşti lângă catehismul în ruseşte.

La şcoală, unde el, popa, e învăţătorul — şi dascălul îl ajută —, puţină frecventaţie: în cutare sat şaisprezece băieţi şi şase fete. Se predă în ruseşte, «deşi populaţia Basarabiei vorbeşte româneşte şi numai în Nord

[1]) Din limbă prinde câteva cuvinte rusite: *abory* (obor), *burian* (buruiană).

către Podolia se amestecă elemente rusești și rutene». După șase luni însă, un copil de treisprezece ani înțelege limba stăpânilor.

Și problema națională a Basarabiei se pune înaintea acestui străin cu totul neinfluențat. Anexarea a adus plecarea unora dintre Români și năpădirea unor elemente inutile sau dăunătoare: «Mulți s'au dus în Moldova, căreia-i aparținuseră mai nainte și căreia-i aparțineau supt raportul limbii, datinelor, alcătuirii pământului. Ca să umple țara, în ea însăși slab locuită, Rusia a deschis acolo un fel de slobozie ca odată Romul la Roma. Nu s'a prea uitat la pașapoarte și la alte documentări. Precupeți evrei, căpitani în retragere, coloneli, funcționari dela poștă și Dumnezeu știe ce alta au alergat acolo pentru a devenì moșieri fără a ști ceva sau a voì să știe despre agricultură [1])».

«E de regretat —, se spune aiurea, «că Basarabia a fost smulsă din corpul Statului român căruia prin identitatea de limbă ca și de caracter geografic îi aparține cu desăvârșire [2])». Cu toate că poporul nu se ocupă deocamdată decât de rachiu, cucuruz și boi, «ar puteà Statul integral român, deșì numai încetul cu încetul, să lucreze cu o putere atrăgătoare asupra unei părți integrante luate în stăpânire de Rusia. Se caută a se evità o asemenea primejdie, deșì încă îndepărtată, prin mijloacele educației, dar a celei rusești... Erà vorba deci de a se ridicà în Basarabia școli pentru limba românească, pe lângă care în a doua linie ar puteà servì cele rusești ca școli complementare. Necuprinzînd limba românească în planul școlar, s'a rostit prin aceasta rusificarea, sistematica prefacere a naționalității românești în rusească [3]).— Dar cu aceasta tot nu se înlătură

---

[1]) «Viele wanderten nun in die Moldau aus in der es früher gehört hatte und auch, in Ansehung seiner Sprache, Sitte, Bodenbeschaffenheit gehört. Das an und für sich schwach bevölkerte Land zu füllen, eröffnete Russland in ihm eine Art Freistätte wie einst Romulus zu Rom. Man nahm es mit Pässen und sonstigen Nachweisen nicht genau. Jüdische Händler, verabschiedete Kapitäne, Oberste, Postbeamte und Gott weiss was sonst noch eilte herbei um Gutsbesitzer zu werden, ohne etwas von Landwirtschaft zu verstehen oder verstehen zu wollen».

[2]) «So bleibt zu bedauern, dass Bessarabien vom rumänischen Staatskörper, zu dem es infolge seiner sprachlicher und landschaftlicher Uebereinstimmung ganz genau gehört, abgerissen ward».

[3]) «Dennoch aber könnte dieser Gesamtstaat Rumänien, wenn auch nach und nach, mit anziehender Kraft auf eine von Russland in Besitz genommenen Bestandteile einwirken. Einer solchen, obwohl fernliegenden Gefahr, sucht man mit grosser Vorsicht durch die Mittel der Bildung, aber der russischen, vorzubeugen... Es handelte sich also dann in Bessarabien Schulen für die rumänische

pericolul. Căci «şi această limbă rusească va îndemnà poate pe ţărani să cultive şi pe cea românească, dacă nu cumva guvernul ar declarâ un asemenea zel din proprie iniţiativă ca o rebeliune [1])».

Şi scriitorul german termină făcând socoteala populaţiei pe care ar avea-o acea Românie integrală: 54.000 în Ungaria, 14.000 în Bucovina, 120.000 în Ardeal, 119.000 în Confiniile Militare, 1.500 în Italia, pe lângă 1.500.000 în Moldova, 2.500.000 în Muntenia, Basarabia adăugind 383.885 de bărbaţi şi 331.387 de femei la suma totală de 6.089.770 de Români.

Vedeà bine în viitor Germanul dela 1867!

Sprache zu errichten, neben denen in zweiter Linie die russischen als Ergänzungsschulen dienen konnten. Indem man das rumänische nicht mit in den Schulen aufnahm, ist damit die Russifizierung, die systematische Umwandlung der rumänischen Nationalität in die russische angesprochen».

[1]) «Diese russische Sprache wird vielleicht die Bauern anspornen auch die rumänische zu pflegen, wenn man nicht etwa höhern Orts einen solchen aus freier Selbstbestimmung entsprungenen Wetteifer für Auflehnung erklären möchte».

PĂSTORITUL ARDELENILOR ÎN MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ
(PÂNĂ LA 1821)

DE

DR. ANDREI VERESS
PROFESOR

Şedinţa dela 29 Octomvrie 1926

In Ardeal erà obiceiu străvechiu, ca păstorii și alți crescători de vite să-și mâne toamna târziu oile şi alte vite în Moldova şi Ţara Românească vecină la iernat, iar primăvara să le aducă îndărăt, bine îngrășate.

Păstorii ardeleni dela Brașov în spre apus, prin Făgăraș până în Hunedoarà şi în Banat, își mânau oile prin trecătorile munților de miazăzì pe la Timiș și Bran, Turnu Roşu şi Vulcani până la Vodița [1]) în Ţara Românească, iar dela Treiscaune prin ținutul Ciucului până sus în Maramureș, prin trecătorile Buzăului în Ţara Românească și prin cele dela răsărit de Ghimeș: Tulgheş şi Oituz și mai cu seamă pe la vama Grozeștilor, în Moldova, în turme mari pentru iernatec [2]). Acest mânat al oilor se făceà din an în an în acelaş timp și în aceleași forme de către păstorii ardeleni, cunoscuți în toată peninsula Balcanică. Numele acestor păstori erà în genere *mocani* [3]), şi în ținutul Bârsii — după numele aceleia — *bârsani* [4]), iar pe platoul dintre Sibiiu și Făgăraş

[1]) Schela Vulcanului până la Vodiță, pomenită în porunca lui Mihail Suţu-Vodă dela 1 Fevruarie 1784 către mănăstirea Sf. Spiridon nou din Bucureşti («Analele Academiei Române», vol. XII, p. 1108).

[2]) Pomenit de Petru Maior în *Istoria pentru începutul Romînilor în Dachia* (Buda, 1812), p. 189.

[3]) Termenul de mocani îl găsim la 1741 în Iorga, *Studii şi Documente,* VI p. 220 şi la 1777 într'o orânduială a lui Grigore Al. Ghica-Vodă, «Revista Istorică», 1915, p. 217.

[4]) Cuvântul *bârsan, -ă* e derivat din Bârsa (ţinut vestit odinioară pentru oierit) prin suf. gent. *-ean. (Dicționarul limbii române,* tomul I, partea I, p. 503) şi documentar îl găsim dejà la 1740.

ţuţuieni [1]); cei din Bran se numiau *moroieni* [2]) sau numai simplu *ciobani* ori în dialectul ardelean *păcurari*, precum se numesc şi la Românii nomazi din Balcan cu termenul de *picurari* [3]) şi cu pronunţarea ungurească *păculari* [4]) sau numai *baci* — precum sunt numiţi până astăzi, mai cu seamă în regiunile ungureşti [5]), de sigur pe baza unei terminologii strămoşeşti, poate chiar dacice [6]). Pe de altă parte, Ardealul eră numit consecvent «Ţară Ungurească» chiar şi prin hrisoavele moldo-româneşti din evul mediu [7]), precum e numit până în ziua de astăzi de către păstori [8]).

[1]) Numiţi aşà într'o «carte legată» din 1785 (Urechia, *Istoria Românilor*, vol. I, p. 530) iar din timpurile mai noui la Johann Hintz, *Das wandernde Siebenbürgen* (Kronstadt. 1876) p. 35 astfel: Klasse der Viehwirthe Mokane und Czuczujane.

[2]) După foiletonul lui G. I. Pitiş din 1890, la Ovid Densuşianu, *Vieaţa păstorească în poesia noastră populară*, vol. I, p. 121.

[3]) Th. Capidan, *Românii nomazi*. Studiu din vieaţa Românilor din sudul peninsulei balcanice (Cluj 1926), p. 101.

[4]) Găsim *păcurari bârsăneşti* într'un act din 1668 (Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 511) şi *păcurari* în cererea lui Stancul Gurul din Braşov, 24 Fevruarie 1786 (Arhiva Agenţiei Austriace, în Bibl. Acad. Române) pe când, la 1742, ei se numesc simplu *păstori* (Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 363) iar expresiunea ungurească de «pakulár» o găsim dejà la cronicarul Mihail Cserei, *Mon. Hung.Hist. Scriptores, XI* (Pest, 1863) p. 481.

[5]) Numele de *baciu* (bács) îl aflăm dejà într'un document din 1542 dela Făgăraş (Hurmuzaki, *Documente* vol. XV, p. 419) şi în acte dintre 1759—62 (*Ibid*, p. 1713) şi e obicinuit şi prin Bihor (Dr. A. Adolf Schmidl, *Das Bihar-Gebirge* — Wien, 1863 — p. 167) precum şi prin cântece populare (Densuşian, *l. c.*, I, pp. 117—122) şi cu forma de băcioniţă (*Ibid.* p. 87) iar *păcurari* cetim tot acolo pe pp. 7, 8, 14—15 şi vol. II p. 18.

[6]) Susţinut de B. P. Haşdeu în studiul său despre originile păstoriei la Români; «Columna lui Traian» 1874, No. 5, p. 101.

[7]) Termenul de «Ţara Ungurească» pentru Ardeal îl găsim dejà la 1431 şi 1433/46 în documentele slavone din Braşov, Ion Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării rumîneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolul XV şi XVI* (Bucureşti, 1902) pp. 22 şi 58. Bogdan greşeşte însă (p. 41) când crede, că termenul citat ar fi numele ţării Făgăraşului, căci aceasta nu reiese nici din textul, nici din înţelesul documentului lui Vlad Voevod. Forma de *Ţara ungurească* se găseşte la 1458 şi 1460 şi în Moldova (Bogdan, *Documentele lui Ştefan-Cel-Mare*, vol. II., pp. 265 şi 279) şi se poate urmărì documentar dealungul veacurilor consecvent până la începutul veacului al XIX-lea. Aşà de pildă la 1555, se zice de cineva că a fost cu fugăria în Ţara ungurească (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 888) iar Mihai Vodă stă la 1 Iunie 1600 în Ţara ungurească la Belgrad («Revista pentru istorie, archeologie şi filologie» vol. XII, p. 223) precum şi într'un act din 1655 se scrie: în Ţara ungurească în cetatea Braşovului (Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 549) şi în 1729 (*Ibid.*, vol. VI, p. 209) pe când un act din 1742 vorbeşte de oraşul Gherlii, din Ţara ungurească (*Ibid.* vol. VI, p. 280) şi, în fine, banul Ianache Cantacuzenu scrie la 1779 în Erdial, Ţara-Ungurească. (*Ibid.*, vol. VII, p. 228).

[8]) Un cioban din Sălişte numeşte Ardealul şi azi Ţara ungurească, (*Graiul Nostru*, vol. II, (Bucureşti, 1908) p. 105).

Felul acesta curios al păstoritului, care mână din an în an un întreg strat social al unei ţări în ţări străine şi prin care păstorul e în stare să-şi părăsească vatra, soţia şi copiii pentru un timp lung (ba chiar pentru partea cea mai mare a anului) ori purtându-şi familia cu sine, a o lipsì de locuinţa ei mai comodă, băştinaşă, — există în proporţii mai mici până în ziua de astăzi [1]). Acest obiceiu strămoşesc a îndemnat în trecut întreaga jumătate a Ardealului în fiecare an la o perindare îndoită şi repeţită. Această perindare sau transhumanţă — precum foarte potrivit se numeşte — îşi găseşte însă numai în parte explicaţia în faptul că poporul român e un popor de păstori [2]), după cum se constată din diferite lucruri [3]), şi că păstoritul e o ocupaţie specială românească [4]).

Indeletnicindu-se cu păstoritul de veacuri, cu precădere, Românul are o înclinare înăscută pentru păstorit. Aşà se explică şi faptul că una din cele dintâi menţiuni documentare despre Românii din Ardeal în conexiune cu Saşii (din anul 1383) şi cu Ungurii (din anul 1407) e în legătură cu nişte oameni, cari îşi păşunau oile pe teritoriul Saşilor de pe la Cristian [5]) şi pe câmpiile dela Apahida [6]).

---

[1]) O descriere foarte frumoasă a păstoritului în forma sa de astăzi o avem dela Emmanuel de Martonne în lucrarea sa cu titlul «*La vie pastorale et la transhumance dans les Karpates méridionales; leur importance géographique et historique*» în volumul «Zu Friedrich Ratzels Gedächtnis» (Leipzig, 1904) pp. 227 — 245. Rezumat în «Convorbiri Literare» vol. XLVI pp. 122 — 127.

[2]) Cfr. teoria d-lui Ovid Densuşianu în lucrarea sa *Păstoritul la popoarele romanice* (Bucureşti, 1913) şi studiul său francez cu titlul. *La vie pastorale chez les Roumains* în «Les Annales des Nationalités» anul 1914 pp. 24 — 30. O critică a primei lucrări a lui Densuşianu de Cancel P. sub titlul: *Păstoritul la poporul român* (Bucureşti, 1913) e contrarie teoriei sale.

[3]) Dovezile privitoare sunt a se vedeà în cartea lui Densuşianu citată, unde tratează subiectul ales în 8 capitole pe baza bogatului material folkloristic adunat.

[4]) O descriere amănunţită a păstoritului Românilor din Ardeal se găseşte la Moldován Gergely, *Alsófehér vármegye román népe* (Nagy-Enyed, 1899) pp. 865 — 868.

[5]) *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, (Hermannstadt, 1897) p. 565, unde citim în contractul oraşului şi scaunului Sibiiu făcut (Grossau, 13 Ianuarie 1383) cu Românii din împrejur următoarele: «Secundus articulus est iste, quod assumpserunt ipsi Walachi, quod nunquam pascerent pecora, nec pecudes in territorio Theutunicorum nisi liberrima licentia et admissione Theutunicorum, in quorum territoriis pascerent».

[6]) In actul din Apahida, 5 Ianuarie 1470 cetim: «pro duobus homagiis duorum olahorum centum et quadraginta oves ac pecudes, vel pro quolibet pecore sedecim grossos parvos ac duos equos vigintiquatuor florenos valentes», Barabás Samu, *Codex*

O urmare firească a acestei înclinări a Românului pentru păstorit, este iubirea sa nesfârșită față de natură. Are dreptate acel pădurar ungur — Ioan *Földes* — care viețuind cincisprezece ani printre oieri români, în cărticica scrisă despre vieața lor, începe cu declarațiunea că nu se găsește pe toată suprafața pământului vreun popor, a cărui vieață să fie atât de strâns legată de pădure — dela prima sa ivire și până în prezent — ca poporul român [1]). Acestui pădurar îi datorăm și fixarea literară a faptului, că chiar și în regiuni cu locuitori de diferite națiuni, nimeni nu cunoaște așà de bine văgăunile codrilor ca Românii, cari dau numiri caracteristice până și celor mai mici creștete de munți sau celor mai neînsemnate pâraie, iar, pe de altă parte, cele mai frumoase doine le are despre oi, așà că în cântecele sale despre mioritele pierdute și regăsite se oglindește tot caracterul poporului [2]).

I

Pe lângă dispozițiunea și tragerea de inimă a poporului român, reprezintată acì cu măestrie, cred că transhumanța păstorilor e condiționată și poate fi înțeleasă mai bine prin împrejurările locale și geografice ale solului. Căci coama Carpaților din spre răsărit și mai cu seamă miazăzì, este atinsă mai curând și încălzită mai mult timp de razele soarelui și astfel clima țărilor române e mai dulce, mai statornică și mai apărată de vânturi ca părțile Carpaților din spre miazănoapte și apus, cari sunt atinse numai de razele soarelui de după prânz, din care cauză, sunt mai umede și totuș mai sărace în ierburi [3]). Afară de aceasta — după memoriul scaunelor Ciuc, Ghirghău și Cason din 1726 — în munții Ardealului, gerurile fiind tari, iarna începe curând și primăvara târziu, și neavând nici păduri de ghindă, oamenii sunt nevoiți a-și mânà vitele, oile și porcii în Moldova [4]), lucru obișnuit din veci,

---

diplomaticus Sacri Romani imperii comitum familiae Teleki de Szék, vol. I. (Budapest, 1895) p. 315).

[1]) Földes János, *Az oldh erdei pásztornépről* (Ungvár, 1907) p. 3.

[2]) *Ibid.*, p. 40.

[3]) Johann Wladimir Samec, *Die Alpen des Altlandes in Siebenbürgen* (Hermannstadt, 1865) p. 63. Este poate cea mai folositoare lucrare despre geografia, topografia climaterică, vegetativă, economică și silvică a Carpaților de miazăzì din Ardeal.

[4]) *Székely oklevéltár*, vol. VII, p. 328.

cu toate că dajdia vitelor — chiar şi la mijlocul veacului al XVIII-lea — erà mai mică în Ardeal [1]).

Acest obiceiu s'a lăţit poate şi din cauza, că în văile umede ale Ardealului (după spusa unui bun agronom, prieten al meu) *lienita* (anthrax) e mai răspândită decât pe păşunile din Moldova şi Ţara Românească, solul lor fiind mai potrivit păstoritului de oi, decât acela al Ardealului, expus unei clime prea variabile şi cu un aer prea rece de munte. Astfel e cunoscut că nopţile din August sunt prea reci şi răcoarea de noapte a nopţilor irită atât de mult sângele oilor, înfierbântat peste zi, încât le produce friguri; nici iarba devenită băloasă din pricina multor ploi nu o mănâncă vitele bucuros, deoarece ea nici uscată ca fân nu e aşà de gustoasă, ca iarba ce creşte pe şesurile şi plaiurile ţărilor române [2]).

In atari împrejurări geografice prielnice, iarba încolţeşte în Ţara Românească pe valea Dunării — după un raport oficial vechiu — mult mai de timpuriu ca în Ardeal [3]), iar, după un alt document, păşunile sunt acolo vara cele mai bune şi mai îmbelşugate [4]), lucru ce atrăgeà mult crescătorii de vite din ţara vecină. Aşà de pildă, consiliul municipal al oraşului Sibiiu declară pe faţă în anul 1704 că vitele stau flămânzite în Ardeal din cauza lipsei de hrană şi de păşuni şi crescătorii sunt nevoiţi deci a le duce în Ţara Românească [5]). Dar păşunile ardelene — după un raport oficial din 1770 — nici peste vară nu sunt îndestulătoare, iar pe câmpuri se face aşà de puţin fân, încât el de-abià ajunge chiar şi pentru armată, decum să mai ajungă şi turmelor de oi. Când

[1]) Memoriul scaunului Ghirghău din 9 Decemvrie 1702 (Ibid., p. 109) şi constituţiunea celor trei scaune unite (Ciuc, Ghirghău şi Cason) din 1744 în *Corpus Statutorum Hungariae Municipalium*, vol. I, (Budapest, 1885) p. 153 cu specificaţiunea taxelor ce trebuie să plătească Românii depe munţii scaunelor drept oierit.

[2]) Pe baza experienţelor medicului Dr. Martin Lange în studiul său cu titlul *Ueber die häufigen Viehseuchen in Siebenbürgen* «Siebenbürgische Quartalschrift» vol. I, (Hermannstadt, 1790) pp. 425—6. Are şi o traducere ungurească făcută de Goedri János şi tipărită la Cluj, 1791.

[3]) După raportul cu titlul: Den 14. November 1719. *Bericht an die Hof-Kammer*, wie die Zehenden und sonstigen Abgaben in denen 5 wallachischen Kaiserlichen Districten zu requirieren wären, und dass besonders die Siebenbürger die viele Schafe, weilen das Gras darinnen vorzüglich gegen die Donau viel früher, als in Siebenbürgen hervorkommt, hineintreiben, von jedem 10 wallachische Denar oder 7 1/2 Kreuzer bezahlen sollen. (Inregistrare contemporană. Colecţiune particulară. Ungaria).

[4]) Din actul lui Grigore Ghica-Vodă din 1751 dat păstorilor ardeleni, Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 158.

[5]) Din Sibiiu, 9 Aprilie 1704, în Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1504.

în vreun an, se face destul fân, i se ridică prețul atât de mult, încât dacă oile ar trebuì să ierneze în Ardeal, tot venitul economiei de oi s'ar cheltuì pe fân. Pentru aceasta, economia de oi a fost așà de strâns legată chiar din vechime cu pășunatul în țări străine, căci altfel nici nu ar puteà existà și reușì. Dacă deci guvernul ar interzice felul acesta de păstorit — continuă raportul citat — gospodarii vor fi siliți a-și micșorà ori chiar a-și desființà turmele, din care lucru ar rezultà o mare pagubă, atât vistieriei Statului, cât și comerțului. Afară de această pagubă e de considerat și faptul, că postăvăriile, lânăriile și industria cioarecilor are nevoie anual de multe mii de măji de lână adusă din Țara Românească, așà, că în caz că ocârmuirea ar interzice păstoritul în țările vecine, ar păgubì mult economia națională și anume industria și comerțul țării [1]). Iar dacă oierii nu și-ar puteà mâna — din orice cauză — oile lor toamna la iernatec în cele două principate române, e sigur — zice agentul austriac din București, baronul Metzburg — că ele nu s'ar puteà menține peste iarnă în Ardeal și astfel o parte însemnată a populațiunii și a contribuabililor Ardealului și-ar pierde izvorul principal de venit [2]).

Ce sancțiune oficială cuminte, logică și concisă și ce motivare simplă a datinei vechi, născute din împrejurările geografice, cum și a manifestării sociale de vieață se oglindește în acest raport oficial, vieață primejduită necontenit de către deregătorii guvernului din Viena cu vederi mărginite, de a fi înfrânată, ba chiar și înăbușită cu totul, numai din pricina că păstorii cari își mânau primăvara turmele lor îndărăt din țările române, aduceau câteodată niște boale de vite în Ardeal [3]) ori poate pentrucă o parte din ei nu se întorceà regulat în țară!

Majoritatea păstorilor cari plecau din Ardeal în țările române se recrutà din Români brașoveni, făgărășeni și sibiieni, însă se aflau între ei și Sași brașoveni și râjnoveni [4]), precum și ceangăi unguri din cele Șaptesate și Săcui din Treiscaune, cari mergeau cu deosebire în Moldova

[1]) Raportul Guvernului Ardealului către împărăteasa Maria Tereza din Sibiiu, 30 Iulie 1770. (Colecțiune particulară. Ungaria).

[2]) Relațiunea lui Metzburg din București, 1 Octomvrie 1787, (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, p. 338).

[3]) O poruncă a Guvernului Ardealului din 12 Octomvrie 1727 prin care se interzice mânarea vitelor în Moldova, din cauza bolii de vite, se menționează în «Siebenbürgische Quartalschrift», vol. III (anul 1793) p. 302.

[4]) Așà găsim Sașii dela satul Râșnovul din ținutul Brașovului la anul 1793 pe munții din Prahova («Analele Acad. Române», vol. XV, p. 827).

aproape de ei, unde îşi găsiau şi concetăţeni în ceangăii judeţelor Bacău, Neamţu şi Roman şi dealungul Siretului, peste care treceau bucuros până la Prut, în timp ce păstorii de prin regiunea Bistriţii îşi mânau oile în Bucovina, pe munţii Câmpulungului.

Reieşeà din natura lucrului, că oraşele şi comunele interesate din Ardeal îşi mânau oile pe munţii cei mai apropiaţi, despărţiţi de ele numai prin coama Carpaţilor. Astfel braşovenii şi râjnovenii păstoreau pe munţii dela Predeal şi Sinaia, Săcuii din Treiscaune pe munţii din Vrancea, păstorii din ţinutul Făgăraşului pe munţii Argeşului, sibienii pe aceia din Gorj, iar proprietarii de vite din Târgul-Săcuesc (Kézdivásárhely) îşi păşunau oile pe muntele Kecskés şi Jiroş, după nişte norme şi între limite vechi, cari se repetau din an în an. Dreptul de păşunat le erà asigurat de către proprietarii munţilor respectivi prin hrisoave vechi, iar dacă munţii aparţineau Statului — ca de pildă munţii păstorilor din Târgul Săcuesc — comunele îşi procurau recunoaşterea privilegiilor lor dela fiecare Vodă, care urmà pe tronul ţărilor române [1]. Dealtfel drepturile câştigate erau sancţionate chiar de tradiţia veche şi în vigoare, aşà că nu se pomeneà, ca vreo comună să-şi pască oile sale pe vreun munte care aparţineà vreunei alte comune. Rar se întâmplà vreo samavolnicie sau pâră între diferiţii păstori veniţi în ţară.

Numele oamenilor cari se ocupau cu păstoritul oilor în Moldova şi Ţara Românească, vecine cu Ardealul, erà — dela veacul al XVII-lea încoace — *ungureni*, chiar şi oficial, fără deosebire de naţionalitate [2]) şi păstorii, ca străini, se bucurau dealungul veacurilor de privilegii mai mari ca pământenii, poate din cauză că prin produsele lor de lăptărie şi altele aduceau un aport însemnat bogăţiei statelor, în cari erau primiţi. Din punct de vedere administrativ, bârsanii erau supuşi autorităţilor competente locurilor de păşunat ocupate, mai târziu însă, la înfiin-

[1]) Oraşul Târgul Săcuesc (Kézdivásárhely) are 9 documente de acest fel dela Domnii Moldovii (dintre anii 1652 — 1734) publicate de d-l Iorga în «Buletinul Comisiei Istorice a României», vol. 2 (Bucureşti, 1916) pp. 193 — 198.

[2]) Numele de Ungurean (şi Ungureni) îl găsim într'un act dela 1695 (Iorga, *Studi şi documente*, vol. V, p. 339) dela 1708 şi 1710 (în «Bul. Com. Ist.» vol. II, pp. 260 şi 196 dela 1724 cu Vasile Ungureanul vătaf de ciobani (Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p 143) dela 1784 în porunca lui Mihai Suţul («Analele Acad. Române», vol. XII, p. 1108 dela 1785 şi 1791 (Urechia, *Istoria Românilor*, vol. I, p. 529 şi IV, p. 276) precum şi dela 14 Decemvrie 1794 în pitacul la ispravnicii din Jiul-de-Sus şi la vătaşii de plaiu, ca ciobani ungureni («Analele Acad. Române», vol. XV, p. 817) şi aiurea.

țarea consulatelor (în ultimul pătrar al veacului XVIII) aparțineau ca cetățeni austriaci — numiți de Români sudiți — cercului de activitate al agenților cesaro-crăiești austriaci, prin cari își înaintau și plângerile lor eventuale contra deregătorilor țărilor, în cari trăiau vremelnic.

Păstorii veniți din Ardeal erau susținuți întotdeauna de către acești deregători sau mai bine zis de către stăpânire, văzând că aduc un folos însemnat țării. Însă se purtà mare grijă ca nu cumvà să se strecoare printre acești «sudiți» alți oameni (indigeni ori chiar alți ardeleni) folosindu-se de privilegiile lor. Astfel ținerea lor în evidență și controlul lor permanent cereà un aparat special de slujbași, bine instruiți. Păstorii ardeleni se «plângeau» însă mereu din pricina «dajdiilor mari» și al altor sarcini, a căror reducere o cereau în fiecare an, așà că nu e de mirat, dacă chiar și un Domn generos și cu inimă, cum erà Constantin Brâncoveanul, pierzându-și cumpătul față de păstorii brașoveni — într'una din scrisorile lui — le dădù de știre, că cui nu-i va plăceà după cum este de veci, să nu-și mai aducă «bucatele» să le hrănească aici în țară, ci să și le ție acolo [1]), unde se află.

II

Ca așezământ, păstoritul ardelenilor erà organizat astfel: Câte un păstor mai cu stare își strângeà (ca un fel de antreprenor) un număr mai mare de oi și alte vite de pe la boieri, orașe, comune și economi, pe cari le mânà în turme anumite — el însuși ori oamenii lui — în țările române. Acest fel de antreprenor se numià — chiar dela începutul veacului XVII — *scutar* [2]) ori *stăpân* [3]) și avansà la acest titlu din simplu păcurăraș, cu timpul, îndată ce-și puteà alcătuì o turmă-două din venitul său [4]). Fiecare turmă îș aveà *vătaful* ei, iar peste vătafi erà pus un *vechil*, răspunzător de întreagă cireada de oi scutarului, pe

[1]) Scrisoarea lui Constantin Brâncoveanul către brașoveni, din 9 Iulie 1706, Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 371

[2]) Cunoaștem acest termen încă din anul 1638 și 1656 din socotelile domeniului Făgărașului; Takács Sándor, *Rajzok a török világból*, vol. II, (Budapest, 1915) p. 313. Recensiunea studiului autorului numit făcută de Silviu Dragomir cu titlul de «*La vie de notre ancien peuple pastoral*» în «Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale», anul 1912, pp. 18 — 24.

[3]) Acest termen întrebuințat astfel există numai la Hintz, *l. c.*, *p.* 37.

[4]) Dintr'un act dela 1754 la Iorga, *Studii și documente*, vol. V, pp. 516 — 517.

care-l înlocuià și reprezentà față de autorități în absența lui; pe când mânarea proprie și întreținerea oilor erà încredințată ciobanilor, îndeletniciți de copilărie cu acest meşteşug, ajutați în munca lor de niște *simbriaşi* sau *birişi* [1]), cum erau numiți cu termen unguresc.

Păstorii se şi asociau între dânșii pe comune sau rudenie, pentru ca să poată câştigà mai bine pe lângă o comunitate mai întinsă de afaceri, iar cu desvoltarea aşezământului păstoritului, oierii bârsani — la începutul veacului al XIX-lea — şi-au format chiar o «companie» specială [2]).

Despre mărimea turmelor și cirezilor mânate din Ardeal în țările române, ne putem alcătuì o ideie oarecare, dacă știm, că în anul 1622 cetatea Făgăraş aveà 16.984 oi, curtea din Porumbacul de Jos 5414 și cea din Comana de Jos 4417 oi pe câmpiile Țării Românești [3]); că turma orașului Brașov erà atât de mare — chiar și pe la mijlocul veacului al XVII-lea — că de pildă în anul 1644 din pricina unor țigani, un boier își putù reține pe moșia sa 2500 de oi drept amanet până la regularea afacerii sale [4]), iar peste o sută de ani oraşul Brașovul și cele 9 comune din împrejurimea sa aveà 4685 capete de vite mari și 93.412 de oi la pășune în Țara Românească [5]). Tot pe vremea aceasta (la 1757) Petru Luca și-a strâns și a mânat 117 boi în Țara Românească, unde numărul oilor şi vitelor creșteà necontenit [6]).

Pentru a evità abuzuri, bârsanii erau datori — din cele mai vechi vremuri — a-și comunicà în fiecare an lista oamenilor lor stăpânirii, așà că, în toamna anului 1675, când Mihail Hermann din Brașov a căpătat permis de a ține 7 ciobani pe lângă oile sale din Țara Românească, Domnul țării îl amenință sever, ca «să fie oameni străini, bârseani, fără bir și fără nici o gâlceavă, iar oameni de țeară să nu fie nici unul» căci de s'ar aflà numai un singur «om de țeară» printre ciobanii aceia,

[1]) Numele de simbriaşi apare într'o cerere a lui Iuon Besul şi tovarăşi din Mercurea (Reismarkt) 25 Fevruarie 1793. (Arhiva Agenţiei Austriace, leg. 58).

[2]) Cunoaştem de pildă Compania oierilor din ţinutul Bârsii, dintr'un act al ei dat în Satu-Lung-Săcele, 19 Maiu 1803. (Ibid., leg. 58).

[3]) Ștefan Meteş, *Păstori ardeleni în Principatele-române* (Cluj, 1925), p. 7. Studiul acesta e un extras din «Anuarul Institutului de istorie naţională», vol. III (pp. 293—355) cu un anex folkloristic, *Din vieața păstorilor ardeleni în Principatele-române*, pp. 65—77.

[4]) Actul din 10 Fevruarie 1645 la Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 146.

[5]) După un act din 8 Septemvrie 1765, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1730. Dar cuvântul e cunoscut şi în Moldova; Meteş, *l. c.*, p. 5.

[6]) Pe baza scrisorii lui Alexi căpitan din 16 Aprilie 1760, Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, p. 72.

pentru acel unul să nu fie scutiţi nici ceilalţi şi stăpânul lor să fugă din ţară [1]).

Această castă de oameni, formată de oieri şi păstori nu aveà alt cerc de gândire afară de oaie, căci ea socoteà în oi şi tot ce aveà dela ele, luându-şi şi simbria, şi venitul tot în oi, pe lângă cari se orânduià chiar şi mersul cugetării şi întreaga vieaţă a fiecăruia.

După o învoeală din anul 1549, păstorii domeniului din Făgăraş primeau dela Sfântul Gheorghe până la Sfântul Dumitru de fiecare 100 de oi câte două, haine de două ori pe an şi o parte din pieile oilor moarte; afară de aceasta mai aveau câte o mierţă de grâu pe lună şi o parte din brânză, din care erau datori să facă la început zilnic câte un caşcaval şi cu cât oile creşteau, câte două, dela Sfântul Urban încolo, iar când oile se înţercau, chiar câte trei [2]). Aceasta formà un venit cinstit, cum se cade, dacă ştim, că pe vremea aceasta — la 1556 — păstorul puteà aveà dejà pentru douăzeci de piei de oaie o şubă (sarică) bună şi un venit şi mai însemnat, dacă vedem, că peste câţiva ani (la 1571) preţul unei piei de oaie erà de 12½ bani (denari), a pielei de berbeci 20 bani şi a ţapului 25 bani, pe când o piele întreagă de vacă nu costà mai mult de 40 bani, una de bou 60 bani şi nici pielea de vulpe — foarte căutată — nu erà mai scumpă de 40 bani [3]).

In Maramureş, cu prilejul plăţii dărilor în anul 1625, vedem că păstorii primeau câte o oaie şi 16 parale de fiecare turmă de câte douăzeci de oi [4]). Aceasta alcătuià astfel un venit net mai bine de 5% care creşteà cu vremea, ba se mai şi mărià prin şiretlicurile păstorilor, săvârşite cu gândul să aibă cât mai multe oi.

Controlul acestor şiretlicuri se făceà de către vameşii dela hotarul ţării, numiţi pe vremuri *schileari*, cari dispuneau de o ceată de «martalogi» cu căpitanul lor, cari, la porunca vameşilor, prindeau pe oierii, cari nu vroiau să plătească de bună voie, luându-le cu sila vama ce se cuvenià să o plătească stăpânirii [5]).

---

[1]) Scrisoarea din 26 Noemvrie 1675 la Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, p. 264.

[2]) După raportul lui Matei Duczó din 29 Iunie 1549, Takács, *l. c.*, vol. II, pp. 278 — 279.

[3]) Vezi datele amănunţite dela 1556 până la 1571 în *Monumenta Comitialia regni Transylvaniae*, vol. II, p. 66 şi 380.

[4]) La Takács, *l. c.*, vol. II, pp. 305 — 306.

[5]) Din porunca dată schilearilor dela Câineni, dela 3 Ianuarie 1695, (Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 339).

Guvernul vienez stăruià cu îndârjire să desfiinţeze păstoritul ardelenilor de prin ţările române, mai cu seamă din motive de igienă zootehnică, cu toate că ocârmuirea Ardealului adică aşà numita «gubernie» precum şi consulii din Moldova şi Ţara Românească erau contra acestei stăruinţi, chiar din interesul firesc al Statului. Aceşti consuli ori agenţi — precum erau numiţi pe vremuri — observau cu ochi proprii şi de aproape toate foloasele ce se trăgeau din acest fel de păstorit de către supuşii lor, cari se ocupau cu acest meşteşug; dar cu toate acestea trebuiau să întrebuinţeze o mare dibăcie, pentru ca să poată convinge guvernul lor despre avantajul acestei meserii, şi tocmai din două rapoarte consulare aflăm cu deamănuntul felul cum se desfăşurà această transhumanţă de vite şi oameni, care se repetà an cu an în aceleaşi condiţiuni.

După raportul agentului din Bucureşti, Fleischhackl (din anul 1816), oierii ardeleni îşi strângeau oile toamna şi porniau cu ele după Sântă-Mărie spre plaiurile din Ţara Românească, mai cu seamă la bălţile de pe valea Dunării, acoperite cu trestie şi răchită, unde găsesc adăpost bun de iarnă şi păşune bună, iar primăvara, după ziua Sfinţilor Constantin şi Elena, îşi mânau turmele îndărăt în Ardeal, unde petreceau vara [1]).

Această transhumanţă dela munte la şes se face până în ziua de astăzi după anumite forme şi ceremonii bisericeşti. Aşà păstorii intră mai întâiu în biserică la rugăciune şi apoi îşi iau rămas bun dela familiile şi comunele lor, ca şi un marinar, care niciodată nu ştie, dacă îşi mai vede satul unde s'a născut. . ., apoi turma se pune în mişcare în şirag mare, împreună cu tot calabalâcul trebuincios la facerea brânzei. Şirul lung al păstorilor şi oamenilor lor, cântă din fluer nişte doine ademenitoare şi triste, până ce ajung la câmpie, adeseori până în Basarabia. Aşà se desfăşoară această emigrare voluntară în Ardeal până în ziua de astăzi [2]), dar e foarte interesant şi caracteristic, că la fel este şi la Românii macedoneni de sub poala Pindului [3]), unde acest obiceiu

[1]) Pe baza expunerii a trei bârsani, *Graiul Nostru*, vol. I. pp. 122 — 123.

[2]) Păcală Viktor, *A Nagyszeben vidéki resindárok lakóhelye és életviszonyai*, «Földrajzi Közlemények» anul 1905 pp. 322 — 323 şi Victor Păcală, *Monografia comunei Răşinariu* (Sibiiu, 1915) pp. 291 — 297, despre prăsirea vitelor şi despre oviculturǎ.

[3]) Serbarea plecării la păşune a Românilor din Macedonia ne-o descrie Demetrie Bolintineanu în urma călătoriei sale din 1858 în *Călătorii la Românii din Macedonia* (Bucureşti, 1863) şi după dânsul Moldován Gergely, *Alsófehér vármegye román népe*, p. 864. Mai pe larg şi sistematic Th. Capidan, *l. c.* pp. 120 — 126, în capitolul «Coborîrea oilor la şes» şi în alte locuri ale acestui studiu preţios.

strămoşesc s'a desvoltat dealungul peregrinărilor vecinice şi s'a cristalizat întregul meşteşug al păstoritului, cu multele sale apucături, obiceiuri, credinţi, superstiţiuni [1]) şi întreaga ei poezie, la fel toate, aproape în toate locurile unde se găsesc Români şi unde au ajuns păstori români.

Mulţi dintre păstorii ardeleni veniţi în ţară — urmează agentul austriac — pe de o parte, pentrucă acasă nu au păşune destulă, iar pe de alta, pentrucă după iernurile grele nu-şi pot cumpărà fân oilor lor decât numai făcând datorii, îşi iau cu chirie păşuni de vară în munţii vecini cu hotarul ţării lor, de unde îşi trimit cu uşurinţă — şi fără vamă — brânza, untura şi lâna ce şi-au făcut, iar ce le mai rămâne de prisos din produsele acestea le vând în ţară pentru ca să-şi poată achità datoriile făcute peste vară. Chiar şi creditorii lor le dau numai în acest caz bani cu împrumut, pe când dacă n'ar puteà petrece vara cu oile lor în ţară, ar trebuì să-şi vândă cu încetul multe oi. Acest fel de economie are şi avantajul, că oile bătrâne şi sterpe se îngraşă pe păşunele bune şi vânzându-le apoi măcelarilor, oierii pe banii căpătaţi îşi cumpără alţi miei şi astfel contingentul de oaie rămâne neatins, ba chiar devine reîmprospătat. Păstoritul acesta de vară nu poate fi aşadar păgubitor nici pentru vistieria guvernului, căci oierii îşi plătesc dajdiile şi acasă în Ardeal. Agentul nu putù da astfel alt răspuns Inaltului Guvern al Ardealului la întrebarea aceluia, că în ce chip s'ar puteà constrânge oierii ardeleni ca să se întoarcă regulat peste vară în ţară; propuse însă, ca să fie interzis, ca ei să treacă şi peste Dunăre adică pe teritorul propriu zis al Turciei [2]).

Din raportul mai vechiu al agentului Raicevich din Iaşi (dela 1786) mai aflăm, că oile au fost mânate peste vară dela şes la munte, deoarece, pe când oaia ţigaie birueşte caldul verii la marginea vreunei păduri şi, cu ape bune, oile bârsane se prăpădesc în zăduful de vară, în care se îmbolnăvesc şi slăbesc. Dintre aceste două feluri de oi, ţigaia e mai nobilă, având lână scurtă şi subţire şi carne gustoasă, pe când lâna oaei bârsane e lungă, dar groasă şi carnea ei mai puţin bună. Oaia ţigaie însă nu e prea răspândită în Moldova, unde nici nu se ţine bine, deoarece adusă acolo capătă în anul al doilea lână mai groasă, iar în anul

[1]) Moldován Gergely, *A magyarországi románok* (Budapest, 1913) capitolul XVIII: *A román juhászat*, pp. 422 — 458.

[2]) Raportul agentului Fleischhackl din Bucureşti, 15 Iunie 1816. (Colecţiune particulară. Ungaria).

al treilea degenerează cu totul şi se face la fel cu oile moldovene [1]). Aceasta erà pe semne cauza că oile ardelene se găseau întotdeauna în număr mai mic în Moldova, care nu e destul de potrivită creşterii oilor [2]), cu toate că acolo se luà dela bârsani oierit mai mic ca în Ţara Românească.

Pentru a cunoaşte bine diferitele rase, trebuie să ştim, că în Moldova şi Ţara Românească erau cunoscute şi crescute următoarele cinci feluri de oi:

1). Oaia ţigaie (Ovis hispanica L.) cu o carne foarte gustoasă, care se datoreà pelinului (vermuth) cu care se hrăneà pe câmpuri, având şi o lână lungă şi fină;

2). Oaia ţurcană sau bârsană, o speţă ungară (Ovis longicauda L.) cu o lână groasă şi carne mai puţin gustoasă;

3). Oaia tătară (Ovis laticauda L.) cu coadă groasă, cea mai potrivită pentru îngrăşat şi astfel foarte rentabilă, având însă carne puţin bună şi lână de calitate simplă [3]);

4). Oaia stogu cu lână ordinară [4]);

5.) Oaia soroca (din regiunea Soroca din Moldova) având ciudăţenia dela natură, că are o coastă mai mult ca celelalte oi şi afară de aceasta e fenomenal, că dacă oaia-sorocă e dusă în alte ţinuturi, la al treilea an mielul ce fată nu are decât coastele obişnuite, iar oile aduse de prin alte locuri la Soroca, mielul ce fată la an are o coastă mai mult de cât măsa [5]). Această oaie curioasă e preţuită mai cu seamă pentru carnea ei, pentru care negustorii greci — chiar la începutul veacului XVIII — exportau

---

[1]) Cartea lui Raicewich apărută anonim sub titlul *Osservazioni storiche, naturali, e politiche intorno la Valachia, e Moldavia* (Napoli, 1788) şi ediţiunea ei germană, Ignaz Raicewich, *Bemerkungen über die Moldau und Wallachey* (Wien, 1789) pp. 21 — 26. O traducere germană mai bună decât aceasta a făcut-o profesorul Piehl, tipărită la Strassburg, 1790.

[2]) Din relaţiunea lui Merkelius din Sibiiu, 18 Septemvrie 1788, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, p. 507.

[3]) *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788—1789 und 90 durch die Dacischen und sarmatischen oder Nordlichen Karpathen*, vol. II, (Nürnberg, 1791) pp. 82 — 83.

[4]) I. A. Vaillant, *La Romanie* (Paris, 1845) vol. III, p. 24.

[5]) *Demetrii Cantemiri principis Moldaviae Descriptio Moldaviae* (Bucureşti, 1872) pp. 30 — 31 şi ediţia românească (Bucureşti, 1875) pp. 30—31. Interesant e, că despre acest fenomen ale oilor-sorocene pomeneşte şi Sulzer (în opera sa despre Români, vol. I, p. 61) afirmând însă tocmai contrarul celui ce spune Cantemir, întrucât zice, că oile numite au o coastă mai puţin ca altele.

din ea mai mult de 60.000 bucăți anual la bucătăria sultanului, deoarece Turcii țineau carnea de oaie mai scumpă și gustoasă decât toate celelalte cărnuri, chiar și din motivul, că erà mai ușor de mistuit [1]).

Oaia-sorocă delicată cum erà, nu se prea ținea de către bârsani, cu toate că lâna ei erà foarte căutată, celelalte însă erau așà de mult prețuite de ei, iar încrucișarea lor așà de perfecționată, încât lâna produsă concurà cu «merino», iar pieile crețe ale mieilor mici erau duse de negustori până în Persia, de unde apoi ajungeau pe piețile Apusului ca blănuri de «persian» și «astracan» [2]).

Afară de aceste oi, în Moldova mai erà cunoscută 6) *pârnaia*, având lâna cea mai bună și 7) *mistruganca*, iar pentru tăiat mai prețuite erau caprele, din cari țapii se vindeau întotdeauna mai bine ca orice berbec de oaie [3]).

După cercetările moderne, oaia țurcană este speța strămoșească și cea mai răspândită, chiar și din motivul, «că având o piele groasă și lână lungă, este ocrotită — după mărturisirea unui autor specialist — de frigul iernii și suflarea cu ger a vânturilor și afară de aceasta, fiind obișnuită la un traiu mai simplu, îndură bine iarna» [4]) și astfel chiar și oamenii din trecut au observat că țurcana e mai trainică decât țigaia, căci, învățată la aer de munte, nu pătimeà de căldură și astfel erà ținută mai cu seamă de către ardeleni [5]).

In ce privește rentabilitatea oilor, e interesant, că ele fată de obiceiu doi miei, din cari unul se cuveniă — după datina veche — păstorului; iar lână dădeà oaia bârsană câte patru funți (două ocale) pe an, dar oile mai prețioase mai puțină [6]). Această rentabilitate formà un venit însemnat, dacă știm, că la sfârșitul veacului al XVIII-lea ocaua de lână se vindeà cu 12—15 creițari, lâna mai subțire cu 30 creițari, pe când un țurcan întreg nu costà mai mult de 1 fiorin sau 1.15 fiorini, iar țigaia

[1]) După Cantemir, *l. c.*, p. 31.

[2]) Vezi Hacquet, *l. c.*, p. 83.

[3]) Din tabela de prețuri a agentului austriac din Iași, 14 Iunie 1817, N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, (București, 1902) p. 263. Despre numirile de oi (Juhnevek) a sris George Alexics în revista «Nyelvtudomány» 1909, pp. 319—320.

[4]) Dr. Szentkirályi Ákos, *Erdély juhai* (Kolozsvár, 1923) p. 5. In literatura română avem monografia lui Constantin D. Dițescu, *Contribuțiuni la studiul oilor țigăi și țurcane ca producătoare de lapte*, București, 1911.

[5]) Sulzer Joseph, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. I., (Wien, 1781) p. 57.

[6]) După Raicevich, ediția originală (italiană) p. 70.

2—2 ½ fiorini. Pe de altă parte, carnea de oaie era atât de preţuită în Moldova şi Ţara Românească, că se vindeà ocaua cu 4—6 creiţari, va să zică îndoit mai scumpă decât carnea de vacă [1]).

Iată o dare de seamă scurtă — făcută pe baza rapoartelor oficiale — a păstoritului ardelenilor în ţările române, pe care sunt în stare să o întregesc cu multe amănunte noui, culese din materialul de documente publicat, cum şi din cercetările mele arhivistice. Ocupat cu această chestiune interesantă—timp de treizeci de ani,—am dorit să fac o mică *istorie pragmatică* a trecutului păstoritului ardelenilor în ţările române, cu atât mai vârtos, cu cât acest trecut, precum şi istoricul aşezământului acestuia important nu ne e cunoscut până acuma dintr'o lucrare mai compendiară. Primul studiu scris în româneşte e al d-lui *N. Iorga* din anul 1905 despre «Bîrsanii păstori» [2]) iar un al doilea scris de părintele Ştefan *Meteş* a apărut, după ce am predat Academiei Române manuscrisul lucrării de faţă [3]).

III

Păstoritul ardelenilor în ţările române, această activitate socială însemnată, se desfăşurà de veacuri în forme atât de simple şi într'un chip atât de patriarhal, încât — din vremurile vechi — nu a lăsat aproape de loc urme scrise. Astfel e foarte caracteristic, că, pe când guvernul umanitar al împăratului Iosif II, între altele, dorià să sistematizeze şi această ocupaţie în cadrul general al unui guvernământ bine orânduit şi în vederea acestei dorinţi foarte justificate, împăratul însuş trimise o adresă oraşelor ardelene, ca să facă cercetări prin arhivele lor privitoare la chestiunea păstoritului în trecut, nu s'au găsit nicăieri documente despre dreptul de păşunat al ardelenilor în ţările vecine [4]) şi din toate arhivele, câte erau în ţară, numai arhivul bisericesc al capitolului din Alba Iulia trimise — după mari investigaţiuni — confedera-

[1]) Datele lui Sulzer din 1781, *l. c*, vol. I., pp. 58 — 59.

[2]) Apărut în «Studii şi documente», vol. X, pp. 362 — 393 cu un anex documentar de 25 acte dintre anii 1644 — 1765.

[3]) Vezi, citat mai sus, p. 9.

[4]) Rescriptul magistraturii oraşului Braşov din 26 Noemvrie 1786 şi al oraşului Bistriţa, din 27 Noemvrie 1786 către Guvernul Ardealului. (Colecţiune particulară. Ungaria).

ţiunea principelui Mihai *Apafi* din 1685 încheiată cu Ţara Românească, care conţine un articol privitor la chestiunea cercetată [1]). Dar chiar şi acesta erà aşà de uitat, încât nici guvernul Ardealului nu ştià de el, încât fiind întrebat de către Curtea vieneză în privinţa vechimii acestui obiceiu de a păstorì în ţările române, s'a dat răspunsul oficial — în vara anului 1770 — că acest lucru e obişnuit cam de 50 de ani [2]). Memoria Guvernului dealtfel nu erà greşită, însă se thereà, probabil, la faptul, că *organizaţia* şi *reglementarea păstoritului* ardelenilor prin Moldova şi Ţara Românească a ajuns pe tapet numai în primăvara anului 1721 întâiaşidată, când inspectorul vamal Ioan *Macskási* a făcut un regulament, prin care s'a decretat (chiar în articolul întâiu) că bârsanii sunt datori a-şi mânà oile într'un anumit loc aproape de frontieră, pentru ca să fie acolo numărate de către vameşii «hărminţiei», dela cari vor aveà «ţedule» corespunzătoare, cu obligaţia ca să le prezinte la întoarcere şi de s'ar găsì la noua numeraţie un număr mai mare decât erà la ieşirea oilor din ţară, prisosul se va confiscà ca marfă de contrabandă, afară dacă vor puteà adeverì, pe lângă paşaportul lor, felul cum s'a sporit acel număr de oi.

Această reformă erà introdusă cu consimţimântul stăpânirii din Ţara Românească, deoarece aflăm, că cu prilejul ieşirii oilor din Ardeal se plăteà după fiecare turmă de câte 600 oi 1 ½ fiorini ori zloţi, iar după turme de 700—800 oi câte 2 fiorini, plătindu-se şi alţi 3 fiorini pentru ţidula primită, care trebuià să fie legalizată şi de către plăieşii dela hotar, ca nu cumva să se facă vreun abuz cu ele [3]).

Păstoritul ardelenilor în ţările române nu a fost niciodată desbătut în dietele ţării în timpul existenţei de 150 de ani a principatului Ardealului, cu toate că «ordinele» aveau grije permanentă de toate chestiunile sociale şi economice, ocupându-se mult cu creşterea vitelor şi protejarea ei faţă de străini. Din norocire, ne-au rămas însă câteva hrisoave ale Domnilor munteni, pe baza cărora putem adeverì documentar, că aşezământul acesta erà obişnuit chiar din veacul al XIV-lea. Aşà Mihai (fiul lui Mircea) confirmă la 5 Iunie 1418 privilegul pe care-l dăduse părintele său comunii Cisnădie (Heltau) ca Românii de acolo să-şi poată

[1]) Din raportul Guvernului Ardealului dela Sibiiu, 29 Martie 1787 către împăratul Iosif II ca răspuns la ordinul din 12 Octomvrie 1786. *(Ibid.)*.

[2]) Rescriptul Guvernului Ardealului din Sibiiu, 30 Iulie 1770. *(Ibid.)*.

[3]) Raportul lui Ioan Macskási din Sibiiu, 29 Aprilie 1721, (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1585).

paşte turmele lor în munţii ţării sale, [1]) iar Vladislav Dan Vodă dă voie — în anul 1452 — pârgarilor din Braşov, ca de aci înainte oamenii lor să umble slobozi şi fără bântuire prin ţara lui, să se hrănească şi să n'aibă grije de nimica, şi «să ne ţinem — zice Domnul — de aşezământul cel vechiu, dela cei dintâi Domni, şi voi şi noi» [2]). Un alt document — tot către braşoveni — e dela Laiota Basaraba, din anul 1474, în care Vodă declară pe faţă că, de când l-a miluit Dumnezeu cu Ţara Românească, a lăsat să umble în bună voie cu oile şi porcii lor prin ţara sa, însă de acum înainte nu va lăsà acest lucru numai acelora, cari îşi vor înscrie dobitoacele la vătafii ce sunt puşi pe marginea ţării şi vor plătì pentru păşunat gorştină, iar de va află că niscaiva păstori vor intrà în ţară fără ştirea vătafilor, pe aceia îi va tăià şi le va luà şi dobitoacele cu totul [3]).

Vechimea aşezământului păstoritului ne-o mai dovedesc şi datele dintre anii 1521—28, când vedem «knezi» români din Răşinari, Cacova şi aiurea umblând pe la Domnii şi boierii din Ţara Românească ca să le dea voie de păşunat [4]), precum şi o scrisoare din care aflăm, că domeniul din ţinutul Făgăraşului aveà o învoeală cu Domnul Ţării Româneşti, în virtutea căreia, supuşii lor au reciproc drept de păşunat pe munţii lor [5]).

Amenințarea cu moartea în caz de contravenţie, cuprinsă în scrisoarea lui Laiota Basaraba, ne explică — după părerea mea — şi faptul, că păstoritul ardelenilor în ţările române nu mai dispune de alte mărturii scrise, căci să nu uităm, că în vremurile vechi oamenii erau mai cucernici şi aşezaţi, decât mai târziu, poate şi din cauza pedepselor severe, deoarece cea mai mică infracţiune erà pedepsită cu moarte sau cu ciuntiri, până şi la începutul veacului al XVIII-lea [6]). In consecinţă, oamenii timpurilor vechi păzeau bine cuprinsul orânduelilor şi continuau şi

---

[1]) Hurmuzaki, *Documente*, vol. I/2, p. 502 retipărit din Engel, *Geschichte der Moldau und Walachei* (Wien, 1801) p. 164. (Data documentului e deslegată de mine).

[2]) Ioan Bogdan, *Documente şi regeste*, p. 59.

[3]) Documentul citat; *ibid.*, p. 79.

[4]) Din socotelile Sibiiului; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, pp. 844—852.

[5]) După scrisoarea lui Demetrie Gerdey, castelanul cetăţii Făgăraşului, din 22 Septemvrie 1542; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 419.

[6]) Intr'o cronică braşoveană citim următoarele: Die 26. [Decembris] 1705 sein einem Walachen beide Ohren abgeschnitten, weilen er Briefe (von dem Herrn Pekri Lörincz der Kuruczen Generalen anhero geschickt) hereingebracht, selbe aber nicht alle an Tag gegeben, und wie er visitieret worden, sind dieselbe bei ihme funden worden. Er

păstoritul după datinele vechi păstrate din tată în fiu. Astfel și urmele scrise ale acestei ocupațiuni încep numai atunci să se înmulțească, când moravurile devenind rele, atât păstorii, cât și vătafii, cari erau meniți a păzì menținerea ordinei, au început să comită fărădelegi, cari trebuiau apoi pedepsite prin fel de fel de porunci și orândueli.

Felul și modul în care se desfășurà păstoritul oilor în vechime îl cunoaștem din pana cancelarului Ardealului, istoriograful contele Niculae *Bethlen*, care în legătură cu evenimentele anului 1662 ne-a lăsat în memoriile sale o admirabilă descriere a vieții și activității păstorilor români.

Acești păstori — zice Bethlen — trăiesc de veacuri în fundul văilor, ca în niște republici mici separate, ale căror membri nu au nici o legătură cu ceilalți locuitori ai Ardealului. Capul familiei este în acelaș timp preot și jude, care dimineața și seara stă la rugăciune cu casnicii săi, ținând și judecată între ei. Acești oameni trăiesc slobozi, așà că numai atunci merg la proprietarii lor de moșii (de carĭ cu dreptul aparțin) când vreau să se căsătorească, ei având dreptul de a-i căsătorì și apoi odată pe an, când fac socoteală despre oile primite și produsele lor, cu o preciziune și cinste exemplară. Văile și le părăsesc acești păstori la sfârșitul verii, când își mână oile în locurile băltoase de pe marginea Dunării în Țara Românească, unde ele găsesc și iarna iarbă verde printre stufișuri. Primăvara apoi, se întorc și dau socoteală despre banii primiți dela cumpărătorii de oi turci și de produsele oilor, ceeace formează partea mai mare a venitului boierilor nemeși din Ardeal. In văile lor, păstorii acești se întrețin numai cu lapte de oaie, din care fac un fel de pâine și din ea pe urmă o băutură covăsită și trebuie să fie o sărbătoare mare, când își taie vreun miel. Veșmântul lor îl fac din lână, iar în cap poartă niște căciuli mari de oaie. Femeile și copiii lor sunt îmbrăcați la fel cu bărbații și trăesc așà de retrași în mijlocul oilor lor prin munți, încât nu se ocupă de loc de tovarășii lor și cu ce se întâmplă în lume [1]).

---

soll von den Kurutzen geschickt sein worden; *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. VII, (Brassó, 1918) 603.

[1]) *Memoires historiques du Comte Betlem Nikos*, I. partie (Amsterdam, 1736) p. 274 — 281. Există două traduceri ungurești ale acestor memorii și anume una cu titlul: *Bethlen Miklós ifjukori életének... leirása* (Kolozsvár, 1804) și alta cu titlul: *Gróf Bethlen Miklós történeti emlékrajzai* (Pest, 1864) unde pasagiile folosite se află pe pp. 257-264, respectiv 153 — 156. Sunt dator adevărului, observând că descrierea contelui Bethlen fu folosită aproape verbal (fără însă să o citeze) de Paul Hunfalvy, în lucrarea sa cu

O completare plină de poezie a acestei schiţe, o formează descrierea păstorului român făcută de contimporanul săsesc al lui Bethlen, Ioan *Troester*, care zice că cea mai plăcută ocupaţie a Românului e păstoritul, pe care-l duce vara în munţii răcoroşi, unde iese cu toată averea sa, păscându-şi caprele cu botul lat şi oile grase, iar pe lângă ele oierul cântă din fluerul său (lung de un cot şi jumătate) nişte doine duioase despre «verişoara» sa ori «băciţa» lui — întocmai ca în bucolicile poezii ale lui Virgil — în aşà manieră că nici zeul *Pan* nu le-ar puteà imità cu toţi zeii săi din pădure [1]. Tot aşà de cunoscut erà păstoritul Românilor şi altor autori unguri din Ardeal [2], supt ochii cărora el se desfăşurà într'o formă veche, comună tuturor.

Această vieaţă abià s'a schimbat — chiar în împrejurările ei noui — căci şi în ziua de astăzi, găsim în munţii Ardealului destui păstori, cari trăesc dela vârsta de 8 până la 80 de ani vara şi iarna prin păduri, fără să vază locuri mai populate de câteva ori în vieaţa lor, pe cum observă amintitul pădurar ungur [3].

Menţiunile oficiale ale păstoritului ardelenilor în ţările române sunt însă puţine în legislatura şi literatura istorică a Ardealului. Una o aflăm

titlul: *Magyarország ethnographiája* (Budapest, 1876) pp. 507 — 508 şi *Ethnographie von Ungarn* (Budapest, 1877) p. 355, precum şi cartea sa: *Die Rumänen und ihre Ansprüche* (Wien, 1883) pp. 192—194. Dealtfel descrierea contelui Bethlen despre păstoritul Românilor a fost tradusă (în parte) şi publicată în româneşte de către Ştefan Meteş *l. c.*, pp. 75—77.

[1]) Johann Troester, *Das Alt und Neu Teutsche Dacia* (Nürnberg, 1666), pp. 345—346: «Die Wallachen sind fast alle Vieh-Hirten und Ackersleute, doch haben sie an den Schafen den meisten Lust, mit denen begeben sie sich im Sommer in das kühle Gebirg, wie die *Afri armentarii* mit aller ihrer Haab und Gut, da sie als die sichere *Tityri* ausgestrecket zu sehen können, wie die breitnaesichte Ziegen, und die fette Laemmer an den heckichten Klippen hangen, da unterdessen der Wallachische *Corydon* auf seiner wol anderthalb Elen langen Floethen, ein Liedlein von seiner *Vereschoare* oder Schaeferin aufmachet, dass es wol *Pan* mit allen seinen Waldgoettern nachzumachen schwer fallen sollte. Mit einem Wort, was *Vergilius* in seinen *Bucolicis* je beschrieben hat, das siehet einer an diesen *Tityris*, als *in viva praxi*, aufs lustigste».

[2]) La Iosif *Benkő*, cetim în opera sa *Transsilvania*, tom. I (Vindobonae, 1778), p. 129: «Oves (cornibus compressis, lunatis) multis ubique turmis coluntur, et non pauca earum millia in Valachia ac Moldavia hibernant, iterum ad pascua reducenda» — iar romancierul Francisc *Komdromy* zice în cărticica sa cu titlul *Pártküzdelmek. Korrajz Erdély történelméből* (p. 13) că păstorii români ţin vara oile lor pe păşunile grase şi răcoroase din munţii Ciucului şi al Ghirghăului, iar toamna se strâng «ca rândunicile» ca să treacă cu turmele lor de oi pe târlele din Ţara Românească şi apoi în bălţile Dunării, unde găsesc şi iarna iarbă dulce şi verdeaţă proaspătă.

[3]) Földes János, *l. c*, p. 40.

în tratatul de alianță a principelui George *Rákóczy I.* încheiat cu *Matei* Vodă Basarab în ziua de 23 Octomvrie 1638 la București, prin care Matei Vodă se obligă a da în toți anii, la păresimi (adică 6 Martie stil nou) suma de 5000 fiorini de arginți «bani buni» din decima oilor transilvane ce pasc în Țara Românească, cu făgăduiala ca această contribuțiune să rămână nestrămutată în vieața sa [1]).

Acest obiceiu de a plăti principelui Ardealului un onorar anual (din oieritul ce se luà dela păstori) după oile mânate la pășunat în Țara Românească datà din timpul de după moartea lui Bethlen, respectiv dela Leon și Alexandru Vodă [2]), ei fiind cei dintâiu cari luau «dijmă» dela oile ardelenilor; așà că la stăruința principelui George Rákóczy, Matei Basarab se obligă cu toată boierimea în ziua de după Sfântul Petru și Pavel 1635 — printr'un contract special — de a-i trimite în fiecare an (pe ziua de Sfântul George) un donativ de 5000 fiorini și un cal turcesc frumos «princiar» împodobit cu toate hamurile trebuincioase și un altul de căpăstru [3]). Și cu toate că această obligație a fost stipulată în toamna anului 1638 chiar prin *tractat*, plata această erà, firește, jignitoare pentru Domnii români și așà vedem că Matei-Vodă — puțin după moartea bătrânului Rákóczy — trimite în primăvara anului 1649 un sol anumit la noul principe (tânărul George Rákóczy al II-lea) rugându-l să renunțe la această «dare» pe motivul că nu se mai mână multe oi ca mai înainte vreme în țară, așà că nu are folos după ele, iar țara a sărăcit rău. Trimisul lui Vodă intrând însă în curtea sfetnicului Ioan Kemény, acesta s'a împotrivit în această chestiune, zicând că lucrul atinge autoritatea principelui și a confederației făcute cu Vodă de tatăl său, iar în ce privește scuza că nu se prea mână oile în țară, aceasta se întâmplă din pricina că boierii se poartă rău cu oierii, pe cari îi storc nemilos, cum s'a întâmplat și anul trecut cu oile brașovenilor [4]).

O altă urmă oficială a păstoritului conține *Pravila* țării Ardealului cu numele de «Approbatae Constitutiones» redactată în

---

[1]) M. Mitilineu, *Colecțiune de tratatele și convențiunile României cu puterile străine* (București, 1874) p. 65. Trebuie să menționez, că Dițescu folosind această ediție, zice p. 13) tocmai contrariul despre conținutul tratatului și anume, că principele Rákóczy erà obligat la plată.

[2]) Din relațiunea lui Ioan Kemény dela 30 Aprilie 1649, *Mon. Hung. Historica Diplomataria*, vol. XXIII (Budapest, 1874) p. 17.

[3]) Documentele în «Török-magyarkori történelmi emlékek», vol. IV, pp. 244—246.

[4]) Relațiunile lui Kemény, *l. c.*, pp. 15—16.

anul 1653 după care «toţi acei, cari îşi mână «bucatele» în marginea Ţării Româneşti ori a Moldovei sau şi le pasc în Jiu, de le-ar vinde atât în târle, cât şi altfel, sunt datori a plătì vistieriei impozitul fixat (hărminţia) fiind obligaţi vameşii administratori ai hărminţiei de a procedà contra defraudatorilor. după articolele prescrise de lege» [1]). Iar cea din urmă menţiune o găsim în actul de confederaţiune citat, al principelui Apafi, care fiind încheiat, după lungi tratative cu boierii munteni delegaţí, în ziua de 1 Iunie 1685 în cetatea Făgăraşului, stabileşte în mod legal prin articolul 11 în următoarele exerciţiul păstoritului ardelenilor în Ţara Românească:

«Aceia dintre locuitorii ţării cari îşi vor mânà vitele de păşunat sau bună pază, iar nu pentru neguţătorie într'o altă ţară, vor aveà slobozenia, fără să plătească dajdia de unul la treizeci, nici vamă ori vreo altă plată, nici oamenii de pe lângă vite, nici după vite, iar când acelea se vor mânà îndărăt, oamenii să fie lăsaţi slobod fără nici o supărare şi piedică; însă de s'ar aflà la luarea în seamă obişnuită niscaiva oameni de prin Ţara Ungurească în Ţara Românească, dacă se vor adeverì cu scrisuri bune, că sunt de aicea, să nu sufere nici o bântuială şi să nu fie împovăraţi cu nici un fel de sarcină» [2]).

Precum se vede, guvernul lui Apafi a asigurat păstoritul ardelenilor în ţările române cu cea mai mare liberalitate, care s'a şi desvoltat astfel în mod vădit. Economia oilor dealtfel erà favorizată şi ocrotită întotdeauna atât prin legile Ardealului, cât şi prin acelea ale Ungariei, de care aparţineau munţii Maramureşului. Aşà de pildă, ordinele ţării hotărăsc în dieta dela 1563 din Pojon, ca Rutenii şi Românii, până şi aceia, cari nu au case, ci trăesc în colibe şi ţin un număr mare de vite, să plătească întotdeauna numai jumătate din impozitul fixat. Această hotărîre fiind replicată după patru ani, a fost întregită cu un nou privilegiu şi anume, că aceia dintre păstorii români cari sunt scutiţi de bir, să nu fie înscrişi în condică [3]).

[1]) *Approbatae Constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum* (Varadini, 1653) p. 57 sub Partis 2. tit. 12, Art. IX.

[2]) *Monumenta Comitialia regni Transylvaniae*, XVIII, p. 343. Membrii comisiei muntene au fost: Matthaeus Canthakuzenus dapiferorum magister, Barbul Mileskul banus Kraiovensis ac Serban [*]) Vintilla Spatar, Illustrissimi Transalpinae vaivodae consiliarii ad id per dictum Illustrissimum vaivodam et Status dicti regni Transalpinae specialiter delegati.

[3]) *Monumenta Comitialia regni Hungariae*, vol. IV, p. 579 şi vol. V, pp. 143 — 144.

[*]) Cetit şi tipărit greşit: Korban.

Aceste câteva vechi hotărîri pare că au decretat obiceiul juridic tradițional într'o formă foarte liberală. Insă dieta ardeleană din primăvara anului 1578 fu și mai liberală, când hotărî, ca cine nu are decât 32 de oi să nu fie conumerat la dajdie; dar cine are numai 50 de oi și altă avere nu, acela să fie înscris și să plătească 99 denari, fiind scutiți însă popii români [1]). Dacă luăm în considerație că prețul unei oi pe vremea aceasta erà de 40 denari, atunci birul acesta, care corespunde prețului a 2½ oi nu se poate luà de greu, cu atât mai puțin, cu cât Statul ocroteà în mod sever oieritul față de orice daună. Așà de pildă, după hotărîrea dietei din anul 1568, hoțul care a furat *o singură oaie trebuià spânzurat*, dacă însă furtul erà săvârșit de mai mulți, atunci fiecare dintre hoți trebuià să depună prețul oaiei în mâna păgubașului, plătind și satului (unde s'a comis furtul) fiecare câte un zlot de vin. Oaia erà ținută mai presus de orice alt lucru și aceasta ne-o dovedește foarte caracteristic hotărîrea, că în cazul când valoarea vreunui lucru furat nu ar atinge aceea a unei oi — adică 40 denari — hoțul să nu fie omorît, ci să fie chinuit pe roată, după care osândă, să plătească apoi păgubașului prețul lucrului furat [2]).

E firesc că în raport cu creșterea sarcinilor țării creșteau și impozitele. Așà în anul 1593, trebuià să se dea dejà dela fiecare 3 oi sau capre câte un denar, dajdie de trei ori mai mică decât aceea a vitelor mari, de cari se plăteà câte un denar de cap: însă valoarea mai mare a oaiei ne dovedește hotărîrea ca la porci să se plătească numai după 5 bucăți câte un denar. Vremurile răsboinice au împovărat însă așà de mult vistieria țării, că după 15 ani (în primăvara anului 1607) se luà dejà dela fiecare oaie ori capră câte un denar, dacă însă impozitul întreg al vreunui econom nu atingeà suma de 10 denari, atunci denarii aceștia trebuià să-i plătească ca impozit personal [3]).

Față de aceste biruri simțitoare, Statul se silià a protejà pe economii de oi prin decretul adus în dieta ținută la Turda în anul 1577, după care orice negustor din Ardeal ori Ungaria aveà voie să strângă vite mari prin țară și să le vânză în așà numitele «locuri de depozit» negustorilor, cari veneau din țări străine; însă oi, berbeci și simile nu au drept nici indigeni, nici străini să strângă și să le scoată din țară.

[1]) *Monumenta Comitialia regni Transylvaniae*, vol. III, p. 127 și 134.

[2]) *Ibid.*, vol. II, p. 342.

[3]) Decretul dietei din 1593, *ibid.*, vol. III, p. 422 și acela din 1607, vol. V, p. 466.

Locurile de depozit fixate erau pentru negustorii veniţi din Ţara Românească şi Moldova «hoştatul» Braşovului, iar pentru oamenii cari veneau de pe la Caransebeş, Lugoj ori Lipova, piaţa din Sebeşul-Săsesc [1]). O scutire de sub această hotărîre strictă se puteà aveà numai dela principe, ceeace s'a decretat prin lege în dieta anului următor, cu cuvintele, că cine ar scoate din ţară berbeci, oi, ţapi şi capre fără ştirea Domnului, acela îşi pierde vieaţa şi averea, iar cine ar aflà astfel de oameni, poate să-i ia vitele ce duce cu el, este însă dator de a da omul pe mâinile principelui [2]).

Desvoltarea economiei oilor erà menită să o servească şi decretul anului 1593 prin care s'a hotărît ca comerţul cu piei crude de miei şi alte vite să nu se facă decât numai de meseriaşi, fiind însă interzis exportul pieilor [3]); iar comerţul legal cu piei fu organizat prin tariful vamal din anul 1603, după care trebuià plătit vistieriei dela fiecare 100 de oi şi capre câte 3 zloţi, iar dela 100 de miei câte 1 zlot înainte de Sfântul Ioan şi după el 3 zloţi, pe când de 100 de piei de oaie şi capră se luau 50 denari, iar, dacă erau tăbăcite, câte 1 zlot şi 50 denari; după pieile de miel să plăteà însă de fiecare 100 de bucăţi câte 25 denari, fie că erau crude, fie tăbăcite [4]). Pentru ca să avem o idee aproximativă de valoarea monetară a acestor impozite trebuie să ştim, că după «limitaţia» din anul 1609, se vindeà în Ardeal: un miel bun cu 35 bani, unul mai slab cu 28 bani, o oaie stearpă cu 80 bani, un ţap cu un zlot, un berbec bun cu 85 bani, iar o piele mare de ţap cu 60 bani, una de capră cu 45 bani, pe când o piele de berbec costà 32 bani şi una de miel 25 bani [5]). Cererea de marfă erà însă mare şi în creştere, aşà că preţurile acestea trebuiau majorate mereu, ajungând în 15 ani la un surplus de 20—30% astfel, că un berbec de trei ani se vindeà cu un zlot şi 35 bani, unul de un an cu 76 bani, cu toate că după un an (în 1626) aceste preţuri, afară din cale de mari, au scăzut mult [6]).

E de prisos a urmărì mai departe fluctuaţia preţului oilor dealungul vremurilor, care justifică numai principiul comercial al cererii şi ofertei, arătându-ne însă creşterea permanentă şi naturală a economiei oilor.

---

[1]) *Ibid.*, vol. II, p. 117.

[2]) Decretul dietei din 5 Maiu 1578, *ibid.*, vol. III, p. 134.

[3]) *Ibid.*, vol. III, p. 418.

[4]) Tariful vamal din 1603, *ibid.*, vol. V, pp. 192 — 193.

[5]) *Ibid.*, vol. VI, pp. 132 — 134.

[6]) După hotărîrea dietei din anul 1625, *ibid.*, vol. VIII, p. 275 şi 328.

Această creştere se observă şi după anul 1690, când Ardealul încetând a fi principat independent, a ajuns sub stăpânire austriacă. Observăm totdeodată că păstoritul ardelenilor în ţările româneia un avânt repede, cu toate dările şi plăţile de acolo, cari sunt mereu în creştere. Astfel, în Ţara Românească, oierii ardeleni erau nevoiţi a plătì în anul 1719, câte 5 polturaci de fiecare oaie, dar toamna, plata se ridică deodată la 10 bani româneşti, ceeace făceà $7 \frac{1}{2}$ creiţari austriaci. Ajungând însă acum Oltenia sub stăpânire austriacă, ocârmuitorii acelei provincii au impus şi ei un impozit special asupra bârsanilor, contra căruia păstorii din Sălişte se plângeau mult municipiului Braşovului, dela care aşteptau ajutor. Tot în toamna acestui an, a introdus şi guvernul turcesc dela Constantinopol un nou impozit, acela al *văcăritului*, care făceà dela o vacă cu viţel ori o iapă cu mânz câte 1 zlot şi 15 creiţari, iar dela vite fără viţel şi mânz câte 45 creiţari. Funcţionarul ocârmuirii austriace din Craiova, vameşul ungur Ioan *Szendrei* a dus o corespondenţă întreagă cu Guvernul Ardealului pentru ca să scutească sudiţii austriaci de a plătì impozit după vitele lor ce le aduceau la păşunat în Ţara Românească; Vodă însă nu consimţì la acest lucru şi astfel, oierii ardeleni, vrând-nevrând, trebuiau să plătească şi ei birurile prescrise indigenilor, găsindu-se însă formula, ca negustorii de vite să fie obligaţi a plătì şi impozitul bârsanilor pe lângă cei 3 bani, la cari erau obligaţi [1]).

Introducerea dajdiei văcăritului a provocat um resens mare în toată ţara, deoarece ea fu desfiinţată abià câţiva ani mai înainte (la 1714) de către Ştefan Cantacuzino Vodă prin cartea sa de afurisenie, în care suprimă această «dajdie nedireaptă, silnică şi fără de lege» zicând ca să fie afurisiţi toţi urmaşii săi, cari ar aduce-o iarăş peste capul norodului, ca un vrăjmaş al ţării şi al folosului celui de obşte [2]), hrisov de anatemă, pe care cuceritorul Vodă l-a repetat peste puţin din nou [3]).

Judecând imparţial, am însă impresia că aceste dajdii nu prea apăsau pe păstorii ardeleni — cu toate jalbele şi plânsorile lor — căci ei mânau

[1]) Den 26. Februar 1719. *Geisslitzerischer Bericht aus Crajova,* dass die Siebenbürger Schafe von jedem so viel sich in der Heerde befinden, 5 Polturaken bezahlen müssen. Den 8. Mai detto. *Provisor Geisslitzerischer Bericht aus der Österreichischen Wallache von Okna,* alle zehendbare Gegenstände betreffend, und dass die Siebenbürger Schafe 10 wallachische Denar bezahlen und 2 Denar vor das Auslöschen. (Inregistrare contemporană. Colecţiune particulară Ungaria).

[2]) Cu veleatul de 4 Martie 7222 la Iorga, *Studii şi documente,* vol. III, pp. 94 — 96.

[3]) *Hrisov pentru desfiinţarea văcăritului a l lui Ştefan Cantacuzino dat în Bucureşti, 4 Maiu 7222 (1714)* în Bibl. Acad. Române, Foi volante.

în ţările române din an în an mai multe oi şi astfel ocupaţiunea aceasta a lor prosperà mereu. Aşà de pildă după registrele vameşilor din Sibiiu, Braşov, Oituz şi Ghimeş precum şi ale vătafului de plaiu din Făgăraş, se aflau la iernatec în Moldova şi ţara Românească în anul

1753	oi	244.265,	cai	474,	porci	2538	şi vite mari	5704
1767	»	255.247,	»	5636,	»	7322	» » »	3477

adică în total 204.982 şi 269.682 de vite şi dobitoace [1]). După o altă specificaţie oficială, în anul 1767, numărul dobitoacelor scoase din ţară erà următorul: 204.597 oi, 3229 cai, 4480 vite cornute şi 432 porci, iar în 1768 numai oile singure 210.570 şi în anul 1769 următor 350.574 [2]). Pe la sfârşitul veacului însă, numărul oilor ardelenilor mânate la păşune în Ţara Românească se evaluà oficial dejà la un milion şi jumătate, iar acela al vitelor cornute şi al cailor la 80.000 [3]), pe când în Moldova (în anul 1783) nu ţineau mai mult de 50.000 de oi [4]).

Traficul păstoritului oilor — care rentà bine — erà altfel influenţat şi de către împrejurările şi urmările răsboaielor, dar cu toate acestea păstoritul creşteà într'una şi în raport cu regulamentele aduse în privinţa exportului de animale şi mai cu seamă în privinţa igienei zootehnice, cu care guvernul Ardealului se ocupă permanent.

Urmele acestei organizaţii igienice se ridică până în vremea împărătesei Maria Tereza, care poruncì în toamna anului 1756 ca să se instaleze pe frontiera Moldovei şi a Ţării Româneşti câte un aşà numit institut de contumaţie sau «lazaret» în care până şi oile trebuiau să zacă 42 de zile de frica ciumii, iar păstorii de pe lângă ele stăteau acolo sub paza chirurgilor delegaţi [5]). Acest termen lung a fost scăzut mai în urmă —în anul 1770—la 28 şi apoi la 22 de zile, însă independent de acea inovaţie erà susţinut şi termenul mai strict de 42 de zile, mai cu seamă de către «Comisiunea Sanitară» care erà de părere să se suprime de către guvern atât păstoritul oilor în ţări străine, cât şi exportul lor, precum se cereà şi din partea împărătesei. Faţă de această pretenţiune a Curţii vieneze, guvernul Ardealului a stavilit însă observaţiunea foarte justă,

[1]) Originalul în colecţiune particulară, Ungaria.

[2]) La Takács, *l. c.*, vol. II, p. 317.

[3]) Din relaţiunea lui Merkelius dela 22 Ianuarie 1792, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX p. 587.

[4]) Raicevich din Iaşi, 2 Decemvrie 1783, *ibid.*, p. 149.

[5]) Porunca împărătesii Maria Tereza către Guvernul Ardealului din Viena, 5 Noemvrie 1756. (Colecţiune particulară, Ungaria).

că el nu e în stare să pășuneze miile de oi pe terenul țării în timpul contumației, nici să facă atâtea institute de contumație necesare pentru controlul vitelor și al oamenilor, deoarece nu are nici loc, nici izlazuri, ba nici oameni destui la acest lucru [1]).

Argumentarea guvernului ardelean erà așà de convingătoare, încât însuș președintele susnumitei comisiuni sanitare, doctorul Chenot a cedat și guvernul hotărî deci în vara anului viitor 1771 ca termenul contumației să fie numai de 7 zile și acest termen să se prelungească numai atunci, dacă s'ar primì știri de noui cazuri de boală. Oierii cari se întorc din țările române să steà însă 36 de ore afară de linia contumației, iar oile să și le tunză încă în Țara Românească, dincolo de hotarul țării. In ce privește apoi proiectul guvernului, ca păstorii ardeleni să-și mâne oile și vitele mai bine în Banat și în alte părți ale Ungariei, susnumita comisiune e de părere, că acest lucru ar venì mai scump, decât dacă oierii și-ar mânà oile și mai departe în Țara Românească, iar aceia din Maramureș în Moldova — după cum sunt obișnuiți — ceeace se va puteà face și de acì înainte cu folos, ținându-se seamă de regulele igienice prescrise [2]). Guvernul însă a trebuit să fie indulgent față de oieri, chiar și în urma amenințărilor lor, repețite fiecare an, că de nu va scădeà zilele de contumație la 7 vor fi nevoiți a rămâne cu totul în țările române, ceeace ar aduce mari pagube atât fiscului, cât și populației țării, deoarece nu va aveà impozite, iar acesta din urmă nici carne, nici brânză [3]).

IV

Păstorii ardeleni cu oile lor de pe pășunile din țările române nu erau amărîți de aceste regulamente igienice — eșite în timpurile mai din urmă — ci în primul rând de dajdiile, abuzurile și sâcâelile nesfârșite ce trebuiau să le sufere «în țară» în tot timpul pășunatului, pe de o parte, din pricina tiraniei și caliciei boierilor proprietari, iar pe de alta, din cauza lăcomiei oamenilor stăpânirii și a beilicgiilor veniți dela Stambul pentru strângerea oilor cuvenite anual acolo.

Oierul care treceà cu oile sale din Ardeal în țările române, trebuià mai întâiu de toate să facă învoială cu proprietarul muntelui ales de

[1]) Rescriptul Guvernului Ardealului din Sibiiu, 30 Iulie 1770. *(Ibid.)*.

[2]) Rezoluția Guvernului Ardealului din 9 Iulie 1771. *(Ibid.)*.

[3]) Din raportul orașului Brașov, dela 30 Aprilie 1758, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1706.

dânsul şi apoi al izlazului, şi mai târziu — dacă voià să şi ierneze în ţară — a bălţii, unde dorià să-şi pască dobitoacele, pentru ca să fie în linişte. Arenda ce plătià se numià de obiceiu *adetul muntelui* [1]) şi acesta variind pe regiuni în genere se achità în natură, adică în oi şi produsele oilor. Aşà de pildă în Moldova, în anul 1630, Moise Movilă Vodă referindu-se la un obiceiu din strămoşi, hotăreşte ca pentru păstoritul oilor, aduse în ţară, să se dea de fiecare turmă câte 12 berbeci, cum a şi rămas până la sfârşitul veacului [2]). Pe de alta, în veacul al XVIII-lea, se primesc bucuros şi bani drept arendă şi aşà aflăm, că în anul 1742 un oier, care ţineà 18 munţi în arendă, plăteà de brânza făcută câte 3 parale de fiecare oca [3]). Afară de această plată, oierul erà dator să plătească stăpânirii *bani de păşune* şi *vamă*, decretate asemenea de tradiţii vechi, cu toate că ele se fixau an cu an de către Domnii ţării după mersul timpului, perspectivele recoltei, ba chiar după direcţiunea stării politice şi a ţinutei voevodului către locuitorii ţării stăpânite bine-rău de el, din mila sultanului. Mărimea acestor dajdii depindeà astfel adeseori chiar şi de sufletul şi felul de gândire al Domnului faţă de norodul ţării, pe care-l storceà ori lăsà mai slobod, precum îi venià poruncă dela Constantinopol sau uneori pentru a-şi face parale cu cari să-şi poată achità datoriile făcute la Poartă pentru a ajunge domnitor, plătind cu greu camăta lor de uzură, lucru cu care se scuzau de multe ori pentru dajdiile mari chiar şi cei mai credincioşi şi buni Domni ai ţărilor române.

Această mizerie produsă de birurile grele justifică în parte şi pe proprietari pentru atitudinea lor severă faţă de bârsani, înfrânaţi însă permanent de către stăpânire; cu atât mai mult, că în timpurile vechi erà interesată toată nobilimea ungară la acest păstorit, nu numai aşanumita «sărăcime» a ţării. Aşà ştim din primăvara anului 1638 de afacerea de oi a lui Mihail *Mikes*, turmele căruia moldovenii nu voiau a le slobozì, omorându-i chiar şi o slugă [4]), pe când în anul 1662, găsim berbecii lui Ştefan *Vargyas* în Ţara Românească, pentru cari intervine Constantin *Cantacuzenu* la Vodă [5]), iar din toamna anului 1707, avem

[1]) Aşà vine numit în porunca citată a lui Constantin Brâncovean-Vodă din 1706, Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, p. 371.

[2]) Actul citat, *ibid.*, vol. VI, p. 3.

[3]) *Ibid.*, vol. VI, p. 248.

[4]) Din poruncile principelui Gheorghe Rákóczy I, din 22 Maiu şi 4 Iunie 1638 în această afacere; «Történelmi Tár» 1885 pp. 754 — 756.

[5]) Scrisoarea lui Constantin Cantacuzen din Bucureşti, 22 Aprilie 1662, Vajda Emil, *A Vargyasi Daniel-csaldd a közpdlydn* (Budapest, 1894) p. 262.

o carte de scutire a Domnului Moldovei pentru păstorii lui Petru *Bánffi*, cari «le grijesc şi le păstoresc bucatele Dumisale», ca să le dea «foarte bună» pace în ţara sa [1]). Cu toate aceste porunci, samavolniciile oamenilor erau la ordinea zilei. Aşà scaunele Ciuc, Ghirghău şi Cason se plâng în vara anului 1728 că moldovenii anul trecut şi chiar anul acesta au ocupat mai mulţi munţi ai lor, şerpuindu-se întâiu «*pe nebăgate*» în Ardeal şi aşezându-se apoi pe câte un munte dela hotarul ţării [2]), pe când din turmele lor proprii, cari le treceau în Moldova, li s'au luat în anul 1736, doi cai şi 30 de oi dela un singur proprietar [3]).

Locuitorii oraşului Breţc (din Treiscaune) precum şi păstorii «scaunului» vecin al Ghiurghăului îşi păşunau oile de veci în linişte pe câţiva munţi apropiaţi ai Moldovei, însă în primăvara anului 1753, moldovenii i-au alungat cu arme, împreună cu oile lor, pentru care samavolnicie a intervenit Cancelaria ardeleană din Viena atât la Domnul Moldovei, cât şi la Sultan [4]). In anii ce urmau s'a întâmplat iarăş, că mocanii, voind a-şi mânà îndărăt oile avute în Moldova, vătafii nu le-au dat voie sub cele mai perfide cusururi, aşà, că la jalba lor, Poarta otomană a somat pe Domnul ţării prin firmanul din vara anului 1761 ca slujbaşii săi să nu mai îndrăznească să împiedece pe oieri în ocupaţiunea lor, pe care o au în ţară de veci [5]). Această poruncă nu a avut însă mare rezultat, deoarece vătafii moldoveni au tras cu puştile asupra ardelenilor cari stăteau cu oile lor în munţii de deasupra apei Oituzului şi, stricându-le stânele, le «dijmuiră» oile şi le luară fânul făcut. Din pricina aceasta, oierii se jeluiră într'una de moldoveni între anii 1763—68 stăpânirii [6]) şi se vede că şi aceste neajunsuri au contribuit mult la faptul, că nu-şi prea mânau oile în Moldova. Bârsanii, de altfel, aveau să se jeluiască chiar şi de Domnul Moldovei, zicând că le ia mai mult decât se obişnuià şi urmarea acestei jalbe fu tacrirul ieşit de la Poartă în toamna anului 1767: Callimache Vodă să vază bucuros pe bârsani şi să nu cuteze să le ia mai mult de 6 piastri pe an, cu atât mai puţin, cu cât în virtutea tractatului de pace, bârsanii aveau slobozenie de păstorit în ţară şi ei nu

[1]) Cartea de scutire a lui Mihail Racoviţă din 26 Noemvrie 1707 (Iorga, *Studii şi documente*, vol. IX, p. 25.)

[2]) *Székely oklevéltár*, vol. VII, p. 337.

[3]) Memoriul Naţiunii Săcuieşti *ibid.* pp. 382 — 383.

[4]) Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, p. 9.

[5]) Fermanul din 20 — 30 August 1761, *ibid.* vol. VII, p. 26.

[6]) Vezi actele în Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, pp. 32 — 53.

puteau să fie împovărați cu nici un fel de dajdie sau plată afară de dajdiile obișnuite ale țării [1]).

Nu ne prea putem mirà dacă această poruncă nu a avut succesul dorit, deoarece agentul Raicevich raportează — chiar peste 17 ani — că jalbele economilor de vite nu se iau niciodată în considerare, ba cu toate că firmanele din anii 1741 și 1743 sunt încă în vigoare, Domnul țării le-a urcat impozitul anual cu 15.000 de piastri. La aceasta, împăratul Iosif dădù ordin agentului său dela Poartă ca să comunice acest lucru guvernului turcesc, cunoscând însă din experiență cu ce greutate se poate aveà dela Turci vreo sumă vărsată, a somat guvernul Ardealului, ca să instruiască pe oierii interesați, prin circulară, ca să se țină strict la dispozițiunile fermanului și să nu plătiască nici un ban mai mult. Această poruncă a fost publicată fără întârziere în municipiile județelor Hunedoara, Sibiiu, Făgăraş, Treiscaune, Odorheiu și Turda, precum și în municipiile orașelor Sibiiu, Brașov, Sebeșul Săsesc, Orăştie și Bistrița [2]), din care cunoaștem astfel și limitele regiunilor, ale căror păstori își mânau vitele în țările române.

In interiorul acestei limite cei mai mulți oieri trăiau pe teritorul dintre Sibiiu şi Mercurea, pe așà numitul domeniu al Branului, care ajunse apoi în proprietatea Braşovului, în ținutul Făgărașului și în cele Şapte sate din împrejurimea Brașovului. In Treiscaune erau mai cu seamă oierii din Brețc și Covasna, iar în județul Ciucului locuitorii din Bilbor și din satele din apropierea trecătorilor Tulghieșului și Ghimeșului aceia, cari își mânau oile și vitele sistematic în cele două țări române, urmând obiceiul strămoşesc [3]); atrași însă și de faptul, că în țările române trăiau mai liniștit, plătind biruri mai uşoare ca acasă și apoi mulți erau, cari dezertau înaintea «cătăniei» ca să nu fie înrolați pe cine știe câți ani.

Economia oilor se făceà în modul cel mai întins pe teritoriul dintre Săliște și Mercurea, respectiv locuitorii acelei regiuni — și mai cu seamă oierii comunelor Poiana și Rod — se pricepeau cu deosebire la ea și erau și cei mai cu stare. Aceștia erau pe vremuri scutiți cu totul de dajdii și chiar mai târziu nu se puteà luà dela ei decât jumătatea impozitului

[1]) Relațiunea agentului austriac din Terapia, 1 Septemvrie 1767, *ibid.*, vol. VII, pp. 39 — 40.

[2]) Rescriptul împăratului Iosif II către Guvernul Ardealului din Viena, 22 Noemvrie 1784. (Colecțiune particulară. Ungaria).

[3]) După Hintz, *l. c.*, pp. 36 — 37.

stabilit, însă, mai în urmă, ajunseră sub stăpânirea directă a Sașilor sibieni, cărora le plăteau dajdiile anuale prin vătaful lor special, care aveà și drept de judecată asupra lor pe întinsele câmpii ale munților[1]), conducând și treburile multiple ale păstoritului supușilor lor în Țara Românească. Cei mai buni și iscusiți în ocupațiunea păstoritului și a economiei oilor sunt însă — până în ziua de astăzi — rășinărenii (în regiunea Sibiiului) cari au desvoltat această ocupație strămoșească până la gradul de artă [2]), pe când în facerea brânzeturilor cei mai dibaci sunt poienerenii; poate și din motivul, că ei își duc și muierile cu ei în țară (împreună cu copiii) și «băcițele» le sunt de mare ajutor în mânuirea laptelui și a cașului [3]).

Agentul Raicevich, primind dela Viena traducerea celor două firmane pomenite mai sus, observă uimit în ele, că pe când sultanul Mustafa fixă oieritul în 8 aspri de fiecare oaie, Domnii țărilor române luau mai mult dela sudiți, care lucru nu se putù explicà altfel — după dânsul — decât că ei nu au publicat textul firmanelor originale, ci numai un extras al lor în traducere românească, în care Domnii au înscris dela sine o taxă mai mare de oierit [4]). În înțelegere cu agentul austriac din Iași și acela dela București se ținù de textul firmanelor originale, chiar și când guvernul Ardealului, la cererea lui Mihail Suțu Vodă, a trimis în primăvara anului 1784 șase oieri la București pentru rezolvirea chestiunilor pendinte. Desbaterile au și pornit bine în comisiunea de patru boieri delegată de Vodă, însă când ajunseră la chestiunea delicată, că firmanele stabilesc oieritul oilor în 8 aspri, iar acela al vitelor cornute mari în 24 aspri, Vodă nu voià să recunoască acest lucru, referindu-se la hrisovul lui Ipsilanti Vodă, prin care oieritul erà stabilit în 12 și 33

---

[1]) Memorandul Românilor din scaunele filiale ale Săliștei și Tălmaciului din 7 August 1868 în cartea cu titlul *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Românilor depe pământul crăiesc* (Sibiiu, 1913) p. 21 și Ioan Lupaș, *Câteva pagini din trecutul comunei Săliște*, Sibiiu, 1903.

[2]) O descriere minunată a creșterii oilor și a facerii brânzeturilor, împreună cu viața oierilor și păstorilor o avem dela Păcală, *l. c*, pp. 358 — 361 și în edițiunea ei română, pp. 291 — 297; pe când facerea stânii și viața păstorilor de munte ne-o dă Schmidt, *l. c.* pp. 163 — 167 pe baza observărilor sale făcute în munții Bihorului.

[3]) O descriere bună a stânii depe coasta muntelui Corneșul de către Dîmbovița împreună cu a vieții păstorilor dela Poiana o avem dela Ioan Turnu, în lucrarea sa *Escursiuni pe munții țerei Bârsei și ai Făgărașului* (Brașov, 1896), pp. 78 — 79.

[4]) Raportul lui Raicevich din Iași, 2 Decemvrie 1783, (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, p. 149).

aspri, precum erà întotdeauna. Bârsanii nu erau dispuși să primească de just și legal această taxă [1]) și astfel formulându-și protestul lor în ziua de 1 Maiu 1784 într'un memoriu cuprinzând 13 articole, l-au predat agentului la agenția cesaro-regală și apoi se înapoiară la vetrele lor.

Memoriul important fu studiat numai la întoarcerea agentului Raicevich la București — toamna — însă acesta s'a prezentat la Vodă în ziua de 10 Octomvrie pentru a tratà cu el în favoarea oierilor. Vodă l-a primit rigid, aproape amenințător, declarând că el poate să ia cât vrea dela «acești păstori nechiemați de nimeni» și e jignit în autoritatea sa princiară, văzând că agentul îi îndeamnă să nu plătească mai mult de 8 aspri și nu 12 precum erà obișnuit. La obiecțiunile modeste ale agentului, Suțu Vodă s'a cam calmat și punând chiar ca să se răsfoiască condicele «divan»-ului s'a constatat, că văcăritul străinilor fusese de 66 aspri și numai bârsanii obișnuiau să plătească jumătate adică câte 33 de aspri, după cum s'a orânduit din nou vătafilor [2]).

Agentul austriac rămase și mai departe apărătorul necurmat al intereselor oierilor și astfel a ajuns la rezultatul deplin, că în primăvara viitoare se publică pretutindeni în Ardeal, pe piețele comunelor — la Reșinari în ziua de 3 Martie 1785 — patentul Domnului Țării Românești, cum că de acì înainte oieritul și văcăritul se va plătì conform celor două fermane vechi citate (din anii 1741 și 1743) ca toți să fie mulțumiți. Reșinarii au făcut însă o nouă jalbă, zicând că, după ce plăteau până acuma 4 parale de oiae și 22 parale de vită mare, iar dela Septemvrie până la Maiu dabașca, pe când mai 'nainte plăteau câte 8 parale de oaie și numai 10 parale de vită mare, cer să li se dea banii plătiți de prisos îndărăt [3]). Tot atunci s'au prezentat în fața agentului Raicevich și oierii delegați dela Brașov și Sibiiu cu păsurile lor, pe cari el le-a prezentat prințului în ziua de 29 Martie 1785 într'un memoriu special, care cuprindeà următoarele ponturi:

1) Beilicgiii le luau oi bune greoaie în loc de sterpe și le plăteau când voiau; 2) vameșii din județul Prahovei și al Sacului, cu toate că plătesc oieritul la vistierie, îi supărau la tunsul lânii, care se făceà de câte 5—6 oieri în tovărășie, luându-le vamă chiar și dela hainele ciobanilor; 3) stăpânii de moșii le iau câte 4—5 lei dela o «perdea» de oi; 4) sunt

[1]) Relațiunea lui Oechsner din București, 16 Aprilie 1784, *ibid.*, vol. XIX p. 175.

[2]) Vezi actele citate *ibid.*, vol. XIX, pp. 178, 204 și 209 — 210.

[3]) Petiția lui Opre Zikoi cu trei tovarăși ai săi din comuna Rășinar către agentul Raicevich din 16 Martie 1785. (Arhiva Agenției Austriace, leg. 58).

supărați și de către proprietarii moșiilor, cari le iau bani, când oierii din pricina teribilelor vânturi, se adăposteau în baltă, împărțind «hodaia» de oi în câte 4—5 părți ca să le adăpostească mai bine și plătind înainte dela întreaga hodaie câte o oaie; 5) căpitanii poștelor le iau caii cu sila și, folosindu-se de ei, îi strică; 6) trecerea peste câmpuri dela Sfântul Dumitru până la Sfântul Gheorghe li erà gratuită întotdeauna, acum însă boiernașii și mazilii lăsau cu dinadinsul fân pe câmp, ca pe urmă să supere pe săracii oieri; 7) când duceau brânză la cășării, ea se cântărià de oamenii oierilor, iar negustorii le plăteau după învoeală, acuma însă nu le lasă să cântărească, ci cântăresc ei cu cântarele lor, cari au o lipsă de 50 până la 1000 de ocale la câte o daraveră; 8) dacă cădeau oile pe câmp în gropile de bucate, după obiceiul vechiu, oile le rămâneau lor; 9) când oile se rătăceau, oierii nu plăteau «vornicie», acum însă se iau câte 40 parale de cal și 10 de oaie și de nu-și găsesc dobitoacele în 3 zile, alți 2 lei de cal. Iar când din 1000 de oi se rătăcesc 10 oi, făcând pagubă pe câmp, vornicii le iau amendă de câte 10 parale dela toate oile, tot așà și dacă 2—3 cai fac stricăciuni plătesc după toți ceilalți cai și după 3—4 zile duc caii la ispravnic, cari le ia alți 2 lei de cal. Vornicii îi mai supără și cu șiretlicul, că pun niște semne prin tufișuri ca și când livada ar fi destinată pentru fânețe și când apoi 10—15 oi calcă locurile acelea însemnate, zic că le-a stricat livada și astfel le storc mulți bani; 10) beșliii dela granițe le iau oierilor de vreo trei ani încoace câte 2 lei și 30 parale de câte o hodaie de oi, ceeace mai înainte nu se pomenià [1]).

La intervenția agentului, Suțu Vodă peste câtevà săptămâni dădù poruncă către vătafii de plai, ispravnici, căpitani și vameși ca să nu cuteze să supere pe bârsani, ci să se țină cu toții de vechiul hrisov, ba să fie slobozi și de darea de 2 lei 30 parale dela fiecare hodaie, ce erà obiceiu să plătească mai înainte [2]).

Pentru ostenelile cu cari agentul Raicevich a reușit să reînoiască firmanul sultanului Mustafa în favorul supușilor, fu lăudat chiar de însuș cancelarul Kaunitz, care însă l-a intimat, ca după ce tacrirul nou al Porții este destul de echitabil, când în loc de 16 aspri pretinde numai 10 să dea ordin oierilor bârsani, ca să plătească neapărat aceste 10 parale;

---

[1]) Suplica bârsanilor, *ibid.*, leg. 58.

[2]) Porunca lui Constantin Mihai Suțu-Vodă din 19/8 Aprilie 1785 către vătafi etc. (*Ibid.*, leg. 58).

protestând însă la fiecare plată contra ei [1]). Acest protest nu a avut, fireşte, nici un rezultat, ba nu aveà nici o îndreptăţire, mai cu seamă că Raicevich, plecând la noul său post la Iaşi, aflà acolo în curând, că oierii ardeleni plătesc câte 10 parale de oierit — cât se cere dela ei acum şi în Ţara Românească — pe când mai înainte timp îndelungat plăteau în Moldova 12 parale. Bârsanii din Moldova având însă şi alte plânsori, agentul austriac raportându-le toate la un loc lui Alexandru Mavrocordat Vodă, izbutì apoi a obţine în toamna anului 1785 reînnoirea «privilegiilor vechi» ale oierilor ardeleni printr'un decret special [2]), care cuprinde următoarele articole:

1. Când bârsanii intră în ţară, vameşul dela Grozeşti să nu le ia vamă după ţoalele şi cojoacele lor de iarnă, afară de lucrurile ce ar duce cu dânşii spre vânzare.

2. Nici beşlicgiii, nici alţi vătaşi să nu le iea miei din turme, nici la intrarea, nici la ieşirea acelora.

3. Să fie volnici să treacă peste moşiile mănăstirilor cu turmele, dacă însă vor zăbovì mai mult pe astfel de moşii, vor plătì după cum se vor învoì cu mănăstirile.

4. Să nu se mai plătească pe viitor după fiecare cal câte 7 parale (sau o groşiţă) precum se plăteà pân'acuma.

5. Primăvara, când vor plecà bârsanii cu oile la munte, nu vor da la nici un proprietar miei pentru trecerea turmei, ci numai aceluia, pe a căruia moşie vor sta mai mult timp, plătindu-i-se după învoeala ce vor face cu dânsul.

6. Nici proprietarul dela Grozeşti să nu le mai ceară pentru trecerea turmei câte un berbec, ci să se mulţumească cu o mioriţă, iară dacă vor sta timp mai îndelungat pe moşia lui, îi vor plătì după învoeala ce vor face cu Dumnealui.

7. Când oierii vor ieşì peste schela dela Grozeşti, să nu fie datori să dea mai mult de un miel dela fieştecare turmă de oi, după legea veche şi să nu mai fie siliţi să dea câte doi miei vornicului, unul căpitanului dela graniţă, altul vameşului şi unul măcelarului, nici măcelarii (beilicgii) să nu-i ţină mult la hotarele ţării (la paşaport) ci să fie volnici a-şi vinde caşcavalul lor şi oile la târg.

---

[1]) Scrisoarea lui Kaunitz către agentul Raicevich, din 24 Octomvrie 1785. *(Ibid.,* leg. 58).

[2]) Raportul lui Raicevich din Iaşi, 12 Septemvrie 1785, Hurmuzaki, *Documente,* vol. VII, pp. 448 — 9.

8. Nici un moldovean să nu cuteze să băntuiască ori să bată pe vreunul dintre bârsanii ardeleni, ci de vor aveà între dânșii vreo gâlceavă, să meargă amândouă părțile la «județul de plaiu» și să se învoiască și să facă acolo dreptate între ei [1]).

Abuzurile și, în consecință, jalbele și «ponoslurile» n'au încetat însă nici după atâtea porunci și edicte date de Domnii țărilor române cu multă bunăvoință. Mai cu seamă dese erau ele în Țara Românească, unde și numărul bârsanilor fusese întotdeauna mai mare și astfel agentul austriac din București erà nevoit să prezinte în ziua de 9 Iulie 1786 un nou memoriu în numele lor prințului, în care îi înfățișă în 16 puncte jignirile lor insuportabile.

Memoriul relevează faptul cunoscut că bârsanii au «volnicia» de un timp imemorabil de a-și paște oile și vitele lor în Țara Românească, iar, după firmanul sultanului Mustafa dela 1763, plătesc un oierit de 8 aspri și un ierbărit de 24 aspri; acum se simt însă mult jigniți, după ce principele depus, Mihail Suțu, luă câte 10 și 33 aspri dela ei drept oierit și văcărit, făcând chiar deosebire între ei, astfel că țuțuienii plăteau 66 iar bârsanii 33 parale, care lucru trebuie anulat în baza noului firman al lui Abdul Hamid prezentat dejà principelui de către agent în ziua de 2 Iunie 1786. Iară plata după «perdeaua de oi» este a se face după Pravila țării cu câte o oaie și un piastru ori 2 piastri fără oaie, pe când proprietarii samavolnici le iau câte 6—8 oi de pierdea și tot atâția piastri. Tot ei le mai iau și câte 4—6 oi de turmă (în loc de o oaie) pentru pășunatul pe moșii. Vătafii apoi le iau atât la intrare cât și la ieșire din țară, câte 60 de parale de turmă, tot ca căpitanii dela malul Dunării. Mai înainte, nu erà obiceiu să se ia nici «vornicie» ca acuma, când oierii trebuie să plătească câte 10 parale pentru oile intrate în semănături, iar dela cai 40 și, după trei zile, câte 2 piastri. Infine, mult sunt supărați oierii și la ieșirea din țară, când vameșii le iau vamă chiar și după cașcavalul ce-l duc pentru trebuința lor proprie.

La memoriul prezentat se dădù răspuns de Sfatul boierilor — tot în 16 puncte — care declară, că nu știe nimic de plata celor 8 și 24 aspri, însă după condicile vistieriei se luà «ab antiquo» 16 aspri oierit și 66 aspri văcărit (iar nu ierbărit) și acest obiceiu a ținut până la vremea

[1]) Exemplarul german al poruncii lui Alexandru Mavrocordat-Vodă din Iași, 19/30 August 1785 e tipărit în Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, pp. 1779 — 1780, iar traducerea ungară a aceleia, tipărită în formă de edict cu No. 7878 —1785, se află în colecțiunea de orânduieli a Muzeului Ardelean din Cluj.

lui Ipsilanti, care a redus — în anul 1775 — oieritul la 12 şi văcăritul la 33 aspri. Ţuţuienii aveau un favor până la anul 1785, prinţul Suţu scăzându-le câte 2 aspri, aşà că plăteau numai 10, însă de bunăvoie (fără ordin scris) şi 33 aspri de văcărit. Iar în ce priveşte afacerea cu perdelele de oi, mcşierii trebuie să ia într'adevăr numai câte o oaie de turmă, turmele însă nu pot aveà un număr mai mare de 600 oi.

La aceste obiecţiuni ale boierilor, agentul răspunse (la 18 Iunie 1786) premiţând un oftat, că oarecine e în stare în Ţara Românească să invalideze o poruncă a Porţii otomane? Apoi relevează, că turmele nu prea trec numărul de 600 oi şi între altele face atent pe boieri, că după legile Ţării Româneşti, dela Sfântul Dumitru până la Sfântul Gheorghe, nu e slobod a se luà impozitul de vornicie, fiind câmpurile slobode în timp de iarnă şi, astfel, luarea acelui impozit e un abuz evident [1]).

Agentul Raicevich ştià foarte bine, că nu poate nădăjduì o deciziune definitivă în aceste lucruri grele dela Curtea domnească şi se adresă deci direct ambasadorului imperial din Constantinopol, Herbert *Rathkeal*, care, ocupându-se energic de această chestiune atât de importantă, nu se odihnì până ce nu ieşì la 4 Decemvrie 1786 firmanul mult dorit, care fixează în 18 ponturi drepturile şi îndatoririle păstorilor ardeleni faţă de «Inălţata Poartă» respectiv raportul lor de drept faţă de Domnul Ţării Româneşti [2]), formând astfel un adevărat «Codice» sau o pravilă a oierilor [3]).

Cuprinsul scurt al edictului către Niculae Mavrogheni Vodă este următorul:

1. Oieritul se fixează în 10 aspri de oaie, iar ierbăritul vitelor cornute şi al cailor se va stabilì după obiceiul vechiu al ţării.

2. Nu se face nici o deosebire între ţuţuieni şi bârsani, nici nu e iertat ca ei să plătească a doua oară.

[1]) Memoriul sub titlul de *Doglianze delli Pastori di Transilvania presentate per mezzo dell'Agenzia C. e R. a Sua Altezza il Principe regnante della Valachia li 9 Giugno 1786»* se află în Arhiva Agenţiei Austriace, leg. 58.

[2]) Exemplarul francez al firmanului din Constantinopol, 4 Decemvrie 1786 e tipărit în Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, pp. 518 — 521, iar o traducere germană, tipărită în formă de edict sub No. 885 — 1787 se află în Colecţiunea de orânduieli a Muzeului Ardelean din Cluj. Vezi textul german în Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, pp. 235—255. Cfr. şi revista «Transilvania», 1910, pp. 31—34.

[3]) Cuvintele susnumitului ambasador, din raportul său (Bujuk-Déré, 24 Octomvrie 1786) în «Revista Istorică», 1926, pp. 177—178.

3. Nu e voie a bate, a prinde sau a amenință pe oieri, și, fiindcă ei țin de «Curtea nemțească», trebuiesc tratați cu prietenie.

4. La cumpărătorile de oi pe seama Curții împărătești, nu au voie nici măcar casabbașiii să-și facă datoria cu sila, silind norodul, ci cu învoeală prietenească, ca amândouă părțile să fie mulțumite.

5. La fătatul oilor, să nu se ia în virtutea legilor din Țara Românească decât un miel și un piastru de perdea sau în locul mielului un al doilea piastru.

6. Fiecare turmă constă din 700 oi și astfel proprietarii nu au voie să ia mai mult de un miel de turmă pentru pășunatul de pe moșiile lor.

7. Vătașii țării nu au voie să ia dela nimeni cai.

8. Pentru pieile oilor moarte, vamă nu se va luà.

9. Vătafii de plaiu să păzească ca la intrarea în țară a oilor, cum și la ieșirea lor din țară, să nu se ia câte 60 de parale de turmă, precum s'a întâmplat pe nedrept în cei doi ani din urmă.

10. Tot asemenea să se poarte și căpitanii dela malul Dunării, cari luau pe nedrept suma de mai sus dela oierii sosiți la bălți pentru iernatec.

11. Mărimea taxei numite *vornicie*, de plătit după vitele intrate în semănături, este a se stabilì împreună cu agentul crăiesc austriac.

12. Gropile de bucate să fie peste iarnă acoperite, ca oile să nu cadă în ele și să le păgubească conținutul.

13. Oierii au dreptul să-și grămădească porumbul ce le trebuește pe seama lor (missir bogdaj) la locurile lor de locuință ori pășunat.

14. Oierii au dreptul să-și ducă din țară fără nici o vamă, lâna oilor lor proprii.

15. Arenda ce se cuvine proprietarilor pentru pășunatul oilor pot să o plătească oierii în bani gata ori în cașcaval, cântărit cinstit, după obiceiul vechiu al țării.

16. Oierii au dreptul să-și ducă din țară brânza, pieile și lâna scutit de vamă, dar, pentru ca nu cumva să se amestece în ele și produse strânse în țară, din care pricină vistieria (miri) ar aveà mare pagubă, scutirea această de vamă se înțelege numai pe produsele oilor cari pasc pe munții din apropierea granițelor țării.

17. Pentru orice contravenție sau daună pricinuită de către oierii sudiți, răspunde agentul împărăției austriace, respectiv el e dator a pedepsì pe vinovați.

18. Pe de altă parte, Domnul Țării Românești e dator a înlăturà orice abuz, din care oierii ar suferì vreo pagubă, punând să se publice

în toate locurile porunca de faţă, ca ea să fie pretutindeni cunoscută de către norodul ţării.

Documentul acesta important fu trimis de către guvernul dela Viena guvernului Ardealului cu convingerea, că dispoziţiunile sale precise vor micşorà abuzurile comise de atâta timp. Observă însă, că dacă după publicarea decretului-firman, s'ar mai aflà eventual în el oareşicari lipsuri, cari ar cere vreo modificare, guvernul să-i facă raportul cuvenit [1]. Dar e foarte caracteristic pentru cunoaşterea încetinelii birocratizmului oficial, faptul, că pe când firmanul citat va fi şi ajuns dejà în cancelaria Guvernului, pretorul Bârsii deabià atunci (în ziua de 24 Decemvrie 1786) avù răgaz să-şi facă sentinţa privitoare la jalba de 14 articole a oierilor din cele Şapte sate şi din Schei, pe care ei şi-o prezentaseră încă în primăvara anului trecut agentului austriac dela Bucureşti şi care (făcând drumul Constantinopolului) ajunse tocmai după un an şi jumătate îndărăt în mâna lor.

E de prisos a recenzà acest raport al numitului pretor mai pe larg, deoarece inconvenientele şi doleanţele cuprinse în el sunt înlăturate prin articolele firmanului ieşit după facerea lui. Cu toate acestea, el are câteva date, cari caracterizează foarte bine starea de lucruri şi faptul deplorabil, că abuzurile comise faţă de oieri nu se puteau înlăturà de multe ori nici cu cele mai severe ameninţări şi pedepse ale Domnilor ţării. Aşà de pildă, bârsanii se jeluiau în primul rând de egumenul din Ialomiţa, care, la fătatul oilor, le luà câte 2—3 piastri de fiecare perdea de oi — în loc de unul, cât se cuvenià după legi — pe când boierii şi ceilalţi proprietari le storceau câte 2½ piastri, piastrul fiind deopotrivă cu talerul de argint. Mare abuz erà şi acela — obişnuit pe lângă Dunăre — că împărţindu-şi oierii sosiţi în baltă la iernatec «odăile de oi» în târle mai mici, ca să se poată nutrì mai uşor cu nuelile găsite pe acolo, boierii luau fiecare ceată de oi drept o turmă bună şi astfel sărmanii bârsani erau nevoiţi să dea adeseori câte 20 de oi moşierilor despuietori, în loc de una sau două, câte s'ar fi cuvenit cu dreptate. Obişnuit erà şi abuzul că dacă oile făceau vreo stricăciune în căpiţele de fân aflate pe câmpuri, li se luà de către moşieri preţul întreit al pagubei pricinuite. Pe de altă parte, vătafii din Râmnic au introdus abuzul de a stoarce dela bârsani

[1]) Firmanul a fost trimis Guvernului Ardealului dela Viena cu rescriptul din 2 Ianuarie 1787 pentru ca apoi să fie tipărit în cele trei limbi oficiale ale ţării şi expediat autorităţilor.

câte 2 miei sau 2 piei negre frumoase de miel, când aceștia se întorceau acasă cu pieile bine argăsite, după cari nu se luà vamă.

Aceste abuzuri — și altele multe la fel — erau la ordinea zilei și comise de către vătășeii dela hotare, lacomi de bani și viții, săvârșite fără teamă și rușine sau din lipsa de subordinație și control, sau — după cum se credeà în genere și se susțineà și de pretorul amintit — fiindcă erau în conivență cu înșuși șefii lor [1]).

Firmanul important fu predat lui Nicolae Mavrogheni Vodă de către baronul Metzburg, agentul austriac din București, în ziua de 21 Ianuarie 1787, fiind rugat de dânsul, ca să binevoiască a-i da cetire în divan și apoi trecându-l la condică să fie publicat în țară. Domnul îi făgădui bucuros acest lucru, observând că cunoșteà dejà cuprinsul lui dintr'un exemplar primit pe sub mână, asigurându-l totdeodată, că nici nu erà nevoie de acest firman, deoarece el nu suferă nici o nedreptate și că își făcuse dejà dispozițiunile în favoarea oierilor sudiți, chiar și înainte de a fi ieșit firmanul în chestiune, întrucât oieritul se strângeà încă dela începutul anului cu 10 parale, de oaie, cum erà și anul trecut [2]). Pentru ca să înfrâneze abuzurile, Domnul a trimis un regulament special tuturor ispravnicilor și vătafilor despre felul cum trebuie să se poarte față de bârsani, care fiind tipărit apoi de Guvernul Ardealului cu data de 28 Maiu 1787 în cele trei limbi oficiale—ungară, germană și română — fu expediat tuturor autorităților interesate [3]).

Edictul acesta al cancelariei domnești este interesant și din punctul de vedere, că interpretează câteva din dispozițiunile firmanului original, puțin limpede acolo. De altfel studiul și confruntarea acestor două edicte nu prezintă nici un învățământ special, deoarece drepturile asigurate prin ele se călcau în picioare de către vătași lacomi ori beșlicgii de haraciu, când voiau. Jeluirile oierilor contra acestor abuzuri și fărăde-legi erau nesfârșite și dacă prezentăm acì — ca specimen — un mănunchiu din ele, vom aveà un conspect general despre felul și modul de săvârșire al abuzurilor și despre râvna și stăruința sinceră a guvernelor române de a le restrânge cel puțin în anumite limite spre a vindecà, pe cât se poate, plângerile bârsanilor.

[1]) Raportul pretorului Andrei Ennyeter din Brașov, 24 Decemvrie 1786. (Anexat sub No. I).

[2]) Raportul lui Metzburg din București, 19 Ianuarie 1787, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, p. 266.

[3]) Porunca lui Nicolae Mavrogheni-Vodă din 28 Maiu 1787. (Anexat sub No. II).

Abuzul cel mai obișnuit erà, că oierii cari se întorceau din Moldova în Ardeal, se rețineau cu sila câte 3—4 săptămâni prin satele din apropierea hotarului țării, luându-li-se dijma — adică câte 10 oi dela fiecare 100 — pe seama Voevodului pe un preț scăzut, de multe ori derizoriu [1]). Dar s'a întâmplat și lucrul ciudat, că divanul Moldovei a interzis în toamna anului 1787 ieșirea din țară a oilor, așà că au rămas 5589 oi, 141 cai și 788 porci împreună cu stăpânii lor acolo, cu toate că ei începuseră mânatul vitelor lor încă înainte de ieșirea edictului respectiv [2]), lucru cu atât mai neplăcut, cu cât țările române erau pe atunci teren de răsboiu, expus la orice mizerie. Baronul Metzburg intervenise în persoană în Iași la Domnul țării pentru vitele reținute la Ghimeș și cei cinci proprietari ale lor, dar el se scuză cu declarația, că a interzis mânarea vitelor în urma poruncii avute dela Stambul. Interdictul îl va susține însă și dela sine, deoarece la ieșirea vitelor oierilor ardeleni, s'a observat de multe ori abuzul — foarte dăinuitor țării — că oierii cumpără în țară cu prețuri de nimic fel de fel de oi, așà că adeseori se 'ntorc în Ardeal cu un număr îndoit de oi cu cât intraseră în Moldova. Numai atunci va fi deci dispus a permite ieșirea vitelor celor cinci oieri în chestiune, dacă guvernul Ardealului îi va prezentà câte un certificat de fiecare cu specificația precisă a vitelor lor. Tot așà va procedà și pe viitor, cerând ca oierii să-și lase la intrarea lor în țară actele la vameșii dela frontieră, iar guvernul Ardealului să-i trimeață specificația biletelor de vite emise de el, fără de care Domnul nu va eliberà permisul de reîntoarcere al vitelor cari au pășunat în țară; lucru care a fost imediat publicat de către guvernul Ardealului în toată țara [3]).

Vestea acestei inovațiuni ajunse din Moldova iute în Țara Românească, unde și Suțu Vodă dădù o poruncă la fel vătașilor de plaiu, ca să ia în seamă vitele bârsanilor la intrarea lor în țară, dându-le câte un răvaș, iar de s'ar adeverì la ieșirea lor din țară, că numărul vitelor lor e mai mare decât la intrare și nu s'ar justificà cu acte acest lucru, să rețină un oier, făcând raport către ocârmuire [4]). Pe lângă aceasta, Suțu Vodă ridică însă printr'o poruncă a sa (din primăvara anului 1792)

[1]) Din raportul vameșului Reinisch din Ghimeș, 1 Iunie 1787. (Colecțiune particulară. Ungaria).

[2]) Raportul aceluiaș vameș din Ghimeș, 2 Noemvrie 1787. (Ibid.).

[3]) Relațiunea consulului Metzburg din Iași, 21 Decemvrie 1787. (Ibid.).

[4]) Porunca lui Mihail Suțu-Vodă din 22 Decemvrie 1789 către vătașii plaiurilor reînoit la 26 Aprilie 1792, Urechia, *Istoria Românilor*, vol. III, pp. 272 — 273.

taxa de 20 parale, care se luà pe seama vistieriei de fiecare porc care ieşià din ţară [1]), dând ordin totdeodată ca vătafii să nu facă supărări bârsanilor cari intră în ţară [2]), iar sudiţii să nu aibă să plătească nimica pentru paşapoartele lor [3]).

V

Însă cu toată colecţiunea de regulamente şi orânduieli, abuzurile şi stoarcerile erau la ordinea zilei, ba acelea — foarte curios — se şi localizau pe anumite locuri şi anumiţi oameni. Aşà de pildă la vama dela Câineni — pe unde intrau cele mai multe oi în ţară — la începutul veacului al XIX-lea, yătaful Anastasy nu lăsă pe opt oieri să-şi mâne vitele acasă în Ardeal la Răşinari, zicând că are poruncă dela Vodă ca fără o «carte domnească» specială a sa să nu lase nici o oaie îndărăt. Sărmanul Petru Albul şi tovarăşii săi păgubiră mult având aproape 3500 de capre şi oi şi la intervenţia Direcţiunii vămii tricesimale a trebuit să stăruiască agentul din Bucureşti pentru ei la Vodă, susţinând, că oierii au deplin drept, deoarece: 1) în virtutea ordinului princiar dela 1787 şi 2) conform articolului 5 al aceluia, vătafii nu pot împiedecà întoarcerea oilor; 3) cu atât mai puţin, că oierii sus numiţi plătiseră în primăvară câte 8 bani ierbărit vameşului Paraschiv; 4) fiindcă aducerea oilor din Ardeal în ţară şi mânarea lor la toamnă îndărăt e bazată pe o datină aşà de veche, încât ea este tare ca şi o lege [4]).

Renume prost aveau şi vameşii dela schela Grozeşti, cari storceau oierilor ardeleni — afară de taxele prescrise — cele mai curioase şi născocite plăţi ani îndelungaţi. Aşà de pildă: *a)* căpitanul de hotar luà dela orice oaie şi om, care intrà ori ieşià din Moldova câte o parà ca taxă de căpitănie; *b)* dela fiecare căruţă — goală ori încărcată — atât la intrare, cât şi la ieşire câte 20 de parale ca taxă de pârcălăbie; *c)* atât căpitanul, cât şi vameşul, luà dela fiecare car cu brânză câte un burduf

[1]) Ordinul lui Vodă Suţu din Bucureşti, 8 Maiu 1792, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, p. 595.

[2]) Altă poruncă a lui Mihai Suţu-Vodă din 9 Octomvrie 1792, *ibid.*, vol. XIX, p. 629.

[3]) Hotărîrea din 7 Iulie 1792, *ibid.*, vol. XV, p. 1801.

[4]) Petiţiunea lui Petru Albu şi a 7 tovărăşi ai săi, din Turnu-Roşu, 22 Septemvrie 1804. (Arhiva Agenţiei Austriace leg. 88). Cfr. şi jalba lui Opre Stănilă cu 4 tovarăşi ai săi din Sibiiu, 20 Septemvrie 1793. (Ibid., leg. 58).

de brânză ori caşcaval; *d)* la reîntoarcerea oierilor, căpitanul luà câte 2 oi, vameşul una dela fiecare turmă; *e)* oierii, de câte ori veniau primăvara călare din Ardeal în Moldova pentru ca să-şi vază oile, trebuiau să plătească «coniţă» câte 40 de parale de fiecare cal; *f)* bârsanilor li se luà seul adunat din oile moarte sub titlul că e interzis exportul lui; *g)* despre toate aceste taxe percepute dabaşca oierii nu căpătau niciodată nici un scris, zicând că nu au trebuinţă de el acasă şi *h)* bârsanilor li se luà bani, orz sau caş, chiar şi după veştmintele cu cari intrau în ţară.

Contra acestor fără-de-legi, consulatul austriac din Iaşi protestă dejà în anul 1785 la Mavrocordat Vodă, care prin decretul său din 15 August a şi desfiinţat căpitănia şi pârcălăbia, însă dela 1793 şi mai cu seamă dela luna Maiu a anului 1795 — când se făcù Dumitrachi Izbir căpitan de hotar — taxele ilegale sus numite se percepeau din nou fără cruţare. La acestea, bârsanii au prezentat lui Vodă (la începutul lunii August 1796) o jalbă prin care cereau despăgubire şi pedeapsă, aşà că Domnul chiar după trei zile suprimă abuzurile semnalate, dând astfel deplină satisfacţiune sărmanilor oieri ardeleni exploataţi nemilos [1]).

Tot Calimah Vodă dăduse câteva zile mai înainte «carte domnească» căpitanilor de hotare, ca sudiţii să nu mai fie supăraţi cu nimica, având a plătì numai 3 lei la sută, iar seul să fie volnici a-l vinde în ţară. Acest ordin a fost dat în urma «notei» aghenţiei austriace «către departamentul cinurilor străine» prin care s'a arătat că bârsanilor li se luau atât la intrare în Moldova, cât şi la ieşire din ţară de fiecare vită câte o parà, de tot «carul ciobănesc» câte un caşcaval şi de toată turma de oi câte 2 miei, făcându-li-se şi alte multe supărări [2]).

Abuzuri asemănătoare erau la ordinea zilei şi la hotarele Bucovinei, cari — la intervenţia agentului — fiind asemenea cercetate de Sfatul boierilor, s'a hotărît, că după vitele cornute aduse la păşunat din Bucovina vamă să nu se ia la întoarcerea lor, ci să plătească numai cornerit, iară vamă să se plătească de gazde numai după vitele cumpărate în Moldova. Scutite de vamă şi chiar de cornerit să fie şi vitele, cari numai

[1]) Agenţia dela Iaşi, din 4 August 1796, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, pp. 789 — 790.

[2]) Cartea domnească citată, Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*, (Bucureşti, 1915) pp. 268 — 269.

se trec prin țară (ca marfă transito) rămânând ca proprietarul lor să se învoiască pentru pășunat cu moșierul respectiv [1]).

Mult necaz avură oierii și cu exportarea și valorizarea brânzeturilor și a lânei câștigate, care se desfășură — după datine vechi moștenite — în felul următor.

Cașul dulce făcut de oieri în cursul verei erau datori (atât bârsanii, cât și păstorii indigeni) a-l duce la cășăriile aflătoare în munți, până la sfârșitul lunii August, prezentându-l spre vânzare în primul rând proprietarilor pășunilor, ca pe urmă să se facă cașcaval din el. Numai după aceasta, aveau dreptul să-și facă oierii brânză sărată pe seama lor, care puteau să o ducă slobod în Ardeal, fiind însă obligați să vânză prisosul brânzei negustorilor din țară. Așà se obișnuià această gospodărie de veci și așà se ordonă și de Domnii țării de repețite ori, la 1778, la 1782 și 1786, reînoite fiind decretele la 1792 și 1784 [2]). Erà nevoie de atâtea porunci, deoarece ocârmuirea țării a observat, că unii dintre bârsani fac în taină brânză din caș, vânzând-o pe la cășării străine, aflătoare de multe ori pe munții altor județe [3]), pe când ei erau ținuți să o vânză proprietarilor moșiilor pe cari pasc și anume pe prețul uzual al negustorilor din împrejurime [4]). Alți oieri iar își trimiteau cașul în taină peste munți în Ardeal, ceeace nu erà voie să facă mai curând de August, căci altfel negustorii din țară nu-și pot adunà brânză și cașcaval, lucru interzis din nou în anul 1794 de către guvernul țării [5]).

Tunsul oilor trebuià să se facă de către oieri la ieșirea lor din țară primăvara — după ziua de Sfântul Gheorghe [6]) — aproape de granița țării, va să zică sub ochii vameșilor. Insă cu timpul, s'a lățit obiceiul abuziv, că bârsanii își făceau tunsul încă pe locurile lor de iernatec, în interiorul țării, iar când suiau la munte și se apropiau de hotar, strângeau — în taină — prin sate lână străină, pe care pe urmă mocanii o treceau ca lâna lor proprie, firește, fără vamă, spre marea pagubă a vistieriei. Pentru extirparea acestei contravenții la cererea «unei lude

[1]) Anaforaua boierilor din Iași, 1/12 August 1796, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, pp. 793 — 794.

[2]) Ordin domnesc din 15 Fevruarie 1794, Urechia, *Istoria Românilor*, vol. V, p. 260.

[3]) Porunca lui Suțu-Vodă din 22 Maiu 1792, *ibid.*, vol. IV, p. 278.

[4]) O altă poruncă a susnumitului Domn din aceiași zi (de 22 Maiu 1792) *ibid.*, vol. III, p. 278.

[5]) Pitac la ispravnicii din Jiul-de-Sus, din 14 Decemvrie 1794, «Analele Acad. Române», vol. XV, p. 817.

[6]) După Raicevich, *l. c*, p. 26.

de 30 ungureni dela turme de oi» de lângă Călăraş, Suţu Vodă în primăvara anului 1792 reînoeşte dreptul lor vechiu de a-şi scoate lâna scutită de vamă din ţară, însă să nu-şi tunză oile la baltă, ci — după vechiul obiceiu — lângă hotar, afară de aceia, cari rămân şi peste vară la vale şi nu merg la munte; iar vameşii să le ceară răvaşele de oierit şi aflând numărul oilor după cari au plătit, să cântărească lâna, socotind la oile ţigaie câte o oca de oaie, iar de oaie bârsană câte două ocale, şi care dintre oieri ar aveà mai multă lână decât se cade, să plătească vamă după prisosul de lână, cum cere dreptatea şi cum se află înscris şi în ponturile 1 şi 12 din condica Divanului [1]).

Această poruncă invalidă pe aceea a aceluiaş Domn, prin care oprià exportul lânei, a pieilor şi a cerei strânse de către oieri în exercitarea păstoritului, contra cărei dispoziţiuni protestase la Poartă şi agentul austriac de acolo [2]). Pe de altă parte permisul de mai sus fu obţinut dela Vodă prin agentul din Bucureşti Merkelius, cu restricţiunea, ca oierii să-şi ceară permisul de liber export al stăpânirii întotdeauna prin agenţia dela Bucureşti, până ce nu va fi regulată această afacere definitiv printr'un nou firman [3]). Tot intervenţiunii neobosite a agentului se datoreau şi celelalte privilegii primite dela Vodă, cumcă bârsanii îşi vor puteà exportà nu numai lâna, dar şi brânza fără vamă şi că îşi pot aduce mălai pe seama lor peste munţi fără păşuş (Passirzettel) şi în sfârşit că pentru oile ce le pasc în Ţara Românească nu vor aveà de plătit nimica, afară de oieritul şi ierbăritul cuvenit [4]), precum şi că aceste două impozite să nu le ia dela ei vătafii şi după caii înhămaţi şi boii înjugaţi la căruţele lor, după cum poruncise dejà în domniile sale de mai înainte, la anul 1783 şi 1785 vătafilor [5]). Suţu Vodă erà în genere un om iubitor de dreptate şi arătă atâta iubire pentru creşterea oilor, încât afară de

[1]) Jalba celor 30 lude de bârsani din 19 Aprilie 1792, Urechia, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 277 şi vol. IV, p. 277.

[2]) Scrisoarea ministrului austriac dela Constantinopol, din 25 Fevruarie 1792 către Merkelius. (Colecţiune particulară, Ungaria).

[3]) Raportul lui Merkelius din Bucureşti, 7 Iunie 1792 către Comandamentul de armată din Sibiiu. (Ibid.).

[4]) Relaţiunea Comandamentului de armată din Sibiiu, 26 Octomvrie 1792 către Guvernul Ardealului. (Ibid.).

[5]) Ordinul lui Mihai Suţu-Vodă din 9 Octomvrie 1792, Hurmuzaki, *Documente* vol. XIX, pp. 621 — 623.

orânduiala sa din anul trecut dădù şi în vara anului 1792 alte trei în favoarea bârsanilor [1]).

Pe când arenda ce se plăteà pentru păşunat după oi se chemà oierit, aceea luată după vite mari aveà numele de ierbărit, cu toate că acest nume se înţelegeà uneori şi pentru oi. Aşà aflăm în firmanul dela 1763 oieritul de 8 parale de oaie, iar ierbăritul (sau văcăritul) de 24 parale de vită mare, adică boi, vaci, bivoli, cai, măgari şi chiar porci mari. In posesia firmanului, Domnul Ţării Româneşti a şi dat vestire prin toate comunele de pe lângă Timiş, chemând pe bârsani, deoarece nu le va pretinde oierit mai mare, decât e fixat în firmanul sultanului; ce amar s'au înşelat însă sărmanii, când, intrând în ţară, s'au pomenit pe neaşteptate, că vătaşii Domnului le iau câte 33 parale de oaie şi 132 fileri de vite mari [2]). Aşà a rămas treaba şi anul viitor (în primăvara anului 1765) când li se luà oierilor câte 33 şi 66 parale de oierit, iar care bârsan nu plăteà la timp, vâtaful din vama Buzăului, temutul căpitan Vergu, le mai storceà şi câte un taler turcesc şi jumătate drept amendă. Oierii aveau să sufere şi o altă fără-de-lege şi anume că pe muntele cu numele «Odaia vezirului» li se luau câte 6 parale de oaie şi 22 parale de cal, lucrul cu totul neobişnuit acì, unde de veci erà păşunat liber, pentru care păstorii se învoiau cu proprietarul moşiei. Mare jalbă erà altfel chiar şi contra moşierilor, cari în timpurile din urmă nu mai voiau să primească bani de păşune, ci pretindeau în loc de bani caşcaval dela oieri, pe preţ de jumătate şi cântărit prost, contra cărui lucru bârsanii se adresară direct la guvernul Ardealului [3]).

Jalbele oierilor ardeleni nu au avut însă în ţările române nici un leac, în primul rând din cauză, că oieritul stabilit de firman erà aşà de mic încât el nu s'a luat în considerare de către Domnii ţărilor, cari luau oierit mai mare dela bârsani, permiţând chiar şi boierilor, ca să ia arende mai mari de păşunat. Dar ca să se pună în sfârşit punct acestei stări rele, precum şi jalbelor bârsanilor reînoite în fiecare an cu aproape

[1]) Vezi aceste trei orânduieli în privinţa oieritului ale lui Mihail Suţu-Vodă, anexate, sub No. III—V, descrise de mine în *Erdély- és magyarországi régi oldh könyvek és nyomtatvdnyok* (Kolozsvár, 1910) p. 71; iar româneşte la A. Veress, *Orânduieli româneşti vechi tipărite în Ardeal* (Bucureşti, 1926) p. 18.

[2]) Rescriptul oraşului Braşov, din 27 Decemvrie 1764, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, pp. 1722 — 1723.

[3]) Al doilea rescript al oraşului Braşov, din 21 Martie 1765, *ibid.*, vol. XV, pp. 1725 — 1727.

aceeaș dialectică, Ipsilanti Vodă urcă oieritul în anul 1775 (după răsboiul rusesc) la 12 parale [1]). Agentul austriac dela Poartă, Herbert, nu se odihnì însă până ce nu scoase în anul 1785 rezoluția Porții ca oieritul să fie de 10 parale [2]). In practică acest lucru nu s'a putut însă introduce deoarece proprietarii erau cu dreptul jigniți, că dela niște sudiți străini—cum sunt oierii ardeleni — incasau cu 2 parale (adică 20% mai puțin) pentru pășunat, ca dela oamenii din țară. Față de taxele în plus luate de moșieri, bârsani firește, se adresară din nou agentului austriac, la raportul căruia Poarta reduse oieritul și oficial la 10 parale. Șuțu Vodă însă «nu a putut suferì cu sufletul Dumnii-Sale» această nedreptate și astfel scoase un hrisov în toamna anului 1791, hotărînd ca să plătească toți numai câte 10 bani de oaie și «obișnuitele plocoane» ca prin acest mijloc la toți deobște să facem — urmează rânduiala — să se dea cu dinadinsul la strădania prăsilei și sporirii oilor ... pentru mângâierea pământenilor deobște și pentru îndemnarea la prăsila oilor [3]).

VI

Interesant și instructiv e și istoricul desvoltării acestor două impozite, cari împovărau păstoritul ardelenilor în țările române.

Oieritul se plăteà la început în natură (cu oi) iar mai pe urmă, el s'a stabilit în 4—5 parale. Devenì mai comun sub Constantin Brâncoveanul, care hotărî prin hrisovul său din anul 1697 ca slujitorii să dea câte 14 bani de oaie și birnicii câte 15 cu ploconul obișnuit, bârsanii însă numai câte 10 bani fără plocon, cine însă ar ascunde ceva din oi va da îndoit, iar care «oiar» va luà mai mult din câte scrie mai sus — urmează Domnul — să știe că pe oiarul acela îl va trimite a-l spânzurà acolo în județ [4]), unde și-a comis fără-de-legea. Așà a rămas oieritul și sub urmașii lui Brâncoveanul, întregit (în anul 1719) cu o taxă mică de 10 bani de turmă

[1]) Hrisovul lui Alexandru Ioan Ipsilante din 1776, «Analele Acad. Române», vol. XII, p. 226. Cfr. și celalt hrisov al lui din 13 Noemvrie 1775, Urechia, *Istoria Românilor* vol. I, pp. 110 — 113.

[2]) După Raicevich, *l. c.*, p. 75.

[3]) Decretul lui Mihail Suțu-Vodă din 6 Octomvrie 1791; Urechia, *Istoria Românilor*, vol. III, pp. 270 — 272.

[4]) Cartea de scutire a lui Constantin Brâncoveanul, din 16 Noemvrie 1697, Iorga *Studii și documente*, vol. V, p. 344.

pentru numărătoarea oilor [1]). Pe timpul lui Constantin Mavrocordat, oieritul erà scăzut (la anul 1748) la 6 bani, pe când bârsanii plăteau numai 3 bani [2]), însă peste câțiva ani — la 1751 — Grigorie Ghica îl urcă la 15 bani vechi de oaie, plătind cu toții oierit deplin, căci — urmează — cum va puteà suferì Domnia Sa ca aceia, cari rămân în țară și peste iarnă să plătească oierit deplin, iar aceia «din Ardeleni, cari își aduc oile la pășune în pământul țării vara, când ieste pășune cea mai bună și alișverișul cel mai de folos și mai cu câștig . . . la vremea oieritului nu scoboară oile la baltă, au să le ție pe munții țării la fânețe, ci, pentru ca să nu plătească oieritul, se întorc cu oile în Ardeal și prin aceasta pricinuesc nu numai pagubă Cămării domnești, ci și celorlalți Ungureni cari rămân în țară li se face nedreptate» [3]). Atât lăsă Vodă oieritul și la anul, consimțind la aceasta înșiși bârsanii [4]). Iar când în vara anului 1753, Matei Ghica fu transferat de Poartă în Moldova, primul pas al activității sale de acolo fu scăderea oieritului bârsanilor la 8 bani, dându-le veste ca să vie în țara lui, unde nu vor aveà altceva de plătit după oile aduse acolo la pășunat [5]). El însă nu se ținù mult timp de cuvântul dat, căci, la anul, a urcat oieritul din nou la 10 parale, mai cerând și câte 2½ zloți de fiecare turmă dabașca, pentru care lucru brașovenii s'au plâns grozav, deoarece aveau 7 turme pe 20 diferiți munți ai Moldovei [6]). Astfel, oierii ardeleni nici nu se mai interesau de pășunile de acolo, așà că Vodă (în toamna anului 1755) scăzù din nou oieritul la 8 parale, ba dădù și voie bârsanilor ca cu fiecare turmă să-și aducă câte 12 cai fără plată [7]).

In Țara Românească, în vremea aceasta — în anul 1753 — Mihail Racoviță Vodă fixă oieritul cu 16 poli adică 15 bani vechi (afară de ploconul obișnuit) iertând însă cei doi bani ce se mai luau separat de

[1]) Scrisoarea lui Nicolae Voevod din 15 Noemvrie 1719, *ibid.*, vol. X, pp. 373—375.

[2]) După Sulzer, *l. c.*, vol. III, pp. 407 — 408.

[3]) Porunca lui Grigorie Ghica-Vodă din 1751, Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 158.

[4]) Scrisoarea lui Grigorie Ghica-Vodă către magistratul orașului Brașov, din 14, August 1752, «Analele Acad. Române», vol. VIII, p. 252 și Iorga, *Studii și documente*, vol. X, pp. 379 — 381.

[5]) Scrisoarea lui Matei Ghica-Vodă din Iași, 7 August (st. v.) 1753; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1691.

[6]) Rescriptul orașului Brașov, din 12 Decemvrie 1754, *ibid*, vol. XV, p. 1702.

[7]) Scrisoarea lui Mateiu-Ghica-Vodă din 23 Septemvrie 1755, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1703.

fiecare oaie şi cei 40 de bani ce se luau de fiecare cal [1]), după oile rămase în ţară şi la iernatec mai incasă câte 5 ½ parale, iar după vitele mari 22 parale, de care orânduială vătaful de plaiu Frăţilă din Prahova însă n'a vrut să ştie nimica [2]). După atâtea feluri de taxe — greu de învăţat — mare bucurie a umplut inimile oierilor, când aflară că «prinţul» a scăzut oieritul pentru vara anului 1754 deodată la 5 parale şi ierbăritul la 30 parale, îndemnând totdeodată pe bârsani, ca să nu primească dela nimeni vreo stoarcere de bani ilegală [3]), ceeace nu împiedică însă pe ispravnicul dela Câmpulung, ca să ia dela turma de 6000 porci al oraşului Braşov câte 5 parale de vită [4]).

Aceste diferite abuzuri nu se puteau negà nici chiar de către Domnii ţărilor, dar pe cât se puteà, aveau grijă ca oierii să fie despăgubiţi de către lacomii de bani, cari compromiteau ocârmuirea cu abuzurile lor săvârşite în paguba bârsanilor. In majorarea oieritului nu ţineau însă nici chiar Domnii măsură. Aşà de pildă, când Ştefan Racoviţă Vodă ajunse (în anul 1764) la domnie, ridică oieritul primăvară deodată la 17 bani şi văcăritul la 66 bani, mărturisind singur, că face acest lucru de nevoia datoriilor sale şi cele rămase dela fratele său «pentru ca să nu crească dobânzile» şi mai bine [5]). Dajdiile acestea scăzură peste puţin însă din nou, aşà că pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea, oieritul erà de obiceiu 4 parale (adică 6 creiţari) pentru oierii din ţară, iar pentru bârsani 3 parale (adică 4 ½ creiţari) de oaie [6]).

Mult a îmbucurat inima economilor de oi hrisovul bunului Constantin Vodă Ipsilante din Ţara Românească, din primăvara anului 1805, prin care a hotărît ca oieritul «să se caute toamna la luna lui Octomvrie, cum se obicinuià din vechime, când oamenii dispun de mai mulţi bani, iar nu primăvara ca până acum, «ceeace a făcut nepăstuiri şi nedreptăţi săracilor locuitori» îngrijoraţi [7]). Această dispoziţie omenească a uşurat

[1]) Mihai Racoviţă-Vodă către braşoveni din 26 Septemvrie 1753, Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, pp. 382 — 384.

[2]) Scrisoarea lui Frăţilă, vătaf de plai din 20 Iulie 1754, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1699.

[3]) Rânduiala lui Constantin Racoviţă-Vodă din 15 August 1754, *ibid.*, vol. XV, p. 1701.

[4]) Municipiul oraşului Braşov din 24 Decemvrie 1754, *ibid.*, vol. XV, p. 1703.

[5]) Scrisoarea lui Mihai Racoviţă-Vodă din 16 Iunie 1765, Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, pp. 391 — 393.

[6]) După Sulzer, *l. c*, vol. I, p. 56.

[7]) *Hrisovul lui Constantin Ipsilanti din 1805*, «Tesaur de Monumente Istorice» vol. II, pp. 337 — 339 şi Urechia, *Istoria Românilor*, vol. XI, pp. 166 — 171.

mult pe sărmanii bârsani storși și hârțuiți din toate părțile și amintià în sufletele crescătorilor de vite — atât sudiți, cât și indigeni — timpurile fericite de sub tatăl Domnului, când — mai înainte cu 25—30 de ani — la venirea lui Alexandru Ipsilante dela Poartă (în 1775), s'a făcut o ieftenire ne mai pomenită în țară, așà că — după cronograful timpului — un bou de jug costà 10 lei, vaca cu lapte 6, un cal 8—10 lei, iar oaia cu un miel 1 leu, capra cu un ied 1 zlot, pe când carnea ocaua 1 parà sau mult două, făina de grâu o parà, mălaiul de porumb 1 ban sau mult 1 lăscaie, iar ouă câte 10 de o parà [1]).

A doua dajdie de pășunat fu *văcăritul*, introdus de către Constantin Duca Vodă în Moldova la anul 1693, vrând să-și scoată cheltuiala ce făcuse «la luatul domniei» țării. Mult a turburat cu el țara, zice cronicarul [2]), și iată peste zece ani îl imită și vecinul său din Țara Românească, Constantin Brâncoveanul, când — întors dela Stambul — în anul 1703, cerù și el câte 10 parale de fiecare vită cu aceeaș motivare, cum că are să-și plătească cheltuelile de drum [3]). Peste doi ani (la 1705) Brâncoveanul «având mare păs și supărare de bani» a aruncat văcăritul și asupra bârsanilor «ca să ajute și streinii pe pământeni la acest greu» însă «pentru dragostea vecinătății» ei să nu dea un ort de vită ca pământenii, ci scăzându-le «al treilea ban» să dea numai câte 22 de bani, asigurându-i totdeodată, că altă dată această dajdie nu va mai ieși [4]).

Dajdia această nouă și neobișnuită a impresionat așà de mult pe oierii ardeleni, încât Sibiienii s'au adresat într'un memoriu special Domnului, rugându-l să-i ierte de astădată, în aceste timpuri pline de răsboaie [5]). Cererea lor nu s'a luat în considerare, ba nu s'a luat nici scăzământul fixat în favoarea ardelenilor de însuș Domnul țării, căci, venind la pășunat cu oile, li s'a luat întregul oierit, întocmai ca la brașoveni, după care notarul orașului a mers în persoană la București cu jalba cetățenilor lor jupuiți [6]). Cu toate acestea, Brâncoveanul după trei ani a fost nevoit

[1]) *Din chronograful lui Dionisie Eclisiarcul*, «Tesaur de Monumente Istorice» vol. II, p. 166.

[2]) Kogălniceanu, *Letopisețe*, vol. III, p. 26.

[3]) După Sulzer, *l. c.*, vol. III, p. 411.

[4]) Scrisoarea lui Constantin Brâncoveanul, din 23 Ianuarie 1705, Iorga, *Studii și documente*, vol, X, p. 33.

[5]) Magistratul orașului Sibiiu din 5 Fevruarie 1705, Hurmuzaki, *Documente*, vol, XV, pp. 1508 — 1509.

[6]) Trimisul orașului, notarul George Czakó, plecă la 29 Aprilie 1705 la Vodă în afacerea bârsanilor (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. VII, p. 45.)

să introducă din nou văcăritul, dar când Sibiienii au cerut scutire, iar nu le putù iertà decât a treia parte [1]). Acum se hotărî să intervie chiar «Universitatea Săsească» în interesul oierilor, somând guvernul Ardealului să facă paşii necesari la Brâncoveanu Vodă, cu atât mai vârtos, cu cât vătaşii săi dela graniţa ţării le iau bârsanilor întregul văcărit, iar celor ce se codeau să plătească, li se mai storceà şi câte un taler de fiecare oaie [2]), ceeace se întâmplă şi mai departe [3]).

Urmaşul lui Brâncoveanul — Ştefan Cantacuzeno — a desfiinţat văcăritul [4]). Niculae Mavrocordat l-a introdus din nou, pentru ca fiul său să-l şteargă iară la 1739, ca tot el să-l impună peste doi ani — la 1741 — din nou [5]). Aşà mergeà acest lucru din an în an, după nevoia ţării, respectiv a Domnilor ei, aşà că la 1753 erà dejà de 66 bani, chiar şi pentru bârsani — fără deosebire — scutiţi fiind însă caii de căpăstru, câte doi cai de fiecare turmă, cu observaţia, ca fiecare bârsan să-şi aibă paşaportul său, prevăzut cu numele lui şi numărul oilor sale, ca nu cumva să amestece între ele oi cumpărate în ţară [6]) pentru ca să le scoată din ţară fără să plătească vamă. Constantin Racoviţă Vodă tot cu 66 de bani fixă văcăritul, dar cu toate acestea sub urmaşii săi — în anul 1762 — se mai luà de către plăiaşi alte 70 de parale dela sărmanii bârsani [7]). La jalbele lor, Domnii ţării făceau câte ceva pentru ei, însă abuzurile au rămas permanente şi se repetau în cele mai curioase variante. Firmanul dela 1763 aduse apoi surprinderea că desfiinţă văcăritul oamenilor din ţară, iar când bârsanii se plângeau pentru nedreptatea ce sufereau, Vodă se grăbì a-i liniştì, că văcăritul de 66 bani îl va luà numai după vite mari, iar după oi nu vor plătì decât 16½ bani. După ce însă

[1]) Scrisoarea oraşului Sibiiu din 4 Ianuarie 1708 şi răspunsul Domnului, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, pp. 1518 — 1519.

[2]) Adresa oraşului Sibiiu către Guvernul Ardealului din 6 Fevruarie 1708 şi către Brâncoveanul din 17 Fevruarie 1708, *ibidem*, vol. XV, pp. 1521 — 1522.

[3]) Grigorie Ghica-Vodă către braşoveni din 26 Martie 1753, *ibidem*, vol. XV, p. 1689.

[4]) Hrisovul pentru desfiinţarea văcăritului, menţionat în «Revista Istorică a Arhivelor României», broşura I, No. 12 împreună cu alte hrisoave simile din 1733, 1741 şi 1775 sub No. 13—15 şi 33.

[5]) După Sulzer, *l. c.*, vol. III, p. 411.

[6]) Scrisoarea citată a lui Mihai Racoviţă-Vodă, Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, p. 384.

[7]) Scrisoarea oraşului Braşov din 1 Martie 1762, Hurmuzaki, *Documente*, vol, XV, p. 1720.

vătașii nu s'au ţinut de această făgăduială domnească, în toamna anului 1765 bârsanii au rugat pe Vodă în scris, ca să se ţină de cuprinsul firmanului [1]). Atitudinea corectă a bârsanilor avù izbândă bună, deoarece însă văcăritul de 66 bani — obișnuit mai bine de zece ani — erà prea greu, cu nouile lor demersuri (și poate chiar cu intervenţia agentului austriac dela Constantinopol) au obţinut, la începutul anului 1786, dela Suţu Vodă, ca să reducă acea dajdie la jumătate, dând acesta 17 «cărţi legate» către ispravnici, ca văcăritul străinilor să fie numai de 33 bani pentru bârsani (ceilalţi străini plătind tot 66 bani după obiceiu) de oaie, iar tunșii și mânzaţii să plătească doi unul [2]). Oierii însă nu s'au prea bucurat mult de această înlesnire, căci abià trecură zece ani, când ajungând la tron Constantin Hangerli Vodă, primul său fapt fu că, la 6 Decemvrie 1797, a scos un văcărit de doi taleri [3]), lucru ne mai pomenit până atuncia.

Cu totul alta fu desvoltarea văcăritului în Moldova, unde acela aveà numele de «goştină» cuvânt obișnuit pe vremuri și în Ţara Românească. La început (din veacul al XV-lea încoace) gorştină se chemà orice plată ce se luà pentru pășunat [4]), atât după oi, cât și după porci [5]) și ea arată o urcare foarte potrivită, căci chiar și la anul 1700 nu se plătià mai mult de 8 bani pentru porcii aduși din Ardeal «la jăru» pentru îngrăşare [6]). Văzând însă Grigore Ghica Vodă, că goştina de 2 lei de câte 15 oi erà o «asupreală mare» locuitorilor, din care pricină nu-și puteau înmulţì cum se cade «bucatele», a scăzut-o, în 1732, la un leu de câte 10 oi [7]). Așà rămase aceasta în toaţă ţara, numai în satele de

---

[1]) Scrisoarea bârsanilor din 8 Septemvrie 1765, *ibid.* vol. XV, p. 1730.

[2]) Cărţile domneşti ale lui Mihai Suţu-Vodă din 17 şi 29 Ianuarie 1786, Urechia, *Istoria Românilor*, vol. I, p. 531, precum şi «Analele Acad. Române», vol. XII, p. 647.

[3]) C. Erbiceanu, *Cronicarii greci* (Bucureşti, 1888), p. 264 şi două inscripţii contimporane, din biserica Domnească dela Târgovişte şi din biserica Omita-Dâmboviţa, la Iorga, *Inscripţii*, fasc. I, No. 215 şi 827.

[4]) Aşà întâmpinăm termenul acesta mai întâi în documentul lui Basaraba Laiota din 1474, Bogdan, *Documente şi regeste*, p. 79.

[5]) Scutirea de goştină a lui Petru Vodă din Iaşi, 9 Fevruarie 1591, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 903.

[6]) Două scrisori ale lui Constantin Brâncoveanul, din 1700 şi 1709, Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 339 şi 349.

[7]) Cartea cu blăstem a lui Grigorie Ghica-Vodă din 20 Ghenarie 1732, «*Uricariul*» vol. I, pp. 199 — 200.

spre Bender aveau oamenii «vechea scădere» de a plăti numai câte două parale de oaie toamna la vremea gorştinii [1]).

Goştina aceasta privià însă — precum se vede — numai pe pământeni, deoarece Săcuii se plângeau că li se luà câte un fiorin de goştină de vită, ceeace erà un bir atât de greu, încât mulţi din ei neputându-l plăti, îşi pierdeau vitele în ţară, unde li se luau caii la poştă şi după ce îi ţineau şi prăpădeau câte o săptămână-două, vătaşii le mai şi storceau câte un fiorin de cal [2]). Socotindu-se pe parale, goştina scăzuse în câţiva ani la vreo 4 parale de oaie, când iată că la venirea lui Constantin Vodă Mavrocordat (în vara anului 1749) Spătarul Iordachi Stavarati a scos-o întreită, adică câte 11 parale de oaie, pentru care lucru îl blestemà toată ţara [3]). Aşà a rămas lucrul până ce Constantin Mihail Racoviţă, în ziua de 1 Martie 1757 (cu câteva zile înainte de sfârşitul domniei sale a doua) o desfiinţă prin renumita sa «carte de afurisenie» hotărînd ca să nu mai fie nici văcărit, nici cuniţă, nici număr de vite nici un ban, nici să se mai numească «acest de tot şi cu strâmbătate şi făr de legiuire obiceiu» care a fost atât de prăpăditor pentru «patira» întreagă [4]). Insă starea aceasta nouă de lucruri n'a ţinut mult, după ce Statul nu se puteà lipsi de venitul sigur al văcăritului. Aşà dajdia aceasta se introduse din nou cu modificări corespunzătoare împrejurărilor. Astfel cunoaştem ordonanţa lui Teodor Callimachi Vodă din primăvara anului 1761 în favoarea bârsanilor «veniţi din ţara ungurească» prin care le vesteşte, cum că nu trebuie să plătească goştină mai mare de 8 bani de oaie, iar când vreau să se întorcă în ţara lor, să fie scutiţi de orice vamă ori altă plată, după cum se jeluiseră la el, că câţiva din vătaşii săi le-ar fi luat câte 70 parale de turmă, cu multe alte fără-delegi [5]). Tot el a scăzut apoi goştina şi pentru oamenii din ţară la zece

[1]) Date privitoare la goştină din anul 1742 la Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, pp. 231, 313, 358 şi 372.

[2]) Oficiolatul scaunelor Ciuc, Ghirghău şi Cason din 24 Ianuarie 1719, *Székely oklevéltár*, vol. VII, pp. 258 şi 262 — 263.

[3]) Enaki Kogălniceanu, *Letopiseţe*, vol. III, p. 219.

[4]) Cartea de afurisenie citată dela 1 Martie 1757; «Arhiva Românească» vol. I, pp. 63 — 68. Hrisovul original tipărit în 1757 e descris în *Bibliografia Veche Românească* sub No. 304.

[5]) Ordonanţa lui Ioan Theodor Voivod al Moldovei din 3 Martie 7269 (1761) pentru bârsanii cu jalba streini, ce sunt veniţi din Ţara ungurească cu oile. (Copie făcută cu fonetică ungurească în anul 1783 de Pavel Ioan Lázár, în Arhiva Agenţiei Austriace, leg. 58).

bani de oaie, precum erà mai înainte [1]). Privilegiul oierilor străini de a plătì mai mică dajdie ca pământenii dând însă prilej la nemulţumiri, Divanul Moldovei hotărî în primăvara anului 1809 ca şi mocanii şi ungurenii veniţi din «Ţara Ungurească» cu oile la iernatec să plătească goştină câte 10 bani noui de oaie şi câte 4 parale de «cruce răsură» la «goştinarii de străini» şi numai şalgăii Ocnei să aibă a plătì câte 6 bani vechi de oaie împreună cu paralele de cruce răsură [2]). Aşà şi rămase această dajdie până la a treia domnie a lui Scarlat Calimah, care văzând — zice în decretul său din 20 Iunie 1815 — că din epoca răzmăriţii trecute prin deslegarea acelui blăstăm de către mitropolitul şi clirosul de atuncea s'a sporit banii goştinii şi neputând suferì acest spor, ca un lucru împotriva vechei obişnuinţi, a scăzut goştina la patru parale şi un ban de oaie precum din vechime a fost[3]).

Taxa aceasta fu însă mult mai mică ca aceea din Ţara Românească, unde încă şi în anul 1765 se luà un văcărit de 66 bani de vită mare [4]). Când însă Ruşii ocupară ţara Moldovei, în toamna anului 1769, Sfatul boierilor hotărî ca goştina să fie de 10 bani de oaie, iar «coniţa leşască» de 40 bani vara şi 150 bani iarna de vită [5]). Scăpând însă ţara de ocupaţia rusească, prinţul Ipsilante reduse în anul 1776 văcăritul bârsanilor la 33 de bani [6]), ceeace făceà 22 parale, cum a şi rămas apoi până la sfârşitul veacului [7]). E de observat însă, că «cuniţa» însemnà dajdia ce se luà pentru cai, care se decretă şi în anul 1794 din nou astfel, ca bârsanii să deà câte 40 bani noui cuniţă de tot calul, iar pentru 3—4 cai ce se vor aveà pe la «odăile» lor pentru trebuinţa turmelor, să nu fie supăraţi de cuniceri [8]).

Cu toate acestea, textul ordonanţei se interpretà de către vătăşeii ţării atât de curios, încât pentru ca el să nu sufere nici o îndoială, prinţul

---

[1]) Spătarul Ioan Canta, *Letopisețe*, vol. III, p. 192.

[2]) Cartea Divanului Moldovei din 11 Aprilie 1809, «*Uricariul*» vol. VI. pp. 466 — 468.

[3]) Porunca lui Calimah-Vodă din 20 Iunie 1815, *ibid.*, vol. I, p. 175.

[4]) După scrisoarea citată din 1765 a lui Ştefan Racoviţă-Vodă, Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, p. 393.

[5]) «Arhiva Românească» vol. I, p. 146 şi 215.

[6]) Hrisovul lui Alexandru Ioan Ipsilanti din 1776, «Analele Acad. Române» vol. XII, p. 226.

[7]) După Sulzer, *l. c*, vol. III, p. 411.

[8]) Cărţi gospod ce se dau pentru slujba cuniţei, dela 1 Decemvrie 1794, *Uricariul*, vol. IV, p. 42. Despre cuniţă există un studiu special scris de N. D. Labuşcă (Iaşi, 1925) citat în «Revista Istorică» 1925, p. 249.

Suţu trimise — în vara anului 1792 — nişte «cărţi» la mâna sudiţilor chesaro-crăieşti în privinţa taxei ce plătesc «la vremea veritului pe vitele ce au aici în ţară la păşune» zicând că au să dea câte 33 bani de vită mare şi jumătate de vită mică (adică oi şi capre) iar cu sugătorii să nu aibă a face vătafii nimica [1]). Insă chiar această definiţie limpede se răstălmăcì de unii şi astfel Vodă după zece zile scoase o nouă poruncă către arendaşii oieritului şi ierbăritului, ca să nu mai facă abuzuri, ci dela cai şi vite mari să ia văcăritul de 33 aspri, iar la vite până la trei ani să socotească două una, pe când vitele de un an să fie scutite [2]). Aceste decrete repeţite tot nu au putut extermină abuzurile şi «supărările» pe care trebuiau să le rabde sudiţii şi deaceea la «vânzarea oieritului» pe anul 1805 s'a făcut un nou hrisov, în Divanul Domnului, prin care — în 7 ponturi — s'au stabilit iarăş drepturile şi îndreptăţirile bârsanilor după obiceiul vechiu al ţării [3]).

Se înţelege dela sine, că de sub dajdiile descrise existau şi scutiri ori «iertări», precum se obişnuià a se zice. In Moldova, Duca Vodă scuteşte în anul 1693 pe egumenii de pe la sfintele mănăstiri de gorştina de oi şi de mascuri, oricâte «bucate» ar aveà [4]), iar în Ţara Românească, Constantin Brâncoveanul decretează în anul 1697, ca să nu plătească oierit boierii şi slujbaşii, bisericile şi mănăstirile, ba chiar şi negustorii mari dela Bucureşti, Brăila şi alte oraşe [5]) scutit fiind de oierit pe o mie de oi (încă înainte de 1693) şi Pater Ianoş «priiatenul» Domnului cu «cărţi domneşti» [6]) Brăncoveanul declară însă — printr'o altă poruncă — ca la fiecare trei ani odată să plătească oierit toţi: şi sfetnicii, şi cinstiţii boieri mari şi mici, ba până şi mănăstirile, deoarece ţara are nevoie mare de bani şi venituri [7]). Aşà rămase lucrul şi mai departe şi e semnificativ, că acest obiceiu juridic a trebuit să se respecte şi de către Austriaci, când în anul 1718 (în virtutea tratatului de pace dela Pojerovaţ) au căpătat Oltenia, pe care erà să o reorganizeze după

---

[1]) Suţu-Vodă către sudiţi din 29 August 1792, Urechia, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 278 şi vol. IV, p. 278.

[2]) Mihai Suţu-Vodă din 9 Septemvrie 1792, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, p. 616.

[3]) Ponturile de vânzarea oieritului pe anul 1805, Urechia, *Istoria Românilor*, vol. XI, pp. 166 — 167.

[4]) Decretul lui Duca-Vodă dela 1 Iulie 7201 (1693) «*Uricariul*» vol. II. p. 96.

[5]) Porunca lui Brâncoveanul din 1697, Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 344.

[6]) Scrisoarea din 4 Ianuarie 1693, *ibid.*, vol. V. p. 128.

[7]) Brâncoveanul către Braşov, din 1689 şi 1707, *ibid.*, vol. X, p. 73 şi 369.

normele imperiului german [1]). Aşà de pildă în anul 1720, se scutesc de «decima oilor» episcopul Rîmnicului cu mănăstirea sa şi mănăstirile arse de Tătari şi anume: Tismana, Săgârcea, Brâncovan, Siţian, Strehaia şi Cozia [2]), iar pe anul 1724, toate mănăstirile, atât acele de călugări, cât şi ale maicilor [3]); dar administraţia aveà grijă severă de oierit şi când treceau cei trei ani de scutire, nu se făceau scutiri, oricâte jalbe intrau din partea bisericii şi a boierilor. O excepţie specială s'a făcut numai faţă de Banul Craiovei cu o scutire pe 1500 oi şi faţă de sfetnicii săi cu o scutire pe 1000 oi de fiecare [4]). Cu încetul deveni însă obiceiu, ca boierii să fie scutiţi de oierit numai până la 400 de oi, care număr crescù până la sfârşitul veacului al XVIII-lea la 500 de oi [5]).

Saşii din împrejurimea Râşnovului precum şi Săcuii dela Breţc nu plăteau nimica pentru păşunatul lor în ţările române, iar biserica ortodoxă din Schei (în Braşov) aveà dela Domnii Ţării Româneşti — din vechime — volnicie de păşunat pentru 800 de oi. Insă de câte ori venià un nou Domn, biserica trebuià să-şi reînoiască hrisovul vechiu, deoarece vameşii îi făceà fel de fel de greutăţi. Aşà făcù biserica în anul 1767 [6]) şi 1775 când s'a mai adăugat privilegiului ei şi menţiunea, că cei patru popi ai bisericii din Schei au fiecare drept de păşunat pentru câte 200 de oi, fără să plătească oierit, scutiţi fiind de orice dări şi păstorii oilor lor, însă numai dacă acei păstori erau ardeleni [7]). Bisericile şi mănăstirile mai aveau însă şi dreptul, ca să-şi reţină din turmele, cari făceau păşunatul gratuit, câte o oaie de fiecare sută, neputând însă

[1]) In memoriul prinţului Eugen de Savoia din 14 Noemvrie 1718 cetim: Das Vieh-Zehent wird von dem gemeinen Mann jährlich, von den Adeligen aber alle drei Jahre entrichtet. (Jacubenz: *Die Cis-Alutanische Walachei unter Kaiserlicher Verwaltung* (1717 — 1739) în revista «Mittheilungen des k. und k. Kriegsarchivs» vol. XII. (Wien, 1890), p. 240. Cfr. şi protocolul administraţiei Valachiei Cis-Alutane din 1723, Iorga, *Studii şi documente*, vol. V. pp. 141.

[2]) Nicolae Dobrescu: *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupaţiunii austriace* (Bucureşti, 1906), p. 139.

[3]) *Ibid.*, p. 155, No. 23.

[4]) *Ibid.*, p. 146.

[5]) După Sulzer, *l. c.*, vol. I, p. 56 şi III, p. 409.

[6]) Scrisoarea lui Popa Dimitrie Duma din Braşov, 29 Maiu 1767, Iorga, *Studii şi documente*, vol. XIII, p. 263.

[7]) Hrisovul preoţilor dela biserica din Scheiu, dat în Bucureşti, 28 Septemvrie 1755, «Analele Acad. Române» vol. XII, p. 175. Pentru alte amănunte cu privire la păşunatul oilor acestei biserici în ţările-române vezi Radu Tempea, *Istoria bisericei Scheilor Braşovului*, editată de Sterie Stinghe, Braşov, 1899.

luà nimica dela bârsani, cari plăteau oierit obișnuit, despre care lucru oierii ardeleni au fost asigurați la începutul anului 1784 printr'o poruncă specială [1]).

O mențiune specială merită — acì la sfârșitul acestui capitol — epoca ocupațiunii Olteniei austriace, deoarece consilierul aulic Ignat *Haan* (cu reședința la Craiova) în rapoartele sale oficiale din toamna anului 1719 a făcut o adevărată istorie a acestor diferite impozite și având un spirit desvoltat de administrație a introdus și reforme folositoare în perceperea lor. Așà aflăm că, la început, *ierbăritul* se incassà dela Sfântul George până la Sfântul Dumitru, când începeà apoi incasarea *goștinerituluí*, ținând până la Sfântul George; dar cu timpul nu s'a mai ținut seamă de aceste soroace și incasarea lor ținea tot anul, pe când ea s'ar puteà face deodată, cu mai puțină supărare a norodului și mai mare folos al fiscului [2]). *Văcăritul* erà așà de urît de locuitorii țării, încât ei «înjurau și afurisiau pentru el de milioane ori pe Constantin Brâncoveanu-Vodă care l-a introdus» așà că nici Guvernul austriac nu l-a aplicat, menținând numai *oieritul* (dat cu arendă), *goștineritul* porcilor de 8 bani (dinari) românești și *ierbăritul*, care se plătià de către vânzătorul ori cumpărătorul oilor — după învoeală — cu câte 8 bani de oaie, 24 bani de vită mare, 12 bani de un vițel și 44 bani (sau 33 creițari) de un cal [3]).

VII

Insă cu toate aceste prescrieri, asigurări, decrete și porunci — date de către Domnii țărilor române cu cea mai sinceră intențiune — abuzurile și «supărările» tot nu încetau și ele rămâneau la ordinea zilei.

Abuzul cel mai obișnuit erà, că drept oierit și văcărit se percepeau taxe mai mari decât cele prescrise de către arendașii acelor taxe, respectiv vătașii lor. S'a întâmplat însă și cazul, că la intrarea oilor în țară, s'a luat de fiecare oaie pe nedrept câte 2 parale de vamă [4]). S'au găsit și slujbași nemiloși, cari au îndrăznit a pune vite sterpe (adică mioare) că sunt cu miei în pântece, altele că au câte doi miei, ba s'au găsit și

[1]) Porunca lui Mihai Suțu-Vodă dela 1 Fevruarie 1784; *ibid.*, vol. XII, p. 1108.

[2]) Haan din Craiova, 30 Octomvrie 1719; Giurescu, *o. c.*, pp. 372—374.

[3]) Tot el din 14 Noemvrie 1719; *ibid.*, p. 392—395.

[4]) Raportul lui Merkelius din București, 24 Noemvrie 1794 către Comandamentul militar din Sibiiu. (Colecțiune particulară. Ungaria).

oameni «fără de suflet» cari au îndrăznit, pe alocurea, de a înscrie la condici chiar și berbeci și țapi la rândul oilor groase, mărturisește însuș Constantin Ipsilante Vodă în hrisovul său citat — dela 1805 — plin de ură și necaz față de astfel de slujbași ai țării [1]).

Abuzuri se constatau și la valorizarea brânzeturilor, respectiv a lânei și a pieilor. Normativul cel mai vechiu pentru industria produselor păstoritului îl avem într'o ordonanță oficială din anul 1712 către vameșii din Câmpina și vătașii de plaiu, din care aflăm, că brânza ce o fac bârsanii în «stânele ce pun pre munți» pot să o ducă acasă în țara lor fără vamă, dacă însă ar face cașcaval din ea, ca să-l vânză în țară, să plătească vamă. Iar când primăvara, trec dela șes la munte, vameșii vor luà de fiecare turmă câte un miel și de cal doi bani. Exportul lânei erà supus unei vămi de 40 bani de povară de cal «cum a fost obiceiul» dacă bârsanii ar tunde oile în țară, fiind însă volnici a-și duce pieile oilor moarte iarna în țară, fără să plătească nici o vamă după ele [2]).

Așà a rămas acest lucru mult timp, însă în anul 1719, vistieria a organizat și căratul peștelui dela baltă în Ardeal, exercitat de «șcheai» poruncind, ca să dea o vamă de 70 bani de carul cu pește, iar cine cărà peștele cu calul să dea numai 7 bani [3]); meserie care pare a fi ieșit acum la iveală, deoarece alte dispozițiuni privitoare la ea nu avem.

Abuzurile nu încetară însă nici într'un chip, oricâte porunci severe ar fi ieșit dela ocârmuirea țărilor. Nu stânjenì mult comiterea acestor abuzuri nici faptul, că existența lor nu se tăgăduià nici de către guvern și că Brâncoveanul Vodă aflând, că (în anul 1696) vătașii săi au luat câte 2 bani mai mult, decât se cuvenià, dela bârsanii brașoveni, le-a trimis îndărăt 15 taleri — cât făceà surplusul.[4])

Aflăm mai târziu — în vara anului 1786 — dintr'o jalbă a bârsanilor din comunele Tilișca, Săliște, Rod și Poiana (adresată guvernului Ardealului) cum că vătaful Orsachi și George Radul a oprit pe bârsani «cu amenințare de moarte» în numele Domnului, ca să-și ia cu ei măcar o oca de brânză, cașcaval ori lână din ceeace au produs peste vară în Țara Românească. Guvernul ardelean intervenind s'a făcut o urmărire din partea ocârmuirii țării și atunci s'a mai aflat și abuzul, cum că nu

[1]) Din hrisovul citat al lui Costantin Ipsilanti; *Tesaur de Monumente* vol. II, p. 339.

[2]) Porunca din 12 Ianuarie 1712 către vameșii din Câmpina; Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 352.

[3]) Scrisoarea lui Nicolae Vodă către Brașov din 1719; *ibid.*, vol. X, p. 375.

[4]) Constantin Brâncoveanul din 17 Aprilie 1696; *ibid.*, vol. X, p. 365.

li s'a dat voie bârsanilor să-şi vânză — după obiceiul ţării — brânza căşarilor, iar când Iuon Roman din Sălişte erà să-şi treacă brânza, plăiaşii dela hotar i-au stors un zlot turcesc (45 creiţari) cu nedrept, pe când unui alt bârsan i-au luat 200 ocale de brânză, fără nici un motiv just. La jalba bârsanilor, Guvernul Ardealului a intervenit prin agentul austriac dela Bucureşti, el însă neputând obţine «dreptate» nici dela Domnul ţării, nici dela boieri, ţinù pe păgubaşi cu vorba că abuzurile se vor înlăturà radical prin noul ferman care se aşteaptă dela Poartă [1]). Dar «în practică» nici dispoziţiunile aceluia nu au fost în stare să apere pe bârsani contra abuzurilor ce se săvârşiau necontenit, aşà că guvernul Ardealului — la intimaţia cancelariei dela Viena — a trebuit să instruiască prin «circulară» la începutul anului 1794 pe supuşii săi ocupaţi cu păstoritul în Ţara Românească, ca la vinderea oilor şi produselor acelora să nu sufere nici un fel de abuz, ci să se ţină de cuprinsul articolului 4 al fermanului din ziua de 4 Decemvrie 1786 şi de acela al articolului 3 al tratatului de pace din 1791 dela Şiştov, unde se precizează exact preţul oilor şi al brânzeturilor, care nu se poate nici urcà de către vânzător, nici scădeà de către cumpărător, putându-se modificà numai — prin intervenţia agentului dela Bucureşti — de către prinţul ţării şi cu consimţimântul liber al părţilor, cari au făcut tratatul sus numit [2]). Bârsanii însă aveau groază de această «învoială liberă» care erà mai rea decât orice contravenţie şi bacşiş ce trebuiau să dea din când în când pe la oamenii ocârmuirii, pentru ca să trăiască în linişte şi cu mai puţine «supărări» din partea lor.

In primăvara anului 1785, intră o nouă jalbă la diregătoria Statului Ţării Româneşti din partea bârsanilor şi anume contra moşierilor, cari la «fătăciunea» oilor trebuind să se mulţumească — după lege şi vechiul obiceiu — cu câte un miel şi un taler de «perdea», ispravnicii storceau pe oieri după cum le venià la socoteală [3]). Domnul ţării dispuneà imediat ce auzià că «ungurenii» sunt prădaţi în ţară pentru asemenea lucru [4]) şi nu rămâneà nedojenit de dânsul acela, de care aflà

[1]) Adresa Guvernului Ardealului către împăratul, din 17 Octomvrie 1786. (Colecţiune particulară. Ungaria).

[2]) Circulara Guvernului Ardealului din 6 Februarie 1794. (Ibid.).

[3]) Carte legată către ispravnicii de judeţe din 27 Martie 1785, *Analele Academiei Române*, vol. XII, p. 646.

[4]) Trei diferite «cărţi legate» în afacerea ungurenilor din anul 1785; Urechia, *Istoria Românilor*, vol. I, pp. 525 — 530.

că «a dat necaz și zătăgnire» vreunui oier străin din țară [1]). Dar abuzurile tot nu voiau să înceteze, ba s'a întâmplat chiar, că un arendaș de moșii luă dela bârsani în loc de taxa obișnuită de un taler, șase și pe o altă moșie a lui încă alți patru taleri. Astfel, Mihail Suțu Vodă în primăvara anului 1791 dădù poruncă, ca bârsanii să aibă să dea câte un taler și câte un miel de perdea «la stăpânii moșiilor» sau, când nu vor da miel să dea 2 taleri, iar pentru ca «să nu fie pricină», se stabilește ca perdeaua să fie de 700 oi și astfel de fiecare 700 oi să se dea câte un miel și «un leu», egal — precum se vede — cu un taler [2]).

O altfel de jalbă avură, în toamna anului 1794, câțiva ciobani din ținutul Sibiiului față de ispravnicii din Ialomița, unde li s'au luat de către moșieri, până a nu trece cu oile la baltă, câte o oaie de ceată de oi și de turma de cârlani, iar pentru cai câte 10 parale, pe când obiceiul erà, că această oaie se luà «numai când dărâmă păduri de sălcii în bălți pentru hrana oilor» și nu când păstorii și-i hrăniau numai cu stufurile bălților și iarba ce dobitoacele își găsiau acolo [3]). Pretențiunea proprietarilor nu erà însă cu totul nefondată, căci mai existà și obiceiul vechiu, că pentru dărămăturile de rămurele ce se găsiau prin bălți, păstorii să dea moșierilor câte o oaie dela fiecare zece. Pentru lipsa timpului trecut și tăria iernii anului 1795, domnitorul Moruzi găsì însă cu cale ca bârsanii să aibă o ușurare și să dea numai din 20 de oi câte una «în păr» precum cetim în pitacul lui [4]). Mai puțin generos fu Divanul țării față de bârsani, cari plângându-se că iarna anului 1807—1808 fiind prea aspră și lungă, iar în urma dislocării oastei rusești în principate, suferind lipsă de fân, crescătorii și-au pierdut aproape întreaga prăsilă de oi până în primăvară și astfel cereau ca țara să intervie pe lângă proprietari ca «să le facă ușurări asupra ponturilor stipulate în contractele de pășunare», le-a răspuns că «o astfel de concesiune făcută oierilor ar strică norma prețurilor stabilite în vechime» sfătuindu-i ca să se adreseze a «omenia» stăpânilor de pășuni [5]).

[1]) Decretul lui Vodă din 17 Ianuarie 1786, «*Analele Acad. Române*», vol. XII, p. 647.

[2]) Hotărîrea lui Mihail Suțu-Vodă din 19 Aprilie 1791 în afacerea ungurenilor Ioan Macra și tovarășii săi; Urechia, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 276 și vol. IV, p. 276.

[3]) Pitacul din 14 Decemvrie 1794; «*Analele Acad. Române*» vol. XV, p. 817.

[4]) Decretul din 12 Februarie 1795; *ibid.*, vol. XV, p. 818 și Urechia, *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 818.

[5]) Hotărîrea Divanului publicat de R. Rosetti în «*Analele Acad. Române*», vol. XXXII, p. 329.

Dealtfel «balta» cu hrana ei de salcie şi iarbă, jucà un rol important în economia oilor bârsanilor, aşà că mulţi din ei, cari îşi ţineau oile peste vară în Moldova, pe la Sfântul Niculae le treceau la iernatec în Ţara Românească, pe bălţile dunărene, cu toate că — după datinile vechi ale ţării — acolo erau siliţi a-şi plătì din nou oieritul [1]).

VIII

Erà un obiceiu din strămoşi, că primăvara Poarta cumpăra un număr mare de oi în ţările române — dar mai cu seamă în Muntenia — pentru asigurarea hranei Stambulului. Aceasta erà o sarcină grea pentru ambele ţări, cu atât mai mult că saigiii şi gelepii turci îşi îndepliniau însărcinarea lor foarte strict şi într'un chip nemilos. Domnii ţărilor nu se prea puteau opune însă acestui lucru, dacă nu voiau să-şi atragă supărarea Turcilor, şi se mărgineau cu plângerile, repetate an cu an. Constantin Brâncoveanul se plânge — precum vedem — în anul 1696 cum că «pentru trebuinţa împăratului» li se cere 20.000 de oi şi deoarece acest mare număr n'ar ieşì dela păstorii din ţară, luă dela bârsani dela fiecare 1000 de oi o sută [2]). Această proporţie de 10% crescù însă din ce în ce, aşà că pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, saigiii luau câte 13 oi de fiecare sută şi mare fu bucuria bârsanilor, când aflară de orânduiala lui Mihail Racoviţă al Moldovei — în primăvara anului 1765 — cum că să vină la păşunat, deoarece în anul acela «beilicul» nu va fi mai mare de 7 oi de sută [3]). Această ştire neaşteptată mângâiè tot atât de mult inimile sărmanilor bârsani, ca şi câţiva ani mai înainte, porunca lui Grigorie Ghica din Ţara Românească, din anul 1749, ca ispravnicii să nu lase ca saigiii să ia oile cu sila dela păstori, «ci cu bună tocmeală» a preţului lor, care fireşte se făceà mai în urmă fiecare an de către ocârmuire; dar nici bârsanii să nu tăinuiască oile ce vor mânà de vânzare — sună porunca mai departe — şi a le vinde pe la alţi «neguţitori» ceeace erà oprit, până ce nu se împlinià numărul oilor ce erà a se asigurà «pentru treaba împărătească» anual [4]). Odată cu această poruncă, ieşì şi

[1]) Cartea gospod din 2 Martie 1814. (Anexat sub No. X).

[2]) Porunca citată a lui Brâncoveanul din 1696; Iorga: *Studii şi documente*, vol. X, p. 365.

[3]) Scrisoarea citată a lui Mihail Racoviţă-Vodă din 1765; *ibidem*, vol. X, p. 393.

[4]) Grigorie Ghica-Vodă către braşoveni din 11 Martie 1749; «Analele Acad. Române» vol. VIII, p. 251 şi Iorga: *Studii şi documente*, vol. X, pp. 376 — 377.

dispozițiunea ca saigiii «să nu le facă silă» la oieri, luându-le oile de prăsilă, ci numai cele stearpe [1]).

Erà caracteristic pentru procedura saigiilor, obiceiul început în anul 1765 cum că primăvara de cu vreme (încă din luna Aprilie) așa numitul cassabbașa trimiteà niște cumpărători sârbi pe spinarea oierilor, luându-le floarea turmelor pe un preț derizoriu. Bârsanii erau foarte mâhniți de acest lucru, deoarece, pe când negustorii le plăteau bucuros mielul de un an cu un taler, ei dădeau numai jumătate, iar pe o oaie mare în loc de 50 parale numai 35 și pe un berbec ori oaie cu miel în loc de 2 taleri numai un taler și 5 parale, ceeace erà oprit chiar și prin firmanul publicat în țară [2]). O ordine mai bună introduse în Moldova Grigorie Ghica Vodă în primăvara anului 1777, scotând orânduiala, ca berbecele țurcan să se ia cu 82 parale, oaia țurcană stearpă cu 62 parale, iar cârlanul cu 45 parale (dela 10 oi una) și «să nu cuteze a luà oile netunse» iar țapi de turmă și berbeci de sămânță să se ia după tocmeală. De acelaș privilegiu se bucurau și «boierii ce au îmbrăcat caftan și neamurile de boieri» iar dela boierinași ce n'au dajde, cum și dela mazili și negutători să se ia din 20 una cu prețul arătat. Toți aceștia mai aveau și privilegiul, că pe când saigiii erau volnici a strânge oile până la sfârșitul lui Iunie, negustorilor străini din Țarigrad, veniți în țară, puteau să-și vânză și după acest termen oile pe tocmeală [3]).

Abuzurile beilicgiilor tot nu încetau însă și în urma reclamațiunilor dese, văzând și Poarta că crescătorii de oi sunt prea jefuiți de către saigii, cari umblau prin țară, sultanul Abdul Hamid desființă prin hatișeriful său din anul 1784 obiceiul vechiu al cumpărării în țările române, dar așteptă, ca oamenii să nu-și ascundă oile, ci să le vânză măcelarilor, având grijă ca acele «bucate» să fie duse într'adevăr pe un preț cuvenit la Stambul și aiurea din Moldova, numită — în actul solemn — cămara tronului împărătesc [4]).

Bârsanii fuseseră dealtfel admoniați și de către Curtea vieneză — prin mijlocirea guvernului Ardealului — ca să nu-și vânză oile și produsele

---

[1]) Scrisoarea lui Barbul Văcărescu din 12 Martie 1749, *Analele Academiei Române* vol. XXI, p. 262.

[2]) Rescriptul orașului Brașov din 1765; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV. pp. 1727.

[3]) Orânduiala lui Grigore Alexandru Vodă Ghica din 3 Aprilie 1777; «Revista Istorică», 1915, pp. 216 — 218.

[4]) Hatișeriful sultanului Abdul Hamid din 1784 pentru principatele române; Martens: *Recueil des traités*, vol. III, (Gottingue, 1791) pp. 285 — 288.

lor saigiilor pe placul lor, ci să se ţină de obiceiul vechiu decretat şi prin tratatul de pace dela Şiştov, dându-le însă cu voie bună tot ce cer pe seama Curţii împărăteşti, deoarece ei cumpără cu bani gata şi un preţ potrivit [1]). Cât făceà acest preţ «potrivit» şi cum se desfăşurau cumpărătorile de oi pentru Stambul, o cunoaştem din primăvara anului 1793 şi le pot descrie — pe baza datelor documentelor — în următoarele.

Pentru ca bârsanii să fie bine dispuşi «şi preparaţi» la vânzare cu puţină rezistenţă şi zgomot pe seama Turcilor, mai întâiu de toate se dedeà zvonul de cu vreme, că Constantinopolul suferă de foame, apoi se somau câţiva vechili ai oierilor ardeleni la Curtea domnească, unde prinţul Moruzi le declară, că după ce nu e în stare a livrà dela oierii ţării numărul de oi impus de către împărăţie, apelează la cinstea şi omenia lor, ca să-l ajute în strâmturarea sa şi să-i dea oile dorite pe un preţ potrivit. După inscenarea acestui prim act, unul din slujbaşii agenţiei dela Bucureşti însoţià pe «vechili» până la Braşov, unde ţinându-se o adunare, începeà cu ei desbaterile necesare. In cursul acestor desbateri, breasla măcelarilor români dela Braşov făcù un certificat despre preţul cu care se vindeà carnea de miel publicului braşovean şi «în vederea bunei inime a milostivului Domn» fixară un preţ pe seama saigiilor, însă mai mic cu abià 6% faţă de acel preliminat la începutul desbaterilor [2]). In posesia acestor două acte, «oficialul» agenţiei împreună cu gelepul şi cu delegatul vistieriei Statului se duse pe la bârsanii mai de frunte şi după lungi tocmeli îi ademenì ca să primească învoiala dela Braşov făcută în următoarele condiţiuni:

Berbecul ţigaie cu lână subţire ori oaia cu miel, 4 piastri şi 60 parale, oaie stearpă ori terţuie fără miel 3.30, iar mielul de un an (cârlanul) 2.90.

Berbecul ţurcan cu lână groasă ori oaia cu miel, 4 piastri şi 30 parale, oaia stearpă ori terţuie fără miel 3, iar cârlanul, 2.60.

Mai ieftin de preţurile de mai sus bârsanii nici nu voiau să stea de vorbă cu saigiii, cu atât mai puţin cu cât la începutul lui Iunie, treceau la munte şi ajungeau hotarul Ardealului. Gelepii însă ziceau că preţurile cerute de mocani sunt scumpe şi propuneau următoarele preţuri, mai reduse: In loc de 4.60 numai 3.12, în loc de 3.30 numai 2.15, în loc de 2.90 numai 1.75 pentru oile cu lână fină, iar în loc de 4.30 numai

[1]) Adresa guvernului din Viena, 9 Aprilie 1794. (Colecţiune particulară, Ungaria).

[2]) Declaraţia vechililor păstorilor din Ardeal făcută în Braşov, 30 Maiu 1793, către agenţia din Bucureşti. (Traducere oficială nemţească, Staatsarchiv, Viena).

2.10, în loc de 3 numai 1.11 şi în loc de 2.60 numai 1.45 pentru celelalte oi. Aceste preţuri bârsanii nu le putură acceptà, după ce ele erau mai mici chiar decât preţurile de anul trecut [1]), aşà că agentul austriac fu nevoit a întrerupe tratativele [2]), cari se terminară pe urmă numai la sfârşitul lunii Septemvrie, făcându-se un acord de 3000 oi cu următoarele preţuri: oaie mare (berbec) 2 piastri şi 35 parale, oaie stearpă şi terţuia 2 lei, iar cârlanul ori oaie noatin 1 leu şi 20 parale, însă nu pe alese, ci predate de către ei în faţa oamenilor Domnului şi al agenţiei dela Bucureşti, aşà cum vine, ca bârsanii să nu păgubească peste măsură în această afacere [3]). Agentul austriac cunoşteà însă foarte bine intenţiunea mocanilor şi astfel făcù un alt contract cu ei, conform căruia trebuiau să consimtă, că la predarea oilor substitutul lui va aveà grijă, ca bârsanii să dea câte 3 oi de fiecare sută pe preţul stabilit şi ca între acele oi să nu fie râioase, oarbe, şchioape ori fără dinţi [4]); din care clauzulă se poate uşor înţelege cu ce fel de meşteşuguri operau bârsanii, când li se cereà să-şi îndeplinească o datorie, privită cu dispreţ şi silă. Cu toate acestea, bârsanii se simţiau jigniţi de imputările agentului şi numai după noui desbateri se putură câştigà ca să dea cu voie bună oile cerute de gelepi, cu cari nu voiau să stea de vorbă, deoarece: 1) gelepii doriau să aibe oi grase pe alese; 2) venì la ei numai un subaltern (nu funcţionar) al agenţiei, care nu aveà nici o autoritate în faţa Turcilor şi 3) n'au consimţit toţi bârsanii la învoiala de mai sus [5]).

Misiunea transitorie a agentului austriac erà foarte preţioasă pentru bârsani, cari altfel ar fi păţit-o şi mai rău, pe când astfel (în 1794) au reuşit să scoată preţuri şi mai favorabile dela casabbaşa şi saigiul Niculae — veniţi din Constantinopol — în cursul «învoielii libere» urmate cu ei, întrucât berbecul-ţigaie fu fixat în loc de 2.35 lei cu 3.25 lei ca

---

[1]) Contractul bârsanilor din Bucureşti, 23 Martie 1792; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, pp. 599 — 600.

[2]) Raportul lui Gaudi către agenţia din Bucureşti, 10 Iunie 1793, despre misiunea sa la bârsanii din Ardeal cu gelepul Constantin şi vistierul Logofet Stan pentru tocmeala preţului oilor de beilic. (Staatsarchiv, Viena).

[3]) Contractul oierilor Stoica Butea şi tovarăşii săi făcută în Bucureşti, 19/30 Septemvrie 1793 cu agenţia din Bucureşti pentru vânzarea a 3000 de oi pe seama Constantinopolului. (Ibid.).

[4]) Ordinul agenţiei din 4 Octomvrie 1793 către bârsanii aflători în cele 12 judeţe ale Munteniei, dincoace de Olt. (Staatsarchiv, Viena).

[5]) Relaţiunea lui Gaudi din Bucureşti, 25 Octomvrie 1793; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, pp. 673 — 674.

şi celelalte oi [1]). Acesta fu un rezultat important, deoarece în acelaş timp, Domnul ţării limită pe seama oamenilor din ţară preţul ţigăii cu 2.14 lei şi cu aceeaş reducere şi celelalte oi până la preţul de 1.05 leu, la cât s'a fixat mielul cârlan cu lână groasă [2]). Meritul agentului Merkelius fu şi avantajul obţinut, ca bârsanii să nu fie siliţi să vânză saigiilor numai câte 3 oi de sută, în loc de 10 precum se cereà în cele mai multe cazuri [3]).

Aşà numita învoeală liberă nu schimbă însă de loc obiceiul vechiu, ca drept «beilic» beilicgiii să nu ia dela oameni câte o oaie dela fiecare zece, chiar şi cu mână armată, după cum se întâmplă deseori. Ce sarcină însemnă lucrul acesta pentru întreaga ţară şi crescătorii de oi ne-o arată clar câtevà date statistice foarte instructive. Aşà de pildă, avem întreaga listă a cumpărătorilor de oi din luna Maiu 1591 din Moldova, când s'au năpustit vreo 35 de gelepi greci şi turci asupra ţării, strângând prin cele 21 de ţinuturi ale ei numărul colosal de 171.143 de oi, cu o organizaţie aşà de bună, încât şi-au isprăvit munca lor în abià patru zile, cutreerând toate ţinuturile şi oraşele, dintre cari ţinutul Cârligătura a dat numai 1081 oi, pe când în ţinutul Cernăuţului s'au adunat 23.400 de oi, cumpărate toate cu bani gata, după tocmeală [4]). Ce bagatelă formau faţă de acest număr cele 20.000 de oi, cari erau cerute mai apoi dela Constantin Brâncoveanul ! Contingentul obişnuit pare a fi fost (până pe la sfârşitul veacului XVIII-lea) de 60.000 oi anual [5]), dar se întâmplă ca gelepi mai lacomi să pretinză şi câte 200—300.000 de oi, pe când un negustor ieşan oferì de bunăvoie singur 60.000 de oi pentru bairamul Turcilor [6]). Aceste cantităţi nu erau rare [7]),

[1]) Contractul bârsanilor cu saigiii din Bucureşti, 25 Aprilie 1794, *ibid.*, vol. XV, p. 1805 şi contractul al doilea făcut cu Nicolai Saigiu la 5 Maiu 1794, *ibid.*, vol. XIX, pp. 701—702. Acì însă numele câtorva bârsani e greşit publicat şi deci este a se rectificà Czirtee în *Csirke*, Basbu în *Barbu*, Hondoran în *Kondoran* şi Gyustea în *Gyurka*.

[2]) Verzeichnusz der im Jahr 1794 im Fürstenthum Wallachey, vom Regierenden Herrn Fürsten und Landes-Divan festgesetztem Preis der Schaafe für die Landes-Inwohner. (Staatsarchiv, Viena).

[3]) Raportul lui Merkelius din 5 Maiu 1794. *(Ibid.)*.

[4]) Socoteala pentru goştină a oilor din Moldova, cu lista cumpărătorilor gelepi dintre 12-15 Maiu 1591, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, pp. 221 — 230. (Adiţiunea sumelor din această socoteală e făcută de mine).

[5]) După data citată a lui Raicevich.

[6]) Boscovich Joseph Abt, *Reise von Constantinopel, durch Romanien, Bulgarien, und die Moldau nach Lemberg in Pohlen* (Leipzig, 1779) p. 104.

[7]) D'Hauterive, *La Moldavie en 1785* (Bucureşti, 1902) p. 375 scrie: Il se vend tous les ans 300.000 moutons pour la Turquie.

dar pricinuiau întotdeauna o amărăciune şi o consternare atât de mare în ţară, încât se găseau, cari preţuiau contingentul de oi care mergeà anual la Stambul la câteva milioane [1]), lucru de sigur exagerat, căci atâta prisos de oi tot nu ieşeà din cele două ţări române. După nişte însemnări exacte, din turmele bârsanilor aflători în Ţara Românească s'a luat în anul 1765 un număr de 8643 oi de către beilicgii pe un preţ total de 6658 taleri şi 19 creiţari [2]), iar la începutul veacului al XIX-lea, s'au strâns în Ţara Românească 130.000 de oi şi în Moldova 70.000 cu câte 2 piastri pentru capitala împărăţiei turceşti [3]), din care sumă Basarabia singură dădeà câte 35—40.000 de oi; luând gelepii după rânduirea Domniei din 10 sau 15 oi una de pe câmpiile de peste Prut [4]).

Agentul Merkelius s'a străduit mult pentru desfiinţarea acestei prestaţiuni grele, atât personal la Domnul ţării, cât şi în scris la colegul său dela Poartă. După ce însă nu putù ajunge la nici un sfârşit bun, în taină povăţuì bârsanilor, ca să-şi mâne oile mai bine în Moldova şi Basarabia la iernatec [5]), unde efectuarea beilicului se vede că nu erà aşà de riguros ca în Ţara Românească. Acest sfat n'a prins însă mult, nu numai pentrucă erà contrar obiceiului vechiu tradiţional, dar şi din diferitele deosebiri, cari existau între păstoritul de acolo şi de aici. Tot aşà puţin prinse şi somaţia guvernului Ardealului către bârsani, ca să-şi prezinte jalbele privitoare la strângerea beilicului, ca să poată face demersurile necesare în privinţa restituirii surplusului, deoarece nu s'a înfăţişat decât singur Petru lui Frat din Berivoi [6]), după ce — probabil — bârsanii nu prea aşteptau nimica dela această intervenţie oficială.

Luatul oilor de beilic erà fără îndoeală o sarcină grea, resimţită pretutindeni, căci pe când pe vremuri cumpăratul oilor erà cu preţ slobod şi cu tocmeală, acum — la începutul veacului al XIX-lea — strângătorii oilor luau oile cu sila, alegând cele mai bune şi plătind

[1]) C[arra] M., *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* (Iassy, 1777) p. 184.

[2]) După jalba din 8 Septemvrie 1765; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1730.

[3]) Graf Karaczay F., *Die Moldau, Wallachey, Bessarabien und Bukowina* (Wien, după 1812) p. 6.

[4]) Din anaforana Obşteştii Adunări către Domnul Moldaviei Scarlat Al. Calimah-Vodă pentru înstrăinarea Besarabiei din 2 Octomvrie 1812; *Uricariul*, vol, IV, p. 347.

[5]) Raportul lui Merkelius din Bucureşti, 20 August 1803. (Colecţiune particulară. Ungaria).

[6]) Relaţiunea ungurească a lui Iosif Kiss căpitan şi Ioan Pop notar din Făgăraş, 4 Martie 1805 către Guvernul Ardealului. *(Ibid)*.

preţ mic şi în acest scop, nu se sfiau nici chiar de furturi şi omoruri, făcând tot felul de răutăţi, după însuş relaţiunea consulului rusesc dela Iaşi [1]).

Astfel beilicul rămase în virtute şi mai departe, chiar şi pe seama mocanilor, cu turmele în Moldova, unde, în primăvara anului 1816, obţinură favorul domnesc, ca aceia, cari îşi reîntorc oile de Sfântul Gheorghe, au să plătească numai 10 bani de goştină, însă sunt scutiţi de darea beilicului [2]). Ce însemnà această milă a Domnului uşor ne-o putem închipuì dacă ştim, că tocmai în Moldova preţurile de beilic (fixate de guvern cu sila) erau de obiceiu cu 50-60% mai mici de cât cele din piaţă, iar la capre — căutate pentru mâncat — chiar şi cu 60-70% mai ieftine [3]).

IX

Aşezământul păstoritului erà ameninţat însă de noui impozite în preajma veacului al XIX-lea, întrucât prinţul Constantin Ipsilante a ordonat în primăvara anului 1803 un recensământ, şi se zvonià, că de aici încolo vor plătì impozite şi străinii (până şi aceia cari locuiau prin sate) scutiţi fiind numai singuri sudiţii cari stau în slujba agenţiei austriace, numiţi altfel dărvaşi. Agentul Merkelius găsì cu cale a apărà interesele sudiţilor prin expedientul, ca guvernul Ardealului să restrângă ieşirea din ţară [4]), fără să observe, că noul impozit eventual nu puteà să influenţeze prea mult o ramură economică atât de mare cum erà păstoritul ardelenilor în ţările române. Nici nu s'a făcut altcevà, decât că Domnul ţării cereà de la anul 1806 ca bârsanii să comunice vătafilor numărul oilor la intrarea în ţară, cari legitimând apoi «boletele de hărminţie» acelea trebuiau prezentate mai întâiu vistieriei, care le emiteà apoi «scrisorile pasuale» fără de cari nu puteà nici intrà, nici ieşì vreo

[1]) Suret după arătarea consulului rusesc din Iaşi, 6 August 1804; *Uricariul*, vol. IX, p. 122.

[2]) Raportul agentului Iosif Raab din Iaşi, 14 Iunie 1816. (Colecţiune particulară, Ungaria).

[3]) Pe baza tabelei de preţuri din 1817 mai sus citate, din Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. I., p. 263.

[4]) Din raportul lui Merkelius dela Bucureşti, 19 Martie 1803, către Guvernul Ardealului. *(Ibid.)*.

vită [1]). La raportul agentului dela Bucureşti, inovaţiunea aceasta fu adusă la cunoştinţa bârsanilor interesaţi prin circulara guvernului din Ardeal [2]), iar pe urmă fu publicată chiar şi în biserici, ca nu cumvà oamenii să sufere vreo supărare la mânarea vitelor lor, atât la ieşire, cât şi la întoarcere [3]). Contravenţiile erau însă destul de dese chiar şi cu această metodă, astfel că dela începutul veacului s'a luat măsura, ca bârsanii să-şi scoată înainte de intrare paşapoartele de liberă trecere dela «canţelaria cesaro-crăieştii agenţii din Bucureşti» înscriindu-se în ele numărul oilor şi al altor vite cu cari intrau, cum şi oieritul ce sunt datori a plătì, menţionându-se chiar că tunşii se vor luà doi drept unul, iar sugătorii să fie scutiţi de taxe [4]). Acest sistem s'a menţinut foarte bine şi aveà şi avantajul, că servià cu o statistică fidelă atât despre numărul bârsanilor, cât şi despre numărul vitelor lor. Aşà de pildă din anul 1802 cunoaştem mai mult de 685 paşapoarte şi între ele un bârsan cu 1400 de oi şi 48 cai, iar aducerea oilor la păşunat în ţările române creşteà atât de repede, încât numărul paşapoartelor emise de către agenţia dela Bucureşti a trecut în anul 1803, numărul de 885 şi în primele şapte luni ale anului 1804 numărul considerabil de 682 [5]).

Desvoltarea şi creşterea păstoritului fu stânjenită în mod simţitor mai cu seamă prin anarhia generală, care erà urmarea inevitabilă a războaielor de atâţia ani şi ale condiţiunilor deslănţuite ale vieţii, cari influenţau chiar şi siguranţa de avere a timpului. În Ţara Românească, nici urmă n'a mai rămas, de pildă, din vieaţa aceea patriarhală, care o caracterizà şi o făceà atât de plăcută. Hoţiile şi înşelătoriile erau la ordinea zilei. Crescătorii de oi erau de multe ori atacaţi şi jefuiţi pe munţii cari îi ţineau de ani îndelungaţi cu arendă, pierzând adeseori

[1]) Circulara Guvernului Ardealului din Cluj, 27 Iunie 1806. (Ibid.).

[2]) Guvernul Ardealului din Cluj, 21 Octomvrie 1806. (Ibid.).

[3]) Circulara Guvernului Ardealului din Cluj, 17 Octomvrie 1806. (Ibid.).

[4]) Iată textul verbal al acestor paşapoarte de liberă trecere în Ţara Românească, tipărite, cari se întregeau la Agenţia din Bucureşti: De la Canţelaria Cesaro-Crăeştii Agenţii, ce este aşezată în Prinţipatul Ţării Rumâneşti. Acest ... ot satul ... din ţânutul ... carele s'au scoborât prin Vama ... şi merge în ernatic cu vitele sale în sud ... având oi ... cai ... tunşi ... să nu supere mai multă la plata oeritului de cât de o oae pe bani zece; şi de vită mare pe bani treizeci şi trei, şi tunşii doi drept unul, iară sugători să nu să supere. Pre cum să cuprinde şi în poruncile Domneşti. (Arhiva Agenţiei Austriace, leg. 35).

[5]) Pe baza paşapoartelor agenţiei, care ne-au rămas dintre anii 1802 — 1804 în mare număr. (Ibid., leg. 35).

turme întregi, ce li se mânau fără multă rezervă ori ruşine de către tâlhari şi apoi nici păstorii — deveniţi acum mai desfrânaţi — nu se puteau mânuì aşà ca mai înainte. Pe de alta, mâna pedepsitoare a ocârmuirii nu ajungeà întotdeauna până la aceşti nelegiuiţi blestemaţi, urmăriţi sever şi de guvernul Ardealului. Aşà, de pildă, Guvernul fixă printr'un edict circular — în toamna anului 1795 — un premiu de 100 de fiorini pentru fiecare tâlhar prins şi 50 pentru unul omorît, stabilind o pedeapsă tare (chiar de moarte) pentru toţi aceia, cari i-ar tăinuì şi le-ar da adăpost [1]). Cu toate acestea, furturile nu încetară şi nu erau rare cazurile, ca economi cu stare să ajungă la sapă de lemn ori că turmele întregi ale satelor să se piarză dintr'o zi într'alta, fără nici o urmă. Jalbele erau necontenite din pricina acestor furturi şi, cu toate acestea, a făcut mare senzaţie furtul acela ne mai pomenit de îndrăzneţ, când în iarna anului 1809 nişte tâlhari necunoscuţi au trecut din Ţara Românească peste Dunăre 9303 de oi, 198 miei, 51 cai şi un măgar în Bulgaria din turmele câtorva sate ale scaunului Sebeşului Săsesc, cari păşunau în ţară, pentru care nici peste un an nu au primit sărmanii mocani vreo despăgubire dela Domnul ţării, la care s'au adresat cu jalba lor [2]).

Urmarea acestei schimbări de moravuri erà şi experienţa de toate zilele a oamenilor, că orânduelilor noui ale ţării nu se prea conformau nici oierii, nici însuşi vătafii şi slujbaşii ocârmuirii. Pe de altă parte, numărul oilor ce se luà în seamă primăvara, la ieşirea lor din ţară, fiind în totdeauna mai mare decât se aflà trecut pe «boleta» lor la intrarea în ţară, toamna, vătafii hotarelor făceau multe «supărări» bârsanilor, aşà că Guvernul Ardealului se văzù silit a reglementà în toamna anului 1807 din nou afacerea aceasta atât de importantă printr'o circulară, care cuprindeà următoarele:

1. Oile ce se vor mânà în ţările române pentru verit ori iernat, se vor mânà de către funcţionarii vamali, dând despre ele bilete făcute pe numele proprietarilor lor.

2. Biletele de oi trebuesc prezentate de către păstorii oilor vătafilor de la frontieră, spre legitimare.

---

[1]) Circulara românească a Guvernului Ardealului din Cluj, 28 Septemvrie 1795, contra tâlharilor, tipărită în formă de edict; în Colecţiunea Arhivei Muzeului Ardelean din Cluj; descrisă de mine în bibliografia tipăriturilor vechi româneşti din Ardeal (citată) p. 76.

[2]) După o specificaţie oficială din 1809. (Colecţiune particulară. Ungaria).

3. Birișii de pe lângă turme își vor avea simbria — după obiceiul vechiu — în vite, numai după reîntoarcerea acelora în Ardeal.

4. Crescătorii de oi, cari nu se întorc ani îndelungați din țările române, trebuie să se prezinte la agenția consulară dela București, unde se va luà notă de sporul turmelor lor, despre cari se va ține o condică specială.

5. Conumerarea turmelor bârsanilor, cari locuesc în apropierea vreunui birou vamal (hărminție) se va face de către funcționarul delegat al oficiului vamal celui mai apropiat.

Ultima clauzulă a acestui regulament stipulà răspunderea personală a bârsanilor pentru toate faptele oamenilor lor, de cari se serviau în exercitarea păstoritului în țările române, fiind avertizați ca ei — bârsanii — să se întrunească (în propriul lor interes) în anumite bresle oii societăți, prezentându-se întotdeauna la agenția dela București, neputând altfel contà pe sprijinul Guvernului [1]). Sărmanii bârsani nici nu erau lipsiți de acest sprijin al agenției în orice jalbă dreaptă a lor și intervenției agentului se datorià și ordinul lui Ioan Caragea Vodă din primăvara anului 1814 ca vătașii de plaiu să nu mai ia dela «sudiții chesăriești» nici un avaet cu nume de ierbărit pentru vitele cari se întorc dela pășune în țara lor [2]).

Aceste diferite «ordine» și «porunci» nu erau altceva decât mici amendamente la firmanul din 1786 (care erà întregit prin articolul al III-lea al Păcii dela Șiștov) pe care drepturile și privilegiile bârsanilor erau stabilite. Firmanul are însă articole și puncte dubioase sau mult de criticat și interpretate în diferite sensuri, așà că pentru a înlăturà aceste dubii și a curmà abuzurile bine cunoscute, prințul Caragea convocă în toamna anului 1815 o anchetă a boierilor, care apoi în prezența agentului imperial și a trimisului bârsanilor din Săcele a examinat toate «ponoslurile» mocanilor și a stabilit (în 18 ponturi) în ziua de 4/16 Noemvrie 1815 drepturile sudiților oieri din Țara Românească, bazat pe cuprinsul firmanului citat, menționând în acest document solemn — ieșit în formă de regulament — amănunte și drepturi cari nu sunt înșirate în firmanul în vigoare, care astfel dădeà prilej la gâlceve, tânguiri și neajunsuri zilnice.

[1]) Circulara ungurească a Guvernului Ardealului din 14 Septemvrie 1807. (Anexat sub No. VI).

[2]) Porunca lui Ion Gheorghe Caragea-Vodă din 13 Iunie 1814, *Analele Academiei Române*, vol. XXII p. 300.

Nu putem intrà în analiza acestui important regulament, care formează o adevărată *pravilă* a bârsanilor [1]), dar trebuie să constatăm că Ioan Caragea-Vodă a arătat atâta dragoste faţă de nevoile oierilor că a făcut mai mult ca oricine altul pentru ei, de câte ori li se adresau cu jalbele lor. Aşà porunceşte în primăvara anului 1818 ca să nu se ia nimica dela bârsanii cu paşaporturi în regulă, când sunt la întoarcere, precum se auzise că «zapciul străinilor» din judeţul Buzăului le-ar fi luat câte 100 taleri dela fiecare, deşì se văzuse şi de sameşul de străini că erau oameni cu răvaşe, trecuţi cum se cade în catastihul străinilor [2]); iar o altă poruncă a lui Caragea fu «anafora veliţilor boieri» din primăvara anului 1817 prin care stabilì preţul oilor de beilic în modul următor: berbec ţigaie sau oaie cu miel 6 taleri, berbec-bârsană sau oaie cu miel tot 6 taleri, iar ţapul sau capra cu ied 5 taleri. Domnul majoră preţurile stabilite în anaforaua veliţilor boieri în general cu 50% ca să ajute pe supuşii săi, lăsând neschimbate preţurile celorlalte oi şi anume: oaie ţigae stearpă sau terţie 3.25 taleri, noatenul de un an 3.15 taleri, iar tot aceasta la oile bârsane cu 3.15 şi 3.10, respectiv noatenul cu 3.10 taleri şi o capră stearpă cu 3.30 taleri [3]).

Inregistrând însă acest cârd de abuzuri, anomalii şi contravenţiuni, să nu uităm, că însuşi bârsanii se folosiau de mişelii şi lucruri neîngăduite, arătându-se prepotenţi unde se puteà, ocolind legile, neglijând obiceiurile vechi şi păgubind moşierii şi visteria la fel. O parte a jalbelor provine — după raportul agentului Merkelius — şi din împrejurarea inevitabilă, că în timpul toamnei, când bârsanii vin în ţară, recolta nu e încă pretutindenea cărată acasă, iar când primăvara (în luna lui Maiu) îşi trec oile la munte, găsesc pământurile semănate, aşà că vitele pricinuesc de multe ori pagube în ele [4]). Acest lucru mai treceà, dar ceeace erà jignitor erà faptul că mocanii sudiţi de supt ocrotirea Agenţiei (consulatului) austriac adeseori erau protivnici legilor ţării, aşà că nu prea conţine multă exageraţiune opiniunea unui scriitor român mâhnit, când — chiar la 1859 — zice, că aceşti oameni «reuniţi în număr

[1]) Vezi cuprinsul lui anexat sub No. XI. Acest «regulament special» e menţionat în broşura anonimă, tradusă de I. G. Valentineanu, *Austria în Principatele române* (Bucureşti, 1859) p. 22.

[2]) Raportul lui Vel Vistier din 12 Martie 1818, «*Analele Acad. Române*» vol. XXII., p. 300.

[3]) Anaforana veliţilor boieri din 25 Maiu 1817; *Tesaur de Mon.* vol. II. p. 361.

[4]) Raportul lui Merkelius din Bucureşti, 29 Martie 1796; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX., p. 769.

considerabil, comit jafuri de tot felul, intră cu forța în livezi, în câmpii de cereale, în păduri păzite, refuză plata pentru trecerea podurilor... dând loc la o mulțime de reclamații necontenite din partea proprietarilor» pentru cari «ei sunt o urgie» înfățișând anomalia unei populațiuni rătăcite și liberă de orice piedecă [1]).

Așà se înțelege că păstoritul bârsanilor sta supt un control veșnic al deregătorilor țărilor unde pășunau, căci nu trecea o vară ca să nu se auză jalbe în contra lor. Aceste jalbe, foarte dese, sunt întotdeauna aceleași și astfel numai pentru a da o schiță exactă și completă înșirăm câtevà din ele — în ordină cronologică — din punctul de vedere al fidelității istorice. Așà de pildă, oile oamenilor din regiunea Bistrița se pierduseră în primăvara anului 1625 pe munții Câmpulungului Moldovei [2]), lucru ce se poate explicà numai așà, că oamenii de acolo le-au ținut de sigur drept despăgubire, deoarece locuitorii dela Bistrița aveau drept de pășunat slobod, precum aflăm și din anul 1638 [3]). Domnul Moldovei protestă contra acestui obiceiu — devenit abuziv — dar protestul său neavând nici un rezultat, câmpulungenii au luat, în primăvara anului 1639, un număr de 78 de oi dela păstorii dela Bistrița, găsiți acolo [4]). Cu toate acestea, locuitorii dela Bistrița își treceau într'una oile în Moldova, pășunând fără să dea ceva, susținând că ei stau pe pământul țării. Din acest lucru s'au născut firește gâlceve neplăcute, așà că, pentru înlăturarea diferendului asupra graniței dintre Ardeal și Moldova, o comisiune de delimitare mixtă s'a întrunit în toamna anului 1641 «pe apa Boiței» și după ce ardelenii repetau că hotarul țării se află în locul unde apa Dornei intră în apa Bistriței, Ordinele țării au somat din «dieta» din primăvara anului 1642 pe Vasile-Vodă ca să-și mute de acolo oamenii săi [5]). Domnul Moldovei însă răspunse prin solii ardeleni că oamenii aceia în pricină stau acolo de mult, înainte de când el șade pe scaunul țării, așà că nu le poate strica casele lor, atât mai puțin că nici bistrițenii nu i-au arătat încă vreo dovadă cum că acel loc ar fi al lor, căci orice hrisov i-ar arătà le-ar da fără răgaz înapoi acel

[1]) Broșura lui Valentineanu, citată, pp. 22—24.

[2]) Dintr'un act din 4 Aprilie 1625; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIV., p. 948.

[3]) Scrisoarea lui Vasile Lupul către bistrițeni din 30 Iunie 1638; *ibid.*, vol. XV, p. 1045.

[4]) Scrisoarea aceluiaș din 29 Martie 1639; *ibid.*, vol. XV, p. 1055.

[5]) Vezi art. XV al dietei terminate în 9 Martie 1642; *Mon. Com. regni Transylvaniae* vol. X, p. 331.

colţ de pământ [1]). Ca represiune naturală, urmă că la rândul lor, şi bistriţenii îşi păşunau oile pe pământul Moldovei şi astfel certurile erau la ordinea zilei. Aşà aflăm că în anul 1680, vornicul Drăguşin le trimise scrisoare, că de nu vor plăti, le va sparge sălaşurile, gonindu-i de pe munţi [2]). Lucrul acesta al bistriţenilor erà însă aşà de obişnuit, că nici nu merită a fi registrat, fiind cunoscut de toţi şi relevat în fiecare an prin jalbele moldovenilor, vecini cu ei.

Un abuz comun erà şi acela de a înregistrà un număr mai mic de oi la intrarea în ţară, pentru ca să plătească impozit mai puţin. Se af de pildă, că Românii din Scheiu au declarat numai 4—5000 de oi la oierit, cu toate că trecuseră 120.000 de oi la păşunat în Ţara Românească, ceeace adeverindu-se, Domnul a urcat atât oieritul, cât şi văcăritul lor, confiscându-le totdeodată viile şi moşiile ce aveau şcheienii în ţara sa [3]). Mare supărare a produs şi îndrăsneala bârsanilor dela Braşov şi Sibiiu, că în toamna anului 1782 au ieşit din Ţara Românească — furişaţi pe poteci de munte — fără să plătească taxele cuvenite şi prescrise de legi. La aceasta, Domnul ţării dădù drept boierilor oieri ca la anul să prinză pe ciobanii acelor bârsani, când se reîntorc cu oile şi să le ia de vită câte 33 de bani oierit, iar ceilalţi străini să dea câte 66 de bani, după obiceiul vechiu [4]).

Mai mare importanţă aveau samavolniciile şi ocupările de teren, săvârşite mai cu seamă de către Saşi, cari uzurpări agitau opinia publică din Ţara Românească. Astfel Saşii dela Sibiiu ţineau de ani de zile 13 munţi pe povârnişul de miazăzi al Bucegiului până în valea Lotrului, păstorindu-şi acolo vitele «în cât rămăsese tocmai ca şi un pământ de Ţară Ungurească» lucru observat de însuş Mihail Racoviţă Vodă din întâmplare, pe când umblà pe acolo. Saşii, fiind traşi la răspundere, stăpâniră o vreme şi mai departe aceşti munţi, până ce cazul fiind anchetat, Grigore Ghica Vodă le luă munţii în primăvara anului 1750. Saşii însă nu s'au împăcat cu această scurtă judecată şi lungul proces, cu fel de fel de dovediri pe faţa locului, sfârşì cu o sentinţă, care lăsă 10 munţi în mâna Saşilor şi numai trei din ei rămaseră în

[1]) Scrisoarea (ungurească) a lui Vasile-Vodă din Iaşi, 12 Aprilie 1642 în colecţiunea mea de còpii.

[2]) Drăguşin vornicul din Câmpulung, dela 31 Maiu 1681; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1377.

[3]) Vezi însemnarea contemporană în *Quellen*, vol. VII, p. 237.

[4]) Pe baza actului din «*Analele Acad. Române*» vol. XII, p. 395.

proprietatea vel-logofătului Sandul Bucșănescul, dovedind cu hrisoave vechi că familia lui le aveà încă dela regele Ungariei Ioan (Zapolia) stăpânindu-i de atuncea într'una [1]).

Și mai însemnat erà procesul de ani întregi al comunei Râșnov pentru munții ei de pe hotarul țării, unde turmele ei erau necontenit zătignite de boierii de pe acolo, cari susțineau că râșnovenii nu au drept să pască pe acei munți, așà că i-au și acționat pentru acest lucru. Cauza s'a înveninat însă mai cu seamă sub ocupațiunea austriacă din anul 1790, când râșnovenii, folosindu-se de buna ocazie, se întinseră și pe munții de sub Predeal, ocupând acolo la început un munte și apoi alți patru, pășunând pe ei liniștit împreună cu ungurenii râșnoveni. Când au fost întrebați, râșnovenii s'au referit la un hrisov al lui Mihai Vodă Viteazul, prin care ei aveau drept de pășune liberă pe Muntele Baiului și în Valea Cerbului și nu numai că se folosiseră de dreptul acesta al lor nebântuiți, dar Racoviță Vodă pentru cheltuelile de reparații ale bisericii lor, le dădù voie în anul 1765 ca să poată ține pe acolo — fără nici o plată — 1100 de vite mari la pășune [2]). Această grație a Domnului nu erà altfel decât o reînoire a drepturilor lor de mai înainte, după ce ei stăpâneau acele părți în toată liniștea până la anul 1720 când boierul Scarlati le tăiè drumul care duceà în Valea Cerbului, unde râșnovenii de atunci încoace întâmpinau fiecare an greutăți la venirea lor în țară, până ce ocârmuirea, în toamna anului 1779, i-a tras în judecată, chemându-i la București [3]). Conștienți de dreptul și adevărul lor, râșnovenii nu se prea interesau de acest proces și își mânară și mai departe turmele primăvara pe munții lor, ori de câte ori fură ele gonite de acolo de către oamenii stăpânirii. Dar ca să se pună un capăt la atâtea tărăgăneli și certe de toate zilele, agentul Merkelius reușì ca în luna Iulie a anului 1787 să meargă o comisie specială la fața locului, în care luă și el parte. Insă ajunși acolo se adeverì, că boierii — cu atâtea tânguiri — nu posedau nici un fel de hrisoave cari ar dovedì dreptul lor, ci numai prin niște oameni bătrâne vroiau să dovedească, că numiții «cinstiți boieri» stăpâniau de vreo 60 de ani munții în chestiune [4]). Peste trei ani Suțu

[1]) Documentele acestui proces (dintre anii 1750 — 1825) au fost publicate în anul 1912 în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie» vol. XIII, pp. 118 — 128.

[2]) Decretul lui Ștefan Racoviță-Vodă din 12 Maiu 1765; Hurmuzaki, *Documente* vol. XV, p. 1728.

[3]) Din actul dela 7 Octomvrie, 1779; *ibid.*, vol. XV, p. 1741.

[4]) Raportul lui Merkelius din București, 26 Iunie 1792; *ibid.*, vol. XIX, p. 604.

Vodă delegă o nouă cercetare în această cauză [1]), care însă se trăgănì, din pricina răsboiului izbucnit, ani îndelungaţi, până s'a putut regulà definitiv [2]).

Afacerea interesà de aproape comuna Râşnov, care pornise — la timpul său — acţiunea şi cheltuise dejà până în primăvara anului 1793 mai bine de 4000 de fiorini cu acest proces. Interesà însă chiar şi comunitatea bisericească evangelică din Râşnov, care suferì mult dela 1764 încoace din pricina exceselor boierilor. Boierii aceştia aparţineau familiilor Kretzulescu, Chrysoskole, Paleologu şi Sinai, cari se refereau întotdeauna la faptul, cum că Muntele Baiului şi Valea Cerbului stau de două sute de ani în stăpânirea lor, când însă li se cereau actele justificative se scuzau cu vorba, că acelea au ars şi s'au prăpădit. Paguba râşnovenilor erà considerabilă chiar şi prin faptul, că Divanul ţării hotărîse în anul 1788 ca să li se înapoieze tot muntele până la Valea Cerbului, acum însă în cursul timpurilor răsboinice vecinii lor s'au lăţit cu încetul aşà de mult, încât au suferit pagubă mare. Aşà de pildă în toamna anului 1793, venì vătaful din Câmpina cu egumenul dela Sinaia la stâna lor de pe Clăbucetul Baiului şi le luară 12 foale mari de brânză «în silă» [3]) pe când anul viitor vătaful Mihalache a muls pe muntele Şesul dela Sinaia toată vara, la început de trei ori şi apoi de două ori pe zi 719 capre ale râşnovenilor — fără cea mai mică remuşcare — cu toate că acele capre erau ale bătrânului preot evangelic dela Râşnov, care astfel suferì o pagubă de 48 fiorini [4]).

Aceste transgredieri de hotare şi uzurpări, cari pretindeau întotdeauna anchete şi comisiuni de cercetări erau la ordinea zilei. Aşa de pildă în anul 1783 ungureanul (ceangău) Béla Mihály dădù de lucru autorităţilor din Ţara Românească, căci împreună cu alţi tovarăşi ai săi ziceà, că muntele Slăveni l-au luat Ungurii cu hotarul lor din vechime [5]). Aceste samavolnicii şi călcări de hotare pare de altfel că erau o consecinţă inevitabilă a meşteşugului păstoritului, care se făceà şi se

---

[1]) Din actul dela 5 Iunie 1792; Urechia, *Istoria Românilor*, vol. III, pp. 38 — 39.

[2]) După actul din 18 Iulie 1793; *ibid.*, vol. VI, pp. 827 — 832 (retipărit din «*Analele Acad. Române*» vol. XV) şi actul din 22 Noemvrie 1793; *ibid.*, vol. V, pp. 485 — 486.

[3]) Afacerea Răşnovenilor face o fascicolă întreagă cu acte din 1787 şi 1793 în Arhiva Agenţiei Austriace, leg. 41.

[4]) Jalba comunităţii târgului Răşnov, din 9 Octomvrie 1794. (Ibid., leg. 41).

[5]) Cercetarea de hotare din 22 Iunie 1783; Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 502.

desfăşurà pe munţi greu de apropiat, unde păstorii arareori erau surprinşi de vre-un organ oficial al stăpânirii.

Statul socotià contravenţie şi faptul, când vre-un bârsan nu se întorceà ani îndelungaţi în Ardeal şi se stabileà definitiv în ţară. Acest lucru se observà atât de strict, încât în, primăvara anului 1792, Suţu-Vodă dădù poruncă specială ispravnicilor Vâlcii, ca să nu îngăduiască ca suditul Nica Teişanul să cumpere «lucru stătător» pe acolo [1]), iar când s'a aflat, că în anul 1794 ungureanul sudit Laczkó îş cumpărase o casă la Bucureşti, pe Podul Mogoşoaii, Domnul ţării îi restitui în preţul casei 100 de taleri, de oarece — ziceà — după «orânduiala canoanelor nizamului nu se cuvine a aveà el casă şi pământ subt stăpânirea lui» [2]). Acest lucru erà într'adevăr aşà, în urma dispoziţiunilor repeţite ale diferitelor «hatihumaiuri» sosite dela Poartă [3]), însă cu toate astea, a surprins mult pe bârsani, deoarece această înterzicere mai înainte nu se luà prea serios; ba acum doui ani se strigase chiar şi în bâlciul dela Câmpulung, ca să vină bârsanii în ţară, «cu iertare de doui ani de bir» scăzânduli-se chiar şi «darea» pentru urmaşii lor» [4]). Acest permis decretà obiceiul împământenit, căci mocani emigraţi din Ardeal au populat mahalalele din jurul Câmpulungului, cu nume aduse cu dânşii (ca Vişoiu, Voineşti, Valea mare, Bărbuşi) făcând chiar un contract cu «judeţul» târgului ca ei pe viitor să nu mai dea obişnuitul miel de primăvară «după odaie» oraşului [5]). Dar ciobanii bârsani au colonizat şi alte locuri ale Olteniei, aşà că şi satul Tătărleşti (din judeţul Mehedinţi) fu întemeiat în veacul al XVIII-lea de dânşii şi făcându-şi acolo o biserică, pe pereţii ei se vede zugrăvit «un cioban care cu bâta mână oile» cu următoarea inscripţie instructivă: «Această biserică este făcută cu banii oilor» tabloul arătându-ne şi ctitorii păstori cu femeile şi cu copiii lor [6]).

Astfel «Ungurenii» din Ardeal veneau apoi din ce în ce mai mulţi în ţară, mai cu seamă pe vremea ocupaţiunii ruseşti (dintre 1806

---

[1]) Porunca lui Mihail Constantin Suţu-Vodă din 27 Iunie 1792; Urechia, *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 64.

[2]) Decretul lui Vodă citat din 11 Fevruarie 1794; *ibid.*, vol. V, pp. 258 — 259.

[3]) Tălmăcirea de pre Inalt hatihumaium a prea puternicii împărăţii ce au dat pentru nizamul sudiţilor la 7 Muharem 1213 — 1798, «Arhiva Românească» vol. II, pp. 285-291.

[4]) Din actul dela 6 Octomvrie 1792; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, p. 1802.

[5]) După revista «Prietenul Nostru»; Meteş, *l. c.*, p. 62.

[6]) După Meteş, *l. c.*, p. 27.

—1812) nu numai pentru că aci îşi găseau un traiu mai bun, dar mulţi ca să scape de «cătănie», serviciul militar austriac fiind foarte lung şi sever. Apoi, ocârmuirea Ţării Româneşti ajunse cu timpul la convingerea mai bună, că aceşti oameni harnici şi buni economi, cari se pogorau din locurile Transilvaniei ca să se aşeze cu locuinţa în ţară «sunt şi pentru a ţării folosinţă» şi astfel Ioan Caragea Vodă le-a hărăzit în anul 1813 privilegiile vechi şi, pentru ca aşezarea lor să se facă în bună ordine prin sate, a întemeiat tot deodată o «isprăvnicie de ungureni» care aveà în fiecare judeţ interesat câte un ispravnic, unde oamenii cari veneau din Ardeal trebuiau să se înscrie la catagrafia ungurenilor, bucurându-se de favorul ca şase luni de zile să fie cu totul nedajnici, ca în acest timp să-şi întemeieze locuinţele lor, stabilindu-se la un loc şi să nu umble haimană prin ţară «ca nişte vespe nefolositoare» nimănui [1]). Această dispoziţie cuminte şi omenească a Domnului s'a luat cu prilejul venirii a 20 de familii de ungureni şi 70 holtei, cari au trecut în ţară de peste hotar prin plaiul Loviştei în toamna anului 1813 cărora ispravnicul străinilor le dăduse voie ca să se aşeze în ţară cu locuinţa pe unde vor vreà, pentru care omenie a lui a meritat chiar lauda Domnitorului [2]). Sosiţi în cete mai numeroase, Ungurenii se aşezau în slobozii cari se numeau «satele aghenţiei» ale căror nume erà înregistrat şi la agenţiile Austriei, ispravnicul ungurenilor având îndatorirea, ca să le ia adeverinţă dela fiecare familie şi om, iar cari nu ar fi din ţara Ardealului să-i izgonească «ca nişte stricători ai pământului, sălăşluirea cărora nu erà folositoare celorlalţi locuitori dajnici ai vistieriei» zice porunca domnească [3]); ţinându-se seamă, ca oamenii astfel aşezaţi să-şi plătească dăjdiile cuvenite şi nu cumvà să fie daţi poslujnici, ca astfel să scape de îndatoririle lor [4]).

X

O desvoltare interesantă avù păstoritul ardelenilor în ţările române în urma pierderii Basarabiei, răpită de către Ruşi în primăvara anului

[1]) Din cele 17 cărţi gospod dela 29 Octomvrie 1813. (Anexat sub No. IX).

[2]) Răspunsul vistieriei pentru 20 familii ungureni, din 24 Octomvrie 1813. (Condica 267 fila 85. Bibl. Acad. Române).

[3]) Alte 17 cărţi gospod pentru satele aghenţiii din 5 Noemvrie 1813. (Ibid., fila 89).

[4]) O carte gospod către paharnicul Neculaie Brăiloiu ispravnicul străinilor ot preste Olt pentru cercetarea ungurenilor; ibid., fila 101.

1812 după încheierea războiului de șase ani ce avură cu Turcii, întru cât Rușii chemau oameni străini în noua lor provincie bogată, dar puțin populată, cu făgăduiala că le vor da pământuri fără bani. Indată ce ajunse vestea acestui lucru în Ardeal, păstorii de oi începură să se tragă în mare număr într'acolo. Guvernul Ardealului aflând însă, că în urma predării definitive a Basarabiei, Rușii opresc trecerea peste apa Prutului cu ziua de 14 Octomvrie și afară de aceea nu mai lasă să iasă nimeni de acolo, făcù o circulară pe seama supușilor săi, atragându-le atențiunea pe aceste împrejurări. Circulara nu putù aveà însă nici un rezultat, de oarece fu dată abia cu cinci zile înainte de expirarea termenului pomenit [1]). De altfel odată cu această circulară fù avizată și Cancelaria ardeleană aulică de însuș cancelarul Metternich asupra primejdiilor cari amenințau pe emigranți, cerând oprirea emigrării oamenilor din Ardeal. Cancelaria, trimițând în zor un rescript în această privință Guvernului Ardealului, acesta scoase cu ziua de 9 Noemvrie o nouă circulara prin care atrase atenția supușilor asupra primejdiilor cuprinse în circulară premergătoare, hotărînd că peste Prut nu va aveà nimeni pașaport, iar cine nu se va întoarce din Basarabia se va considerà de emigrant şi ca atare va fi supus pedepselor fixate pentru emigranți-fugari. Această circulară severă fu publicată de Guvern în primul rând sub influența raportului starostelui de agenție dela Galați — cu numele de Manzoli — cum că s'au trecut dejà multe turme de oi și cai din Ardeal în spre Basarabia și că oierii cari le conduceau nu-l ascultau de fel [2]). Cu toate aceste admonieri, turmele de oi curgeau într'una în spre pământul roditor al Basarabiei, mai cu seamă supt conducerea unui antreprenor cu numele de Ferig, așà că, la mijlocul lunii Septemvrie 1812, se găseau dejà vre-o 40 de turme acolo cu un contingent de 1500 oi şi mulți cai [3]). Acest număr erà mereu în creştere și, cu toate că nu prea avem detalii speciale despre vieața păstorilor din Basarabia, vedem că Guvernul Ardealului urmărì și mai departe această chestiune, care interesà de aproape economia națională a Ardealului, care pierdù mult în urma acestei emigrațiuni de oameni și animale, obvenită așà pe neaşteptate. Am însă impresiunea că emigranții

[1]) Circulara ungurească a Guvernului Ardealului din Cluj, 9 Octomvrie 1812. (Colecţiune particulară. Ungaria).

[2]) Altă circulară ungurească a Guvernului Ardealului din Cluj, 9 Noemvrie 1812. (Ibidem).

[3]) In scrisoarea lui Manzoni din Galaţi, 17 Septemvrie 1812. (Staatsarchiv, Viena).

nu şi-au găsit rostul şi folosul nădăjduit în provincia puţin cunoscută de ei, de oarece când Guvernul rus — la intervenţia Curţii din Viena — dădù voie ca oile să se întoarcă în Ardeal, până la 12 Iunie 1815 nu s'au mânat mai mult de 50.000 oi îndărăt în Ardeal şi stăpânii vitelor aşteptară numai la permisul privitor la scoaterea cailor din ţară, căci primul permis se referise şi la mânarea vitelor mari şi cornute [1]). Unii dintre oieri nu puteau însă aşteptà ieşirea permisului şi se întorceau pe furişe — cu mari pagube — pe la «Vadul lui Isac» trecând Prutul cu caii înot [2]).

Bârsanii, învăţaţi cu pribegirea care aveà de ţel întotdeauna aflarea de păşuni bune, începură acum să se strecoare prin Dobrogea, plină asemenea de bălţi şi păşuni, potrivite păstoritului de oi. Această emigrare fu de asemenea oprită de către Guvernul Ardealului, dar cu toate acestea, după raportul vice-consulului austriac dela Galaţi dela începutul anului 1818, ardelenii îşi trecuseră pe la Brăila şi Hârşova peste 100.000 de oi şi 1.500 de cai în 60 de turme peste Dunăre, poposind şi stabilindu-se în comunele Babadag, Ederles, Constanţa şi Hârşova. Pentru trecere, bârsanii plăteau câte 4 parale de oaie la Brăila, iar ajuns dincolo la Măcin, li se luau alte 2 parale. Tot atâta trebuiau să plătească Turcilor şi în localitatea unde se opreau, şi fiind declaraţi de supuşi turci aveau să deà numai un bir de 12 piastri pe an; aşà că economii de vite erau atât de mulţumiţi, încât au declarat pe faţă, că stau mai vârtos între Turci, decât în Basarabia, unde au suferit multe supărări dela Ruşi [3]).

* * *

Păstoritul ardelenilor în ţările române — descris în cele de mai sus — care s'a lăţit cu timpul până în Basarabia, ba chiar şi în părţile de miazăzì ale Dobrogei, preocupă din ce în ce mai mult autorităţile şi organele acelora de administraţie şi control, mai cu seamă în Ţara Românească, preferită de către bârsani. După ce însă acì jalbele erau permanente faţă de mocanii, cari veneau cu turmele de oi, că nici la

[1]) Circulara ungurească a Guvernului Ardealului din Cluj, 13 Iulie 1815. (Colecţiune particulară. Ungaria).

[2]) Din raportul agentului austriac dela Iaşi, 10 Iunie 1814; Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. I, p. 209.

[3]) Raportul agentului Raab din Iaşi, 29 Ianuarie 1818, către Guvernul Ardealului. *(Ibid.)*.

intrare, nici la ieşire nu se prea țin de regulamentele existente şi cerute de ocărmuire, dând astfel prilej la desordine şi reclamațiuni, Caragea-Vodă prezentă la începutul anului 1813 agentului austriac dela Bucureşti o adresă, care cuprindeà următoarele articole privitoare la reglementarea definitivă a păstoritului bârsanilor:

1. Fiecare oier e dator a-şi scoate un «păşuş» nou în locul celui sdrențuit, mai cu seamă că sunt mulți între dânşii cari ies din țară fără paşaport.

2. Paşapoartele să cuprinză numai contingentul propriu de vite (marhe) şi nu e permis ca mai mulți bârsani să poată trăi cu păşuşul unuia.

3. Mocanii, intrând în Țara Românească cu oile (pe drumurile de plaiu şi nu pe cărări ascunse) trebuie să se înfățişeze neapărat la vătăşiile de plaiu, pentru ca vitele lor să fie numărate de către oamenii Guvernului, cari vor scrie numărul acelora «pe spatele păşuşului» iscălite apoi de dânşii.

4. Fiecare mocan trebuie să iasă cu vitele sale pe la aceiaş vătăşie de plaiu, neavând dreptul să-şi scoată din țară o parte din ele pe la alte vătăşii.

5. Mocanii, atât la intrarea lor în țară, cât şi la ieşire, trebuie să-şi aibă paşapoartele cu ei, neprimindu-se nici o «mântuință» ori scuză.

6. Atât la intrare, cât şi la ieşire din țară, trebuie să se țină cea mai riguroasă ordine cu turmele de oi (mânate în ordine) pentru ca ele să se poate numără şi controlà bine de către cei îndreptățiți [1]).

Agentul consimțind la acest nou regulament, el a fost înaintat Guvernului Ardealului, care apoi «după pofta» Agenției Kezaro-Crăeşti din Bucureşti, îl făcù cunoscut tuturor interesaților printr'o circulară specială, cu observația că el va intra în vigoare cu anul viitor [2]). Nu trecù mult timp şi acelaş regulament fu primit şi de către ocârmuirea din Moldova pentru oile cari se vor aduce acolo din Ardeal ori Bucovina la păşune. Acest regulament fu asemenea publicat de către Guvernul Ardealului într'o circulară, cu observarea ca toți acei crescători de oi, cari îşi trec vitele de verit şi iernat în Moldova, să

[1]) Adresa franceză a lui Atanasie Christopol din Bucureşti, 17 Fevruarie 1813. (Anexat sub No. VII). Făcând mai sus extrasul ei am găsit de cuviință de a mă folosì de termenii aflați în exemplarul românesc al aceleia, aflători în «rânduiala» Guvernului Ardealului.

[2]) Circulara ungurească a Guvernului Ardealului din Cluj, 24 Martie 1813. (Anexat sub No. VIII).

predeà ispravnicilor delegaţi o notă specială, cuprinzând numărul vitelor şi să se legitimeze cu «bolete de hărminţie» la intrare în ţară [1]).

Bârsanii s'au conformat acestor regulamente — chiar şi cu sila — de oarece păstoritul obişnuit în ţările române erà meseria lor tradiţională şi tot deodată izvorul lor de venit şi existenţă. Acest izvor curgeà din belşug acelora, cari se serveau de el, dacă ştim, că — chiar şi la sfârşitul veacului al XVIII-lea — o oaie aduceà stăpânului său una peste alta un venit anual de un fiorin, dacă cumvà nu se iveà vre-o boală de vite, care molipseà turmele. Acesta erà un venit considerabil dacă ne gândim, cum că preţul unei oi-ţigăi erà de 2—2½ fiorini, al unei oi bârsane 1.15 fiorini şi al unui miel 12—15 creiţari; atunci când 100 aspri făceau un piastru şi 100 de piastri 80 de bani, iar 2 aspri (sau groşi) o parà şi 40 de parale un leu; pe de altă parte ocaua de lână subţire erà 30 creiţari, de lână groasă 12—15 creiţari (cea de lână neagră mai eftină) şi ocaua de carne de miel 4 parale (6 creiţari) adică tocmai de două ori mai scumpă de cât carnea de vacă. Dacă mai ştim afară de acestea, că în anul 1786 contingentul de oi al Ţării Româneşti erà evaluat la 4 milioane [2]), deşi de fapt erà mai mare [3]) şi că din acest număr — chiar şi în anul 1780 — mai mult de 500.000 aparţineau oilor venite din Ardeal la păşunat [4]), ne putem face uşor ideie despre valoarea economică a acestei averi naţionale şi importanţa ce reprezintà acest aşezământ bunului public şi al ţării.

Conform spiritului vremurilor, oieritul erà dat cu arendă la oraşe sau la oameni singurateci, cari aveau numele de *otcupciu* şi în realitate lucrul se făceà aşà că Domnul ţării închirià oieritul celor «doisprezece boieri ai ţării» [5]) cari vânzându-l boierilor mici, aceştia îl vindeau iarăş

[1]) Circulara ungurească a Guvernului Ardealului din Cluj, 18 Ianuarie 1821. (Colecţiune particulară. Ungaria).

[2]) După ediţia originală (italiană) a cărţii lui Raicevich p. 67 şi 72 — 73. Trebuie să observ însă, că W. Derblich împrumută toate datele lui în cartea sa: *Land und Leute der Moldau und Walachei* (Prag, 1859) pp. 55—56 şi tot aşà şi P. S. Aurelian (din cuvânt în cuvânt) în studiul său din 1882 cu titlul *Schiţe asupra stării economice a României în secolul XVIII-lea* (în «*Analele Acad. Române*» vol. III, pp. 127 — 130) fără să menţioneze nici unul autorul.

[3]) După Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau* vol. I, (Hermannstadt, 1805) pp. 48 — 51.

[4]) Din Sulzer, *l. c.*, vol. I, p. 56.

[5]) Vechea numire a «Doisprezece boeri a ţărei» se găseşte până şi în cronica lui Zilot Românul, «Rev. p. ist. arch. şi fil». vol. V, (anul 1885) p. 76.

negustorilor destoinici, ori jidanilor de prin orașe și astfel ne putem închipui în ce grad creștea acest impozit în sarcina bieților crescători de oi [1]).

Date numerice despre felul cum să dădeà oieritul cu arendă ne-au rămas din timpul ocupațiunii austriace, cari ne înfățișează totdeodată un cadru foarte limpede despre starea oieritului în Oltenia. Așà vedem de pildă din contractele de oierit, că pe când ocârmuirea erà hotărîtă la începutul anului 1720 a da oieritul cu arendă după obiceiul vechiu (more usitato) pe 30.000 fiorini unguręști căpitanului bulgarilor din Craiova, pe baza unui contract provizoriu [2]), Bulgarii din Deva au oferit o pungă de bani mai mult peste suma stabilită, adică în total 31 de pungi sau 31.000 fiorini ungurești [3]); iar când la sfârșitul anului se vorbià de oieritul anului viitor, care s'a fixat cu 36 pungi [4]), boierimea din Craiova — pe neașteptate — a oferit 55 de pungi [5]). Așà se întâmplă că peste doi ani Direcțiunea socotià a luà chiar 100 pungi de oierit [6]), cu toate că la începutul anului 1723 nu s'a atins o sumă mai mare de 83.583 fl. 20 creițari [7]). Abià trec însă alți doi ani și în toamna anului 1725, guvernul austriac atinge însemnata sumă de 130 pungi, rezervându-se însă prin contractul încheiat toate drepturile boierilor și mânăstirilor, cât și a țăranilor și sudiților din țară [8]).

De fapt s'a incasat în anul 1725 suma de 117.833 fiorini de oierit. Văzându-se însă că această sumă scade an cu an, dela anul 1729 încolo Guvernul austriac nu-l mai dădù cu arendă, ci îl administră singur, cu toate că nici astfel nu-și asigură un venit mai mare. Cu toate acestea, venitul oieritului dintre anii 1720—1733 a format în timp de 14 ani o sumă de 925.687 fiorini [9]) și acest venit fiind mereu în creștere, în Țara Românească la anul 1769, se prețuià la 400 de pungi de galbeni [10]), iar

[1]) După Sulzer, *l. c.*, vol. I, p. 57.

[2]) Contractul din 20 Fevruarie 1720 la C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, vol. I (București, 1913) p. 468.

[3]) Raportul consilierului Haan din Alba Iulia (Carlsburg), 6 Aprilie 1720; *ibid.*, p. 470.

[4]) Contractul de oierit din Sibiiu, 30 Noemvrie 1720; *ibid.*, pp. 476—478.

[5]) Raportul din 22 Decemvrie 1720; Dobrescu, *l. c.*, p. 140.

[6]) Opiniunea lui Nicolaus Pater din Craiova, 15 Noemvrie 1722; *ibid.*, p. 143.

[7]) Din relațiunea Camerei aulice din Viena, 27 Fevruarie, 1723; *ibid.*, p. 151.

[8]) Din contractul dela 30 Octomvrie 1725; Giurescu, *l. c.*, pp. 681—683.

[9]) Din Jacubenz, *l. c.*, p. 225.

[10]) Relațiunea din 1769 citată, «Arhiva Românească» vol. I, p. 215.

în anul 1777, la 500 pungi adică 250.000 de fiorini-leonini [1]), pe când în vara anului 1796, Moruzi-Vodă îl vândù — cu consimţimântul boierilor şi al preoţimei — cu 640 de pungi la licitaţie [2]). După nişte alte date, oeritul în Ţară Românească a adus Statului în anul 1782, un venit de 280.000 lei, iar în Moldova în anul 1785 un venit de 170.000 lei [3]), ceeace însemnà un venit important, dacă ştim, că otcupciii plăteau în anul 1808 câte 11 aspri de oaie şi ca plocon câte 80 de aspri de fiecare gospodar, care astfel reprezintă un venit de 190.000 lei visteriei, fiind acest venit cel mai important din cele cinci venituri ale ţării; deoarece pe lângă vămile şi venitul ocnelor de sare, dijmăritul aduceà 150.000 lei, iar vinăritul numai 91.000 lei [4]). Pe timpul lui Caragea-Vodă însă (în anul 1815) oieritul s'a vândut cu 10 parale, însemnând un venit de 367.000 lei pe seama cămarei prinţului [5]), ceeace formà a şasea parte a întregului venit al ţării, aşà că numai venitul vămilor şi al ocnelor de sare erà mai mare [6]).

In ce fel s'a desvoltat mai departe — dela 1821 încoace — păstoritul ardelenilor în Moldova şi Ţara Românească nu s'a mai putut urmărì de noi prin arhive. Dar e sigur, că această economie alternativă înţeleaptă, organizată de către mocani prin folosirea cu rară cuminţie a împrejurărilor geografice şi în virtutea unei experienţi seculare, a ridicat la Români la o perfecţiune fără seamăn păstoritul oilor, iubit şi exercitat de ei cu precădere, ţinând vieaţa de păstor — chiar şi în acte oficiale — de o vieaţa «care este cea mai nealcătuită, nevinovată şi mai dulce» [7]) vieaţă şi ocupaţiune, care — mai cu seamă în trecut — asigură buna stare a unei mari pături sociale, dând putere şi avânt economiei a trei-patru ţări avizate una la alta!

---

[1]) Din Sulzer op. citat vol. I, p. 56 şi *Beschreibung des Banats, der Walachey, Moldau . . . aus den besten Schriftstellern gezogen* (Leipzig, 1789) p. 57.

[2]) Raportul lui Merkelius din Bucureşti, 11 Iulie 1796; Hurmuzaki: *Documente*, vol. XIX, p. 782.

[3]) Tomas Tornton: *Starea de acum . . . a prinţipaturilor Valahiei şi a Moldaviei* (Buda, 1825) p. 82.

[4]) Din specificaţiunea anului 1808; «*Analale Acad. Române*» vol. XXXII, p. 298.

[5]) Decretul lui Ioan Caragea-Vodă din 11 Noemvrie 1815; «*Tesaur de Monumente*» vol. II, p. 393.

[6]) Din raportul ambasadorului dela Bucureşti Tancoigne din 11 Noemvrie 1822; Hurmuzaki; *Documente*, vol. XVI, p. 1080.

[7]) După hrisovul lui Alexandru Ioan Ipsilanti din 1776; «*Analele Acad. Române*» vol. XII, p. 226.

ANEXE DOCUMENTARE

(1786—1815)

I

Braşov, 24 Decemvrie 1786.

Raportul lui Andrei Ennyeter, pretorul Bărsii, despre starea păstoritului bârsanilor în Ţara Românească.

In Folge einer unter der No. 9998 erflossenen, den 19-ten Novembris unterzeichneten mitgetheilten Hohen Gubernialverordnung, sind die vorzüglichsten Vieh-Oeconomen aus den Siebendörfern des Burtzenländer Bezirks und der Obern-Kronstädter Vorstadt vorgerufen und nach Maasgab beigebogener, vom Kanzellisten Petrossi bei der K. K. Hof-Agentie in Bukurest an den K. K. Internuntium in Constantinopel eingeschickten Bemerkungen und von da aus der betreffenden Hof-Stelle unterlegten ebenmässig angeschlossenen Berichts über den Erfolg ihrer, verschiedener in der Wallachei den verliehenen Schutzbriefen entgegen erlittener Bedrückungen wegen, den 14-ten März im Jahre 1785 in 14 Punkten der Behörde fürgelegten Beschwerden vernommen, und von ihnen, in wieweit diesen Klagen Abhülfe geschehen, oder in wieweit sie noch bestehen, wie man sie, Schaaf-Oeconomen im letzt abgewichenen Sommer in der Wallachei behandelt habe, und ob sie bei sich ergebenden Bedrückungsfällen bei der K. K. Hof-Agentie in Bukurest Klage geführet? — nachstehendermassen erhoben worden.

Den *1-ten Punkt* anbelangend: In wieweit die von den hiesigen Vieh-Oeconomen geführte Bedrückungs-Klagen behoben seien und in wieweit sie noch dermalen bestehen? In der Ordnung solchfällig eingereichter Klag-Punkte äussern sich die vorgerufene Siebendörfer und Kronstädter Ober-Vorstädter Vieh-Oeconomen dahin und zwar auf den *1-ten Punkt:* Im letzt abgewichenen Jahre hätten sie zwar für jedes Schaaf nur 3 1/3 Para oder 10 Asper Oierit bezahlet, jedoch seien für jedes Stück Pferd und Hornvieh noch fernerhin 11 Para oder 33 Asper *Vakerit* abgenommen worden. Diese Abnahme laufe dem offenbaren Inhalt des ihnen von der Türkischen Pforte, im Jahre des Türkischen Reichs 1177 verliehenen Firman oder Schutzbrief gerade entgegen, wo es ausdrücklich vorgeschrieben stehe, für 1 Schaaf nicht mehr als 8 Asper, und für 1 Pferd 24 Asper abzunehmen Die diesfällige Klage seie also nur durch eine unbedeutende Tax-Verminderung gehoben, die fast gar keinen Einfluss in ihre Beschwerden habe und verdiene diese

um so mehr gänzlich gehoben zu werden, da sie nur Erpressungen zum Grunde habe, und der angezogene Firman ihnen auf die enthaltene Herabsetzung der Vieh-Taxen ein Recht gebe.

2-ter Punkt. Seit 2 Jahren pflegen die Türkische Handels-Leute (Beiligdsi) von jeder Schaafheerde nur so viel Schaafe zu übernehmen, als ihnen freiwillig überlassen werden und bezahlen die übernommenen in einem angemessenen Accord.

3-ter Punkt. Obschon durch Verwendung der K. K. Hof-Agentie in Bukurest festgesetzet geworden, für den Schaaf-Stand (Perdje) im Frühjahr, von einer Heerde nicht mehr als 1 Thaler (Piaster) und 1 Lamm zu bezahlen; so habe dem ohngeachtet in der Ialomitze, der seiner Erpressungen wegen so bekannte Igumen, welchem seine angewöhnte Erpressungen vorhero in Bukurest unter der Bedrohung des doppelten Ersatzes verboten worden, in den letzteren 2 Jahren 3 Piaster, die Grundbesitzer in den übrigen Judetzien aber 2½ Piaster abgenommen. Ihre erstere Klage sein nicht wieder die diesfällig gesetzmässige Abnahme, sondern wider den unter diesem Titul getriebenen Unfug gegangen, dem sie solchergestalten auch noch einigermassen unterlegen.

4-ter Punkt. In den letztern 2 Jahren seien die Ausflüsse der Donau in keinem Winter überfroren und hatten sie somit ihr Vieh auch nicht auf die darzwischen liegende Insuln (la Balte) treiben können; folglich konnten sie nicht anzeigen, ob die geklagte ungebührliche Abnahmen noch weiter bestünden. Ihre eigentliche Klage seie nicht die gewesen, ob man von einer Heerde 600 mehrerer oder wenigerer Schaafe ein Lamm bezahlen solle, sondern die hiebei erlittene ausserordentliche Bedrückungen: die Schaafheerden (die gemeiniglich aus 800 bis 1100 Schaafen unter dem Namen Odaje bestehen) pflegten bei ihrem Eintritt in die Balte, in verschiedene kleine Haufen in der Absicht abgetheilet zu werden, sie mit den abgehauenen Aesten von den in grosser Menge alldorten befindlichen Weiden leichter füttern zu können; von jedem solcher Haufen, deren bei einer Heerde 4—5 und mehrere seien, habe jedweder Grundbesitzer, wenn sie sein Territorium auch nur einigermassen berühret, und wenn deren auch 10 gewesen, durch seine Leute 1 Schaaf abnehmen lassen, wodurch sie oft bis 20 Schaafe auf eine ungerechte Weise, von einer Heerde verlohren und über dieses hätten sie noch an die Plajassen Capitains 1½ Piaster bezahlen müssen. Sie seien demnach nicht entgegen, dem im Petrossischen Bericht angezogenen Bojaren-Vertrag zu Folge von einer Odaje ein und zwei Lämmer beim Eintritt in die Balte abzugeben, nur möchten die ungebührliche, so sehr übertriebene Abnahmen abgestellet werden, welche die Bojaren mit keinem Gesetze rechtfertigen könnten und blos eine despotische Willkühr zum Grunde hätten.

5-ter Punkt. Dieser Klag-Punkt seie in Betreff der sonsten vom Igumen gewöhnlichen Erpressungen seit dem 1784-ten Jahre gehoben, gleichwolen habe er annoch die im 3-ten Punkt eingezogene 3 Piaster abgenommen.

15*

6-ter Punkt. Das ausgelegte Heu und Stroh, welches anjetzo in weit kleinern Haufen als vorhero ausgeleget zu werden pflege, wurde gegenwärtig eben so wenig wie vorhero umzäumet und wenn dass Vieh auf dem freien Felde hinzukomme, würden die Eigenthümer genöthiget den zugefügten Schaden, wenn er noch so klein seie, mit 3 und mehrfachem Werth zu bezahlen. Es werde zwar seit 2 Jahren für derlei Beschädigungen nicht mehr so viel abgenommen, wie vorhin; gleichwolen setze man sie auch dermalen durch, solche ungebührliche Erpressungen in grosse Unkosten. Es war bei den Grundbesitzern und übrigen Inwohnern vorhero Gesetz, dergleichen ausgelegtes Heu un Stroh zu umzäumen, wovon sie in der Folge der Zeit nur durch den Hang zu Erpressungen abgegangen sind; es könnte also dieses Gesetz durch die Regierung erneuert und um so mehr darüber gehalten worden, da durch das von hier zur Winterung hinüber getriebene Vieh, jährlich grosse Summen Gelder bezogen werden, und durch die Unterhaltung so vieler dabei angestellter Leute einem grossen Theil der Inwohner Vortheile zuwachsen.

7-ter Punkt. Die Frucht-Gruben werden anjetzo eben so wenig, wie vorhin bedecket, und andurch manche Schaafwirthe in grossen Schaden versetzet. Diesem abzuhelfen wäre das einzige Mittel, da man selten erfahren könne, welchem einzelnen Inwohner, der vielmalen sehr weit davon entfernt wohne, selbige zugehören, die Verfügung zu machen, dass für Schäden, die sich durch dergleichen unbedeckte Gruben ergeben, alle mal die Grundbesitzer haften sollten.

8-ter Punkt. Diese Klage sein gänzlich gehoben und geschehe von 2 Jahren nicht mehr, dass man aus hiesigen Stüttereien Vorspanns-Pferde (de olak) nehme.

9-ter Punkt. Mit der Ablieferung der Käse in die Kasserien seie noch die nämliche Einrichtung, wie vorhin; sie würden noch immer vorhalten den Gebürg-Pacht mit Käse zu bezahlen, den sie in einem willkührlichen Preise, mit Abschlag und unrechtem Gewicht abliefern müssten. Nach den ihnen ertheilten Firmans hätten sie ohne Beschränkung und ohne die geringste Bedrückung die Freiheit in der Wallachei zu handeln, und absonderlich laut einem vom ehemaligen Fürsten Alexander ertheilten Freiheits-Brief seie es ihnen, Vieh-Oeconomen überlassen die zur Sommer-Weide nöthige Gebürge entweder für Gelde oder abzuliefernde Käse in Pacht zu nehmen; wo sie im letztern Fall die abzuliefernde Käse nicht anders, als nach vorhero abgeschlossenem Kauf-Preis und nur die bis zum Monath Juli verfertigte abzugeben verpflichtet gewesen. Es dürfte solchem nach der K.K. Hof-Agentie in Bukurest nicht schwer werden, durch eine nachdrücksame Verordnung, die ihnen von der Pforte verliehene Freiheiten und Vergünstigungen aufrecht zu erhalten. Sie seien bereit die Gebürg-Weide eben so hoch, wie die Wallachische Inwohner zu bezahlen, nur sollten sie keinesweges gezwungen werden, ihre erzeugte Käse in die Kasserien abzuliefern, noch weniger aber in der angenommenen Art abzugeben.

10-ter Punkt. Im nächst abgewiechenen Sommer seien die hiesige Vieh-Oeconomen nur allein in der Judetzi Szekujeni, durch den dasigen Vataf Andreiu der geklagten Art mit den Passier-Betteln herumgezogen worden, der es sich eigen gemacht habe jedweden Menschen, der vom Gebürge um Victualien in die Fläche herunter gehen wollen zum Ispravnik abzuschicken, von wo er in so lange nicht wegkommen können, bis er nicht einen Bürgen für seine Person gestellet. Die vorgeschlagene Modalität durch die auf den ganzen Sommer in Frühjahr auszugebende Pässe, den diesfälligen Vexen abzuhelfen sein sehr gut und die einzige der Bosheit und Habsucht der Vatafen vorzubeugen [1]).

11-ter Punkt. In den benannten Districten Ialomitze und Dimbovitze seie es noch immer üblich, dass die Vatafen ihre Lamm-Wolle mit Gewalt in einem wilkührlichen Preise wegnehmen, an Kaufleute, welche mit ihnen einverstanden seien, verkaufen und somit zu ihrem, der hiesigen Vieh-Oeconomen grössten Schaden einen Vorkauf treiben, der nach den ihnen verliehenen Firmans keinesweges bestehen sollte, und der um so leichter und ernstlicher abzustellen wäre, da es blos ein Ausfluss schändlicher Gewinnssucht einiger Vatafen seie.

12-ter Punkt. Diese Ausschweifungen werden zwar nicht mehr in der geklagten so lästigen Art getrieben, von einem eingetriebenen grossen Vieh pflegen sie anjetzo 40 Denar, von einem Schaaf 10 Asper zu bezahlen; gleichwolen laufe es auch nun vielmalen nicht ohne Neckereien ab, welchen durch thätige Verwendung der Agentie in Bukurest völlig abgeholfen werden könnte.

13-ter Punkt. In der Judetzie Rimnikului sind für jede Schaaf-Heerde, wie es im Jahr 1783 geschehen, nicht mehr 2 Thaler 90 Asper abgenommen, noch weniger von den krepierten Schaaf-Fellen 2 Asper Mauth bezahlt worden; jedoch haben sich die Vatafen nicht enthalten können von jedweder Heerde, im letzt abgewiechenen Frühjahr, entweder 2 Lämmer oder 2 schöne schwarze Lammfelle zu erpressen.

14-ter Punkt. Der in diesem Punkt geklagte Unfug ist seithero nicht mehr geschehen. In Betreff des damalen zugefügten Schadens, werden die beschädigten Eigenthümer verhalten ihre Beschädigungen specifisch in eine Verzeichnung zu bringen und durch die K. K. Hof-Agentie auf ihre Entschädigung zu klagen.

In Ansehung des 2-ten Untersuchungs-Gegenstandes, wie man die hiesige Schaaf-Oeconomen im letztabgewiechenen Sommer in der Wallachei behandelt habe? Die Aeusserungen auf den 3-ten, 9-ten, 10-ten, 11-ten, 12-ten und 13-ten Punkt geben deutliche Beweise, dass die hiesige Viehwirthe denen ihnen verliehenen Firmans entgegen noch vielen Bedrückungen

[1]) Despre păstoritul de aci vezi şi studiul Ecaterinei Zaharescu, *Vechiul judeţ al Saacului în lumina istorică şi antropogeografică*, în «Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie», vol. XLI/1922, p. 152.

unterliegen müssen, die zum Theil in den Bojaren selbst, grösstentheils aber in einer schändlichen Habsucht der Unterbeamten, welche entweder nicht unter der gehörigen Aufsicht stehen, oder mit ihren Vorgesetzten einverstanden sind, ihren Grund haben. Es dürfte nicht schwer fallen, die diesfällige Veranlassungen aufzusuchen und zügellose Ausschweifungen, die auf keine Weise, weder mit Gesetzen, noch mit Verträgen gerechtfertiget werden können, durch eine männliche, thätige Verwendung bei dem Fürsten in der Wallachei, in die Wege einer befriedigenden Abstellung einzuleiten.

Die den hiesigen Vieh-Oeconomen von der Türkischen Pforte verliehene Schutz- und Freiheits-Briefe verbieten ausdrücklich ausser denen in solchen festgesetzten Abgaben, sie auf irgend eine Art zu belästigen, oder durch willkührliche Behandlungen zu bedrücken, worunter absonderlich die Abnahme ihrer auf den dortigen Gebürgen erzeugten Käse und der Vorkauf mit ihrer Lammwolle zu rechnen; um so leichter dürfte es werden eine vollkommene Genugthuung zu verschaffen.

Ob endlich die hiesigen Vieh-Oeconomen bei sich ergebenen Bedrückungs-Fällen bei der K. K. Hof-Agentie in Bukurest Klage geführt? In den vorhieigen Jahren seie es zwar wiewolen nicht allemal mit dem gehofften Erfolg geschehen, seit der Zeit aber, als sie Anno 1784 in Bukurest und mit Anfang des 1785-ten Jahres hierorts ihre gesammlete Beschwerden angebracht, nicht mehr; indeme sie den Bescheid auf ihre erhobene Beschwerführungen erwarten wollen und sich einer sichern Abhülfe getröstet hätten. Sie seien übrigens eben im Begriff ihre annoch obwaltende Bedrückungen neuerdingen in ein Verzeichnüss zu sammlen und der K. K. Hof-Agentie in Bukurest zur bewirkenden Abstellung vorzulegen.'

Kronstadt, den 24-ten December 1786.

Andreas Ennyeter mp.
Ober-Richter im Burtzenländer Bezirk

(Colecţiune particulară. Ungaria.)

II

[Bucureşti, 28 Maiu 1787].

Porunca lui Niculae Mavrogheni Vodă către vătafi în privinţa păstoritului bârsanilor.

Fürstlicher Befehl an die Ispravnike und Vatafen, die Siebenbürgischen Schaafhirten betreffend.

1-mo. Sollen die Siebenbürgischen Schaafhirten die gewöhnliche Weidegebühr für die Schaafe — *Oyarit* genannt — mit 10 Aspern für jedes Schaaf, jene hingegen für Hornvieh und Kleinvieh — *Vacaritu streinilor* gennant — sollen überhaupt alle Schaafhirten, die sogenannten *Zuzujenen*, sowohl als auch *Bursanen* mit 33 Aspern für jedes Stück des grossen, und mit 16½ Aspern für jedes des kleinen Viehs erlegen.

2-do. Sollen die Ankäufer der Schaafe für Constantinopel weder zur Lieferungszeit in die erstbennante Hauptstadt, noch auch zu was immer für einer Zeit die Schaafe nie gewaltsam, sondern allezeit nach willkürlichen Verkauf, und willkührlichen Preis der Siebenbürgischen Schaafhirten mit baarem Gelde von denen selben ankaufen: hingegen sollen auch die Siebenbürgischen Schaafhirten die obenbennanten Ankäufer freundschaftlich behandeln.

3-tio. Sollen die Siebenbürgischen Schaafhirten für den eingezäumten Platz, wo sie ihre Schaafe Schattenhalber hintreiben — *Perdé* gennant — denen Eigenthümern der Plätze eine Gebühr von einen Piastre und einen Lamm, oder von 2 Piastres ohne Lamm für jede Heerde erlegen, und künftighin sollen 700 Schaafe eine Heerde ausmachen: auch im Falle eines nicht sehr beträchtlichen Abgangs zur bestimmten Zahl soll die erstberührte Gebühr ohne Wiederstande erlegt werden.

4-to. Sollen die hiesigen Post-Kapitains auf keine Weise berechtiget sein denen Siebenbürgischen Schaafhirten, oder auch anderen k. k. Unterthanen Pferde gewaltsam abzunehmen, und bei derlei sich ereigneten Fällen, sollen die Herren Ispravniks jener Distrikts, wo der Fall sich ereignet hat, den Verbrecher ohne Verzug hieher an den hiesigen Gross-Spatarn schicken, damit selber gebührend gestrafet, und den erregten Schaden zu ersetzen genöthiget werde.

5-to. Sollen die Vatafs de Plaj, welchen die Gebürge zu bewohnen obliegt, sich nicht unterfangen, denen Siebenbürgischen Schaafhirten weder zur Zeit des Triebs auf die Gebürge, noch zur Zeit ihrer Rückkehr, die mindeste Gebühr an Gelde, Käs oder Schaafen abzunehmen.

6-to. Sollen die Gränz-Kapitains denen Siebenbürgischen Schaafhirten unter keinem Vorwande weder Geld, noch etwas anderes abzunehmen berechtiget sein, und im Falle einer Uebertretung dieses fürstlichen Befehls, soll der Schuldige nebst einer angemessenen, vom Gross-Spatarn ihm zugetheilten Strafe dem Schadhäftigeu den Schaden doppelt ersetzen.

7-mo. Wenn durch einige sich zufälliger Weise verirrende Schaafe, oder anderen Vieh auf besäeten Feld Schaden verursachet würde, so soll dieser Schaden durch einen *Vornicel* gewissenhaft geschätzt werden, und der Eigenthümer der Heerde ihn gänzlich zu ersetzen bemüssiget sein; im Falle hingegen, dass sich der Schaafhirt über eine unbillige und ungerechte Schätzung beklagen würde, so sollen die Herren Ispravniks den Vornicel vor sich rufen, und nach genauer Untersuchung ihn nebst einer angemessener körperlichen Strafe das mit Unrecht abgenommene ohne Verzug zurückzustellen zwingen.

8-vo. Sollen die Eigenthümer der Landgüter genaue Sorge tragen, ihre Fruchtgruben, sobald selbe ausgeleert sind, bestens zudecken, damit nicht etwa ein Vieh zufälliger Weise hineinfallen könne; auch die Herren Ispravniks sollen, im Falle ein Thier in solch eine ungedeckte Grube gefallen wäre, den Eigenthümer der Grube zwingen den Schaden ohne Verzug gänzlich

zu ersetzen; wenn hingegen der Eigenthümer nicht zu finden wäre, so sollen die Bauern des nächsten Dorfes für den Schaden zu antworten haben, damit sie kunftighin genauere Sorge tragen, dass auch jeder Fremde, der in jener Gegend Feld besäet, seine ausgeleerten Fruchtgruben nie ungedeckt lasse.

9-no. Soll denen Siebenbürgischen Schaafhirten erlaubt sein, Kukurutz in jener Menge anzukaufen, welche ihnen zu ihrem eigenen Unterhalt sowohl auf den Weg ins Gebürge, als auch auf dem Gebürge selbst benötiget ist; hingegen sollen die Vatafs de Plaj ein wachsames Auge darauf haben, dass die Siebenbürgischen Schaafhirten nicht etwa Kukurutz in ihr Vaterland führen, und in solch einem Fall soll der Vataf seiner Sorglosigkeit halber gebührend bestraft werden.

10-mo. Weiters soll denen Siebenbürgischen Schaafhirten erlaubt sein die Wolle von ihren eigenen Schaafen, als ihr wahres Eigenthum, frei ohne zu erlegen, die mindeste Mautgebühr frei auszuführen; hingegen sollen eben dieselben ihre Schaafe dem alten Gebrauche gemäss nahe an den Gränzen zu scheeren sich bemühen.

11-mo. Sollen die Siebenbürgischen Schaafhirten die Freiheit haben die zur Weide ihnen berechtigten Gebürge entweder mit baarem Gelde, oder mit Erlegung einer bestimmten Menge Käse zu miethen, wo hingegen im zweiten Falle um allen Betrug von beiden Seiten zu vermeiden denen Herren Ispravniks scharf obliegt, einen ihren wohlbekannten redlichen Menschen zu bestimmen, der zur Verhütung jedes Betrugs bei dem Abwiegen der Käse beständig gegenwärtig zu sein bemüssiget ist.

12-mo. Sollen die Siebenbürgischen Schaafhirten die Freiheit haben jenen Käse, den sie für ihren eigenen Gebrauch zu machen pflegen nach Verlaufe jener Zeit, in welcher man die Käse an die sogenannten Käse-Fabriken abgiebt, nähmlich im Monate August, ohne Erlegung der mindesten Mautgebühr frei auszuführen, welche Freiheit sich auch auf die Schaaffelle der auf der Weide todt gebliebenen Schaafen und auch die Wolle derjenigen Schaafe beziehen soll, die dem Gebrauche gemäss nahe an den Gränzen sind geschorren worden; sollten sie hingegen auf freien Felde geschorren worden sein, welches Argwohn geben kann, als hätten die Schaafhirten auch andere Wolle zum Handel angekauft, so soll der k.k. (General) Hof-Agent sie zwingen, die gehörige Mautgebühr zu erlegen, ausgenommen von jenen Schaafen, welche auch im Sommer auf freien Felde und nicht auf den Gebürgen sind geweidet worden, und also nothwendig auf freien Felde mussten geschorren werden. Die Mautners sollen von den Siebenbürgischen Schaafhirten ihr schriftliches Zeigniss des bezahlten Oyarits fordern um aus der Menge der besessenen Schaafe auf die Menge der Wolle schlüssen zu können, und hernach die Wolle abwägen, so dass auf ein Schaaf, welches *Zigaj* genannt wird, eine Ocke Wolle und der *Birsan* 2 Ocken gerechnet werden sollen [1]).

(Colecțiune particulară. Ungaria).

[1]) Exemplarul unguresc al acestei porunci, tipărit în formă de circulară sub No. 5296, 1787 se află în Arhiva Muzeului Ardelean în Cluj.

III

Bucureşti, 7 August 1792.

Ioan Mihail Suțu-Vodă către vătașii din Argeş.

Sluga Domnii mele Vătaş den plaiul Argeşului sud, îți facem Domnia mea în ştire, că pentru lăcuitori al nemțeştii ce au vitele lor la păşune aicea în țara Domniei miale, vi s'au poruncit de obşte prin deosebite cărțile Domnii miale dela şapte ale lui Avgust, întru care să cuprinde, ca lâna şi mițele dela vitele lor ce le tund sus în munți, lângă hotar, sânt slobozi după poruncile împărăteşti a o trece înlăuntru fără de a li să cere nimica, nici cu nume de havaet, nici cu nume de vamă. Dară fiind că să jăluiră sudiții cum că fără de cartea Domnii miale de slobozenie nu li să dă voe, iată Vă poruncim straşnic, ca pentru acea lână şi mițe, tuns dela vitele lor sus în munți lângă hătar fără de a li să cere cartea Domnii mele de slobozenie sau măcar adeverință dela spătărie, sau dela ispravnici, a o trece înlăuntru, urmând după cuprinderea cărții Domnii mele dela şapte ale lui Avgust. Aşijderea arătară şi pentru ciobanii cari vin dela vale, şi să sue în munți la stână cu mălai de hrana mâncării şi cu cele trăbuincioase la stănele ce au în pământul țării Domnii miale, să opresc de către vătaşi, i plăiaşi, cerându-le răvaş de slobozenie, şi cu aceasta pricină să zăbăvesc, şi să treapedă câte două trei zile până să nu meargă la ispravnici să aducă răvaş, care, aceasta fiind fără de trăbuință, când acei ciobani nu au a trece cu mălaiu, şi alte trăbuincioase peste hotar, ce la stănele lor, ce sânt sus pă munți, a pământului țării Domnii mele. Iți poruncim ție, vătaş de plaiu, ca şi această cerere de răvaş să lipsască, şi să fie slobozi a merge la stână, fără de răvaş isprăvnicesc, cu mălaiul cel trăbuincios a hranei lor. Grijind numai tu vătaş, ca să nu treacă peste hotar cu câtă de puțin zaharea. Fiind că aceasta iaste porunca.

Aşijderea să jăluire Domnii miale, că nici acum la această vreame nu sânt slobozi a-ş trece înlăuntru brânza dela vitele lor, după ce au încetat a da caşi la căşăriă, pentru care îț puruncim straşnic, ca înpotriva ponturilor să nu te cutezi a le face câtă dă puțină supărare, şi necazuri, nici tu, nici plăiaşii tăi, ce să fie slobozi într'aceasta vreame orânduită, care iaste după ponturi a-şi trece brânza dela vitele lor înlăuntru nesupărați de vamă sau de altă cearere, cu veri ce felu dă numiri, că împotriva poruncilor Domnii mele, care vam dat după ponturile împărăteşti, cu câtă de puțini de i veți supăra şi veți necăji, să ştiți că negrăşit te vom pedepsi straşnic, urmând şi întru toate cele lalte după cartea Domnii mele dela Avgust în şapte, ce s'au dat la mâinile lor.

Aşijderea au arătat Domnii meale cinstita Agenție, cum că slujbaşii ce să orânduesc cu văcăritul străinilor, apucă pă sudiți a plăti văcăritul străinilor, şi pentru caii i boii ce vin den lăuntru împoverați pă cai, şi în cară cu boi, şi iarăş să întorc, care vite nu rămân în țara Domnii meale la păşune, ce nu mai merg şi vin. Pentru care căutându-să condica Divanului de cea laltă Domnia noastră s'au găsit la anul 1783 şi la anul 1785 poruncile Domnii

meale, date după vechiul obiciaiu câtră vameşi, şi câtră văcari ai slujbii vămărituri, ca unele vite, ca acestea, să nu să supere de văcărit. Deci poruncim Domnia mea deobşte tuturor slujbaşilor, ce veţi orândui cu slujba oeritului, şi văcăritului străinilor în vremea cea obicinuită, ca pentru acest feal de vite împovărate ce merg şi vin din lăuntru, care n'au păşunea lor aice în pământul ţării Domnii meale, supărare să nu li să facă. Pentru care s'au dat la mânile lor aceste Domneşti ale noastre cărţi lângă celelalte den trăcuta lună lui Avgust, după care să aveţi a fi următori, i saamă recehă gospodstvami. S'au dat în Bucureşti, în 7. Avgust 1792.

(L. P.) Ioann Mihailă Konstandin
Suţul Voevodă Zimli Vlaşcoi

(Ordin tipărit. Arhiva Muzeului Ardelean, Cluj.)

IV

Bucureşti, 29 August 1792.

Ioan Mihail Suţu-Vodă către taxandarii şi slujbaşii ţării.

Milostiv Boji su Ioann Mihail Kostandin Suţul Voevodă i Gospodină Zemli Vlaşcoi; Domniia Voastră Tacsandarilor, i Voăo Slujbaşilor oeri de sud Argişi, Vă facem în ştire pentru văcăritul străinilor, care îl pletesc sudiţi Kăsaro-Krăeşti la vreamea oeritului pă vitele ce le au aicea în ţară la păşune, adecă de vita mare câte bani 33 şi de vită mică pe jumătate, că cu acest cuvânt ce să zice de vită mică pă jumătate, s'au întâmplat în anul cel trecut, a face slujbaşii oiări la uni din sudiţi supurare înpotriva vechiului obiciau, făcând tunşi cai mari şi sugători vite mici; pe care slujbaşi i-am pus Domnia mea de au întors înapoi banii ce au luat mai mult, plătindu şi cheltuială sudiţilor. Deci pentru ca să nu să mai întâmple şi pe viitoarea vreme a face vreun slujbaş tălmăcirea acestui cuvânt întralt chip, măcar că am poruncit Domnia mea, ca şi la punturile slujbii să se deslujească, dar iată şi la mâinile sudiţilor am dat această domnească carte mainainte, prin care poruncim deobşte slujbaşilor oiări, ca la vremea cea obicinuită a oeritului să nu-i supăraţi în potrivă, ce tunşi şi mânzaţi, aveţi ai socotì drept vită mică, dela care aveţi a lua văcăritul pe jumătate, adecă doi drept unul, iară cu sugători nu aveţi a face, i saam rekoh Gospodstvami.

In Bucureşti, 29 Avgust Anul Domnului 1792.

(L. P.) Ioann Mihailă Kostandin
Suţul Voevod Gospodin Zemli Vlaşcoi

(Ordin 7917/1792, tipărit. Arhiva Muzeului Ardelean. Cluj.)

V

Bucureşti, 29 Septemvrie 1792.

Ioan Mihail. Suţu-Vodă către vătaşii de plaiu.

7917/1792. *Copie a cărţii domneşti cei poruncitoare la vătaşii plaiurilor şi la judeţele mai jos însemnate trimisă.*

Sluga Domnii meale vătaş din plaiu cu cutarea îţ facem Domnia mea în ştirea, cum pentru bârsani ţuţueni ce vin cu oile lor la hrană i păşună în pământul ţării Domnii mele, măcar că avăţi poruncile Domnii mele date mai denainte straşnice spre a păzì dreptatea lor întru toate după Ponturile Domnii mele, dară pentru ca nu care cumvaşi vreun. dân voi vătaşilor oare la scoborirea lor în ţară cu vitele, oiării la întoarcere să vă cutezaţi în vreun fel de chip a le face în potrivă vreo superare. Iară de iznovă întârim poruncile ce sânt date pentru dinşii, Vă poruncim straşnic ca foarte să vă făriţi de cea mai mică şi câtă de puţină cerere, şi supărare în potriva Ponturilor, şi Poruncilor Domnii meale, şi păzind dreptatea lor întru toate să fie feriţi, şi bine ocrotiţi; pentru că ori multă, ori câtă de puţin de vor fi supăraţi de cinevaş în portiva Ponturilor, bine să ştiţi, că acel vămaş, ori plăiaş, sau ori ce slujbaş chiar acolo în plaiu, va cerca cea mai grea pedeapsă a Domnii mele pentru pildă tuturor i saam rekoh Gospodstvami. S'au dat în Bucureşti, în luna lui Septemvrie în 29. de zile, 1792.

(L. P.) Ioann Mihailă Kostandin
Suţul Voevodă i Gospodin Zemli Vlaşcoi

(Ordin tipărit. Arhiva Muzeului Ardelean. Cluj).

VI

Cluj, 14 Septemvrie 1807.

Circulara Guvernului Ardealului în privinţa păstoritului bârsanilor.

Circulares ad singulas Principatus jurisdictiones.

Úgy tapasztalja ezen Királyi főkormányozó tanács, hogy azok az hazabéli lakósok, a kik juhaikot, és egyébb marháikot teleltetés végett Havasalföldiben hajtják, mind ott helyben, mind viszszahajtások alkalmatosságával tetemes károkat szenvednek, és sok egyenetlenségekre útat nyitnak a következendő okokból:

1-ször. Mivel, midőn nyájaikot kihajtják, a királyi harminczadokon lévő tisztek azokot szorgalmatoson meg nem számlálják, és a czédulákban csak a nyájas gazdák, vagy szolgák mondások szerént, a kik többnyire a nyájnak nevezetes részit el szokták tagadni, jegyezik bé, az honnan történik, hogy az havasalföldi szélleken lévő tisztek, a kik a viszszahajtás alkalmatosságával

a marhákot egyenként szokták megszámlálni, azon marhákat, a mellyek az harminczadi czédulákban béirva nincsenek, úgy tekintik, mintha azok ott vásároltattak volna, és nem ide valók volnának.

2-szor. Mivel némely juhos gazdák a fennálló rendelések ellen az hazabéli harminczadokon kapott czédulákat a havasalföldi szélleken lévő *vatáf* nevezetű tiszteknek bémutatni és *vidittel* megerősittetni elmulatják.

3-szor. Mivel egy részről több személyeknek marhái egy czédulába egyedül a főbb juhos gazdának neve alatt szoktak béiratni, más részről pedig a nyájnak őrizetére felvett szolgáknak az juhokból egy bizonyos rész bérűl szokott adatni, és igy midőn akár a kisebb juhos gazdák ott helyben a magok marháikot kiválasztják, akár pedig a szolgák a magok gazdáikot elhagyják és a magok marháikkal más juhos gazdákhoz által mennek, a nyájnak az harminczadokról vett czédulákban béjegyzett állapotja megváltozik, az által pedig a praeváricatióról való gyanura alkalmatosság adatik;

4-szer. Mivel a juhos gazdák nem minnyájon térnek vissza minden esztendőben, és ennélfogva uj czédulákat nem vesznek, hanem néha több esztendőkig múlatnak Havasalföldiben, az honnan következik, hogy a marháknak szaporodása az harminczadi czédulákra nézve minden proportiót fellyűl halad, és a kételkedésre okot nyújt.

5-ször. Mivel némely ideváló juhos gazdák, úgymint a törcsvári kalibások az harminczadi hivatalok környékein kivűl lakván, a magok marháikot harminczadi czédulák nélkül hajtják bé Havasalföldiben, és ennél fogva visszajövetelekkor praevaricatióról való gyanut gerjesztenek;

Ezen rendetlenségekből következő károknak és kedvetlenségeknek jövendőre való elkerülésére nézve szükségesnek látta ezen Királyi főkormányozó tanács a következendő rendet szabni és azt pontos kihirdetés és szoros megtartás végett Kegyelmetekkel közölni, hogy:

1-ször. Ennekutána az Havasalföldibe teleltetés vagy nyaraltatás végett kihajtandó nyájokot az harminczadokon lévő tisztek szorgalmatosan egyenként megszámlálják és a nyájnak számáról és neméről czédulákot adjanak, bé jegyezvén egyszersmind a gazdáknak neveit is.

2-szor. Az marhákat hajtó lakósok az hazabéli harminczadokon kapott czédulákot az havasalföldi széllekre rendeltetett Törökbirodalombéli tiszteknek bé jegyzés és authenticatio végett bé adják.

3-szor. Azon szokás, mely szerént némely helyeken a nyájok mellett lévő szolgáknak a marhákban igért béreket nem elébb, hanem a nyájnak viszszajövetelével szokták megadni, közönséges légyen minden nyájat tartó gazdákra nézve.

4-szer. Azon nyájat tartó gazdáknak a kik egy vagy több esztendők alatt honjokban vissza nem térnek kötelességekben álljon minden esztendőben a bukuresti császári királyi Consularis Agentiánál megjelenni és a nyájaiknak szaporodását nem csak bé jelenteni, hanem legitimálni is.

5-ször. Azon juhos gazdák nyájainak megszámlálása iránt, a kik az harminczadi hivatalok környékén kivűl laknak, a legközelebb levő harminczadi hivataltól egy tiszt ki fog neveztetni [1]) és ez iránt miként a királyi kincstartó tanácsnak, a ki mai napon ezen tárgyban a szükséges rendeléseknek tétele végett megtaláltatott, bővebb maga kinyilatkoztatása bé jön, töstént a szükséges útasitás fog következni.

Mely rendet jövendőre való megtartás végett oly további hozzá adással kihirdettetni el ne mulasszák Kegyelmetek, hogy csak azok a juhos gazdák, a kik az harminczadokról czedulákat vévén az havasalföldi széleken lévő tiszteknek bé fogják mutatni és a Császári királyi Agentiának azok számát legitimálván, béjegyzés végett bè fogják jelenteni és csupán csak azon marháikra nézve, a melyek az harminczadi czédulákban béirva lésznek, remélhetik a netalántán magokat eléadó egyenetlenségek eseteiben a Császári királyi Agentiának pártfagását és közbevetését, a többiek pedig, a kik ezeket elmulasztják, a szerencsére fognak hagyattatni.

Végre a különös és a marhatartás ártalmára lévő praevaricatióknak elenyésztetésére nézve parancsoltatik Kegyelmeteknek, hogy a juhos gazdákat arra útasitsák, hogy a circulusok vagy helységek szerént, a mellyekben laknak és ennélfogva egymással esméretesek különös társaságokban álljanak oly móddal, hogy az egy társaságban levő személyek egymás között kölcsönös feleletet vállaljanak magokra és minden gazda a maga szolgáiról felelni és jót állani tartozzék.

Claudiopoli, 14. Septembris 1807.

(Colecţiune particulară. Ungaria).

TRADUCERE:

Aşà a băgat de seamă acest Crăesc Sfat Ocârmuitor, că aceia dintre locuitorii ţării noastre, cari îşi mână oile şi alte vite ale lor la iernat în Ţara Românească, atât acolo la faţa locului cât şi cu prilejul întoarcerii, suferă din greu pagube şi prilejuesc multe vrajbe din următoarele pricini:

1-iu: Fiindcă atunci, când îşi duc acolo turmele, slujbaşii de hărminţie crăiască nu le numără cu tot dinadinsul şi în bolete (ţidule) însemnează numai după spusele stăpânilor de turme sau ale slugilor, cari de cele mai multe ori tăinuesc o parte însemnată din ele, deaici se întâmplă, că slujbaşii vămei munteneşti, care cu prilejul întoarcerii obişnuesc să le numere cu de-amănuntul, socotesc vitele acele cari nu sunt trecute în ţidule ca şi când le-ar fi cumpărat acolo şi nu ar fi de aici.

A 2-a oară: Fiindcă unele gazde de oi, împotriva poruncilor în fiinţă, nu-şi fac datoria să arate slujbaşilor din vama muntenească, numiţi *vătafi*, boletele primite la hărminţie şi să şi le întărească cu *vidit*.

---

[1]) Aceşti funcţionari, cari făceau numărătoarea oilor, erau călări şi se numiau pe româneşte contraşi. (După un raport din 15 Decemvrie 1807).

A 3-a oară: Fiindcă, pe de o parte, e obiceiul ca vitele mai multora să fie trecute într'un singur bolet pe numele celui care are mai multe oi; pe de altă parte, s'a obișnuit să se deà o parte din oi drept simbrie slugilor tocmite pentru păzirea turmei, şi aşà când stăpânii de oi mai puţine îşi aleg vitele lor acolo pe loc, ori când slugile îşi părăsesc stăpânii şi trec cu vite cu tot la alţi stăpâni de turme, starea turmei aşà cum a fost însemnată în boletele de hărminţie se schimbă şi prin aceasta se dă prilej de bănueală de prevaricaţie.

A 4-a oară: Fiindcă nu toţi stăpânii de oi se întorc în fiecare an înapoi şi din această pricină nu iau noui bolete, ci uneori petrec mai mulţi ani în Ţara Românească, de unde urmează că înmulţirea vitelor faţă de ce e însemnat în bolete întrece orice măsură şi prilejueşte îndoieli.

A 5-a oară: Fiindcă unii dintre stăpânii de oi de aici, ca şi colibaşii dela Bran, locuind în afară de ţinuturile hărminţiilor, îşi mână vitele în Ţara Românească fără bolete, şi din această pricină, la întoarcere, trezesc bănueli de prevaricaţie;

Pentru înconjurarea pagubelor şi a neplăcerilor născute din aceste neorândueli, acest Crăesc sfat ocârmuitor a găsit cu cale să alcătuească următoarea ordonanţă şi a o aduce la cunoştinţa Domniilor Voastre pentru a fi publicată acurat şi îndeplinită cu stricteţe:

1-iu. De aici înainte, slujbaşii dela hărminţie să numere cu osârdie (cu deamănuntul) toate turmele cari se vor mânà în Ţara Românească pentru iernat sau vărat şi să dea bolete despre numărul şi felul turmelor, însemnând pe ele totdeodată şi numele stăpânilor lor.

A 2-a oară. Locuitorii mânători de turme trebuie să dea boletele căpătate la hărminţiile din ţară vameşilor orânduiţi de împărăţia turcească pentru a fi trecute la condică şi autentificate.

A 3-a oară. Obiceiul din unele părţi ca simbriile în vite făgăduite birişilor de pe lângă turme să nu se dea mai de vreme ci după întoarcerea turmelor, să fie obştesc la toţi stăpânii de turme.

A 4-a oară. Să fie datoria tuturor acelor stăpânitori de turme cari unul sau mai mulţi ani nu se întorc acasă, să se înfăţişeze în fiecare an la Agenţia consulară împărătească din Bucureşti şi nu numai să înştiinţeze sporul turmelor sale ci să-l şi dovedească.

A 5-a oară. Pentru numărătoarea turmelor acelora, cari locuesc înafară de ţinuturile hărminţiilor, se va numì un slujbaş dela cea mai apropiată hărminţie, şi îndată după ce va sosì deslușirea mai amănunţită a Crăescului Sfat locţiitor, care s'a adunat astăzi pentru a luà hotărîrile ce se cuvin în această pricină, va urmà în această privinţă întocmai după îndrumările nevoite.

Care ordonanţă, Doamnia Voastră să nu pregetaţi a o aduce la cunoştinţă obştească pentru a fi împlinită în viitor, cu adaosul că numai acei stăpâni de turme, cari luând bolete dela hărminţii, le vor arătà slujbaşilor vameşi munteni şi le vor înştiinţà Agenţiei cesaro-crăeşti pentru a fi înregistrate, legitimând numărul lor şi numai pentru acele vite cari vor fi înscrise în boletele

de hărminţie, pot nădăjduì ajutorul şi mijlocirea Agenţiei cesaro-crăeşti dacă se vor ivì nedreptăţi, iar ceilalţi, cari nu îşi fac datoria, vor fi lăsaţi la voia întâmplării.

In cele din urmă se porunceşte Domniilor Voastre pentru stingerea prevaricaţiilor vătămătoare mai ales gospodăriei de vite, să daţi porunci stăpânilor de oi să se întovărăşească după ocoale sau satele în cari locuesc deci cei cunoscuţi între ei, în aşà chip, ca toţi înşii unei tovărăşii să ia răspundere unul pentru altul şi fiecare stăpân să fie dator a răspunde şi a luà chezăşie pentru slugile sale [1]).

VII

Bucureşti, 17 Fevruarie 1813.

Logofetul Atanasiu Cristopol către Agenţia austriacă din Bucureşti.

De part le departement des Affaires Etrangers.

Comme les Mocans, Sujets de Sa Majesté Césarée L'Empereur d'Autriche quand ils viennent de la Transilvanie avec leurs bestiaux pour passer l'hiver en Valachie, ainsi que quand ils en sortent, donnent lieu à des inconvénients nuissibles.

Son Altesse Serenissime s'en étant informé, Le Soussigné reçu ordre, en conséquence du quel il a l'honneur d'en avertir L'honorable Agence et proposer ce qui suit:

1-o. Tous les Mocans, Sujets de Sa Majesté Césarée L'Empereur d'Autriche seront tenus à apporter jusqu'à la fin d'Avril prochain de nouvelles régies; plusieurs d'entr' eux n'en ayant que de vieilles et déchirées, ou n'en ayant point.

2-o. Chaqun d'eux doit avoir une régie particulaire, seulement pour le nombre de ses bestiaux propres, sans que plusieurs en soient munis d'une seule.

3-o. Chaque Mocane entrant de Transilvanie en Valachie avec ses bestiaux passera infailliblement par la Vatachia de play, et non par des chemins différents; pour que ses bestiaux soient comptés par les personnes y destinées par le Gouvernement, le nombre en soit décrit derrière la régie et pour que la régie elle même soit signée.

4-o. Chaqun d'eux sortant avec son troupeau de la Valachie pour aller en Transilvanie, sortira par devoir avec tous ses bestiaux par cette même Vatachie de play, d'ou il est entré, sans pouvoir le diviser et en amener partie par ici, partie par-là.

5-o. Les Mocans, tant à leur entrée, qu'à leur sortie de Valachie auront toujours avec eux leurs régies, sans pretexte qu'elles se trouvent entre les mains de leurs compagnons, qui viennent après, ou qu'il les ont oubliées et

[1]) Traducerea acestui document unguresc împreună cu a documentului VIII, e făcută de d. profesor A. P. Todor.

les apporteront. Ceux qui ne montreront pas leurs régies n'auront point la permission de passer leur bestiaux en Transilvanie.

6-o. De même tant à leur entrée, qu'à leur sortie ne fondront jamais en masse d'un coup à la Valachie avec leurs troupeaux, mais ils viendront lentement, et avec ordre à fin que les gens y trouvées de la part du Gouvernement ayent tout le temps d'examiner ce qui les concerne.

C'est d'après tous les articles que le Gouvernement exige que les bestiaux, conduits par leurs bergers entrent et sortent de la Valachie.

Et par conséquant l'honorable Agence est priée de leur donner dès aujourd'hui ses ordres en conséquence.

Boucarest ce 7. février v. s. 1813.

Athanasius, Christopl Logoth: des aff. etrang.

(Colecţiune particulară. Ungaria.)

VIII

Cluj, 24 Martie 1813.

Circulara Guvernului Ardealului în privinţa păstoritului bârsanilor în Ţara Românească.

A bukuresti cs. kir. agentia az oláhországi kormányszéknek kivánságára ezen királyi guberniumot hivatalosan requirálván az iránt, hogy mivel azon országban gyakran tapasztaltatott, hogy az marháikot teleltetés végett innen oda áttal hajtani szokott mokányok, vagy is juhos gazdák mind az bémenetel, mind az kijövetel alkalmatosságával az illendő jó rendnek általhágásával némel káros rendetlenségekre okot szolgáltatnak; azért az eddig elé tapasztalt rendetlenségeknek elkerülése végett a következendő czikkelyek ezen országban szoros megtartás végett közönségessé tétessenek ugy mint:

1-ször. Minden juhos gazdák (mokányok) és más oda benn marháikat teleltetni szokott Ő Felsége jobbágyai, köteleztetnek a jövő április végéig uj paszuális leveleket bé vinni azon okból, mivel közülök nagyobb részének csak a régi, vagy elszakadott paszusuk vagyon, vagy pedig épen semmi paszusuk nincsen.

2-szor. Mindeniknek különös és csak a tulajdon maga marháinak számáról szóló paszuális levele legyen a nélkül, hogy többen egy személyre kiadatott ugyan azon egy paszussal élhessenek.

3-szor. Az Erdélyből Oláhországba maga marháival bé menni szándékozó mokányok, vagy juhos gazdák csalhatatlanul a plájás útakon az az a melyekre az oláhországi plájások ki vagy meg rendeltetve, nem pedig valamely ezektől külömböző ál ösvényeken tartoznak azon végből bémenni, hogy az ők marhájuk az oda való jurisdictiotól a végre rendeltetett személyek altal megszámláltatva és azoknak száma az paszuális levél hátára fel jegyeztetve, azon

paszuális levelek ugyan a most emlitett a végre rendeltetett személyeknek aláirásokkal megerősitve legyenek.

4-szer. Ezen juhos gazdákból mindeniknek, a ki Oláhországból maga marháival Erdélyben vissza térni kivánkozik, arra hogy vissza térhessen megkivántatik, hogy minden marháival épen azokon a plájás, vagy tágasabb országos utakon, a melyeken bé ment, térjen vissza és pedig a nélkül, hogy szabadságában álljon maga nyáját ugy felosztani, hogy egyik részit ezen, más részit más uton hozhassa be.

5-ször. Az úgy nevezett mokányok, vagy juhos gazdák mind az Erdélyből Oláhországba való bé menetelekkel, mind pedig az onnan Erdélybe visszatérésekkel magok paszuális leveleket magokkal vigyék, nem használhatván nékiek azon mentségek, hogy azok az ők társaiknál, kik őket követik, légyenek, a vagy hogy azokat el felejtették, de majd eléhozzák, mert a kik akkor mindjárt magok paszuálisukat elé nem mutathatják, magok marháiknak Erdélyben való visszahozatalra szabadságot nem nyernek.

6-szor. Hasonlóképen sem a bémenetelkor, sem a kijövetelkor az ugynevezett plájás, vagy közönséges utakon soha igen nagy csoportokban és tojongva, sebesen hajtva, a magok nyájaikot bé vagy ki hajtani szabad nem lészen, hanem szép csendesen és rendével tartoznak azokat hajtani arra a czélra nézve, hogy az odavaló jurisdictio részéről a végre ezen statiókra rendeltetendő embereknek idejek légyen azoknak meg vizsgálására, melyek az ők kötelességekhez tartoznak.

Mely ilyetén a jó rendnek megtartására szolgáló pontok, mivel az ezen két országok között végben ment egyezésekkel és tractatusokkal meg egyezőknek, sőt az ide való lakosok bátorsagára szolgálóknak tanáltattak és semmit olyast, az mi a juhos és marhás gazdák károkra szolgálhatnának, magokban nem foglalnak: Kegyelmeteknek oly parancsolattal ezen nyomtatott circularis rendelés által adattatnak tudtukra, hogy azokat a magok megyéjekben szorgalmatosan közönségessé tenni és ezen pontoknak szoros megtartásokra az magok kerületekben találtatandó olyatén juhos és marhás gazdákot, kiknek marháik az irt országban találtatnak, útasitani el ne mulassák, meg hagyván egyszersmind nékiek aztot is, hogy magok küldettjeik által az nevezett Országban marháikkal ben lévő embereiket ezekből töstént tudósitsák. Végezetre, minthogy az az 1-ső pontnak meg tartását az időnek rövidsége az idénre nézve lehetetlenné tette és az meg irt Agentia az oláhországi kormányszéket az iránt, hogy azon 1-ső pontnak meg tartására az idén még az ide való lakosok ne szorittassanak, meg is találta; tehát ezen 1-ső pontnak megtartása csak a jövendő 1814-dik esztendőben fogja kötelező erejét elkezdeni, a több pontoknak pedig, valamint ezen folyó esztendőre leendő telyesitését ugy az 1-sőnek is jövendő esztendőben s azután következendő időkre leendő szoros megtartását kötelességekké tegyék mind azoknak a juhos gazdáknak, a kik magok juhaikat és marháikat teleltetés végett Oláhországba és tavaszszal megint ezen Erdélyországba vissza hajtatni szokták, ne hogy külömben

azoknak meg nem tartása miatt magok utjokban akadályokat, vagy károkat szenvedni kénytelenittesenek.

Claudiopoli, 24. Martii 1813.

(Colecțiune particulară. Ungaria. Exemplarul românesc tipărit, ieșit sub No. 1821/1813 în Arhiva Muzeului Ardelean din Cluj.)

TRADUCERE:

Agenția cesaro-crăiască din București la dorința Divanului ocârmuitor muntean aducând la cunoștiința oficială a acestui Guberniu regesc, că adeseori s'a băgat de seamă în aceà țară, că mocanii cari obișnuesc sà-și treacă deaici vitele acolo pentru iernat, sau stăpânii de turme, atât cu prilejul intrării cât și al ieșirii de acolo, călcând cuvenita orânduială, prilejuesc disordini cu mari pagube; pentru aceea, pentru înlăturarea neordinilor știute până acum, să se facă cunoscute spre păzirea lor în toată țara următoarele ponturi, și anume:

1-iu. Fiecare stăpân de oi (mocan) și alți iobagi ai Maiestății Sale cari obișnuesc să-și ierneze vitele acolo, sunt datori să ducă până la sfârșitul lui Aprilie viitor noui pășușuri, din pricină că cei mai mulți nu au decât pășușul vechiu sau rupt ori nu au nici un fel de pășuș.

A 2-a oară. Fiecare să aibă pășuș deosebit și numai despre numărul vitelor sale, fără ca mai mulți să se poată folosì de unul și acelaș pășuș dat unui singur om.

A 3-a oară. Mocanii sau stăpânii de oi cari vreau să se ducă cu vitele lor în Țara Românească sunt datori să intre fără zminteală pe drumurile de plaiu pe cari sunt așezați plăieși muntenești, și nu pe alte poteci decât acestea, cu scopul ca vitele lor, numărate de către persoanele puse pentru aceasta de către jurisdicția de acolo și numărul lor fiind însemnat pe dosul pășușurilor, acele pășușuri să fie întărite prin iscălitura persoanelor puse în acest scop.

A 4-a oară. Fiecărui dintre acești stăpâni de oi care voește să se întoarcă din Țara Românească cu vitele sale în Ardeal, pentru ca să se poată întoarce, i se cere ca să se întoarcă cu toate vitele pe acele plaiuri sau drumuri de țară, pe cari a fost dus și anume fără să-i fie iertat să-și împartă turma în așà fel ca o parte să și-o aducă prin acest loc, altă parte pe aiurea.

A 5-a oară. Așa numiții mocani sau stăpâni de oi, atât la intrarea din Ardeal în Țara Românească, cât și la întoarcerea lor de acolo înapoi, să poarte cu ei pășușuri și să nu le folosească desvinovățirea că acelea ar fi la tovarășii lor cari vin în urmă sau că le-au uitat, dar le vor aduce, căci aceia cari nu își pot arătà atunci pe loc pășușuri, nu sunt îngăduiți să-și aducă vitele în Ardeal.

A 6-a oară. Așijderea nu va fi îngăduit nici la intrare, nici la ieșire să-și mâne turmele pe plaiurile amintite sau pe drumurile obștești în cete mari

şi înghesuite, mânate cu repeziciune, ci trebue să le mâne în linişte şi orânduială, pentru ca oamenii trimişi la acele locuri de către stăpânirea de acolo pentru aceasta, să aibă vreme să cerceteze, ceeace se ţine de treaba lor.

Aceste ponturi pentru ţinerea bunei rânduieli, fiind potrivite cu învoelile şi tratatele încheiate între cele două ţeri în acest scop, ba slujesc şi spre încurajarea locuitorilor de aici şi fiindcă nu cuprind nimic ce ar aduce pagube stăpânilor de oi şi vite: le aducem la cunoştinţa Domniilor Voastre în ţirculară tipărită cu porunca să le aduceţi neîntârziat la obşteasca cunoştinţă în ocoalele Domniilor Voastre şi să nu pregetaţi a orândui stăpânilor de oi şi de vite, ale căror vite se vor aflà în numita ţară, să le păzească poruncindu-le totdeodată şi aceea să-şi înştiinţeze numai decât despre ele pe oamenii lor aflători la vite în numita ţară prin trimişi, numaidecât. In cele din urmă, fiindcă scurtimea vremii nu îngădue să îndeplinim pontul 1-iu în acest an şi numita Agenţie a scris ocârmuirii munteneşti să nu silească încă în acest an pe oamenii de aici la împlinirea pontului 1, a şi fost ascultată; aşà dară împlinirea pontului 1-iu va începe să aibă putere obştească numai în anul viitor 1814; D-voastră să obligaţi la ţinerea strictă a celorlalte ponturi atât anul acesta cât şi împreună cu pontul 1-iu în anul următor şi în viitor, pe toţi acei stăpâni de oi cari au obişnuit să-şi ducă oile şi vitele lor la iernat în Ţara Românească şi primăvara să le mâne iarăşi îndărăt în Ardeal, ca nu cumva pentru neţinerea acelora, să fie nevoiţi să sufere în calea lor piedeci sau pagube.

IX

[Bucureşti], 29 Octomvrie 1813.

Ordinul lui Ioan Caragea-Vodă în privinţa bărsanilor.

Cărţi domneşti legate către vătaşi dă plaiuri pentru ungureni streini ce vin din părţile Transilvanii.

Vătaşe al plaiului ot sud... Fiind că am luatu Domnia Mea în ştire, că mulţi Ungureni au venitu a se pogorî din locurile Transilvanii ca să se aşaze cu lăcuinţa într'această domnească a noastră ţară, cu milostivire către numiţii ne-am slobozitu Domnia Mea a avea într'aceasta a noastră domnească ţară lăcuinţă, i umbrire şi răpaos; deci le-am hărăzitu privileghiurile dă mai nainte, care sânt şi pentru a ţării folosinţă, şi pentru a numiţilor liniştită şi bună petrecere, adică am întămeiatu întru statornicie isprăvnicia dă ungureni, ca prin acest ispravnic, şi prin zapcii cei orânduiţi asupra ungurenilor, atât ungurenii ce vor veni dă acum înainte a lăcui în ţară, cât şi cei ce au venitu nu dă multă vreme, după încheierea păcii [1]) încoace, să dea o uşoară dajdie cu ruptoare în trei căşturi într'un an, fără a fi amestecaţi la cislă cu siliştele satelor extractului vistierii Domniii Mele. Insă cei ce vor venì de acum înainte

[1]) Se înţelege Pacea dela Bucureşti din 28 Mai 1812.

a se aşăza cu lăcuinţa, după ce se vor scrie în catagrafia ungurenilor dă către ispravnic cel orânduitu, şase luni dă zile să fie întru nimicu nesupăraţi, şi cu totu nedajnici, ca între aceasta curgere a vremii să-şi întămeieze lăcuinţa.

Dar ne-am înştiinţat Domnia Mea, cum că mulţi dintre aceşti veniţi ungureni, după ce intră în hotarele aceştii domneştii noastre ţări, nu să aşază la un locu, nici mergu să să scrie prin zapcii cei orânduiţi asupra lor la ispravnicul de ungureni, ci să învărtescu, umblând dă la un locu la altul, fără a să aşeza la orânduiala dă mai sus, ce am întăritu Domnia Mea. Pentru aceia îţi poruncim Domnia Mea, ca să fii foarte cu îngrijire asupra ungurenilor ce să vor ivi, ca să intre în ţară a să aşeza cu lăcuinţa, şi mai întâi să le areţi şi să le faci cunoscut ca să înţeleagă mila Domnii Mele şi orânduiala pentru dânşii, i hotărîrea dă mai sus arătată; şi apoi să întrebe dă primescu a se aşeza cu lăcuinţa supuindu-să la această orânduială. Şi de vor arăta neprimire la aceasta, să popreşti şi să nu-i îngăduieşti a întra în ţară, nefiind dă nici o trebuinţă, încă şi dă stricăciune a lăcui într'acest pământu, ca nişte vespe nefolositoare, făr a da vreun ajutor ţării la trebuinţile şi dările ce să urmează; iar dă vor arăta că primescu a lăcui cu orânduiala dă mai sus arătată, atunci întrebându-i şi unde trag a să aşăza cu lăcuinţa, în ce locu şi în ce judeţ, să iei în scris pă dânşii i familiile şi averea lor şi aşa să-i laşi să treacă înăuntru în ţară şi pă dată să înştiinţez Dumnealor ispravnicilor judeţului cu dăsluşire după chipul dă mai sus. Aşa dar să urmaţi şi fiţi sănătoşi [1]).

(Biblioteca Academiei Române, Bucureşti. Condica 267 fila 88.)

X

[Bucureşti], 2 Martie 1814.

Ordinul lui Ioan Caragea-Vodă în privinţa ţuţuienilor.

Carte gospod legată Dumnealor ispravnicii ot sud pentru oieritul sudiţilor ţuţuieni.

Pentru oile sudiţilor ţuţuieni ce s'au găsit dă slujbaşii oieri ai acelui judeţ prin bălţi, în ernatec, şi nu s'au supus a plăti oierit, cu pricinuiri că ei au plătit oierit în ţara Moldovei, când le au trecut de acolo aici în ţară. După cercetările ce s'au făcut aici prin caidurile şi întocmirile i obiceiurile celor vechi nu să poate supăra de a nu plăti oieritu aici în ţară, căci vechiul [obiceiu] care s'au păzit şi să păzeşte ca o pravilă, fără nici o strămutare, [este ca] acei sudiţi are să plătească aici în ţară oierit, în vreme când oile lor şi le ernează aici, şi mai dă temeiu pont care să supuie a plăti aici în ţară oierit, iar într'altă parte este că aici plata oieritului să începe a să strânge toamna dă la Sfântul Necolaie înainte, adică tocmai în vremea cea cuviincioasă, când toţi păstorii să află cu vitele pogorâte la ernatec în ţară. Iar dă au plătit acei sudiţi oierit

[1]) Copia acestui şi al următorului document o datoresc bunavoinţii d-lui paleograf Gh. Nicolaiasa.

la Moldova, cându ştia, că oile lor au să erneze aici în ţară, făr dă nici o cuviinţă l-au plătit, şi urmează ca să meargă ei să-şi ceară banii dă la slujbaşii dă acolo, fiind îndatoraţi a plăti aici în ţară oierit, unde îşi au oile în ernatec.

Drept aceia după acest obiceiu şi întocmire, ce este asupra acelora, vă poruncim Domnia Mea priimind porunca aceasta, să daţi tot felu dă mână dă ajutor orânduiţilor slujbaşi oeri ai acelui judeţ, ca să împlinească negreşit dă la aceia banii oeritului după coprinderea ponturilor, fără dă a să pricinui mai mult.

(Biblioteca Academiei Române, Bucureşti. Condica 267 fila 105—6.)

XI

Bucureşti, 16 Noemvrie 1815.

Regulamentul mocanilor avut dela Ioan Caragea-Vodă.
(Extras din traducerea germană din 1833 a regulamentului [1]).

Noi Ioan George Karadjia din mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Româneşti.

Miluitu-sa Domnia Mea la atâtea plânsori ale sudiţilor mocani din Săcele cum că atât la intrarea lor în ţara Domniei Mele, cât şi la ieşirea lor din ea, li se iau de către slujbaşii ocârmuirii mai mulţi bani decât s'ar cuveni şi este hotărît prin firmanul Inălţatei Porţi şi se obişnuieşte de veci şi astfel Divanul veliţilor boieri cercetând afacerea au stăvilit următoarele ponturi şi anume:

A. Oierii din Ţara Ungurească care vin aici la păşunat, au să plătească un oierit de 10 aspri de oaiă cu poclonul după obiceiul vechiu al ţării, iar de vită mare ierbăritul străinilor de câte 33 aspri şi de vită mică pe jumătate. Acest ierbărit se numià pân'acum *văcărit*, însă am hotărît ca de acum înainte să se numească *ierbărit*. Tot aşà să plătească şi bârsanii şi ţuţuienii, la fel cu cei de mai sus.

B. Gelepii când vin să cumpere oi pentru trebuinţa oraşului Constantinopol, să nu aibă voie a luà oile cu sila, ci cu tocmeală bună, plătind cu bani gata, dar şi oierii să nu-şi ascunză oile, ci să le dea lor cu voie bună, pe preţul stabilit, pentru ca Inalta împărăţie să nu sufere lipsă de carne.

C. La fătatul oilor, *perdelele de oi* să nu fie ţinute aproape de holde, în care oile ar puteà face niscaiva stricăciuni, ci în stâne şi pe locuri slobode, iar în ziua de Sfântul Gheorghe să plece oierii cu oile lor, întrucât nu s'ar fi înţeles cu moşierii pentru vărăritul lor. Perdelele vor plăti după obiceiul vechiu al ţării un *avaiet* de câte un piastru de oaie şi un miel moşierului, ca şi locuitorii ţării, însă o perdea nu poate să aibă mai mult de 700 oi, iar de plata avaietului ispravnicul moşierului sau arendaşul e dator să dea chitanţă ca oierii să nu

[1]) Această traducere am făcut-o însu-mi după exemplarul german inedit al regulamentului.

aibă supărare de s'ar schimbà acei ispravnici sau arendaşi. Dar care din oieri ar vroì să rămâie cu oile sale şi peste vară pe moşie, are să se tocmească pentru avaiet din nou cu proprietarul sau arendaşul moşiei.

D. Oierii cari au dorinţa să ierneze cu oile sale în baltă, trebuesc să dea moşierilor după vechiul obiceiu al ţării câte o oaie de fieşte care turmă, dară nu la intrare, ci când se vor aflà chiar în baltă, ca nu cumva plata această — luându-se la intrare în baltă — să se considere ca o taxă de trecere peste moşia boierului în baltă. O turmă de oaie nu va aveà mai mult de 700 oi, iară care va întrece acest număr, moşierul trebuie să ia pentru numărul mai mare de oi peste cele 700 un avaiet corespunzător numărului mai mare de oi.

E. Vătaful de plaiu nu are să supere pe oieri cu nici un fel de stoarceri de bani, oierii însă sunt datori a le da lor de fiecare stână câte un miel de primăvară, iar vara câte un caşcaval, după vechiul obiceiu, precum este trecut şi în cărţile gospod ale vătafilor. Nu vor plătì mai mult ca cum a fost mai înainte nici pentru răvaşele de drum.

F. Pulcovnicii, căpitanii şi alţii să nu îndreznească să ia parale dela oieri, căci altfel vor fi pedepsiţi şi osândiţi să le dea banii îndoit înapoi.

G. Vara când oile trec la munte şi toamna când ele se coboară de acolo la vale, să nu se facă vreo stricăciune pe pământurile pe unde merg, ci oierii să aibă grijă mare ca oile să rămâie pe drumurile ţării; iară de s'ar întâmplà ca ele să facă vreo pagubă pe holde ori livezi, trebuie să se cerceteze lucrul cu tot deamănuntul, rămânând datori oierii să despăgubească pe moşieri precum se cuvine.

H. Oile trebuesc mânate la munte pe drumurile vechi, pe care vătafii de plaiu îşi au casele lor, iară de aceşti vătafi ar lăcuì în alte locuri şi nu în locurile de vătăşii — pe unde oierii sunt datori a trece cu oile lor — vătafii trebuie să meargă acolo pentru a-i supravegheà bine. Iar după ce oierii mi s'au plâns Domniei Mele că multe din aceste drumuri vechi sunt închise de către moşieri, zicând că pe acolo au fâneţe ori sămănături, am hotărît ca ele să se deschiză în lărgimea lor veche de către aceia cari le-au închis, pentru ca oierii să-şi poată mâna bine oile, având grijă tare ca ele să rămâie pe drumuri şi să nu facă vreo stricăciune, căci altfel vor plătì toată paguba până la o lescaie.

I. Moşierii şi alţii să aibă grijă ca gropile de bucate să fie bine acoperite, căci dacă vre o oaie ar cădeà în vre o groapă neacoperită, ispravnicii de judeţe vor scoate la iveală fără răgaz moşierul cu pricina ca să despăgubească pe oieri, iar dacă nu s'ar puteà şti cine este stăpânul moşiei, unde vre o oaie a pierit astfel, atuncia paguba va fi plătită de către satul întreg.

K. Oierii au dreptul să-şi cumpere făină şi sare unde vreau şi unde le găsesc mai ieftin, ducându-le prin plaiu la stânele lor, nesiliţi de vătafii de plaiu a le cumpără unde vreau ei; oierii au voie însă să-şi procure astfel numai atâta făină şi sare, cât le trebueşte lor înşîşi, adică câte o oca de fiecare flăcău şi de câte doi câini de ai lor, ducând această făină şi sare fără nici un avaet sau

vamă, în faţa vătafilor de plaiu (şi nu pe poteci tăinuite) care vor stabilì cantitatea lor după numărul oamenilor şi al câinilor din turme, socotindu-se sorocul dela începerea mulsului laptelui şi sfârşitul facerii caşului.

L. Pentru munţii, fâneţele şi stânele de cari au trebuinţă, oierii trebuie să se învoească cu moşierii ori în bani, ori în caş, «în natură» după obiceiul vechiu al ţării. Dacă însă s'au învoit în bani, şi atunci oierii sunt datori a-şi vinde caşul la căşăriile ţării, iar nu pe la străini, având dreptul de a-şi face sau procurà cu banii lor cântare, prevăzute întotdeauna cu pecetea vistieriei, ca nu cumva oierii să sufere la cântărit vre o pagubă; dacă însă la cântărit s'ar ivì vre o ceartă sau neînţelegere, caşul va fi cântărit cu cântarul vătafului de plaiu.

M. Brânza făcută de oieri, după ce şi-au vândut caşul la căşării în termenul stabilit de către vistierie, precum şi lâna şi pieile oilor moarte, oierii au dreptul a le scoate din ţară şi a le duce la casele lor fără nici o vamă sau altă plată, însă tunsul oilor trebuie să-l facă după legea veche a ţării la graniţă, la ieşire din ţară, iar nu în baltă ori în vre un alt loc; iar dacă acest tuns s'a făcut în părţile de jos ale ţării şi s'ar bănuì că mocanii vor fi amestecat în lână şi lână cumpărată dela alţii, să se vază din «cărţile de oierit» câte oi a avut şi astfel câtă lână poate să aibă, şi dacă la cântărit s'ar dovedì că vre un oier are lână mai multă de cât se cuvine să aibă, va plătì vama obişnuită pentru prisosul de lână, socotindu-se câte o oca de lână de fieştecare oaie-ţigaie, iar câte două ocale de oaie-bârsană.

N. Mocanii au slobozenie de a-şi ţine vitele mari şi iarna pe livezi, fără nici o plată, nici ca moşierii să-i gonească pe locuri sterpe; dacă însă doresc a-şi mânà vitele în păduri trebuie să ceară voie dela moşieri ca să aibă dreptul să taie crăci de pe pomi, iar dacă la vre un viscol ori troian de zăpadă oile s'ar rătăcì şi ar face vre o pagubă, nici moşierii, nici deregătorii ţării să nu cuteze a-i pedepsì pe oieri cu vre o plată pentru acest lucru întâmplător, însă pentru păscuitul de vară oierii trebuesc să se învoească, după obiceiul de până acuma, dinainte cu moşierii.

O. Toamna când oierii din Săcele îşi mânau oile dela munte la vale, îşi cumpărau de obiceiu sarea de care aveau trebuinţă, pe unde o găseau mai bine, dar dela o vreme încoace au fost siliţi de un arnăut al diregătorului ocnei dela Slănic din Târgul Văleni ca să o cumpere dela el, care lucru fiind nedrept s'a orânduit ca să nu se mai facă pe viitor.

P. După obiceiul vechiu al ţării, când oile toamna se mânau dela munte la ţară în baltă, la iernate, stăpânii oilor veniau câte unul după altul aducând oamenilor lor haine de iarnă şi anume de fiecare om câte o sarică, un cojoc, două perechi de saci de lână, o glugă, o căciulă şi opinci, fără nici o vamă. Aflat-am însă că oierii au fost supăraţi întru acest lucru de către vameşii dela Văleni cu plata vămii, împotriva obiceiului vechiu al ţării şi astfel s'a dat poruncă ca acest lucru pe viitor să nu se mai întâmple, plătindu-se vamă numai dacă acele haine ale lor s'ar scoate la negoţ.

Q. Plângându-se oierii de beşliii de județe şi de subașiii din Brăila cum că le-au luat avaiet şi un al doilea oierit, s'a dat poruncă D-Sale postelnicului acolo ca să se curme acest abuz.

R. Fiind multe ponosluri împotriva oierilor cari au întrodus oi, vaci şi cai cu boletele de vamă ale vătafilor de plaiu și le-au ținut ani întregi în țară sau le-au vândut fără să le mâne la primăvară îndărăt, s'a hotărît ca după aceste vite să nu se mai ia nici o vamă, ci numai după acele cari s'ar vinde în ţară; oierii sunt însă ținuți a-şi mână îndărăt vitele pe aceiaş stațiune de vamă, pe care au intrat cu ele în țară.

S. După ce în timp de iarnă, la viscole de zăpadă, multe oi se împrăştie de singur şi fac stricăciuni în șurele de fân şi paie, pentru care lucru oierii indură de la proprietari mrlte stoarceri de bani, oierii cere ca moșierii să-și ducă fânul şi paiele de pe câmp ori să le împrăjmuească cu garduri; iar deoarece acest lucru aici în țara noastră nu se prea obişnueşte, s'a hotărît ca paguba ce s'ar face din întâmplare de oi, să fie stabilită omeneşte de către ispravnicii de judeţ şi oierii să nu fie pedepsiți cu bani sau supărați altfel ca până acuma, trimițându-se această poruncă cu un mumbaşir special în toate județele ţării și pe la toți ispravnicii, polcovnicii şi zabitii (beșliaghii), vameșii, căpitanii și slujbașii Domniei Mele, având grijă ca mocanii pe viitor să nu plătească o mai mare pedeapsă decât s-a hotărît prin această poruncă, căci şi pentru acest lucru ni veți răspunde.

S'au dat în Bucureşti, în luna lui Noemvrie în 4/16 de zile, 1815.

(L. S.) N. N. Vel Logofet

(Staatsarchiv, Viena. Turcica. Mokane.)

NICOLAE MILESCU SPĂTARUL

CONTRIBUŢIUNI LA OPERA SA LITERARĂ

DE

CONSTANTIN C. GIURESCU

Şedinţa dela 28 Ianuarie 1927

INTRODUCERE

Monumentala lucrare a lui John F. Baddeley, *Russia, Mongolia, China* [1]), în care se vorbeşte pe larg despre spătarul Nicolae Milescu, reproducându-se şi opere de ale lui, a readus în discuţie această interesantă figură a trecutului nostru. După o dare de seamă asupra lucrării englezeşti citate mai sus [2]), după foiletoane de ocazie [3]) şi articole de popularizare [4]), a apărut un studiu ştiinţific al d-lui P. P. Panaitescu, cuprinzând pe baza lucrărilor anterioare, o expunere sintetică a vieţii şi operii spătarului moldovean [5]). Pe de altă parte, d-l Em. Grigoraş a publicat o traducere a călătoriei lui Milescu în China [6]) după versiunea engleză a lui Baddeley,

---

[1]) Două volume in folio, London, 1919.

[2]) Em. C. Grigoraş, *Călătoria spătarului Milescu în China*, în «Adevărul literar şi artistic» cu data 6 Decemvrie 1925; cf. I. Simionescu, *Tot Milescu*, în ziarul «Viitorul», cu data 31 Mai 1925.

[3]) B. Lăzăreanu, *Spătarul Nicolai Milescu Cârnul*, în ziarul «Adevărul» cu data 6 Mai 1926.

[4]) I. Simionescu, *Niculai Milescu* în «Oameni Aleşi», Bucureşti [1926] p. 10—17; Acelaş, *Niculai Milescu în China*, Bucureşti [1926]; Em. C. Grigoraş, *Spătarul Milescu*, în «Convorbiri Literare» 58 (1926) p. 251—255.

[5]) *Nicolas Spathar Milescu* (extrait des «Mélanges de l'École Roumaine en France», 1925, I-re partie, Paris 1925.

[6]) Spătarul Nicolai Milescu, *Călătorie în China*, în româneşte şi cu o prefaţă de Em. C. Grigoraş, Bucureşti 1926; vezi şi recenzia ce i-o face C. Şăineanu în ziarul «Adevărul» cu data 1 Noemvrie 1926 (ediţia de provincie).

exprimând totdeodată dezideratul unei ediții complete a operelor spătarului [1]).

Readucând în discuție figura lui Milescu, lucrarea lui Baddeley a deschis însă şi o problemă din cele mai interesante cu privire la una din operile acestuia și anume problema paternităţii «Descrierii Chinei» [2]). Se știà că această lucrare a fost scrisă de Milescu în urma cererii guvernului rus; se știà deasemenea că pentru alcătuirea ei, spătarul folosise atât notele sale personale de drum cât și scrierile predecesorilor săi [3]). Aceasta nu împiedecase totuş pe diferiții cercetători cari s'au ocupat de Milescu să-i atribuie fără ezitare «Descrierea Chinei» [4]). Baddeley însă, constatând asemănări izbitoare între această operă și «Atlasul Chinei» de jesuitul Martini, a făcut o confruntare a ambelor texte ajungând la concluzia că lucrarea lui Milescu, cu excepţia a două capitole scurte și a unor mici pasagii, ici şi colo, nu e «dela început până la sfârşit» decât «o traducere, în general cuvânt cu cuvânt după textul atlasului Chinei datorit faimosului jesuit Martini» [5]). Cu alte cuvinte că Milescu prezentase drept a lui o lucrare

[1]) *O. c.*, p. 3 (prefaţa). — Lucrarea *China and the West* de W. E. Soothill, Oxford 1925, nefiindu-ne accesibilă, nu ştim dacă aduce vreo contribuţie nouă cu privire la Milescu.

[2]) Deşì titlul ediţiei din Cazan este «*Descrierea primei părţi a lumei, Asia, în care se află împărăţia Chinei cu oraşele şi provinciile sale*» (după Baddeley, *o. c.*, II, p. 205 nota 1; ediţia din Cazan nu mi-e accesibilă) şi deşì Panaitescu numeşte această lucrare a lui Milescu «*Description de l'Asie*» (*o. c.*, p. 115), totuş adevăratul titlu e «*Descrierea Chinei*». Intr'adevăr, manuscrisul slav no. 35 dela Biblioteca Naţională din Paris, care cuprinde una din cele mai vechi còpii ale acestei lucrări (1685), e intitulat astfel: KATAI... ѡписанїе ѡ положенїи, мѣстѣ, естествѣ ен пространствѣ и проч. китаиского гдрства adică, pe româneşte: China... Scriere despre aşezarea, locul, firea, întinderea, etc., a împărăţiei Chineze. (Cf. Picot, *Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spatar Milescu*, Paris 1883, p. 56 care reproduce greşit titlul). Baddeley, *o. c.*, II, p. 204 o numeşte deasemenea «*Descrierea Chinei*» (Description of China). Din cele 59 de capitole cât are cartea, 57 tratează despre China. Capitolele 58 şi 59 privesc respectiv Coreia şi Japonia. Aşadar titlul «Descrierea Asiei» e impropriu.

[3]) Baddeley, *o. c.*, II, p. 213—214; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, în «Studii şi Documente», VII, Bucureşti 1904, p. CLXXVII:... Iar cea de a treia erà o descriere bogată a Chinei, în care se întrebuinţau şi lucrări mai vechi, dela a lui Marco Polo Veneţianul din veacul al XIII până la călătoriile mai nouă...».

[4]) Baddeley, o. c., II, p. 208—9.

[5]) *Ibid.*, p. 209.

care în cea mai mare parte a ei, aparţineà altuia. Constatarea e din cele mai grave: ea aruncă, dacă e justă, o lumină defavorabilă asupra caracterului lui Milescu, creind în acelaş timp o stare de suspiciune legitimă şi în ce priveşte restul lucrărilor lui. Se impuneà aşadar o cercetare mai amănunţită a afirmaţiei lui Baddeley, cu atât mai mult cu cât el însuş făceà anumite rezerve cu privire la acuzarea pe care o aruncă lui Milescu [1]). Aceste rezerve îl fac să spună chiar, la un moment dat: «Oricum, n'am pretenţia să pronunţ o sentinţă şi dacă unul din prietenii mei Ruşi e în stare să-l absolve pe Milescu, nimeni n'o să se bucure mai mult ca mine» [2]).

D. Panaitescu, istoriograful român al lui Milescu, n'a făcut-o. El acceptă în întregime acuzarea lui Baddeley şi consideră «Descrierea Chinei» ca un «plagiat» [3]); o califică aşadar într'un mod categoric, printr'un cuvânt pe care însuş Baddeley socotise că nu-l poate întrebuinţà.

Vom căutà în cele următoare să satisfacem dorinţa învăţatului englez; vom căutà să dovedim că «Descrierea Chinei» nu e un plagiat, aşadar că Milescu nu merită calificativul de plagiator. Cu acest prilej vom cercà să aducem câteva contribuţiuni şi la alte opere ale lui Nicolae Milescu.

---

[1]) *Ibid.*: «Whether or not Spathary was consciously and designedly guilty I cannot determine. It would be distressing to think so and I prefer to hold judgement in suspense».

[2]) *Ibid.*, p. 212: However, I make no claim to render judgement; and if my Russian friends can succeed in white washing Spathary no one will be better pleased than I.».

[3]) *O. c.*, p. 115: «Cette «Description de l'Asie» que le Spathar présenta au Tzar comme produit de son voyage et que les savants russes ont éditée avec grand luxe, est en réalité un plagiat: la preuve en a été faite dernièrement par l'historien anglais Baddeley». — D. N. Iorga, modificând părerea exprimată mai înainte (*Istoria literaturii religioase...*, l. c.) spune în *Istoria literaturii româneşti*, I, Bucureşti 1925, p. 368, următoarele:... iar cea de a treia erà o descriere bogată a Chinei în care se întrebuinţau, fără a o spune, lucrarea unui predecesor şi prieten Jesuit aşezat în China.

DESCRIEREA CHINEI

Pentru a puteà judecà și aprecià caracterul lucrării «Descrierea Chinei», trebuie să ne dăm seama mai întâi de împrejurările în care ea a fost alcătuită. Căci nu e tot una o lucrare scrisă din propria inițiativă a autorului, într'un timp îndelungat și destinată publicității cu una alcătuită din ordin, repede și sortită să rămână un document secret în arhive. Față de cea dintâi, rezultat a unor îndelungi meditații, putem fi cât de severi; față de cea de a doua, aprecierile noastre trebuie neapărat să ție seamă de factorii cari au determinat alcătuirea lucrării.

Inainte de a plecà în China, Milescu a primit o serie de instrucțiuni cu privire la misiunea sa. Aceste instrucțiuni reproduse parte in extenso, parte în rezumat, de către Baddeley [1]), sunt de cel mai înalt interes pentru aflarea împrejurărilor în care au fost alcătuite cele trei lucrări ale lui Milescu, anume «Descrierea Chinei», «Itinerarul siberian» și «Stateini Spisok».

In aceste instrucțiuni, pe lângă punctele privitoare la tratativele cu împăratul chinez, se recomandă lui Milescu să culeagă tot felul de informațiuni cu privire la locurile pe unde va trece și la imperiul chinez. El va trebuì să afle cum se poate merge mai ușor și mai repede din Rusia în China, pe uscat sau pe apă? In cazul dintâi, ce animal e preferabil să se întrebuințeze, calul sau cămila? Cât se plătește pentru transport dela un oraș la altul? Ce distanță, socotită în verste sau în zile e dela un oraș la altul, în China? Ce popoare locuesc între Siberia și China, care sunt îndeletnicirile lor și ce conducători au? etc.

Toate informațiile culese — adaogă instrucțiile — vor trebuì să fie prezentate de însuș Milescu, la Moscova, cu alte cuvinte el va aveà să înfățișeze Ministerului de Externe rus (Posolski Prikaz) «o descriere

---

[1]) *O. c.* II, p. 242—3.

a imperiului chinez şi a drumurilor şi oraşelor prin care a mers dela Moscova în China şi îndărăt; toate acestea însoţite de o hartă»[1]). Aceste informaţiuni au o importanţă aşà de mare pentru guvernul rus încât se insistă în zisele instrucţiuni asupra acestui punct, repetându-se că Spătarul «trebuie să scrie totul cu cea mai mare exactitate în «Stateini Spisok», articol de articol şi *să descrie întregul imperiu chinez»*[2]).

Din aceste instrucţiuni rezultă aşadar în mod lămurit că cele trei lucrări pe care le-a alcătuit Milescu în urma soliei sale în China *îi fuseseră cerute imperios de către guvernul rus.* Milescu trebuià să prezinte o descriere nu numai a drumului, oamenilor şi locurilor pe unde va trece în călătoria sa spre China, dar chiar şi *a întregului imperiu chinez.* Noi ştim însă că Spătarul n'a văzut din acest imperiu decât porţiunea dintre frontiera chineză şi Peking, şi că nu s'a putut scobori nicidecum spre sud de acest oraş. Aşadar Milescu trebuia să prezinte o descriere a unei ţări întregi din care el nu văzuse decât o anumită parte. Spre a satisface dorinţa guvernului rus, el a fost deci *obligat* ca să se adreseze unui izvor care cuprindeà descrierea Chinei; în acest scop a folosit textul Atlasului chinez al jesuitului Martini. Completând descrierea acestuia cu informaţiile sale luate în timpul călătoriei şi a şederii în Peking, Milescu a alcătuit acea «Descriere a Chinei» care este *un raport oficial, cerut de guvernul rus*[3]), şi nu o carte scrisă din proprie iniţiativă.

Acest raport nu erà destinat publicităţii; el trebuià să rămână secret, în arhivele Statului rus. Faptul acesta îl ştim chiar dela Milescu. Rugat de către patriarhul Dositei al Ierusalimului să-i trimeată o descriere a Chinei el îi răspunde că până în momentul acela nu s'a publicat în greceşte nici una din operile lui asupra soliei în China, deoarece «nici timpul, nici împrejurările n'au permis aceasta. Pentrucă, adaogă el, *nu e cu putinţă ca cele cunoscute aici numai autocratorilor şi realizate prin cheltuiala şi ordinul lor divin, să fie comunicate şi*

[1]) Baddeley, *o. c.* II, p. 243.

[2]) *Ibid.*

[3]) Milescu a făcut şi alte lucrări şi traduceri *din ordin.* Astfel sunt «Cărţile de Stat ale împăraţilor Rusiei şi a altor ţări vechi şi noi... adunate *după dorinţa* (пожеланію) ţarului Alexie, pentru moştenitorul tronului, ţareviciul Teodor» (Picot, *o. c.* p. 49—50). Tot aşa e şi *Cresmologion*-ul «tradus în limba slavă după manuscrise vechi greceşti *din porunca* (повелѣніемъ)» ţarului Alexie Mihailovici. (*Ibid.*, p. 48).

trimise și altora. Căci primejdia îi urmărește pe cei ce ar îndrăznì să facă aceasta [1])». Așadar «Descrierea Chinei» erà un raport oficial, *care trebuià să rămâie secret.*

Insuş Baddeley recunoaşte valoarea informaţiilor adaose de Milescu la opera lui Martini. E vorba de capitolele 4 şi 5, tratând despre drumurile de uscat și de apă care duc în China; asupra paternității lor nu există nici o îndoială, ele fiind scrise în întregine de spătarul moldovean. Aceste două capitole reprezintă o contribuție «*de o extremă importanță*» la cunoştinţele geografice ale vremii [2]). Milescu a mai adăogat apoi, după toate probabilitățile [3]), capitolul 20 tratând despre armata și flota chineză şi tătărească. Introducerea cărții [4]), sfârșitul capitolului 2, începutul capitolului 3 [5]), o parte din capitolul 10 (descrierea rangurilor la curtea chineză) [6]) precum și finele capitolului 59 [7]) se datoresc deasemenea lui Nicolae Milescu. In sfârşit, el a mai făcut, la multe capitole, mici adaose și numeroase omisiuni [8]).

După cum se vede deci, nu suntem în fața unei *simple traduceri literale*, ci a unei *prelucrări*, cuprinzând capitole noui, precum şi diferite adaose mai mici și numeroase omisiuni. Vorbind despre aceste omisiuni, Baddeley le califică drept «*foarte grave*», deoarece — spune el — au fost făcute cu intenția «*să ascundă originea iezuită a cărții*» [9]).

---

1) Chesarie Daponte, *Catalogul istoric* în C. Erbiceanu, *Cronicari greci*, Bucureşti 1888, p. 106.

2) Baddeley, *o. c.*, II, p. 210.

3) *Ibid.*, p. 210: «Chapter XX is mainly Spathary's — on the armament of the Chinese or rather of their Manchu conquerrors — a subject he and all Russian envoys were specially directed to report on».

4) Vezi-o mai jos, în Anexe, pp. 29-32.

5) Baddeley, *o. c.* II, p. 210.

6) *Ibid.*

7) Ms. Russo, pp. 333—4.

8) Nu putem precizà numărul şi întinderea acestor adaose şi omisiuni deoarece textul Atlasului Chinez al lui Martini ne este inaccesibil. Baddeley, *o. c.*, II, pp. 210—211, menţionează numai câteva din ele.

9) Baddeley, *o. c.* II, p. 210:. «very grave omissions — grave because the intention to disguise the Jesuit origin of the work is obvious». — Baddeley nu are nici măcar siguranța absolută că aceste omisiuni s'ar datorì lui Milescu, deoarece într'un loc, (*o. c.* II, p. 211) spune: «We have abundant evidence then *that some one, if not Spathary himself*, deliberately supressed all internal evidence of Martini's authorship — with what object who shall say?

Dacă ţinem seamă de faptul că «Descrierea Chinei» este o carte *comandată*, nu scrisă din proprie iniţiativă, şi *destinată să rămâie in arhive*, iar nu să fie dată publicităţii, trebuie să recunoaştem că faptul imputat lui Milescu nu mai are aceeaş gravitate. Dar stau lucrurile într'adevăr aşa? A căutat oare Milescu să omită tot ceeace ar fi putut naşte bănuiala că scrierea nu se datoreşte exclusiv lui? Şi-a atribuit-o el *fără nici o restricţie?* Credem că la această întrebare se poate răspunde în mod negativ.

Intr'adevăr, în cuprinsul capitolului V, Milescu arată că a folosit scrierile sau scrierea unor Jezuiţi care au făcut drumul din India în China. Descriind acest drum, Milescu spune că el «e foarte greu şi nesigur din pricina hoţilor şi pustiu şi muntos, *după cum au scris acei (Jezuiţi) pe larg*» [1]. Aşadar însuş Milescu recunoaşte că a folosit o scriere a Jezuiţilor privitoare la drumul ce duce din India în China. Dacă ar fi vrut să ascundă faptul că a întrebuinţat şi cărţi străine pentru alcătuirea «Descrierii» sale, îi erà foarte uşor lui Milescu să suprime şi propoziţia subliniată de mai sus. Dar el n'a avut această intenţie. Dovada cea mai categorică în privinţa aceasta o constitue *însuş titlul* «Descrierii», aşà cum ni s'a păstrat în cel mai vechiu manuscris, titlu asupra căruia Baddeley nu insistă îndeajuns şi pe care Panaitescu îl ignorează. Intr'adevăr din cele şapte manuscrise pe care le cunoaşte Baddeley, există unul — ms. Petrovski — al cărui titlu spune că lucrarea a fost făcută «*în parte din alte cărţi şi relaţii*» [2]. «Această mărturisire — recunoaşte Baddeley — absolvă, dar într'o măsură foarte mică, pe Milescu sau pe acela care a prefăcut textul lui, de acuzarea de fraudă» [3]. El adaogă însă: «e ciudat faptul că arhivele Ministerului de Externe (Posolski Prikaz) din Moscova... n'au nici o còpie a acestei lucrări» (Descrierea Chinei); deasemenea că n'avem nici o probă despre păstrarea textului original al lui Milescu, deşi un manuscris din cele şapte e considerat de specialişti ca fiind din secolul XVII [4]).

[1]) Vezi mai jos, p. 38; cf. Baddeley, *o. c.* II, p. 226 unde însă textul e modificat, nepomenindu-se nimic despre Jesuiţi: The road is very hard and dangerous on account of robbers; and leads through deserts and over mountains, *as has been written at length.*

[2]) Baddeley, *o. c.* II, p. 211.

[3]) *Ibid.*

[4]) *Ibid.*

Baddeley n'a cunoscut însă unul din manuscrisele cele mai importante ale «Descrierii Chinei», anume acela dela Biblioteca Națională din Paris, unde se află cotat sub no. 35 al fondului slav [1]). Acest manuscris cuprinde pe lângă «Descrierea Chinei» [2]), și o traducere în rusește a cărții lui Martini despre războaiele dintre Tătari și Chinezi [3]). A fost scris în Slobozia roșie și neo-germană de lângă Moscova, în 1685, prin îngrijirea lui Ioan Gavrilovici Sparvenfeldt. Aceste date le găsim în următorul pasagiu din titlul manuscrisului: списанное благословенїемъ добрагѡ приятеля попеченїемже Iѡанна Гав. Спарвенθелта въ Красной и Новонемецкой Слободѣ при царствующемъ градѣ Москвѣ, лѣта спсенїя члвческагѡ ахпе а ѡтъ созданїя мира по рускому числѣнїе [4]) зрчд, adică pe românește: «Scris cu blagoslovenia și prin grija bunului prieten Ioan Gav. Sparvenfeldt în Slobozia roșie și neo-germană, lângă orașul împărătesc Moscova [5]) în anul dela mântuirea lumii 1685, iar dela facerea lumii, după calendarul rus, 7194 [6]).

Așadar manuscrisul dela Biblioteca Națională este scris lângă Moscova, *pe când Milescu trăià* și de sigur, *cu știrea și din ordinul lui.* In astfel de condiții, manuscrisul poate suplinì întrucâtvà originalul considerat pierdut al lui Milescu. In orișice caz, manuscrisul dela Biblioteca Națională e unul din cele mai vechi, dacă nu chiar cel mai vechi [7])

---

[1]) Manuscrisul e descris de jesuitul Martinof, *Les manuscrits slaves de la Bibliothèque impériale*, Paris 1858, pp. 107—9 și de Paulin Teste, *Catalogue des manuscrits russes et slavons de la Bibliothèque nationale*, Paris 1908, p. 11.

[2]) La copierea și numerotarea capitolelor acestei lucrări s'au făcut mai multe greșeli: După capitolul 38 (ЛИ; f. 82 v.), urmează capitolul 40 (М; f. 86 v.), după acesta, capitolul 39 (Лθ; f. 91) iar după capitolul 39 vine capitolul 30 (Л; f. 94), apoi urmează regulat capitolele 41, 42, 43, etc. Pe de altă parte, capitolele 15 și 16 lipsesc: dela capitolul 14 (ДI; f. 35) s'a sărit la capitolul 17 (ЗI; f. 35 v.).

[3]) F. 153; cf. E. Picot, *o. c.*, p. 56.

[4]) Picot, *o. c.*, p. 56 citește greșit: чинѣнїѕ

[5]) Traducerea lui Panaitescu, *o. c.*, p. 152: «...copié dans le quartier rouge ou Novo-Németzki de la ville impériale de Moscou, comme hommage et pour le divertissement de notre bon ami Jean Gabriel Sparwenfeldt» e inexactă.

[6]) Faptul că avem ambele date 1685 și 7194, ne permite să precizăm timpul când s'a scris manuscrisul. Data 1685 se obține scăzându-se 5509 din 7194, ceeace ne arată că manuscrisul a fost copiat în lunile Septemvrie-Decemvrie 1685. (Pentru lunile Ianuarie-August, trebuià să scădem 5508, obținând așadar 1686).

[7]) Ediția «Descrierii Chinei» de Katanof, apărută la Kazan în 1910 nefiindu-ne accesibilă, nu știm dacă manuscrisul arătat de savanții ruși ca fiind din secolul XVII, a fost copiat mai înaintea celui dela Biblioteca Națională.

din manuscrisele păstrate ale «Descrierii Chinei». Dar în titlul acestui manuscris se spune în mod lămurit că Milescu a alcătuit această operă «parte din propriile sale cunoștințe, parte și din alte cărți și povestiri» (ѡт части своимъ искуствомъ... ѡт части и изъ иныхъ книгъ и повѣсте)[1]. Așadar Milescu recunoaște el

---

[1]) Titlul francez care se află pe prima filă nenumerotată a manuscrisului e inexact. In el se spune că «Descrierea» a fost făcută «conformément à ce qu'en a vû de ses propres yeux l'ambassadeur envoyé à cette cour par le czar d'heûreuse mémoire Alexis Mikaïlévitz. De plus on a enrichi cette rélation en y rassemblant ce qu'on a pû tirer des histoires greques et latines et de la communication réciproque entre nôtre très grand et très illustre Czar et les Chinois». De fapt, traducătorul în franțuzește n'a înțeles bine titlul rus care spune că lucrarea a fost alcătuită parte din proprie cercetare, parte şi din alte cărţi şi relaţii şi închinată ţarului de către Nicolae spătarul, interpretul de limba greacă şi latină, atunci când s'a întors din China. Iată titlul rusesc aşa cum l-am descifrat noi:

катаі ѡт москві т...анъ (?) нарыцаемя срѣчь сказателное ѡписанїе ѡ положенїи, мѣстѣ, естествѣ еи пространствѣ и проч. китаискогѡ гдрства внѣ стѣны и ѡ онъ полъ стѣны ї ѡ иныхъ нарочитихъ удивителныхъ веще внемже обрѣтаещихъ ся.

Ешеже ѡ собствѣ нравѣхъ и жителствѣ тогожде народа таже ѡ земномъ водноеже з москвы чрезь сибирское гсдрства и иныхъ далщихъ рускому гсдрству подданныхъ странъ путшествїи и прочая еже поведеиїемъ блженныя памяти блгочестивагѡ великагѡ гсдря царя и великагѡ кнзя алехѣя михаиловича всея великїя ї малыя и бѣлыя россїи самодержца сотворих и ѡт части своимъ егѡ искуствомъ [ѡкѡ самъ посланникомъ тамо бывшагѡ тогда] ѡт части и из иныхъ книгъ и повѣстеи во едино собирахъ и великому гсдрю своему вышеимянованному поднесохъ китаискїя земли возвращися егѡ црскогѡ величества елинскагѡ и латинскагѡ ѧзыка превочикъ николаи спаѳарїи волошанинъ.

Списанное блгѡславенїемъ добрагѡ приятеля попеченїемже Їѡанна гав. спарвенѳелта в краснои и новонемецкои слободѣ при црствующемъ градѣ москвѣ лѣта спсенїя члвческагѡ ахпє а ѡт созданїя мира по рускому числѣнїе зрча.

(Inceputul titlului nu l'am putut citì. — Inaintea cuvântului лѣта se disting urmele unui к care a fost şters).

Traducerea: China dela Moscova... numită adică descriere narativă despre situaţia, locul, natura, întinderea, etc., a împărăţiei chineze atât în afară de zid cât şi înăuntru lui şi despre celelalte lucruri vestite, minunate care se găsesc în ea.

Incă şi despre caracterul, obiceiurile şi felul de viaţă al poporului chinez, deasemenea şi despre călătoria pe uscat şi pe apă dela Moscova, prin împărăţia Siberiei şi prin alte ţări depărtate supuse împărăţiei ruseşti.

Pe care (descriere), din porunca marelui domn, blagocestivului şi de fericită amintire ţarul şi marele cneaz Alexie Mihailovici, autocrat a întregii Rusii, mari, mici şi albe, a făcut-o, în parte din propriile sale cunoştinţe [fiind el însuş atunci ambasador

însuş că a folosit cărţi şi relaţii străine în alcătuirea «Descrierii Chinei». Dar în cazul acesta, la ce se reduce acuzarea de plagiat, aruncată lui Milescu? Când un autor recunoaşte că a scris o carte, folosind şi alte scrieri şi relaţii, nu numai informaţia sa personală, se mai poate spune că acel autor a plagiat? Iar atunci când această carte, destinată să rămâie secretă, în Arhive, *îi este comandată de Stat*, când el trebuie aşadar să o scrie *neapărat*, vorbind totuş de ţinuturi pe care nu i s'a dat voie să le vadă, credem că severul calificativ de plagiator este cu totul impropriu şi nemeritat.

Singura vină ce i se poate găsì lui Milescu este că n'a spus lămurit din ce anume cărţi şi relaţii a luat informaţia privitoare la China şi cât anume din fiecare. Dar aceasta înseamnă să-i cerem unui învăţat oriental al secolului XVII concepţia de proprietate literară a vremurilor noastre. Când însă autorii de cronografe bizantini ignorează complet această noţiune [1]), când în literatura noastră istorică, diferiţi cronicari cuprind în operile lor lucrările predecesorilor în întregime, fără ca pentru aceasta să fie consideraţi ca plagiatori [2]), găsim că este exagerat să i să ceară lui Milescu şi în împrejurările în care a alcătuit el «Descrierea Chinei», acea scrupulozitate în indicarea izvoarelor care caracterizează istoriografia zilelor noastre.

In ce ne priveşte, considerăm pe spătarul Nicolae Milescu drept *autor* al «Descrierii Chinei», întrucât această lucrare nu e o *«traducere literală»*, cum spune într'un loc Baddeley [3]), ci o *prelucrare* a operii lui Martini, cuprinzând un număr de capitole noi, unele adaose şi numeroase omisiuni, prelucrare având *chiar în titlu* indicaţia folosirii altor cărţi şi relaţii.

---

acolo], în parte şi din alte cărţi şi relaţii adunându-le laolaltă şi a închinat-o marelui stăpânitor numit mai sus, spătarul Nicolae Valahul, tâlmaciul de limbă greacă şi latină al Măriei Sale Ţarul, la întoarcerea sa din ţara Chinei.

(Lectura şi traducerea acestui titlu a fost făcută împreună cu d. Gr. Chebap căruia îi exprim şi acì mulţumirile mele).

[1]) Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur* [2], München 1897, p. 319—320.

[2]) De pildă: Macarie, Azarie, Simion Dascălul.

[3]) *O. c.*, II, p. 210.

TRADUCEREA GREACA A «DESCRIERII CHINEI»

Din scrisoarea pe care i-o trimite spătarul Milescu în 1693 patriarhului Dositei al Ierusalimului, aflăm că arhimandritul Hrisant Notara, nepotul Patriarhului, a pus să se traducă în grecește «Descrierea Chinei» [1]). Această traducere a fost făcută de către unii «tineri studioși» din Moscova; Hrisant a revăzut-o de trei ori, făcându-i corecturile necesare [2]).

Menționând într'o notă această traducere, Baddeley spune că «nu știe dacă ea există sau a fost vreodată tipărită» [3]). In urma cercetărilor făcute, cunoaștem trei manuscrise cuprinzând traducerea lui Hrisant Notara. Aceste manuscrise sunt următoarele:

I. Ms. aflător în biblioteca profesorului D. Russo [4]) dela Universitatea din București [5]). In 8°, legat în piele, având 355 de pagini numerotate dela 1—355, afară de 10 pagini la început și 10 la sfârșit, nenumerotate, care sunt albe. Textul e dela p. 1—355 (Paginile 2, 7—8, 204, 335—343 sunt însă albe). Scrierea regulată și citeață. Foile au marginea aurită și cu ornamente. Judecând după înfățișare, manuscrisul se poate să provie din celebra bibliotecă a Mavrocordaților. Cuprinde:

1. Descrierea Chinei p. 1—334
   Incipit: *Περιγραφὴ τῆς τῶν Σίνων ἤτοι Κιτάϊ βασιλείας*.... Finit: ....*ἕως ἄκρας τῆς γῆς*......

---

1) E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, III, Paris 1881, pp. XXXVI—XXXVII; cf. C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București 1888, pp. 105—7.

2) *Ibid.*

3) *O. c.* II, p. 212, nota 1.

4) Cumpărat de acesta dela anticarul Eskenazy (București), care la rându-i îl avea din biblioteca răposatului bancher Zerlendi.

5) Rog pe profesorul Russo să primească încă odată aci deosebitele mele mulțumiri atât pentru faptul că mi-a pus la dispoziție cu multă bunăvoință manuscrisul cât și

2. Descrierea fluviului Amur p. 344—355
Incipit: *Περιγραφὴ τοῦ μεγάλου ποταμίου Ἀμοὺρ ....*
Finit: *κατὰ τὴν θάλασσαν μακρὰ ἐξαπλώνεται.*

II. Ms. grec no. 154 al Academiei Române [1]). Sec. XVIII. In 4⁰ mic, având 257 file, dintre care f. 1 v. şi 257 sunt albe. Legătură veche în piele. Manuscrisul a făcut parte din Biblioteca Episcopului Dionisie de Buzău şi a fost dăruit Academiei Române de către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice în Septemvrie 1897 [2]. Cuprinde:

1. Scrisoarea lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, către Nicolae Milescu. f. 2—3.
Incipit: *Δοσίθεως ἐλαίῳ θεοῦ πατριάρχης....*Finit: *εὐλογία καὶ συγχώρησις εἴη μετὰ σοῦ* [3]).

2. Răspunsul lui Nicolae Milescu cătră Dositei, patriarhul Ierusalimului. f. 3—4 v.
Incipit: *Τῷ μακαριωτάτῳ, ἁγιωτάτῳ....* Finit: *Νικόλαος σπαθάρης* [4]).

3. Descrierea Chinei f. 5—180.
Incipit: *Ἡ γῆ ὅλης τῆς οἰκουμένης ...* Finit: *χωρὶς τῶν μικρῶν χωρίων.*

4. China supusă (*Κιταΐα δουλεύουσα*) de Hrisant Notara, având şi introducerea-dedicaţie a acestuia către Constantin Brâncoveanu, datată Moscova, 1694, Fevruarie. f. 180 v.—256 v.
Incipit: *Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ....* Finit: *ἄλλη δὲν εἶναι* [5]).

---

pentru preţioasele indicaţii bibliografice ce mi-a dat. Fără îndemnul şi sfaturile continue ale domniei sale, acest articol n'ar fi fost niciodată alcătuit.

[1]) Descris de C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor greceşti*, Bucureşti 1909, p. 10 (no. 11). E greşită însă afirmarea că manuscrisul cuprinde «călătoria spătarului Milescu în China» şi că aceasta «este numai o parte din opera lui cea mare, călătoria în Siberia». Cf. D. Russo, *Studii şi Critice*, Bucureşti 1910, pp. 91—92. De fapt, manuscrisul, după cum vom arătă mai jos, cuprinde «Descrierea Chinei» de Milescu şi «China supusă» de Hrisant Notara.

[2]) Vezi nota lipită pe verso scoarţei din faţă.

[3]) Publicată de C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, pp. 104—5.

[4]) *Ibid.*, p. 105—7; şi la Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, III, p. XXXV—XXXVIII.

[5]) Publicată de Legrand, *o. c.*, pp. 337—441. Fragmente a tradus C. Erbiceanu, *China supusă*, în «Analele Academiei Române», Memoriile Secţiei Istorice, seria 2, t. XXIV (1901—2), pp. 145—163.

III. Ms. 1681 dela mănăstirea Lavra din Sf. Munte, descris de Spiridon şi Sofronie Evstratiades, *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos*, Cambridge 1925, în felul următor:

«(Cartea) despre Chinezi (Chitaia) a lui Nicolae Spătarul, în 58 de capitole, trimisă din Rusia patriarhului Ierusalimului după cum reiesă din scrisoarea acefală dela început, care se termină astfel: Din oraşul împărătesc Moscova, 1693, luna Iulie, al preafericirei voastre de Dumnezeu păzite serv credincios şi fiu spiritual. Nicolae Spătarul» [1]).

Cartea începe astfel: «*Κεφ. Α΄. Πότε ἀρχήθη τὸ βασίλειον τῶν Κιταϊλίδων καὶ πόσαι αἱ γενεαλογίαι τους καὶ τὰ βιβλία αὐτῶν πότε ἀρχήνησαν νὰ τὰ γράφουν καὶ τοὺς χρονογράφους*». Pe fila 4 următoarea însemnare: «*Εἰς χρῆσιν τοῦ πρώην Ἄρτης Νεοφύτου ὃ καὶ ἀφιερώθη τῆς Λαύρας*. Potrivit acestei însemnări manuscrisul a aparţinut întâi lui Neofit, fost al Artei, care l-a dăruit apoi mănăstirii Lavra din Sf. Munte, unde se găseşte acum [2]).

Aşadar, trei manuscrise cuprinzând traducerea în greceşte a «Descrierii Chinei». Câte-şi trele sunt còpii după traducerea făcută din

[1]) *[Νικολάου Σπαθαρίου] περὶ τῶν Κιταϊλίδων (Κιουτάϊα) κεφάλαια 58 ἅτινα ἀποστέλλει ἐκ Ρωσσίας εἰς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐν ἀρχῇ ἀκεφάλου ἐπιστολῆς ἥτις λήγει οὕτω: Ἀπὸ τῆς βασιλευούσης πόλεως Μοσχοβίας 1693 μηνὶ Ἰουλίῳ τῆς ἡμετέρας θεοπροβλήτου μακαριότητος δοῦλος πιστὸς καὶ υἱὸς κατὰ πνεῦμα Νικόλαος Σπαθάριος.*

[2]) D. P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. 133, nota 2 afirmă că manuscrisul grec no. 1042 dela Biblioteca Naţională din Paris cuprinde, între altele, şi «fragmente» din traducerea greacă a «Descrierii Chinei»; acest manuscris, adaogă domnia sa, e o copie recentă a manuscrisului 575 din Biblioteca Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopole. Potrivit descrierii pe care o face Papadopulos-Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, t. 4, St. Petersburg 1899, pp. 148—149, acestui ultim manuscris, constatăm însă că el nu cuprinde traducerea greacă a «Descrierii Chinei», nici în întregime, nici ca fragmente, ci un raport despre China din anul 1669. Considerând descrierea lui P. Kerameus exactă, se pot face două ipoteze cu privire la manuscrisul 1042: 1) Sau el nu este o copie după manuscrisul 575, deoarece cuprinde fragmente din «Descrierea Chinei» lucrare care nu se găseşte în aceasta din urmă; 2) Sau afirmaţia d-lui Panaitescu e inexactă, manuscrisul 1042 cuprinzând fragmente nu din «Descrierea Chinei» a lui Milescu, ci din altă lucrare.

Se mai poate face şi o a treia ipoteză anume ca P. Kerameus să fi descris greşit manuscrisul 575, ceeace însă ni se pare mai puţin probabil. Cele două manuscrise (1042 şi 575) nefiindu-ne accesibile în momentul de faţă, nu ne pronunţăm pentru nici una din ipotezele enunţate.

ordinul lui Hrisant Notara la Moscova. Chiar dacă n'am şti din scrisoarea Spătarului că versiunea greacă a «Descrierii Chinei» e o traducere *din ruseşte*, o examinare atentă a textului grec încă ne-ar permite s'o presupunem cu uşurinţă. Intr'adevăr găsim în textul grec o serie de cuvinte ruseşti precum: *πούδια*, puduri (ms. Russo, p. 28); *ποδβόδαις*, podvoade (ms. Russo, p. 36); *πρoικάζια*, ordine (ms. Russo, p. . . .); *κoρμo*, hrană, alimente (ms. Russo, p. 36); *oὐκραῖνας*, [1]), margine (ms. Russo, p. 26). Pe de altă parte, se întâlnesc adeseori expresiuni de felul acesta: *οἱ ἐδικοί μας οἱ Ρῶσσοι* noi Ruşii (ms. Russo, p. 34); *ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας Ρώσσους*, de către noi Ruşii (ms. Russo, p. 32); (*οἱ Καζάκοι οἱ ἐδικοί μας*, Cazacii noştri (ms. Russo, p. 27). Atât termenii citaţi mai sus cât şi felul în care se vorbeşte de Ruşi ne sugerează imediat ideia că textul original al «Descrierii Chinei» a fost scris în ruseşte.

Mş. Russo faţă de ms. grec 154. Din cele trei manuscrise arătate mai sus, mi-au fost accesibile spre o mai deaproape cercetare numai manuscrisele Russo şi 154 dela Academia Română. Făcând o colaţie sumară a textului «Descrierii Chinei» din aceste două manuscrise, am constatat următoarele: Manuscrisului 154 îi lipseşte titlul *περιγραφὴ τῆς τῶν Σίνων ἤτοι Κιτάϊ βασιλείας....)*, începând deadreptul cu Prefaţa *(προοίμιον)*. Până la capitolul 33 *(λγ)* inclusiv, capitolele concordă şi ca număr şi ca titluri. Capitolul 34 din ms. Russo (p. 202, rândul 4 de sus, incipit: *ἡ δὲ α-η)*, n'are titlu, fiind în continuarea capitolului 33. Capitolele 35 *(λε)* 36 *(λς)* şi 37 *(λζ)* corespund iarăş în ambele manuscrise. Capitolul 38 *(λη)* din ms. Russo *(Περὶ τῶν λοιπῶν μεγάλων καὶ μικρῶν πόλεων καὶ καστελλίων)* lipseşte în ms. 154 aşà încât capitolul 39 *(λθ)* din ms. Russo corespunde cu 38 din ms. 154. De aici înainte şi ţinând seamă de lipsa constatată, capitolele concordă iarăş întocmai ca număr şi titluri.

In ce priveşte stilul şi partea formală a textului, constatăm micile deosebiri care se întâlnesc în mod obişnuit în manuscrise. In general însă, manuscrisul Russo e mai îngrijit şi mai corect scris decât manuscrisul 154. In acesta din urmă întâlnim forme greşite ca *Αμέρια*, *πηοι-*

---

[1]) In textul rus, cuvântul era întrebuinţat cu înţelesul de «ţară sau ţinut de margine», dovadă versiunea engleză a lui Baddeley, *o. c.* II, p. 224; traducătorul grec a crezut însă că e vorba de ţara Ucrainei, de lângă marea Neagră şi deaceea l-a lăsat netradus.

μένος, γραμένα, etc. [1]) în timp ce manuscrisul Russo are Ἀμερικὴ, ποιημένος, γραμμένα, etc. [2]). Deaceia, capitolele reproduse la finele avestui studiu sunt luate din manuscrisul Russo.

Versiunea greacă față de versiunea engleză a lui Baddeley. Confruntând capitolele 4 și 5 precum și «Descrierea Amurului» din manuscrisul Russo cu versiunea engleză a lui Baddeley, constatăm între ele oarecare deosebiri:

1. Versiunea lui Baddeley are unele părți care lipsesc în cea greacă. Așà de pildă e informația despre episcopul catolic care locuește în Macao [3]). Despre orașul Tientsin se spune că e «cel mai mare dintre toate porturile Chinei» [4]. Cu privire la drumul care duce din Persia în China, aflăm că «multe animale de povară mor din lipsa de apă [5]). Titlul descrierii fluviului Amur e amplificat la Baddeley unde se adaogă știrea că această apă «desparte pe colònii ruși de Chinezi» [6]). Deasemenea se dă numele promontoriului «Sviatoi», precum și a lacului «Dalai» [7]): ambele lipsesc în traducerea greacă. In sfârșit, ultimul paragraf a descrierii fluviului Amur, începând: «But of the river Amoor... și sfârșind:... empire of China [8]), lipsește cu totul în zisa traducere. [9])

Aceste lipsuri ale traducerii grecești nu sunt însă de natură a infuență unitatea și coherența ei. O singură dată numai se observă în traducerea greacă că lipsește un pasagiu; colația cu versiunea lui

[1]) Respectiv f. 5, rândul 4 de sus; f. 5 v., rândul 1 de jos; f. 6 v., rândul 8 de sus.

[2]) Respectiv p. 3, rândul 4 de sus; p. 4, rândul 3 de jos; p. 6, rândul 2 de sus.

[3]) Baddeley, *o. c.* II, p. 223.

[4]) *Ibid.*, p. 224.

[5]) *Ibid.*, p. 226.

[6]) *Ibid.*, p. 237.

[7]) *Ibid.*, respectiv p. 240 și 228.

[8]) *Ibid.*, p. 241.

[9]) Iată încă unele din adaosele versiunei lui Baddeley față de versiunea greacă: Baddeley, *o. c.* II, p. 223: besides smaller one; Ibid: belonging to the Portuguese; p. 224: and fortresses with harbours; ibid: dug out as it were on a cliff; p. 225: in the deserts; ibidem: these, however, are matters we leave to future enquirers; p. 227: with your own pack-animals; p. 227: instead of going to third parties; ibidem: there are no [independent] natives in those parts between the territories of Russia and China; p. 228: drawn by oxen; ibidem: now, on the shore of Dalai, a fort might well be built; ibidem: in the watch-guard town [Kalgan]; p. 239: you cannot go round it for the ice bars the way; p. 240: and they eat fish and dogs and bears and sea-beasts of all kinds; etc.

Baddeley ne arată că e vorba de o propozițiune din textul rus, redată în englezește prin: «who fled from the Lena in former years» [1]). In afară de această excepție însă și de câteva coruptele datorite desigur copiștilor, traducerea greacă e perfect integibilă.

2. Dar dacă versiunea lui Baddeley are unele adaosuri față de cea greacă, în schimb și aceasta din urmă are părți care lipsesc celei dintâi. Așà e de pildă știrea despre plumbul care se găsește aproape de Argun [2]), amănuntul că râul Usurg trece, după spusele unora, prin mlaștini [3]), și numele Sifincu dat marelui zid chinez [4]). Se spune deasemenea că spre a ajunge la Peking, corăbiile urcă pe fluviu în sus și trec și *printre două ziduri* [5]), amănunt care lipsește la Baddeley. Cu privire la comandantul portughez prins și ținut la închisoare în Peking până la moarte, traducerea greacă adaogă amănuntul că și oamenii lui au avut aceeaș soartă [6]). In sfârșit ni se spune că știrea despre existența unui al doilea drum maritim spre China, prin Nord, pela vărsarea Amurului, se datorește lui Askaniama, mare demnitar chinez, care a însoțit pe Milescu [7]).

3. Uneori, cele două versuri prezintă lecturi deosebite: în timp ce Baddeley dă o anumită informație sau cifră, versiunea greacă are alta, deosebită. Așà, de pildă, cu privire la lupta care a avut loc între Cazaci și Chinezi la gura râului Singal, versiunea engleză afirmă că au murit patru sute din cei dintâi [8]), pe când cea greacă are cinci sute (*πενταxοσίους* [9]). Despre râul Singal versiunea engleză ne spune că pornește «din stepa Amurului» (from the Amoor steppe) [10]), pe când în cea greacă aceste cuvinte sunt înlocuite prin «pustia Daurilor» (*ἔρημον τῶν Δαούρων*) [11]) Distanța între Peking și marele zid este

---

1) *Ibid.*, p. 238.
2) *Ms. Russo*, p. 39; cf. mai jos, p. 43.
3) *Ibid.* p. 349; cf. mai jos, p. 48.
4) *Ibid.* p. 38; cf. mai jos, p. 42.
5) *Ibid.* p. 355; cf. mai jos, p. 52.
6) *Ibid.* p. 24; cf. mai jos, p. 32.
7) *Ibid.* p. 27: *ὡς καθὼς διὰ ἐκεῖνο Ἀσκανιάμα ὁ ἄρχων τοῦ Κιτάϊ μᾶς ἐδιηγήθη*...; cf. mai jos, p. 34.
8) *O. c.* II, p. 238.
9) *Ms. Russo*, p. 349; vezi mai jos, p. 48.
10) *O. c.* II, p. 238.
11) *Ms. Russo*, p. 349; vezi mai jos, p. 48.

arătată în versiunea engleză ca fiind de 182 de verste [1]), pe când în cea greacă e numai de 130 *(ρλ)* de verste [2]).

In legătură cu aceste lecturi deosebite ce se constată în cele două texte, se pune întrebarea care din ele reprezintă lectura originalului slav a lui Milescu. Dacă am cunoaște acest original, atunci o simplă colaționare ne-ar puteà da răspunsul. In lipsa lui, trebuie însă să ne adresăm celorlalte manuscrise slave cunoscute: dacă cele mai vechi și mai bune dintre ele (de pildă, manuscrisul dela Biblioteca Națională din Paris) vor aveà aceeaș lectură ca și versiunea lui Baddeley, atunci după toate probabilitățile, aceasta din urmă reprezintă lectura manuscrisului original, al lui Milescu; dacă dimpotrivă ele concordă cu traducerea greacă, atunci va trebuì să admitem că textul tradus de Bàddeley a fost schimbat de către copiști. Manuscrisele slave cuprinzând «Descrierea Chinei» nu ne sunt însă accesibile în momentul de față, așà că nu putem rezolvà deocamdată chestiunea propusă. Rămâne ca ea să fie elucidată în viitor.

Traduceri în românește ale «Itinerarului siberian» și ale lucrării «Stateini Spisok».

1. «Itinerarul siberian» a fost tradus pentru prima oară în românește de Gh. Sion după o còpie a traducerii grecești făcută de Hrisant Notara[1]). Cu privire la această còpie, Sion spune că e «executată în mod inconscientu, necolaționată și de sigur plină de erori și lacune» [2]). Cât despre limba în care e scrisă, ea e «atât de stricată, cum nici-școlari la etate de 10 ani n'ar fi putut face» [3]). Traducerea lui Sion nefiind făcută așadar după un manuscris slav, ci după o altă traducere, greacă, accesibilă lui într'o copie plină de erori, nu poate

---

[1]) *O. c.* II, p. 228.

[2]) *Ms. Russo*, p. 40; vezi mai jos, p. 43. — Iată și alte deosebiri între cele două texte: 1. *Ms. Russo*, p. 31: «Și despre aceasta Askaniama ne-a povestit *și altele*», pe când Baddeley, II, p. 225 are «And the Askaniama *and others* told us of...» 2. *Ms. Russo*, p. 35: «Intre acele cetăți sunt și alte drumuri mici», pe când Baddeley, II p. 226 are «Between *the high roads*, however, there are other, lesser...». 3. *Ms. Russo*, p. 36: «*Să se ia poruncă* dela Han și dela Kutuhti», pe când Baddeley, II, p. 227, are: «*if you give presents* to Ochiroi Chan and the Khutukhta». 4 *Ms. Russo*, p. 348: «din *insula* Albazin», pe când Baddeley, II, p. 238 are: «from *fort* Albazin» etc.,

[3]) *Dela Tobolsk până în China*, în «Analele Academiei Române», X, p. 89—181.

[4]) *Ibid.*, p. 90.

[5]) *Ibid.*

inspiră încredere şi nu trebuie să servească deci ca punct de plecare pentru eventuale cercetări ştiinţifice.

2. Fragmente din «Itinerarul siberian» a publicat în româneşte şi Miron Nicolescu [1]). Citând în bibliografie ediţia lui I. V. Arsenief, *Voyage à travers la Sibérie, de Tobolsk à Nercinsk et à la frontière de Chine, par l'ambassadeur russe Nicolas Spathar en 1675*, St. Petersburg 1882 [2]), şi nepomenind nimic de traducerea anterioară a lui Gh. Sion, Miron Nicolescu lasă să se înţeleagă că a făcut traducerea sa după ediţia lui Arsenief. Nu mi-e accesibilă ediţia lui Arsenief, spre a puteà controlà această concluzie. Constat însă cu surprindere că traducerea lui M. Nicolescu e identică cu aceea a lui Sion. Textele coincid, notele sunt asemănătoare [3]), aşà încât cred că, în realitate, Nicolescu n'a tradus după Arsenief, ci a reprodus pur şi simplu pe Sion, fără s'o spuie însă. Bănuiala se întăreşte atunci când *constatăm că biografia* pe care o face Nicolescu Spătarului este, de fapt, *o traducere, cuvânt de cuvânt, a lucrării lui* E. Picot, *Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spatar Milescu.* O confruntare cât de sumară a acestor două lucrări dovedeşte imediat această afirmare. Aşadar, nici «traducerea» lui M. Nicolescu nu e utilizabilă din punct de vedere ştiinţific.

3. Acelaş lucru trebuie să spunem şi despre traducerea recentă a lui Em. C. Grigoraş. El redă în româneşte cele două scrieri ale lui Milescu privitoare la solia sa în China, anume «Itinerarul siberian» şi «Stateini Spisok» [4]). Un prim defect este că nu se indică textul după care s'a tradus, — în speţă, versiunea engleză a lui Baddeley — ceeace a determinat pe un recenzent să presupuie că traducerea e făcută după un manuscris slav [5]). Dar această omisiune ar puteà fi eventual trecută cu vederea, dacă traducerea ar redà exact pe Baddeley. Cu regret însă, trebuie să spunem că nici această

[1]) *Primul călător român prin Siberia şi China*, Bucureşti 1905, (Extras din «Buletinul Geografic», semestrul II, 1904).

[2]) De fapt, titlul ediţiei lui Arsenieff e în ruseşte: Miron Nicolescu îl reproduce după E. Picot, *Notice...* p. 54.

[3]) Acelea ale lui M. Nicolescu fiind mai rezumate.

[4]) Spătarul Nicolai Milescu. *Călătorie în China*, în romîneşte şi cu o prefaţă de Em. C. Grigoraş, Bucureşti 1926.

[5]) Vezi Const. Şăineanu, *«Călătorie în China» de Spătarul Nicolai Milescu*, în ziarul «Adevărul» cu data 1 Noemvrie 1926 (ediţia de provincie).

traducere nu împlineşte condiţiile unei traduceri *ştiinţifice*. Intr'adevăr, Grigoraş omite cuvinte, pasagii, chiar paragrafe întregi din «Itinerarul siberian», fără s'o spuie. Astfel de pildă, chiar într'a doua frază lipseşte un amănunt interesant anume că negustorii cari merg spre China sunt nu numai jefuiţi de către Calmuci, dar şi *ucişi* de aceştia [1]). Numele interpretului de calmucă şi tătară care a însoţit pe Milescu [2]) nu se află în traducerea lui Grigoraş [3]), nici acela al Cazacului care fusese cu Danilo Arşinski [4]). Un paragraf întreg din Baddeley, o. c. II, 245, începând cu: «The third letter from... şi sfârşind:... «Danilo Arshinsky». a fost omis. Acelaş lucru şi cu pasagiul dela p. 246, începând cu: «All these peoples...» şi sfârşind «...Seitkul Albin». Odată cu scrisoarea trimisă ţarului din Samarovski Yam, Milescu spune că trimite şi o *hartă* [5]). Traducerea lui Grigoraş nu pomeneşte nimic de acest lucru.

Foarte adesea textul lui Baddeley e prescurtat [6]); uneori din cauza acestor prescurtări, se schimbă chiar înţelesul celor spuse de Milescu. Aşà e de pildă, pasagiul următor din Baddeley, *o. c.* II, 247: «Not far off the Irtish falls into the great river Ob, and from Tobolsk, as far as the Ob, *one rows downstream*; but on the latter river the current will be against me, for which reason I shall have to sail, it being impossible to make way with oars». Grigoraş îl traduce prescurtat astfel: «Nu mult mai departe Irticiul se varsă în Obi. *Tot drumul l-am făcut în susul apei şi deci foarte greu* [7])». Dar aceasta e inexact, deoarece Milescu spune că numai *o parte* din drum a trebuit să meargă în susul apei, restul mergând în josul ei. (Vezi partea subliniată din textul englez).

Alteori, traducerea e deadreptul greşită. Astfel propoziţia: «becoming wide as it were a sea [8])» e redată prin «transformându-se mereu în lacuri» [9]) ceeace e inexact, deoarece propoziţia engleză spune: «de-

[1]) Baddeley, *o. c.* II, p. 244 şi Grigoraş, *o. c.* p. 15.
[2]) Baddeley, *o. c.* II, p. 246.
[3]) *O. c.* pp. 16—17.
[4]) Baddeley, *o. c.* II, p. 246 şi Grigoraş, *o. c.* pp. 16—17.
[5]) Baddeley, *o. c.* II, p. 247: And herewith is sent a map, attached to the roll.
[6]) A se comparà de pildă paginile 15—17 din traducerea lui Grigoraş cu paginile 244—246 din Baddeley.
[7]) *O. c.*, p. 17.
[8]) Baddeley, *o. c.* II, p. 247.
[9]) *O. c.* p. 17.

venind larg, par'că ar fi o mare». Deasemenea fraza: «I shall make an authentic map and inventory (though I have no mapmaker with me)»[1]) e tradusă greșit de Grigoraș prin «Aș face hărți autentice și ridicări, dar n'am cartograf cu mine»[2]). In realitate, textul englez afirmă exact contrarul: «Deși nu am un cartograf cu mine, totuș voiu face o hartă autentică și un inventar». Părți date de Baddeley în formă directă, fiind extrase din «Itinerarul siberian» al lui Milescu sunt traduse în formă indirectă[3]). In sfârșit Grigoraș nu deosebește în traducerea sa nici prin literă, nici prin vreun semn tipografic textul lui Milescu de rezumatele lui Baddeley.

Toate aceste observațiuni privesc numai *patru pagini* din textul lui Baddeley (o. c. II, 244—247). Pentru restul de 175, n'am mai colaționat versiunea engleză cu traducerea lui Grigoraș, socotind că observările făcute pe primele patru pagini sunt concludente. Traducerea lui Grigoraș e inutilizabilă din punct de vedere științific.

E de dorit să avem cât mai curând o bună traducere a operilor spătarului Milescu, privitoare la solia sa în China. Această traducere va trebuì să fie făcută însă de *specialiști* și pe cât se va puteà, direct, *după texte slave*, iar nu de diletanți și indirect după o traducere greacă sau engleză.

Descrierea Amurului. Ocupându-se incidental, într'un pasagiu din «Stateini Spisok» de fluviul Amur, Milescu spune că a alcătuit și o descriere separată și completă a acestui fluviu[4]). Această descriere, care uneori se găsește la sfârșitul «Descrierii Chinei[5]), alteori însă

[1]) Baddeley, *o. c.* II, p. 247.

[2]) *O. c.* p. 18.

[3]) Iată un exemplu: Pasagiul din Baddeley, *o. c.* II, 247: «Here begin the Ostiaks». of whom he (adică Milescu) says that «they have mosques [sic]; and in them idols, cut out in silver, copper, wood and others materials. They pray standing, and run about and dance. And when they kill a bear in the forest, they drag it to the yard and into the hut, with bows and arrows; and they sharpen the arrows and sing and dance And they say, that they pray to the Devil and he roams about the villages», este tradus de Grigoraș, *o. c.* p. 18 în formă indirectă: «Dela râulețul Bobrovka începe poporul Ostiac, care are moschei (?) și în ele idoli de argint, aramă, lemn, etc. Rugăciunile lor se fac jucând împrejurul acestor idoli. Când omoară o fiară, o trag în bordei, o înțeapă cu săgețile și joacă în jurul ei. Milescu mai știe că ei se roagă Diavolului și că acesta rătăcește prin prejurul satelor».

[4]) Baddeley, *o. c.* II, 315: But we have written a separate description of the Amoor, the wohle river from its source to its mouth in the sea.

[5]) Cum e de pildă în *Ms. Russo* unde formează capitolul 60 al «Descrierii Chinei».

şi ca bucată deosebită [1]), este intitulată: «Descrierea marelui fluviu Amur care desparte pe coloniştii ruşi de cei chinezi» [2]). A fost publicată ca lucrare anonimă de către învăţatul rus G. Spasski [3]); mai târziu Arsenief a dovedit că ea se datoreşte spătarului N. Milescu [4]). O traducere integrală [5]) în englezeşte, după un manuscris din Petrograd, a dat Baddeley [6]). Intrucât la noi această lucrare n'a fost publicată până acum, reproducem în anexe textul grec, luat după manuscrisul Russo, şi traducerea în româneşte a lui.

Carte cu multe întrebări. La Academia Română sub no. 494, se află un manuscris miscelaneu [7]) dela sfârşitul secolului XVII, cuprinzând, între altele, şi o traducere din greceşte în româneşte a lui Milescu. Traducerea are următorul titlu: «Carte cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinţei noastre tălmăcită de Nicolae Spăt. de pre limba grecească pre limba noastră proastă rumunească întru trecutul anilor dela Hs. $\alpha\chi\xi\alpha$ (1661), în luna lui Ghen. ĩ (10) dni.»

Manuscrisul a fost legat greşit, producându-se o amestecare de foi, aşà încât foile cuprinzând această traducere nu urmează una după alta. Inceputul e la f. 269—269 v., după aceea urmează o foaie albă şi apoi alt text, anume povestirea unor minuni. Paginile care cuprind traducerea sunt: 269—269 v., 275—278 v., 267—267 v. (Aceasta e ordinea în care urmează textul). D. Gh. Ghibănescu, ocupându-se în treacăt [8]) de această traducere a afirmat că Neculae spătarul pomenit în titlul de mai sus «nu e altul decât Neculae Racoviţă, care se găseşte spătar sub Ştefăniţă Vodă Lupul, ajunge hatman şi apoi mare logofăt» [9]). Identificarea lui Ghibănescu este însă inexactă:

---

[1]) De pildă, în ms. după care a publicat-o G. Spasski. — Ms. grec 154 dela Academia Română, cuprinzând descrierea Chinei, nu are şi «Descrierea fluviului Amur».

[2]) Vezi Baddeley, *o. c.* II, p. 237.

[3]) In Вѣстникъ имп. русск. геогр. общ. VIII (1853), II, p. 15 sq., sub titlul: Сказаніе о великой рѣкѣ Амурѣ.

[4]) Vezi E. Picot, *o. c.* p. 54, 3.

[5]) Nu «pasagii» cum afirmă Panaitescu, *o. c.* p. 172.

[6]) *O. c.* II, p. 237—241.

[7]) A fost descris de I. Bianu şi R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, II, Bucureşti 1913, p. 235—7.

[8]) In studiul *O nouă lucrare a Mitropolitului Varlaam (Leastviţa lui Ioan Scărariul)*, publicat în «Arhiva» din Iaşi, XXV (1914) no. 3—4, p. 77.

[9]) *Ibid.*

Nicolae Spătarul nu e Nicolae Racoviță, ci Nicolae Milescu, după cum a arătat d-l N. Iorga într'o recenzie a studiului lui Ghibănescu [1].

Manuscrisul are la f. 278 v. următoarea însemnare: «Toate aceste întrebări fură 25, așijderea aceastialalte sânt ale svântului părintelui nostru marelui Atanasie patriiarhul Alixandriei către Antioh boiariul pentru multe și de treabă întrebări carele sânt neînțelease întru svânta Scriptură». Această însemnare ne permite să aflăm textul grec după care a tradus Milescu. Cercetând lista operilor lui Atanasie, patriarhul Alexandriei, constatăm că acesta a scris, între altele, și «*Câteva întrebări*» [3] (20 de toate), precum și mai multe «*Intrebări către domnul Antioh*» [4] (137 de toate [5]). Cele «Câteva întrebări» ale lui Atanasie privesc diferite probleme ale religiei creștine, de pildă: natura lui Dumnezeu, numele lui, sfânta troiță, fecioara Maria, etc., fiecare din aceste probleme căpătând și răspunsul cuvenit. Intrebările către Antioh se referă la unele probleme controversate din sfânta Scriptură, precum sunt: natura îngerilor, numărul lor, raiul, natura diavolilor, păcatele, sfânta cruce, etc. Aceste două serii de întrebări au fost traduse de Milescu. Traducerea sa, pe care o numește «Carte cu multe întrebări...» începe cu prima serie, aceia intitulată «Câteva întrebări». Pe f. 269—269 v. se găsesc întrebările 1—4, iar dela f. 275 v. și până la f. 278 sunt întrebările 5—19 [5]. Sfârșitul întrebării 4, precum și întrebarea 20 lipsesc în traducerea lui Milescu. După întrebarea 19 urmează însemnarea reprodusă mai sus, apoi vin întrebările către Antioh. Din acestea am putut identificà primele 12 (f. 278 v. și f. 267—267 v.), apoi întrebarea 50 (f. 278) și întrebarea 97 (f. 275), așadar în total 14 întrebări. Restul până la 137 lipsesc în ms. 494, fie că n'au fost traduse de Milescu, fie că s'au pierdut la legătură foile care le cuprindeau [6].

1) *Revista Istorică*, II (191), p. 207.

2) *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἕτεραι τίνες ἐρωτήσεις*, în Migne, *Patrologia graeca*, XXVIII Paris 1887, col. 773—796.

3) *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς* (greșit: *πατυος*) *ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου* (greșit: *ἀρχιεπισκονου*) *Ἀλεξανδρεῖας πρὸς Ἀντιοχον ἄρχοντα*, ibidem, col. 597—708.

4) Un manuscris din cele folosite de Migne, are încă 36 de întrebări către domnul Antioh. (*o. c.* col. 699—708).

5) Intrebarea 12 din textul grec lipsește la Milescu, fiind înlocuită de o alta.

6) O altă traducere a primei serii de întrebări, făcută de călugării Gherontie și Grigorie din mănăstirea Neamțului, se află în manuscrisul român no. 1604 al Academiei Române. Această traducere, închinată de cei doi călugări mitropolitului Moldovei

Am văzut că prima serie a lui Atanasie cuprinde 20 de întrebări. Cu toate acestea, însemnarea reprodusă mai sus vorbeşte de 25, ceeace constitue o nepotrivire cu textul lui Atanasie. Colaţionând însă acest text cu traducerea lui Milescu am constatat că nepotrivirea se explică în felul următor: Intrebarea 5 din textul grec a fost scindată în traducerea românească în 4 întrebări deosebite, aşà încât, în felul acesta s'au adăogat trei. In locul întrebării 20 este una din cele către Antioh (a 50-a); după aceasta urmează încă două întrebări pe care nu le-am putut identifică, ele nefiind din cele două serii ale lui Atanasie. In felul acesta se completează cele 25 de întrebări de care vorbeşte însemnarea. E foarte probabil ca Milescu să fi tradus după un mannuscris grec care cuprindeà cele două serii ale lui Atanasie la un loc şi anume nu una după alta, ci combinate, întrebări din a doua serie fiind intercalate între acelea ale primei [1]). Aşà s'ar explicà de ce întrebarea 50 din seria a doua (către Antioh) se găseşte intercalată între cele 25 de întrebări care corespund cu prima serie a lui Atanasie.

Cu privire la această traducere a lui Milescu, observăm că într'un loc el amplifică textul grec şi anume la întrebarea a doua, privitoare la numele lui Dumnezeu. Explicând acest nume, el spune: «Dumnezeu să zice pre limba grecească teos, iară pre limba letenească deus, *iară rumâneaşte să chiamă Dumnezeu, care nume iaste luat dela letinie, în ce chip şi mai jumătate de limbă rumânească luat dela Letini*; Letinii iară au luat dela Greci...». Toată partea subliniată este o amplificare a lui Milescu, negăsindu-se, cum erà de aşteptat, în textul grec. Această amplificare e încă o dovadă de cunoştinţele filologice ale lui Milescu, fiind în acelaş timp şi o manifestare a ideii de latinitate a noastră, idee căreia Miron Costin îi va consacrà, la câţiva ani după aceia, o întreagă lucrare [2]).

Veniamin Costache (ms. f. 2), a fost tipărită la Iaşi în 1803, cu următorul titlu: *Intrebări şi răspunsuri oarecare bogosloveşti ale sfântului Atanasie.* (Vezi I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, t. II, Bucureşti 1910, p. 444; cf. N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, t. II, Vălenii de Munte 1909, p. 223). — Cei doi călugări au mai tradus: *Kecragarion* al Sf. Augustin *(Bibl. rom. veche*, t. III, fasc. I, p. 96; cf. Iorga, *o. c.* p. 231) şi *Tâlcul* lui Teofilact (Iorga, *o. c.* p. 200). Gherontie singur a tradus şi *Apologhia* tipărită la Neamţ în 1816, Ianuarie *(Bibl. rom. veche*, t. III, fasc. II, p. 136; cf. Iorga, *o. c.* p. 201).

[1]) Academia Română posedă două manuscrise greceşti (no. 140 şi 292) cuprinzând întrebările lui Atanasie către Antioh (Vezi Litzica, *o. c.*, p. 300 şi 305).

[2]) *De neamul Moldovenilor*, ed. C. Giurescu, Bucureşti 1914.

Traducerea lui Milescu «ar trebuì cât mai grabnic editată» spune cu multă dreptate d-l Iorga [1]). Ea e interesantă şi din punct de vedere al limbii şi din punct de vedere stilistic; ne arată în acelaş timp felul în care traduceà unul din cei mai învăţaţi Români ai secolului XVII. Până la realizarea deziderătului d-lui Iorga, socotim că nu e fără interes să reproducem măcar începutul acestei traduceri a lui Milescu. (Vezi mai jos, pp. 54-6).

Un autograf al lui Milescu. Baddeley a publicat un autograf al lui Milescu, anume o chitanţă a acestuia, scrisă în ruseşte [2]). In manuscrisul grec no. 580 dela Academia Română, la p. 332, se află un alt autograf al lui Milescu, având următorul cuprins: *Τὸ παρὸν τοῦ Γυλλίου προοίμιον μετεπορθμεύθη ἐκ τῆς λατινίδος πρὸς ἑλληνίδα παρ' ἐμοῦ Νικολάου τοῦ Σπαθαρίου ἐν τῇ κλεινῇ Μοσχοβίᾳ χαριζόμενος τῷ ἄκρῳ φίλῳ κυρίῳ Γεωργίῳ τῷ Καστριώτῃ καὶ κείσθω εἰς μνήμην, κατὰ τὸ 1698, 'Ιουλίου 27.* Adică, pe româneşte: «Această prefaţă a lui Gilius (Gilles) s'a tradus din latineşte în greceşte de mine Nicolae Spătarul în vestita Moscovă, dăruind-o eminentului prieten, domnului Gheorghe Castriota şi să fie spre amintire, în anul 1698, Iulie 271. [3]).

Anexe. Intrucât «Descrierea Chinei» n'a fost publicată până acum la noi, fiind cunoscută numai din nume, am socotit că n'ar fi lipsit de interes să reproducem unele părţi din această lucrare. Evident că erà preferabil să fi dat o ediţie completă a ei şi după un manuscris slav; neavând însă acum răgazul s'o facem, reproducem, după manuscrisul Russo, numai titlul, introducerea şi capitolele 4 şi 5 din «*Descrierea Chinei*».

2. «*Descrierea marelui fluviu Amur*» o reproducem în întregime, deasemenea după manuscrisul Russo.

3. Din traducerea intitulată «*Carte cu multe întrebări foarte de folos*», reproducem numai începutul, adică f. 269—269 v. a manuscrisului 494 dela Academia Română.

Facsimilele dela sfârşitul acestui articol reprezintă următoarele:

---

1) *Revista Istorică*, II, 207.

2) *O. c.* II, p. 207—8.

3) Autograful a fost publicat întâi de Litzica, *o. c.*, pp. 5—6, cu lectura *μετε.... μεύθη*. A doua oară s'a publicat în Hurmuzaki, *Documente*, XV, 315 de N. Iorga care reproduce pe Litzica, întregind: *μετηρμηνεύθη*. Adevărata lectură *μετεπορθμεύθη* a fost dată de D. Russo, *Studii şi Critice*, Bucureşti 1910, pp. 69—70.

1. Pagina 1 a manuscrisului Russo, cuprinzând titlul: *Περιγραφὴ τῆς τῶν Σίνων ἤτοι Κιτάϊ βασιλείας*... (vezi mai jos, p. 29).

2. Pagina 344 a manuscrisului Russo (Inceputul «Descrierii marelui fluviu Amur»; vezi mai jos, p. 44).

3. Folio 180 a manuscrisului grec no. 154 dela Academia Română (sfârșitul «Descrierii Chinei»; vezi mai sus, p. 12).

4. Titlul manuscrisului slav no. 35 dela Biblioteca națională din Paris.

5. Folio 269 a manuscrisului român no. 494 dela Academia Română (Inceputul traducerii «Carte cu multe întrebări; vezi mai jos, p. 54).

6. Pagina 332 a manuscrisului grec no. 580 dela Academia Română (Autograful lui Milescu; vezi mai sus, p. 24).

ANEXE

I

Περιγραφὴ τῆς τῶν Σίνων ἤτοι Χιτάϊ
p. 1 *βασιλείας, συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ ἐξοχωτάτου καὶ λογιωτάτου ἄρχοντος Σπαθάρη κυρίου Νικολάου Γαβριηλοβίτζη, ἡνίκα ὁ μέγας αὐθέντης, μέγας βασιλεὺς καὶ μέγας κνέζης Ἀλέξιος Μιχαηλοβίτζης ὁ αὐτοκράτωρ πάσης μεγάλης, μικρᾶς καὶ λευκῆς Ρωσσίας, ἀπέστειλεν αὐτὸν μετὰ πρεσβείας εἰς τὴν ῥηθεῖσαν τῶν Σίνων βασιλείαν, κατὰ τὸ ζρπγ-ον ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου, μαρτίου γ-η.*

DESCRIEREA ÎMPĂRĂŢIEI CHINEZILOR SAU KITAI, SCRISĂ DE DISTINSUL ŞI PREA ÎNVĂŢATUL BOIER SPĂTARUL NICOLAE GAVRILOVICI, ATUNCI CÂND MARELE DOMN, MARELE ÎMPĂRAT ŞI MARELE CNEAZ ALEXIE MIHAILOVICI, AUTOCRATORUL A TOATĂ RUSIA, MARE, MICĂ ŞI ALBĂ, L-A TRIMES CU SOLIE LA ZISA ÎMPĂRĂŢIE A CHINEZILOR, ÎN ANUL DELA FACEREA LUMII 7183 (1675), MARTIE 3.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἡ γῆ ὅλης τῆς οἰκουμένης εἰς τοῦτον
p. 3 *τὸν αἰῶνα ἀπὸ τοὺς σοφοὺς εἰς τέσσαρα μέρη διαμοιράζεται· τὸ α-ον καὶ τὸ μεγαλήτερον μέρος ὀνομάζεται Ἀσία· β-ον Εὐρώπη· γ-ον Λυβία· δ-ον Ἀμερικὴ ἢ νέος κόσμος διότι ὄχι ἀπὸ πολὺν καιρὸν εὑρέθη ἀπὸ τοὺς Ἱσπανιόλους.*

Ἀλλὰ διὰ ἐκεῖνα τὰ μέρη τοῦ κόσμου δὲν μᾶς μέλει νὰ γράψωμεν, μόνον διὰ τὴν μοναχὴν Ἀσίαν γράφομεν εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Κιτάϊ.

Ἀσία ὀνομάζεται α-ον μέρος ὁλονοῦ τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία τιμιωτέρα εἶναι πασῶν τῶν ἄλλων καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκλελεγμένη ἦτον, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα Ἀσία τὸ ὠνόμασαν οἱ παλαιοὶ τῶν Ῥωμαίων γεωγράφοι κατὰ τὸ ὄνομα κάποιας γυναικὸς παλαιᾶς ῥωμαίας.

Καὶ ἀπὸ τὰ λοιπὰ τρία τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα μέρη τοῦ κόσμου διαμοιράζεται ἡ Ἀσία μὲ τέτοιον τρόπον· ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν χωρίζεται μὲ τὴν θάλασσαν τὴν

PREFAŢĂ

Intreg pământul este împărţit în acest secol de către învăţaţi în patru părţi: Prima parte şi cea mai mare se numeşte Asia, cea de a doua Europa, cea de a treia Libia, cea de a patra America sau lumea nouă, deoarece a fost descoperită nu de multă vreme de către Spanioli. Dar despre celelalte părţi ale lumii nu avem de gând să scrim, ci numai despre singură Asia, în care se găseşte şi împărăţia Chinei.

Asia se numeşte prima parte a pământului; ea este cea mai de cinste din toate celelalte şi dela început a fost aleasă. Cu numele de Asia au numit-o geografii cei vechi greci, după numele unei grecoaice din antichitate.

De celelalte trei părţi ale lumii amintite mai sus, Asia se desparte în felul următor: In spre Răsărit, ea se mărgineşte cu marea răsăriteană

ἀνατολικὴν τοῦ ὠκεανοῦ, ἀπὸ τὴν δύσιν
μὲ τὴν ἄσπρην θάλασσαν ἡ ὁποία φθάνει
καὶ ἕως τὴν Κωνσταντινούπολιν· ὕστερα
δὲ πάλιν μὲ τὴν Βόσπορον θάλασσαν τῆς
Κωνσταντινουπόλεως καὶ μὲ τὴν ἰδίαν
μαύραν θάλασσαν καὶ ἕως τὸ Ἀζάκι, μὲ
τὸ ποτάμι τοῦ Τάναϊ ἕως καὶ τὰς πηγὰς
p. 4 *αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τὰς πηγὰς αὐτοῦ κατ'*
εὐθεῖαν ἕως τὸν ποταμὸν Ὄμπιν καὶ
ἕως τοῦ Ὄμπι τὸ περιγιάλι καὶ εἰς τὸ
Σιμπίρι· καὶ ἔτζι πάλιν ἐπάνω μὲ τὸν
Ὄμπιν τὸν ποταμὸν ὡς τὴν ἄκραν τοῦ
Ὄμπι ἐκεῖ ὅπου πέφτει ὁ Ὄμπις εἰς
τὴν κατὰ βορέαν ὠκεανοῦ θάλασσαν. Ἀπὸ
δὲ τὸ βόρειον μέρος διαμοιράζεται ἡ
Ἀσία μὲ μόνην τὴν βορικὴν καὶ παγώδη
ὠκεανοῦ θάλασσαν. Ἀπὸ δὲ τὴν μεσημ-
βρίαν χωρίζεται ἡ Ἀσία μὲ τοὺς Ἰνδοὺς
καὶ τὴν μαύρην θάλασσαν. Καὶ ἔτζι ὅσον
εἶναι ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ Ὄμπι ποταμοῦ
πηγαίνωντας διὰ μέσου του, τόσον καὶ
ἀπὸ τὸ περιγιάλι τοῦ Ὄμπι ὡς τὴν ἄκραν
του, ἐπάνω τοῦ Δῶν τοῦ παταμίου [1]*),*
καὶ ἀπὸ τὸ Ἀζόβι ἕως τὴν Κωνσταντινού-
πολιν ὅλη η δεξιὰ Εὐρώπη καλεῖται ἀμὴ
ὅλη ἡ ζερβία Ἀσία ὀνομάζεται. Καὶ ὄχι
μόνον μὲ τὸ μεγαλεῖον της ἡ Ἀσία εἶναι
μεγαλητέρα ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου,
ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν εὐπορίαν καὶ μὲ πᾶσαν
λογῆς ὅ,τι χρειασθῇ ὁ ἄνθρωπος, μάλιστα
δὲ μὲ τὴν παλαιότητα ὑπερβαίνει πάντα τὰ
μέρη διότι εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ παράδεισος ἦτον
ποιημένος ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ οἱ πρωτό-
πλαστοι πατέρες ἡμῶν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ
Ἔυα πλασμένοι ἦσαν καὶ αὐτοῦ ἐκα-
p. 5 *τοίκησαν ἕως τὸν κατακλυσμόν, πάλιν καὶ*
μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν
ἐχωρίσθησαν πᾶσαι αἱ φυλαὶ καὶ κατοι-
κήσεις καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου.
Εἰς τὴν Ἀσίαν ἀρχήθη ἡ πίστις, αἱ
συνήθειαι τῶν πόλεων, τὰ κάστρα νὰ φτιά-
νωνται· ἡ γραφὴ καὶ ἡ μάθησις ἀπ' ἐκεῖ
ἀρχήθη. Καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ σωτὴρ τοῦ

a Oceanului, spre Apus cu Marea Albă care se întinde şi până la Constantinopole; apoi mai departe iarăş cu Bosforul Constantinopolului şi cu aceeaş [1]) Mare neagră până la Azov cu fluviul Tanais până la izvoarele lui, iar dela izvoarele lui în linie dreaptă până la fluviul Obi şi până la ţărmul lui Obi şi până în Siberia. Şi astfel iarăş în sus [1]) pe fluviul Oqi până la gura lui, acolo unde se varsă în Oceanul Nordic. Spre Nord, Asia se mărgineşte numai cu Oceanul îngheţat de Nord iar spre Sud, Asia se mărgineşte cu Indienii şi cu Marea Neagră.

Şi cât este dela gura fluviului Obi, mergând pe el cât şi dela ţărmul lui Obi până la gura lui în sus pe fluviul Don şi dela Azov până la Constantinopol, toată partea dreaptă se numeşte Europa, iar toată partea stângă Asia.

Şi nu numai prin mărimea ei este Asia mai însemnată decât celelalte părţi ale lumii, dar şi prin bogăţie şi prin tot ce e necesar omului; mai ales prin vechime întrece toate ţinuturile fiindcă în Asia Dumnezeu a făcut paradisul şi pe cei dintâi strămoşi ai noştri, Adam şi Eva. Şi au locuit acolo până la potop; iarăş şi după potop, din Asia s'au despărţit neamurile şi aşezările în toate părţile lumii.

In Aisa s'a început religia şi obiceiurile oraşelor şi construirea cetăţilor; scrierea şi învăţătura de aci s'au început. Şi în Asia a fost sortit

[1]) Probabil coruptelă, deoarece sensul nu e clar.

ἀνθρωπίνου γένους ὥρισε νὰ σαρκωθῇ καὶ νὰ ζῇ καὶ κατὰ σάρκα νὰ ἀποθάνῃ καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἡ ἡμῶν σωτηρία ἡ χριστιανικὴ ἀρχήθη.

Καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ κόσμου εὐγενεστέρα εἶναι ἡ Ἀσία καὶ ἂν καλὰ καὶ μὲ τὸ μεγαλεῖον της ἡ Ἀσία περισσαῖς καὶ μεγάλαις αὐθεντείαις περιέχει (διότι εἰς τὸ μάκρος 6500 βέρστια, καὶ εἰς τὸ πλάτος εἶναι 6100 βέρστια), μὲ ὅλον τοῦτο καμία αὐθεντία ἀπὸ ὅλαις οὐδὲ ποσῶς μὲ τὴν τῶν Κιταΐλίων αὐθεντίαν ἠμπορεῖ νὰ ὁμοιωθῇ. Ὅλα τὰ ἄλλα βασίλειαι καὶ αἱ συνήθειαι τῶν πόλεων καὶ αἱ μαθήσεις καὶ ἡ γνῶσις εἰς ἄλλους τινὰς δὲν ἦτον, ἀμὴ εἰς αὐτοὺς ἦτον, διότι αἱ ἱστορίαι καὶ τὰ βιβλία τους ἀρχίζουνται πρὶν τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ σωτῆρος τρεῖς χιλιάδες χρόνους, τὸ ὁποῖον τῶρα δφμδ' χρόνοι καὶ τότες ἀκόμι τὸ μάθημα εἰς αὐτοὺς ἦτον καὶ ἡ ἀστρολογία καὶ ἄλλα παλαιὰ ἰνστρουμέντα καὶ βιβλία
p. 6 *ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦτον καμωμένα, μάλιστα καὶ αἱ πράξεις τοῦ νόμου τῶν πόλεων· καὶ ἀκόμι ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν καιρὸν εἶναι γραμμένα ὅτι πῶς καὶ ὡς τὴν σήμερον εἰς τὰ παλαιά τους βιβλία φανερὰ περιγράφεται καὶ τί νὰ ὁμιλοῦμεν περισσά, τὰ ἴδια τους ἔργα καὶ ὁ καιρὸς προφανερώνει καὶ ἡ παλαιότης καὶ ἡ εὐγένειά τους. Καὶ πρωτήτερα ἀπὸ ὅλα προεκδηλοῖ τὰ ἔργα τοῦ μεταξίου διότι γράφει εἰς τὰ παλαιά τους βιβλία, ὅτι τὸ μετάξι αὐτοὶ ἀρχίνησαν νὰ τὸ φτιάνουν πρὶν τῆς ἐνσαρκώσεως β χρόνους ἀπὸ κτίσεως κόσμου βχμη καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐδιδάχθησαν πᾶσαι αἱ φιλαὶ τοῦ κόσμου νὰ φτιάνουν τὰ μετάξια καὶ ὄχι μόνον τὸ μετάξι ἀπ' αὐτοὺς ἐπάρθη, ἀλλὰ καὶ ἡ τέχνη μὲ τὴν ὁποίαν νὰ περπατοῦσι τὰς θαλάσσας· πάλιν καὶ τὰ τόπια τὰ μεγάλα καὶ τὰ τουφέκια νὰ τὰ χύνουσι, ὁμοίως καὶ τὰ βιβλία νὰ τὰ σταμπώνουσιν, ὡς καθὼς κάτωθεν πλατύτερα τὸ φανερώνομεν. Διὰ σαφεστέραν ὅμως κατάληψιν ταύτης τῆς τῶν Σίνων βασιλείας καὶ*

mântuitorul neamului omenesc să se întrupeze, să trăească şi să moară cu trupul şi de acolo s'a început mântuirea noastră creştinească.

Şi deaceea pe merit este Asia mai nobilă decât celelalte părţi ale lumii; şi deşi Asia cuprinde multe şi mari stăpâniri, fiind foarte întinsă (căci are în lungime 6500 de verste, iar în lăţime 6100), totuş niciuna din ele nu se poate asemănă în nici un chip, cu împărăţia Chinezilor. Toate împărăţiile şi obiceiurile oraşelor şi învăţăturile şi ştiinţa la alţii nu existau, la ei însă da, fiindcă istoriile şi cărţile lor încep cu trei mii de ani înaintea întrupării Mântuitorului, acum 4544 deani *(sic!)* şi chiar şi atunci ei cunoşteau învăţătura şi astrologia.

Şi unele instrumente vechi şi cărţi au fost făcute în acel timp şi mai ales legislaţiile cetăţilor şi încă din acea vreme e scris ceeace se arată lămurit şi până azi în cărţile lor vechi.

Şi ce să mai vorbim multe, operile lor însăş şi vremea arată şi vechimea şi nobleţea lor. Şi mai înainte de toate o arată fabricarea mătăsii fiindcă scrie în cărţile lor vechi că au început să producă mătase cu două mii de ani înainte de întruparea (lui Hristos), dela facerea lumii 2648 şi de acolo au învăţat toate neamurile lumii să producă mătăsuri.

Şi nu numai mătasa s'a luat dela ei, dar şi meşteşugul de a merge pe mare; încă şi turnarea tunurilor celor mari şi a puştilor, deasemenea şi tipăritul cărţilor, după cum vom arătă mai pe larg în cele următoare.

Pentru o mai clară înţelegere a acestei împărăţii a Chinezilor şi a

τῆς γενεαλογίας τῶν βασιλέων αὐτῆς, γράφομεν συντόμως ἐκ τῶν σινικῶν χρονογράφων, λαβμάνοντες αὐτά.

Κεφάλαιον Δ'

p. 23 *Πόσαις στράταις τῆς θαλάσσης καὶ μὲ ποίαν θάλασσαν πηγαίνουν εἰς τὸ Κιτάϊ μὲ τὰ καράβια.*

Οἱ ὁδοὶ εἰς τὴν τοῦ Κιτάϊ αὐθεντείαν ἂν καλὰ καὶ νὰ εἶναι δύσκολαις καὶ ἀναγκαίαις μὲ ὅλον τοῦτο εἶναι περισσαί, καὶ μάλιστα παρὰ ποτὲ τῶρα εὑρέθησαν. Τὴν ἄνοδον τῆς θαλάσσης εὑρῆκαν οἱ Πορτουγάλοι διότι ὁπόταν αὐτοὶ εὑρῆκαν τὴν ἀνατολικὴν Ἰνδίαν καὶ ἐπῆρασι καὶ περιγιάλιναις μεριαῖς· μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ τὴν Ἰνδίαν οἱ αὐτοὶ ἐταξίδευαν εἰς τὸ
p. 24 *Κιτάϊ, εἰς τὸ κάστρον Κβαντούνγ καὶ ὡς τῶρα ρν' χρόνοι καὶ περισσότερον.*

Ἀνάμεσα τῶν Πορτουγάλων καὶ τῶν Κιταϊλίτων ἐγίνηκαν ὑβρισιαῖς καὶ πόλεμοι τῆς θαλάσσης περισσοὶ καὶ ἐσκότωσαν περισσοὺς Πορτουγάλους καὶ ἐπῆραν ἀπ' αὐτοὺς οἱ Κιταϊλεῖς ς' καράβια μεγάλα καὶ ὕστερον τῶν Πορτουγάλων ἄρχοντα τὸν ἐκράτησαν εἰς τὸ Πέζιν εἰς τὴν φυλακὴν ἕως ὁποῦ αὐτὸς ἀπέθανε καὶ οἱ ἀνθρώποι του καὶ τὸν ἐκαταδίκασαν ὥσαν νὰ ἦτον καταπατητὴς εἰς τὴν αὐθεντείαν τους. Ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ πάλιν οἱ Πορτουγάλοι ἐταξίδευον εἰς τὸ Κιτάϊ καὶ ὄντες εἰς τὴν θάλασσαν τοὺς ἐπῆρε μεγάλος ἄνεμος καὶ τοὺς ἐπῆγεν εἰς τὸ Ἰαπόνδι τὸ μεγαλώτατον νησὶ καὶ αὐθεντείαν. Πρωτήτερα ἀπ' αὐτοὺς κανεὶς δὲν ἤκουσεν εἰς τὸν κόσμον διὰ τὸ νησὶ τὸ Ἰαπόνδι, πλὴν διὰ τὸ νησὶ γράφομεν χώρια.

Ἀμὴ οἱ Πορτουγάλοι πάλην ἤλθασιν εἰς τὸ μέρος τοῦ Κιτάϊ Κβαντούνγ καὶ εἰρήνευσαν μὲ τοὺς Κιταϊλεῖς καὶ ἄρχισαν νὰ πραγματεύωνται. Μετὰ δὲ ταῦτα, βλέποντες οἱ Κιταϊλεῖς τὸ διάφορον ἀπὸ τὴν πραγματείαν τους, ἔδωκαν θέλημα τῶν Πορτουγάλων εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς θαλάσσης εἰς τὸ νησὶ νὰ κάμνουν ἕνα κάστρον

genealogiei împăraților lor, scrim pe scurt, luând știrile din letopisețele chinezești.

CAPITOLUL 4.

CÂTE CĂI MARITIME SUNT SPRE CHINA ȘI PE CE MARE SE MERGE ACOLO CU CORĂBIILE

Drumurile spre China, deși grele și anevoioase, totuș sunt numeroase și au fost descoperite mai cu seamă în timpul de față.

Drumul pe mare l-au aflat Portughezii când au descoperit India de răsărit și au luat și ținuturile de pe coastă; după aceea au navigat din India în China, la cetatea Cvantung, acum mai bine de o sută cincizeci de ani.

Intre Portughezi și Chinezi au avut loc numeroase conflicte și răsboaie navale și au fost uciși mulți Portughezi și au luat dela dânșii Chinezii șase corăbii mari și mai târziu l-au închis pe comandantul Portughezilor la Peking, în închisoare, unde a și murit, împreună cu oamenii lui, și l-au condamnat ca fiind încălcător al împărăției lor.

Mai târziu, după aceea, Portughezii iarăș au călătorit spre China și fiind pe mare i-a cuprins o furtună puternică și i-a dus în marea insulă și împărăție a Japoniei.

Mai înainte de ei, nimeni nu auzise în lume de insula Japoniei, despre care vom scrie însă deosebit.

Dar Portughezii s'au dus iarăș în China, la Kvantung și au încheiat pace cu Chinezii și au început să facă negoț.

După aceea, văzând Chinezii folosul acestui negoț, au dat voie Portughezilor să facă în locul acela, pe o insulă, o cetate.

καὶ αὐτοὶ μεγάλον στερέωμον ἐστερέωσαν
καὶ τὸ ὠνόμασαν Μακαώ. τὸ ὁποῖον τῶρα
εἶναι κάστρον μεγάλον καὶ μέσα εἰς αὐτὸ
περισσοὶ ἄνθρωποι τοῦ σεφερίου εὑρίσ-
p. 25 *κονται ἐκεῖ καὶ πολλὰ μοναστήρια κατό-*
λικα καὶ ἰεζουΐτικα καὶ ἀπ᾿ἐκεῖ εἰς ὅλον
τὸ βασίλειον Κιτάϊ περιπατοῦσι πρὸς τὸ
᾿Ιαπόνδι τὸ νησὶ καὶ εἰς ἄλλα. Καὶ
ἀπ᾿ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἄρχισαν μὲ τοὺς
Πορτουγάλους οἱ Κιταΐλεῖς νὰ πραγμα-
τεύωνται διὰ θαλάσσης καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ
ζῶσιν εἰρηνικὰ ἀνάμεσόν τους καὶ ἕως
τῶρα. ᾿Απ᾿ἐκεῖ φέρουσιν εἰς τὴν πόλιν
φαρφουρία καὶ ἄλλα τοῦ Κιτάϊ πράγματα
διὰ μέσου τῆς Περσίας καὶ ᾿Ινδίας. Τὸ
ὁποῖον τῶρα λ' χρόνοι βλέποντες οἱ Γα-
λάνοι τὸ διάφορον τῶν Πορτουγάλων
ἔπεμψαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ Πέζιν εἰς τὸ
βασίλειον τοῦ Κιτάϊ ἐδικοὺς τους ἐλτζίδες
διὰ θαλάσσης τρεῖς βολαῖς ὅτι νὰ πραγμα-
τεύωνται καὶ αὐτοὶ μὲ τοὺς Κιταΐλεῖς, μὲ
ὅλον τοῦτο ἀντιστέκονται ἀπὸ τὴν Μακαὼ
οἱ Πορτουγάλοι καὶ εἰς τὸ Πέζιν οἱ ᾿Ιε-
ζουΐται τοὺς Γαλάνους ἀπεδίωξαν ἀπὸ
τὸ Κιτάϊ καὶ τὴν πραγματείαν τους, λέ-
γοντές τους ὅτι καλὸν ἤθειαν κάμη νὰ ἔρ-
χουνταν ἀμὴ καλήτερον ἤθελαν κάμη
παντά πασι νὰ μὴν ἔρχουνταν. Βλέποντες
δὲ οἱ Γαλάνοι ὅτι καὶ τοὺς ἐλτζίδες τους
ἀτιμοῦσι καὶ τὴν πραγματείαν ἀπο-
διώχνουσιν, ἔπαυσαν νὰ στέλλουσι τοὺς
ἐλτζίδες διότι δι᾿αὐτοὺς οἱ Πορτουγάλοι
ἐλέγασι πῶς εἶναι λησταὶ τῆς θαλάσσης καὶ
τὶ καλὸν θέλουν νὰ ἔχουν ἀπ᾿αὐτούς.
p. 26 *᾿Εκεῖνα λοιπὸν τὰ δύο βασίλεια τὰ χριστια-*
νικὰ πρωτήτερα ἔκαμαν ἐλτζιλίκια μὲ τοὺς
Κιταΐλεῖς διὰ θαλάσσης.

Καὶ ἐκείνη ἡ τῆς θαλάσσης ὁδὸς πρώτη εἶναι εἰς τὸ Κιτάϊ, ἀπὸ τοὺς Γαλάνους δὲ καὶ ἀπὸ τοὺς Πορτουγάλους διὰ τῆς θαλάσσης τοῦ ὠκεανοῦ ἕνα χρόνον εἶναι ταξίδευμα εἰς τὸ Κιτάϊ ἢ καὶ ὀλιγώτερον ὅ,τι καιρὸς θέλει ἦσθαι. Τόσον συμβαίνουσιν ἀνάγκαι εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὸν καιρὸν καὶ ἀπὸ τὸ νερόν, καὶ ἀπὸ ἄλλα·

Şi aceia ridicară o mare fortăreaţă şi o numiră Macao, care acuma este cetate mare; şi într'însa se găsesc mulţi oameni de ai seferului (soldaţi) şi multe mănăstiri catolice şi iezuite. Şi de aici călătoresc în toată împărăţia Chinei, în insula Japoniei şi în celelalte insule.

Şi din acel timp au început Chinezii să facă negoţ cu Portughezii, pe mare şi pe uscat, şi trăesc în pace unii cu alţii şi până acum.

De acolo aduc (Portughezii) la Stambul porţelanuri şi alte mărfuri chineze, prin Persia şi India.

Acum treizeci de ani, văzând Olandezii câştigul Portughezilor, au trimis şi ei pe mare la Peking, la împăratul Chinei, în trei rânduri pe ambasadorii lor ca să facă şi ei negoţ cu Chinezii.

Cu toate acestea s'au opus Portughezii din Macao iar la Peking Iezuiţii au gonit pe Olandezi şi marfa lor din China, spunându-le că deşi au făcut bine că au venit, totuş ar fi preferat să nu fi venit deloc.

Văzând Olandezii că li se necinstesc ambasadorii şi că li se respinge marfa, încetară să mai trimeată ambasadori, căci Portughezii spuneau despre ei că sunt hoţi de mare, dela cari nu se poate aşteptà nimica bun.

Aşadar, aceste două ţări creştine au avut cele dintâi legături diplomatice cu Chinezii pe mare.

Acesta e cel dintâi drum maritim spre China; dela Olandezi şi dela Portughezi până în China, călătoria pe ocean ţine un an sau şi mai puţin, dacă timpul e favorabil.

Totuş sunt greutăţi pe mare, din cauza vremii, a apei şi a altor pricini, şi deaceea mulţi mor pe drum.

καὶ διὰ τοῦτο περισσοὶ ἀποθνήσκουν εἰς τὴν στράταν. Ἡ ὁδὸς τῆς θαλάσσης ἔχει πολλὰς χώρας παραθαλασσίνους τοῦ Κιτάϊ καὶ ἀπ' ἐκεῖ οἱ Κιταΐλεῖς πηγαίνουσι μὲ τὴν πραγματείαν τους εἰς τὴν Ἰνδίαν καὶ οἱ Ἰνδεῖς εἰς τὸ Κιτάϊ πηγαίνουσι διὰ θαλάσσης. Οἱ Γαλάνοι ἔχουν κοντὰ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ἕνα νησὶ εἰς τὴν θάλασσαν ὀνόματι Φορμόζα καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἔρχονται εἰς ταῖς χώραις τῆς Οὐκραΐνας [1]) καὶ κρυφᾶ κάμνουν τὴν πραγματείαν τους μὲ τοὺς βοεβόδας τοῦ Κιτάϊ. Καὶ ἐκείνη εἶναι πρώτη ὁδὸς εἰς τὸ Κιτάϊ διὰ θαλάσσης εἰς διαφόρους χώρας καὶ ἠμποροῦσι νὰ περιπατοῦσι διὰ μέσου ἐκείνης τῆς ὁδοῦ καὶ ὡς τὴν μεγάλην χώραν Πέζιν διὰ θαλάσσης καὶ μετὰ ταῦτα τέσσαρες ἡμέραις διὰ μέσου τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου ἐπάνω ὡς τὴν χώραν Πέζιν.

Ἡ β-α ὁδὸς τῆς θαλάσσης εἰς τὸ Κιτάϊ ἂν καλὰ καὶ ἀκόμι δὲν εἶναι γνωστή, ὅμως
p. 27 *βεβαίως εἶναι (ὡς καθὼς διὰ ἐκεῖνο Ἀσκανιάμα ὁ ἄρχων τοῦ Κιτάϊ μᾶς ἐδιηγήθη) διότι εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Ἀμοῦρον ὁποῦ σμίγεται μὲ τὴν τοῦ ὠκεανοῦ ἀνατολικὴν θάλασσαν εἶναι πᾶσα λογῆς δάση μεγάλα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι βολετὸν νὰ φτιασθοῦν ὅ τι λογῆς καράβια καὶ ἂν εἶναι, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ περιπατοῦσι διὰ μέσου τῆς θαλάσσης εἰς τὸ Κιτάϊ, καὶ ἀπ' ἐκεῖνον τὸν τόπον ὄχι μακρὰν καὶ ὡς τὸ Κιτάϊ τόσον εἶναι μόνον μία δυσκολία διὰ νὰ ἀπεράσωσι τὸ μέγα [2]) τῆς θαλάσσης Κορέην καὶ νὰ ἔλθουν εἰς τὸ μέρος Λεαοτούνγ καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὸ Τηάνζην κάστρον λιμὴν καὶ ἀπ' ἐκεῖνο τὸ κάστρον διὰ μέσου τοῦ ποταμοῦ βέρστια σ' ὡς τὸ Πέζιν ἔρχονται. Ἀμὴ ἀπὸ τὸ Κιτάϊ διὰ μέσου τοῦ κάστρου Τηάνζην περιπατοῦσι διὰ θαλάσσης καὶ ποταμοῦ εἰς τὸ Πέζιν. Εἰς τὸν Ἀμοὺρ τὸν ποταμὸν ζερβὰ ἡ θάλασσα παγώνει εἰς τὴν δεξιὰν δὲ μόνον κοντὰ εἰς τὸν*

Drumul pe mare duce la multe locuri de pe coasta Chinei şi de acolo Chinezii pleacă cu marfa lor în India şi Indienii vin pe mare în China.

Olandezii au în apropiere de locurile acelea o insulă numită Formoza şi de acolo se duc la oraşele de pe coastă (margine) şi fac negoţ pe ascuns cu guvernatorii din China.

Şi acesta este primul drum maritim spre China, în diferite locuri; şi pe acest drum se poate merge chiar şi până la marele oraş Peking, (întâi) pe mare şi apoi timp de patru zile pe un fluviu mare în sus până la oraşul Peking.

Al doilea drum maritim spre China, deşi nu e cunoscut încă, totuş există cu siguranţă (după câte ne-a povestit despre el boierul chinez Askaniama), fiindcă acolo unde fluviul Amur se varsă în oceanul de răsărit sunt păduri mari de toate felurile din care se pot face orice soiu de corăbii, care să meargă pe mare în China.

Şi din acel loc până în China nu e departe, e numai o singură greutate să se ocolească marea (peninsulă) a Coreei şi să meargă în ţinutul Leaotung şi după aceia în rada cetăţii Tianzin.

Şi dela acea cetate se merge două sute de verste pe fluviu până la Peking. Iar din China (însăş) merg la Peking prin cetatea Tianzin, pe mare şi pe fluviu.

In stânga fluviului Amur marea înghiaţă, în dreapta însă, numai lângă

---

[1]) Ms. 154, f. 16 v. are lectura: *τῆς οὐ κραίνας*.

[2]) Lipseşte cuvântul *ἀκρωτήριον* (peninsulă).

αἰγιαλὸν παγώνει ἀμὴ ὁ πόντος δὲν παγώνει καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε ἠμπορεῖ νὰ ταξιδεύσῃ εἰς τὸ Κιτάϊ διὰ μέσου ἐκείνης τῆς θαλάσσης, πλὴν ἀκόμι διὰ μέσου ἐκείνης τῆς ὁδοῦ κανεὶς δὲν ἐπῆγεν εἰς τὸ Κιτάϊ.

Καὶ οἱ Καζάκοι οἱ ἐδικοί μας οἱ ὁποῖοι πρωτήτερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνους ἐπολεμοῦσαν μὲ τοὺς Κιταΐλεῖς εἰς τὸν Ἀμούρον διηγοῦνται πῶς ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ Ἀμοὺρ
p. 28 *ἀπάνω ἐταξίδευσαν δύο ἡμέρας καὶ ἐκεῖ εὑρῆκαν ἕνα τόπον εἰς τὸν ὁποῖον σκάπτοντες εὑρῆκαν μίαν καμπάναν τοῦ Κιτάϊ κρεμασμένην πλέον παρὰ εἴκοσι πούδια καὶ εὑρῆκαν ἀκόμι εἰς τρεῖς τόπους γράμματα τοῦ Κιτάϊ ἐπάνω εἰς πλάκες πέτριναις καὶ οἱ ἀλλόφιλοι ἐδιηγηθήκασι τῶν Καζάκων μας ὅτι τὸν παλαιὸν καιρὸν κάποιος βασιλεὺς τοῦ Κιτάϊ ἐπῆγεν ἀπὸ τὸ Κιτάϊ διὰ τῆς θαλάσσης εἰς τὸν Ἀμούρ καὶ διὰ σημάδι καὶ ἐνθύμησιν ἀφῆκε τὰ γράμματα καὶ τὴν καμπάναν. Καὶ διὰ ἐκείνης τῆς ὁδοῦ τῆς θαλάσσης ὄχι μόνον εἰς τὸ Κιτάϊ ἠμποροῦν νὰ πηγαίνουν ἀμὴ καὶ εἰς τὸ Ἰαπόνδι τὸ μεγάλον νησί, ὅπου εἶναι πλέον παρὰ ρ' λάκκοι του μετάλλου τοῦ ἀσημίου, διότι ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ Ἄμουρ ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν πέτραν φαίνεται μακρὰ εἰς τὴν θάλασσαν ἕνα νησὶ μεγάλον καὶ ἀπ' ἐκεῖνο τὸ νησὶ ἤφεραν τῶν Καζάκων* [1]) *τὶ λογῆς εἶναι οἱ τοῦ Ἰαπονδίου κατοικηταὶ καὶ οἱ Πορτουγάλοι καὶ οἱ Ἰεζουῖται ἐκεῖ περισσοὶ κατοικοῦσιν. Ἀκόμι ὄχι μακρὰν ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ Ἀμοὺρ εὑρῆκαν οἱ ἐδικοί μας οἱ Καζάκοι ἕνα καράβι μεγάλον κατατζακισμένον νέμτζικον ἀπ' ἐκείνων ὁποῦ περιπατοῦσιν εἰς τὴν χώραν Ἀρχάγγελσκι καὶ τὸ σημάδι ἐκεῖνο εἶναι πῶς δὲν εἶναι μακρὰν τὸ Κιτάϊ καὶ Ἰαπονία. Περιπατοῦσιν ἀκαθαπαύστως μὲ πραγματείαν οἱ Πορτουγάλοι*
p. 29 *εἰς τὴν Ἰαπονία. Ἀμὴ ὅταν οἱ Καζάκοι*

ţărm, iar largul nu, şi deaceia întotdeauna se poate să se navigheze spre China pe marea aceia, deşi până acuma, încă nimeni n'a venit pe acest drum în China.

Şi Cazacii noştri cari, acum douăzeci de ani, s'au luptat cu Chinezii pe Amur, povestesc că, navigând pe Amur în sus, dela vărsarea lui două zile, au găsit un loc unde săpând, au dat de un clopot chinezesc atârnând mai bine de douăzeci de puduri şi au mai găsit în trei locuri şi inscripţii chineze pe lespezi de piatră.

Şi străinii au povestit Cazacilor noştri că în timpurile vechi un oarecare împărat chinez a venit din China pe mare la Amur şi ca semn şi amintire a lăsat inscripţiile şi clopotul.

Şi pe această cale a mării se poate merge nu numai în China, dar şi în insula cea mare a Japoniei, unde sunt mai mult de o sută de mine de argint.

Căci dela vărsarea Amurului, de pe o stâncă înaltă se zăreşte departe în ocean o insulă mare şi de pe acea insulă au adus Cazacilor... cum sunt locuitorii Japoniei.

Şi numeroşi Portughezi şi Iezuiţi locuesc acolo.

Deasemenea, nu departe de gura Amurului au găsit Cazacii noştri o mare corabie germană sfărâmată, dintre acelea care vin în oraşul Arhanghelsk şi aceasta e semn că nu e departe China şi Japonia.

Portughezii merg neîncetat cu marfă în Japonia.

Iar când Cazacii erau la gura Amu-

[1]) Coruptelă. Ms. grec 154 dela Academia Română, f. 17 v. are aceiaş lectură minus verbul *εἶναι*. Baddeley, o. c., II, 224, are: «they brought our cossacks some hats, not unlike German hats, that are worn by the Japanese».

ἦσαν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ 'Αμούρ οἱ ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ζοῦσι κοντὰ εἰς τὴν θάλασσαν ἐδιηγήθηκαν τῶν Καζάκων ὅτι πῶς ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ 'Αμοὺρ διὰ τοῦ περιγιαλίου τῆς θαλάσσης ἠμποροῦν νὰ πηγαίνουν μὲ ἑπτὰ ἡμέρας εἰς τὴν πετρώδη χώραν τοῦ Κιτάϊ ὅπου γεννᾶται τὸ ἀσίμι. Πλὴν οἱ Καζάκοι διότι ἦσαν ὀλίγοι, δὲν ἐτόλμησαν νὰ παγαίνουν. Οἱ αὐτοὶ ἐδιηγηθήκασι πῶς καὶ τὰ ποτάμια τὰ μεγάλα σμίγουσιν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ τὴν θάλασσαν καὶ διὰ τοῦτο γράφομεν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ποταμοῦ 'Αμουρα.

Ἔξω ἀπὸ αὐταῖς ταῖς στράταις εἰς τὸ Κιτάϊ ἄλλαις τῆς θαλάσσης δὲν εἶναι. Διότι οἱ 'Εγκλέζοι καὶ οἱ Γαλάνοι πολλάκις ἐκοπιασθησαν ὅτι ἀπὸ τὴν χώραν τοῦ 'Αρχάγγελσκι νὰ ἠμποροῦν νὰ ἔρχωνται διὰ τοῦ βορικοῦ ὠκεανοῦ εἰς τὸ Κιτάϊ κάτωθεν τῆς ἄκρας τοῦ "Ομπι καὶ 'Ενησεὲ καὶ ἄλλων ποταμῶν τοῦ Σιμπηρίου διότι ἤθελεν ἦσθαι πολλὰ σιμὰ νὰ περιπατοῦσιν εἰς τὸ Κιτάϊ μὲ τὴν πραγματείαν καὶ εἰς τὴν 'Ινδίαν ἀμὴ οὐ δὲ ποσῶς ἠμπόρεσαν νὰ ἀπεράσουν διότι τὸ καλοκαῖρι εἰς τὴν θάλασσαν πάγη εὑρίσκονται μεγάλα καὶ τὸν χειμῶνα παγώνει βαθύ, ἀκόμη καὶ σκότος εὑρίσκεται εἰς τὴν θάλασσαν ἐκείνην καὶ διὰ τοῦτο περισσὰ καράβια ἐτζακίσθηκαν
p. 30 *καὶ ἄλλα ἐγύρισαν ὀπίσω, μὲ ὅλον τοῦτο καὶ ὡς τὴν σήμερον κοπιάζουσι (ἀμὴ ματαίως) πάλιν νὰ δοκιμάσουσι τὴν στράταν ἐκείνην. 'Εξεχώρισε δὲ ὁ θεὸς τὸ βόρειον μέρος ἀπὸ τὰ ἄλλα μὲ μεγάλας κρυάδαις καὶ μὲ σκότος ὁποῦ εἶναι νὰ θαυμάζεται ὁ ἄνθροπος ἐπειδὴ καὶ νὰ βλέπουν δὲν εἶναι δυνατόν· ἐκεῖ γράφουσιν οἱ σοφοὶ ὅτε εἶναι ἡ ἄβυσσος τῆς θαλάσσης ὑποκάτω εἰς τὸν βόρειον πόλον.*

Ἄλλη στράτα τῆς θαλάσσης εἰς τὸ Κιτάϊ δὲν εἶναι καὶ ὄχι μόνον τῆς θαλάσσης ἀμὴ οὔτε τῆς ξηρᾶς δὲν εὑρίσκεται να πηγαίνη εἰς τὸ Κιτάϊ διότι δύο ποταμοὶ μεγάλοι οἱ ὁποῖοι τρέχουσιν εἰς τὸ Κιτάϊ ἀποκάτω ἀπὸ Πέζιν καὶ ἐκεῖνοι οἱ ποταμοὶ τρέ-

rului, oamenii cari locuesc lângă mare le-au spus că dela gura Amurului, dealungul ţărmului mării, pot să meargă în şapte zile în ţinutul stâncos din China unde se găseşte argintul.

Dar Cazacii, fiind puţini, n'au îndrăznit să meargă.

Acei (locuitori) povesteau şi că fluvii mari se varsă în acel loc în mare şi despre aceasta vom scrie la descrierea fluviului Amur.

In afară de aceste drumuri, altele pe mare spre China nu mai sunt. Căci Englezii şi Olandezii s'au silit adeseaori ca să poată merge din oraşul Arhanghelsk în China prin oceanul nordic pe lângă gura lui Obi, a lui Ienisei şi a celorlalte fluvii a Siberiei, fiindcă voiau adeseaori să meargă în China cu marfa lor, şi în India, dar nicidecum n'au putut să treacă, deoarece în timpul verii se găsesc pe mare gheţari mari, iar în timpul iernii înghiaţă adânc.

Incă şi întunecime e pe acea mare şi deaceia multe corăbii s'au sfărâmat şi altele s'au întors îndărăt.

Totuş şi până azi se străduesc iarăş (dar în zadar) să încerce drumul acela.

Dumnezeu a deosebit ţinutul nordic de celelalte prin frig mare şi întunerec, care este ca să se minuneze omul, fiindcă nu e în stare să vadă.

Acolo învăţaţii scriu că abisul mării se află sub steaua polară.

Alt drum pe mare spre China nu există şi nu numai pe mare, dar nici pe (râurile) uscatului căci cele două fluvii mari cari curg prin China, la sud de Peking, vin de acolo de unde sunt Mongolii şi unde locuesc

χουσιν ἀπ'ἐκεῖ ὅπου εἶναι οἱ Μουνγάλοι καὶ Καλμάκι κατοικοῦσι καὶ μήτε δάση μήτε λόγγοι εὑρίσκωνται καὶ ἔξω ἀπ'αὐτὸ ὅλον τὸ βασίλειον τοῦ Κιτάϊ ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ ποταμοῦ 'Αμούρ εἶναι περιφραγμένον μὲ βουνὰ μεγάλα πετρώδη καὶ τείχη ὡς τὴν ἔρημον τὴν ἀμμώδη. 'Αμὴ οἱ ποταμοὶ ὁποῦ τρέχουσιν ἀπὸ τὴν πέτραν ἐκείνην διὰ τοῦτο ὅτι αἱ ἄκραι ἀπ'ὀπίσω τῆς πέτρας ἴσια εἰς τὸ Κιτάϊ καὶ ἀπ'ἐκεῖ εἰς τὴν θάλασσαν ἀμὴ ἐκεῖνοι ὁποῦ αἱ ἄκραι τους κατ'ἐτοῦτο τὸ μέρος τῆς πέτρας τρέχουσιν ἢ εἰς τὸ 'Αμούρ ἢ εἰς τὸ Ναοὺν ἢ εἰς τὸ Σηνγὰλ ἢ εἰς τὸ Δαλα ἀμὴ κανένας ποταμὸς δὲν τρέχει ἀπάνωθεν τῆς πέτρας εἰς τὸ Κιτάϊ [1].

Calmucii şi nu se găsesc nici păduri, nici codri şi afară de asta, întreagă împărăţia Chinei, dela gura fluviului Amur şi până la pustia de nisip e brăzdată de munţi mari, stâncoşi şi de ziduri.

Iar fluviile care curg din muntele acela unele a căror vărsare e îndărătul muntelui (curg) drept spre China şi de acolo în mare, iar acelea a căror gură e dincoace de munte se varsă sau în Amur sau în Naun sau în Singal sau în (lacul) Dala, dar nici un fluviu nu pătrunde prin munte în China.

Τόσον πηγαινώμενοι ἡμεῖς τανῦν ἀπὸ
p. 31 *τὸ Ναοὺν εἰς τὴν μέσην τῆς στράτας ὁποῦ εἶναι εἰς τὸ Κιτάϊ ἐρχόμενοι εἰς ἕνα ποταμὸν Σαραμουρὴν εἰς τὴν μεσημβρίαν ἀμὴ τὸ βράδυ ἐρχόμενοι εἰς ἄλλον ποταμὸν Λοχάνου, οἱ ὁποῖοι καὶ οἱ δύο σμίγουσι καὶ γίνεται ἕνας μεγάλος ποταμὸς καὶ τρέχει διὰ μέσου τῆς πέτρας καὶ μεγάλου τείχους, καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸν ποταμὸν ἐπάνω εἰς τὸν πάγον ἐπῆγαν οἱ Μπογδόνοι καὶ ἐπῆραν ὄχι πολὺν καιρὸν τὸ Κιτάϊ καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸν ποταμὸν κάθε λογῆς δάση εὑρίσκονται καὶ ὀσπίτια περισσὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἠμποροῦν νὰ φτιασθῶσι καὶ καράβια μὲ τὰ ὁποῖα νὰ ἠμποροῦν νὰ ἀπεράσουν εἰς τὸ Κιτάϊ, εἰς τὰ μέρη Λεαοτουνγ.*

Astfel mergând noi acum dela Naun până la jumătatea drumului care duce spre China am ajuns la un râu Saramuren la amiază iar seara târziu la alt râu Lohan, care şi aceste două se unesc şi formează un râu mare şi curge prin mijlocul munţilor şi a marelui zid.

Şi pe acel râu, pe ghiaţă, au venit Tătarii şi au cuprins nu de mult China; şi pe acel râu se găsesc multe locuinţe şi păduri de tot felul din care pot să construească şi corăbii cu care să poată trece în China în ţinuturile Leao-tung.

Καὶ δι' αὐτὸ ὁ 'Αξανιαμᾶς μᾶς ἐδιηγήθηκε καὶ ἄλλα· ἐκεῖ εἶναι καὶ λιμένες καὶ εἰς αὐτὰ εὑρίσκονται ὄστρακα μέσα εἰς τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται τὰ μαργαριτάρια τὰ καλὰ ὡς καθὼς εὑρήσκαμεν καὶ ἡμεῖς.

Şi despre aceasta Askaniama ne-a mai povestit şi altele: acolo sunt şi lacuri şi în ele se găsesc scoici în care se află mărgăritare frumoase, după cum am găsit şi noi.

Καὶ ἔξω ἀπ'αὐταῖς ἄλλαις στράταις δὲν εἶναι τοῦ ὕδατος, τόσον ἠμπορεῖ κάτωθεν τοῦ Σηνγὰλ τοῦ ποταμοῦ ἀνίσως καὶ κανένας ποταμὸς σμίγεται μὲ τὸν 'Αμούρ, ἀπὸ τὸ Κιτάϊ ἢ ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ 'Αμούρ δεξιὰ σμίγεται κανένας ποταμὸς μὲ τὴν

Şi în afară de acestea, alte drumuri pe apă nu sunt, afară doar dacă nu se varsă cumva vreun râu din China în Amur, mai jos de râul Singal sau dacă se varsă în mare în dreapta Amurului vreun râu din China sau

[1]) Inţelesul acestei fraze nu e tocmai clar; cf Baddeley, o. c., II, p. 225.

θάλασσαν ἀπὸ τὸ Κιτάϊ ἢ κανενας λιμένας μεγάλος ἢ ἀπὸ τὸν Δαλὰ εἰς τὸ Κιτάϊ τρέχει. Τὸ λοιπὸν διὰ τὰς τῆς θαλάσσης ὁδοὺς ἀρκετῶς ἐγράψαμεν τῶρα μὲν διὰ
p. 32 *τὰς τῆς ξηρᾶς ὁδοὺς νὰ γράψωμεν.*

vreun lac mare sau dacă ar curge (vreun râu) din (lacul) Dala în China.

Dar despre drumurile maritime am scris deajuns; să scrim acuma despre cele de uscat.

Κεφάλαιον ε'

Τὶ λογῆς στράταις διὰ ξηρᾶς εἶναι εἰς τὸ Κιτάϊ καὶ ποῦ ἀπερνοῦσι τὰ διάφορα ἔθνη ἀπὸ τὸ Σιμπῆρι καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα βασίλεια καὶ ποία ὁδὸς εἶναι εὐκολοτέρα ἀπὸ ὅλαις καὶ ἄφοβος.

CAPITOLUL 5.

CE FEL DE DRUMURI PE USCAT SUNT SPRE CHINA ŞI PE UNDE TREC DIFERITELE NEAMURI DIN SIBERIA ŞI DIN CELELALTE ŢĂRI ŞI CARE DRUM DIN TOATE E MAI UŞOR ŞI MAI SIGUR

Ἂν καλὰ καὶ πρωτήτερα πολλαὶ ὁδοὶ ἦσαν διὰ τῶν ὁποίων ἐπήγασι διάφορα ἔθνη εἰς τὸ Κιτάϊ, μὲ ὅλον τοῦτο τῶρα καλήτερα παρὰ πρῶτα καὶ περισσότερα ἐφανερώθησαν ἀπὸ τὰ τῆς Ἰνδίας καὶ τῆς Περσίας μέρη ἀπὸ τοὺς Ἰεζουΐτας ἀπὸ δὲ τὸ βόρειον μέρος ἀπὸ τὸ Σιμπῆρι ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας Ῥώσσους.

Deşi erau încă mai dinainte multe drumuri pe care se duceau diferitele neamuri în China, cu toate acestea acuma s'au descoperit drumuri mai bune decât cele dintâi şi mai multe; din părţile Indiei şi Persiei de către Iezuiţi, iar din partea de miază noapte, din Siberia, de către noi Ruşii.

p. 33 *Καὶ ἡ α'-η ὁδὸς εἶναι ἀπὸ τὴν Ἰνδίαν διὰ τῆς ὁποίας οἱ Ἰεζουΐται ἐπήγασιν εἰς τὸ Κιτάϊ διὰ δοκιμὴν τοῦ Κιταΐου ἀπὸ τὸν μεγάλον τῆς Ἰνδίας βασιλέα Μογόλα οἱ ὁποῖοι ἐπήγασι μὲ μεγάλον καραβάνι ἀνθρώπων φ' καὶ ἐπήγασι πλέον παρὰ ἕνα χρόνον. Ἡ ὁποία ὁδὸς εἶναι κατὰ πολλὰ δύσκολη καὶ φόβος ἀπὸ τοὺς λῃστάς, καὶ ἔρημος καὶ βουνὰ ὡς καθὼς αὐτοὶ κατὰ πλάτος ἐγράψασι. Καὶ ἐκείνη εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἡ ἀκρινὴ τῆς ξηρᾶς διότι τὸ Κιτάϊ μετὰ τὴν θάλασσαν διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἰνδίας χωρίζεται.*

Şi primul drum este din India pe care au venit Iezuiţii în China spre a o cercetà pentru marele Mogol, împăratul Indiei.

Ei au mers cu o mare caravană de cinci sute de oameni şi au mers mai mult de un an. Care drum e foarte greu şi nesigur din pricina hoţilor, şi pustiu şi muntos, după cum au scris acei (Iezuiţi) pe larg.

Şi acesta e primul drum şi cel mai lung de pe uscat, deoarece China, pe lângă mare, se desparte şi prin uscat de India.

Β-α ὁδὸς ἐστί, διὰ τῆς ὁποίας περιπατοῦσιν ἀπὸ τὴν Περσίαν διὰ τῆς ὁποίας ἠμπορεῖ νὰ ἀπεράσῃ καὶ ἀπὸ τὸ Ἀστραχάνι διὰ τῆς ὁποίας ἐπήγασι καὶ οἱ Ἰεζουΐται καὶ οἱ Μπουχάροι πάντοτε πηγαίνουσι δὲ ἀπὸ τὴν χώραν Σαμάρχαν καὶ Τουρουφὰν καὶ Καμποὺλ καὶ ἄλλων πόλεων τῶν Μποχάρων καὶ διὰ μέσου τῆς Μπαραντόλα ὅπου ὁ δαλάη λαμὰ εὑρίσκεται. Καὶ ἐκείνη ἡ ὁδὸς κατὰ πολλὰ

Al doilea drum este acela pe care se merge din Persia; pe acesta se poate merge şi dela Astrahan; pe el merg şi Iezuiţii; şi Buharienii întotdeauna merg din oraşul Samarcand şi Turufan şi Cabul şi alte oraşe ale Buharienilor şi prin Barantola unde se află Dalailama.

Şi acest drum e foarte greu din

δύσκολος διὰ τοὺς ἀνύδρους τόπους καὶ
ἄμμους καὶ πολλαῖς ἡμέραις κρατοῦσι μὲ
τοῦ λόγου του τὸ νερὸν καὶ φόβος μεγάλος
εἶναι ἀπὸ τοὺς Καλμάκους οἱ ὁποῖοι κατα-
τζακίζουσι καὶ τὰ μεγάλα καραβάνια ὡς
καθὼς καὶ πέρυσιν ἐγίνηκε. Καὶ ἀπὸ
ἐκείνην τὴν στράταν ἔρχονται εἰς τὴν
ἀκρινὴν χώραν τοῦ Κιτάϊ Σουκτζὶ ὁποῦ
p. 34 *γεννᾶται ἡ ῥίζα τοῦ ῥεβέν, καὶ ἀπ'ἐκείνην*
τὴν στράταν ἐπήγασι καὶ οἱ Τομπόλοι μὲ
τοὺς Μπουχάρους διὰ νὰ εὕρουν τὸ ῥεβέν,
διότι τὸ σπείρουσι καὶ τὸ πουλοῦσι καὶ
ἀπ'ἐκεῖ ὅλον τὸ ῥεβὲν ἔρχεται εἰς τὴν
Εὐρώπην. 'Απὸ δὲ τὴν χώραν Σουκτζὶ
ὡς τὸ βασίλειον Πεζήν, κοντὰ εἰς τὸ με-
γάλον τεῖχος ἡ στρατα εἶναι πλέον παρὰ
ἕνας μῆνας.

Γ-η ὁδὸς εἶναι συνηθισμένη μὲ τὴν
ὁποίαν οἱ Μποχάροι καὶ οἱ Καλμοῦκοι
καὶ οἱ ἐδικοί μας οἱ 'Ρῶσσοι καὶ ὁ Μπαϊ-
κωβ καὶ ἄλλοι περισσαῖς φοραῖς ἐπήγασιν
ἀπὸ τὸ Τομπόλσκι ὡς τὰς ἁλμυρὰς λίμνας
μὲ μικρὰ καράβια διὰ τοῦ 'Ιρτίσι ποταμοῦ
ἀπ'ἐκεῖ δὲ διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τοὺς Καλμάκους
καὶ Μουνγάλους ὡς τὴν ἀκρινὴν χώραν του
Κιτάϊ Κουτάνα ἡ ὁποία εἶναι φτιασμένα
ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος τὸ μεγάλον εἰς τὴν πε-
διάδα διὰ φύλαξιν ἀπὸ τοὺς Καλμίκους
καὶ ἀπ'ἐκεῖ δύο ἑβδομάδες περιπατοῦσιν
ὡς τὸ Πέζιν ἡ ὁποία ὁδὸς καὶ αὐτὴ εἶναι
δύσκολη διὰ τοὺς ἀνύδρους τόπους καὶ
φόβος ἀπὸ τοὺς Καλμάκους διότι συχναῖς
φοραῖς πολεμοῦσι καὶ διὰ τοῦτο καταπα-
τοῦσι τὰ καραβάνια ὡς καθὼς καὶ πέρυσι
πλέον παρὰ χιλίους ἀνθρώπους ἐσκότωσαν
καὶ ἐκαταπάτησαν.

Καὶ διὰ ἐκείνας τὰς δύο ὁδοὺς τὰς
ἄνωθεν γεγραμμένας εἶναι τρόπος νὰ ἐρω-
τήσωμεν καὶ καλήτερον τὸν 'Αγουκάϊ
p. 35 *Τασῃ ἀπὸ ποῦ εἶναι σιμώτερα καὶ χωρὶς*
φόβον διότι καὶ αὐτοὶ εἶναι ἀπ'αὐτοὺς
τοὺς Καλμίκους τοῦ στέπι. Αἱ ὁποῖαι
ὁδοὶ ἀνάμεσόν τους διαφέρουσιν ὅτι
εἰς διαφόρους τόπους ἀπερνοῦσι διὰ

cauza locurilor fără apă şi a nisipurilor; şi multe zile duc cu ei apă şi e teamă mare de Calmuci care nimicesc şi caravane mari, cum s'a întâmplat şi anul trecut.

Şi pe acest drum merg la oraşul de margine din China, Sucţi unde creşte rădăcina de revent; şi pe acest drum merg şi cei din Tobolsk şi Buharienii ca să găsească reventul, căci îl seamănă şi îl vând şi de aici vine tot reventul în Europa.

Dela oraşul Sucţi şi până la împărătescul Peking, lângă marele zid, e drum de mai bine de o lună.

Al treilea drum e cel obişnuit pe care merg Buharienii şi Calmucii şi noi Ruşii şi Baicov şi alţii deseori, dela Tobolsk la lacurile sărate, pe râul Irtiş, cu corăbii mici.

Iar de acolo, pe uscat, dela Calmuci şi Mongoli până la oraşul de margine din China, Cutana, care e clădit în afara marelui zid, în câmpie, spre pază împotriva Calmucilor.

Şi de acolo merg două săptămâni până la Peking.

Şi acest drum este greu din cauza locurilor fără apă şi a fricii de Calmuci căci adeseaori ei au răsboiu şi din cauza aceasta pradă caravanele, după cum şi anul trecut au omorît mai mult de o mie de oameni şi i-au prădat.

Şi despre aceste două drumuri scrise mai sus, e mai bine să întrebăm pe Agucai Tasi, care din ele e cel mai scurt şi fără primejdie deoarece şi aceia sunt dintre Calmucii stepei.

Aceste drumuri diferă între ele deoarece străbat marele zid în locuri deosebite, prin porţi diferite. Iar prin

τοῦ τείχους τοῦ μεγάλου ἀπὸ διάφοραις πόρταις ἀπὸ δὲ ἄλλους τόπους δὲν ἠμπορεῖ νὰ περάσῃ ἔξω ὅπου νὰ εἶναι πόρταις κοντὰ εἰς τὸ τεῖχος. Ἀνάμεσα δὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ κάστρη εἶναι καὶ ἄλλαις μικραῖς στράταις μὲ ταῖς ὁποίαις παγαίνουσιν εἰς τὸ Κιτάϊ οἱ ὑποκείμενοί τους καὶ οἱ Μουνγάλοι καὶ οἱ Καλμάκοι διότι πολλαῖς πόρταις εὑρίσκονται εἰς τὸ τεῖχος τόσον αἱ στράταις ἐκείναις αἱ μεγάλαις διὰ τῶν ὁποίων ἐσυνήθισαν τὰ μεγάλα καραβάνια νὰ περιπατοῦσι.

Δ-η ὁδὸς εἶναι καινούρια τὴν ὁποίαν ὄχι πολὺν καιρὸν εὐρῆκαν τῶρα οἱ Σελενγίοι ἀπὸ τὸ στέπι διὰ τῆς τῶν Μουνγάλων γῆς ὅπου Ὀτζηρόϊ Σαὴν Χὰν καὶ Κουτουχτα λαμὰ τὴν ἐξουσιάζουν. Μὲ τὴν ὁποίαν παγαίνουσιν ὀκτὼ ἑβδομάδες ὡς καθὼς καὶ πέρυσιν ἐπῆγαν οἱ πραγματευταὶ καὶ οἱ τοῦ σεφερίου ἄνθρωποι. Τόσον εἶναι κάποια μικρὰ ἀνάγκη ὅτι εἰς ὀλίγους τόπους τὸ νερὸν κουβαλοῦσι μὲ τοῦ λόγου τους καὶ ξύλα δὲν ἔχουσι. Καὶ τὸ περισσότερον ἀπὸ ὅλα φόβος ἀπὸ τὴν κλεψίαν διότι οἱ Μουνγάλοι τὴν νύκτα κλέπτουσι τὰ ἄλογα καὶ τὰ καμίλια καὶ πρέπει νὰ τὰ φυλάξουν δυνατά.

p. 36 *Ἄλλος δὲ φοβος ἀπὸ τοὺς λῃστὰς δὲν εἶναι τόσον χρεία εἶναι νὰ πάρῃς ὁρισμὸν ἀπὸ τὸν χάνην, Κουτοῦχτι καὶ αὐτοὶ δίδουσιν ἀνθρώπους καὶ ὡς τὸ Κιτάϊ. Καὶ ἐκεῖ εἰς τὴν ἄκραν τοῦ τείχους ἐκείναις ἡ στράταις τοῦ Τομπόλσκι καὶ Σελεγγκίσκι σμίγουσιν ἀντάμα καὶ ὡς τὸ βασίλειον διὰ μιᾶς στρᾶτας περιπατοῦσι.*

Ε-η ὁδὸς εἶναι εἰς τὸ Κιτάϊ διὰ τοῦ Νερτζὶν εἰς τὸν Δαοὺρ εἰς τὸν Ναοὺν ποταμὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὸ βασίλειον διὰ τοῦ ὁποίου καὶ ἡμεῖς ἐπήγαμεν. Ἡ ὁποία ὁδὸς εἶναι σιμωτέρα παρὰ ὅλαις ταῖς ἄνωθεν γεγραμμέναις ἀπὸ τὸ τῆς Ῥωσσίας βασίλειον καὶ ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ διότι ἀπὸ τὸ Νερτζήνσκι καὶ ὡς τὸν ποταμὸν Ναοὺν ὁποῦ ζοῦσιν οἱ Κιταϊλεῖς καὶ οἱ Δαοῦροι ἠμπορεῖ νὰ πηγαίνῃ μὲ τρεῖς ἑβδομάδες

alte locuri nu se poate trece decât acolo unde sunt porţi în zid.

Intre acele cetăţi, sunt şi alte drumuri mici pe care merg în China supuşii Chinezilor şi Mongolii şi Calmucii, căci multe porţi se găsesc în zid; totuşi caravanele cele mari s'au obişnuit să meargă pe drumurile cele mari.

Al patrulea drum este nou; l-au găsit nu de mult Selengienii din stepă, prin ţara Mongolilor unde domnesc Oţiroi Sain Han şi Cutuhta-lama.

Pe acest drum merg opt săptămâni, cum au mers şi anul trecut negustorii şi soldaţii. Totuşi e o mică dificultate deoarece în câteva locuri duc apa cu ei şi nu au lemne.

Şi ce se întâmplă mai des e frică de hoţi deoarece Mongolii, în timpul nopţii, fură caii şi cămilele şi trebuie să fie păzite straşnic.

Altă frică de hoţi nu e, totuş e necesar să se ia poruncă dela Han (şi) Kutuhti şi aceştia dau oameni până în China.

Şi acolo, la capătul zidului, drumurile acelea dela Tobolsk şi Selenginsk se unesc şi formează un singur drum până la capitală.

Al cincilea drum spre China e prin Nerţin, la Daur, la râul Naun şi de acolo la capitală, pe care drum am mers şi noi.

Acest drum e cel mai scurt dintre toate cele scrise mai sus dela împărăţia Rusiei sau dela marginile ei, căci dela Nercinsk şi până la râul Naun unde trăesc Chinezii şi Dahurii se poate merge în trei săptă-

καὶ ἐκεῖ οἱ βοεβόδοι δίδουσι ποδβόδαις καὶ κόρμο καὶ ὡς τὸ βασίλειον. Καὶ ὅσον εἶναι ἀπὸ τὸ Νερτζῆνσκι ὡς τὸ Ναοὺν, τόσον ἀπὸ τὸν Ναοὺν καὶ ὡς τὸ βασίλειον, καὶ ἠμπορεῖ νὰ πηγαίνῃ χωρὶς κανένα φόβον ἀπὸ τοὺς ἀλλοφύλους, διότι καὶ ὡς τὸν ποταμὸν Ἠργοῦνι κατοικοῦσιν εἰς τὰ βασίλεια ἀλλόφυλοι, ἀπὸ δὲ τὸν Ἠργοῦνι εὑρίσκονται ὀλίγοι ταπεινοὶ Μουνγάλοι οἱ ὁποῖοι φοβοῦνται τοὺς Ῥώσσους. Ἡ ὁποία ὁδὸς καὶ μὲ τοῦτο εἶναι καλητέρα ὅτι ἀπὸ τὸ Νερτζῆνσκι καὶ ὡς τὸ βασίλειον παντοῦ εὑρίσκεται νερὸν καὶ ποταμοὶ καὶ δάση.

p. 37 *Ἔχουσι δὲ καὶ διάφορον εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ Κιτάϊ οἱ Ῥῶσσοι καὶ τῶρα εἶναι ἡ στράτα διὰ τῆς θαλάσσης Μπαηκάλσκο εἰς τὸ Σελένγκου καὶ εὐκολώτερα ὄχι ὡς καθὼς πρῶτα διὰ τοῦ Μπαρμπούζην διότι τῶρα ἀπὸ τὸ Σελένγι καὶ ὡς τὸ Δαούρ, εὑρήκαμεν ἡμεῖς καινούριαν ἴσιαν ὁδὸν μὲ τὸν ποταμὸν τὸν Ὀυδ. Καὶ τῶρα μὲ ἐκείνην τὴν ὁδὸν παγαίνουσιν ὅλοι οἱ τοῦ σεφερίου ἄνθρωποι καὶ πραγματευταὶ ἀπὸ τὸ Σιμπῆρι εἰς τὸ Δαούρ, διότι διὰ μέσου τοῦ Μπαρμπούζην καὶ ἡ θάλασσα Μπαϊκὰλ κακὴ καὶ βουνὰ ὑψηλά.*

Ἡ ϛ-η ὁδὸς καὶ ἐσχάτη πάντων τῶν τῆς ξηρᾶς ὁδῶν καὶ ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας βασίλειον ὑστέρα καὶ σιμωτέρα καὶ ἄφοβος ἀπὸ ὅλαις ταῖς ἄλλαις εἶναι ἀπὸ τὴν Ἀλμπαζίαν καὶ τὸν Ἀμοὺρ ποταμὸν ὡς τὸν Ναοὺν ποταμὸν καὶ ὡς τὰ κονεύματα δέκα ἡμέραις περιπατοῦσι καὶ αὐτοῦ ἀνάμεσον τοῦ Σημπηρίου καὶ τοῦ Κιτάϊ οὐδὲ τινὲς ἄλλος περιπατεῖ ἔξω ἀπὸ τοὺς Ῥώσσους καὶ τοὺς Κιταϊλεῖς καὶ ἀνάμεσόν τους πραγματεύονται καὶ τὸν χειμῶνα τὰ σαμούρια πιάνουσιν εἰς τὸν Ἀμοὺρ τὸν ποταμὸν μαζὶ καὶ κλεψίαν καὶ κανένα φόβον δὲ ἔχουσιν.

Ἀπὸ δὲ τὸ Νερτζῆνσκι ὡς τὸ Ἀλμπάζιν ταξιδεύουν μὲ τὸν ποταμὸν τοῦ Ἀμοὺρ πέντε ἡμερόνυκτα, διὰ δὲ τῆς ξηρᾶς δύο ἑβδομάδες, ἀπὸ δὲ τὸν Ἀλμπάζην τα-

mâni şi acolo guvernatorii dau podvoade şi hrană până în capitală.

Şi cât e dela Nercinsk până la Naun, tot atât e şi dela Naun până în capitală, şi se poate merge fără frică din partea locuitorilor, căci până la râul Irgun locuesc în împărăţie băştinaşi, iar dela Irgun se găsesc câţiva Mongoli supuşi care se tem de Ruşi.

Care drum e şi întru aceasta mai bun întrucât dela Nercinsk şi până în capitală, peste tot se găseşte apă, şi râuri şi păduri.

De pe urma negoţului cu China, Ruşii au câştig.

Şi acum este un drum prin marea Baical la Selengi şi mai uşor decât cel dintâi, prin Barbuzin, căci acuma dela Selengi şi până la Daur am găsit noi un drum nou, drept, pe râul Ud.

Şi acuma, pe acel drum merg toţi soldaţii şi negustorii din Siberia la Daur, deoarece prin Barbuzin şi marea Baical e primejdioasă şi munţii sunt înalţi.

Al şaselea şi cel din urmă dintre toate drumurile de uscat iar dela împărăţia rusească cel mai scurt şi mai sigur şi fără teamă dintre toate este dela Albazian şi fluviul Amur; până la râul Naun şi la locuinţe merg zece zile.

Şi pe acest drum dintre Siberia şi China nimeni altul nu merge afară de Ruşi şi Chinezi.

Şi fac negoţ între ei şi iarna prind împreună samuri în fluviul Amur şi nu au nici furturi nici vreo altă teamă.

Dela Nercinsk până la Albazin călătoresc pe fluviul Amur cinci zile şi cinci nopţi iar pe uscat, două săptămâni; iar dela Albazin călătoresc o

p. 38 ξιδεύουν μίαν ἑβδομάδα κάτωθεν τοῦ Ἀμοὺρ ὡς τὸν ποταμὸν τὸν Ζίη καὶ ἐκεῖ οἱ τοῦ Ἀλμπαζῆν καζάκοι ἤθελαν νὰ κάμουσι τώρα ἐδικόν τους σύνορον σημάδι· ἀπὸ δὲ τὸν Ζία ποταμὸν ὡς τὸν Σηνγὰλ ταξιδεύουν μίαν ἑβδομάδα. Καὶ ἐκεῖ εἰς τὰ ποτάμια ἐκεῖνα γέννωνται τὰ σταφύλια καὶ τὸ ψωμὶ καὶ κάθε πωρικόν.

Οἱ ἴδιοι δὲ ποτάμοι εἶναι τὸ Ναοὺν καὶ τὸ Σηνγάλ, κοντὰ εἰς τὸ ὁποῖον περισσοὶ ὑποκείμενοι τοῦ Κιτάϊ κατοικοῦσι. Τὸ δε Σηνγὰλ κιταϊλίτικα λέγεται Σούνγοα εἰς δὲ τὴν ἄκραν τοῦ Σηνγὰλ ἠμποροῦν νὰ κάμουσι καὶ σύνορα καὶ τότε οἱ Κιταϊλεῖς δὲν ἠμποροῦσι νὰ περιπατοῦσι μὲ τὰ καράβια ἐπάνω εἰς τὸν Ἀμοὺρ καὶ θέλουν εὑρεθῇ καὶ ποταμοὶ ὁποῦ τρέχουσιν ἀπὸ τὸ Κιτάϊ εἰς τὸν Σηνγάλ. Ὁ δὲ Ἀξανιαμᾶς ἄρχωντας τοῦ Κιτάϊ ἐδιηγήθηκεν ὅτι πῶς ἀπὸ τὴν Ναοῦνσκι πόρταν διὰ τῆς ὁποίας ἡμεῖς ἀπεράσαμεν τὸ μεγάλον τεῖχος (τὸ ὁποῖον Σηφήνκου ὀνομάζεται) καὶ ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ μεγάλου τείχους ὁποῦ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν θάλασσαν ὀκτὼ πόρταις εἶναι εἰς τὸ μεγάλον τεῖχος δια τῶν ὁποίων περνοῦσιν οἱ διάφοροι ὑποκείμενοι τοῦ Κιτάϊ εἰς τὸ Κιτάϊ νὰ πραγματεύωνται οἱ δὲ ἄλλοι κανεὶς ἀπ' ἐκεῖ δὲν ἀπερνοῦσιν· ἀμὴ καὶ εἰς τὸν Ναοὺν ἠμποροῦν οἱ Κιταϊλεῖς νὰ πραγματεύωνται διότι οἱ Ναοῦνοι ἔρχονται εἰς τὸ βασίλειον συχνάκις καὶ πουλοῦσι φτινώτερα παρὰ τοὺς Μουνγάλους.

p. 39 Ζ-η ὁδὸς τώρα ἐφάνη καινούρια διὰ τοῦ Μουνγὰλ Τζιντζινχάνα καὶ μακρύτερα παρὰ τὸν λιμένα τὸν μεγάλον διὰ τὴν ὁποίαν ὁδὸν καὶ ὁ Ἀξανιαμᾶς μᾶς εἶπεν ὅτι σιμοτέρα ἄλλη δὲν εἶναι. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τὸ Νερτζῆνσκι εἰς τὸν Δαλὰ περιπατοῦσι μίαν ἑβδομάδα καὶ ἐκεῖ σιμὰ εἰς τὸν Δαλὰ κατοικοῦσιν οἱ ὑποκείμενοι τοῦ Κιτάϊ οἱ ὁποῖοι τὴν γῆν σπείρουσι καὶ περιπατοῦσι ὡς τὸ βασίλειον μὲ ἁμάξια καὶ μὲ τὰ βόδια τρεῖς ἑβδομάδες. Εἰς δὲ τὸν λιμένα Δαλὰ εἶναι δάσος καὶ ἀπὸ τὸν

săptămână în jos pe Amur până la râul Zii și acolo Cazacii din Albazin au vrut să facă acum un semn al lor de frontieră.

Iar dela râul Zia până la Singal călătoresc o săptămână. Și acolo la râurile acelea cresc struguri și grâu și felurite fructe.

Acele râuri sunt Naun și Singal, lângă care locuesc mulți supuși de ai Chinei.

Singal e numit pe chinezește Sungoa iar la vărsarea lui se pot face și frontiere și atunci Chinezii nu vor mai puteà să treacă cu corăbiile în sus pe Amur și vor trebuì să se găsească și râuri cari să curgă din China spre Singal.

Iar Axaniama boierul chinez ne-a povestit că dela poarta din Naun pe unde am trecut noi marele zid (care se numește Sifincu) și până la capătul marelui zid care începe dela mare, sunt opt porți în marele zid prin care trec în China diferiții supuși ai ei ca să facă negoț, iar din ceilalți nimeni nu trece pe aici.

Iar la Naun pot Chinezii să facă negoț căci cei din Naun merg adesea la capitală și vând mai ieftin ca Mongolii.

Al șaptelea drum acuma s'a găsit nou, prin (țara lui) Mongol Cencen Han și mai departe pe lângă marele lac, despre care drum și Axaniama ne-a spus că altul mai scurt nu este.

Pe acest drum merg o săptămână dela Nercinsk la Dala și acolo lângă Dala locuesc supuși de ai Chinei care cultivă pământul și merg la capitală cu care cu boi trei săptămâni.

Iar la lacul Dala este o pădure și din Dala pornește și marele râu

Δαλὰ τρέχει καὶ ὁ Ἀργοῦν μέγας ποταμὸς εἰς τὸν Ἀμοὺρ εἰς τὸν ὁποῖον ἐπάνω ἠμποροῦν νὰ περιπατοῦσι καὶ μὲ τὰ καράβια. Καὶ ἐκεῖ σιμώτερα τὸν Ἀργοῦνι εὑρῆκαν τῶρα τὸ μέταλλον τοῦ μολυβδίου ὁποῦ ἠμποροῦν νὰ εὕρουν καὶ στάγγον καὶ ἀσίμι διότι καὶ οἱ λάκκοι ὠρυγμένοι παλαιόθεν φαίνονται καὶ οἱ πάροικοι λέγουσιν ὅτι γεννᾶται καὶ τῶρα εἰς τὴν Σελενγίαν [1]) *διότι ἔστειλαν διὰ πραγματείαν καὶ διὰ δοκιμὴν ἢ εἴδησιν ἐκείνης τῆς στράτας ἀνθρώπους εἰς τὸν Σεμπδὲν Κονταΐσε ὁ ὁποῖος εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Τζετζὲν Χὰν καὶ αὐτὸς ὤμοσεν ὅτι ἠμπορεῖ νὰ προβοδίσῃ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς βασιλικοὺς ὡς τὸ Κιτάϊ μὲ ἀνθρώπους ἐδικούς τους χωρὶς κανένα φόβον καὶ παγαίνουσι μὲ τέσσαρες ἑβδομάδες ἀμὴ μὲ τὰ ἄλογα τρεῖς ἑβδομάδες. Ἀνίσως καὶ ἀφήσουν*
p. 40 *μέσα εἰς τὸ βασίλειον μὲ ὅλον τοῦτο ἠμποροῦν νὰ πραγματεύωνται εἰς τὴν ἄκραν τοῦ τείχους. Καὶ διὰ τοῦτο τῶρα ἔστειλαν γενιτζαρέους τοῦ Σελένγι μὲ ὀλίγον βασιλικὸν χαζνὰν εἰς τὸν αὐτὸν Κονταισὲ ὅτι καὶ διὰ τὴν στράταν νὰ κοιτάξουν μία εἶναι ἢ ὄχι μὲ ἐκείνην διὰ τὴν ὁποίαν μᾶς εἶπεν ὁ Ἀξανιαμᾶς ὅτι ἀπὸ τὴν πόρταν Ναοῦνσκῖ καὶ ἀπὸ τὴν στράταν ὡς τὴν πόρταν τοῦ Δαλᾶ. Καὶ ὡς τὴν στράταν περιπατοῦσι μίαν ἑβδομάδα ἀπὸ δὲ τὸν Δαλᾶ ὡς τὴν τοῦ Σελένγι στράταν μίαν ἑβδομάδα ἀπὸ δὲ τὴν τοῦ Σελένγκι ὡς τὴν στράταν τοῦ Τομπόλσκι δέκα ἡμέραις καὶ ἐκείναις ἡ στράταις καὶ ἡ πόρταις εἶναι φθιασμέναις μὲ τέτοιον τρόπον ὅτι μὲ ἴσιον διάστημα ἔρχονται ὅλοι εἰς τὸ μεγάλον τὸ βορικὸν τοῦ Κιτάϊ κάστρον Πέζην τὸ ὁποῖον κάστρον εἶναι φτιασμένον διὰ φύλαξιν τῶν Μπογδόνων καὶ Καλμάκων καὶ Μουνγάλων μὲ ἴσιον διάστημα ἀπὸ τὸ μεγάλον τεῖχος βέρστια ρλ' δηλαδή.*

Argun spre Amur, pe care pot merge în sus şi corăbii.

Şi acolo foarte aproape de Argun au găsit acuma plumb, unde poate să se găsească şi staniu şi argint căci se văd şi minele săpate din vechime iar vecinii spun că se găseşte şi acuma la Selengi... fiindcă s'au trimes oameni pentru negoţ şi pentru încercarea sau explorarea drumului aceluia, la Sebden Contaise care este fratele lui Cecen Han şi acela jură că poate să escorteze pe oamenii împărăteşti până în China cu oamenii de ai lui, fără vreo teamă; şi merg patru săptămâni, iar călare, trei.

Dacă din întâmplare părăseşti capitala, poţi să faci negoţ la capătul zidului.

Şi deaceia s'au trimes acuma soldaţi din Selengi cu puţină visterie împărătească la acel Contaise ca să vadă dacă drumul acela e tot una sau nu cu cel despre care ne-a spus Axaniama că (merge) dela poarta Naun şi dela drum până la poarta din Dala.

Şi până la drum au mers o săptămână iar dela Dala până la drumul spre Selengi o săptămână, iar dela drumul spre Selengi până la drumul spre Tobolsk zece zile şi acele drumuri şi porţi sunt făcute în aşà fel că merg toate la aceeaş distanţă spre marea cetate de nord a Chinei, Peking, care cetate este clădită spre pază împotriva Tătarilor şi a Calmucilor şi a Mongolilor, la aceeaş distanţă de marele zid, adică 130 de verste.

---

[1]) Coruptelă. Ms. grec 154 f. 23 v. la fel, numai că în loc de *πάροικοι* are *ξένοι*. Baddeley, o. c. II, p. 228:... and the natives say that the ores are there even now. *When we were in Selenghinsk fort,* we sent people for purposes of trade...

Ἔξω ἀπ' αὐτὰς ἄλλαις στράταις δὲν εἶναι οὔτε ἀπὸ τὴν Ῥωσσίαν οὔτε ἀπὸ τὸ Σιμπῆρι οὔτε ἀπὸ ἄλλα βασίλεια διότι τὸ βασίλειον τοῦ Κιτάϊ εὑρίσκεται εἰς τὴν ἄκραν καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνατολῆς καὶ πηγαίνει εἰς τὴν μεσημβρίαν καὶ κανένα βασίλειον δὲν σιμώνεται. Ἔτζι κοντὰ σὰν τὸ Σημπῆρι μάλιστα εἰς τὸ μεγαλώτατόν τους κάστρον διότι ἀπὸ τὸ Ἀλμπαζὴν καὶ ὡς τὸ μεγάλον κάστρον ἠμπορεῖ νὰ παγαίνῃ μὲ τὰ ἄλογα τρεῖς ἑβδομάδες. Τόσον τὰ ποτάμια ἂν εἶναι τέτοια ὁποῦ νὰ πέφτουσιν εἰς τὸν Ἀμοὺρ ἠμπορεῖ καὶ ὀγληγορώτερα νὰ πηγαίνῃ καὶ ἐκεῖνο τὸ ἔργον καὶ τὸν καιρὸν ὁ θεὸς τὰ φανερώνει.

In afară de acestea, alte drumuri nu sunt, nici din Rusia, nici din Siberia, nici din vreo altă împărăţie deoarece împărăţia Chinei se găseşte la marginea şi la începutul răsăritului şi merge spre miazăzi şi nici o împărăţie nu o învecineşte aşà de mult ca Siberia, mai cu seamă în ce priveşte cetatea cea mai mare a lor, deoarece dela Albazin şi până la cetatea cea mare se poate merge călare în trei săptămâni. Totuş dacă sunt râuri care să se verse în Amur, s'ar puteà merge şi în mai puţin timp; dar acest lucru precum şi timpul, Dumnezeu le va arătà.

II

p. 344 Περιγραφὴ τοῦ μεγάλου ποταμίου Ἀμούρ.

Ὁ μέγιστος καὶ περιβόητος ποταμὸς Ἀμοὺρ ἂν καλὰ καὶ νὰ μὴν ἔχῃ ἀκοὴν ἀπὸ τοὺς ἱστοριογράφους, τόσον ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς νέους καὶ ἂν καλὰ νὰ μὴ τὸν περιγράφουν εἰς τίποτες, μὲ ὅλον τοῦτο ὑπερβαίνει αὐτὸ τὸ Ἀμοὺρ ποτάμι μὲ τὸ μεγαλεῖον ὄχι μόνον ὅλα τὰ ποτάμια τῆς Σημπηρίας, ἀμὴ πιστεύω καὶ τὰ ἄλλα ὑπερβαίνει ὅσα εἶναι εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐξόχως εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους ὁποῦ συμβαίνει μέσα του τὸ μεγάλον ποτάμι Σηγγάλη. Ἀμὴ αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ κορυφαὶ τοῦ Ἀμοὺρ ποταμοῦ εἶναι διάφοραι καὶ μάκραι· ἄλλαις εἶναι γνωσταῖς καὶ ἄλλαις εἶναι ἄγνωσταις καὶ αἱ γνωσταὶ εἶναι αὐταί· ἕνα ποτάμι ὀνομαζόμενον Ὀνὸν καὶ ἄλλο Ἥνγοδα. Καὶ αὐτὰ τὰ δύο πρῶτα ὁποῦ εἶναι γνωριζόμενα καὶ μακρυνὰ καὶ εἶναι καὶ κορυφαὶ τοῦ ποταμίου Ἀμοὺρ διότι εἶναι βουνὸν ἀπὸ δὲ τὸ φρούριον τὸ Σελεγῖνσκι καὶ ἀπὸ τὸ ποτάμι τὸ Σελένγ νὰ ὑπάγῃ κανεὶς ἕως εἰς ἐκεῖνο τὸ βουνὸν δύο ἑβδομάδες καὶ περισσότερον διὰ ξηρᾶς καὶ ἀπ' ἐκεῖνο τὸ βουνὸν τρέχει μέσα εἰς τὸ ποτάμι τὸ

DESCRIEREA MARELUI FLUVIU AMUR.

Prea marele şi renumitul fluviu Amur, deşì nu e pomenit de istoriografi, atât de cei vechi cât şi de cei noi şi deşì nu-l descriu de loc, totuş acest fluviu Amur întrece în mărime nu numai toate fluviile Siberiei, dar cred şi pe celelalte câte sunt în lume, mai ales în acele locuri unde se varsă în el marele râu Singal.

Iar izvoarele şi începuturile fluviului Amur sunt deosebite şi întinse. Unele sunt cunoscute iar altele necunoscute şi cele cunoscute sunt acestea: un râu numit Onon şi altul Ingoda.

Şi aceste două dintâi care sunt cunoscute şi îndepărtate, sunt şi începuturile fluviului Amur, căci este un munte la distanţă de două săptămâni şi mai bine de mers pe uscat, dela fortul Seleginsk şi dela râul Seleng, şi din acel munte se varsă în râul Seleng, un râu Cicoi; şi alte

*Σελένγ ἕνα ποτάμι Τζηκόη καὶ ἄλλα πολλὰ
ποτάμια ὁμοίως καὶ ἀπ'ἐκεῖνο τὸ ἴδιον
βουνὸν μὲ διαφόρους ἀρχὰς καὶ πηγὰς
τρέχουσι. Καὶ ἐκεῖνα τὰ δύο ποτάμια τὸ*
p. 345 *'Ονὸν καὶ "Ηνγοδα, τὸ 'Ονὸν μὲν εἰς τὸ
δεξιὸν μέρος περιτριγυρίζει πολλοὺς τό-
πους καὶ ἐρήμους πεδιάδας καὶ περὶ τὸν
ποταμὸν ἐκεῖνον πολλοὶ κατοικοῦσι Μουν-
γάσκιοι Ταημίη βασιλέως, ὁ δὲ 'Ονὸς πο-
ταμὸς εἶναι μέγαλος καὶ πλόϊμος. 'Ο δὲ
'Ηνγοδα ποταμὸς ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸ
ἴδιον βουνὸν εἰς τὸ ζερβὶ μέρος καὶ περι-
κυκλώνει πολλοὺς τόπους ἐρήμους καὶ
περὶ αὐτὸν κατοικοῦσι πολλὰ ἔθνη τῶν
Μουνγάλων καὶ διὰ μέσου ἐκείνου τοῦ
ποταμίου "Ηνγοδα ἦλθε μὲ καράβια πο-
τάμια ὁ 'Αθανάσιος Πασκὼβ καὶ ἔκτισε
τὸ φρούριον τὸ ὀνομαζόμενον Νερτζῆνσκι
ἀμὴ ἐπέρασαν αὐτὸς διὰ μέσου τοῦ
Μπαηκάλ, ἔπειτα διὰ μέσου τοῦ Σελένγ
ποταμίου καὶ ἀφίνωντας τὸ Σελένγ πο-
τάμι ἐπῆγεν ἄνω ποταμοῦ διὰ ποταμίου
τοῦ Χηλκοδ*[1] *ἕως τὸ 'Ηργένσκι φρούριον
ἕως 14 ἑβδομάδες, καὶ εἰς τὸ 'Ηργένσκι
φρούριον ἀφῆκε τὰ καράβια καὶ ἐπῆγε
διὰ λιμνῶν καὶ λόγγων ἕως τὸ "Ηνγοδα
ποτάμι μίαν ἡμέραν καὶ εἰς τὸ "Ηνγοδα
ποτάμι πάλιν ἐφτίασεν ἄλλα καινούρια
καράβια καὶ καΐκια καὶ ἔπλευσε μὲ τὰ
καράβια διὰ τοῦ "Ηνγοδα ποταμοῦ ἔπειτα
καὶ διὰ τοῦ Σήλκα ποταμοῦ ἕως τὸ στό-
μιον τοῦ Νέρτζι ποταμοῦ διὰ τρία νυχθή-
μερα καὶ ἐκεῖ ἔκτισε φρούριον ἀνάμεσα
τοῦ Νέρτζι καὶ Μήλκη ποτάμου διότι
ἐπάνω τοῦ 'Ονὸν καὶ τοῦ "Ηνγοδα πο-
ταμοῦ εὑρίσκεται κάθε λογῆς δάσος καὶ
δένδρα ὁ δὲ ποταμὸς 'Ονὸν καὶ "Ηνγοδα
μετὰ τὸν περιτριγυρισμὸν τῶν πολλῶν*
p. 346 *κάμπων καὶ ἐρημιῶν πάλιν ἐμπαίνει
μεταξὺ ὀρέων κρημνωδῶν καὶ βαθέων
ὑλῶν ἀπὸ τὸ Νερτζῆνσκι φρούριον ὡς
μίαν ἥμισυ ἡμέραν δρόμου καὶ ἐκεῖ τὸ
ποτάμι 'Ονὸν χύνεται μέσα εἰς τὸν "Ην-*

multe râuri curg deasemenea din acel munte cu diferite obârşii şi izvoare.

Şi acele două râuri Onon şi Ingoda, Onon pe partea dreaptă ocoleşte prin multe locuri şi câmpii pustii şi pe lângă acest râu locuesc mulţi Mongoli de ai împăratului Taimi, şi râul Onon e mare şi navigabil. Iar râul Ingoda porneşte din acelaş munte, pe partea stângă şi înconjură multe locuri pustii şi lângă el locuesc multe neamuri de ale Mongolilor şi pe acest râu a mers cu corăbiile Atanasie Pascov şi a clădit fortul numit Nercinsk.

Şi a trecut el prin mijlocul (lacului) Baical, apoi pe râul Seleng şi lăsând râul Seleng, a mers în susul lui, pe râul Hilkod până la fortul Irghensk ca patrusprezece săptămâni.

Şi la fortul Irghensk a lăsat corăbiile şi a mers prin lacuri şi păduri până la râul Ingoda, cale de o zi şi la râul Ingoda iarăş a construit alte corăbii noi şi caice şi a plutit apoi cu corăbiile pe râul Ingoda şi apoi pe râul Silca până la gura râului Nerţi, timp de trei zile şi trei nopţi şi acolo a clădit fortul între râurile Nerţi şi Milchi căci în susul râurilor Onon şi Ingoda se găsesc orice fel de păduri şi copaci.

Iar râurile Onon şi Ingoda după ocolirea a multor câmpii şi pustii, curg iarăş între munţi povârniţi şi păduri dese dela fortul Nercinsk, drum de o zi şi jumătate şi acolo râul Onon se varsă în Ingoda şi din acel loc cele două râuri pierd numele

[1]) N'are accent în ms.

γοδα καὶ ἀπ' ἐκεῖνον τὸν τόπον ἐκεῖνα τὰ δύο ποτάμια χάνουν τὰ ὀνόματά τους καὶ ὀνομάζονται μὲ ἕνα ὄνομα ποταμὸς Μήχκα· καὶ αὕτη ἡ συνήθεια εἰς πολλὰ ποτάμια εὑρίσκεται ὅτι νὰ ἀλλάξουν τὰ ὀνόματά τους ὅταν μὲ ἄλλα ποτάμια μαζὶ ἀνακατωθῶσι. Δεύτεραι δὲ πηγαὶ διὰ τοῦ 'Αμοὺρ ποταμοῦ εὑρίσκεται ἀκόμι ἕνας ποταμὸς 'Αργούνια ὁ ὁποῖος τρέχει ἀπὸ μεγάλην τινὰ λίμνην Δαλαὴ καὶ μετέπειτα τρέχει ἀνάμεσα εἰς βουνὰ ἔρημα καὶ πετρωτὰ καὶ πέφτει μέσα εἰς τὸν Σῆλκα ποταμὸν ἀπὸ τὸν Νερτζῆνσκι φρούριον κάτω πλέωντας τέσσαρα ἡμερόνυκτα. 'Αμὴ ἐκεῖ ὁποῦ σμίγονται οἱ ποταμοὶ ὁ Σῆλκας καὶ ὁ 'Αργούνιας τότες ἐκεῖνοι οἱ ποταμοὶ πάλιν χάνουν τὰ ὀνόματά τους καὶ ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα 'Αμοὺρ καὶ χωρίζοντας ἀπ' ἐκεῖον τὸν τόπον καὶ ἕως τὴν ἰδίαν θάλασσαν πάντοτε μὲ ἕνα ὄνομα ἤγουν ὀνομάζεται 'Αμούρ. Καὶ ἀπὸ τὴν ἐκβολὴν τοῦ 'Αργούνη ποταμοῦ διὰ τοῦ 'Αμοὺρ κάτω ἕως τὸ φρούριον 'Αλμπατζήνσκι νὰ πλεύσῃ τινὰς μίαν ἡμέραν ἀμὰ διὰ μέσον τοῦ 'Αμοὺρ κάτω πλέωντας εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ 'Αλμπατζήνσκη φρουρίου, πρῶτος ποταμὸς εἶναι Κομάρα, ἀμὴ τρέχει ἀπὸ τὴν ῥάχην τοῦ Μπογδοΐσκη μέρους καὶ εἰς αὐτὸν ἐξοῦσαν
p. 347 Δαοῦροι ἀμὴ οἱ τόποι κατ' αὐτοὺς δασεροὶ καὶ ἀπὸ ταῖς δύο μεριαῖς βουνὰ καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸν ποταμὸν Κομὰρ εἰς τοὺς ἀπερασμένους χρόνους ἦτον κάποιον καστράκι τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς ὁποῦ τὸ ἔκαψαν οἱ ἀλλόφυλλοι.

'Ο β-ος ποταμὸς εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος εἶναι Ζῆας καὶ τρέχει ἐκεῖνος ὁ ποταμὸς ἀπὸ τὴν Λένσκη ῥάχην ἕως τὴν ἐκβολὴν ἐκείνου τοῦ ποταμοῦ ἐξοῦσαν Δαοῦροι ἀμὴ εἰς κορυφὴν τοῦ κάθεται ὁ Τουνγγούση Πετράκης μὲ τὴν συγγένειάν του.

Καὶ τοῦτον τὸν καιρὸν πάλιν τοῦ 'Αλμπαζήνσκη φρουρίου οἱ Καζάκοι τὸν ἐπίασαν καὶ χαράτζι ἐπῆραν. Οἱ δὲ τῆς Κιτάϊας Ναουνσκίοι βοεβόδαι ἐπαρα-

lor şi se numesc cu un nume, râul Mihca; şi acest obiceiu se găseşte la multe râuri ca să-şi schimbe numele lor când se unesc cu alte râuri.

Intre alte izvoare ale fluviului Amur este şi un râu Argunia care curge din marele lac Dalai şi apoi trece printre munţi goi şi pietroşi şi se varsă în râul Silca, la patru zile şi patru nopţi de plutire din jos de fortul Nercinsk.

Iar acolo unde se unesc râurile Silca şi Argunia, ele îşi pierd iarăş numele lor şi se numesc cu numele Amur şi din acel loc şi până la mare mereu se numesc cu acel nume adică Amur.

Şi dela vărsarea râului Arguni în Amur în jos, până la fortul Albazin pluteşti o zi, iar plutind pe Amur în jos dela Albazin pe partea dreaptă, primul râu este Comava.

Acesta curge din creasta (de munţi) a ţinutului Bogdoi şi pe lângă el trăesc Daurii; iar locurile de lângă el (sunt) păduroase şi din două părţi (sunt) munţi. Şi pe acel râu Comar, în anii trecuţi. erà un fort mic pe care l-au ars nu de mult localnicii.

Al doilea râu pe partea stângă este Zias şi curge acel râu din muntele Lenei; spre vărsarea acelui râu locuesc Daurii iar la izvorul lui e aşezat Tungus Petrachis cu neamul lui.

Şi în acel timp, Cazacii din fortul Albazin îl prinseseră iarăş şi-i luau tribut.

Iar guvernatorii chinezi dela Naun

πονοῦνταν διότι κάθονται εἰς τὸν Ζῆα οἱ ὑποκείμενοι τῆς Κιτάϊας. Καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ποταμὸν καὶ εἰς τὸν Σηνγὰλ σταφύλλια αὐτογέννητα πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα γίνεται τὸ κρασὶ καὶ εἰς τὸν Σηνγὰλ ποταμὸν καὶ εἰς ἄλλα ποτάμια καὶ εἰς τὸν Ἀμοὺρ ὁμοίως εἶναι. Ἀμὴ εἰς τὸν Ζῆα ποταμὸν εἶναι δάση καὶ βουνὰ καὶ εἰς ταῖς δύο μεριαῖς καὶ ἀπὸ τὸ Ἀλμπαζῆνσκι κάστρον διαβαίνωντας ἀπὸ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Κομὰρ ποταμοῦ ἕως τὸ στόμα τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ζῆα ποταμοῦ κάτω κατὰ τοῦ Ἀμοὺρ νὰ πλεύσῃ τὶς μίαν ἑβδομάδα.

Ὁ γ-ος εἰς τὸ ζερβὶ μέρος τοῦ Ἀμοὺρ ποταμοῦ ἕνας κάποιος ποταμὸς κατὰ πολλὰ ὀγληγοροτρεχόμενος καὶ τρέχει ἐκεῖνος ὁ ποταμὸς ὁμοίως ἀπὸ τὴν Λέσκην ῥάχην ἀμὴ εἰς τὸ στόμα του ἐζοῦσαν οἱ Τζούτζεροι οἱ ἀφρικοί, τῆς Κιταΐας ἄνθρωποι, καὶ εἰς τὴν κορυφήν του κάθονται p. 348 *ἐλαφιᾶς Τουνγοῦσοι καὶ ἐκεῖνοι*[1]) *οἱ Τουνγοῦσοι χαράτζι κανενοῦ δὲν πληρώνουσι καὶ εἰς αὐτὴν εἶναι δασεροὶ τόποι καὶ βουνά.*

Ὁ δ-ος εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ Ἀμοὺρ ποταμοῦ ἕνας κάποιος ποταμὸς Σιγγάλ οἱ δὲ Κιταϊλεῖς καὶ Μπογδόνοι ἀπ᾿ἐκεῖνον τὸν τόπον ὁποῦ πέφτει μέσα εἰς τὸν Ἀμοὺρ ονομάζουσιν ἕνα ὄνομα καὶ ἕως τὴν θάλασσαν τοῦ Ἀμοὺρ ποταμοῦ Σονγὰρ ἢ Βονγρά. Ἀμὴ εἰς τὸν Σονγὰρ πέφτει μέσα ἕνα ποτάμι Ναοῦν κατὰ τὸ ὁποῖον εἶναι πολλὰ χωρία τῆς Κιτάϊας καὶ τῶν Δαούγων καὶ κάθε λογῆς ψωμὶ σπείρουσιν· ἀμὴ εἰς τὸν Ναοῦν ποταμὸν πέφτει μέσα ἕνα ποτάμι Ἰάλ εἰς τὸ ὁποῖον κάθονται Ταργατζῆνσκοι τῆς Κιτάϊας ἄνθρωποι καὶ διὰ μέσου ἐκείνου τοῦ ποταμοῦ εἶναι μίαν στράτα ἀπὸ τὸ Νερτζῆνσκι περὶ τὸν Ναοῦν· ἀκόμι εἰς τὸ Ναοῦν πέφτει ἕνα ποτάμι Κόργα. Καὶ διηγοῦνται ὅτι πῶς εἰς ἐκεῖνον τὸν ποταμὸν εἶναι κάποιον κάστρον τῆς Κιτάϊας καὶ μέσα του κάθονται πολλαῖς χιλιάδες ἀνθρώπων διὰ τὴν φύλαξιν ἀπὸ

s'au plâns deoarece pe Zia locuesc supuşii Chinei.

Şi pe lângă acest râu şi pe lângă Singal sunt mulţi struguri sălbatici din care se face vin şi sunt şi pe lângă Singal[1]) şi pe lângă alte râuri şi deasemenea pe lângă Amur.

Iar pe lângă râul Zia sunt păduri şi munţi de amândouă părţile.

Şi dela fortul Albazin, după ce treci de vărsarea râului Comar, până la gura râului Zia, faci o săptămână, plutind pe Amur în jos.

Al treilea pe partea stângă a fluviului Amur e un anume râu care curge foarte repede şi vine acel râu deasemenea din munţii Lenei; la gura lui trăesc Ţuţerii agricultori, supuşii Chinei iar la izvorul lui şed Tunguşii cu cerbi, şi acei Tunguşi nu plătesc nimănui haraci. Pe lângă acest râu sunt locuri păduroase şi munţi.

Al patrulea pe partea dreaptă a fluviului Amur este un oarecare râu Singal; Chinezii şi Bogdonii, din acel loc unde se varsă în Amur şi până la mare, numesc râul Amur cu numele de Sungar sau Vongra.

Iar în Songar se varsă un râu Naun pe care sunt multe sate chineze şi de ale Daurilor; şi seamănă tot felul de grâne.

Iar în râul Naun se varsă în râu Ial pe care locuesc Targacinscii, supuşii Chinei şi pe acest râu este un drum dela Nercinsk la Naun.

In Naun se varsă şi un râu Korga. Şi se spune că pe acel râu este un oarecare fort chinez şi că într'ânsul stau mai multe mii de oameni spre pază împotriva oamenilor Ruşilor.

---

[1]) Adaos pe margine: *οἱ ὁποῖοι ζεύγουν τὰ ἐλάφια* (cari înhamă cerbi).

τοὺς ἀνθρώπους τῶν Ῥωσσῶν. Καὶ ἀπὸ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Σηγγάλη ἕως ἐκεῖνο τὸ κάστρον διάστημα δύο ἑβδομάδες καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ κάστρον ἕως τῆς βασιλείας τῆς Κιτάϊας παγαίνουσι μὲ ὀγλήγορο περπάτημα εἰς δέκα ἡμέρας, ἀμὴ ἀπὸ τὸ Ἀλμπαζῆνσκι νησὶ ἕως τὸ στομα τοῦ Σηγγάλη κάτω πλέωντας κατὰ τὸν Ἀμοὺρ ποταμὸν δύο ἑβδομάδων καὶ εἰς τοὺς ἀπερασμένους καίρους καὶ χρόνους εἰς τὸ
p. 349 *στόμα τοῦ Σηγγάλη ποταμοῦ ἦτον ἕνας πόλεμος ἀπάνω εἰς τὸ νερὸν ἀνάμεσα εἰς τοὺς Κιταϊλεῖς καὶ τοὺς Καζάκους καὶ τοὺς Δαούγους καὶ ἀτζάκισαν οἱ Κιταϊλεῖς τὰ μεγάλα καΐκια τῶν Καζάκων διότι εἰς τοὺς Κιταϊλεῖς ἦταν καράβια πενῆντα καὶ κάτεργα καὶ ἀπάνω τους ἦταν τόπια ἔξω ἀπὸ τὰ μικρὰ καΐκια, τῶν δὲ Καζάκων τὰ καΐκια ἦτον ὡς δώδεκα καὶ μόνον ἕνα ἔφυγε καΐκι καὶ ὡς διακόσιοι ἄνθρωποι καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ καΐκια ἐσκότωσαν καὶ πεντακοσίους ἀνθρώπους. Καὶ ἐκεῖνος ὁ ποταμὸς Σηγγάλη κατὰ πολλὰ μεγάλος καὶ τρέχει ἀπὸ τὴν ἔρημον τῶν Δαούρων καὶ εἰς αὐτὸν πολλὰ σταφύλλια καὶ σιμά του κάθονται χωριᾶται τῆς Κιταΐας ἄνθρωποι ὅλουθεν.*

Ὁ ε' εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ποταμοῦ Ἀμοὺρ ἕνα ποτάμι Ὀυσουρ καὶ τρέχει ἐκεῖνο τὸ ποτάμι Ὀυσοὺρ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ῥάχην ἀμὴ εἰς τὸ στόμα του κάθονται οἱ Τζούτζεροι χωριᾶται ἄνθρωποι τῆς Κιτάϊας, ἀμὴ εἰς τὴν κορυφήν του ποῖος νὰ κάθεται ἀγνώριστόν ἐστι. Καὶ σιμά του τόποι ὅπου σπείρουσι τὸ σιτάρι καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ποταμὸν Οὐσοῦργ διηγοῦνται κάποιοι ὅτι πῶς περιπατοῦσι διὰ μέσου τῶν ἑλῶν ἕως τὸν μεγάλον ποταμὸν καὶ ὀνομάζουσιν οἱ ἐπιχώριοι ἐκεῖνον τὸν ποταμὸν ὅτι εἶναι ὁ μεγάλος Ἀμοὺρ καὶ ἐκεῖνος ὁ ποταμὸς κατὰ πολλὰ μεγάλος πλέον μεγαλήτερος ἀπὸ τὸν Ἀμοὺρ ποταμὸν καὶ πέφτει μέσα εἰς τὴν θάλασσαν ἐκεῖνος ὁ ποταμὸς μὲ χωριστὸν ἐδικόν του στόμα· τὴν δὲ κορυφὴν αὐτὸν ουκ οἶδασι

Şi dela vărsarea Singal-ului până la acel fort e distanţă de două săptămâni şi dela acel fort până la capitala Chinei, mergând repede, zece zile.

Iar dela insula Albazin până la gura Singal-ului, plutind în jos pe râul Amur, două săptămâni. Şi în timpurile şi anii trecuţi, la gura râului Singal a fost o luptă navală între Chinezi şi Cazaci şi Dauri şi au sfărâmat Chinezii caicele cele mari ale Cazacilor fiindcă Chinezii aveau ca la cincizeci de corăbii şi galere cu tunuri, în afară de caicele cele mici; caicele Cazacilor erau ca vreo douăsprezece şi numai un caic a scăpat şi vreo două sute de oameni. Şi în acele caice au murit şi cinci sute de oameni.

Şi acel râu Singal este foarte mare şi curge din pustia Daurilor şi pe lângă el sunt mulţi struguri şi lângă el locuesc pretutindeni ţărani, supuşi Chinei.

Al cincilea pe partea dreaptă a fluviului Amur e un râu Usur şi vine acel râu din acelaş munte, iar la gura lui locuesc Ţuţerii, ţărani supuşi Chinei, iar la izvorul lui cine locueşte, nu se ştie.

Şi lângă el sunt locuri unde se seamănă grâu. Şi dela acel râu Usurg povestesc unii cum merg prin mlaştini până la un râu mare şi localnicii spun despre acel râu că e marele Amur şi acel râu e foarte mare, mai mare chiar decât Amurul şi se varsă în mare acel râu printr'o gură a lui deosebită.

Iar izvoarele lui nu le cunosc şi.

p. 350 *καὶ λέγουσιν ὤτι πῶς εἰς αὐτὴν κάθονται ἀλλόφυλοι Κουϊάροι καὶ κάμνουσιν ἐκεῖνοι οἱ Κουϊάροι μουσουλια καὶ καμχάδες καὶ βελοῦδες καὶ ἄλλα πράγματα. Ἀμὴ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Σηγγάλη ἕως τὸ στόμα τοῦ Οὐσούργ ποταμοῦ κάτω κατὰ τὸν Ἀμοὺρ ποταμὸν πλέωντας τέσσαραις ἡμέραις.*

Ὁ ς' εἰς τὸ ζερβὶ μέρος τοῦ Ἀμοὺρ ποταμοῦ ἕνας ποταμὸς Χαμοῦν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Οὐσούργ ποταμοῦ κατὰ τὸν Ἀμοὺρ ἕως τὸ στόμα τοῦ ποταμοῦ Χαμοῦν νὰ πλέῃ κανεὶς μίαν ἑβδομάδα καὶ τρέχει ἀπὸ μαύρους τόπους ἀπὸ τὰ δάση. Ἀμὴ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Χαμοῦν κάτω κατὰ τὸν Ἀμοὺρ ποταμὸν ἕως τὴν θάλασσαν των Γηλακῶν γῆς διάστημα δύο ἑβδομάδες καὶ ἕως τὸ στόμα τοῦ Ἀμοὺρ καὶ σίμα εἰς τὴν θάλασσαν ὠκεανοῦ Γληλακῶν, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ὠκεανὸν μέσα πίπτουσι κάποια ποτάμια α-ον Λάμα, β-ον Ὀχότα, γ-ον Τοβοῦϊ, δ-ον Τοδοῦϊ, ε-ον Πανζὸν, ς-ον Καμτζάτκα, καὶ ἀντίκρυ ἐκείνου τοῦ ποταμοῦ τοῦ Καμτζάτκη εἶναι ἕνας στυλος πετραίνιος ὑψηλὸς πολλὰ, ζ-ον Ζουλδὸν, η-ον Ὀναδὴρ καὶ ἐκείνου τοῦ μέρους οἱ ἄνθρωποι οἱ Γγηλάκοι περιπατοῦσιν ἐπάνω εἰς ταῖς ἀρκούδαις. Ἀμὴ διὰ μέσου τῆς θαλάσσης ὁποῦ πίπτει ὁ Ἀμοὺρ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Κιτάϊας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πλευσῃ τινάς, διότι ἡ θάλασσα εἶναι κλεισμένα ἀπὸ πέτρινα βουνὰ καὶ εἶναι ὥσαν τοῖχος ἀμὴ νὰ περάσῃ τριγύρω δυνατὸν οὐκ ἔστιν οἱ πάγοι δὲν ἀφίνουσι, μὲ ὅλον τοῦτο εἶναι διάβασις εἰς τὸ Νίκαον βασίλειον. Καὶ ἐπάνω εἰς ὅλα τοῦτα τὰ ποτάμια τέχνην ἔχουσιν οἱ Ῥῶσσοι καὶ εὐγάλλουσι τὰ κόκκαλα τῶν ὀψαρίων. Ὁ δὲ ποταμὸς Ἀναφδκὸ εὐγῆκεν ἀπὸ μίαν πέτραν καὶ ἐκείνη ἡ πέτρα παγαίνει ἀπὸ τὸ Μπαϊκάλα καὶ ἕως τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν ἀπερνᾶ ὁμοίως μὲ τρόπον τείχους τὸ δὲ τέλος του οὐδεὶς γινώσκει ἀμὴ νὰ περάσῃ τινὰς ἀπάνωθεν ἐκείνης

spun că lângă ele locuesc băştinaşii Kuiari şi acei Kuiari fac muslinuri şi camuhale şi catifele şi alte lucruri.

Iar dela gura Singalului până la gura râului Usurg, plutind în jos pe Amur, faci patru zile.

Al şaselea pe partea stângă a râului Amur e un râu Hamun; dela gura râului Usurg până la gura râului Hamun pluteşte cineva pe Amur o săptămână. Vine din locuri negre şi din păduri.

Iar dela gura Hamun-ului în jos, pe fluviul Amur, până la mare, în ţara Ghiliaţilor, e distanţă de două săptămâni şi până la gura Amurului şi lângă oceanul Ghiliaţilor...[1])

Şi în aceast ocean se varsă câteva râuri: 1. Lama. 2. Ohota. 3. Tovui. 4. Todui. 5. Panzon. 6. Camceatca. Şi dincolo de acest râu Camceata e un stâlp foarte înalt de piatră. 7. Zuldon. 8. Onadir.

Şi în acel loc, Ghiliaţii umblă pe urşi.

Iar pe marea în care se varsă Amurul nu e în stare să navigheze cinéva până în capitala Chinei, deoarece marea este închisă de munţi stâncoşi şi e ca un zid. Iar ca să ocoleşti, nu e cu putinţă; nu te lasă gheţurile.

Cu toate acestea e un drum către împărăţia Nican.

Şi pe toate aceste râuri au Ruşii industrie şi scot oasele peştilor.

Râul Anafdco izvorăşte dintr'un munte şi acel munte ţine dela Baical până la mare şi continuă deasemenea în mare în chip de zid, al cărui sfârşit nimeni nu-l cunoaşte; iar ca să treacă cineva pe deasupra acelui munte are de mers o zi; şi

[1]) Coruptelă.

τῆς πέτρας τοῦ ὄρους ἔχει περιπάτημα μίαν ἡμέραν τὸ ἀνέβασμα τοῦ ὁποίου ἀπὸ πάνωθεν καὶ ταῖς δὺο θαλάσσης καθένας βλέπει καὶ ἀπ᾽ἐκείνην τὴν θάλασσαν ἕως τοῦ Κολῆμι ποταμοῦ περιπατοῦσι μὲ ἄρμενα ἐπάνω εἰς καράβια θάλασσα ἕνα καλοκαῖρι. Ἀμὴ ἀνίσως καὶ οἱ πάγοι δὲν θέλουσιν ἀφήση τότε καὶ τρεῖς χρόνους πλέουσιν· ἀμὴ ἀπὸ τῆς πηγῆς τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἀναδόρι διὰ μέσου ἐκείνης τῆς πέτρας εἶναι μία κάποια στράτα εἰς τὸ ποτάμι Μπλοῦδνο. Τὸ δὲ Μπλοῦδνο πέφτει μέσα εἰς τὸ Κολῆμι ποτάμι καὶ ἐκεῖνοι οἱ τόποι εἶν᾽ἄκρα καὶ τέλος τῆς Συμπυρίας βασιλείας.

Κατὰ δὲ τὸν Ἀμοὺρ ποταμοῦ εἶναι βουνὰ ὑψηλότατα καὶ δάση σκοτεινότατα καὶ εἰς τὸν ὠκεανὸν θάλασσαν πίπτει ὁ Ἀμοὺρ ποταμὸς μὲ ἕνα στόμα καὶ ἀντίκρυ ἐκείνου τοῦ στόματος τοῦ Ἀμοὺρ εἰς τὴν θάλασσαν εὑρίσκεται ἕνα μεγάλον νησὶ καὶ κάθονται εἰς ἐκεῖνο τὸ νησὶ ἀλλόφυλοι
p. 352 πολλοὶ τῶν Γελαίων γένος καὶ τὰ ὀσπίτιά τους ἔχουσι ξύλινα, τὸ δε καλοκαῖρι φορέματα φοροῦσιν ἀπὸ πετζία τῶν ὀψαρίων καὶ τὸν χειμῶνα σκυλόγουναις [1]) καὶ τὸν χειμῶνα περιπατοῦσι μὲ σκυλία γοσωνίας μικρῆς καὶ τὸ καλοκαῖρι εἰς ξύλινα καΐκια καὶ βαστοῦσιν ἐκεῖνοι εἰς ταῖς κατοικίαις τους ἀπὸ τριακόσια καὶ ἀπὸ τετρακόσια καὶ ἀπὸ πεντακόσια καὶ ἀπὸ ἑξακόσια σκυλία καὶ ἀρκούδαις [2]) ἀκόμι καὶ κάθε λογῆς ἄλλα τῆς θαλάσσης θηρία. Εἰς δὲ τὸ δεξιὸν μέρος κατὰ τὴν θάλασσαν εἰς τοὺς κόλπους νὰ πλεύσῃ κανεις ἐκεῖ μέσα εἰς τὸ νερὸν τῆς θαλάσσης εἶναι μέγα καλάμι καὶ διὰ μέσου ἐκείνου τοῦ καλαμίου εἰς τὰ καΐκια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιπατῇ κανεὶς διότι ἐκεῖνο τὸ καλάμι κατα πολλὰ εἶναι πυκνὸν καὶ μέγα. Τριγύρωθεν δὲ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ἀμοὺρ κά-

urcându-l, oricare vede din vârf cele două mări.

Iar dela acea mare până la râul Colima călătoresc cu corăbii cu pânze pe mare, o vară. Iar dacă din întâmplare gheţurile nu vor să-i lase, atunci navighează şi trei ani.

Iar dela izvorul râului Anador este un anume drum prin acel munte la râul Bludno. Şi Bludno se varsă în râul Colima şi acele locuri sunt capătul şi sfârşitul împărăţiei Siberiei.

Dealungul fluviului Amur sunt munţi foarte înalţi şi păduri foarte întunecoase. Şi fluviul Amur se varsă în ocean printr'o gură şi în mare, în faţa acelei guri a Amurului se găseşte o insulă mare pe care locuesc mulţi băştinaşi din neamul Gheleilor, şi casele lor sunt de lemn.

Vara poartă veşminte de piei de peşte, iarna, blăni de câine şi iarna merg cu sănii mici trase de câini iar vara în caice de lemn şi ei ţin în locuinţele lor trei, patru, cinci şi şase sute de câini şi urşi deasemenea şi tot felul de alte animale de mare.

In partea dreaptă, dealungul mării, prin golfuri nu navighează nimeni; acolo în apa mărei e trestie mare şi prin această trestie, nimeni nu poate trece cu caicele, fiindcă e foarte deasă şi mare.

Iar de jur împrejurul gurei Amurului locuesc mulţi băştinaşi Ghiliaci.

[1]) Baddeley, o. c. II, 240, are: they drive dogs in narts (long, light sledges).

[2]) Aici, traducătorul grec a sărit un rând sau două din cauza revenirii cuvântului ἀρκοῦδαις; cf. Baddeley, o. c. II, p. 240: they keep tame bears in their uluses and they eat fish, and dogs and bears and sea-beasts of all kinds...

θονται πολλοὶ ἀλλόφυλοι Γηλιακοὶ καὶ εὐγαίνωντας ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ἀμοὺρ ἕως εἰς τὴν θάλασσαν εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος νὰ παγαίνῃ σιμὰ εἰς τὸ περιγιάλι πρὸς τὸν ποταμὸν Λάμα εἶναι δάση μεγάλα καὶ βουνὰ ὑψηλὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ποτάμι ἀρχίζει κάποιον ἀκρωτήριον ῥώσσικον κατὰ πολλὰ μεγάλον. Καὶ μέσα εἰς τὴν θάλασσαν ἐκεῖνο τὸ ἀκρωτήριον μακρυὰ πέφτει καὶ ἀπὸ τὴν Λέναν πρὸς τὸ στόμα τοῦ Ἀμοὺρ νὰ πηγαίνῃ κανεὶς δὲν εἶναι δυνατὸν διότι εἶναι κρημνοὶ μεγάλοι καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον τὰ καράβια τζακίζονται.
p. 353 Καὶ κάθε λογῆς θηρία τῆς θαλάσσης κήτη καὶ ὄρνεα καὶ ἄλλα πολλὰ σκοτώνουν, ἀμὴ λιμένες δὲν εἶναι· καὶ τριγύρω τοῦ ἀκρωτηρίου μαζώνουσι πολλὰ κόκκαλα καὶ ἀλλόφυλοι Γηλιακοὶ ὁμοίως πολλοὶ καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸ ἀκρωτήριον δὲν εἶναι δάση. Καὶ ἐδῶ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀμοὺρ ποταμοῦ σιμὰ εἰς τὴν θάλασσαν εἰς τοὺς ἀπερασμένους καιροὺς χρόνοι λ' τώρα οἱ Καζάκοι τῶν Δαουρων πολλαῖς φοραῖς ἔμειναν ὁλόκληρον χειμῶνα καὶ διηγοῦνται ὅτι πῶς ἡ θάλασσα τριγύρω εἰς τὸ περιγιάλι παγώνει καὶ μακρύτερα τὸ πέλαγος πλέον δὲν παγώνει τὸν χειμῶνα ἀμὴ χιόνια γίνονται μεγάλα πλέον ἀπὸ μίαν ὀργύιαν. Μὲ ὅλον τοῦτο δὲν βαστᾷ πολὺν καιρὸν ὁ χειμῶνας ἕως τὸν Μάϊα μῆνα καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ὁ δὲ ποταμὸς Ἀμοὺρ καὶ τὰ περιγιάλια τῆς θαλάσσης λύονται καὶ τότες δυνατὸν εἶναι νὰ ταξιδεύῃ κανεὶς εἰς τὴν θάλασσαν ἀμὴ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ποταμοῦ Λὲν ἕως εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀμοὺρ ποταμοῦ διὰ θαλάσσης νὰ ταξιδεύῃ δὲν εἶναι δυνατὸν διότι πάγος μεγάλος εἰς τὴν θάλασσαν παγώνει ἀκόμι καὶ τὸ πετραίνιον βουνὸν ὁποῦ ἀπὸ τὸ Μπαϊκαλᾶ ἔρχεται καὶ ἕως τὴν θάλασσαν μακρυὰ τζακίζει καράβια καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λύπῃ ὅτι νὰ μὴ διαβῇ ἀπ' ἐκεῖνον τὸν τόπον. Μόνον ἀπὸ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀμοὺρ εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος κατὰ τὴν θάλασσαν παγαίνουσιν

Şi ieşind din gura Amurului la mare, pe partea stângă, mergând pe lângă coastă până la râul Lama, sunt păduri mari şi munţi înalţi; şi dela acel râu începe un promontoriu rusesc foarte mare.

Şi acel promontoriu se întinde departe, în mare.

Şi dela Lena nu-i cu putinţă nimănui să meargă spre gura Amurului, deoarece sunt prăpăstii mari şi în acel loc corăbiile se sfarâmă.

Şi ucid toate felurile de animale de mare, balene, păsări şi alte multele, iar porturi nu sunt. Şi împrejurul promontoriului strâng multe oase.

Şi băştinaşi Ghiliaci deasemenea sunt mulţi şi pe acel promontoriu nu există păduri. Şi acolo, la gura fluviului Amur, lângă mare, Cazacii Dauri mai înainte vreme, acum treizeci de ani, au rămas adeseori toată iarna şi povestesc că dejur împrejur, pe lângă ţărm marea înghiaţă iarna, iar mai departe, spre larg, nu; iar zăpada e mare, mai bine de o prăjină.

Cu toate acestea iarna nu ţine mult timp, dela Sf. Niculai până în luna Maiu.

Iar când fluviul Amur şi ţărmurile mării se desghiaţă, atunci se poate navigà pe mare.

Iar dela gura fluviului Lena până la vărsarea fluviului Amur nu se poate navigà, deoarece ghieţari mari plutesc pe mare; încă şi muntele de piatră care ţine dela Baical şi până la mare, intrând şi în ea până departe, sfărâmă corăbiile.

Şi nu e cu putinţă a se evità să se treacă prin locul acela.

Numai dela vărsarea Amurului, pe partea stângă, dealungul mării, se

p. 354 ἕως ἄλλα ποτάμια μικρὰ καὶ ἕως ἐκεῖνο τὸ βουνὸν ἀμὴ μακρύτερα δὲν εἶναι δυνατόν. Ἀπὸ δὲ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀμοὺρ εἰς τὸ δεξιὸν μέρος κατὰ τὴν θάλασσαν ἀκόμι οἱ Ῥῶσσοι δὲν ἐγνώρισαν μόνον οἱ Γηλιακοὶ ὁποῦ ἐκεῖ κάθονται καὶ χαράτζι κανενὸς δὲν πλερώνουσι καὶ διηγοῦνται ὅτι πῶς αὐτοὶ περιπατοῦσι διὰ θαλάσσης σιμὰ εἰς τὸ περιγιάλι διότι αὐτοὶ ἔχουσι μικρὰ καράβια μόνον ἀπὸ εἴκοσι ἀνθρώπους ἐκεῖ χωροῦσι. Καὶ ταξιδένουσιν αὐτοὶ μοναχὰ διὰ πιάσιμον τῶν ὀψαρίων σιμὰ εἰς τὰ περιγιάλια εἰς μακρυνοὺς τόπους, μὲ ὅλον τοῦτο λιμένα νὰ εὕρουσιν οὐχ οἷον τε διότι ὅπου εἶναι κόλπα καὶ λιμένες τῆς θαλάσσης ἐκεῖ· αὐξάνεται τὸ μεγάλον καλάμι καὶ χοντρὸν ἤγουν καλάμια καὶ αὐτὰ ἐμποδίζουσι. Καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὶ δὲν ἠξεύρουσιν εἶναι τάχα κανένα βασίλειον σιμὰ εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους ἢ δὲν εἶναι, μοναχὰ αὐτοὶ ἠξεύρουσιν ὅτι εἰς τὴν θάλασσαν εὑρίσκονται νησία μεγάλα. Καὶ μακρὰ ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν τόπον εἶναι κάποιον Νικάνσκι βασίλειον καὶ ἐκεῖνοι ἐκεῖ δὲν περιπατοῦσι διότι μακρὰ εἶναι ἀπ' αὐτούς. Τὸ δὲ βασίλειον τῆς Νικανίας εἶναι τὸ παλαιὸν βασίλειον τῆς Κιταΐας, μὲ ὅλον τοῦτο καὶ ὁ Καμπαλὴκ ἢ Πέζην τὸ νέον βασίλειον τῆς Κιταΐας δὲν εἶναι τόσον μακρὰ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ἀμοὺρ, διότι ὁ Καμπαλὴκ ὅπου στέκεται καὶ κάθεται ὁ Μπογδὶ Χάνης μοναχὰ ἀπὸ τὴν θάλασσαν ὡς ἑκατὸν πενῆντα βέρστια διάστημα στέκει
p. 355 καὶ καράβια ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἔρχονται ἕως τὸ βασίλειον διὰ μέσου τοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν δύο τοίχων.

Καὶ εἰς τοὺς ἀπερασμένους χρόνους οἱ Φιαμέγγοι καὶ ἄλλοι ἦλθαν διὰ θαλάσσης πρὸς τὸ βασίλειον τῆς Χήνας μὲ καράβια, μόνον διηγοῦνται ὅτι πῶς αἱ κρυφαὶ πέτραι εἰς τὴν θάλασσαν εἰσὶ πολλαὶ καὶ διὰ τοῦτο δύσκολα εἶναι νὰ ταξιδεύουσι. Διὰ δὲ τὰ νησία διηγοῦνται ὅτι εἶναι κάποιον νησὶ κατὰ πολλὰ μεγάλον καὶ τέσ-

poate merge până la alte râuri mici şi până la acel munte, iar mai departe, nu e cu putinţă.

Iar dela vărsarea Amurului pe partea dreaptă, dealungul mării, Ruşii deasemenea nu cunosc (locul); numai Ghiliacii cari locuesc acolo şi nu plătesc nimănui haraci, povestesc că ei merg pe mare, pe lângă ţărm, fiindcă au corăbii mici în care nu încap mai mult de 20 de oameni.

Şi ei navighează numai pentru a prinde peşte, pe lângă ţărmuri, până în locuri depărtate; cu toate acestea, nu se pot găsi porturi, fiindcă unde sunt golfuri şi limanuri, acolo creşte trestie mare şi deasă şi aceasta-i împiedecă.

Şi din această pricină ei nu ştiu dacă e oare vreo împărăţie lângă locurile lor sau nu. Ei ştiu numai că în mare sunt insule mari.

Şi departe de acel loc e o oarecare împărăţie Nican şi ei acolo nu merg deoarece e departe de ei.

Iar împărăţia Nican este vechea împărăţie a Chinei: cu toate acestea, Cabalik sau Peking, noua capitală a Chinei, nu este aşà de departe da gura Amurului deoarece Cabalik unde stă şi locueşte Bogdi Han e numai le 150 de verste distanţă de mare şi corăbiile de pe mare vin în capitală pe fluviu şi printre două ziduri.

Şi în anii trecuţi Flamanzii şi alţii au mers pe mare cu corăbiile în capitala Chinei, dar povestesc că stâncile ascunse în mare sunt numeroase şi deaceea e greu să navigheze.

Iar despre insule povestesc că este o insulă foarte mare la distanţă de

σαρες ἡμερόνυκτες ἀπὸ τὸ βασίλειον τῆς Κιταΐας διάστημα διὰ θαλάσσης νὰ ταξιδεύῃ τινὰς καὶ ὀνομάζεται Ἰαπόνια. Ὁ δὲ Σκανιάμας εἶπεν ὅτι εἶναι δυνατὸν ν πηγαίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ἀμοὺρ μέσα εἰς τὸ Κιτάϊ μοναχὰ εἶναι μακρύτερα πολὺ διότι χρεία εἶναι νὰ ὑπάγῃ τριγύρω ἀπὸ τὸ μεγάλον ἐκεῖνο τὸ ἀκρωτήριον τῶν Κοραίων τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν θάλασσαν μακρὰ ἐξαπλώνεται.

China de patru zile și patru nopți de călătorie pe mare și se numește Japonia.

Iar Askaniama ne-a spus că e cu putință să meargă cineva dela gura Amurului în China, numai că e foarte departe, deoarece trebuie să ocolească acel mare promontoriu al Coreii care se întinde departe în mare.

III

f. 269 CARTE CU MULTE ÎNTREBĂRI FOARTE DE FOLOS PENTRU MULTE TREBI ALE CREDINŢEI NOASTRE TĂLMĂCITĂ DE NICOLAE SPĂT. DE PRE LIMBA GRECEASCĂ PRE LIMBA NOASTRĂ PROASTĂ RUMUNEASCĂ ÎNTRU TRECUTUL ANILOR DELA HS. 1661 ÎN LUNA LUI GHEN. 10 DNI.

Intrebări pentru dumnezeire. Ce iaste Dumnezeu? *Răspuns* [1]. Dumnezeu iaste duh fără de trup, nevăzut şi neconoscut şi iarăş Dumnezeu iaste fire necunoscută, ochiu neadormit, gând neîncetat şi iarăş Dumnezeu iaste pricina adecă făcătoare a toată lumea văzută şi nevăzută.

Intrebare. Pentru ce să zice Dumnezeu, Dumnezeu şi nu într'alt chip? Dumnezeu să zice pre limba grecească teos [2], iară pre limba letenească deus [3], iară rumâneaşte să chiamă Dumnezeu care nume iaste luat dela letinie, în ce chip şi mai jumătate de limbă rumânească luat dela Letini; Letinii iară au luat dela Greci că după limba jidovească cea grecească elinească iaste, adecă cela ci veade toate. Şi iarăş teos să înţeleage sârguitor adecă cela ci sârguiaşte şi să află în toată lumea.

Intrebare. Dară câţi Dumnezei sânt? *Răspuns.* Unul iaste Dumnezeul Dumnezeilor şi domnul domnilor şi făr de singur Dumnezeu altul nici au fost, nici iaste, nici va fi. Aceasta întrebare s'au pus pentru căci şi la psaltire zice: cum eu am zis Dumnezei veţi fi şi fii celui de sus toţi iară voi ca nişte oameni murind şi ca unul dentre boiari cădeţi, care prorocie să zice [4]) pentru noi oameni.

Intrebare. Dară de vreame ce iaste un Dumnezeu pentru care lucru zicem noi cum creadem noi un Dumnezeu în trei feaţe au în trei obraze au în trei staturi, adecă părintele, fiiul şi duhul svânt, care lucru iaste că sânt trei, nu iaste unul. Pentru aceaia ne învaţă cum vom creade şi întru Dumnezeu şi în trei feaţe să creadem ce are dumniziirea pentru căci foarte iaste lucru

---

[1]) In ms. *Răspuns* vine greşit înaintea propoziţiei *Ce iaste Dumnezeu.*

[2]) In ms. Θεωc (recte θεός.).

[3]) Pe marginea foii, cu caractere latine: DEVS.

[4]) Mai întâi a fost зимамъ; ultimele două litere au fost şterse apoi cu cerneală roşie.

acesta minunat, un Dumnezeu să aibă trei feațe au obraze au staturi. Foarte iaste lucru minunat întrebarea aceasta, taina acea necuprinsă a svintei troițe, însă după cât ajungem mintea pămintească și cuget slab foarte cu inimă curată și cu suflet gata ascultăm taina aceasta, fiind depărtat de toate lucrurile pământești întru tot curat ascultă. Arătatu-țe-am mai sus cum Dumnezeu iaste necunoscut pentru căci zicem că iaste necunoscut pentru căci că firea lui Dumnezeu nimea nu poate să o ajungă nu tocma cu cuvântul, ci nici cu cugetul. Pentru aceaia cât cunoaștem iarăș den darul dumnezeesc, ertăm și zicem așa: Soarele unul iaste la vedeare iară trei feațe are pentru căci iaste vasul soarelui și iaste raza soarelui și iaste lumina soarelui, iată că iaste un soare
f. 269 v. și are trei staturi pentru căci iaste vasul soarelui unul și la raza iarăș iaste a doao care pogoară asupra pământului și iaste și lumina a treia care luminează prin locuri umbroase și fără de rază, deci iată că zicem trei obraze: vasul, raza, lumina, iară nu zicem trei sori ci un soare zicem și iarăș zicem nu cu un obraz ci cu trei obraze. Pentru căci că te vor întreba câț sori sânt în ceriu, vei zice: adevărat cum iaste unul; iară să te vor întreba: câte obraze au feațe are soarele, vei zice că are trei: vasul său și raza și lumina. Și cugetă și pentru Dumnezeu că unul iaste iară în trei feațe iaste, părintele și fiiul și duhul sfânt. Insă cum vei zice: cum în ce chip la conoștința noastră iaste un soare în trei feațe, așa iaste un Dumnezeu încă în trei feațe și închipuim așa dumnezeirea cea neînchipuită: Părintele să închipuiaște vasul soarelui, fiiul să închipuiaște razei soarelui iară duhul sfânt să închipuiaște luminei soarelui și așa să zicem soarele are vas, rază și lumină, iară un soare iaste și nu 3 și iarăș ne întoarcem zicând: La soare vasul și raza și lumina sânt toate neusebite pururea căci nu se pot înpărți una de alta. Așijderea și la dumnezeire neosebit iaste și au fost și va fi părintele și fiiul și duhul sfânt pentru căci nu să osebesc: un soare iaste însă în trei feațe, un Dumnezeu iaste însă în trei feațe. Și iarăș vasul soarelui naște raza și scoate lumina, așa și Dumnezeu părintele naște fiiul și cuvântul său, scoate duhul sfânt și-ți deschide auzul foarte cu înțelepciune. Raza soarelui pogoară din ceriu asupra pământului și nici dentru vasul soarelui său să osibeaște, nici din ceriu, nici de pre pământ, ci iaste [1]) tot odată și în vasul soarelui și în ceriu și pre pământ și pretutindenea, nici de sus nu iaste osebită, nici de jos. Intr'acela chip și fiiul și cuvântul lui Dumnezeu pogorî pre pământ și nici dela părintele Dumnezeu lipsi, nici din ceriu, nici de pre pământ și pretutindenea. Și iarăș zicem, cum în ce chip lumina soarelui iaste și în vasul soarelui și în raza soarelui și în ceriu și pre pământ și

[1]) In ms. greșit: iase.

întră și pren case și pren tot locul luminează și nu lipseaște de nicăirea și încă și cu părintele iaste și cu fiiul și sus și jos luminează pre tot omul după cum zice Pavel apostolul vasul cel ales, cum duhul sfânt toate le cearcă adâncurile lui Dumnezeu și alte toate. Și iarăș în ce chip nu știm pre Ilie prorocul, în ce chip și cum au fost, iară deaca vedem fața zugrăvită în icoană, atunci puținel cunoaștem pre prorocul acela, în ce chip au fost, măcar că nu iaste icoana...

CUPRINSUL

Περιγραφὴ τῆς τῶν Σίνων, ἤτοι
χιτάϊ βασιλείας, συγγραφεῖσα
παρὰ τοῦ ἐξοχωτάτου, καὶ λογιωτάτου
ἄρχοντος σπαθάρη κυρίου Νικο:
λάου Γαβριηλοβίτζη, ἡνίκα ὁ
μέγας αὐθέντης, μέγας βα:
σιλεὺς, καὶ μέγας Κνέζης
ἀλέξιος Μιχαηλοβίτζης ὁ
αὐτοκράτωρ πάσης μεγάλης,
μικρᾶς, καὶ λευκῆς Ῥωσίας,
ἀπέστειλεν αὐτὸν μετὰ πρε:
σβείας εἰς τὴν ῥηθεῖσαν τῶν
Σίνων βασιλείαν: Κατὰ τὸ
ζρπγ´ ἔτος, ἀπὸ κτίσεως κό:
σμου, μαρτίου γ´:

Pagina 1 a manuscrisului Russo, cuprinzând titlul.

Κεφ: ζ'

Περιγραφὴ τοῦ μεγάλου πο-
ταμίου ἀμούρ

Ὁ μέγιστος καὶ περιβόητος ποταμὸς ἀμούρ, ἂν καλὰ καὶ νὰ μὴ
ἔχῃ ἀκοὴν ἀπὸ τοὺς ἱστοριογράφους, τόσον ἀπὸ τοὺς παλαιούς,
ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς νέους, καὶ ἂν καλὰ νὰ μὴν τὸν περιγράφουν
εἰς τίποτες, μὲ ὅλον τοῦτο συμβαίνει αὐτὸ τὸ ἀμούρ πο-
τάμι μὲ τὸ μεγαλύτερον, ὄχι μόνον ὅλα τὰ ποτάμια τῆς σιμ-
περίας, ἀμὴ περισσὸν καὶ τὰ ἄλλα συμβαίνουν ὅσα εἶναι εἰς
τὸν κόσμον, καὶ ἐξόχως εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους ὁποῦ συμβαί-
νουν μέσα του τὸ μεγάλου ποτάμι συγγενῆ, ἀμὴ αἱ ἀρχαὶ
καὶ αἱ κεφαλαὶ τοῦ ἀμούρ ποταμοῦ εἶναι διάφοραις καὶ μα-
κραὶ ἄλλαις εἶναι γνωσταῖς, καὶ ἄλλαις ἄγνωσταῖς, καὶ αἱ γνω-
σταὶ εἶναι αὗται. ἕνα ποτάμι ὀνομάζουν ὀνόν, καὶ ἄλλο,
ἴνγοδα. καὶ αὐτὰ τὰ δύο ποτάμια ὁποῦ εἶναι γνωρίζονται
καὶ μακρυνά, καὶ εἶναι καὶ κεφαλαὶ τοῦ ποταμίου ἀ-
μούρ, διότι εἶναι βουνὸ ἀπὸ τὸ ὀστρόγον τὸ σελεγγίνσκη,
καὶ ἀπὸ τὸ ποτάμι τὸ σελέγγη, νὰ περάσῃ κανεὶς ἐκεῖθεν
ἐπάνω τὸ βουνὸ δύο ἑβδομάδαις καὶ περισσότερον διὰ
ξηρᾶς, καὶ ἀπ' ἐπάνω τὸ βουνὸ τρέχει μέσα εἰς τὸ ποτά-
μι τὸ σελέγγη ἕνα ποτάμι χιλκόη, καὶ ἄλλα μικρὰ ποτάμια,
ὁμοίως καὶ ἀπ' ἐπάνω τὸ ἴδιον βουνὸ μὲ διάφοραις ἀρχαὶς
καὶ πηγαὶς τρέχουν, καὶ ἐπάνω τὰ δύο ποτάμια τὸ ὀνόν

Pagina 344 a manuscrisului Russo.

·ὅθεν ἀρχαίως περὶ καὶ τὸ βιβλίον, καὶ ἡ περιγραφὴ πάσης τῆς
τῆς· αὐθέντας, καὶ ἄλλων τῶν παρ' αὐτῆς κρατούντων ἀρχινοῦντας,
καὶ τελειώνοντας στράτων ἐπὶ τὰ ἄλλα ὅπου καὶ μετὰ ταῦτα νὰ σοῦ δείξωμεν ·περὶ κατὰ
τὸ ὅλον περιγραφήν. ὄχι μόνον τοῦ κάτω αὐθέντας ἀλλὰ καὶ κτήνων
ὁποῦ ἦναι παρὰ αὐτοῖς ἀπὸ τὸ κάτω ἀγνώστων τῶν καὶ αὐθέντων,
ὁ δὲ θεῖος τῶν παρ' αὐτοῦ θεοῦ καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν
συμφώνου εὐτυχίᾳ τῶν μαγίστρων αὐθέντων
τῆς βασιλείας τῆς αὐτῶν μεγάλος τὴν τοῖς,
καὶ φαίνεις. τῆς τῶν ρωσσῶν
βασιλείας.
ἀπ' ἄκρας ἕως ἄκρας τῆς γῆς :—

Εἰς ὅλην τὴν βασιλείαν τοῦ κάτω· εἶναι κάστρα, καὶ πόλεις
ἐζα χωρὶς τῶν μικρῶν χωρίων :—

Folio 180 a manuscrisului grec No. 154 dela Academia Română,

Titlul manuscrisului slav no. 35 dela Biblioteca Naţională din Paris.

DEVS

Folio 269 a manuscrisului român no. 494 dela Academia Română.

[illegible]

Pagina 332 a manuscrisului grec no. 580 dela Academia Română (Autograful lui Nicolae Milescu.)

CONTRIBUŢII NOUĂ PRIVITOARE LA FAMILIA BOIEREASCĂ BUHUŞ DIN MOLDOVA[1])

DE

ŞTEFAN METEŞ

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 22 Maiu 1926

I

In timpul din urmă istoriografia românească, prin munca unei întregi pleiade de istorici de seamă, dar îndeosebi prin cercetările ingenioase şi extraordinar de bogate ale d-lui Nicolae Iorga, a luat un avânt puternic, călăuzită de o concepţie mult mai luminoasă şi mai cuprinzătoare, în acelaş timp însă mult mai grea pentru acei care-şi închină toată activitatea lor descoperirii trecutului românesc. D-l Iorga, adânc cunoscător al istoriei universale, a adus nu numai concepţia nouă, ci a proiectat din afară, din istoria altor popoare europene, mai culte, imense raze de lumină asupra vieţii româneşti din trecut àşà de sărăcăcios în informaţiuni — nu în fapte, pe care noi le făceam cu prisos, dar nu le scriam —, încât astăzi istoria românească ne apare în atâtea şi atâtea puncte de vedere esenţiale cu totul nouă. Astfel am câştigat informaţiuni bogate şi preţioase nu numai asupra faptelor ce-am săvârşit pentru păstrarea noastră ca neam, ci mai ales asupra acelor pe care le-am făcut pentru alţii, căci nu-i un popor în vecinătatea noastră căruia să nu-i fi împărtăşit larg roadele culturii, sau să nu-i fi ajutat

[1]) Studiul acesta, scris în timpul răsboiului (Ianuarie) 1915, când eram învăţător în comuna mea de naştere Geomal (lângă Teiuş), apare după multe peripeţii, abia acum. L-am lăsat în forma lui dela început. Informaţia documentară a fost adunată în primăvara 1914, când făceam studii la Universitatea din Bucureşti. Adaose şi rectificări am făcut numai acolo, unde mi se impuneau prin noile studii şi documente publicate dela 1914 încoace.

sincer brațul vânjos al țăranului român. Noi n'am trăit numai pentru noi, ci am avut un mare și însemnat rol de istorie universală, și momentul de astăzi cere mai mult ca oricând, să scoatem la lumină acest rol important, și contribuția noastră în folosul tuturor popoarelor ce ne înconjură.

Pentru aceasta trebuie întrebate în toate părțile și necontenit: pământul, monumentele, arhivele și bibliotecile publice și private ale acestor țeri, care ne vorbesc și astăzi în măsură așà de mare despre noi, încât, adeseori nici nu bănuim câte lucruri nouă putem descoperì [1]).

* * *

Până și limba noastră se întrebuință în trecut într'un cerc cu mult mai larg decum se crede astăzi. Ea erà de fapt în veacul al XVI-lea la sfârșit și în al XVII-lea un fel de limbă diplomatică în Orient. Slujbașii înalți ai Impărăției otomane scriau scrisori politice în limba românească către stăpânitorii sau dignitarii mari ai țărilor creștine, și doriau ca aceștia să le răspundă în românește. Aceasta e fără îndoeală un fapt foarte însemnat pentru rostul nostru în Orientul Europei. Insemn aici câtevà cazuri:

Ali-beiu din Tighina Basarabiei scrià românește, pe la 1580, starostelui polon din Rașcov [2]).

Mehmed-Pașa Satârgi, Serdar al oștirii turcești, scrie în Februarie 1597 o scrisoare în românește lui Ioan Zamoyski, Cancelarul Poloniei, pe care i-o traduce în leșește Logofătul român Luca Stroici [3]).

Ali-Pașa Maghiaroglu scrie în Iulie-Octomvrie 1613 cinci scrisori politice în românește către Sașii din Brașov [4]).

Elena, Doamna lui Matei Vodă Basarab, scrie la 3 și 23 Ianuarie 1633 românește lui Gheorghe Rákoczy I, într'altele în scrisoarea dintâiu

[1]) Nu de mult a apărut un document de-o mare valoare istorică din *1214*, în care se amintesc Români între râul Bodrog și Tisa în comitatul Zemplen din nordul Ungariei; aceasta dovedește iarăș cât de zadarnică e teoria celor cari aduc pe Românii în Ungaria în sec. XIII din Peninsula Balcanică. (*Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*, Sátoraljaújhely, XX (1914) No. 3).

[2]) Iorga, *Basarabia noastră*, Vălenii de Munte, 1912, p. 42.

[3]) Hurmuzaki, I, Supl. II, p. 416, No. CCXIV; N. Iorga, *Scrisori de boieri*, Vălenii de Munte, 1912, p. 34, No. XXV;

[4]) Publicate mai întâiu în revista *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, 1848, No. 21 (Maiu 24), apoi în *Uricariul*, IX (1887), pp. 435—40; *Transilvania*, Sibiiu, XVII, p. 1 și urm.; și N. Iorga, *Brașovul și Românii* (*Studii și documente privitoare la istoria Românilor*, X), București, 1905, pp. 286—289.

aflăm următoarele rânduri: . . . «Şi aşa ne-au scris Măria Sa Paşa [Abaza] la noi, cându veri scrie Maria Ta la Maria Sa, să nu mai scrii ungureşte, că n'are acolo cine citi cărţile ungureşti, ce să scrii Maria Ta sau turceşte sau *rumâneşte*, să poată înţeleage Maria Sa de toate» [1]). Acestea ne lămuresc îndeajuns.

* * *

Vecinătatea şi necesitatea istorică ne-au îndemnat şi silit în decursul veacurilor trecute să stăm — amândouă Principatele române — în legături strânse şi zilnice cu Ungaria şi Ardealul. Aceste legături sunt studiate în parte, n'aşi puteà zice în cea mai mare parte, cu toate documentele nouă şi studiile bogate ale d-lui Iorga în ultimii douăzeci de ani. Nu-i bibliotecă a unui nobil ungur mai de frunte, în care să nu aflăm ceva nou privitor la trecutul nostru. Puţine oraşe sunt în Ungaria şi Ardeal ale căror arhive n'ar puteà contribuì cu ceva interesant, dacă nu însemnat la cunoştinţa vieţii româneşti din trecut. Nu mai vorbesc de bibliotecile mari publice, care toate îşi au marea importanţă pentru cunoaşterea istoriei româneşti. Zeci de tineri harnici şi înţelegători n'ar fi prea mulţi pentru a-l adunà, rânduì şi studià amănunţit tot materialul istoric inedit din aceste arhive şi biblioteci amintite.

Istoricii români din Ardeal şi Ungaria ne-au dat până acum un material inedit foarte redus ca cantitate, şi date fiind împrejurările grele în care îşi fac pregătirea prin Universităţi ungureşti, interesul lor pentru cercetări istorice general româneşti e scăzut într'atâta încât lucrări ştiinţifice mai întinse şi mai adânci — originale — nu apar de loc [2]).

* * *

In biblioteca Academiei Române se află o diplomă de o deosebită însemnătate. Aceasta e diploma de nobil ardelean a lui Lupaşco Buhuş dată de Mihail Apaffy I în 1676.

Inainte de a vorbì despre ea şi împrejurările în care s'a dat, trebuie negreşit să ne punem întrebarea: oare au mai dat Principii Ardealului

[1]) *Columna lui Traian*, 1874, pp. 170 — 1; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCXXVI, n. 1. Vezi şi spusele lui Ioan Kemény, general, apoi principe al Ardealului, din 9 Iulie 1652, în Hurmuzaki, XV, partea II, p. 1209, No. 2270.

[2]) Vezi despre legăturile Ţerilor-române cu Ardealul până la 1650 şi studiul meu, *Cronica popii Vasilie din Şcheii Braşovului c. 1650* în revista *Drum drept*, Vălenii de Munte, 1913 (I), No. 3, pp. 165—188.

astfel de diplome nobiliare boierilor noştri în trecut, de ce au dat şi câte cunoaştem? Intrebarea aceasta este foarte naturală, şi cred că merită să mă opresc puţin asupra ei, fiindcă până acum nici unul dintre cercetătorii trecutului nostru nu i-a dat o atenţiune deosebită.

Diploma de nobil ardelean se dădeà din partea Regelui ungar până la declararea Ardealului de Principat independent, apoi din partea Principelui unui boier din Ţara-Românească pentru diferite servicii făcute în vremuri grele sau la «rugăciunea sfetnicilor săi», şi la stăruinţa Domnului muntean prieten şi vecin. Boierii din Moldova treceau în Polonia şi acolo erau ridicaţi de Rege în rândul nobililor poloni.

Erà exact acelaş lucru din zilele noastre, când miniştri recomandă Regelui pentru decorare o persoană distinsă sau mai puţin distinsă în vieaţa publică, sau regele recomandă regelui-împăratului-ţarului prietin şi vecin sfetnicii săi.

Inainte de Lupaşco Buhuş cu 18 ani, Gheorghe Rákóczy al II-lea, prin o diplomă din 13 Septemvrie 1658 ridică la rangul de nobil pe Traian (= Drăghici) Cantacuzino. Diploma ni s'a păstrat în traducere românească în *Genealogia Cantacuzinilor* alcătuită de Banul Mihai Cantacuzino [1]). Drăghici ajunsese sub Mihnea Vodă al III-lea Logofăt, şi a fost trimis în misiune de Domnul său la Craiul Rákóczy. Când însă Mihnea-Vodă, la 16 August st. v. 1658, încearcă să prindă pe Constantin Postelnicul Cantacuzino şi pe ginerele său Pană Filipescu ce se aflau «la satele lor dela munte, pe apa Prahova» [2]), Drăghici trece împreună cu ei în Ardeal, unde stă şi câtăva vreme [3]). Dejà de mai înainte, la 28 Februarie 1655, Rákóczy le dăduse voie, să se aşeze neconturbaţi de nimeni în Ardeal [4]). La 1662 Drăghici Cantacuzino cumpără cu o mie de floreni satul Cuciulata din Ţara Făgăraşului dela principele Apaffy pentru a aveà unde să se adăpostească cu ai lui [5]).

Sunt cunoscute legăturile strânse prieteneşti ale bătrânului şi bogatului boier muntean Constantin Postelnicul Cantacuzino cu Saşii şi

[1]) Ediţia N. Iorga, Bucureşti, 1902, pp. 103—5.

[2]) Stoica Ludescu în *Magazinul istoric*, IV, p. 349.

[3]) O scrisoare în ungureşte a lui Traian Cantacuzino din Bucureşti la 26 Martie 1660 către Mihai Hermann judele Braşovului în *Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, Sibiiu, XXII, pp. 571—2.

[4]) Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, pp. 92-3, 105-7; acelaş, *Studii şi documente*, IV, pp. 32-3.

[5]) Meteş, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, p. 75-6.

nobilii unguri din Ardeal, cari n'au decât cuvinte de laudă şi de părere de rău la moartea silnică a vrednicului boier [1]). De sigur la îndemnul acestor prietini ai boierului muntean şi familiei sale, a dat Rákóczy diploma de nobil ardelean fiului său Drăghici, ceeace ne spune şi Principele, că «după rugăciunea unora dintre ai noştri sfetnici şi. . . pentru credincioasa slujbă ce ni-au arătat acel nobil Traian Cantacuzino din Filipeşti» — l-a făcut nobil pe el şi pe toţi cei ce se vor trage dintr'însul. Semnul nobiliar e acesta: «calpac ostăşesc albastru, în care se află coroana împodobită cu multe feliuri de pietri scumpe, din care coroană iese un leu cu limba scoasă, ţiind un paloş gol în care este înfipt un cap al neprietinului, şi deasupra coif ostăşesc, iar deasupra coifului, coroana crăiască împodobită cu pietrii scumpe, care acest (semn) este încunjurat cu mai multe feliuri de flori. Noi dăm lui voie să poarte acest semn de nobilitate, după obiceiul celorlalţi nobili, ce-l întrebuinţează pretutindenea, atât la oaste, cât şi la jocurile de suliţă, la ceartă, la toate deprinderile ostăşeşti, şi la adunările nobililor, la pecetie, la jale, la covoară, la inel, la calcan, la cort, la case şi la mormânt. Asijderea îi dăm voie să se folosească de toate proterimile şi privileghiurile după cum se folosesc şi ceilalţi nobili ai Principatului nostru Transilvania şi acei din Ţara-Ungurească».

Vestitul boier muntean Vornicul Preda din Brâncoveni încă înainte de Traian Cantacuzino îşi va fi avut titlul său diploma nobiliară dela acest Rákóczy al II-lea, căci iată ce ne spune în August 1657 Paul de Alep: «El (Preda Vornicul, în casele ospitaliere ale căruia a petrecut multe zile bune diaconul grec) e acum în Ungaria să clădească o mănăstire, căci Craiul îl iubeşte foarte mult şi-l numeşte *tată*; se crede că posedă mai multe proprietăţi în această ţară» [2]). De fapt şi aveà. Rákóczy îşi amanetase la 1653 moşia Sâmbăta de sus, din Ţara-Făgăraşului, pentru 1800 ughi la Preda Vornicul, care a şi rămas

[1]) Ioan Klein tipăreşte cu un răspuns disertaţiunea lui Martin Abbrich, *De inuratione sanctorum* la Braşov în 1655 şi o dedică marelui boier muntean Constantin Postelnicul Cantacuzino. Seivert, *Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten*, Pressburg, 1785, cf. Iorga, *Mărunţişuri istorice culese în Ungaria*, Budapesta, 1904, p. 24 (extras din *Luceafărul)*. Despre legăturile Cantacuzinilor munteni cu Ardealul vezi şi studiul meu, *Şerban-Vodă Cantacuzino şi Biserica românească din Ardeal*, Vălenii de Munte, 1915, p. 54; şi aici *apendice*.

[2]) Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiochia la 1653–7*, de Diaconul Paul de Alep, Bucureşti 1900, p. 198; şi N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 127.

apoi în stăpânirea familiei sale Brâncoveanu până în veacul al XIX-lea [1]).

De sigur îşi va fi avut diploma de nobil şi acel Marcu-Vodă, fiul lui Petru Cercel, care-şi trăise vieaţa prin Ardeal şi-şi luase de soţie pe o maghiară Drusiana Bogáthi, fosta soţie la doi nobili unguri: Andreiu Barcsai şi Francisc Vas de Czege [2]).

Fraţii Movileşti: Ioan şi Gavril încă au intrat în rândul nobililor Ardealului, în mijlocul cărora au trăit, au visat Domnia Moldovei sau a Ţării-Româneşti, şi au murit. Pe cel dintâiu dieta din Bălgrad la 1630 îl împământeneşte «fiind dintr'un neam de Voievozi cinstit — zice actul — Măria Sa nu va fi un membru netrebnic al patriei» [3]); i se dă moşia Monor, un sat lângă Bistriţa [4]). Gavril s'a căsătorit cu fata unui nobil ungur Elisabeta Zolyomi [5]).

In veacul al XV-lea şi al XVI-lea mulţi dintre fiii Domnilor maziliţi sau dintre pretendenţii cu «os de Domn» se refugiau în Ardeal, cu gândul că mâine vor puteà ajunge şi ei în Scaunul unde fusese nu de mult tatăl, fratele sau ruda lor. Pe unii norocul îi favorizà, cei mai mulţi rămâneau între aristocraţia Ardealului în rangul căreia ajungeau prin bunăvoinţa Regelui sau Principelui. Astfel au fost: Blasiu Havaseli din Muntenia crescut între nobilimea maghiară, căruia regele Poloniei Ştefan Báthory îi dă la 1584 două moşii în comitatul (=judeţul) Cluj: Korógy şi Papfalva pentru purtarea sa eroică într'un şir de răsboaie şi asedieri [6]); Ioan Draculea de Band (fiul lui Vladislav Draculea şi nepot al vestitului Vlad Ţepeş (?) a cărui mamă a fost din familia nobililor unguri Vas de Czege (1586) [7]); acest Vladislav fiul lui Vlad Ţepeş (?) (1553) erà înrudit cu familiile nobile ungureşti: Barcsai, Kornis şi Gyulai [8]).

[1]) N. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti, 1902, p. 153, n. 3; Meteş, *Moşiile Domnilor etc.* pp. 76-8. Un boier muntean: «Benedict Halmagyi» nobilitat în Ardeal de Gheorghe Rakoczy I la 21 Iulie 1639, cf. *Revista istorică*, II, Văleni, 1916, p. 87.

[2]) B. P. Haşdeu, *Columna lui Traian*, Bucureşti, 1874, p. 133; *Monumenta Hungariae historica*, Budapesta, VIII (1867), p. 93.

[3]) Görög Ferencz, *A két Rákóczy György fönhatósági jóga a két vajdaság fölött*, Budapesta, 1904, p. 12.

[4]) Neagoe Popea, *Memoriile lui Ioan Kemény*, Bucureşti, 1900, p. 24.

[5]) *Ibid.* Mai pe larg despre Ion şi Gavril Movilă în studiul meu, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925 (Bibl. *Semănătorul*, No. 83-4), pp. 68-9.

[6]) *Columna lui Traian*, 1874, p. 130.

[7]) *Ibid.*, pp. 130-1; Vladislav a avut şi un frate Ioan la 1535.

[8]) *Ibid.*, p. 129. Reînnoirea diplomei de nobil, la 20 Ianuarie 1535, de regele Ferdi-

Copiii lui Vlad Țepeș, nepoți (?) lui Matiaș, regele Ungariei, încă au ajuns cu toții nobili în această țară [1]).

Negreșit că numărul boierilor români din Țara Românească, cari au fost ridicați prin diplome la demnitatea de nobil ardelean este mai mare, dar până astăzi cercetările noastre istorice nu s'au îndreptat mai stăruitor în această direcțiune, în care de sigur vom aflà multe lucruri nouă și interesante [2]).

* * *

Voievozilor români, cari posedau moșii în Ardeal [3]), nu li se acordà nici un rang sau semn deosebit între nobilii Ardealului. Ei întrebuințau ca semn al stăpânirii moșiei sau cetății stema Moldovei sau a Țării-Românești, pe care o așezau deasupra porților. O astfel de placă cu stema Moldovei săpată în poarta cetății, ni s'a păstrat dela Ștefan cel Mare, stăpânul cetății Ciceu. In secolul al XVI-lea, la 1544 [4]), când cetatea a fost dărâmată, placa a fost clădită în amvonul bisericii reformate din satul Uriul de sus. Pe placă se vede un scut cu capul de zimbru între semilună și stele [5]).

Gheorghe Sion, îndrăznețul tânăr pribeag, ne spune în amintirile sale, că trecând prin orașul săsesc Bistrița, la 1848, a văzut, de-asupra unei porți, săpat în piatră un cap de zimbru, ce memorează stăpânirea ultimă a lui Petru Vodă Rareș asupra acestui oraș [6]).

* * *

Să vedem acum cine-i acel Lupașco Buhuș, ce se poate spune despre

---

nand pentru Ladislau Draculea de Sintești și fratele său Ioan e publicată de A. Veress în *Fontes rerum Transylvanicarum*, 1914, p. 248–9.

[1]) I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, București, 1896, pp. 68 și urm., 133–4.

[2]) Logofătul Ioan din Țara-Românească, așezat în Ardeal, având moșia Cetea (lângă Teiuș), a primit rangul de nobil de «Sebeșul săsesc» pe la 1589; cf. studiul meu, *Moșiile Domnilor și boierilor*, etc. pp. 53-6; Hurmuzachi-Iorga, XI, p. 840 (la data 29 Noem. 1589).

[3]) Vezi pe larg despre acestea studiul meu, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal*, Arad, 1925, p. 95.

[4]) Ștefan Meteș, *Inființarea episcopiei de Vad*, în *Revista Ortodoxă*, București, (I), 1912 p. 20 și n. 3.

[5]) Kádár Iozsef, Tagányi Károly, Dr. Réthy László, *Szolnok-Doboka vármegye monogrdfidja*, II, Deés, pp. 379–86.

[6]) *Suvenire contimporane*, București, 1888, p. 341. Erà casa sasului Ioan Zidarul luată de Petru-Vodă.

el, și în ce împrejurări a căpătat acea diplomă de nobil din partea Principelui Ardealului Mihail Apaffy I-iu la 5 Martie 1676.

Lupașco e fiul lui Dumitru Buhuș, mare Vistiernic al lui Vasile-Vodă Lupu. La 2 Februarie [1]), 7 și 14 Martie 1667 [2]), 12 Februarie și 12 Octomvrie 1668 îl întâlnim ca vel Șătrar [3]), la 21 Martie 1669 vel Ceașnic[4]) la 26 Septemvrie vel Paharnic [5]), la 25 Decemvrie acest an vel Jitnicer [6]), la 6 Maiu 1671 semnează un act de vânzare tot ca vel Jitnicer [7]) ca și în 1672 [8]), la 16 Maiu 1676 vel Spătar [9]), la 23 Maiu acelaș an e vel Pitar [10]).

Tot ce știm afară de aceasta de Lupașco este din cronica lui Ion Neculce.

«Dabija-Vodă — zice Neculce [11]) — având un hiastru al său pre anume Lupașco, făcut de Doamna Dabijoaie cu Buhuș, căci Dabijoaie au mai avut și alți bărbați mai înainte până a o luà Dabija, făcut-au mare nuntă în curțile domnești, cu acel hiastru al său, cu Lupașco, care acel Lupașco au ajuns pe urmă Spătar mare în țara Muntenească, și au luat o fată a lui Iordache Vistiernicul Cantacuzino. Și încuscriindu-se Dabija cu Iordache l-au pus Spătar mare, și au spătărit multă vreme, și au murit și cu mare pohfală și cu mare jale au fost îngropat în mănăstirea Barnovski; că macar că erà Grec, om străin, dar erà bun; se puneà tare pentru pământeni la Domnie».

Doamna Dafina sau Ecaterina Dabija dăruiește fiului ei Lupașco la această nuntă următoarele moșii: Fichitiaștii, Iuganii, Pișcanii și Bălăneștii [12]).

---

[1]) Ghibănescu, *Văsluiul*, Iași, 1926, p. 92 (*Surete și izvoade*, XV).

[2]) *Revista istorică*, 1924 (X), p. 118, No. 4; N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 317, No. 11.

[3]) N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 87, No. 59, 61.

[4]) N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 337, No. 5.

[5]) *Lui Ioan Bianu amintire*, București, 1916, p. 163. Paharnic e amintit și la 12 Martie 1669. *Uricariul*, IX, p. 146.

[6]) N. Iorga, *o. c.*, p. 320, No. 17; și XVI, p. 161, No. 13.

[7]) V. A. Urechiă, *Miron Costin*, I, București, 1886, p. 128.

[8]) Ghibănescu, *Divanurile domnești*, etc. în *Arhiva* din Iași, XXIX, p. 35.

[9]) N. Iorga, *Studii si documente*, VII, pp. 51–2, No. 14; și V, p. 447, No. 21 (5 Iunie).

[10]) N. Iorga, *o. c.*, VII, p. 52, No. 15. La 10 Ianuarie 1677 e vel Spătar. Alex. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București, 1903, p. 369.

[11]) Kogălniceanu, *Cronicile României*, II, București, 1872, pp. 192–3. Citațiile toate vor fi din aceasta ediție a doua.

[12]) N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 318, No. 1. Se vorbește aici și de via «ce au fost cumpărat Lupașco Spătariul de la Drîgușeni».

Ajungând Gheorghe Duca Domn al Ţării Româneşti, aduce aici din Moldova pe cumnatul său Lupaşco, şi-l face mare Spătar. Tot Neculce ne spune, că Şerban Logofătul (Cantacuzino) uneltià mult să mazilească pe Duca Vodă din ţara Muntenească, pentru care faptă erà să-i taie capul de două ori «numai se punea Doamna şi cu fratele Doamnei Lupaşco Spătarul cumnat fiind cu Şerban Logofătul de-i scoteà capul; iar pe urmă tâmplăndu-se de au murit Lupaşco Spătarul au văzut Şerban Logofătul, că n'are cine să mai puie pentru dânsul şi numai ce-au fugit». Şerban s'a dus la Udriu (Adrianopol) în toamna a. 1678, când Duca Vodă erà la Cehrin şi, ajunge Domn al Ţării-Româneşti, iar Duca trece ca Domn în Moldova unde mai fusese [1]).

Şerban Logofătul erà «cumnat» (= văr primar) cu Lupaşco prin soţia acestuia Sâfta, fiica lui Iordache Vistiernicul, fratele lui Constantin Postelnicul Cantacuzino, tatăl lui Şerban Logofătul.

Atât ştim numai despre Lupaşco, care a murit cum se vede din cronica lui Neculce, în vara sau toamna anului 1678, dar înainte de Noembre, când Şerban ajunge Domn al Ţerii-Româneşti. Cu Safta Lupaşco a avut şi copii, căci întâlnim la începutul veacului XVIII pe un Iordache Cantacuzino, care zice: «L-am cumpărat [satul Stolniceni] dela mătuşa-mè Safta Buhuşoae, soră mai mică, şi de la feciorii ei» [2]). Sâfta trăià încă la 20 Ianuarie 1712, când se judecă cu Nicolae Costin, cronicarul, pentru satul Cepleniţa. Costin cedează de bunăvoie «mătuşei sale»[3]).

Diploma de nobil a căpătat-o Lupaşco în urma relaţiilor strânse ce le au avut el şi cumnatul său Gheorghe Duca Vodă cu Apaffy, care numeşte pe Vodă «prietinul şi vecinul nostru».

Să ne oprim puţin asupra acestor relaţii.

Duca-Vodă va fi cunoscut pe Apaffy încă pe vremea când erà Vistiernic al lui Dabija Vodă, care-l va fi trimis uneori şi pe el în misiune la Craiul Ardealului. Vedem, că soţia lui Apaffy, Ana Bornemissza, încă în întâia Domnie din Moldova, îi trimite daruri, pentru care-i mulţumeşte, la 28 Aprilie 1666, Anastasia, soţia lui Duca Vodă [4]).

[1]) Kogălniceanu, *o. c.* II, p. 211.

[2]) N. Iorga, *Studii şi documente*, VII, p. 200.

[3]) V. A. Urechiă, *Miron Costin*, I, pp. 175-7.

[4]) *Török-Magyar Okmánytár*, Budapesta, 1870, p. 313, No. 171. Despre legăturile lui Duca-Vodă cu Bistriţa ardeleană, vezi N. Iorga, *Documentele Bistriţei*, II, pp. 15-17.

Desele sale misiuni la Apaffy prin boierii munteni, când erà Domn al Ţării-Româneşti, le arată Constantin Căpitanul Filipescu în istoria sa [1]).

La nunta pompoasă şi bogată a fiicei sale Catrina, la 4 Noemvrie 1681, cu feciorul lui Radu-Vodă: Ştefan-Vodă [2]), Duca învită şi pe prietinul său Apaffy, care-şi şi trimite oamenii săi cu darurile obişnuite [3]).

Duca Vodă pleacă din Iaşi a doua zi de Sf. Gheorghe, Luni la 24 Aprilie st. v. 1683, la asediul Vienei. Trece dela Focşani cu oastea sa în Ţara-Românească, apoi prin pasul Branului în Ardeal. Neculce ne spune drumul mai departe «pre la Sibiu, pre la Logoju, pre la Temişvar, pre la Sarvas, pre la Solnoc ce este la apa ce se cheamă Tisa, şi de acolo la Dunăre la cetatea Buda; şi au trecut Dunărea pre pod din gios de Buda şi acolo într'un câmp au ajuns pre Şerban-Vodă cu oastea, şi au venit Şerban-Vodă de s'au adunat cu Duca Vodă» [4]). Iau parte împreună cu Turcii la asediul oraşului Viena, dar sunt respinşi si să întorc cu oştile către casă. Cronicarul ungur contemporan Ioan Bethlen ne spune, că Domnii noştri se întoarceau spre casă încărcaţi de pradă [5]).

Impăratul Leopold, în amintirea biruinţei dela Viena, din 12–3 Septemvrie 1683, asupra Turcilor a făcut o biserică foarte frumoasă în Roma, ce se chiamă Vittoria, «întru a căreia sacristie până când am fost eu în Roma — zice Gheorghe Şincai [6]) — se ţineà bătaia aceasta zugrăvită, precum au stat *toate neamurile* câte au fost într'ânsa».

No. 189–191, 23 No. 204, 28 No. 211, 39 No. 231; Hurmuzaki, XV, partea II la data: 13 Febr. 1666; 17 şi 30 Febr. 1669; 4. Aprilie 1680.

[1]) *Istoria Domnilor Ţării-Româneşti*, ediţia N. Iorga, Bucureşti, 1902, p. 183.

[2]) Nicolae Costin, II² p. 21: nu 7189 (1680).

[3]) *Monumenta Comitialia Transylvaniae*, Budapesta, XVII, p. 231. Vezi şi tariful vamal dela schela Câineni (pasul Turnului Roşu) al lui Duca-Vodă din 1676 pentru legăturile cu Ardealul în N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc* (*Istoria Românilor în chipuri şi icoane*, III), Bucureşti, 1906, pp. 251–4, No. IV; şi Şt. Meteş, *Negoţul Ţării-Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII*, Sighişoara, 1921, pp. 173—4, 193—4

[4]) Kogălniceanu, *Cronicile României*, II², p. 217. Nicolae Muste, *o. c.*, III², p. 79 şi *Magazinul istoric*, III, p. 41 ne indică alt drum: Mers'au Duca Vodă prin ţara Muntenească pre la Ruşava, şi de acolo au trecut peste munte şi au mers în sus prin Sebeş, prin Lugoş... etc. (ca mai sus) şi N. Iorga, *Documentele Bistriţei*, II, Bucureşti, 1900 p. 36–7, No. CCXXVI, 38 No. CCXXVIII.

[5]) *Biblioteca Muzeului Naţional* din Budapesta, ms. quart latin 2423, p. 68, cf. N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 257 nota 1.

[6]) *Cronica Românilor*, Bucureşti, III², p. 212. Ar fi necesară o reproducere — dacă mai există astăzi — a acestei zugrăveli, care reprezintă şi ostaşii români dela 1683 cu Domnii lor în frunte. Miniaturile din *Cronicon pictum* (reproduse şi în publicaţia jubilară

«Duca-Vodă s'au întors drept prin țara ungurească, de au mers la Apafi Mihail Craiul Ardealului la Bălgrad [1]), și au făcut Craiul masă frumoasă Ducăi Vodă și l-au cinstit tare și au jucat amândoi și cu toți boieri [între cari erà și fratele lui Lupașco Alexandru Buhuș Hatmanul cum vom vedeà mai departe]; și Craiul unguresc încă-i spunea Ducăi Vodă să nu vie în țara Moldovei, ca a venit în țară alt Domn dela Leși [Petriceicu], ce se aștepte acolo la dânsul, și-i va da de toate ce-i va trebuì sau de vrea să-i dea vreo câteva mii de cătane să-l petreacă până la scaun. Și el nici așa n'a primit; și purcezând de acolo și ajungând la Cotele [Codlea] a ținut sfat cu boieri pe unde se treacă în Moldova» [2]).

La 10 Decemvrie st. n. Duca Vodă erà cu oastea sa la Codlea, unde trimișii Sașilor din Brașov Ioan Loiss și Toma Klosch îl întâmpină, aducându-i — fiind postul Crăciunului — bucate de post: pâne, rachiu, pești, plăcinte, orez, lămăi, miere, franzele, etc. La 12 Decemvrie acești doi sași îi duc lui Vodă la Ghimbav un sat mai apropiat de Brașov, chiar și carne și vin [3]).

Dealtcum Sașii brașoveni erau prieteni ai lui Duca Vodă decând fusese Domn în Țara-Românească. La 26 Noemvrie 1675 dăduse un privilegiu lui Mihai Herman județul Brașovului, prin care îi permite a țineà la oile lui în Muntenia 7 ciobani, dar toți să fie din țara ungurească, nicidecum din Muntenia. Dacă Herman va face vre-o fraudă, va pierde dreptul de-a țineà oi în țară [4]).

A magyar nemzet története, vol. III, 1895), care înfățișează ostașii țărani români ai lui Basarab Vodă din lupta dela 1330 în contra regelui Ungariei Carol Robert, le-am tipărit în cartea mea: *Istoria neamului românesc*, vol. I (până pe la 1350), Sibiu, 1922, pp. 146-7.

1) Muste, *ll. cc.*, ed. Kogălniceanu, p. 80 și 44 zice: «Trecând Duca-Vodă pe din jos de Mitravița au lovit pe din jos de Timișvar, și prin Logoș și de acolo drept prin țara Ungurească pre la Dobra au venit până la Bălgrad».

2) Neculce, II², p. 219. La 3 și 4 Decembre a fost Duca Vodă în Bălgrad după ziarul lui Apaffy în *Erdélyi Muzeum*, Cluj, 1900, p. 275; Nic. Costin, II², p. 28 zice: «L-au chemat Craiul [pe Duca-Vodă] de l-au ospătat [la Bălgrad]; la care ospăț să fi zis Apafi Mihaiu precum au umblat Duca-Vodă să fie Craiu». Referitor la aceasta spune și Neculce, II², p. 222, că Duca-Vodă «se ispitià să fie Craiu în țara ungurească, și un fecior a lui în țara Moldovei și alt fecior Domn în țara Muntenească și ginere-său Hatman în Ucraina».

3) N. Iorga, *Socotelile Brașovului* în *Analele Academiei Române*, XXI (1899), p. 117; în 16 Decemvrie erà tot în Codlea. *Ibid.*, p. 118.

4) Publicat în Iorga, *Brașovul și Românii*, pp. 363-4, No. 3. Vezi și St. Meteș, *Păstorii ardeleni în Principatele române*, Arad, 1925, pp. 24-5 (bibl. *Semănătorul* No. 111-13).

Dela Braşov Duca Vodă trece, prin pasul Oituz, în Moldova la satul Domneşti, unde e prins de Poloni şi dus în captivitate la Lemberg. Despre banii trimişi de Doamna Anastasia prin Ardeal — confiscaţi de nobilii unguri — pentru a-l eliberà pe Duca, am vorbit pe larg în articolul meu «Gh. Duca Vodă şi Guvernul Ardealului» [1]).

Acestor legături de prietenie ale lui Duca-Vodă cu Apaffy şi recomandării sfetnicilor săi se datoreşte ridicarea, în 5 Martie 1676, a lui Volfgang (= Lupaşco) Buhuş de Ceplenița [2]) la rangul de nobil ardelean.

Diploma lui Buhuş scrisă pe pergament — sigilul lipseşte — are o foarte frumoasă stemă nobiliară. Ceeace e nou şi interesant în această diplomă — pe lângă schimbul de nume, observat dealtcum şi mai sus la Drăghici Cantacuzino — este faptul, că alăturea de Volfgang Buhuş se aminteşte şi soția sa Safta Cantacuzino, lor şi tuturor celor ce se vor trage dintr'înșii, atât parte bărbătească cât şi femeiască li se dă dreptul prin această diplomă de-a figurà între nobilii Ardealului şi ai părţilor ungureşti, având şi toate drepturile lor. Stema nobiliară e aceasta: Un scut ostăşesc albastru în câmpul căreia se află din jos o coroană aurită, iar deasupra ei un braț întins, care ține o sabie (?) cu vârful în sus. Deasupra scutului este aşezat un coif ostăşesc acoperit de coroana crăiască împodobită cu pietri scumpe. Toate acestea sunt încunjurate de diferite flori. Apaffy îi dă voie lui Buhuş, ca acest semn nobiliar să-l folosească la lupte, la jocuri de suliță, la dueluri, la alte deprinderi militare şi nobiliare, la peceți, la steaguri, la covoare, la inele, la scuturi, la corturi, la case şi la morminte ca şi toți ceilalți nobili ai Ardealului şi ai părţilor ungureşti [3]).

Acum las să urmeze diploma:

Nos Michael Apafi dei gratia princeps Transilvaniae partium regni Hungariae dominus et Siculorum Comes.

---

[1]) *Românul*, Arad, 1913, No. 95–6. Notez, după acest studiu, că acel «popa Ilie dascălul, ce a venit împreună cu solul aici» în Ţara-Românească, la 1701, la Brâncoveanu Vodă dela ginerele său din Moldova Constantin Duca Vodă (Aricescu, *Condica Vistieriei*, Bucureşti, 1873) este vestitul predicator Ilie Miniat. Vezi şi: Iorga, *Indreptări şi întregiri la istoria Românilor*, în *An. Ac. Rom.*, XXVII (1905), pp. 139–41. Duca-Vodă scrie (Bucureşti, 6 Martie 1677) ungureşte pentru un proces al lui Raţ Iştvan. Pentru acest proces, Iorga, *Braşovul şi Românii* (*Studii şi doc.*, X), Bucureşti, 1905, pp. 154–159, No. 8–11.

[2]) Ceplenița e o comună în nordul plăşii Bahluiului, judeţul Iaşi. (*Marele dicţionar geografic al României*, II, Bucureşti, 1899, pp. 316–7).

[3]) Despre relaţiile de prietinie ale lui Lupaşco cu Apafi I-iu vezi la *Apendice*.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod Nobis varias Regni Nostri publicas, et privatas quoque curas resolventibus, diversa virtutum accurrerint genera: quibus qui desudarent se quidem Nobis commendatos, et fuis meritis, praemiis exornandos exhiberent; Nos autem virtuti praemio dato Nomena; Nostrum memoriae et recordationi bonorum virorum committeremus; alia enim pleraque, aut temporis diuturnitas delere, aut oblivio supprimere solet; verum ea fama quae multorum ore celebratur, et mentibus inhaeret et inmortalis habetur, quam nemo sibi parare et diutius conservare potest, quam in colendis virtutibus; Principes ittem, in cognoscendis virtutibus suorum illisque ilustrandis, et digna laudo, amplo virtuti praemio afficiendis: Crescit enim laudata virtus. Nec alia re Alexander Macedo magni nominis celebratur, quam quod non magis ad sua facta extollenda, quam ad subditorum suorum virtutes celebrandas fuerit alacrior. Praeclari Nominis hic quoque Princips, qui eum die pro perdito ducebat, quo in amicos, aut virtute praeditos, non aliquid beneficii contulisset. Non praeter rem itaque Principes facere videntur, cum perspecta virtute suorum, eos honorificiis testimoniis, in omnem posteritatem duraturis decorant; Nam et virtuti suum praemium persolvitur Laus videlicet, que est suprema virtutis merces; et virtutes cultores,ad magis ardua consectanda incitantur; exemplo quorum etiam commoti remoto animi torpore, acceduntur ad imitandum et benemerendum de aliis quoque, cum haec Mortalitas indiga mutuae opis, non solum sibi nata videatur; sedi ad mutua officia et sublevandos sese, in hac imbecilli conversatione vitae humanae Principes ittem, illis ad virtutem allectis, eorum que opera sibi conciliata faeciliores putantur, nam virtutum laudis maxima pars, ob recte in virtute praeditos collocatum beneficium redundat in Principes. Quare exemplo majorum, ut Nos quoque cum Nostro homini, tum ipsis virtutum sectatoribus satisfaceremus; attentis et confideratis fidelitate, fidelibus, servitiis Generosi Volfgangi Buhus de Czeplenicz, Moldavi, universorum exercitum Valachiae Transalpinae Generalis Supremi, quae ipse Principi suo moderno, Illustrissima scilicet D[omi]no Duca Dei gratia dictae Valachiae Transalpinae Vajvodae ac Hereditati perpetuo, Fratri Nostro, ac etiam humanos jam casus eluctatis praedicti, Transalpinae et Moldaviae Regnorum Vajvodis D[omi]nis Amiciis et Vecinis Nostris. Nobis Benevolis, constantissima erga Nos propensione sese declaratis, non minus fideliter quam constater exhibuit et impendit. Gratiosum praeterea habentes intuitum calore Principalis Nostrae Clementiae aestuantis ejusdem motus vivaeque in Nos intentionis, cui dum Dignitatis Nostrae Lucerna coram oculis ejusdem opera divinae Providentiae accensa luceret, non inanibus quibusdam promissis, animos nempe mescantibus mundo ludibrus non muneribus, vanitatum illecebris allectus; sed perfecta syncero cordis desiderio, alacrique animi promptitudine coactus; non verbis svavibus, tanquam ludicris fortunae telis sauciatus, sed desgustatae jam Clementiae Nostrae dulcedine aurea sane fidelitatis catena vinctus, idem Nobis, Iidem praestitit synceram; Quem deinceps Regno etiam huic Nostro Transylvaniae, partibusque Hung[ari]ae eidem annexis, Nobisque ac Succesoribus Nostris,

eandem fidelittis ilaesae synceritatem exhibiturum ac pro renata effective declaraturum nulli ambigimus. Eundem igitur *Volfgangum Buhus* hactenus etiam vere et perfecte Nobilem, ac in sua praedicta Patria ex Magnifica Prosaria Septem, ex speciali gratia Nostra tamen et Principalis protestatis Nostrae plenitudine, in coetum eo numerum verorum, natorum, indubitatorumque et insignitorum etiam praedicti Regni hujus Nostri Transylvaniae, et partium Hungariae eidem annexarum Nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum eo adscribendum duximus: prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus praesentium per vigorem. Decernentes expresse ut a modo deinceps successivis semper temporibus idem *Volfgangus Buhus* ac per eum *Szafta Canthacuzeno* Consors ejusdem haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universae pro veris natis, indubitatisque et insignitis, praefati Regni Nostri Trans[ylva]niae Nobilibus habeantur et reputentur. In Signum autem hujus modi verae et perfectae Nobilitatis eorum haec *Arma* seu Nobilitatis Insigna *Scutum* videlicet militare caelestini coloris, in cujus campo sive area Corona aurea est deposita, unde Brachium quoddam humanum humerotenus resectum, exurgere, ensemque nudum sursum porrectum firmiter tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit Diadema Regium gemmis atque unionibus decenter exornatum, ex cono vero galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc in de defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti, pulcherrime ambiunt et exornant; prout haec omnia în capite sive Principio praesentio Literarum Nostrarum docta manu et arte Pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur: Animo deliberato et ex certa scientia, liberalittemqu; Nostra Principalis praefatis *Volgfango Buhus* ac *Szaftae Canthacuzeno* Consorti suae haeredibusque et posteritatibusque ipsorum utriusq; sexus universis gratiosi dedimus, donavimus et contulimus. Annuentes et concendentes ut ipse praescripta Arma sive Nobilitatis Insigna, more aliorum verrum, natorum,indubitatorumque et insignitorum praenominati Regni Nostri Tran[sylva]niae Nobilium Armis utentium, ubique in proeliis hastiludiis ,torneamentis duellis monomachis, ac aliis quibus vis exercitiis militaribus et Nobilitaribus; nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, auleis annulis clypeis, tentoriis domibus et sepulchris, generaliter vero quarum libet rerum et expeditionum generibus, sub merae et syncere Nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis cujuscunque status, conditionis, gradus, honoris, ordinis, osticii, dignittis, praeeminentiaeque et functionis homines existant insignitos dici, teneri, nominari et reputari volumus ferre et gestare; omnibusque et singulis iis honoribus gratiis privilegiis indultis libertatibus inmunitatibus ac praerogativis, quibus coeteri veri, nati, indubitatique et insigniti praedicti Regni Nostri Tran[sylva]niae, partiumque Hung[ari]ae Nobiles et militares homines quomodocunque de jure et ab antiqua consvetudine utuntur, fruuntur et gaudent perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes Literas Nostras, pendentis et authentici Sigilli Nostri munimine roboratas, memoratis *Volfgango Buhus* ac *Szaftae*

Cantacuzeno haeredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis clementer damdas duximus et concedendas.

Datum in Arce Nostra Fogaras die quinta mensis Martii Anno D[omi]ni Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo Sexto.

Michael Apafi   Ioannes Bethlen Cancelar

II

In partea a doua a acestui studiu voiu face o scurtă expunere istorică asupra familiei boiereşti Buhuş dela cele dintâiu documente cunoscute despre Buhuşeşti până pe la mijlocul veacului al XIX-lea, când familia aceasta însemnată se stinge cu totul, păstrându-i-se amintirea şi în numirea tărgului Buhuş [1]) din Moldova, judeţul Neamţ, aşà de puţin românesc astăzi, şi care va fi fost proprietatea sa odinioară.

Cercetarea de faţă se bazează nu numai pe toate documentele publicate până acum, ci şi pe un însemnat număr de documente inedite din biblioteca Academiei Române, regretând, că n'am putut întrebuinţà materialul bogat şi preţios, ce se află în Arhiva Statului, unde cu toată dorinţa mea de-a face cercetări n'am putut.

Studii mai întinse asupra Buhuşeştilor nu s'au scris până acum. In afară de ce-au publicat fragmentar ori răsleţit d-nii: Ghibănescu în cele câteva volume din *Surete şi izvoade*, Docan în revista *Arhiva* din Iaşi, articolul *Frate* [2]), Iorga, care în special a tipărit un număr foarte mare de documente preţioase privitoare la familia Buhuş [3]), apoi Radu Rosetti în *Cronica Bohotinului* şi *Note genealogice şi biografice despre familiile Buhuş şi Rosetti, foşti proprietari ai moşiei Bohotinului* [4]), Constantin Giurescu în *Convorbiri Literare* [5]) — nu s'a scris ceva mai de seamă asupra acestei familii.

Ce ne dă Oct. G. Lecca în *Genealogia a 100 de case în Ţara-Românească şi Moldova* [6]), despre genealogia familiei Buhuş este cu totul neîndestulător, şi aceasta dovedeşte, că dânsul a făcut studii foarte

[1]) In sec. XVII-XVIII se numià Buhuşeşti; Iorga, *Studii şi doc.*, XI, p. 68, No. 89; *Buletinul comisiei istorice a României*, IV, Bucureşti, 1925, p. 21 (1662).

[2]) 1900 (XI) p. 432 şi urm.

[3]) N. Iorga, *Studii şi documente*, III-XXII; în deosebi V, pp. 574-5, şi alte studii ce se vor cità mai departe în note.

[4]) *Analele Academiei Române, Sect. istorică*, XXVIII, (1905-6).

[5]) 1910 (XLIV), p. 278 nota 1; şi în *Letopiseţul Ţării-Româneşti dela 1661-1705*, Bucureşti, 1913, p. 16 şi urm.

[6]) Apărută în Bucureşti, 1911, planşa 88.

reduse în chestiunea aceasta, fiindcă nu cunoaşte nici cele mai indispensabile colecţii de documente, fără cercetarea conştiincioasă a cărora nici un om serios nu se apucă să facă studii genealogice. Dacă ar fi cercetat cel puţin documentele tipărite, ar fi evitat o mulţime de greşeli din genealogia dată de dânsul, şi în acelaş timp ne-ar fi îmbogăţit simţitor cunoştinţele noastre despre Buhuşeşti.

Dimitrie Cantemir încă aminteşte pe Buhuşeşti între familiile boiereşti cele mai de frunte ale timpului său [1]).

* * *

Cel mai vechiu document privitor la familia Buhuş e din 22 Decemvrie 1421 prin care Alexandru Vodă cel Bun dăruieşte satul Cozminul boierului Buhuş [2]).

Intre boierii fraţilor Voievozi Ştefan al II-lea şi Ilie se aminteşte la 16 Septemvrie 1435 şi un Buhuş [3]), iar în 22 Septemvrie 1452 altul din Moldova în serviciul Poloniei [4]).

Probabil tot acest Buhuş e şi cel pomenit, ca martor, la 12 Septemvrie 1463 într'un act al lui Ştefan-Vodă cel Mare [5]).

Aceştia sunt cunoscuţi în secolul al XV-lea. Ştiri mai sigure şi mai numeroase avem asupra Buhuşeştilor, numai către sfârşitul veacului al XVI-lea, şi îndeosebi în cel următor, când familia devine una dintre cele mai bogate şi mai cu influenţă în afacerile ţerii Moldovei.

In veacul al XVI-lea întâlnim la 1560–1 alăturea de Petru Vătavul din Săcuieni şi alţii, pe Buhuş din Căciulaţi, cari adeveresc că Nastia nepoata lui Cozma Hrălea a vândut dreapta ei ocină a treia parte din a treia parte din satul Boldeşti lui Popoţea Neamiş din Braşov [6]).

O preciziune a continuităţii familiei Buhuş în veacul al XVI-lea pe baza documentelor ce ne stau la dispoziţie acum, n'o putem face deocamdată. Un document însă dela Constantin-Vodă Movilă din Iaşi,

---

[1]) *Descrierea Moldovei*, ed. Ac. Rom., de A. Papiu-Ilarian, 1872, p. 124.

[2]) D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, ed. Ac. Rom. 1905, p. 190; şi *Revista nouă*, I (1888), p. 474, studiul lui Radu Rosetti, *Despre clasele agricole în Moldova* după Uliantzki, *Materialuri*, etc. (ruseşte) Moscova, 1887, p. 27, No. 26, data 25 Decemvrie, şi satul Cuciurova.

[3]) N. Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare* (ed. cu note), Bucureşti, 1904, p. 35.

[4]) Bogdan, *Indatoririle militare ale cnejilor şi boierilor moldoveni* în *An. Ac. Rom., Secţ. istorică*, XXIX, p. 618.

[5]) N. Iorga, *Studii şi documente*, V, pp. 385–6, No. 1.

[6]) R. Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova*, Bucureşti, 1907, pp. 164–5.

la 24 Iulie 1609, ne spune întărind nişte sate lui Dumitru Buhuş, că acesta este fiul lui Crâstea Buhuş, nepot Pătraşcului, strănepot Măricăi şi lui Bran şi răstrănepot lui Costea-Giurgea Stavrici [1]).

Pe Marica Bran o aminteşte un act slavon al lui Petru-Vodă Rareş, prin care-i întăreşte ei şi surorii sale trei sate [2]).

Nu pot lămurì ce legătură de rudenie erà între Simion Buhuş, soţia sa Eftimia din veacul al XVI-lea, pomeniţi alături de Crâstea Buhuş, Ioan Caraiman şi Nastasia, cari dăruiesc mănăstirii Bisericani două feloane şi un stihar pentru pomenirea lor [3]).

Pătraşcu, fiul Maricăi a avut patru copii: Ionaşco, Crăstea, Ana şi Anghelina [4]).

Dintre aceşti fraţi se pare că numai Crăstea a urcat treptele mai înalte ale boieriei: sub Petru-Vodă Şchiopul, la 14 Martie 1583, e pârcălab de Neamţ [5]), iar sub Aron-Vodă, la 28 Noemvrie 1594, în actul de danie al bisericii Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului [6]), e Vornicul Ţerii de sus dacă de fapt acest Crăstea e Buhuş.

Dintr'un document dela 1669 rezultă că Crăstea Buhuş a fost silit să fugă în Ţara-Nemţească nu ştim din ce cauză, probabil va fi fost vreun aderent al lui Mihai-Viteazul, lăsându-şi soţia sa Nastasia, din familia Prăjescu, în Moldova, care apoi se mărită după Ioan Procop Caraiman Comis la 6 Maiu 1599 [7]), pe urmă mare Paharnic [8]), mort însă înainte de 12 Octomvrie 1610 [9]).

Ionaşco Buhuş ot Criveşti este amintit la 5 Maiu 1602 şi la 10 Maiu 1603 [10]) şi Pavel Brat Buhuş ot Bosinceşti la 12 Octomvrie 1636 [11]).

---

[1]) N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 77, No. 20.

[2]) *Biblioteca Academiei Române*, doc. XLVII/235 (fără dată); şi Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, I, Iaşi, p. 385 (doc. din 1545).

[3]) *Uricariul*, XXIII, pp. 319, 355.

[4]) Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, II, p. 135 şi urm.; Un Buhuş Vistiernicel la 15 Noembre 1599 în N. Iorga, *Studii şi documente*, XI, p. 272, No. 8.

[5]) Hurmuzaki, XI (adaus de documente şi regeste), pp. 899, 901; N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 5, No. 2.

[6]) St. Stinghe, *Istoria beserecei din Şcheii Braşovului*, Braşov, 1899, pp. 173-5.

[7]) Hurmuzaki, XI, p. 907.

[8]) *Arhiva Statului*, Condica I-a a mănăstirii Trei-Ierarhi No. 219, cf. Rosetti, *An. Ac. Rom.*, XXVIII, p. 469.

[9]) N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 276, n. 1.

[10]) N. Iorga, *Studii şi doc.*, XI, p. 275, n. 17-8. Ionaşco pisarul din 1581 să nu fie oare acest Buhuş? Hurmuzaki, XI, p. 898.

[11]) *Uricariul*, XVII, p. 134.

Nastasia Prăjescu a avut cu Crăstea Buhuș pe Dumitru, cu care familia Buhuș devine mai cunoscută și intră în rândul celor dintâiu boieri ai Moldovei atât prin bogăție, cât și prin rangurile ce le ocupă în Sfatuldomnesc.

Amintesc în treacăt, că Nastasia, în a doua căsătorie cu Caraiman a avut un fiu Vasile și două fete: Maricuța și Safta [1]). Aceasta din urmă e amintită ca soră a lui Dumitru Buhuș la 16 Ianuarie 1617, la 11 Octomvrie 1625 și la 28 Martie 1642 [2]).

Nastasia a murit în zilele lui Constantin-Vodă Movilă în Decemvrie 1609, și e îngropată în mănăstirea Tăzlău, piatra de pe mormânt i-a făcut-o și înfrumusețat-o fiul său Vasile Prăjescu [3]).

N'am putut aflà în Biblioteca Academiei Române documentul citat de Oct. G. Lecca [4]) cu data 24 August 1621 despre Grigorie Buhuș, care se împacă cu Dumitru Buhuș pentru un țigan. Să fie oare frați? La 26 Octomvrie 1623 Grigorie Buhuș cumpără partea lui Iurașco din satul Cărbunești cu 26 taleri [5]).

Fiul lui Crăstea Buhuș, Dumitru sau Dumitrașco, a fost fără îndoială unul dintre cei mai bogați, dacă nu chiar cel mai bogat boier al țerii. Timp de două zeci de ani a ocupat cele mai de frunte locuri în Divanul Moldovei. Fiind înrudit de aproape, prin numeroșii săi copii, cu toți boierii mari ai țerii, ba chiar și cu Domnii cari cârmuiau destinele Moldovei, a putut să asigure familiei sale un loc de întâietate în desfășurarea evenimentelor politice din Moldova în veacul al XVII-lea.

Dumitru Buhuș a avut două soții. Cea dintâiu, a fost Iliana — fiica Paharnicului Ilie Bucioc și a Lupei Veveriță — numită în pomelnicul

1) N. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 276, n. 1; V, pp. 14, No. 62, 21 No. 92, Vasile își zice «fičor mai mic» al lui Dumitru Buhuș, înainte de 1642; *Ibid.*, p. 217, No. 31, 572 No. 62 606 No. 2; 20 No. 91 din 20 August c. 1641 când Dumitrașco era Vistiernic.

2) *Arhiva* din Iași, 1900, p. 432, nota 35.

3) N. Iorga, *Inscripții*, II (*Studii și doc.*, XV), pp. 221–2, No. 631; trebuie primită cetirea Episcopului Melchisedec, (*Notițe istorice*, etc., pp. 90–1) «maicei» în loc de «jupâneasă», fiindcă de fapt Nastasia a avut un fiu cu numele Vasile.

4) In *Familiile boierești române*, București, 1899, pp. 102-4. (Cartea aceasta a fost criticată aspru, dar drept și cu multă pătrundere de răposatul Ștefan Orășanu în *Convorbiri literare*, XXXIV, p. 512 și urm.). Publicat cum aflu de [Lăpĕdatu] în *Documente românești*, I, ediția Ac. Române, 1907, p. 64, No. 72; Grigore Buhuș ca martor vezi *Revista istorică*, 1920, p. 76.

5) Ghibănescu, *Ispisoace*, etc., I, p. 157, No. 91.

mănăstirii Bisericani, căreia îi face, împreună cu Şoldan, ograda împrejur, pivniţa cea desubt clisernită şi clisernița [1]). A doua soţie e Dafina sau cum i se mai zice foarte adeseori Ecaterina. Aceasta nu poate fi fata lui Mihail Furtună Comisul cum afirmă Rosetti în *Analele Academiei Române*, XXVIII, secţia istorică, p. 469 pe baza unui document din *Uricariul*, XX, p. 246. In documentul citat nu stă aşa ceva. Cred, că altundeva trebuie căutată descendenţa acestei femei isteţe şi energice, care a ştiut să îngroape trei bărbaţii — dintre care şi un Domn — şi să trăiască până la adânci bătrâneţe, să-şi vadă feciorii vitregi în demnităţile cele mai mari în Stat, şi fetele vitrege, afară de Anastasia, măritate după cei mai avuţi şi mai cu greutate boieri de atunci. Anastasia, moştenind calităţile mamei sale, a putut fi soţia lui Gheorghe Duca Vodă, Domnul cu apucături de Craiu.

Diaconul grec Paul de Alep, care a întovărăşit pe Patriarhul Macarie de Antiochia prin ţările române la 1653–9 a cunoscut de aproape pe Dafina Dabijoaia din satul Ţigăneşti (lângă Tecuciu). El zice: Dafina este din neamul nostru şi cunoaşte obiceiurile noastre fiind urmaşa lui Petru-Voevod [nu fiul Chiajnei lui Mircea Ciobanul, ci Şchiopul], care trăise în exil la Alep» [2]). Deci Dafina trebuie să fie urmaşa lui Petru-Vodă Şchiopul după soţia sa greacă din Rodos Maria Amirali. Dafina e soră cu Gavril Jora şi fată lui Ionaşco Jora *(Bibl. Ac. Rom.*, doc. CXXXIII/11 [3]).

* * *

Inainte de a trece la Dumitru Buhuş, să urmărim pe scurt vieaţa acestei femei cu un rost oarecare chiar în vieaţa politică a Moldovei, după moartea întâiului bărbat la 1647. Dafina se mărită a doua oară după Ştefan Serdarul, care a fost unul dintre complicii lui Gheorghe Ştefan Logofătul pentru a scoate din Domnie pe Vasile Lupu. Miron Costin ne spune sfârşitul lor: «Vasile Lupu au dat pe amândoi Ciogoleştii [Spătarul Constantin şi Stolnicul Pătraşco] şi pre Ştefan Serdarul pre mâna Seimenilor de i-au omorît noaptea dennaintea jitniţei ce iera în lontru în Curte» [4]). Dealtcum Ştefan Serdarul erà înrudit cu Cio-

[1]) *Uricariul*, XXIII, p. 364; N. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, pp. 238–9.

[2]) E. Cioran, *Călătoriile Patriarhului de Antiochia Macarie*, Bucureşti, 1900, p. 136.

[3]) Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 538; Giurescu, *Letopiseţul Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1913, p. 16. Probabil că familia Jora e de origine greacă.

[4]) I², p. 325; Neculce, II², p. 192–3 zice: «Dafina Dabijoaie au avut şi alţi bărbaţi»; Constantin Căpitanul, pp. 125–6.

goleştii prin Dafina, care fusese soţia lui Dumitru Buhuş, văr primar cu mama lui Petraşco Ciogolea Stolnicul, Sofronia din familia Prăjescu [1]).

A treia oară Dafina se mărită după Vornicul Istrate Dabija, ajuns apoi Domn al Moldovei (Septemvrie 1661—11 Septemvrie 1665). Cu Dabija Vodă a avut o fată Maria, măritată după bogatul boier Iordache Ruset, care murì curând în vârstă de 15 ani la 3 Octomvrie 1677 [2]). Văduva lui Dabija a mai trăit după moartea soţului ei din urmă. Astfel o întâlnim la 10 Maiu 1669 când cumpără dela Marta, femea lui Coce o casă din uliţa rusească din Iaşi [3]). Constantin Căpitanul Filipescu ne spune, că în Iunie 1681 încă trăià [4]).

* * *

Să urmărim însă mai departe vieaţa lui Dumitru Buhuş, care ne interesează în special în studiul de faţă.

Dumitru pare a fi fost la început, între ani 1615—23, diac în Curţile Domnilor [5]), căci numai mai târziu îl întâlnim ca boier în Sfatul domnesc cu dregătoria de Logofăt, cu care şi semnează, împreună cu alţi boieri, o arătare la 18 Decemvrie 1627 [6]). Inainte de această dată un document slavon din 15 Iulie 1608 ne arată, că Nastasia Cărămăneasa şi fiul ei Dumitru împrumută 670 taleri rudelor lor: Lucoci Aprodul şi surorii sale Nastasia [7]).

---

1) Docan, *Arhiva*, din Iaşi, 1900, p. 433; V. Pârvan, *Un vechiu monument de limbă românească*, Bucureşti, 1904, p. 31.

2) N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, II, pp. 131-2, No. 367, 214, No. 610. N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, p. CXXIX, nota 1; şi N. Costin, II², p. 17; *Arhiva genealogică*, I, pp. 107-114.

3) B. P. Haşdeu, *Arhiva istorică a României*, I (1864), p. 136, No. 198; *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LVIII/92 (11 Iunie 1695) despre viile lui Dabija-Vodă şi ale Doamnei Dahina şi a Saftei fata Doamnei (?), Mariei, nepoata lui Dabija-Vodă şi a Dahinei.

4) Ed. Iorga, p. 202. Doamna Ecaterina (= Dafina) alăturea de soţul ei Dabija-Vodă e pomenită între ctitori români ai mănăstirii Opovo din Croaţia în muntele Fruscagora, (revista *Traian*, Bucureşti, 1869, p. 56).

5) *Uricariul*, XVIII, p. 530; Un Dumitru pisar (Buhuş ?) la 15 Decemvrie 1603. Hurmuzaki, XI, p. 908.

6) N. Iorga, *Studii şi doc.*, VII, p. 90, No. 5; Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, Iaşi, 1908, pp. 272-3, No. 184-5; *Uricariul*, XX, p. 185 (din 13 Ianuarie 1628 ca Logofăt).

7) *Biblioteca Academiei Române*, doc. XLVII/219; Dumitru Buhuş şi soţia sa Nastasia la 1608, 1623, vezi «*Revista istorică*», 1921, p. 62, n. 1.

La 21 Septemvrie 1608 Dumitru cumpără dela Ionaşco o parte de moşie din satul Plotuneşti în ţinutul Cârligăturei [1]). Constantin-Vodă Movilă întăreşte, la 24 Iulie 1609, lui Dumitru feciorul lui Crăstea Buhuş «pe temeiul actelor lui Petru Vodă [Şchiopul]» a patra parte din satul Răvăcani, Honceşti, Strunga, Găneşti şi Găureni [2]). Tot acest Domn întăreşte, la 17 Decemvrie 1609, cele cinci părţi de moşie din satul Plotuneşti (ţinutul Cârligătura) cumpărate cu 450 de taleri de Nastasia şi fiul ei Dumitru Buhuş dela Ionaşco şi sora sa Magdalena fiii lui Carachizel, mare Stolnic [3]).

Sub Miron-Vodă Barnovski a ajuns, cum am văzut, întâi Logofăt apoi Vistiernic la 11 Martie 1629, când cu alţi boieri dă o carte de vânzare [4]). Pentru diferite servicii Miron-Vodă îi dăruieşte, la 15 Aprilie 1629, Vistiernicului său o bucată de hotar dela Târgu-Frumos din spre partea satului Criveşti [5]). Urmaşul lui Barnovski, Alexandru Coconul, îi întăreşte această bucată de hotar la 18 Septemvrie acelaş an [6]).

La 8 Aprilie 1631 Moise-Vodă Movilă întăreşte lui Dumitru Vistiernicul o bucată de loc din hotarul Târgului-Frumos din spre Criveşti (primită în dar dela Barnovski) pentru patru cai daţi ţerii; $^1/_8$ din $1/4$ parte din Olaşei pe Sacovăţ, o parte din Dumeni pe Prut, satul Vătăieşti (Bărleşti) şi Hotceşti supt Strunga [7]).

Documentul de mai jos ne prezintă pe Dumitru Vistiernicul ca pe un om foarte lacom pe avutul altuia, şi nu se sfieşte să întrebuinţeze

---

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLI/11 şi [Alex. Lăpedatu], *Documente româneşti*, I (1576–1620), Bucureşti, 1907, pp. 11–12, No. 12.

[2]) N. Iorga, *Studii şi doc.*, VI, p. 77, No. 20; Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, II, p. 130 şi urm.

[3]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLI 16. Intre Curtenii lui Constantin Vodă Movilă, închis în Decemvrie–Ianuarie 1611–12 în cetatea Hotinului dinaintea lui Ştefan Tomşa noul Domn al Moldovei, aflăm şi pe Dumitru Buhuş. V. *Doamna lui Ieremia-Vodă* în: Iorga, *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, Vălenii de Munte, 1910, p. 194 şi în *An. Ac. Rom.*, XXXII, p. 1036 după *Arhiva istorică*, I, p. 128.

[4]) Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, II, pp. 230–1, No. 93; Vistiernic erà încă din 4 Ianuarie 1629, când alăturea de el, de alţi boieri şi Vlădici iscăleşte un act şi Gavril Buhuş vel Vornic. ([Lăpedatu], *Doc. româneşti*, I, pp. 156—7, No. 173). Dumitru erà Vistiernic încă din 15 Noemvrie 1628. (*Uricariul*, XX, p. 67).

[5]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLII/47, şi *Uricarul*, XVIII p. 172.

[6]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLII/52; vezi şi III/229, XLVII/209 (fără dată).

[7]) Ghibănescu, *Surete*, II, p. 155 şi urm., No. 60; *Arhiva istorică a României*, I, p. 106, No. 147 şi nota; Pentru fânaţele lui de aici arse din porunca lui Vodă v. N. Iorga, *Studii şi documente*, V, pp. 20–1, No. 91.

proceduri neoneste pentru a ajunge în posesiunea unor moşii, care de drept nu-i aparţinuseră niciodată.

La 1 Maiu 1631 păreşte cătră Moise Vodă Movilă pe Grama Stolnicul pentru satul Pietriș, care ar fi al lui după părinți. Prin martori se dovedește, că n'a fost nicicând satul proprietatea lui Buhuș, ci a lui Grama [1])

La 21 Iulie 1632 în domnia a doua a lui Alexandru-Vodă Iliaş (Noemvrie 1631—Aprilie 1633) îl întâlnim ca treti Logofăt [2]), iar în domnia a doua a lui Moise Movilă, în 28 Februarie 1634, e iarăşi Vistiernic [3]).

Cronicarul Miron Costin ne dă unele lămuriri interesante despre Dumitru Buhuş sub stăpânirea acestui Domn.

«Cum au venit — zice Miron Costin [4]) — veste de domnia lui Alexandru-Vodă, la boieri mare măhniciune în toată curtea, mai ales la boieri, ştindu-i hirea cu toții acelui Domn. Ce au făcut sfat cu toții, și îndată au purces fruntea toată den boieri la Ţarigrad cu jalbă la Impărăţie, pentru greul ce petrecea țara de domnii neştiutori rânduelei: Lupul Vasile Vornicul, ce au fost mai pe urmă și Domn, Cehan Vornicul, Savin Hatmanul [unchiu lui Buhuş Vistiernicul], Costin Postelnicul, Urechiă Spătariul, Buhuş Vistiernicul, Furtună Comisul, Başotă Logofătul și alți boieri, cu numărul până la 80 de capete numai den boieri, fără alte căpitenii de țară, și au purces cu toții la Ţărigrad.

«Nepurces din Ţarigrad au apucat boierii pre Alexandru-Vodă, cu Domnia, că oblicise el de boieri că vin cu pâră, cum nici într'un chip nu-l primeşte țara»... Mai mult siliți «au căutat boieri a primire pre Alexandru-Vodă; şi au mers la Patriarşie și au făcut jurământuri boierii, lui Alexandru-Vodă și Alexandru-Vodă boierilor, și așa au purces din Ţarigrad spre țară».

«Dacă s'au așezat Alexandru-Vodă la scaun (lupul părul schimbă, nu hireca tot pre acea cale, ca și la Domnia dintăiu, au purces lucrurile...»

---

[1]) Ghibănescu, *Surete*, II, pp. 356–60. Intr'un act fără dată Dumitru Vistiernicul şi Grama Stolnicul stau chezaşi pentru Varlaam feciorul lui Dumitrache, (*Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII 182).

[2]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLII/71; [Lapedatu] *Documente româneşti*, I, ed. Acad. Rom., p. 206; *Uricariul*, XVIII, p. 452.

[3]) V. A. Ureche, *Miron Costin*, I p. 78 no. 27—9 (şi din 4 Martie 1634).

[4]) Kogălniceanu, *o. c.*, I², p. 292. D. Sextil Puşcariu, în *Istoria literaturii noastre vechi*, publicată în *Transilvania*, Sibiiu, XLV (1914), p. 219 şi urm. scrie *Costân* şi nu Costin. De fapt, amândoi cronicarii îşi scriau numele Costân sau Costăn. Vezi Iorga, *Studii şi documente*, XI, p. 76, No. 125; VI, p. 340, No. 16; XI, p. 77, No. 132; şi VI, pp. 211–2, No. 19, 239, No. 243, 155, No. 53; şi *Arhiva istorică a României*, Bucureşti, 1865 (I), No. 20, p. 160; Iorga, *Studii şi doc.*, IV, p. 274 şi p. CCXCI, nota 3 şi *Buletinul comisiei istorice a României*, IV, Bucureşti, 1925, passim.

Nici într'un chip să amistuiască Alexandru-Vodă fapta boierilor, n'au putut, ce făcuse cu venirea împotriva lui la Ţarigrad; şi nici boierilor nici într'un chip, lucrurile ce erau foarte proaste la toate trebile nu le plăceau. Şi dintru acestea adăugându-se necredinţa şi prepusul din zi în zi, aşezase în gândul său, Alexandru Vodă, numai să omoare pe o seamă de boieri, ales pre Vasile Lupul Vornicul, şi pre Cehan Vornicul, şi pre Savin Hatmanul, şi pre Buhuş Vistiernicul, şi spre Urechiă Spătarul... Boierilor toate gândurile lui Alexandru-Vodă au descoperit Constantin Aseni, om de casă lui Alexandru-Vodă, cumcă în zíua de Pasce era să-i omoare, cu sfatul lui Batişte. Deci, boierii umblau toţi cu paza vieţii».

Văzând boierii peirea ce li se pregăteşte, au răsculat curtea şi ţerănimea în contra lui Alexandru Vodă, având în fruntea lor pe Vasile Lupu Vornicul [1]).

Răsculându-se ţara, «boierii, au întrat îngrijire ca să nu se îndirepteze Alexandru Vodă din Branişte spre Bugeac; şi îndată àu ales o seamă de boieri, cu Buhuş Vistiernicul, şi au trimis după Alexandru Vodă să-i îndirepteze calea de la Huşi spre Bârlad».

«Mai mare spaimă decât întâiu au avut Alexandru-Vodă, dacă au văzut gloata iar viind după sine, şi în Branişte, şi'l lăsase, şi Siimeni, şi Copiii din casă toţi; şi dacă s'au apropiat boierii le-au zis Alexandru Vodă: «mă rog pentru fiul meu, Radul Vodă, să-l lăsaţi viu». Au zis Buhuş Vistiernicul, să n'aibă nici o grijă; să nu gândească Măria Sa că au venit cu gând rău; numai ţara pofteşte pre Măria Sa să meargă prin Bârlad spre Galaţi, să nu aducă vre-un rău asupra ţerii cu Tatarii. Şi i-au jurat să n'aibă nici o grijă. Şi aşà au primit Alexandru Vodă, pre unde va fi voia ţerii, pe acolo va merge; şi au purces spre calea Bârladului» la Galaţi trecând «Dunărea a mers cu pace spre Impărăţie» [2]).

Aceasta-i tot ce putem şti din cronici despre Vistiernicul Dumitru Buhuş.

Ce moşii întinse aveà Dumitru Buhuş, treti Logofăt, ne dovedeşte un document de întărire al lui Alexandru-Vodă Iliaş din 1 sau 2 Noemvrie 1632:

---

[1]) Kogălniceanu, *o. c.*, I[2], p. 293.

[2]) *Ibid.*, p. 294.

1. Ținutul Romanului: satele Grădinți, Criveşti, Răvăcani, Găureni, Hotceşti şi Dădeşti; ¼ parte din Movileni, 2 vii, 3 heleşteie, 3 mori şi un pod pe Siret.

2. Ținutul Cârligăturei: părți din Plotuneşti, Căcăceşti, Târgu-Frumos, Tâlhăreşti şi Chicera; 2 heleşteie şi 2 mori.

3. Ținutul Hărlăului: satele Văvătăieşti (azi Bărleşti), Spinoasa; părți din Totoieşti, Jurghiceni (azi Erbiceni); un heleşteu, o moară.

4. Ținutul Huşilor: satul Puriceni; o moară şi o prisacă.

5. Ținutul Hotinului: satele Cupcici, Brătăşani; părți din Tribesenți, Costeşti, Dumeni, Bozovița, Răsteul şi Tălmăcea; 3½ heleşteie, 4 mori şi un pod pe Prut.

6. Ținutul Trotuşului: satul Măneşti; părți din Grozeşti şi Muncei; 1 fânaț, 1 vie, 1 ferestrău, 1 piuă şi 2 livezi.

7. Ținutul Bacăului: părți din Măstacănul; 2 mori şi 1 prisacă.

8. Ținutul Neamțului: satul Neculeşti (azi Trifeşti); parte din Româneşti; 3 heleşteie, şi trei mori.

9. Satul Protopopeşti; parte din Olaşei, Bombăteşti, Mestecani, Lehaci; o piuă şi o moară [1]).

La 9 Iulie 1633 Lupu Cupar şi Stratulat Bolea vând «fratelui nostru» (= văr primar după soția sa Grozava) Dumitru Buhuş o jumătate de selişte din Răvăcani pentru 40 matce [2]).

Când Vasile Lupu ajunge Domn, Dumitru e unul dintre sfetnicii săi cei mai apropiați. In anul întâi al Domniei sale, la 4 Maiu 1634, îl făcù părcălab dela Hotin [3]), care demnitate o aveà şi la 27 Martie 1635 alături de vărul său Petraşco Ciogolea tot părcălab de Hotin [4]).

La 28 Maiu acelaş an e amintit ca Vistiernic [5]), care dregătorie o poartă mai mulți ani. La 20 Martie 1636 Vasile Lupu dă dreptate lui Dumitru Vistiernicul într'o pâră cu Lupu Prăjescu [6]). La 20 August

---

[1]) Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, II, pp. 114-8, No. 47 (nov. 2); N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 77, No. 21 (nov. 1 după o copie din Martie 1722). Copia aceasta se deosebeşte puțin de originalul dat de Ghibănescu.

[2]) Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, II, 1907, p. 113, No. 46. In a doua domnie a lui Moise Movilă, la 15 Martie 1634, Dumitru e iarăşi Vistiernic (*Uricariul*, VII, p. 127).

[3]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXVII/51; *Convorbiri literare*, 1900, p. 623.

[4]) *Bibl. Ac. Rom.* Pecete 71. Luna e Martie nu Maiu din N. Iorga, *Studii asupra ist. Românilor în sec. XVII*, p. 51.

[5]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/182.

[6]) Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, pp. 107 şi urm., No. 68 şi 244-8, No. 144 146-7, 287-90, No. 164.

acelaş an Vodă îi dăruieşte un loc de sat în Braniştea domnească [1]). La 12 Aprilie anul următor Dumitraşcu Soldan şi Safta dăruiesc «fratelui» (= cumnatului) Dumitru Buhuş o parte din seliştea Dădeştilor [2]).

Sofronia, jupâneasa lui Pătrasco Ciogolea, şi fiii săi dăruiesc la 12 Aprilie 1637, partea lor din seliştea Dădeştilor «fratelui nostru» Buhuş Vistiernicul [3]).

La 27 Februarie 1639 cumpără dela Diaconul Toader nişte părţi de moşie din Berleşti [4]). In Noemvrie 1637 soţia lui Vasile Lupu (?) Teodosia îi dă ocina ei din seliştea Dădeştilor pre Sirca mai sus de Tărgul Frumos [5]).

Ca om de încredere, Vasile Lupu îl trimite cu scrisoarea sa din Botoşani, 4 Iunie 1639, în solie la Craiul Ardealului Gheorghe Rákóczy II-lea. Socotelile Braşovului ne arată, că la 11 Iunie Buhuş Vistiernicul împreună cu 46 de persoane erau în Braşov [6]).

La 10 Decemvrie 1640 Vasile Lupu dă dreptate lui Buhuş Vistiernicul în pricina cu Varvara soţia lui Gh. Calapod pentru două părţi din Boldeşti şi Sărbi dela Suceava [7]). La 13 Aprilie 1641 e părcălab de Neamţ [8]).

La 13 Septemvrie (fără an), de sigur înainte de 1642, Iacob Moţoc dă partea lui din Boldeşti ot Suceava în schimb lui Buhuş Vistiernicul pentru partea din Movileni ot Roman [9]). Grozava, jupâneasa răposatului Paharnic Stratulat Bolea, cu nepoţii săi Constantin, Petraşco, Miron, Teofana Ciogolea dăruiesc, la 23 Martie 1642, «fratelui nostru» (= văr primar) Dumitru Buhuş ce-a fost Vistiernic, cinci fărtae de vie la Cotnar [10]). La 30 Martie acelaş an Marica jupâneasa Vornicului Lupu Hăbăşescu şi fraţii ei îi vând o ocină [11]).

---

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVIII/68 şi LXXVIII 92.

[2]) *Arhiva* din Iaşi, 1900, p. 432, n. 31.

[3]) *Arhiva* din Iaşi, 1900, p. 433, n. 36.

[4]) *Bibl., Ac. Rom.*, doc. XXXVII/143.

[5]) N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 25, No. 114.

[6]) N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CXCVI şi n. 1.

[7]) Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, p. 167, No. 99.

[8]) N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 551, No. 3.

[9]) Ghibănescu, *Surete*, III, pp. 296–7, No. 167; tot acest act cu data 20 Dec. 1641, *Ibid.*, p. 129, No. 85.

[10]) N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 27, No. 121; *Arhiva* din Iaşi, 1900, p. 433.

[11]) N. Iorga, *Studii şi documente*. V, p. 27, No. 122.

Mitropolitul Varlaam face o învoială cu Buhuș, fost Vistiernic, prin care acesta din urmă îi dă o moară pentru trebuințele călugărilor [1]).

La 15 Iulie 1644 primește ca dar un țigan dela Slavil [2]).

La 25 Aprilie 1645 Vasile Lupu întărește cumpărătura lui Dumitru Buhuș vel Spătar ce a făcut cu 60 lei ½ din ¼ parte din Movileni dela Ilinca, fata lui Gh. Calapod [3]). La 1 Iunie anul viitor face un schimb cu Grigorie fiul lui Cornea Pivnicerul (dela 15 Maiu 1596) [4]).

Sfetnicul devotat și credincios al lui Vasile Lupu Dumitru Buhuș, fost mare Vistiernic și mare Spătar, a murit în decursul stăpânirii acestui Domn la 15 Martie 1647, cum ne arată inscripția de pe mormântul său din satul Crivești județul Neamțu [5]), lăsând în urma sa numeroși copii, asupra vieții cărora trecem acum.

* * *

Dumitru Buhuș a avut mai mulți copii. Anastasia, soția lui Gheorghe Duca-Vodă, — femeie neastâmpărată, în vinele căreia curgeà de sigur mult sânge grecesc, având calitățile mamei sale Dafina, a știut fi ibovnica mândrului Domn muntean Șerban Cantacuzino și pe urmă soția lui Liberakis, șeful Manioților din Morea — face o danie, la 15 Iunie 1695, Mitropoliei din Iași. In acest document aflăm pe lângă pomenirea tatălui său Dumitru Buhuș și următoarele surori și frați vitregi: Stolnicul Miron Bucioc (numit așà după mama sa Ileana Bucioc), Niculae Buhuș mare Logofăt, Irina Vorniceasa, și Ursul fecior lui Buhuș [6]).

Miron e vel Stolnic la 12 Martie 1662 [7]), ca Sulger, împreună cu

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXXI/145 cf. Iorga, *Studii și doc.*, XVI, pp. 129–30, No. II (fără dată). Probabil după 23 Martie 1642.

[2]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LIX/74.

[3]) Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, p. 102, No. 64. Demnitatea de Spătar o aveà și la 4 Aprilie 1645 (*Uricariul*, XXIII, p. 192).

[4]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXXI/16; cf. N. Iorga, *Documentele Calimachi*, I, pp. 435–6, No. 45.

[5]) Melchisedec, *Notițe istorice și archeologice dela 48 de mănăstiri din Moldova*, București, 1885, p. 129, No. XVIII.

[6]) C. Erbiceanu, *Mitropolia Moldovei*, București, pp. 7–9. D-l N. Iorga admite în *Studii și doc.*, V, p. 575, pe baza unui doc. dela p. 95 No. 97, că Dumitrașco Buhuș ar mai fi avut o fată cu numele Iliana. Cred, că e mai probabil să fie aceasta, fata lui Nicolae Buhuș, fiul lui Dumitrașco. Astfel Iliana «cea Căminăroaie mare» e una și aceiaș persoană cu Irina lui Niculae măritată după Manolache Ruset.

[7]) Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCLVIII, n. 1.

soţia sa Tudosca cumpără o parte din satul Boldeşti dela Ion Calapod [1]). In pomelnicul mănăstirii Bisericani din Maiu 1661, e scris şi Miron Buhuş cu soţia sa (a doua?) Maria [2]). Irina «Vorniceasa» a fost soţia Logofătului Vasile, fiul Logofătului Dumitraşco Ştefan, Ceaurul după Condic lui Constantin Mavrocordat, din 17401-2 [3]). Nu mai cunosc nici un d cument publicat, afară de cel citat, în care Ursul ar apărea ca copil al lui Dumitru Buhuş. Să fie oare Ursul vel Stolnicul dela 6 August 1659 fiul lui Dumitru Buhuş [4]) ?

Dumitru Buhuş a avut, pe lângă cei pomeniţi mai sus şi alţi copii, însă aceştia se pare că sunt dela soţia sa dintâiu Iliana, căci Anastasia nu-i aminteşte în dania sa [5]). Despre aceştia vom vorbi mai departe.

Cel mai mare dintre fiii lui Dumitru Buhuş e Nicolae. El participă ca vel Medelnicer în 1642, în zilele lui Vasile Lupu, la împărţirea satelor lui Balica între rude [6]). La 21 Aprilie 1648 îl întâlnim ca martor fără dregătorie într'un act de vânzare [7]). La 20 Iulie 1651 e Jicnicer [8]).

---

[1]) Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. III, p. 297, No. 168. Aici i se zice: «*sulgeriului Miron Bucioc sin Buhuş*» (doc. fără dată).

[2]) *Uricariul*, XXIII, p. 319; *Arhiva* din Iaşi, II, p. 121; Iorga, *Studii şi doc.*, XVI, p. 248.

[3]) Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 278, No. 516. Irina şi fratele său Nicolae fiii lui Dumitraşco Buhuş se amintesc la 3 Sept. 1631, când primesc ca dar satul Podagra dela Todosia soţia Hatmanului Nicoară. Cei dintâi erau finii acestei Todosie. (*Bibl. Ac. Rom.*, doc. III/230; cf. *Revista din Iaşi*, 1908 (I), No. 4, p. 187).

[4]) Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 247.

[5]) Amintesc aici, după studiul judicios al lui Const. Giurescu, asupra lui Alexandru Buhuş, în *Letopiseţul Ţării Româneşti dela 1661-1705*, ediţia Com. ist. a României, 1913, pp. 16-25 — de unde am luat mai multe întregiri şi câteva rectificări — următoarele: 1) E o mare disproporţie între Dafina şi între fiii ei pretinşi, aşà, că numai Anastasia poate fi fata Dafinei cu Buhuş, ceilalţi sunt dela Ileana cu Buhuş, aceştia dar, toţi sunt fraţi vitregi cu Anastasia. 2) Nici unul dintre Buhuşeşti nu se prezintă ca moştenitori ai Dafinei afară de fiica sa adevărată Anastasia. Neculce însă zice, după acest *Letopiseţ*, că şi Lupaşco Buhuş ar fi copil al Dafinei.

[6]) *Condica lui Constantin Mavrocordat* la *Bibl. Ac. Rom.* ms. 237 f. 523-5. Cf. Iorga, *Studii şi doc.*, IV, p. 273, n. 1.

[7]) Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 29, No. 134.

[8]) Iorga, *Studii şi Documente*, V, pp. 30-1, No. 142; La 1652 August-Septemvrie, feciorul de boier de ţară Neculai Buhuş e zălog în Cehrin pentru Timuş, care face nuntă în Iaşi cu fiica lui Vasile Lupu; Miron Costin, I, p. 322.

Când în Aprilie 1653 Gheorghe Ştefan Logofătul sprijinit de Unguri se răscoală în contra lui Vasile Lupu pentru a-l alungà din Domnie, vedem că Vodă trimite pentru ajutor la cuscrul său «Hmil Hatmanul Cazacilor pe Grigorie Comisul şi pe Ştefăniţă Paharnicul, nepotul său, şi pe Neculai Buhuş Jitniceriul şi lor le-au dat poronça pe Ştefan Părcălabul de Soroca, să-l prindă şi să-l trimită legat dela Soroca la Hotin, şi au făcut. Ei singuri au trecut la Hmil Hatmanul» [1]).

Afară de această ştire tot cronicarul Miron Costin ne mai dă unele ştiri şi mai importante şi mai interesante privitoare la Niculae Buhuş,— care a fost şi un cărturar, cetià cu drag şi mult interes Cronicile ţerii, răspândite prin manuscrise în acel timp. El a fost informatorul lui Miron Costin privitor la Eustratie Logofătul, Simion Dascălul şi Misail Călugărul, căci iată ce ne spune cronicarul nostru: «A doua îndemnare mi-a fost, că mi se pare, bine nu ştiu, că n'am văzut leatopiseţul lui Eustratie Logofătul, dar cum am înţeles din câţivà boieri, şi mai ales din Nicolae Buhuş ce-a fost Logofăt Mare, pre acest Simion Dascăl, Eustratie Logofătul l-au fătat cu baznele lui şi acel mahlear Misail Călugărul dela Simion Dascălul au născut, acela fiu, acestalalt nepot; şi mult mă mir de unde au aflat ei aceste basne» [2]).

Atât ştim numai din cronici despre acest însemnat boier al timpului său.

Soţia sa se numià Aniţa — fata lui Furtună Comisul [3]) — cum se vede dintr'un document din 25 Ianuarie 1658 [4]). Amândoi fac daruri mănăstirii Bisericani [5]).

In Domnia lui Gheorghe Ştefan-Vodă, Nicolae Buhuş la 3 Septemvrie 1653, ajunge Logofăt [6]), şica astfel cumpără la 25 Ianuarie 1656 o parte de moşie din satul Pribeşti de la Ionaşco Grecul [7]). La 15 Martie [8]) şi 20 August 1658 e amintit ca Clucer Mare [9]). La 29 Decemvrie acelaş an Gheorghe Ghica-Vodă judecă o pricină între Ştefan Berledescul şi

[1]) Miron Costin, I², p. 362.

[2]) Miron Costin, I², p. 4. Pentru adevărul informaţiei lui Buhuş vezi Const. Giurescu, *Contribuţii noui privitoare la cronicile moldovene*, Bucureşti, 1908, pp. 38, 42, 87.

[3]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc., 72/55, 81/73, 89/156; cf. Giurescu în *Convorbiri literare*, 1910, p. 278, n. 1.

[4]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXII/55.

[5]) *Uricariul*, XXIII, p. 367.

[6]) Rosetti, *l. c.* în *An. Ac. Rom.*, p. 214 şi pp. 216-7.

[7]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXII/55.

[8]) Iorga, *Studii şi documente*, XXII, p. 353-4.

[9]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc., LXXXI 73; cf. Rosetti, *An. Ac. Rom.*, XXVIII, pp. 217-8.

Neculai Buhuş, fost Clucer, pentru nişte slănini [1]). Ca fost Clucer cumpără, la 20 Aprilie 1659, un loc de prisacă dela preotul Ion de Obârşie [2]). In acelaş an Ghica-Vodă întăreşte stăpânirea lui Miron «Bucioc» şi a «fratelui său» Neculai Buhuş peste moşia Dădeşti [3]).

La 30 Ianuarie 1660 e Medelnicer Mare [4]), în această dregătorie îi întăreşte Ştefan-Vodă, la 2 Februarie acelaş an, stăpânirea peste câteva bucăţi de hotar din Târgu Frumos [5]). La 9 Aprilie tot Medelnicer [6]), la 21 Aprilie, ca Logofăt Mare, primeşte în dar dela Ionaşco Critul un loc de prisacă din satul Iucseşti [7]), iar Vasile Gâlcă îi vinde o poiană dela Läieşti [8]). La 28 Aprilie 1660 e amintit ca părcălab de Neamţ [9]).

Dela 23 Noemvrie 1660 până la 17 Decemvrie 1662 e iarăş mare Medelnicer [10]).

Când tatăl său vitreg Dabija devine Domn al Moldovei, Niculae Buhuş ajunge repede în cele mai înalte dregătorii (să fie aceasta un indiciu serios că e fiul Doamnei Dafina cu Buhuş ?). La 13 Iunie 1663 e mare Stolnic [11]), la 3 August ca Logofăt mare cumpără o ocină din Turlui dela Mihailaş şi Constantin Beldiman [12]). In tot decursul

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXXIX/156. V. şi N. Iorga, *Studii şi doc.*, IV, p. 343; *Arhiva* din Iaşi, 1900, p. 435.

[2]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXII /59.

[3]) *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare*, Iaşi, (XI) 1900, p. 434; Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 33, No. 154 (31 Maiu 1659).

[4]) *Arhiva* din Iaşi, 1900, p. 436; N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 14, No. 13.

[5]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. slavon XLV ori XLIV/51; Iorga, *Studii şi doc.*, V, pp. 17, No. 3; 86–7 No. 48. Imprumută bani dela Duca Vistiernic.

[6]) *Uricariul*, XXIII, p. 248; Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCLVIII, No. 1.

[7]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXII/60; tot ca Logofăt Mare cumpără dela Ştefan Sîtariul nişte stupi, cu loc de prisacă şi cu rămnic în satul Vişteleşti. Antonovici, *Documente bârlădene*, II, pp. 152–3, No. 168.

[8]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXX/164 (fără dată), şi LXXXIX 254/(25 Iulie fără an).

[9]) *Revista pentru istorie*, etc., Bucureşti, (XIII) 1912, partea 1–2, p. 297.

[10]) Rosetti, *An. Ac. Rom.*, XXVIII, pp. 219–23; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCLVIII, No. 1, VI, p. 84, No. 43; şi XVI, p. 193, No. 41. O scrisoare glumeaţă a lui Ion Hăbăşescu către Nicolae Buhuş, mare Medelnicer, din 20 Decemvrie fără an în *Ibid.*, XI, pp. 120–1. Ghibănescu, *Vasluiul*, Iaşi, 1926, p. 86 (din 30 Aprilie 1861).

[11]) *Uricariul*, X, pp., 155–8; şi *Arhiva genealogică*, II, p. 62. In 22 Febr. 1662 Dabija Vodă trimite la principele Ardealului Apaffy pe credinciosul său Buhuş «Buzaket» (?) pentru bunăvecinătate cu daruri; *Török Magyar Államokmánytár*, VI, pp. 29–30.

[12]) *Uricariul*, X, pp. 230–2.

Domniei lui Dabija-Vodă își menține dregătoria de mare Logofăt [1]). La 5 Martie 1665 Magdalena Călugărița cu feciorul ei Vasile din Botneni îi dăruiesc un loc de prisacă [2]), la 20 Decemvrie acelaș an, cumpără o ocină din satul Sperlești, la 15 Octomvrie 1666 altă ocină [3]).

Demnitatea de mare Logofăt și-o păstră și în Domnia întâiu a cumnatului său Gheorghe Duca Vodă, care-l însărcinează, la 22 Aprilie 1666, pe «Nicolae Buhuș, Logofătul cel Mare și diregătorul și vătămanul din Gănești la ținutul Cărligăturei, ca s'aibî a chema oameni străini dintr'alte țeri... fie ce limbă vor fi». Toți se scutesc pe 6 ani de dări, etc. [4]).

La 24 Maiu 1666 un Polcovnic de Zaporojeni îi scrie un act în limba polonă [5]).

Cele din urmă documente pe care le semnează vel Logofătul Nicolae Buhuș sunt, după cât știm, din 24 Februarie și 7 Martie 1667 [6]). La 21 Aprilie acest an într'un document al jupănesei sale se vorbește despre el ca răposat [7]).

Astfel moartea Logofătului Nicolae Buhuș trebuie pusă între aceste două date, între 7 Martie și 21 Aprilie 1667 [8]).

Soția sa a mai trăit încă mulți ani după moartea lui. O întâlnim

[1]) *Revista istorică*, București, 1926, pp. 237, 239, 241 (din 1 Martie, 21 Aprilie și 25 Maiu 1664).

[2]) *Bibl. Ac. Rom.*, n-rul doc. nu-l pot descifrà în notele mele.

[3]) *Uricariul*, X, p. 242 și XII, p. 318—9. Nicolae Buhuș treti Logofăt (în Sept. 1656—Aprilie 1657). V. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 532, No. 8 (fără dată). Rosetti, *An. Ac. Rom.*, secț. ist. XXVIII, p. 216-7. In 12 Febr. 1666 Neculai Buhuș, marele stolnic, primește în dar o moșie în satul Coroteni (ținutul Fălciu); Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, V, p. 2, Iași, 1923, pp. 56-7, No. 45.

[4]) N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 85, No. 50. In 30 Iulie 1666 Nicolae Buhuș e tot vel Logofăt; Ghibănescu, *Surete și izvoade (Documente basarabene)*, XI, Iași, 1922, pp. 52-3, No. 25.

[5]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XIII/202, d-l Iorga îl pune la 1665 (*Studii și doc.*, V, p. 40, No. 2., Despre Nicolae Buhuș vezi și documentele următoare din acelaș depozit LXXII/67-8, 70-2, 99; LXXVIII/79; LXXXI/29-31 (toate fără dată).

[6]) Iorga, *Studii și doc.*, VI, p. 57, No. 12; *Uricariul*, VIII (1886), p. 13 (21 Ianuarie 1667); și *Revista istorică*, X (1924), p. 118, No. 4 (7 Martie).

[7]) Iorga, *Studii și doc.*, VI, p. 85-6, No. 52; și *Bibl. Acad. Rom.*, doc. XXVIII/69 (30 Iunie 1667); Data documentelor càpii, cari amintesc pe Nicolae Buhuș vel Logofăt, la 5 Maiu 1676 (Iorga, *o. c.* VI, p. 58, No. 15) și la 18 Iunie 1671 vel Stolnic, ca fiind în vieață (*Ibid*, V, p. 25, No. 2) sunt false, căci Buhuș murise la 1667 primăvara.

[8]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXXI/4.

la 30 August 1669 [1]), la 20 Decemvrie acelaş an, are un proces, pe care-l judecă Duca Vodă [1]), la 15 Maiu 1676 Aniţa Buhuşoaia Logofăteasa dă ginerelui ei Manolache Ruset, Jicnicerul, moşia Căţăleşti din ţinutul Neamţului, pentru cei 200 lei ce i-a fost dator [2]). La 5 Maiu 1681 vinde o moşie [3]). Amândoi, Nicolae şi Aniţa Buhuş fac daruri mănăstirii Bisericani [4]).

* * *

Un alt fiu al lui Dumitru Buhuş probabil e Constantin, feciorul Todosei, căruia i se zice adesea — poate pentru statura-i mică — şi Buhuşel. Acesta a fost crescut de mic şi căsătorit, ca fecior de suflet, de vărul său primar: Stolnicul Neculai Sechil din domnia lui Vasile Vodă Lupu [5]).

Intâia dată îl întâlnim la 17 Ianuarie apoi la la 10 Maiu 1641, când vinde o parte de moşie din Hlinceni Medelnicerului Lupu Prăjescu [6]), la 20 Iulie 1651 e ca martor [7]). La 12 Martie 1662 e treti Jitnicer [8]), în Februarie 1664 biv Jitnicer [9]). La 13 Decemvrie 1666 Iliaş Alexandru-Vodă însărcinează pe Constantin Buhuş, părcălab de Neamţ, să cerceteze pricina dintre Nacul din Preoteşti cu Maxineştii [10]). Tot subt acest Domn ajunge mare Logofăt, şi astfel îl întâlnim la 10 Februarie 1667 când cumpără moşia lui Ion Bratelenul din Sperleşti şi Răchiteşti [11]). In acest an, la 24 Iulie, e şi părcălab de Neamţ, şi la această dată Vodă îi întăreşte şi ginerelui său Constantin Sulgierul cel Mare (apoi Postelnic la 15 Ianuarie 1673, aflăm şi numele soţiei sale Safta, fata lui

[1]) *Ibid.*, doc. LXXIII/14.
[2]) *Uricariul*, XVII, p. 8.
[3]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XCVIII/5.
[4]) *Uricariul*, XXIII, pp. 319, 367.
[5]) Tanoviceanu în *Arhiva din Iaşi*, 1914, pp. 232–3, n. 1 (doc. din 1664–5, 1668, 1677).
[6]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLIII/47–8; publicat cu data de 14 Maiu 1641 la Gaster, *Chrestomaţia română*, I, Bucureşti, 1891, pp. 91–2, No. 31. (Să fie oare Todosia, a treia soţie a lui Dum. Buhuş sau e a altuia ?)
[7]) *Uricariul*, XX, pp. 71—2; şi N. Iorga, *Studii şi documente*, V, pp. 30–1, No. 142.
[8]) N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCLVII, n. 1.
[9]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLIV/102. Cf. I. Tanoviceanu, *Trei răspunsuri d-lui N. Iorga* (extras din «*Secolul*»), 1903–4), Bucureşti, 1905, pp. 53–4. şi *Uricariul*, X, Iaşi, 1888, pp. 230-31 (din 3 August 1665).
[10]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. IV/212. Cf. Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii din Moldova*, p. 275, n. 2.
[11]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LIX/91, şi XXII/10, 23, 74.

Buhuşel) [1]), peste nişte ţigani [2]). La 24 Maiu 1668 ca fost Jitnicer are un proces pe care-l pierde [3]).

* * *

Despre Anastasia, fata lui Dumitru Buhuş, am vorbit mai înainte. Dabija Vodă, la 8 Aprilie 1662, îi dăruieşte ei şi soţului ei Duca, mare Postelnic, satul Bălăneşti din ţinutul Neamţului şi altele [4]). Despre numeroşii săi copii am vorbit într'alt loc [5]).

Vieaţa lui Lupaşco a fost arătată în partea întâia a studiului de faţă.

Alexandra, fata lui Dumitru Buhuş a fost măritată întâiu după Grumedza Lozonschi Armaşul, apoi după Nicolae Vistiernicelul [6]).

* * *

Să vedem acum vieaţa lui Alexandru, unul dintre cei mai viteji şi mai de ispravă fii ai lui Dumitru Buhuş, căruia cronicarii îi consacră multe rânduri, dacă nu chiar pagini. El e din căsătoria lui Dumitru Buhuş cu Ileana, de aici i se zice uneori şi Bucioc [7]).

Alexandru Buhuş în 15 Februarie 1656 e Spătar [8]). Dela această dată până în 1660 se pare că a trăit mai mult în Polonia, unde luptà în cadrul armatelor nobililor poloni, căci iată ce ne spune un izvor polon: «Bohuş Alexandru aveà steagul (escadronul) său moldovenesc, în 1658, de asemenea în urmă în armata lui Olszacki cu Czarnecki» [9]). In 24 Ianuarie 1660 Ştefăniţă Vodă întăreşte «Pârcălabului Bucioc (= Alex. Buhuş) şi fratelui său Niculai feciorii lui Dumitru Buhuş biv vel Vistiernic» mai multe sate între cari şi Cupciciul [10]). In domnia lui Istrate Dabija nu ocupă nici o dregătorie. Abià sub cumnatul

---

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXVI/81.

[2]) *Ibid.*, LXVI, 80.

[3]) N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 40, No. 186.

[4]) *Bibl. Acad. Rom.*, doc. LVII/16.

[5]) *Românul*, Arad, 1913, No. 95–6.

[6]) *Uricariul*, XII (1889), pp. 306–8; Iorga, *Documetele Callimachi*, II, p. 85; Iorga *Studii şi documente*, V, pp. 95–6, No. 87, 620; XI, pp. 79–80, No. 142, 151.

[7]) Zotta S., *Arhiva genealogică*, II p. 258.

[8]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXVIII/139. Cf. Giurescu, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1913, p. 16, n. 3.

[9]) *Arhiva genealogică*, II, Iaşi, 1913, pp. 258-9.

[10]) *Ibid.*, p. 258.

său Gheorghe Duca Vodă, la 24 Februarie 1666, îl întâlnim în slujba de Pârcălab de Hotin [1]).

La 30 Iunie [2]) şi 30 Septemvrie 1668 e mare Pitar [3]), la 5 Iunie anul următor ca biv vel Pitar dă împreună cu soţia sa Alexandra (fiica unică a lui Nicolae Ureche) [4]) satul Stolniceni lui Ursachi pentru un împrumut [5]). In 20 Iunie 1673 sub Petriceicu Vodă e biv Hatman [6]), care dregătorie o poartă şi sub Domnia lui Dumitraşcu Cantacuzino, ba chiar mai înainte îl întâlnim ca Hatman la 20 Noemvrie 1671 [7]), această dregătorie o păstrează până în 29 Martie 1677 când o pierde [8]). La 3 Aprilie iarăş e Hatman Buhuş [9]).

Amănunte asupra faptelor Hatmanului Alexandru ne dau cronicarii Nicolae Costin şi Ion Neculce.

Neculce ne spune că Alexandru Buhuş a fost unul dintre cei mai intimi sfetnici ai lui Dumitraşco Vodă Cantacuzino, cu care dealtcum erà şi înrudit prin fratele său Lupaşco, soţul Saftei Iordache Cantacuzino.

Boierii moldoveni, când au părăsit la Hotin pe Petriceico-Vodă, prietinul Polonilor, s'au adunat la Căcăceni şi «s'au sfătuit şi au scris cărţi la boierii cei de ţara de jos, la Gavriliţă şi la Buhuş şi la alţii cari erau la Galaţi» unde primiră pe noul Domn Dumitraşco Cantacuzino [10]). De aici apoi plecară împreună în contra Leşilor, cari se retrăseseră în Polonia fiind iarnă grea în acest an 1674.

«Numai ce au lăsat o seamă de Nemţi în cetatea Neamţului şi în Suceava, cari s'a tâmplat de au şezut acei Nemţi mai bine de un an; şi erau acele cetăţi

[1]) *Ibid.*, p. 258.

[2]) *Arhiva din Iaşi*, 1892, p. 34. La 9 Sept. 1667 pitarul Alexandru Buhuş şi soţia sa Alexandra vând moşia Buticiu, ţin. Hotin lui Toderaşcu Jora. Iorga, *Boieri şi răzeşi în Bucovina şi Basarabia* în *An. Ac. Rom.*, XXXV, Secţ. ist. p. 77.

[3]) *Uricariul*, XII, p. 288; Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 89, No. 58; VI, p. 88, No. 61; şi XVI, pp. 304–5, No. 25. Tot pitar e în 1670; *Arhiva* din Iaşi, XXIX, p. 34.

[4]) *Arhiva* din Iaşi, IX, p. 234; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase până la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 241. *Bibl. Ac. Rom.*, doc. CXXV/204.

[5]) Iorga, *Studii şi documente*, XI, p. 77, No. 128. Nu biv vel Spătar.

[6]) Iorga, *Studii şi documente*, VII, p. 367, No. 11.

[7]) Iorga, *Studii şi doc.*, VI, p. 88.

[8]) Ureche, *Miron Costin*, I, pp. 705–6, 703.

[9]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXIX/134. La 8 Ianuarie şi 10 Martie 1671 Buhuş fusese Sărdar. (Ureche, *Miron Costin*, I, p. 125; *Bibl. Ac. Rom.*, doc. CXXXVII/93.)

[10]) Neculce, II[3], p. 205; Nicolae Costin, II[2], p. 11.

pline de odoare şi de haine a toată ţară, boiereşti şi negustoreşti, după cum este obiceiu la vreme de rescoale deşi pun oamenii cine ce are mai bun prin cetăţi şi prin mănăstiri» [1]).

«Iară Nemţii tot şedeau prin cetăţi, în Neamţu şi în Suceava, şi jăcuiau ce puteau prin prejurul cetăţilor, pentru mâncare; şi Moldovenii stau cu oaste prin prejurul cetăţilor, ca să'i scoată şi nu-i puteau;... şi totdeauna aveau cu dânşii bătaie; şi boierimea de prin prejur erau bejeniţi de răul lor».

«Vezirul au orânduit pe Caplan Paşa cu oastea turcească şi cu Moldoveni, de au stătut prin prejurul cetăţii Sucevei câtăva vreme; şi nu puteau scoate pe Nemţij ce erau în cetate, până au flămânzit, şi s'au închinat de bună voie, şi viindu-le poruncă de la Leşi să iese din cetate. Iară cei din cetatea Neamţului, neavând bucate, n'au zăbovit mult, ci au ieşit, legând tabăra de au mers la Suceava, la ceilalţi Nemţi. Era atunci Alexandru Buhuş Hatman, şi cum i-au întâmpinat Hatmanul Buhuş la Podişoare, aproape de tărgul Sucevei, şi dându-le năvală vitejeşte acolo la Podişoare, cu slujitorii săi, au rupt tabăra Nemţilor în două. Atunci au lovit dintr'un sineţ calul de subt Hatmanul Buhuş, şi căzusă Hatmanul într'un răzor cu faţa în sus, de nu se putea îndată să se scoale; şi nemţii năvăleau să-l apuce. Iară un căpitan Moldovan, anume Decusară, au grăbit cu calul asupră-le, şi s'au apucat Hatmanul de coada calului lui Decusară, şi ţiindu-se bine l-au scos din năvala Nemţilor. Deci, Hatmanul încălecând şi pre alt cal, le-au mai dat năvală în câteva rânduri, şi mulţi din Nemţi au pierit; iar pe unii i-au prins vii; iară o seamă s'au tot apărat, până au intrat în cetatea Sucevei la ceilalţi Nemţi. Trimisau Nemţii cei vii ce i-au prins în răsboiu şi capetele celor morţi, în Iaşi, la Dimitraşco Vodă, şi Dimitraşco Vodă i-au trimis la Impărăţie [2]). Şi şedea prejurul cetăţii Sucevei oaste şi nu-i putea scoate; şi doi ani tot au ţinut Nemţii cetatea Sucevei; nu i-au putut scoate» [3]).

«Pre Hatmanul Buhuş îl ţineà la mare cinste Dimitraşco-Vodă, pentru vitejile ce făcuse acolo la cetăţi. Când au venit dela oaste la Iaşi, făcutu-i-au mare cinste şi alaiu, cu toţi slujitorii curţii, cu dobe, cu surle, ca unui Hatman ce era vestit de slujia Domnului cu dreptate şi ţerii [4])».

---

[1]) Neculce, II², pp. 206–7; Nicolae Costin, II², p. 12. Observ, după răposatul Const. Giurescu, că povestirea lui Neculce privitoare la Alex. Buhuş Hatmanul e luată din Izvodul ce-l publică sub titlul citat *Letopiseţul Ţării-Româneşti dela 1661–1705*. Acest izvod e scris însă de un admirator al Hatmanului Buhuş, de un boier care-l cunoscuse mai de aproape pe Buhuş numai în Domnia a doua a lui Gheorghe Duca (Nov. 1668–Aug. 1672). *Ibid.*, p. 25. Aici Giurescu dă şi critica povestirii din Izvod reprodus de Neculce.

[2]) Nicolae Costin, II³, p. 12 zice că Buhuş Hatmanul a adus vreo 50 capete şi 20 de Nemţi vii la Dumitraşco-Vodă. Lupta de fapt nu s'a dat la Podişoare, ci pe şesul Băii, cf. C. Giurescu, *Letopiseţul Ţării Româneşti dela Istrate Dabija până la Domnia a doua a lui Antioch Cantemir 1661–1705*, p. 20.

[3]) Neculce, II² p. 208.

[4]) Ion Neculce, II², p. 209; Puşca Viteazului Hatman Alexandru Buhuş se încă la 1867 în Botoşani, *Revista istorică*, 1926, p. 103; *Ibid.*, 1927, pp. 53-55.

Cu negocierile pentru capitularea cetăţii Suceava, în August 1674, au fost însărcinaţi delegaţii moldoveni Alexandru Buhuş şi Panaiotache Morona [1]). Suceava a şi capitulat înaintea lui Alexandru Buhuş Hatmanul la 9 August 1674 [2]).

Ajungând Antonie Ruset Domn al Moldovei (Septemvrie 1675—Noemvrie 1678) locul de Hatman al lui Alexandru Buhuş îl ia Gavriliţă Costachi.

Când Vezirul pleacă la războiu împreună cu Duca-Vodă şi Antonie Ruset la Cehrin în contra Cazacilor «fiind ştiind Halep-Paşa pre Buhuş Hatmanul, carele au mers cu zaheraoa la Camenița, şi Buhuş Hatmanul făcea pod preste Nistru, şi viind oaste leşească ţinea cale să nu lase zaheraoa să o treacă la Camenița, şi s'au făcut un războiu mare unde sta Buhuş vitejeşte. Şi acel Paşa întrebându-l pe Antonie Vodă Ruset, unde este Buhuş Hatmanul, iar Antonie Vodă au dat seamă că au bolnăvit şi n'au putut să vie în oaste, şi au făcut pre Antonie Vodă, de au trimis cum mai de sîrg de l-au adus pre Buhuş, tocmai acolo la Cehrin. Şi mergând Buhuş cu slujitorii ce avea, pre câmp pustiu, au dat peste nişte Cazaci ce ţineau şleahul Turcilor la nişte stânci de piatră şi nime nu le putea strica nimica; iar lovindu-i Buhuş i-au luat pre toţi de grumaz, până au apucat ei să între în stâncă; şi mergând Buhuş la adunare, i-au închinat la Paşa pre Căzaci. Pentru care slujbă au dobândit cinste şi nume bun dela Paşa, şi îndată au poruncit Paşa lui Antonie Vodă Ruset de l-au pus Hatman pre Buhuş, şi-au zis, să nu afie că-l schimbă din Hătmănie. Deci, pentru Buhuş era şi Duca Vodă Domnul Muntenesc, îndemnător la Paşa ca să-l puie Hatman, fiindu-i cumnat; dară şi hărnicia lui îi arăta la stăpâni vrednic, cum şi atunci n'au mers cu mânile goale la Paşa» [3]).

Cu toate că «Antonie Vodă Ruset era om creştin, om bun şi milostiv şi blând, . . . nelacom, bun la judecăţi», totuşi unii dintre boieri l-au pârît la Poartă şi a fost apoi mazilit. Turcii l-au chinuit foarte şi întorcându-se în Moldova a sărăcit cu totul încât trăia din milostenie. Cel mai înverşunat dintre duşmanii lui Antonie Vodă era tocmai Hatmanul Alexandru Buhuş care uneltia în contra lui, pentru

[1]) Hurmuzaki, Supl. II[3], pp. 107–8; şi Neculce, II[2], p. 209.
[2]) Hurmuzaki, Supl. II vol. III, p. 105 şi urm. Cf. N. Iorga, *Studii şi documente*, IX, p. 167, n. 2.
[3]) Ion Neculce, II,[2] p. 210.

a aduce ca Domn în Moldova pe cumnatul său Duca-Vodă din Ţara-Românească. Dar pentru aceasta faptă nelegiuită — zice Neculce [1]) — «boierii cei ce l-au pârât, încă nimic nu s'au ales mai ales de casele lor; la Alexandru Buhuş Hatman nimică nu i s'au ales de casa lui, şi de feciorii lui, care se vede şi până astăzi [c. 1740]».

Vezirul după ce a mazilit pe Antonie Vodă Ruset a pus Caimacam în Moldova pe Ghenghea Vornicul şi pe Sandu Buhuş Hatmanul [2]).

Incă în Domnia a doua a lui Gheorghe Duca-Vodă din Moldova, Alexandru Buhuş, Serdar atunci, ne apare ca un foarte inimos ostaş. In iarna anului 1671, când s'au ridicat Hănceştii cu toţi Orheienii şi Lăpuşnenii asupra lui Duca, vedem pe Vodă că trimite în contra lor pe Serdarul Alexandru Buhuş cu Tătarii «de-au lovit oastea Hănceştilor la Epureni şi i-au bătut pe Hăuceşti şi i-au împrăştiat» [3]).

In domnia a treia a lui Duca-Vodă (Noemvrie 1678—25 Decemvrie 1683) Buhuş e Hatman [4]). Ia parte la asediul Vienei din Septemvrie 1683 şi sfătue împreună cu Constantin Postelnicul Ciobanul şi Miron Logofătul Costin pe Duca, întors dela Viena şi ajuns la Codlea («Cotele») lângă Braşov, să nu treacă prin Ţara Muntenească «ci, mai bine să mergem drept prin Oituz, şi dacă om vedeà că n'om puteà merge la Iaşi de răul Leşilor (Petriceico năvălise cu Polonii în Moldova şi-o ocupase), noi om luà pe Trotuş în jos, şi om merge la Focşani» [5]).

---

[1]) Neculce, II², p. 213; şi Nicolae Costin, II², p. 16.

[2]) Nicolae Costin, II², p. 16. Să nu fie oare acel *Eremia-Vodă*,—care scrie o lungă scrisoare de informaţii în ungureşte (din Bucureşti la 8 Februarie 1685) către influentul nobil ardelean Mihail Teleky (*Magyar Történelmi Tár*, Budapesta, 1887, pp. 743-5),— boierul de ţară Ieremie, pe cari unii dintre boierii moldoveni îl voiau să fie Domn în Moldova în locul lui Antonie Vodă Ruset (Nicolae Costin, II², p. 16), refugiindu-se apoi de groaza lui Duca Vodă în Ţara-Românească?

[3]) Neculce, II², p. 198; N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, II, Bucureşti, 1900, p. XXV, No. CCIV; Muste, III², p. 7: «Trimiţând Duca-Vodă la Alexandru Buhuş Serdarul de au venit din ţara Muntenească de unde erà fugit cu alţi boieri». Vezi pentru unele lucruri nouă Alex. Papadopol Callimachi, *Duca Vodă cel Bătrân şi Vistiernicul Gheorghe Ursachi: vremea lor 1660-1688. Bibl. Ac. Rom.* mss. 929 f. 65-306.

[4]) *Uricariul*, XI, p. 297 (din 2 Martie 1681). Vezi despre complotul boierilor: Geuca vel Vistiernic, Bogdan Jitnicer şi Lupu Sulgerul pentru a omorî pe Duca-Vodă, Miron Logofătul, Buhuş Hatmanul, etc. Neculce II², pp. 214-5; Muste (omul Buhuşeştilor) III², p. 77 (e mai mult o compilaţie din Neculce); Constantin Căpitanul Filipescu, ed. Iorga, pp. 198-9.

[5]) Neculce, II², p. 219.

Duca, trecând Munţii prin Oituz, la 6 Decemvrie în ziua de Sf. Nicolae [1]), s'a aşezat, în satul soacrei sale Dabijoaia, la Domneşti, unde-l şi prind în ziua Crăciunului Polonii şi-l duc în captivitate. Rolul Hatmanului Buhuş în luptele cu Polonii pentru a-şi mântuì cumnatul din mâinile lor e arătat amănunţit de Neculce [2]). Nicolae Costin ne spune, că Buhuş, ziceà către sora sa vitregă, Doamna Anastasia: «Dă Măria Ta bani să facem slujitori, să mergem să scoatem pe Măria Sa Vodă din mănile neprietinilor». Doamna n'a vrut să-i dea, ci zise: meargă întâi să-l scoată şi apoi va da» [3]). Ce a făcut Doamna Anastasia pentru a-şi scoate soţul din măinile Polonilor, am arătat altădată într'alt loc [4]).

După ce Polonii au dus pe Duca în captivitate la «Liow», Turcii au pus Domn a doua oară pe Dimitraşco Cantacuzino. Buhuş Hatmanul se refugiase în Ţara Românească; noul Domn, pe care în întâia stăpânire îl slujise cu atâta credinţă şi vitejie, fiind acum ameninţat serios din partea Tătarilor «chemat-au de câteva ori pe Buhuş Hatmanul să vie în ţară, fiind om harnic la oştire şi trebuitor la acea vreme; dară Buhuş, văzând vremile neaşezate în Moldova, şi fiind şi bolnav, n'au vrut să vie, care i s'au tâmplat aşa şi moartea acolo, în sat în Ruşi» [5]).

Muste ne spune [6]) pe lângă aceea că erà bolnav, Buhuş Hatmanul n'a venit în Moldova, fiindcă nu l-a lăsat Şerban-Vodă Cantacuzino, cu care pare a fi fost înrudit prin vre-o fată a sa, care erà probabil soţia lui Constantin Stolnicul Cantacuzino [7]).

Şerban Vodă deşì erà văr primar cu Dimitraşco Vodă Cantacuzino «aveau vrajbă şi pismă între dânşii, decând erau tineri», şi se pârau necontenit unul pe altul la Poartă. «Atunci au chemat Şerban-Vodă

---

1) Muste, III², p. 81.
2) II², pp. 220–1 şi Muste, pp. 81–3.
3) II², p. 31.
4) *Românul*, Arad, 1913, no. 95-6.
5) Ion Neculce, II², p. 225.
6) III², p. 84.
7) N. Iorga, *Despre Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, pp. CXVIII–IX. E foarte probabil, că acea «Maria de fel Moldoveană» amintită ca soţie a lui Constantin Stol. Cantacuzino în *Genealogia Cantacuzinilor* din *Buciumul*, Bucureşti, I (1862), p. 561, să fie Maria, fata lui Alexandru Buhuş Hatmanul, pe care va fi cunoscut-o, sau va fi luat-o de soţie încă în vara anului 1672, când petreceà în Moldova Stol. Cantacuzino prigonit de Ghica Vodă. Iorga, *Un călător italian în Turcia şi Moldova* în *An. Ac. Rom.*, XXXIII (1910), secţ. ist. pp. 56–7; şi Giurescu, *Noui contribuţiuni*, etc., pp. 50 şi 57–8.

pe Buhuș Hatmanul și l-au învățat să mergă la Focșani și să se ajungă cu boierii moldovenești, și să le zică să fugă la dânsul în țara Munteneașcă, că el le va purtà de grijă, să nu șeadă în Moldova, că Dimitrașco-Vodă au făcut ferman să taie toți boierii din Moldova, zicând că boierii au adus pre Leși de au luat pre Duca-Vodă și au prădat Buceagul; și ține acel ferman ascuns, gata. Deci Buhuș Hatmanul pe poronca lui Șerban Vodă, s'au dus la Focșani și au spus lui Gavriliță Vornicul. Deci Gavriliță Vornicul, cum au înțeles, s'au ridicat cu feciorii lui, și cu alți boieri din țara de jos, cu câțiva, și au fugit în țara Muntenească la Șerban-Vodă». Trimițând arzuri dela boieri la Poartă și fiind Șerban-Vodă și prietin cu Suleman-Pașa a mazilit pe Dimitrașco, și a pus în locul lui Domn pe Constantin Cantemir [1]).

Aceasta e ultima amintire a cronicilor despre Alexandru Buhuș Hatmanul, care a murit la 1684 în satul Ruși din Țara-Românească.

Câtevà documente ne ajută să ne înmulțim cunoștințele despre acest Buhuș.

In Septemvrie 1674 vinde împreună cu soția sa Alexandra moșia Bîdianul lui Vasile Gheuca treti Logofăt, care-i dă în plată și doi cai prețuiți drept 45 lei [2]). Intr'un act, din 3 Iulie 1680, e numit pe lăngă Hatman și părcălab de Suceava [3]), iar într'alt document, tot fără dată, mai mulți oameni mărturisesc despre hotarele moșiei Crivești, ținutul Romanului, a Hatmanului Alexandru Buhuș [4]).

La 1682 Hatmanul Alexandru Buhuș, Toderașco Cantacuzino și Miron Costin ordonă sechestrarea averilor negustorului grec Alexe Balaban din Lemberg în pricina cu bogatul boier moldovean Gheorghe Ursachi Vistiernicul [5]).

La 2 Ianuarie 1683 e Căpitan [6]), la 21 Martie acelaș an cumpără cu soția sa dela «Carstâna, fata Gramei Stolnicul, nepoata lui Oros

---

[1]) Ion Neculce, II², p. 226; Nicolae Muste, III², p. 84.

[2]) N. Iorga, *Studii și documente*, V, pp. 43-4, No. 204.

[3]) *Uricariul*, XII, p. 281 și *Bibl. Ac. Rom.*, doc. IX/45 (fără dată). Aceste două dregătorii de obiceiu se purtau împreună de aceeaș persoană. Vezi *Condica* lui Georgaki Logofătul, ediția Kogălniceanu, 1872, III, p. 301 și Hurmuzaki, XV¹ la tablă; și Erbiceanu, *Mitropolia Moldovei*, p. 4. Alexandru Buhuș a fost Hatman și părcălab al Sucevei dela 1674 până la 1683. Ghibănescu, *Divanurile domnești*, etc. în *Arhiva* din Iași, vol. XXIX (1922), pp. 34-48, 206-212.

[4]) *Bibl Ac. Rom.*, doc. XI/162.

[5]) Hurmuzaki, Supl. II², p. 211.

[6]) N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 403.

Hatmanul, jupâneasa răposatului Statie ce-a fost Culcer mare» ocinele din Dădești și Hotorește [1]). Pomelnicul mănăstirii Bisericani încă îl amintește între sprijinitorii ei [2]).

Cu acestea am ajuns la a treia generație de Buhușești din veacul al XVII-lea.

* * *

Dintre copiii lui Nicolae Buhuș cunoaștem trei: Gavril, Irina și Ioan.

Gavril la 5 Noemvrie 1685 erà părcălab și mărturisește împreună cu fratele său Ioan Comisul, că maica lor a dat zestre satul Bohotin surorii lor Irina sau Iliana, soția bogatului boier Manolache Ruset Clucer [3]). Irina a murit în 7 Fevruarie 1716 și-i îngropată în biserica din Borzești [4]).

Al treilea fiu al lui Nicolae Buhuș e Ioan. La 1681, sub Duca Vodă, îl întâlnim Comis al treilea [5]); tot Comis erà cum am văzut și la 5 Noemvrie 1685 [6]). In August 1689 e mare Culcer [7]), dregătorie care o poartă până la 1696 când aflăm Culcer pe Pătrășcan [8]). Intr'un act, fără dată, e amintit ca biv vel medelnicer [9]).

La 15 Februarie 1690 îl întâlnim în Sibiiu împreună cu Petre Iurașcu ca trimiși ai lui Constantin Vodă Cantemir. Aici, în numele

---

1) *Ibid.*, V, pp. 45–6, No. 213. Acte inedite privitoare la Hatmanul Alexandru Buhuș la *Bibl. Ac. Rom.*, XLVII/184 (23 Martie 1679 Hatman); XLVII/187 (19 Iunie 1679); XLVII/190 (22 Martie 1676 (?)); XLVII/196 (16 Noemvrie 1681); XLVII/202–4.

2) *Uricariul*, XXIII, p. 369; iscălitura în facsimil a Hatm. Alex. Buhuș în Erbiceanu, *Mitr. Moldovei*, p. 4–5, No. X.

3) Rosetti, *An. Ac. Rom.*, XXVIII, p. 227 și p. 229; și *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXXI/89, 92. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 95, No. 87. Lista moșiilor boierilor celor mai avuți în veacul al XVII în Moldova: Costea Bucioc, Nicolae Prăjescu, Dumitrașco Buhuș, Gavriliță Costache, Gheorghe Ursache, Miron Costin și Iordache Roset e publicată de Rosetti, *Pământul, sătenii.*, etc., pp. 245, No. 1, 251. Cu toate acestea familii Buhușești erau înrudiți.

4) Inscripția de pe mormântul ei în facsimil la Istrati, *Podul dela Borzești* în *An. Ac. Rom.*, XXVI (1904), p. 264; Rosetti, *Ibid.*, XXVIII, p. 479; N. Iorga, *Inscripții.* I, p. 27, No. 60.

5) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. CV/97; *Arhiva Statului*, Sf. Sava, doc. XXVIII/14, cf. Giurescu, *Convorbiri literare*, 1910, p. 278, No. 1.

6) Vezi despre un Ionașcu Buhuș biv vel Vornic al Țării de jos în 1682, 1685. Ghibănescu, *Divanurile domnești*, etc., în *Arhiva* din Iași, vol. XXIX, pp. 210, 215; Ioniță Buhuș e treti Comis încă din 9 Sept. 1681. Ghibănescu, *Cuzeștii*, Iași, 1922, p. 268.

7) V. A. Urechiă, *Miron Costin*, I, p.220.

8) Giurescu, *Convorbiri literare*, 1910 (XLIV), p. 278, No. 1.

9) Iorga, *Acte românești privitoare la relațiile Secuilor cu Moldova* (= *Buletinul comis. istorice a României*, II), București, 1916, p. 206, No. 24.

stăpânului lor, au încheiat un tratat secret cu Austriecii prin mijlocirea Generalului Heissler. Buhuş Clucerul din cauza unor bănueli a fost arestat şi timp de un an a stat în temniţele Sibiiului [1]).

Sub Domnia întâi a vărului său Constantin-Vodă Duca (Martie 1693—18 Decemvrie 1695) în Moldova Ioan Buhuş e Cămăraş de Ocnă [2]), sub Antioh Cantemir (18 Decemvrie 1695—14 Septemvrie 1700) vel Paharnic [3]), în a doua Domnie a lui Constantin Vodă Duca (14 Septemvrie 1700—26 Iunie 1703) vel Logofăt [4]), la 27 Iulie 1701, iar în 12 Septemvrie 1704 e biv vel Logofăt [5]), apoi Caimacam în locul lui Iordache Ruset [6]) până la ocuparea scaunului domnesc de Mihai Racoviţă (4 Octomvrie 1703—13 Februarie 1705) sub care nu are nici o dregătorie în Divanul Moldovei. Când Antioh Vodă Cantemir se întoarce din nou în Domnie (13 Februarie 1705—31 Iulie 1707) Buhuş e vel Logofăt [7]), sub urmaşul său iarăş figurează în Sfatul domnesc tot ca vel Logofăt [8]), iar la mazilirea lui Mihai Racoviţă e numit, în Octomvrie 1709, de Capegi-başa Caimacam al Moldovei. [9]) Indată după sosirea la Iaşi, a treia zi, Nicolae Vodă Mavrocordat (Noemvrie 1709—Noemvrie 1710) îl face Logofăt [10]), iar în a doua Domnie a acestuia, în 1 August 1712, e Hatman [11]). Nicolae Vodă Mavro-

[1]) Giurescu, *Tratatul lui Constantin Cantemir cu Austriecii* în «*Convorbiri Literare*», 1910, pp. 274-290.

[2]) Neculce, II[2], p. 250.

[3]) *Ibid.*, p. 257.

[4]) *Ibid.*, p. 269; şi Iorga, *Studii şi doc.*, V, pp. 2346, No. 87; VI, pp. 148-9, No. 33 trebuie Ioan nu Nicolae; «*Revista Istorică*», II, Iaşi, p. 198.

[5]) Hurmuzaki, XIV, p. 360, No. 406.

[6]) *Ibid.*, p. 277; Nicolae Costin, II[2], pp. 48-9.

[7]) Neculce, II[2], p. 284. In 22 Iulie 1705 erà încă tot biv Logofăt. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 407. O cercetare de hotar făcută din partea Moldovei prin biv vel Logofătul Ioan Buhuş cu alţi doi boieri, iar din partea Ţerii-Româneşti prin viitorul Domn Ştefan Cantacuzino cu doi boieri munteni, a adus, la 29 Maiu 1706, încheierea singurei convenţii de hotar între cele două ţeri, cunoscută până acum. Iorga, *Documente geografice* (extras din «*Buletinul geografic*», IV (1899), Bucureşti, 1900, p. 29.

[8]) Zotta S., *La centenarul lui Vasile Alecsandri*, Iaşi, 1921, p. 56 (din 20 Febr. 1708). In 20 Februarie 1708 e biv vel Logofăt. *Uricariul*, XX, p. 83.

[9]) Neculce, II[2], p. 293; Nicolae Costin, II[2], pp. 70, 72. In 13 Iulie 1709 e tot Logofăt, cf. *Buletinul comis. istorice a României*, IV, 1925, p. 193, No. 25.

[10]) Neculce, II[2], p. 296; Nicolae Costin, pp. 74, 79, 87.

[11]) Neculce, II[2], p. 341; *Bibl. Ac. Rom.*, doc. IX/87; *Buletinul comisiei istorice a României*, IV, Bucureşti, 1925, pp. 42.

cordat scrie în Septemvrie 1711 din Constantinopol o scrisoare către biv vel Logofătul Ioan Buhuş să poarte de trebile ţerii (cu fratele său Ion Vodă Caimacam şi Gavril Miclescul) până va venì în scaun [1]). La 26 Februarie 1714 e Hatman [2]).

Ioan Buhuş Clucer la 16 Septemvrie 1695 cumpără două pogoane de vie din Odobeşti dela Dragomir din Iaşi [3]). La 22 Iulie 1701 iartă mătuşei sale Safta Sturzoae moşia Găureni [4]), iar la 22 August acelaş an Gheorghe Călăraşu de Ţărigrad îi dă doi boi mari şi doi tineri pentru o pagubă făcută [5]).

La 1 Martie 1706 Buhuş, ce-a fost Paharnic, vinde Vistiernicului Ştefan Luca un sălaş de ţigani [6]). La 4 Februarie 1710 scrie un act în numele lui Nicolae Vodă Mavrocordat [7]).

La 17 Decemvrie 1720 Ion Neculce, întors dela Moscali, pâreşte la Mihai Vodă Racoviţă pe Iliana [8]), soţia Hatmanului Ion Buhuş, pentru 314 lei, «care bani au avut orânduiţi Ion Hatmanul [Neculce] cu pecetluit dela Domnia sa Dumitru Cantemir Vodă, să-i dia Buhuş Hatmanul din nişte orânduieli ce au fost strângându la Ţinutul Romanului înainte Moscalilor» şi din care o parte rămăsese la Buhuş. «Şi viind Moscalii, au fugit Hatmanul Buhuş în Ţara Ungurească şi ducându-se şi Ion Hatmanul la Moscalii», după întoarcerea lui Neculce [1720] moare Buhuş. Se chiamă, ca martori, Sturzea feciorul lui Todiariţa şi Ion Copilul, carii au strâns acea orânduială şi pe Dumitraşco Muste, un fost diac al Hatmanului Buhuş. Muste şi Ion Copilul au jurat, că nu ştiu nici un act despre banii reclamaţi de Neculce şi astfel Buhuşoaia scapă de cererea lui Neculce de-ai plătì cei 314 lei [9]).

---

[1]) *Axintie Uricariul*, ediţia Kogălniceanu, 1872, II², p. 128.

[2]) Rosetti, *l. c.*, în *An. Ac. Rom.*, p. 229.

[3]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. (?).

[4]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLV/131.

[5]) *Ibid.*, LXXII/107.

[6]) *Ibid.*, XIII/81.

[7]) Iorga, *Studii şi doc.*, XXII, pp. 238–9, No. XII; despre Ion Buhuş vezi din Maiu 1701 *Sf. Spiridon* din Iaşi, moşia Roşieşti, IV/1; *Arhiva Ministerului Domeniilor*, moşia Iacobeni, No. 13; *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLV 30–31 (Iulie 1701), cf. Tanoviceanu, *Trei răspunsuri*, etc., p. 105.

[8]) Iliana erà fata Logofătului Dumitraşco Ceaurul. Iorga, *Studii şi doc.*, VI, p. 261, No. 420.

[9]) N. Iorga, *Studii şi doc.*, III, pp. 42–3; un document din 18 Noemvrie 1767 zice

După actul de mai sus moartea lui Ion Buhuș s'ar fi întâmplat la 1720 în Domnia lui Mihai-Vodă Racoviță.

* * *

Nicolae Costin ne spune [1]), că Hatmanul Alexandru Buhuș a avut trei copii. Un document din 3 Iunie 1699 al Alexandrei jupâneasa răposatului Hatman Alexandru Buhuș ne dă numele celor trei copii: *Catrina*, *Ion* [2]) și *Nicolae*. In acest document se mai zice, că Alexandra dă satul Lețcani din ținutul Hărlăului lui Vasile Hăbășescu, fost mare Armaș, «pentrucă acesta i-a dat un rădvan cu 6 cai, cu hamuri, cu șale cu tot, și cu postav nou necroit și cu bobou de amu dat zestre fiicei mele Catrinei» [3]).

Un fiu al lui Alexandru, Buhuș Hatmanul e și Dumitrașco despre care vorbesc cronicarii Nicolae Costin și Ion Neculce [4]).

Cel dintăi ne spune, că scăpând Lupu Bogdan Hatmanul dela Curtea din Iași, — unul dintre cei mai înverșunați dușmani ai lui Constantin-Vodă Duca în a doua Domnie, — au fugit în țara Muntenească și acolo au trimis Constantin-Vodă Duca pe Dumitrașco Buhuș cu meșteșug în chip de pribeag, ca să-l împuște. Ce apoi Dumitrașco Buhuș, măcar că au fost văr primar cu Constantin Vodă Duca nu s'au abătut spre ucidere, să-și piardă credința către moșia sa, să se cheme ucigaș; ce au făcut creștinește, dând știre cu taină lui Bogdan Hatmanul, care apoi și el făcând meșteșug, prinzând pe Dumitrașco Buhuș, și cercându-l au găsit pistol în mânică supus, și așà dând știre lui lui Basarab-Vodă [Brăncoveanu] l-au pus la opreală de au șezut căteva zile în închisoare și pe urmă l-au slobozit; și cu această socoteală și meșteșug au hălăduit și Bogdan Hatmanul de moarte».

In 2 August 1676 e amintit ca vel clucer [5]).

---

că moșia «Ujdestie», ținutul Suceava, a fost hotărnicită întăiu la 1663 (?) de Ioan Buhuș. (Iorga, *Documentele Callimachi*, I, p. 584, No. 28).

[1]) II[2], p. 31.

[2]) Ioan fusese Paharnic, moare fără urmași. *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XIII 81; XLVIII 17 LXXXIX 194; și CXLII 185.

[3]) Iorga, *Studii și documente*, XVI, pp. 409–410, No. VI.

[4]) II[2], pp. 45, 271.

[5]) Ghibănescu Gh., *Divanurile domnești în Moldova și Muntenia din sec. al XVII-lea* în «*Arhiva societății istorico-filologice din Iași*», vol. XXIX, 1922, p. 43.

Altă ştire despre Dumitraşco Buhuş, fost căpitan mare, avem din 20 Decemvrie 1707, când vinde lui Ştefan Luca treti Logofăt nişte ţigani [1]).

Acesta a avut mai mulţi copii, căci, la 9 Iunie 1752, Constantin Mihai-Vodă Racoviţă întăreşte stăpânirea lui Constantin Buhuş Căpitan de Dărăbani şi a fraţilor săi: Sandu şi Ştefan, feciorii lui Dumitraşco Buhuş peste nişte ţigani [2]), apoi Vasile, morţi toţi patru fără urmaşi, şi 3 fete: Maria (Isăceasca), Sanda (Vărnăvoaea) şi Alexandra (a lui Gh. Arap, Şatrar), soacra lui Ioan Flondor dela 1775 [3]).

* * *

De pe inscripţia unui mormânt, afară lângă biserica Sf. Gheorghe (Mitropolia) din Iaşi, aflăm numele soţiei şi copiilor — afară de Safta de mai sus — lui Constantin Buhuşel: «Aici odihneaste şarba lui Dumnedzău Mariia giupâneasa dumisale lui Constantin Buhuş biv vel Logofătu fata lui Chiriac Sturdzii ,carea s'au prăstăvit la primeneala a doa Domnie a lui Constantin Duca Vodă, valeat 1703 Iulie 14. Impreună cu cuconii săi Catrina şi Andrei care, cu limbî de moarte s'au rugat să-i pue la un locu cu măsa împreună la večnici lăcaşuri. Prestăvitu-s'au cuconii aceştia la valeat 7195 (1686—7)» [4]).

* * *

Din 1 August 1698 avem un document despre satele pe cari i le dăduse Alexandru Buhuş fiicei sale Catrina [5]). La 11 Octomvrie acelaş an Alexandra, soţia răsposatului Hatman Buhuş, face un schimb de ţigani cu Vasile Spătarul [6]). Catrina s'a măritat după Gheorghe, fost mare Paharnic. Acesta primeşte nişte bani, la 20 Maiu 1721, dela Constantin Costache vel Spătar [7]).

---

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XIII/221 şi XLVIII/47.

[2]) *Ibid.*, LV 61; XXXIII 74; LXXIX/146; CXXVIII/194; şi XXXII/17 (26 Septemvrie 1754). Sandu fusese Postelnic şi la 14 August 1778 e amintit ca mort. *Uricariul*, XXV, pp. 184—5.

[3]) *Arhiva genealogică*, II, Iaşi, 1913, p. 259 şi *Buletinul comisiei istorice a României*, IV, Bucureşti, 1925, pp. 171-2.

[4]) Iorga, *Inscripţii*, II, pp. 172-3, No. 463.

[5]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVIII/47 (copie).

[6]) *Ibid.*, LXXXIX/194 şi 216 (28 Martie 1718). Un Buhuş cumpără din lăsământul rudei sale Ureche. (Revista *Ion Niculce*, III, Iaşi, 1923, p. 39).

[7]) *Bibl. Ac. Rom.*, XV/75.

La 4 Iulie 1760 Teodor Vodă Callimachi întăreşte anafora Mitropolitului şi a patru boieri pentru procesul între feciorii lui Dumitraşco Buhuş şi ai lui Nicolae Buhuş, şi nepoţii Ursachioai cu Ioan Vistiernicul. Intr'altele se mai zice aici «că întâmplându-se de au lipsit de aici din ţară Gheorghiţă, ginerele lui [Alexandru] Buhuş Hatman, de s'au dus cu Dumitraşco Vodă la Moscali la vlt [7219] [1]) atunci au dat jalobă Toma Luca Vistiernicul la Mihai Vodă (Racoviţa] i-au dat carte de volnicie» [2]).

Gheorghiţă a şi rămas în Rusia cu feciorii lui, iar moşiile sale Grigorie Vodă Ghica, de sigur în a doua Domnie (1747—8), le dă ginerelui lui Gheorghiţă: Toader Carpu biv vel Medelnicer pentru slujba lui credincioasă [3]).

Nicolae, fiul Hatmanului Buhuş, s'a căsătorit cu Safta, fata Postelnicului Constantin Ciobanul [4]). Intre boierii surguniţi în primăvara anului 1759 la «Anadol şi Sampson Kalisi», de Baş-Capikehaie din Moldova Iordache Stavraki, aflăm un Nicolae Buhuş, care probabil e acest fiu al lui Alexandru Buhuş Hatmanul, căci nu poartă nici o dregătorie mai înaltă în Sfatul domnesc [5]). Se poate, că chiar la această lipsă de dregătorie mai înaltă în Divanul Moldovei — fusese numai vel Armaş după Condica de porunci, etc. din 1741-2 a lui Constantin-Vodă Mavrocordat [6]) — se referă Neculce, când zice în cronica sa scrisă c. 1740, că nu s'au ales nimic din cuconii lui Alex. Buhuş [7]).

Alexandra, fata lui Nicolae Ureche, soţia lui Buhuş Hatmanul a mai avut o fată Maria [8]) — tot cu Buhuş — care s'a măritat întâiu

[1]) De fapt Gheorghe e printre cei ce însoţeau pe Dimitrie Cantemir în Rusia. (Neculce, II², p. 332).

[2]) Iorga, *Documentele Callimachi*, I, pp. 433-4, No. 43; Privitor la Catrina şi Gheorghiţă vezi *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXII/17 (26 Septemvrie 1754 dela Mateiu Ghica-Vodă); LXVI/92 (28 Iunie 1760); CLIII/58; XV//75; XLVI/186; LXXVIII/73.

[3]) N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 450, No. 1702. *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LV, 61; LVI/92; LVI 111. Al doilea soţ al Catrinei e Mihalache Sturza (?); *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXV/147 (23 Iulie 1741).

[4]) Iorga, *Studii şi documente*, VII, pp. 94-4, No. 20.

[5]) Enache Kogălniceanu, III², p. 236; şi N. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, pp. CIII-IV.

[6]) Iorga, *Studii şi doc.*, VI, p. 276, No. 515 (4 Februar 1742); VII, p. 93, No. 20.

[7]) Neculce, II², p. 213.

[8]) Iorga, *Studii şi doc.*, V, pp. 236-7, No. 89, pp. 582-3, No. 187.

după Dumitrașco Ursachi, mare Stolnic [1]), apoi a doua oară, după Radu, fiul lui Dumitrașco Racoviță [2]).

Se pare că chiar și Alexandra s'a măritat a doua oară, — după moartea soțului ei Hatmanul Buhuș din 1684, — după Vistiernicul Gheorghe Ursachi din Moldova [3]). Căsătoria aceasta e cam ciudată, când ne gândim că fratele lui Gheorghe Ursachi Dumitrașco aveà sau avusese de soție pe fata Alexandrei.

* * *

O stabilire exactă a descendenții Buhușeștilor în veacul al XVIII și XIX-lea, pe baza documentelor care-mi stau la îndemână în acest colț românesc depărtat, unde scriu acest rânduri, mi-e foarte greu, ba chiar cu neputință. Dar cred, că notele mele pot fi folositoare acelor puțini, cari se vor lăsà ispitiți, ca și mine, de farmecul vieții naționale trecute, pentru a urmărì în apropierea unor bogate arhive și bilbioteci publice — în liniștea și sprijinul pe care eu nu le pot aveà —, într'o expunere amănunțită și completă, vieața timp de patru veacuri și mai bine a familiei Buhuș, care nu trebuie să întârzie, precum e o datorie să nu se amâne o cercetare minuțioasă, bogată și largă — sintetică — asupra întregei clase boierești în toată desvoltarea noastră istorică [4]).

Sunt convins că sute de documente inedite încă privitoare la familia Buhuș se află prin arhive private și publice, și îndeosebi în Arhiva Statului, unde cum am spus, n'am putut face cercetări, — acestea toate vor completà mult cele expuse aici, vor rectificà chiar

---

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVI 186; XLVII/27; CXX/94; CXXX/186. *Uricariul*, XVI, p. 358 și urm.; *Arhiva* din Iași, VI, pp. 342–3; *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, București, V, pp. 170–3; cf. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, București, 1901, I, p. 107, nota 1. Maria, văduva lui Dumitrașco Ursachi cu copiii, dă, la 29 Aprilie 1714, siliște mănăstirii Barnovschi. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 408. Pentru copiii Mariei (= călugărița Serafima): Constantin, Varlaam egumen la Slatina, Gheorghe (*Ibid.*, XI, pp. 54, No. 37, 58 No. 53-4, 280-1 No. 38), Vasile (Bibl. Ac. Rom., doc. LXXXV/13) și Catrina (Bibl. Ac. Rom., doc. XII/92; XXXIV/20; XXXV/198).

[2]) Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 28, No. 61; Iorga, *Ist. lit. române sec. XVIII-lea*, I, p. 267, n. 2; și *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXV/147 (23 Iulie 1741).

[3]) Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII-lea*, I, p. 107; și Iorga, *Inscripții*, I, p. 28, No. 62.

[4]) N. Iorga, *Istoria claselor sociale românești*, în pregătire.

unele, pe care insuficienţa documentelor m'a silit să le las nelămurite deplin.

Modesta carte a răposatului Ştefan Greceanu, *Şirul Voevozilor cu divane şi note* (lucrare nepublicată, şi din care o singură fascicolă, tipărită la 1907, se află numai la Academia Română) începută fără o strictă metodă ştiinţifică, fără un plan mai larg şi pregătire mai solidă, aşà cum e dusă la capăt ar fi adus foloase însemnate, şi ar fi scutit pe toţi cei ce se îndeletnicesc cu studiul istoriei româneşti de o mulţime de greşeli, care totuş sunt inevitabile, lipsind mai ales marile colecţii de documente interne aşà de sigure şi adevărate, despre necesitatea publicaţiunii cărora, pentru cunoaşterea culturii românești, în trecut, — a vorbit clar şi convingător Ion Bogdan în studiul introductiv dela *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării româneşti cu Braşovul şi Ungaria*, Bucureşti, 1902, p. LXXX şi urm. (vezi şi ediţia din 1905); şi mai ales în discursul său de recepţiune la Academia Română (1905): *Istoriografia română şi problemele ei actuale*, pp. 18-23.

* * *

Un Alexandru Buhuş vel Logofăt — probabil vreun fiu al lui Ion Buhuş Hatmanul — întâlnim ca martor într'un document, din 5 Octomvrie 1710, al lui Ioan Paladi biv vel Vistiernic, care dă satul Berheşti (ţinutul Cernăuţi) pentru o datorie lui Dumitraşco Calmutschi [1]. La 23 Aprilie 1733 călugăriţa Marta face învoială cu nepotul său Sandu Buhuş — fiul lui Dumitraşco — pentru nişte ţigani [2].

La 6 Octomvrie 1745 întâlnim pe Toaderaşco Buhuş ca Postelnic [3], care dregătorie o aveà şi la 15 Septemvrie 1756 după un document unde semnează ca martor [4]. Toader, e fiul lui Nicolae Buhuş vel Armaş şi nepot de fiu al lui Alexandru Buhuş Hatmanul, amintit la 4 Februarie 1742 în Condica lui Constantin Vodă Mavrocordat [5]. In

[1]) Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, Bucureşti, 1902, II, p. 173, No. 1,

[2]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LVIII/115; Sandu Buhuş e amintit şi în «Catastif de dăjdii moldoveneşti» c. 1760. Iorga, *Studii şi documente*, XXII, p. 97. La 23 Iulie 1741 întâlnim pe Radu Racoviţă şi Mihalache Sturza ca gineri ai lui Alexandru Buhuş Hatmanul. *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXV/147.

[3]) N. Iorga, *Studii şi documente*, VII, pp. 93-4, No. 15.

[4]) Iorga, *Doc. Callimachi*, II, p. 174-5, No. 6; Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 60, No. 271.

[5]) Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 276, No. 515.

Februarie 1760 e biv vel Sulger [1]), la 15 Iulie anul următor se amintește într'o hotarnică ca răposat [2]).

Un alt fiu al lui Neculai Buhuş vel Armaş e monahul Cozma Buhuș egumen la mănăstirea Bogdana din ținutul Bacăului, care dă, la 6 Octomvrie 1745, partea lui de moșie nepotului său Neculai fiul fratelui său Toaderașco Buhuș Postelnic, fiindu-i fecior de suflet și plătește cheltuielile dela nunta «surorii noastre» Alexandra [3]).

Toader Buhuș a avut trei copii: Nicolae, Alexandra și Șerban [4]).

Nicolae, fiul lui Toader Buhuş, pare a fi acel Buhuș Stolnicul, ce fuge, pe la 1767 împreună cu mai mulți boieri de urgia lui Grigorie Vodă Callimachi în a doua Domnie [5]). La 17 Decemvrie 1778 Constantin Vodă Moruzi scrie către Iordache Iliescu Șătrar, etc. să aleagă hotarele moșiilor Bodești, București și Orbicul, pentru care se află pricină între Stolnicul Nicolae Buhuș și Căpitanul Ștefan Țintilă [6]). La 30 Iunie 1784 Nicolae Stolnicul adresează un act cătră fratele său Șerban [7]). Se pare că Nicolae murise înainte de 30 Ianuarie 1790, căci, la această dată se face o mărturie hotarnică despre moșiile de mai sus: Bodești, București și Orbicul, amintindu-se numai soția sa Elena Buhuş Stolniceasa [8]), fiica răposatului Vornic Grigorie Crupenschi [9]).

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXXII 181. Nicolae Buhuş la 20 Iunie 1708 e biv vel Armaş. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 228, No. 66.

[2]) Iorga, *Studii şi doc.*, XI, p. 285; şi Catastiful citat, XXII, p. 101; *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLIX/117 (4 Iulie 1764); XLVII/153 (fără dată). Un alt Toader Buhuş ca Sulger la 2 Maiu 1765 şi 9 Iulie 1766 (*Uricariul*, XVII, p. 79; XIX, p. 38) şi Postelnic întâlnim la 18 Decemvrie 1774 (*Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII 169 şi 170), apoi Agă la 2 Decemv. 1778 într'o mărturie hotarnică despre moşiile sale: Bodeşti, Bucureşti, şi 1/4 parte din Gura-Orbicului de pe Bistriţa, ţinutul Neamţu. *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXII 46 şi 50, 55, 60.

[3]) Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 93-4, No. 20; XI, p. 81, No. 149 (26 Maiu 1728). Cozma e nepot răposatului Mitropolit al Moldovei Teodosie. Vezi şi *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/170, 175, 180; CXX/119, 136. La 8 Iunie 1752 se vorbeşte de «Feciorii lui Dumitraşco şi Niculae Buhuş nepoţii Ursachioae stolnicesei». *Bibl. Ac. Rom.* doc. LV/61; cf. *Arhiva* din Iaşi, VIII (1897), p. 342.

[4]) La 2 Iunie 1752 Gheorghe Carp biv polcovnic dă rudelor sale, fraţilor Buhuş, satul Bivolari din judeţeul Dorohoi; cf. revista *Vieaţa românească*, Iaşi, 1923 (XV), p. 117.

[5]) Enache Kogălniceanu, III[2], p. 256.

[6]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXII/18 şi 100 (14 Aprilie 1787). La 1 Decemvrie 1585 popa Pârvan stâpâncă o parte din satul Bodeşti. *Ibid.* XXXII/84 (slavon).

[7]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII 86.

[8]) *Ibid.*, XXXII/10 şi 42 (22 Noemvrie fără an), 101 (19 Iunie 1794). Văduva Elena Buhuş Stolniceasa se aminteşte şi Oct. 1803, *Uricariul*, VII, pp. 269, 392.

[9]) «*Convorbiri literare*», 1923, pp. 44-51.

La 5 Decemvrie 1793 Mihai-Vodă Şuţu pune zi de soroc Clucerului Gheorghe Vărnav, ca să vie să se judece cu Iliana, soţia răposatului Stolnic Nicolae Buhuş, pentru zestrea fiicei acesteia ce-a fost soţia răposatului Medelnicer Constantin Vărnav [1]).

«Alexandra Cluciriasa răposatului Andrei Donici fiica lui Toader Buhuş» arată, la 23 Aprilie 1777, că a luat 100 lei dela Toader Manoli puind amanet moşia Şipinţi ce o are «de pe părinţi» [2]).

Nicolae a lăsat doi copii: Ilinca şi Toader [3]).

In Condica de socoteli din 1763-4 a lui Grigorie-Vodă Callimachi se aminteşte Şerban Buhuş ca Credincer [4]). La 1770 Şerban Căpitanul e ispravnic în ţinutul Romanului [5]), la 23 Noemvrie 17[7]5 Jicnicereasa Zmaranda lasă moşia Samascani ginerelui său Şerban Buhuş [6]). La 1778 e Pitar [7]), în Decemvrie» 1781 vel Paharnic [8]).

La 1784 Vasile Buhuş dărueşte nepotului său Şerban Buhuş un ţigan [9]). Astfel acest Vasile ne apare ca frate al lui Toader Buhuş fiul lui Nicolae.

La 15 Iunie 1785 Alexandru Ioan-Vodă Mavrocordat hotărniceşte dinspre Toader Manoli moşia Şipinţi (azi Şerpeniţa) a lui Şerban Buhuş Paharnic, «č-ar fi fost a surori sale şiv ânzănd-o unui Toader Manoli... Dumnealui au răscumpărat-o» [10]). La 9 Noemvrie 1786 acelaş Domn scrie către Şerban Buhuş să vie la Divan, ca să judece nişte răzeşi [11]). La 1 Iulie 1802 Smaranda Buhuş vorbeşte despre tatăl său Şerban Buhuş ca răposat [12]).

---

1) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXI 14.

2) Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 543, No. 4.

3) *Convorbiri literare*, 1923, No. 1, pp. 45-51.

4) N. Iorga, *Doc. Callimachi*, II, p. 97.

5) N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 667.

6) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/103. La 29 Septemvrie 1776 se vorbeşte de crâşma pitarului Şerban Buhuş. *Uricariul*, XVI, pp. 138.

7) *Ibid.*, XLVII/165. Despre Şerban vezi încă acelaş pachet doc. 8, 30, 31, 32 (7 Martie 1779), 36, 83, 88 (20 Ianuarie 1779), 168, 178.

8) N. Iorga, *Studii şi documente*, VII, p. 130, No. 36.

9) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVIII/31.

10) N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 543, No. 5-6. Şerban Buhuş, la 14 August 1787, e amintit ca biv vel Paharnic şi ispravnic al ţinutului Soroca. *Uricariul*, XVII, p. 165.

11) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/41; la 25 August 1793 e tot Păharnic Şerban XLVII/77.

12) *Ibid.*, XLVII/129; şi actul Smarandei din 16 Iunie 1827. L/70.

Intâlnim la 28 Septemvrie 1761 pe Ştefan Buhuş Postelnic, fiul lui Dumitraşco Căpitanul [1]), la 28 Septemvrie 1761 pe Simion Buhuş biv vel Paharnic [2]) şi la 1774 pe Buhuş Grebencea [3]).

Luându-mă după moştenirea moşiilor şi după înrudirea ce se aminteşte în documente poate nu greşesc admiţind că Nicolae Buhuş a avut cel puţin un copil Toader, iar Şerban încă doi: Efrosina şi Gheorghe.

La 23 Aprilie 1800 Gheorghe Buhuş e Medelnicer [4]), în Oct 1803 şi la 20 Maiu 1805 Căminar [5]), înainte încă de 1807 şi la 22 Iunie 1810 Ban [6]), la 18 Maiu 1815 Ispravnic al ţinutului Fălciu [7]), la 12 Noemvrie 1816 Scarlat Vodă Callimachi se adresează către Constantin Catargiu biv vel Vornic, şi Gheorghe Buhuş, biv vel Ban, în chestia locuitorilor din Târgu-Frumos pentru imaşul strâmtorat [8]).

La 1 Maiu 1817 Gheorghe Buhuş ca Agă se tocmeşte cu Preotul Petre «într'un an să slujească sfintei bisărici opstii şi să nu dau zăticnire slujbii cât de puţin, să mă port cu toată rânduiala cuvincioasă a sluji şi a păzi biserica», i se plăteşte pe an 50 lei, 5 fălci de iarbă şi din arat cât îi va trebuì şi dijmă nu plăteşte [9]). La 20 Iulie 1818 e biv vel Agă [10]), iar în 21 Noemvrie 1822 e numit Hatman al poliţiei [11]), Divanul Moldovei în Aprilie 1821 îl orânduise Ispravnic în ţinutul Bacăului [12]). La 2 Iunie 1824 epitrop al casei doftorilor [13]), la 10 Noemvrie

---

1) *Ibid.*, XLVII/171; şi Iorga, *Studii şi documente*, XXII, p. 110.

2) N. Iorga, *Documentele Callimachi*, II, p. 184, No. 53.

3) N. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, p. 399.

4) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/143.

5) *Uricariul*, VII, pp. 381, 277 (e stăpânul comunei Criveşti), şi *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/121 şi 224-5 (din 29-30 Decemvrie 1813).

6) *Ibid.* doc. XLVII/66 şi 108. *Uricariul*, X, p. 255 (13 Ian. 1807); Rosetti, *An. Ac. Rom.* Secţ. ist. 1910 p. 59.

7) *Bibl. Ac. Rom.* doc. XLVII/25

8) Iorga, *Doc. Collimachi*, I pg. 594-5 no. 50, 53. E biv vel Ban încă din 20 Octomvrie 1816. *Bib. Ac Rom;* doc. XLVII/21 şi 95.

9) Iorga, *Doc. Callimachi*, I, pp. 541-2, No. 259.

10) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/33 şi 38 (4 Octomvrie 1819) şi *Uricariul*, XVI, p. 245 ((4 Oct. 1819).

11) *Arhiva genealogică*, I, Iaşi, 1912, p. 77. La 3 Dec. 1822 e Agă şi Hatman. Iorga-Hurmuzaki, X, pp, 196—7, no. 267. Vezi şi Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iaşi, II, 1857, p. 163 (aici se dă data numirii ca Hatman, 20 Noev. 1821).

12) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/2.

13) *Ibid.*, XLVII/34; şi L/71; Hatman erà din 3 Decemvrie 1822, cf. Hurmuzaki, X, pp. 196-7, No. CCLXVIII, p. 583, 588, 596, 611, No. 54.

Hatman şi membru în comisiunea pentru administrarea moşiilor mănăstireşti [1]), la 24 Iulie 1825 biv vel Hatman [2]). La 18 Septemvrie 1826 e bolnav [3]), la 19 Septemvrie anul următor Vornic [4]), iar la 5 Decemvrie acelaş an se vorbeşte într'un document de casa răposatului Vornic Gheorghe Buhuş [5]). Visteria Moldovei încheie c. 1824 cu Hatmanul Gheorghe Buhuş un contract ca să procure pentru Visterie o mie de Kilograme de orz [6]).

Soţia lui Gheorghe Buhuş Anica Vorniceasa vinde la 12 Maiu 1826 cinci stânjeni de loc din moşia Bodeşti [7]), iar la 3 Iulie acelaş an se jeluește la Vodă pentru supărarea ce pătimeşte la Bodeşti [8]).

Efrosina Buhuş la 6 Septemvrie 1818 cere împrumut dela fratele său Gheorghe Buhuş Aga cinci sute de lei [9]).

Pe Toader fiul lui Nicolae Buhuş îl întâlnim la 17 Decemvrie 1801 Medelnicer [10]), în Decemvrie 1815 Căminar între boierii care închină bisericii Tălpălari din Iaşi nişte case din strada Albă destinate mai înainte pentru locuinţa Agenţiei Austriace [11]). La 13 şi 16 Maiu 1819

[1]) Erbiceanu, *Mitropolia Moldovei*, pp. 405–7; *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/1 (28 August 1823) şi 17, 19 (fără dată). La 5 Martie 1825 e tot Hatman. *Uricariul*, XIX, p. 74.

[2]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/23 şi 11 (10 Aprilie 1825), 26 (10 Iulie 1825), nu 1829 cum afirmă d-l Rosetti *(Pământul*, etc., p. 392, n. 2) căci înainte de aceasta dată Gheorghe Buhuş murise; 64 (28 Septemvrie 1825), 67, 72, 74, 100, 119 (fără dată). Hatmanul Gheorghe Buhuş a avut un fiu cu numele Gheorghe, care, în 27 Ianuarie 1824, e numit stolnic. *(Arhiva genealogică*, I, Iaşi 1912, p. 171).

[3]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. L/72.

[4]) *Ibid.*, XXXIV/64.

[5]) *Ibid.*, XLVII/42. Despre Gheorghe Buhuş şi doc., XLVII/123–6, 230, 132–3, 136–7, 139–40, 142, 148, 154–6, 158–60 şi 152 dela Andrei Milo Postelnic către Gheorghe Buhuş biv cel Hatman pentru nişte afaceri.

[6]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXIV/65 (26 August fără an).

[7]) *Ibid.*, XXXII/106.

[8]) *Ibid.*, XXXII/67 şi 109, (18 Octomvrie 1828).

[9]) *Ibid.*, XLVIII/36 şi 133 (9 Aprilie 1819).

[10]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXXII/25 şi 104 (10 Iulie 1803). Condica Liuzilor făcută din porunca lui Alexandru-Vodă Moruzi, la 1803, arată, că familia Buhuş, aşà de bogată în veacul al XVII-lea, sărăcise atât de mult, încât în acest an aveà numai două sate în stăpânire. Originalul Condicei în *Bibl. Ac. Rom. Uricariul*, VII, p. 241; VIII, p. 241, cf. Rosetti, *Pământul*, etc., p. 313. Ca plată de Medelnicer primià Toader la 1 Aprilie 1810, lei 350. Cf. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chişinău* în «An. Ac. Rom». Secţ. ist., XXXII (1910), p. 54 şi 104. Medelnicerul Teodosie Buhuş în Oct. 1803. *Uricariul*, VII, p, 269.

[11]) Petre Gârboviceanu, *Biserici cu averi proprii*, Seria II, ediţia Casei Bisericii, Bucureşti, 1900, pp. 168–171.

dă două porunci ca Comis [1]), la 12 Martie 1820 biv vel Comis [2]), la 10 August 1823 Aga [3]), la 19 August acelaş an avem o mărturie hotarnică despre moşiile sale: Bodeşti, Bucureşti şi $^1/_4$ parte din satul Gura-Orbicului de pe Bistriţa, ţinutul Neamţu [4]). La 13 Martie 1825 e vel Vornic [5]).

Toader Buhuş, boier foarte evlavios şi bun cunoscător al orânduielilor bisericeşti, a făcut, cu cheltuiala sa de 50 de mii lei şi cu osteneala maicii sale Ileana, o frumoasă biserică în satul Bodeşti (lângă târgul Buhuş), cu hramul Invierii Domnului, între 25 Iulie 1812 şi 3 Noemvrie 1817. Biserica lucrată de pictorul Cazimir şi calfa de pietrar Pavel (?) din Micşăneşti a fost sfinţită în 12 Noemvrie 1817 de Vlădica Grigorie Ienapoleos cu voia Mitropolitului Veniamin Costache. Biserica a făcut-o în urma unei vedenii avute când a fost greu bolnav, începând adunarea materialului la 1808. Toder a fost ispravnic în ţinuturile: Cârligătura (April 1810), Vaslui (Noemvrie 1810, 1 April — 1 Decemvrie 1812), Fălciu (April 1811). In 1812 se căsătoreşte cu Anica, fiica Stolnicului Costandache, vărul lui Mihalache Roset. In 1817 e şi judecător în ţinutul Neamţu, unde e târgul Buhuş. Cu soţia sa Anica a avut trei copii: Alexandru (născut 3 Iunie 1813 şi mort în 25 Martie 1815), Nicolae (născut 13 Decemvrie 1814) şi Alexandru (născut 17 Decemvrie 1815 în Bodeşti). In 1821 Toader Buhuş cu familia sa se refugiază în Ardeal, iar Turcii năvălind în Moldova, prada biserica din Bodeşti.

Ştirile acestea sunt după însemnările lui Toader Buhuş scrise de el, în 22 Decemvrie 1822, pe un *Octoih* de Buda din 1811. cf. Kirileanu, *Convorbiri literare*, 1923, pp. 44–51.

---

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. VI/61 şi 62. Comis încă din Decemvrie 1815. *Uricariul*, X, p. 261. Anica Buhuş Vorniceasa, soţia lui Toader Buhuş, aveà 50 liude in satul Şerboteşti (ţin. Vaslui), la 1820, 1831; cf. Ghibănescu, *Vasluiul*, Iaşi, 1926, pp. 243, 245, 258, 262,

[2]) *Bibl. Ac. Rom.*, LXVIII/112 şi 113 (30 Martie 1821). Teodor Buhuş Comis şi Agă titular la 3 Decemvrie 1822. Iorga-Hurmuzaki, X, pp. 196—7, no. 267.

[3]) *Bibl. Ac. Rom.*, XXXII/107; Aga titular la 3 Decemvrie 1822. Hurmuzaki, X, p. 196–7, No. 267; făcut Agă din Comis încă din 21 Noemvrie 1822. *Arhiva genealogică*, I, Iaşi, 1912, p. 77.

[4]) *Bibl. Ac. Rom.*, XXXII/36 şi 45; XV/13325 (Aprilie 1825); Iorga, *Studii şi doc.*, VI, p. 118, No. 212. Sandu Vodă Sturdza întăreşte Vornicului Teodor Buhuş aceste moşii la 17 Martie 1828 (?) *Uricariul*, VI, p. 236.

[5]) Erbiceanu, *Mitropolia Moldovei*, p. 408. Vezi despre Vorniceasa văduvă a lui Teodor Buhuş la 1827, *Uricariul*, VII, p. 162.

Tot acest Toader pare că adresează şi cele cinci acte către vărul său Gheorghe Buhuş la 15 Martie 1810 [1]), la 12 August 1812 [2]), la 9 Fevruarie 1810 [3]), şi la 6 Aprilie 1814 pentru nişte bani ca Medelnicer [4]), iar la 12 Ianuarie 1821 tot pentru nişte bani ca Comis [5]).

Un Grigorie Buhuş Aga întâlnim la 17 Octomvrie 1817 şi la 1 Septemvrie 1820 [6]).

Jicnicerul Ion Buhuş Aga la 12 Martie 1818 face supărare lui Vasile Ruga la moşia acestuia Rugi [7]).

Acest Ion Buhuş va fi, probabil, cel care a luat în căsătorie pe Anica fiica lui Iordache Catargiu şi a Elisabetei Rosetti. Radu Rosetti în amintirile sale publicate recent [8]), ne spune, că Anica căsătorită cu Ion Buhuş la vârsta de 13 ani, era o copilă care se mai juca cu păpuşa şi după căsătorie; de o frumuseţă strălucitoare, veselă plină de viaţă. El era un boier foarte cinstit, foarte bogat, dar ajuns la vârstă coaptă, hursur, dar cu desăvârşire lipsit de cultură şi înzestrat cu o inteligenţă cu mult sub mijlocie: el o adora, ea nu-l puteà suferi, s'au despărţit după puţine luni de căsătorie. S'a măritat apoi după Grigore Ghica, dar Buhuş, care nu puteà s'o uite, îi ceruse voie să vie s'o vadă din când în când şi maica mea (din familia Catargiu-Rosetti, deci rudă cu Anica) îmi povestea, că singură l-a auzit zicând foastei sale soţii că înţelege acum de ce ea n'a putut să trăiască cu dânsul, căci el nu era vrednic de ea şi a avut toată dreptatea să-l lase».

---

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/50 şi 85 (fără dată).

[2]) *Ibid.*, XLVII/116.

[3]) *Ibid.*, XLVIII/126. Un Buhuş Spătar la 14 Ianuar 1810. *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/101; LXXXII/32 (8 Iunie fără an); şi Iorga, *Studii şi doc.*, XVI, p. 100.

[4]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVIII/115; vezi şi Ghibănescu, *Cuzeştii*, Iaşi, 1912, p. 124 (6 Octomvrie 1811).

[5]) *Bibl. Ac. Rom*,. XLVIII/117. Pachetul 48 conţine mai multe documente privitoare la familia Buhuş dela sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul veacului al XIX-lea.

[6]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XLVII/81; XLVII/20 şi 87 (fără dată).

[7]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. XXV/29; Un Ioniţă Buhuş la 18 Iunie 1784. *Uricariul*, XVII, p. 80. Ioan e vel jicnicer înainte de 1807. Rosetti, «*An. Ac. Rom.*», Secţ. ist., XXXII, p. 63; La 26 Aprilie 1801 Ioan, ginerele lui Andronache Ruset, e jicnicer, *Revista istorică*, VI, pp. 79-80. In 1803 aveà, ca jicnicer, 22 breslaşi. *Uricariul*, VIII, p. 294.

[8]) *Amintiri*, vol. I., Ce-am auzit dela alţii, Iaşi. (1925), pp. 250-1.

Intre anii 1814—Iunie 1818 întâlnim între cei dintâi școlari din Iaşi ai lui Gheorghe Asachi pe Mateiu Buhuş, care cercetează cursul public al învăţăturilor în limba românească (*Uricariul*, XVI, p. 241 și Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, I, București, 1907, p. 16). Probabil acest elev al lui Asachi e fiul Logofătului Manole Buhuş, care, pe la 1825, studià în Paris, unde îl căuta bătrânul boier moldovean. Vezi N. Gane, *Ciubucul Logofătului Manole Buhuş*, în revista *Viața românească*, Iași (I), 1906, vol. II, pp. 1—19.

La 3 Iunie 1823 [1]) și 22 Decemvrie 1827 aflăm pe Mateiu Buhuş Aga[2]), pe care vărul său Spătarul Alexandru Sturza, la 20 Iunie 1828, îl face vechil[3]). Intre abonații revistei lui Asachi, *Albina Românească*, din Iași, care apăre în 1 Iunie 1829, aflăm și pe Aga Mateiu Buhuş [4]). *Mateiu își păstra* demnitate de Agă și la 14 Noembrie 1830[5]).

Catrinca Buhuş Vorniceasa scrie, la 8 August 1828, către nepotul său Mateiu Buhuş Aga, ca să-i mijlocească scutirea unui om al său de-a merge peste Dunăre cu carele cu zahereà [6]).

Dumitru Buhuş născut la 1806 [7]) și mort la 16 Noemvrie 1846 e îngropat la Crivești (jud. Neamţu). Pe mormântul lui e săpată o frumoasă şi duioasă poezie, care preamărește faptele vestitei familii Buhuş, compusă de clasicul scriitor Constantin Negruzzi [8]).

La 26 Iunie 1853 Grigorie Alexandru Ghica-Vodă întărește hotărîrea Divanului domnesc dată în chestia pretenţiilor Vornicesei

---

[1]) *Arhiva genealogică*, I, Iaşi, 1912, p. 167.

[2]) *Bibl. Acad. Rom.*, doc. XLVII/90 şi 94, 120, 150, 162 (fără dată). In 1827 Mateiu e amintit şi ca biv vel Aga. *Uricariul*' VII, p. 140, In această calitate cumpără ¼ din moşia Ţuţcani (jud. Neamţu). *Ibid.*, XV, pp. 296 şi 301. In testamentul lui I. St. Gherghel, tipărit în Botoşani, 1867, se aminteşte: «una *puşcă* ce se numeşte *spaniolă*, ce o am suvenire dela răposatul Vornic Matheiu Buhuşiu, puşcă ce au fost a lui *Sandu Buhuşiu Hatman al Ţerei pe la anul 1668 şi viteaz mare după mărturia istoriei*». Cf. Zotta S. în «*Revista Istorică*», 1926, Văleni, p. 103.

[3]) *Bibl. Ac. Rom.*, XLVII/14.

[4]) *Uricariul*, VIII, p. 108.

[5]) *Ibid.*, VII. pp. 186, 192.

[6]) *Ibid.*, L 69; despre moartea unei Buhuş la 1840 vezi Iorga, *Un reprezentant al elenismului în Moldova: Const. Evnomie* în *An. Ac. Rom.*, XXXIX, secţ. ist., p. 41, n. 3.

[7]) In 22 Dec. 1822 se aminteşte Dumitru Buhuş ot visterie-căminar, cf. *Arhiva genealogică*, I, p. 170.

[8]) Episcopul Melchisedec, *Notiţe istorice*, etc., pp. 129-130; şi Iorga, *Studii şi doc.*, XXII, pp. 312-3, No. II.

Sevastia Buhuş ce face dela părintele său Costache Sturza, când a trecut în căsătorie cu Vornicul Buhuş [Dumitru] [1]).

Ultima amintire despre Buhuşeşti o întâlnim la 20 Octomvrie 1867 pe o inscripţie dela mănăstirea Horaiţa, din care se vede că cel din urmă membru din familia Buhuş s'a călugărit. Inscripţia zice: «Aceasta sfântă măn. Horaiţa cu hramul Botezul Domnului Isus Christos s'au zidit din nou pren osărdia şi osteneala Cuviosiei Sale arhimandrit Iermoghen Buhuşu, cu ajutor mai mulţi ctitori; s'au sfinţit Oct. 20 [1867] [2]).

* * *

Astfel familia boierească Buhuş, care a avut un rol aşà de însemnat în trecutul Moldovei, în veacul al XVIII-lea şi în deosebi în al XIX-lea sărăceşte tot mai mult şi-şi pierde din ce în ce însemnătatea în vieaţa politică şi socială à ţării, stingându-se îndată după Unirea Principatelor.

Paharnicul Constantin Sion în *Arhondologia Moldovei* scrisă pe la 1856 [3]), făcând biografia boierilor din acel timp nu aminteşte nimic despre Buhuşeşti, dovadă, că la această dată, cei ce mai trăiau din această familie, n'aveau nici un rol deosebit în ţară, pentru a le închinà şi lor şi familiei lor câteva rânduri într'o catre, plină de amintiri preţioase, mestecate nu arareori, cu ură şi nedreptate.

* * *

Ca un rezumat acum, al cercetărilor cu privire la familia Buhuş, lăsăm să urmeze aici o tablă genealogică a acestei familii. Liniile cu puncte înseamnă o descendenţă nedovedită deplin cu documente, adică o ipoteză, şi ca atare trebuie primită. Genealogia de faţă se sprijină numai pe documente.

---

[1]) *Bibl. Ac. Rom.*, doc. LV 59. Pe Sevastiţa Buhuş o găsim între «prenumeraţii», cu 2 exemplare, a cărţii lui Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iaşi, 1857, în vol. I la urmă se dă lista abonaţilor.

[2]) Iorga, *Inscripţii*, II, p. 219, No. 622. Vezi despre monahul Ironim Bohuş, la 1807, în mănăstirea Brazi, cartea Preotul. T. Antohe, *Crucea de sus, Crucea de jos. Brazii şi Moşinoaele (jud. Putna)*, Bucureşti, 1926, p. 81. La 16 Ianuarie 1841 se aminteşte Gheorghe Buhuş preot în Lieşti (lângă Bârlad), Antonovici, *Documente bârlădene*, I, Bârlad, 1911, p. 304.

[3]) Ediţia Ghibănescu, Iaşi, 1892.

APENDICE

București, 20 Februarie 1676

Marele Spătar Lupașco Buhuș scrie către Principele Ardealului Mihail Apafi I-iu, că-i trimite în dar un cal de călărit prin ruda sa Constantin Brâncoveanu.

Ilme ac celsme princeps dne due mihi clementissime.

Ngodnak mint kgls uramnak s mlgos fejedelemnek szomszédságos alázatos szolgálatomat ajánlom és istentöl hosszu és egész szerencsés életet s minden ellenségi ellen biradalmát is terjeszsze, szivesen kivánom.

Ez mostani alkalmatossággal Ngod hivének Kosztandin Brenkován sógor uramnak történvén bejövetele az Ngod országában jószágának látogatására, noha klgs uram eddig nem lévén alkalmatosságom, hogy Ngod méltóságos fejedelmi szeretetit az itt való Kantacuzena familiához, kiknek házaiban az Ngod méltóságos neve mindennap dicsirtetik, én is az ő kglmek vér szerint való húgát tartván, akarok Ngod szolgája lenni, s jó akaró szomszédja, kévánom istentől levelem jó egészséges szerencsés életben s örvendetes órában találja Ngodat. Ez alkalmatossággal kglmes uram nem lévén egyébvel mivel kedveskedni, küldettem sógor uramtól Ngodnak egy paripát aminemü találkozott. Ngodat kérem mint kgls uramat, vegye kedvesen, nem az ajándéknak méltatlan voltát nézvén, hanem az én Ngodhoz való szeretemet s jövendőbeli szolgálatomat; kérem azért Ngodat, mint kgls uramat, engemet azért ezután tartson jóakaro szómszéd szólgájának s méltóztassék parancsolni, a miben elégséges leszek Ngodnak, hiven szolgálni kész vagyok minden üdőben. Tartsa meg isten Ngodat sokáig jó egészégben kedvesivel együtt. Datum ex. Bukurest die 20 Februarii anno. 1676. Ngodnak alázatosan szolgálni kész minden üdőben

Lupul Buhuș vel spătar [subscriere românească]

Adresa: Ilmo ac cels. principi domino dno Michaeli Apafi, dei gratia Transylvaniae principi, partium regni Hungariae et Siculorum comiti etc. dno dno mihi clementissimo.

In românește: Imi ofer cu supunere serviciile mele de vecin Mariei Tale binevoitoriul meu Domn și principe, și doresc din inimă, ca Dumnezeu să-ți dea vieață lungă și fericită și să-ți poți întinde stăpânirea în contra tuturor dușmanilor.

Cu prilejul acesta credinciosul Mariei Tale şi ruda mea [= nepot] Constantin Brâncoveanu[1]) venind în ţara Măriei Tale ca să-şi cerceteze moşiile [2]) — şi cu toate că până acum n'am avut ocaziune [să mă împărtăşesc] de iubirea Mariei Tale aici în familia Cantacuzinilor, în casele cărora numele M. Tale zilnic e slăvit, şi eu ţin o nepoată din sângele lor, — voiesc să fiu credinciosul M. Tale şi binevoitorul vecin, şi doresc ca scrisoarea mea să afle pe M. Ta în deplină sănătate şi în momente fericite. Neavând cu acest prilej altceva să vă măgulesc, am trimis M. Tale, prin ruda mea, un cal de călărit din care am avut la îndemână. Rog pe Maria Ta, binevoitorul meu domn să-l primească bucuros, nu uitându-se la darul de puţin preţ, ci la iubirea mea faţă de M. Ta şi la serviciile mele în viitor. Deaceea rog pe M. Ta, ca pe binevoitorul meu domn, ca după aceasta să mă considere ca slugă vecină, binevoitoare, şi porunciţi, cu ce pot totdeauna sunt gata să servesc cu credinţă M. Tale. Dumnezeu să ţie pe M. Ta la mulţi ani împreună cu iubita [soţie].

[Originalul în *Muzeul Naţional* din Budapesta, Colecţia Tunyogi; publicat în *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, XVI, Budapesta, 1893, p. 266 No. XXXVI].

---

1) Stanca, mama lui Const. Brăncoveanu erà fata lui Const. Postelnicul Cantacuzino, fratele lui Iordache Cantacuzino Vistiernicul din Moldova, tatăl Saftei, soţia lui Lupaşco Buhuş. Deci Stanca cu Safta erau verişoare din fraţi, şi prin înrudirea acestora Const. Brâncoveanu e nepot lui Lupaşco.

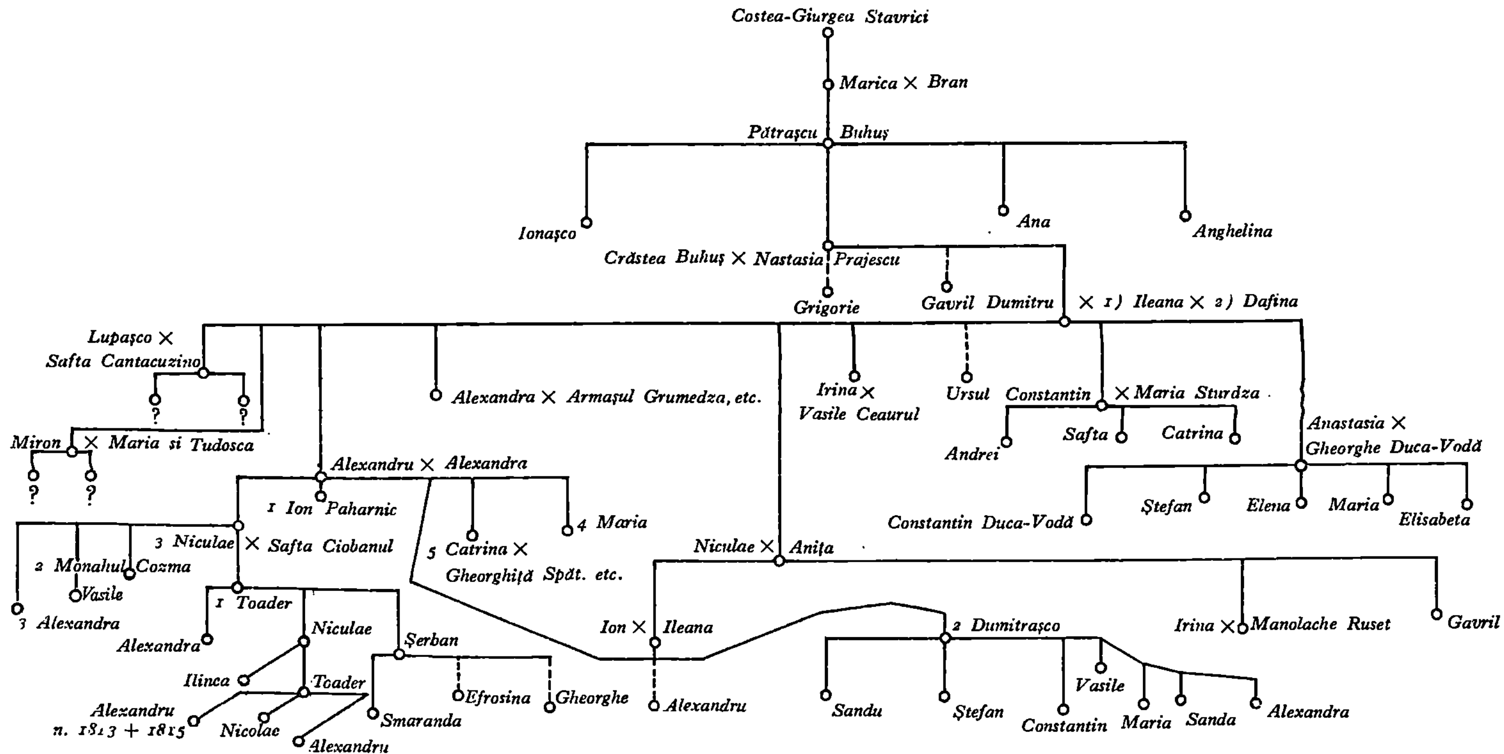
2) Vezi despre moşiile ardelene ale lui Constantin Brâncoveanu pe larg studiul meu, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925 pp. 76-90 (în Biblioteca «*Semănătorul*», No. 83-84).

TABLA ANALITICĂ A CUPRINSULUI

I

II

TABLA GENEALOGICĂ A FAMILIEI BUHUȘ

RĂSUNETUL RĂSBOIULUI DIN 1877 IN BUCOVINA ŞI BASARABIA

DE

I. NISTOR

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 9 Iunie 1927

Răsboiul pentru independenţă din 1877 ca şi memorabilul act al Unirii din 1859 a trezit un puternic răsunet în sufletele Românilor subjugaţi din Bucovina şi Basarabia. Şi cu drept cuvânt, fiindcă mai presus de hotarele nelegiuite ce brăzdau vremelnic pământul românesc, planà stăpânitoare idea de unitate şi solidaritate a neamului, unit prin aceeaş cugetare şi simţire şi stăpânit prin puterea aceloraşi tradiţiuni politice şi culturale, dobândite cu atâta greutate în scurgerea unui trecut de luptă şi suferinţă.

Răpirea Bucovinei, ca şi cea a Basarabiei, a ridicat proteste unanime la Moldovenii de dincolo de Molna şi de dincolo de Prut împotriva ruperii unităţii teritoriale a patriei comune, ce fusese închegată prin munca, priceperea şi vitejia şi jertfele tuturor. Àctul hrăpăreţ care a adus la destrămarea străvechilor hotare ale Moldovei a fost pururea considerat ca o fărădelege care cerea imperios o răsbunătoare îndreptare. In zodia acestor protestări s'a desfăşurat în Bucovina şi Basarabia întreaga vieaţă politică şi culturală din clipele dureroase ale răpirii până în zilele de neîntrecută însufleţire care a luminat actele Unirii dela Chişinău şi Cernăuţi.

Românii subjugaţi îşi dădeau bine seama că izbăvirea lor din sclavia politică şi naţională în care se găsiau, nu putea să vină din altă parte, decât din sforţările şi jertfele comune ale neamului întreg. Şi deaceea întărirea lui politică, culturală şi economică era ţinta conştiinţei româneşti, pururea trează, activă şi încrezătoare. Nu se producea nici un act mai însemnat în vreun colţ al ţării româneşti, fără ca el să nu

găsească răsunet în toate celelalte părţi. Zorile libertăţii ce răsăriau la Iaşi şi Bucureşti, răspândiau razele lor pline de căldură şi nădejde departe dincolo de munţi, dincolo de Prut şi dincolo de Molna în grădina Moldovei lui Ştefan-cel-Mare.

Erà deci firesc ca întemeierea statului român modern, Piemontul revendicărilor noastre integrale, să intereseze în măsura cea mai largă pe Românii de pretutindeni şi îndeosebi pe cei din Bucovina şi Basarabia, dornici de izbăvire. In scrisoarea sa de felicitare, Alexandru Hajdău vedeà în actul Unirii dela 1859 o chezăşie mai mult pentru desrobirea Basarabiei sale iubite; iar tânărul Dimitrie Petrino, un nepot al Hurmuzacheştilor şi tălmăcitor în versuri al gândurilor şi simţirilor lor naţionale, vedeà în memorabilul act al Unirii din 1859:

Intâia piatră, la întâia temelie
Spre a face o Românie
Unită prin simţire, şi prin *unire* tare.

Iar la 1 August 1867, cu ocaziunea inaugurării festive a Societăţi Academice, Academia Română de astăzi, Timotei Cipariu dela Blaj rostià următoarele cuvinte profetice: «Bărbaţii de stat ai României vor îngrijì pentru eliberarea *deplină* a patriei române. Sunt convins că ei vor îndeplinì cu sfinţenie înalta lor menire şi patria română, la urmă, va devenì liberă».

Dar dobândirea acestei libertăţi nu se puteà face decât prin puterea armelor, ce atunci erau ruginite, aşteptând reînnoirea strălucirii lor. Iar Suceava, «vădană de al său mire» aşteptà cu nerăbdare pe izbăvitorul ei. Aşà preziceà la 1861 Dim. Petrino viitorul Bucovinei din care «durerea îl proscrisese».

Iar Basarabiei, «de sub a Muscalilor tiranie», Dim. Petrino îi dorià:

«Un Messias românesc,
El de peste Prut să vie
Şi cu braţ răsbunător
Să te scape din sclavie,
Deşteptând al tău popor.»

Dar până la împlinirea acestor gânduri îndrăzneţe, erà imediată nevoie de înfăptuirea «visului nobil mândru şi onorat: *România neatârnată*», pe care Petrino o reclamà în 1861 zicând:

Iubesc sfânta libertate
Pentru ţară şi popor

Neatârnarea şi dreptate
Le aştept cu sincer dor!
Neatârnare,
Dulce soare,
O zimbire de 'nfrăţire
A naturii nobil vis
Sboară tu cu a ta cântare
Sboară, sboară neîncetat.
El există ca un soare
Şi va fi neîncetat
Dela Tisa până la Mare
Dela Mare la Carpaţi.

Petrino îşi dădeà bine seama că dobândirea neatârnării nu se puteà face fără suferinţă şi jertfă. Deaceea şi glasul său răsună poruncitor:

«Nu cu vorbe, ci cu fapte româneşti şi glorioase
Pe acel Domn mort prin trădare, toţi Românii să-l cinstim.
Ghica-Vodă azi ne cere, monument făcut de oase,
Deci de piatra de mormântu-i spada noastră să ascuţim!»

Iar continuând, Petrino ajunge la concluzia că:

Nu va fi vieaţă, nu va fi lume
Nu va fi glorie, nici renume
Nu va fi cerul luminat,
Până tiranul nu va bea sânge
Până ce moartea nu-l va încinge
Fiind Românul neatârnat!

Imperativul categoric al lui Petrino s'a realizat. Dorobanţul român şi-a ascuţit spada răsbunătoare de pietrele de morminte dela Argeş şi Putna, a încins hora morţii la Plevna şi a pecetluit cu sângele tiranului actul de neatârnare al Românilor!

Proclamarea independenţei a trezit mare însufleţire la Românii din Basarabia şi Bucovina. Şi erà firesc să fie aşà, când ne gândim că idea neatârnării a fost propovăduită cu atâta căldură, iar realizarea ei aşteptată cu atâta nerăbdare. Cât priveşte Basarabia, ea a avut o situaţie excepţională, întrucât Românii de acolo, găsindu-se sub ocârmuirea rusească, prin forţa lucrurilor, luară parte la războiul din 1877.

In Bucovina situaţiunea se prezentà altfel. Acolo stăpânirea austriacă priviă cu îngrijorare desfăşurarea evenimentelor dela Dunăre, urmărind cu simpatiile sale mai curând cauza turcească decât cea română. Deşteptarea conştiinţei naţionale româneşti şi manifestarea ei în 1871

la Putna, unde se întrunise un adevărat congres al intelectualității românești în jurul mormântului lui Ștefan-cel-Mare, și unde tânărul compozitor bucovinean Ciprian Porumbescu, care într'un elan de însuflețire smulse vioara din mânile unui lăutar pentru a cântà o horă «*Daciei întregi*» reprezentată acolo prin delegați din Moldova, Muntenia și Transilvania, puse pe gânduri pe Austriaci iar prefecții nu-și dădeau rând cu urmărirea și înnăbușirea «*mișcării daco-române*», susținută de așà numiții «*Români tineri*», ultranaționali și iperzeloși».

Aceeaş mişcare daco-română se manifestă în mod și mai accentuat la 1875, când Austro-Germanii din Cernăuți își puseseră în gând să sărbătorească primul centenar dela răpirea Bucovinei, pe care ei în limbajul lor oficial o numiau o simplă dobândire: Erwerbung.

Atunci fruntaşii bucovineni luară hotărîrea de a se abține în mod ostentativ dela acest «sabat desfrânat» precum îl numià Dim. Petrino în memorabilul său discurs rostit în numele Românilor bucovineni la mormântul lui Ghica-Vodă din Iași.

«Dați-mi voie și mie — ziceà Petrino — ca Român din Bucovina și ca fost cetățean al Austriei, până în momentul umilitor pentru noi și ruşinos pentru dânsa, când s'a hotărît serbarea seculară ce s'a celebrat în Cernăuți, în memoria zilei fatale, care a răpit Bucovina din brațele Moldovei, să rostesc și eu aici puține cuvinte, fiindcă voiu să depun lacrămile sărmanei Bucovine pe mormântul Domnului martir Grigore Ghica, care pentru dânsa şi cu dânsa împreună a căzut, el în mâinile ucigașilor săi, ea sub jug străin».

Din valea Colbului şi până la malurile Nistrului, de prin codrii munţilor Carpați, din trunchiul fiecărui brad care a fost martur al acestui secol de dezonoare; din fiecare lan ce produce pâinea de toate zilele și care-i adăpat de sudoarea unui popor subjugat; din fiecare izvor ce potolește setea și din fiecare biserică care adăpostește credința şi primeşte ofrandele creștinilor pe altarul său, mii de glasuri topite într'un singur țipăt de indignare, lovindu-se de mormintele eroilor noştri şi repetate de un ecou secular, trec astăzi peste hotare, *înfruntă* pajurile înfipte în trupul Bucovinei, în urma unei convențiuni frauduloase şi pătrund până la acest mormânt unde vă strig, că Bucovina este fiica Moldovei, că rănile ei sunt rănile voastre, că pruncii ce se nasc, cu întâia lor suflare, că moșnegii ce mor, cu ultimul lor suspin, invoacă *viitorul* şi că sacrilejul comis asupra unui Domn martir şi a unei ţări răpite își cere răsbunarea sa» . . .

«Eu nu pot după acestea, să nu apelez aici în faţa acestui mormânt, la patriotismul şi la misiunea ce o are *România liberă* când îşi vede fii de-ai săi suferind, sub jug străin, insultele cele mai brutale şi mai vătămătoare care pot fi pentru o naţiune» . . .

«Cu atâta mai mult m'am văzut îndemnat a împlinì această datorie, a inimii mele, deoarece pentru ca să o pot face, eram silit a mă deslipì de toate acele, ce în decursul unei vieţi, devin sacre inimii omeneşti, lăsând în urma mea o ţară românească scumpă mie dela întâia bătaie de inimă, până la osemintele celor pe cari i-am iubit.

«După ce dar ei cei tari se bucură dincolo, noi cei slabi ne plângem dincoace, noi să ne dăm mâna pentru a ne întărì şi a grăbì timpul care este menit a schimbà, într'un mod demn de numele ce purtăm, memoria Domnului martir Grigore Ghica cu aceà zi care va readuce Bucovina în braţele Moldovei».

Cuvântarea aceasta sguduì adânc conştiinţele româneşti din amorţeala lor şi întărì credinţa într'un viitor mai bun. Manifestaţiuni naţionale de acest fel, în ajunul frământărilor politice din Balcani, îşi aveau oricum semnificaţia lor, iar guvernul austriac începù să-şi dea seama de gravitatea situaţiei şi să avizeze la măsurile ce trebuiau luate pentru suprimarea lor. Vigilenţa organelor de siguranţă se înteţià mereu.

Incă în Octomvrie 1876 guvernul austriac primì din Iaşi informaţiunea că din îndemnul cercurilor naţionaliste de acolo, refugiatul bucovinean D. Petrino ar fi redactat un manifest către Românii din Ardeal şi Bucovina, prin care aceştia erau chemaţi să ridice armele pentru «*liberarea lor din robie*», şi pentru unirea acestor ţări cu România. Guvernatorul Bucovinei Alesany primì instrucţiuni severe să împiedece răspândirea manifestului în Bucovina şi să urmărească cu mare atenţiune mişcarea daco-română de acolo.

La începutul anului 1877, Ministerul de interne din Viena primind informaţiunea că mai mulţi tineri din Ardeal au trecut în România pentru a formà acolo un corp de voluntari, cerù explicaţiuni guvernului român. «Cum şi câţiva indivizi din Cernăuţi au făcut o asemenea încercare», zice raportul, se cerù guvernatorului Bucovinei să ia măsurile necesare pentru observarea tineretului şi paza graniţelor.

Dar cu toată rigoarea acestor măsuri, guvernul asutriac n'a putut împiedecà tineretul bucovinean de a trece graniţa şi a se înrolà în armata română dela Dunăre.

Proclamarea independenței și ordinul de mobilizare a armatei române a trezit în Bucovina un entuziasm indescriptibil. Neatârnarea visată și propovăduită de D. Petrino contemporanilor săi, devenise o realitate. Ea însă trebuià asigurată prin sabie și sânge. Deaceea tineretul bucovinean se simțì îndemnat de a contribuì și dânsul la memorabila luptă pentru apărarea și asigurarea independenței.

In entuziasmul lor, mai mulți elevi din clasele superioare ale liceului din Cernăuți hotărîră să părăsească băncile școlii și să se strecoare peste graniță în România pentru a se angajà ca voluntari în armata română. In fruntea acestui grup de tineri se găsià Alexandru Giugivan, Ilie Gherghel, George Levescu, un nepot al mitropolitului Silvestru, Emilian Hnidei și Partenie Siretian, care de curând a început să publice în «Junimea Literară» din Cernăuți, duioasele sale amintiri din răsboiul pentru independență.

Un alt voluntar bucovinean, Constantin Popescu a fost unul dintre cei dintâiu eroi români căzuți pe câmpul de luptă pentru dobândirea independenței. Familia sa pretinde că sergentul Constantin Popescu ar fi fost primul soldat român căzut la Calafat și că în cinstea lui s'a ridicat monumentul de acolo.

Dar nici studenții români dela universitatea din Cernăuți nu se lăsară mai prejos. Organizați în societatea studențească «Arboroasa, ei lansară o listă de colectă pentru ajutorarea tinerilor doritori de a se înrolà în armata română. Și au contribuit la adunarea de fonduri pentru acest scop toți intelectualii Bucovinei din aceà vreme. Reținem între alții numele lui Silvestru Morariu Andrievici, Alexandru Vasilco, George Flondor, Nicolae Hormuzaki, Victor și Manolachi Stârcea, Iancu Zotta și alții.

Fondurile acestea au fost distribuite între voluntarii bucovineni, cari trecuseră frontiera pentru a se înrolà în armata de operație, dintre cari cei mai cunoscuți erau Țurcan, Mihăilescu, Beuca, Olariu, Popovici și îndeosebi Alexandru Chibici Revneanul, care ca voluntar într'un regiment de roșiori a luat parte la operațiunile militare din Bulgaria și a publicat amintirile sale în «Convorbiri Literare», sub titlul: *Din vieața mea de voluntar*.

Dar nici femeile române din Bucovina nu se lăsară mai prejos. In dorința lor fierbinte de a contribuì și dânsele la opera de asistență pentru soldații români, femeile bucovinene formară două comitete de ajutoare, unul la Cernăuți sub conducerea d-nei Natalia Hormuzachi

şi altul la Suceava în frunte cu d-na Elena Popovici Logotheti. Şi făceau parte din aceste comitete şi multe femei din popor care se întreceau în râvna lor de a adunà scamă şi bandaje pentru «răniţii noştri». Se cereà ca acestea să fie făcute din pânză curată, necrohmalită, de cânepă sau de in. Aplecate asupra pânzeturilor pe care le destrămau, doamnele din scoietate ca şi femeile din popor poate că nici nu-şi dădeau seama că acţiunea lor de caritate simbolizà destrămarea unui trecut de robie şi urzirea firelor unui viitor de mândrie şi libertate naţională. Râvna aceasta a femeilor bucovinene merită laudă deosebită, când ne gândim că ele desvoltau acţiunea aceasta contra voinţei guvernului austriac, care iniţiase în Bucovina o colectă pentru ajutorarea *răniţilor turci!*

In «Notiţele sale despre Bucovina», Gheorghe Sion observă cu multă dreptate că Bucovinenii cu toate că se aflau sub stăpânirea străină, trăiau totuş cu «*pulsaţiunea noastră*». «La sunetul trâmbiţelor dela Plevna — zice Sion — mulţi flăcăi din meleagurile bucovinene au alergat a unì sângele lor cu al vitejilor noştri căzuţi pe câmpul de bătălie. Dar să nu uităm nici de sentimentele de afecţiune şi compătimire ce ne-au arătat femeile române de acolo, trimiţând atâtea ofrande pentru alinarea şi consolarea răniţilor».

Fireşte că atitudinea aceasta a Românilor bucovineni nu erà deloc pe placul Austriacilor, cari inauguraseră chiar în 1877 un regim de teroare nemaipomenit contra intelectualilor români, bănuiţi de iredentism. Dintr'un raport al prefectului din Storojineţ din Decemvrie 1877 reţinem următorul pasaj semnificativ: «In judeţul Storojineţ, ţăranii spun pe faţă cu s'au înţeles cu preoţii şi boierii români ca să *smulgă Bucovina dela Austria şi să o alipească României*... Revoluţia aceasta urmà să se producă neapărat la Crăciun». Cu toate că profeţia aceasta nu s'a împlinit, persecuţiunile contra Românilor continuară în toate părţile Bucovinei, unde preoţi, învăţători şi săteni avură să sufere foarte mult pe urma sentimentelor lor româneşti.

Dar vigilenţa guvernului austriac se îndreptă cu toată puterea asupra societăţii «Arboroasa» din Cernăuţi, care întreţineà propaganda naţională şi adunase sume de bani pentru voluntarii români. Sub învinuirea de a fi trimis o telegramă omagială primarului din Iaşi în numele «ţării detrunchiate», de a fi ridicat, cu ocaziunea unei serbări, un toast în sănătatea Domnitorului Carol şi a vitejiei armatei române, biruitoare la Plevna, şi de a fi primit dela Ministerul Instrucţiunii

din Bucureşti 250 lei pentru biblioteca sa, «Arboroasa» fu dizolvată, şi şase din membrii ei, între cari se găsiau cunoscutul Ciprian Porumbescu și preotul Constantin Morariu, fură aruncați în temniță sub grava învinuire de înaltă trădare. După trei luni de temniță ordinară inculpații fură achitați, dar societatea «Arboroasa» rămase desființată. A fost și aceasta o mică jertfă pe care Românii din Bucovina o îndurară cu drag pentru îndrăzneala credinței lor în izbăvirea ce erà să vină.

Dar oricât, dobândirea independenței ca și proclamarea regatului nu erau decât etape în năzuințele milenare ale poporului român spre înfăptuirea idealului național integral: unirea politică și culturală a tuturor Românilor în hotarele lor etnice și istorice. Căci pentru ce altă, dacă nu pentru împărtășenia Românilor subjugați cu cina cea de taină a independenței săvârșite la Plevna de dorobanțul român, eroicul nostru Rege Ferdinand I a tras sabia din teacă, dărâmând Carpații și secând Molna și Prutul?

Deaceea astăzi, când Academia Română, pregătitoarea unirii politice prin cultivarea unității culturale a neamului nostru, sărbătorește semicentenarul neatârnării, gândul nostru se îndreaptă cu evlavie către Domnitorul Carol, către încercații săi sfetnici în frunte cu marele patriot Ion Brătianu, către dorobanțul român și în genere către toți aceia cari prin muncă, jertfă și sânge au contribuit la frângerea cătușelor seculare și la redobândirea independenței. Și suntem mândri, că putem constatà că la înfăptuirea acestui măreț act politic și Românii din Bucovina și Basarabia, cu toate asupririle și necazurile lor de acasă, au putut contribuì, în măsura modestelor lor puteri cu gândul, cu simțirea și cu fapta.

In redutele Plevnei s'a plămădit România modernă precum în tranșeele dela Mărășești s'a zămislit România Mare, pe care încă la 1862 Dem. Petrino o întrezărià în apelul său către conștiința românească zicând:

«Jurăm să scoatem țara din ghiarele străine,
O Românie Mare, jurăm ca să fundăm».

La un an după dobândirea independenței, Dem. Petrino s'a coborît în mormânt cu viziunea clară și precisă a României Mari, pe care noi o văzurăm aevea numai la 1918. Din mormântul său necunoscut din Valea Plângerii a cimitirului Șerban-Vodă din București,

răsună încă dela 1878 următoarele versuri de proslăvire a României Mari:

Lasă lira să răsune
Muză, cântă neîncetat!
Căci simţirile străbune
Liber azi s'au deşteptat!
Şi din patria mărită
Dunărea în al ei val
Duceà soarta înfrăţită
Faptul cel mai triumfal.
Prutul curge cu 'nfocare
Nistrul saltă îmbucurat
Tisa, Oltul de mirare
Astăzi viu s'au bulbucat.
Şi Suceava îmbătrânită
In robie şi în chin
Simte gloria mărită
De a purtà în al ei sin
Pe acel Ştefan ce reînvie
In un secol de cultură
Spre a fundà o Românie
După lege şi natură.
Alba-Iulia vestită
Valul Negru al lui Traian
Ţeţina, Putna mărită
Nu se tem de a lor duşman.
Şi bravând cnuta barbară
Saltă azi Alba Cetate
Locul lui Ovid tresare
Auzind de libertate.
Toţi eroii din morminte
Decebal cu ai săi fii
Ne şoptesc dulce cuvinte
Ne inspiră vitejii.
Şi pe munţi şi pe câmpie
Orizontu-i aurit
Peste toată Românimea
O zi nouă s'a ivit.

ULTIMELE SCRISORI DIN ȚARĂ CĂTRE N. BĂLCESCU

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

Ședința dela 17 Iunie 1927

La Palermo, cu participarea largă a oficialității italiene, a avut loc comemorarea aceluia care acum șaptezeci și cinci de ani în odăița unui otel ieften isprăvià, absolut singur și în prada celor mai chinuitoare gânduri, exilat și sărac, răspins de guvernul țării sale și departe de prieteni, și ei răzleți prin lume, o scurtă viață închinată întreagă cercetării trecutului de onoare și de glorie pentru trezirea la viață a unui present fără demnitate și fără încredere.

Sunt curioase unele potriviri ale împrejurărilor! Aproape în același moment, se presinta la mine d-l advocat Vârnav Liteanu și-mi dăruia un pachet de scrisori, de mult păstrat în familia sa, adăugind că această corespondență a oamenilor cari au făcut «anul 1848» și Unirea Principatelor m'ar puteà interesà.

A fost de-ajuns o simplă ochire asupra acestor hârtii, frumos păstrate și închise încă în plicurile cu pecețile rupte, ca să-mi dau sama de ce e vorba.

Aveam în mână — își poate închipui oricine sentimentul ce s'a trezit în inima mea — ultimele scrisori care n'au mai ajuns în cămăruța de agonie a istoricului lui Mihai Viteazul, unele scrise după ziua morții, acelea pe care, cum se știe, Nicolae Ionescu, trimes să afle un mormânt neexistent — căci cenușa nobilului martir se amestecase de mult în haosul anonim al celor mai părăsite rămășițe umane —, le culesese din mânile străinilor pentru a le aduce, ca singur rod al

unei misiuni zădarnice, în țara de care, cu gândul spre «păsările călătoare» mergând, ca în duioasa lui pomenire de Alecsandri, către țermurile dunărene, dorise Bălcescu.

Aceste scrisori le înfățișez astăzi.

Ele sunt de mai multe feluri.

Unele, cele mai însemnate prin iscăliturile ce poartă, iscălituri cunoscute, une ori glorioase, vin de la șefii literari și politici ai tineretului român de atuncea.

De la Vasile Alecsandri e o singură scrisoare. Din Paris, la 1-iu Decembre 1852 — poetul se găsià acolo pentru a da la lumină a doua parte a baladelor și se pregătia pentru o ședere de doi ani [1]) — , el se înfățișează bolnav de șale de mai mult timp, așa că n'a venit «pentru a petrece în desfătările acești capitalii, ci pentru căutarea sănătății»; și acuma are «grozavă durere de cap». După patru luni va trebui să treacă la Mare, unde-l trimet doctorii. E scusabil deci că nu aleargă să-și vadă prietenul rămas singur atât de departe. Nici «prietena» — d-na Maria Cantacuzino — n'o poate face. E «atât de slabă că-i e peste putință a întreprinde o călătorie depărtată în mijlocul iernii», — și totuși ea va veni a doua zi după moartea lui Bălcescu, luând, din nenorocire, prea târziu, întâiele măsuri. Fratele, Constantin Bălcescu, care se află la Paris și s'a deprins acum cu străinătatea, ar puteà îndeplini această datorie. Deocamdată, Alecsandri promite să trimeată lui Bălcescu, ocupat până la sfârșit de opera lui istorică, «balada lui Mihnea-Vodă». Peste câtva timp, la 2 Ianuar 1853, aflând nenorocirea prin d-na Marieta Cantacuzino (viitoarea d-nă Puvis de Chavannes), el se îngrija de manuscrisele rămase la otel [2]).

O singură scrisoare e și de la Mihail Kogălniceanu (care scrie cu *C* inițiala numelui său de familie). Pare — sau se face — a fi primit știri bune de la acela care, viind din Constantinopol, prin Neapole, prin Malta, credea că și-a găsit un loc de întremare acolo unde era să i se piardă mormântul. Și el se îndreptățește că nu poate să ajute, de și Italia era «țara visurilor lui». A venit la Paris cu sora sa, pe care vrea s'o scoată din pension, și cu dânsa va merge curând în Moldova pentru a trăi, în sfârșit, în liniște cum a dorit totdeauna: primăvara-l

[1]) V. scrisoarea lui M. Kogălniceanu, de care ne ocupăm îndată.

[2]) Adresa lui Alecsandri era Rue Lafitte, 1.

va găsi, astfel, acasă. Deocamdată caută să meargă la Paris, unde e mai ieften.

Câtă deosebire între aceste așezate scrisori moldovenești și focul de artificii din aceia a lui Ioan Bălăceanu, căruia mai târziu îi era reservat un așa de mare rol în diplomația noastră! Acest spiritual boier muntean, scriind franțuzește ca un Parisian nervos și bun de glume, se arată, din Nisa, unde e cu soția lui, un om distrus de zgârcenia părintească, tăindu-i-se o parte însemnată din sutele de galbeni ale pensiei anuale. «Je suis affligé», scrie el, «d'un père qui ferait figure au Jardin des Plantes entre les tigres et les chacals... Rien ne rend stupide comme la pauvreté. La misère est la mort de la calligraphie et l'ennemie mortelle du style.» Il supără ploaia: dacă se ajunge la numărul de zile al Potopului, n'are când să-și facă măcar corabia lui Noe. Ion Ghica-l poftește la Constantinopol, puindu-i un ciflic în perspectivă.

In scrisoare se pomenește însă ideia întoarcerii lui Ghica. Aceasta aduce înainte și dorința de întors a lui Bălcescu însuși. Discreția lui l-a împiedecat de a o recunoaște, dar știm azi că un moment, în 1852 chiar, piciorul lui a călcat pământul românesc, dacă nu al țerii lui mai inguste, la Galați [1]. Vom vedea că, de fapt, după chiar cererea lui, ascunsă cu îngrijire de prieteni, familia lui făcea, tocmai atunci, sforțări pentru a îngădui bolnavului să se intremeze la soarele patriei.

Foarte bogată în amănunte de tot felul, un adevărat jurnal de știri recente, e scrisoarea de la Constantinopol, din 15 Novembre, a lui Ion Ghica. El dă informații despre toți prietenii: Pleșoianu la Londra și Paris, Bolintineanu la Românii din Macedonia, Zane însurat cu d-ra Luzzato, Crețulescu și Gabrieli arendași ai soției divorțate a lui Omer-Pașa, Zăgănescu devenit Hairedin-Aga, Ioan Ionescu «om de casă» al logofătului și capuchehaie Aristarchi, Marin Serghiescu «Naționalul» între Smirna, Varna și . . . Australia. Se povestește complotul lui Costachi Suțu, agitațiile oamenilor lui în județul Brăilei, slăbiciunea lui Știrbei, «o umbră de Domn», perspectivele de apropiată Domnia a lui C. Cantacuzino, misiunea moldovenească, în numele Sultanului, la Țarul Nicolae și observațiile acestuia contra tinerilor, cari, învățând în Franța și în Germania, își pierd caracterul, amenințările lui cu o nouă și teribilă ocupație.

[1]) Iorga, *Schițe din literatura română*, I, p. 142; P. P. Panaitescu, *N. Bălcescu*, pp. 147—8 (după o scrisoare inedită a lui A. G. Golescu către Bataillard).

Remarcabile ca intimitate de simțire, ca adâncă și delicată compătimire sunt scrisorile lui Ștefan Golescu, care plecase cu mamă-sa — la Viena află pe nepoată, Catinca Rosetti, bolnavă iute tămăduită, pe care o va lua Radu Golescu, pe Elena Bengescu, o vară,— la Dresda, — unde e și Arăpilă Golescu (Alecu era la Constantinopol), — având a merge, pentru sănătatea bătrânei, și la Patis. De venit, evident că, din causa bătrânei doamne, nu poate s'o facă: se duce doar la Lipsca pentru nunta celor doi «amorezați». A aflat cu durere din noile scrisori ale prietenului «că nicio ușurință n'a văzut la boala lui». Ce-i poate face? Dar se ocupă de interesele literare ale lui Bălcescu: a trimes o scrisoare a acestuia lui Alecsandri. «Indată ce voiu ajunge (la Paris), mă voiu ocupa, fii sigur, de ceia ce-mi scrii despre traducerea Istoriei lui Mihai Viteazul, și voiu grăi și cu Ubicini» — deci *era vorba de o traducere în franțuzește a operei iubite a lui Bălcescu și de o tipărire cu ilustrații*, căci în aceiași scrisoare e vorba de portretul lui Mihai și altele, încredințate unui tânăr artist, care, concurând pentru «Prix de Rome», nu poate da lucrarea decât la anul.

La 14 Decembre, nouă scrisoare a lui Golescu, care se gătia să-și întovărășească «neprețuita maică» la Geneva. Acolo vor veni și cei trei frați ai lui; din ei patru se va desface unul pe câteva zile la Palermo. Dar e imposibil să se satisfacă desperata cerere a bolnavului ca un Român să stea cu el cele trei luni de iarnă. Totuși s'a scris la Paris Floreștilor, lui Alecsandri — fără răspuns. «Sânt încredințat», scrie ca mângâiere, Golescu, «că nu te vor lăsa să petreci singur iarna.» Apoi, din nou grija operei lui Bălcescu. Manuscrisul e la Paleologu; Voinescu ar avea să facă traducerea; Berindei are legături cu gravorul frances al «portreturilor». In ce privește țara, murindului i se vrăjește înainte un viitor pe care nu era să-l vadă: «Fii sigur că Eliad, după nerozeasca lui operă, pierde din zi în zi mai mult în ochii tinerimii. *Acum ideia că mântuirea noastră spânzură numai de întregirea unui singur Stat român face progres în țară.*»

La 1-iu Ianuar 1853, Golescu, neprimind nimic de la prietenul său, cere știri la Palermo: de mai bine de o lună tânărul martir se odihnia.

Cu o deosebită înduioșare se cetesc scrisorile de la familie și de la aceia, care, mamă a fiului născut din păcate, Bonifaciu, nu uitase pe iubitul pierdut în depărtare: Lucica Florescu.

Mama lui Bălcescu trăia: harnică gospodină, puțintel obosită — de aceia se oprise el la Galați: ca s'o vadă —, prinsă de grija viilor ei din «deal», singura ei avere. Cu oarecare ușurință înseamnă ea pe un colț de scrisoare a fiicei recomandațiile ei maternele, simple și bune. O soră era măritată cu Geanolu și locuia la Turnu: fără un suflet deosebit și de o cultură mai neglijată, ea se trudește să-și arăte tot așa în margene sentimentele. Soțul ei, Scarlat, avea sarcina de a negocia dorita întoarcere. O fetiță adauge rândurile ei pentru «nenea». Este acasă și o altă fetiță, «mătușa» acesteia, Eleni, care făgăduește «nenei» *poesiile populare culese la țară în timpul vacanței*.

Toți se trudesc să-i găsească bani: aleargă la împrumuturi, caută bancheri, pentru transmitere, la Viena. Numai să nu fie năcăjit, căci îi face rău. Să n'aibă teamă nici de cererea către Domn: «Mă întrebi ce s'a făcut pentru întrarea în țară: până acum nimic... O să propuie (Scarlat) Măriei Sale: nu avea grijă. Eu am vorbit cu el ce trebuie să zică, după cum m'ai învățat... Speră că n'o să aibă trebuință să zică multe.» Și tot ce are inima omenească mai dulce și mai trist se îmbracă în cuvinte simple și mișcătoare pentru a mângâia pe acel isolat în suferința lui. «Eu sânt îndoit de mâhnită», spune sora Sevastia, care-l îngrijise, se pare, în 1852 [1]), «fiindcă te-am părăsit... Am fi ceva mai liniștiți», scrie ea altă dată, «căci de tot nu vom putea atât cât vom fi departe de tine». Ori: «Dacă nici tu nu mă cunoști, nu știu cine mai poate să mai prețuiască ceia· ce aș fi în stare a face când puterile mi-ar fi atât de mari ca dorințile. Numai eu știu ce sufăr când întârzie scrisorile tale. Ajung să fiu ca nebună, mai cu osebire unde te știu de tot singur. Crede, când aș putea, acum aș pleca să viu lângă tine... Adio, nu mă uita și iubește-mă cum te iubesc... Te doresc puternic și te iubesc foarte mult. Tu nu mă uita și iubește-mă puțin, că tot va fi mult.» Când vestea grozavă va sosi, ea va ruga pe un Italian să scrie otelierului din Trinacria cu calda rugăminte de a se însemna cu o piatră locul unde zac scumpele oase.

Soarta aspră nu i-a dat nici această alinare.

---

[1]) V. P. P. Panaitescu, p. 147, blăstămul ei contra lui Napoleon pentru lovitura de Stat care i-a supărat fratele: «blestemul în capul tiranului omenirii pe care dracul îl împinse tocmai acum a face această faptă».

I

Iubite Nicolache, 2 Noem. 1852.

Nu ţi-am scris demult din pricină că n'am adresa ta ş'am aşteptat până s'a întors Sevasti dela deal, ca s'o rog să ţi-o trimită; am aflat că eşti în Sicilia, la Palermo, ca să petreci iarna; nu ştiu însă de mai ai din prieteni pe cineva cu tine, şi această idee că poate eşti singur mă chinueşte amarnic; cu câtă mulţumire, prietenu meu, aş priimi toate suferinţile tale, să te văd scăpat de ele: aceasta însă nu ni e nouă dat; nu putem decât a suferi mai presus decât ai putea gândi, şi rugăm pe Dumnezeu să-ţi reîntoarcă sănătatea.

Eu, Bonifaci şi toţi ai mei sântem sănătoşi; toţi îţi trimit complimente. Bonifaci îţi sărută mâna, şi eu, prietenul mieu, te sărut de mii de ori şi te rog acuma ca totdauna să mă crezi a ta bună prietenă,

(Adresa:) Mr. Nicolas Balcescu. *Lucia Flore[scu]*

II

Paris, le 6 novembre.

S'il ne devait pas se mêler quelque chose d'absolu à toutes nos affections, vous auriez peut-être raison, mon cher Balcesco, dans ce que vous dites pour justifier la rareté de vos lettres. Mais là n'est point la question; en ce moment, je suis tout au contentement de vous savoir sous l'influence d'un beau ciel, pas trop loin de nous et vous souvenant encore de vos amis. Je vous remercie avec effusion de l'empressement que vous avez mis à m'annoncer votre arrivée à Palerme. Au moment où j'ai reçu votre lettre, je vous croyais en Egypte. Je vois plus d'un avantage à ce que vous ayez changé de projets, car, lorsque à l'isolement vient se joindre la pensée d'un éloignement impossible à surmonter, la tristesse devient de l'accablement et la préoccupation incessante d'un esprit agité ne peut pas réagir sur le physique, mais là où vous êtes toutes ces causes d'agitations disparaissent, mon cher Balcesco: aussi n'ai-je aucun doute sur l'efficacité de votre séjour pour cet hiver.

Il me faut plus d'une raison majeure pour résister au désir que j'ai d'aller voir ces pays de mes rêves. Hélas, j'en ai rencontré d'insurmontables et mes désirs ont dû céder devant l'impossible. C'est tout au plus si je pourrai aller à Pau, dans le Midi de la France. J'attends pour voir si je pourrai le faire qu'on m'eût donné des renseignements détaillés sur la manière de vivre de là-bas. Basile est à Paris depuis un mois: il travaille à nos balades,

dont la seconde partie doit paraître incessamment; il m'a dit qu'il vous écrirait prochainement. Si rien d'imprévu ne survient, il pense (de) passer deux ans encore hors du pays. Moi je suis absolument tenu d'aller au printemps en Moldavie: je dois sortir ma soeur de la pension et rester quelque temps avec elle dans le pays. J'espère avoir accompli ma tâche jusqu'à la fin de septembre prochain et pouvoir allors reprendre possession de ma vie qui vaut bien celle des bonheurs agités.

Adieu, mon cher Balcesco, faites quelques efforts pour vous maintenir dans un état de tranquillité sereine: c'est ce qui peut vous faire le plus du bien. Que Dieu vous garde. Je vous serre la main.

(Adresa :) Monsieur N. Balcesco, Hôtel Trinacria, Palerme (Sicile). *M. C.*

III

6 9-vrie 852.

Dragă Nicule, Bucureşti,

Eu sânt în Bucureşti de alaltă seară cu copiii. Scarlat n'au putut să vie cu noi, dar pe la 20 ale aceştia o să vie şi ne iea: o să şază aci v'o zece zile, şi negreşit o să propuie Măriii Sale; nu avea grija despre aceasta. Eu am vorbit cu el ce trebuie să zică după cum m'ai învăţat, şi m'au înţeles, ba încă mi-au zis că el nu va să te supere, dar speră că n'o să aibă trebuinţă să zică multe.

Adio, dragă. Scarlat mi-au zis să-ţi scriu îmbrăţişări din parte-i. Copiii asemenea. Priimeşte o mie de sărutări tandre de la iubita ta soră:

M. Gianolu.

Dragă nene. Noi sintem în Bucureşti de alaltăieri: sintem toţi sănătoşi şi te sărutăm de mii de ori.

Iubita d-le nepoată:

A. Gianolu.

(Adresa:) Monsieur Nicolas Balcesco, à Palermo en Sicile. Poste-restante.

IV

15 Novembre 1852.

Iubite frate şi amicule,

Două scrisori ale tale: una dela Neapole şi alta dela Palermo le-am primit la Dresda, unde mă aflu de o lună de zile şezând cu maică-mea, pentru ce pricină, mai jos vei înţelege. Scrisorile tale mi-a făcut multă plăcere şi multă întristare; mare plăcere, căci nu mai ştiam nimic despre tine; în singura scrisoare ce primisem dela fraţii mei din Constantinopole, de sânt acum trei luni, nu mi se zicea nimic despre sănătatea ta, şi eram foarte îngrijat. Intr'adevăr, până a nu primi scrisorile tale, aflaiu despre tine ceva de bine dintr'o scrisoare ce maică-mea priimi la Dresda dela Alecu frate-mieu prin Bucureşti, scrisoare şi aceia destul de veche, căci nu pomenia nimic de plecarea ta din Constantinopoli. Multă întristare, căci după acea scrisoare a lui Alecului se

mângâia sufletul mieu avându-te de scăpat de răul boalei ce te apasă, când scrisorile tale întunecară speranțele mele și mă întristară din nou, văzând că nicio ușurință n'ai văzut la boala ta.

Mă cunoști destul și știi cât te iubesc, iubite Nicule, ca să am trebuință de a-ți face protestații: crede dar că, de n'aș fi cu maică-mea acum, n'aș fi zăbovit un minut ca să alerg să-ți aduc singura ușurință ce-ți poate aduce mângâerea unului adevărat prieten și că, cu toată fericirea ce gustă sufletul mieu de când trăesc lângă neprețuita mea maică, sunt întristat că nu poci alerga la tine. Scrisoarea ta am dat-o Ioranului, care a trecut p'aici întorcându-se din țară, ca să o arate la compatrioții noștri, și lui Vasile Alecsandri, ce se află acum în Paris. Sper dar că dorința ta se va îndeplinì și că vei petrece iarna nu singur. In luna viitoare mă întorc la Paris dinpreună cu maică-mea, care va petrece șase luni cu noi, ș'apoi de primăvară se întoarce iarăși în țară. Indată ce voiu ajunge, mă voiu ocupà, fii sigur, de ceia ce îmi scrii, despre traducerea Istoriei lui Mihai Viteazul, și voiu grăi și cu Iubicini. Pentru portreturile prinților români, de care se zice în Istoria ta, ele se vor lucra în anul ce vine, căci tânărul ce s'a însărcinat să le lucreze, ne-a cerut să-i dăm pas în lunile trecute, având a concura pentru premiul dela Roma, făgăduindu-ne că în urmă se va ocupà de portretul lui Mihai Viteazul și celorlalți prinți, și în soroc de șase luni ni le va da toate gata.

Acuma să-ți spun pentru [ce] sunt în Dresda. Vei fi aflat poate că nepoată-mea Rosetti, întorcându-se dela Dresda, sunt acum cinci luni, unde însoțise pe Elenca Bengeasca, vara noastră, sosind în Viena, s'a pomenit cu o vărsare de sânge destul de complicată că doctorii de acolo să declare că viața-i va fi în primjedie dacă îndată nu se va căuta, și, mai cu seamă, dacă nu va petrece iarna într'o climă mai dulce, declarând tot de odată că nepoata noastră este ofticată. La această tristă nuvelă maică-mea se hotărî să plece din țară, și, venind la Viena, să iea cu dânsa pe bolnavă și, după o consultație în Paris, mergem cu toții să petrecem iarna într'o climă mai dulce. După o cură însă de o lună de zile, tot acei doctori mărturisiră că se înșelaseră despre boala Catinchi și acea scuipare de sânge nu fu decât o simptomă de scrofule de care mai pătimise încă fetița. Când era bolnavă, Radu Golescu, vărul nostru, aflându-se la Viena, i-a arătat multă compătimire și a căutat-o cu toată iubirea unui frate. Din aceasta, născu o simpatie între dânșii, și maică-mea, sosind la Viena, în loc să găsească un bolnav, nemeri doi amorezați, cari, liberi să hotărască despre soarta lor, rugară pe maică-mea să-i cunune; plecară dar dimpreună și veniră la Dresda, unde mă aflam eu, așteptând pe maică-mea, și unde de vr'o patru luni se așezase cu lăcuința sa la Arăpilă. Azi ne aflăm la Lipsca, ca să săvârșim cununiile, și poimâine ne întoarcem la Dresda, unde o să rămânem până la sfârșitul lunii, așteptând să ne vie parale din țară ca să plecăm la Paris, —însă maică-mea și eu numai; ceilalți rămân să petreacă iarna aci.

Al tău frate :

Ștefan.

(Adresa:) Sicile. Palerme. Poste restante. Monsieur Nicolas Balcesco.

V

Iubite Bălcescule, Constantinopol, 15 9-vrie 1852.

Numai două scrisori am priimit dela tine: una dela Neapoli şi alaltăieri pe cea ce mi-ai scris dela Malta. Am pornit îndată scrisoarea către soră-ta.

Ştirile din ţară sunt foarte însemnate. Pe când Ştirbey se primbla prin judeţele după malul Dunărei, Costache Suţu cu o haită de vre-o treizeci de oameni armaţi, dintre cari şi un Ceacăr sau Ceacarliu, tovarăş al Deşului, se preumbla prin judeţul Brăilei, răspândind ştiri că pe Sultanul l-au omorît ulemalele, că în ţară s'au sculat poporul, că la Bucureşti au ars şi au omorît; că Vodă spăimântat a fugit şi multe d'alde astea. Cărmuitorul, prevenit, a luat o sumedenie de dorobanţi şi a ocolit din toate părţile pe Suţu cu mare huiet, dar a legat numai pe tovarăşii lui, iar pe dânsul l-a lăsat slobod, poftindu-l să se ducă la Bucureşti. Vodă, înştiinţându-se, a chemat în lipsa lui Sfatul straordinar cu ofis, însărcinându-l să cerceteze pricina şi să ia măsuri ca să potolească duhul de răscoală. Sfatul, adunându-se, a aprobat urmarea cârmuitorului, calificând fapta Suţului de crimă politică, puindu-l subt pază până se judecă. Suţu protestă împotriva cârmuitorului, zicând că oamenii armaţi era pentru desgroparea unei comori; cere satisfacţie şi pasaport ca să se ducă din ţară. Vodă, viind în Bucureşti, a lăsat treaba jos, nu de clemenţă, dar de frică. Ştirbey a ajuns o umbră de Domn, Cantacuzino este privit ca viitorul Domn şi pe curând, şi totodată se crede că ocupaţia rusească se va face la primăvară.

Legea urbarială a degenerat într'o *course au paysan: à qui en prendra à son voisin*; ţeranul, mulţumit de odată să se vadă slobod să se ducă pe orice moşie în emigraţiile lui, a întâlnit şi ţerani dela munte, pe cari proprietarii îi gonia după moşiile lor, fiind strâmte: atunci a înţeles că legea cea nouă n'a făcut alta decât să rupă cea după urmă legătură între ţeran şi pământul pe care era aşezat şi că acum nu mai are niciun drept pe pământ. Partea judecătorească merge foarte rău: sunt câteva săptămâni un negustor, desperat de dreptatea ce-i făcea tribunalul Ilfovului, secţ. I, a tras pe judecători cu ciomagul şi i-a deşelat în sala procesului.

Impăratul Nicolae n'a priimit pe Domnii noştri la Vosnisensk cu scrisoarea autografă a Sultanului, dar Domnul Moldovei tot a trimis o comisie să salute din parte-i pe Impărat. Acesta a priimit foarte bine pe acei boieri, Iorgu Ghica, Mavrocordat, ginerele lui Vodă, şi alţii, între cari şi un Svíţer, adiutant a lui Ghica, singurul care nu a fost decorat de Nicolae. Orlof ar fi zis lui Mavrocordat: *quelle idée a eue le Prince de demander une lettre du Sultan?* La răspunsul Mavrocordatului: *C'est le prince Stirbey qui l'a demandée.* Orloff a zis: *cela change tout-à-fait la question.* La masă Impăratul a zis lui Iorgu Ghica să sfătuiască pe părinţii moldoveni să nu-şi mai trimită copiii în Franţa şi în Germania, să-i ţie să înveţe în Moldova sau să-i trimează în ţări de unde pot aduce, tot odată cu o învăţătură solidă, idei *d'ordre et de discipline.* Mavrocordatu, ca copiii ceia ce răspund: *ce n'est pas vrai, monsieur,* şi: *je ne le ferai plus,* a răspuns: *Ce ne sont pas les Moldaves, ce sont les Valaques qui envoient*

leurs enfants à Paris. Impăratul, sbârlind sprâncenele, a zis: *Ne me parlez pas des Valaques: je les déteste, autant que j'aime les Moldaves; vous direz au prince Ghica que j'ai beaucoup de considération pour lui, mais que je le désapprouve d'avoir employé certains hommes de 48: ce sont des hommes qui ne manqueront pas de profiter de leur position pour faire des troubles, et alors nos troupes entreront dans le pays, et ce sera terrible.* De Ştirbey ar fi zis că este *un coquin.*

La Tunis, Beiul este pe moarte, guvernul turcesc trimite un comisar ca să numească Paşă; de Lavalette s'a împotrivit cât a putut. Să vedem ce o să zică Napoleon, căci ministrul frances a scris ambasadei că nu voieşte ca Poarta să se amestice în pricinile Tunisului. La Ierusalim, ambasada francesă are două hârtii în mână: tocmeala *(l'arrangement)* anului trecut şi o scrisoare a lui Fuad-Efendi, prin care asigurează că instrucţiile date comisarului sunt întru toate potrivite cu cele trimise de Lavalette lui M. Botta. Ambasada rusească are firmanul Sultanului dat Grecilor şi scrisoarea Sultanului către Impăratul Nicolae prin care zice că nu va lua nimic Grecilor. Făgăduinţa şi angajamentul cu totul contrarii şi incompatibile. Acum că s'a trimis comisar, că Francesii cer îndeplinirea tocmelei, Poarta trebuie să nemulţumească pe Franţa, care ameninţă de o flotă pe coasta Siriei sau pe Lazica: pricina s'a făcut serioasă şi curând va sparge.

S'a trimis poruncă lui Osman-Paşa să între în Herţegovina şi să bată pe nesupuşi, şi, dacă Montenegrinii vor da ajutor Herţegovinenilor, să între în Montenegro. Vezi dar că Ministrul cel nou are energie bacalâm.

Nu cred să nu se facă vr'o gâlceavă în Europa; caută [să te] însănătoşeşti mai degrabă. Cum eşti? Unde eşti? Unde ai de gând să te duci de primăvară? Ai de gând să şezi toată iarna la Palermo? Eu ţi-am scris în trecutele zile că ar fi mai bine să te duci la Corfù. Clima e ca şi a Palermului, şi eşti şi mai aproape de noi; mai ne putem duce câte unul să te vedem. Goleştii pleacă la Paris, la Dresda sau la Pisa, unde se află muma lor.

Marin [1]) a plecat la Smirna, la Galata sau la Australia. Eu cred că s'a dus până la Varna să cumpere ceva sau să se mai ungă şi el ceva. Pleşoianu pleacă în misiune la Londra şi la Paris; în locul lui rămâne Hristofi. Bolintineanu se duce la Românii din Macedonia; Zanne se însoară cu d-ra Luzzato. Crezulescu şi Gabrieli s'au făcut arendaşi ai unei Turcoaice bogate şi despărţită de Omer-Paşa. Zăgănescu-Hairedin-Aga s'a dus la Bucureşti. Ionescu s'a făcut de casa lui Aristarchi.

Nevasta te salută.

Al tău prieten:
Ion Ghica.

VI

18 9-vrie 1852.

Dragă Nicule,

Sunt câteva zile de când am venit dela deal, dar numai eu, Eleni şi Barbu. Mama au mai rămas pentru că nu sfârşise culesul, abia alaltă seară veni şi

---

1) Serghescu, «Naţionalul».

D-nei, şi tot în acea zi veni şi soră-mea cu copiii dela Turnu; toți sunt bine. După venire-mi acì priimiu două scrisori ale tale, cele scrise dela Neapol, ieri primiu şi pe cea dela Palermo, care m'a mâhnit, văzând că ai suferit cu diariia şi că eşti nemulțumit fiindcă eşti singur. Eu sunt îndoit de mâhnită fiindcă te-am părăsit. Dar tu ştii foarte bine că n'am făcut-o de voie-mi. Şi crede că, dacă aş avea mijloc, acum aş pleca să viu lângă tine, numai să nu fii neodihnit. Facă Cerul să poată veni vr'un Român ca să stea cu tine; atunci nu numai ar fi un bine pentru tine, dar şi pentru noi: am fi ceva mai liniştiți, căci de tot nu vom putea atât cât vom fi departe de tine, mai cu osebire eu care ştiu cât ai suferit iarna trecută. Am voit a-ți scrie mai alaltăieri, dar am suferit de durere de cap şi n'am putut. Despre bani, [să] îngrijim a-ți trimite, dar nu s'au putut până la douăzeci, cum scrii tu, pentru că mama lipsia. Au stat mai mult de şase săptămâni la deal; estimp au fost culesul foarte târziu; cu toate astea mama zice că până la sfârşitul lunii aceștia îți va trimite oricât va putea. Va încerca de va putea găsì a-ți deschide şi un credit, cum zici într'una din scrisorile tale, dar până acum mama n'au putut ieși din casă, fiind ostenită. Astăzi se va duce. Nu crede că te uit: fac tot ceia ce pociu, numai să nu te știu supărat după ce ești de tot singur. Dar te rog să nu te neodihnești, Ştiu că aceasta îți face cel mai mare rău. Şi ce folos de tot ce faci dacă cu neodihna strici într'un ceas sau o zi tot ce câştigi într'o lună sau două? Pentru cărți asemenea voiu purtà de grijă și voiu face tot cum se va puteà mai bine. Acum sunt a căuta un tânăr pentru a face acea preumblare pentru a cerceta după instrucțiile ce mi-ai dat. Mi-a zis că zilele acestea îmi vor aduce un tânăr ca să vorbesc, și, de mă voiu învoi, îți voiu scrie şi ție şi lui Ştefan Golescu, numai să mă pociu învoì, şi să fie el așa cum dorim noi. Eu nu-l voiu lua fără sigură recomandație; voiu îngriji și pentru plata croitorului, îndată ce mama va căpătà mai mulți bani. Iți mai repet, fii liniştit: voiu face tot ce voiu putea; nici tu fiind acì, nu puteai să te silești mai mult. Adio, n'am ce-ți mai scri decât că te doresc puternic și te iubesc tare mult: tu nu mă uita și iubește-mă puțin, că tot voiu fi mulțumită.

A ta bună soră:

Sevastița.

Mă întrebi ce s'au făcut pentru intrarea ta în țară? Până acum nimic, pentru că Scarlat încă n'a venit în București, dar după două săptămâni vine. Voiu vedea ce va face, dar îți va scrie și sora mea.

(Cirilic:) Dragă Nicule. Te iubesc şi te doresc din tot sufletu. Nu fac decât să mă gândesc la tine, mai cu osebire când mi să pare bucatele că sânt proaspăt *(sic!)*. Ah! cură-ți cale bună, și mă rog nu mă uita, că te-am iubit cu dreptate, și mă rog nu mă uita. Te îmbrățișez și te sărut de mii de ori.

A ta soră, *Eleni.*

Ț'aş fi scris mai multe lucruri frumose, dar nu mai am hârtie. Vino, dragă, să-ți cânt cântece frumoase populare care le-am luat în vară la deal.

VII

Paris, 1 Decemvrie 1852.

Iubite Bălcescu,

Scrisoarea ta dela Palermo m'a întristat cu atât mai mult că mă găsesc din nenorocire în neputință de-a împlini dorul mieu de a veni să te văd în Italia. Trebuie să ştii că nu am venit în Paris pentru de a petrece în desfătările aceştii capitalii, ci pentru căutarea sănătății mele. De vre un an pătimesc cumplit de șale, încât am fost silit a mă da pe mâna doctorilor şi prin urmare acum mă aflu supus la poruncile lor. Am început o cură de ape minerale care a să ție vr'o patru luni, adică păn' în primăvară, apoi oiu fi silit a face băi de mare pentru ca să mă îndrept de tot. Iată poziția în care mă găsesc. Doftorii nu mă iartă să mă depărtez din ochii lor, zicându-mi că trebuie să vază cu ochii progresurile îndreptării mele și efectul curei ce am început. Cât pentru prietina noastră, ea însăși este atât de slabă că-i este peste putință de-a întreprinde o călătorie depărtată în mijlocul iernii. Cu mare greu am putut-o hotărî a se duce măcar până la Pau, unde clima e mai călduroasă decât aceasta din Paris. Crede-mă, iubite Bălcescule, că atât prietina noastră cât și eu suntem mâhniți în suflet din pricina împrejurărilor ce ne opresc de a urmà dorinței noastre. Bine ai face dar să îndemni pe frate-tău a veni lângă tine, căci, oricum să fie, acum e deprins cu străinătatea şi tot ți-ar fi de mare ajutor și de mare mângăiere. Adresa lui nu o cunosc, dar îl întâlnesc adese ori, şi, de'i vroi să-i scrii, trimete-mi scrisoarea mie ca să i-o dau. Adresa mea este *Rue Lafitte* 1.

Pre cât am aflat, Ștefan Golescu nu se află în Paris, dar nu cred să întârzie de a venì, şi, cum l-oiu vedeà, i-oiu da ştire despre revașele tale care sunt la poste restante.

Adio, iubitul meu Bălcescu. Nu-ți scriu mai mult pentru că în ceasul acesta am o grozavă durere de cap, dar în curând ți-oiu scrie mai multe, și ți-oiu trimite și balada lui Mihne-Vodă.

Al tău frate:

V. A.

(Adresa:) Monsieur Nicolas Balcesco, Hôtel de la Trinacria, à Palerme, Sicile.

VIII

Nice, le 1 Décembre 1852.

Mon brave et excellent ami,

Ton silence m'inquiète beaucoup; le mien doit te sembler inexcusable. Le fait est, mon bon Balcesco, que ce n'est pas le temps qui m'a manqué pour t'écrire; mais la force morale. Je suis en butte depuis quelque temps à tant de tracasseries et à de si petites misères que je me sens entièrement démoralisé et privé du peu de facultés que je possédais jusqu'à ce jour. Les préoccupations du pot-au-feu sont abrutisantes. Je suis affligé d'un père qui ferait figure au Jardin des Plantes entre les tigres et les chacals. Figure-toi qu'après m'avoir rogné une première fois, au mépris de sa parole, 300 ducats sur ma pension annuelle, il vient de recommencer ce petit manège avec non moins de succès;

et cela sous prétexte que Stirbey l'a flanqué par terre du divan où il se prélassait [1]) et que mon oncle J. Balatchano est sur le point de se marier à Vienne. Je trouve mon père bien bon d'entrer avec moi dans ces explications; il est le plus fort, il a donc tous les droits du monde de me laisser mourir de faim. C'est à ce sujet que j'ai été accablé d'ennuis et de soucis au point d'en devenir sérieusement malade.

Aujourd'hui à peine je quitte le lit. Nous jouissons depuis un mois entier d'un temps sans exemple dans les fastes du climat de Nice. S'il est vrai qu'il suffit d'une pluie de quarante jours et d'autant de nuits pour produire le déluge, nous n'avons plus que dix jours pour construire une arche.

J'espère que tu n'est pas logé à la même enseigne et que le ciel de la Sicile a trop d'amour-propre pour se démentir à ce point [2]). A propos du ciel de la Sicile, on me dit que notre aimée souveraine a daigné l'honorer de sa présence et qu'elle se trouve à Palerme. Heureux Palerme et non moins heureux Balcesco qui peut contempler à loisir les augustes traits de Son Altesse! Et c'est en ce moment que le temps se gâterait à Palerme? Oh, non! le ciel de la Sicile demeurera digne de M-me Stirbey, et digne de sa vieille réputation. Je suis encore sans lettres de Ghica. Dans la dernière qu'il m'écrivait, il m'engageait fortement à aller à Constantinople afin de m'y livrer à des occupations aussi innocentes qu'ennuyeuses, c'est-à-dire à planter des choux sur le premier tchiflik venu. Juge de ma surprise en apprenant par une lettre de Bucarest que Ghica vient de demander la permission de rentrer en Valachie. Je crois tout bonnement que c'est un bruit que Mavros fait courir; mais dans quel intérêt?

Je ne sais si tu pourras rien comprendre à ma lettre grâce aux innombrables ratures qui la parent. Je t'ai averti que je n'ai plus la tête à moi; tant pis pour toi si tu ne te contentes pas de cette explication.

Rien ne rend stupide comme la pauvreté. La misère est la mort de la calligraphie et l'ennemie mortelle du style. Le style c'est la bourse, a dit Buffon. Lorsqu'on s'appuie sur de pareilles autorités on est libre d'écrire comme un Auvergnat... en français; car je me plais à croire que les enfants de l'Auvergne connaissent à fond leur langue; et qui diable la connaîtrait si ce ne sont eux? Ma femme me charge de ses amitiés pour toi; notre enfant se porte bien, il grandit en appétit et en entêtement. Je ne perds pas l'espoir de te faire une visite à Palerme, avec la permission de S. A. la P-cesse Stirbey, bien entendu.

Je suis fort étonné qu'elle veuille bien te permettre de respirer le même air qu'elle. Au revoir, cher ami; je t'embrasse comme je t'aime.

Fais-moi savoir par un simple mot comment tu te portes.

Tout à toi

J. Balatchano.

Maison Ambroise Ciront, à Nice.

(Adresa:) Monsieur N. Balcesco, Hôtel Trinacria, à Palerme, Sicile, par Gênes.

---

[1]) E șters: il était assis.

[2]) Șters: comme celui de Nice.

IX

4 De-vrie 852, Bucureşti.

Dragă Nicule,

Scrisoarea ta dela 12 9-vrie m'a umplut de mâhnire: întâi pentru că îmi spui că eşti aşa slab, din pricina diarii ce ai avut, apoi pentru reproşurile nedrepte ce-mi faci. Cum poţi să te îndoeşti, şi să crezi că am putut să te uit! Dacă nici tu nu mă cunoşti, nu ştiu cine mai poate să mai preţuiască ceia ce aş fi în stare a face când puterile mi-ar fi atât de mari ca dorinţile. Te plângi că n'ai scrisori dela noi. Ce sântem oare noi vină dacă nu le-ai primit pe cele dintâi? Intârzierea din urmă a fost, după cum ţi-am scris, lipsa noastră la deal de o lună de zile, şi nici Iorgu nu era aci ca să-ţi poci trimite d'acolo prin el, pentru că şi el erà la ţară. Aceasta din urmă ţi-am adresat-o la Palermo poste restante; dacă nici p'aceasta n'ăi fi luat-o, ce sunt eu vinovată? Aşa poate nici p'aceasta nu vei primi-o. Nu zic că nu ai dreptate să fi neodihnit, pentru că numai eu ştiu ce sufăr când întârzie scrisorile tale; ajung să fiu ca nebună, mai cu osebire unde te ştiu de tot singur. Crede că, când aş putea, acum aş pleca să vin lângă tine. Pricina de nu ţi s'au trimis banii până acum, este, după cum ţi-am scris, că a întârziat mama mult la deal, fiind dealul târziu. După ce au venit, n'au lăsat măcar o zi să treacă fără a se ocupa de treaba asta, dar încă până acum n'au sfârşit, din pricina afurisitelor de forme ce trebuie a face la împrumutări, şi ştii că noi trebuie a ne împrumuta, că nu avem bani. Eram aşa de sigură că o să sfârşească săptămâna asta, că nu ţi-am scris ceialaltă, gândind să-ţi scriu odată cu banii, dar au fost cu neputinţă să sfârşim. Văzând aşa, am alergat ca o nebună toată săptămâna asta ca să găsesc undeva mai puţin, să-ţi trimit, să nu fii în lipsă. Mâine dar, îţi voiu trimite o sută de galbeni prin Hillel la un bancher la Viena, care ţi-i va trimite la Palermo, fiindcă d'aci n'are niciun bancher corespondenţă la Palermo, şi este foarte greu a trimite bani. Apoi după toate astea şi tu nu-mi trimiţi adresa casei unde şezi şi trebuie a ţi-i adresa tot la poste restante, care este mult mai greu decât la casă. Cu toate astea ţi-i pornesc mâine. Tu cercetează mai des ca să-i iei, să nu fii în lipsă. Şi pentru ceilalţi bani îţi voiu scri cum va fi mai bine să facem, sau tot aşa a-i trimite, sau tu să tragi poliţă d'acolo. Iţi scriu acum ca să ştii a-i căuta. Adio, nu mă uita, şi iubeşte-mă cum te iubesc.

Sevasti.

Complimente dela Elena şi toţi.

(In cirilice:) Eu sânt sănătoasă, dar p[r]ea supărată din pricina banilor, că nu-i găsesc îndată, şi tu îi cei, dar nădăjduesc că voiu face mai curând, şi îi voiu trimite.

(Adresa:) Par Vienne. Monsieur Nicolas Balcesco, à Palerme en Sicile. Poste restante.

X

5 Decemvrie 852, Bucureşti.

Dragă Nicule,

Deşi prin scrisoarea de ieri ţi-am zis că astăzi îi voiu trimite o sută galbeni, dar n'am putut mai mult decât patruzeci a face până astăzi, că din toate

părțile unde aveam a lua m'au purtat cu vorba. Mă grăbesc a-ți trimite cât de puțin, numai să nu fii în lipsă: din ei se trage și portul lor, nu pentru altceva decât că, dacă nu știu cât se iea, și trebuie să le scriu și lor dela Viena. Mama te roagă să nu te superi, oricât va fi scăzământul lor; ea nu se supără, numai tu să nu fii în lipsă și supărat. Mâine cu poșta îți voiu scrie cum să tragi tu o poliță de acolo: așa îți va veni banii și mai sigur și mai fără pagubă. Voiu lua acum instrucții și îți voiu scrie lămurit. Primește dar pe aceștia și te rog din suflet nu te supăra de nimic; știi c'aceasta te supără la sănătate mai mult ca tot. Și scrie-mi atât de primirea, cât și de costul lor ca să știu să potrivim mai bine, și mă liniștesc știindu-te că nu ești în lipsă. Adio, iubite nu mă uita.

Sevastia.

[Adresa:] Monsieur Nicolas Balcesco. Palerme en Sicile. Poste restante.

XI

Gênes, ce 7 janvier 1853.

Monsieur,

Depuis longtemps nous n'avons plus de nouvelles de notre ami Monsieur Balcesco que nous savions fort malade et demeurant dans votre hôtel. Ne sachant à qui mieux m'adresser pour avoir de ses nouvelles, je prends la liberté de vous demander instamment de vouloir bien m'adresser quelques lignes à *Gênes*, *Hotel de Londres*, pour nous apprendre ce qui en est de notre ami, et croyez, Monsieur, que vous me rendrez un service signalé, pour lequel je vous serai bien reconnaissant, car vous mettrez un terme à l'inquiétude qui tourmente mon coeur depuis que je n'a plus reçu de nouvelles de mon ami.

Agréez, Monsieur, l'assurance de mes sentiments distingués.

Stéphane Golesco.

Dans le cas où mon ami aurait quitté votre hôtel, je vous serai bien obligé, Monsieur, de prendre des informations sur lui et de me les transmettre le plutôt qu'il vous sera possible.

(Adresa:) Monsieur Salvator Ragusa, Hôtel Trinacria à Palerme. Franco bis zur Gränze.

XII

Dresda, 14 Decemvrie.

Scumpe și iubite Nicule,

De mult nu ți-am scris; tot așteptam din zi în zi să priimesc bani din țară și să-ți pot scri că am pornit pentru Paris cu maică-mea ca să mă ocup de câte îmi scrii în scrisoarea ta pentru *Istoria lui Mihai*. Abia acum două zile de când am primit câțiva bani, nu toți, precum așteptam, și la 16 pornim de aici. Insă șederea maică-mi aici în Dresda de o lună și jumătate, unde clima este așa de umedă ca și a Parisului și unde a fost mai totdeauna bolnavă, m'a îngrijat foarte, și așa am hotărît să petrecem toți împreună într'o climă mai dulce. Acum pornim către Marsillia, unde o să ne întâlnim cu frații mei ceilalți, și acolo o să hotărîm în ce oraș al Italiei să petrecem iarna, căci de primăvară maică-mea dorește să vază Parisul, apoi să se întoarcă în țară.

Maică-mea, fiindcă a mai fost în Italia, este de părere ca să mergem la Genova, unde orașul și poziția, afară din a Neapol[ul]ui, este mai frumoasă, și așa am hotărît desăvârșit. Oricum ar fi, ne apropiem de tine, și sper că unul din patru frați va putea petrece câteva zile cu tine; sânt cu nerăbdare să mă văd odată la Marsillia, căci voiagiul pe vreme de iarnă pentru maică-mea, care a ajuns la vârsta de 60 de ani, este greu pentru puterile sale.

Scrisoarea ta ce mi-ai scris-o cerând ca unul din compatrioții români să primească a petrece lângă [tine] trei luni ale iernii, încă de atunci am trimis-o Floreștilor în Paris, ca s'o comunice la toți tinerii noștri: chiar lui Alecsandri, dar până acuma n'am răspuns dela dânsul și nu știu nici ce să-ți scriu. Sunt încredințat că nu te vor lăsa să petreci singur iarna.

Acum că nu poci fi la Paris, scrie-mi dacă trebuie să însărcinez pe Paleologu, fiindcă el are manuscrisul tău, să propuie cele ce-mi scrii, Voinescului pentru traducția lui, sau de nu este mai bine să așteptăm până în primăvară, când și tu vei veni la Paris, ca să lucrăm cele de cuviință, căci ni-i teamă ca nu cumva să se piardă manuscrisul tău, de nu va fi cineva ca să îngrijească cu tot dinadinsul de el.

Cât despre portreturi, voiu însărcina pe Berindei, care cunoaște pe tânărul gravor, să isprăvească cu dânsul și îndată să și înceapă lucrarea.

Cât despre ceia ce-mi scrii, fii sigur că Eliad după nerozeasca lui operă pierde din zi în zi mai mult în ochii tinerimii. Joranu, care a mai fost și'n acest an în țară, ne-a adus asemenea știre; cât despre Turci, căderea lui Reșid-Pașa a opărit pe toți acei cari credea într'însa, și acum ideia că mântuirea noastră spânzură numai de întregirea unui singur Stat român face progrese în țară.

De mult și tu nu mi-ai scris, și'n starea în care te afli, sunt foarte îngrijat de tine. Așa, nu-ți cer decât câteva rânduri ca să știu cum te afli. Acestea poți să le adresezi la Marsillia poste restante, de unde nu voiu lipsi, când ce va sosi, să-ți scriu de ceia ce o voiu hotărî.

Te îmbrățișează dulce al tău frate,

Ștef. Golescu.

(Adresa:) Sicile, Palermo. Bureau poste restant *(sic)*. Monsieur Nicolas Balcesco.

XIII

Paris, 2 janvier 1853.

Monsieur,

Ayant été chargé par Madame Cantacuzène de répondre de sa part à la lettre que lui avez écrit au sujet de la mort de M. N. Balcesco, je m'empresse de vous faire savoir, Monsieur, que nous avons déjà communiqué cette triste nouvelle à la famille du défunt et que nous attendons une réponse avant de prendre des dispositions par rapport aux lettres et aux effets de feu M. Balcesco.

En tout cas, Madame Cantacuzène et moi nous vous prions, Monsieur, de conserver précieusement les susdits effets et surtout les manuscrits qui

sont en dépôt chez vous jusqu'à ce que vous recevriez des instructions précises sur leur destination. La famille et les amis du défunt vous en garderont une profonde reconnaissance.

Agréez, Mr., l'assurance de ma considération très distinguée

V. Alecsandri,
rue Lafitte 1, Paris.

(Adresa:) Sicile. Palerme. A Monsieur le directeur en chef de l'Hôtel Trinacria.

XIV

Consulat général de Turquie
à Paris.

Paris, le 27 février 1853.

A Monsieur le Consul de Turquie,
Palerme.

Cher collègue,

Je viens vous remettre ci-inclus un mandat de 51 onces, 3 tarins, 15 graines, représentant gr. 680, pour solder les dettes de feu Balcesco, savoir frs. 600 au maître d'hôtel Salvador Raguse et frs. 80 au médecin. Vous voudrez bien vous faire donner des reçus en règle pour ces deux objets et me les envoyer le plus tôt possible. N'ayant pas l'honneur de connaître votre nom, le mandat est fait à l'ordre du Consul de Turquie; vous n'aurez qu'à l'acquitter.

Comme lors du décès de Balcesco vous avez été appelé pour dresser l'inventaire, ayez la bonté de m'envoyer la copie de cet inventaire et d'adresser la caisse contenant les objets appartenant au défunt à Son Excellence Vely-Eddin Rifaat-Pacha, ambassadeur de Turquie à Paris, qui la fera parvenir à qui de droit.

Je suis charmé que cette occasion m'ait procuré le plaisir d'entrer en relation avec vous et je serai heureux si nos rapports peuvent s'alimenter de temps à autre. En attendant, veuillez croire à la considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

votre tout dévoué collègue
Gve Halphen,
Consul général, etc., etc.

68, Chaussée d'Antin.

(V^2:) Risposta il 18 aprile 1853.

XV

Bukarest, li 20 giugno 1853.

Stimatissimo signor Salvatore Ragusa,

Mi prendo la libertà di scriverli direttamente all'indirizzo della signora Cantacosino, la quale mi referisce la fatale notizia per la morte del mio carissimo fratello Nicolae Balcesco, e, sicome la sudetta signora non mi da

alcun detaglio, soltanto del giorno 28 novembre e qualche cosa del suo bagaglio che sarebbe state sogellato dell'ambasciata turca, prego Lei, signore, avere la compiacenza di mettersi per un momento nella posizione d'una famiglia disgraziata per questa perdita, e niente potrebbe meglio per ora consolarla che d'avere un detaglio preciso e sopratutto sulle sue ultime momente *(sic)*, la sua volontà e tutt' altro che Lei più d'ogni altro saprà, per esempio si *(sic)* è stato qualch'uno de' nostri compatrioti là per assisterlo, come e dove è sepelito e si hanno marcato il luogo, ma, se in caso contrario, prego Lei, signore, per l'umanità, di marcarlo con una *croce* di pietra, o un sasso, il *nome* soltanto e la *data*, aciò che se conoscesse ben fintanto che li si farà un *epitafie*, ed io li sarà riconoscentissima.

Intanto, signore, Lei ben presto sarà soddisfatto del debito che il defunto avrà tanto con Lei che col medico, pel mezzo d'un incaricato mio che ne hò già disposto, al quali li consegnerà tutto ciò che apparteneva al defunto, secondo al[l]' instruzione che egli avrà.

Spero, signore, che Lei si darà la premura di tranquilizarci pel momento col favore d'una risposta di tutto ciò che Lo prego, direttamente al mio indirizzo che Lei vedrà, per qual cosa Li sarò per sempre riconoscente.

Sono sua devotissima serva

Sev. Balcesco.

À Mademoiselle Sevastie Balcesco, à Bukarest, Valachie.

L'incaricato di cui ne hò parlato sarà il mio fratello Constantin Balcesco, che si trova a Parigi.

S. Balcesco.

INCĂ UN PORTRET AL LUI MIHAI VITEAZUL

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 17 Iunie 1927

Vestitul Museu Prado din Madrid expune într'unul din cele mai părăsite şi mai întunecoase culoare un larg şi variat tablou de maestru necunoscut.

El aparţine fără îndoială şcolii flamande de la începutul secolului al XVII-lea. Aceasta se vede nu numai, în ce priveşte timpul, după costumele personagiilor representate, dar, pentru pecetea şcolii, după gruparea acestor personagii, întocmai ca în cunoscutul şi adesea discutatul tablou al lui Franz Francken al II-lea, care presintă pe Rudolf al II-lea în atitudine de Cresus arătându-şi comorile, încunjurat de o splendidă suită de contemporani ai săi între cari se deosebeşte căciula, platoşa, marii ochi negri şi barba largă a lui Mihai Viteazul.

Acestălalt tablou, care ar putea fi iscălit şi de un mai mare pictor decât Francken, represintă pe Irodiada aducând capul lui Ioan Botezătorul sumbrului Irod. O învălmăşeală de portrete contemporane se strâng împrejur: cavaleri, doamne, paji, cocoşaţi, pictorul însuşi, care lucrează pe primul plan. Cu oarecare osteneală s'ar putea face sigure identificări. Astfel nu e nici o îndoială că tânărul cu mantia blănită, cizmele galbene turceşti fără călcâiu şi bereta cu pene e însuşi Sigismund Báthory. Intre Irodiada şi cutare doamnă de lângă Rudolf este o identitate absolută, şi acel care arată în tabloul lui Mihai Viteazul la Praga comorile nu e decât cel care se află lângă stâlp în tabloul dela Madrid: aceiaşi figură de sfânt cu ochii dulci, părul lung şi barba mică.

Cu căciula prefăcută în turban, cu surguciul răsturnat, cu hermina la gât — ca a lui Rudolf în celalalt tablou — Mihai, într'o scumpă rochie orientală, rostogolește aceiași spăimoși ochi negri.

Nu e mult de când, aici, chipul său se înfățișa, de d. I. Bianu, în frontispiciul unei ediții elzeviriene. Astfel, nu numai în domeniul istoriei lumii, ci și al artei universale, răspicata figură a eroului își făcuse intrarea.

Frans Francken II — Cresus aratându-şi bogăţiile lui Solon, còpie de la Roma, galeria Corsini, găsite de d. Busuioceanu.

RVSSIA
seu
MOSCOVIA
itemque
TARTARIA
Commentario Topo:
graphico atque
politico illus:
tratæ.
LVGD. BATAVORVM
Ex officina ELZEVIRIANA.
ANNO CIϽ IϽC XXX.
Cum privilegio.

UNIFICAREA LEGISLATIVĂ

DE

ANDREI RĂDULESCU

Ședința dela 2 Iunie 1927

Voiu expune câteva *considerațiuni generale asupra unificării legislative.*

S'ar păreà că această problemă nu trebuie să ne mai preocupe prea mult; ea ar fi putut fi un obiect de discuție acum câțiva ani, dar nu azi când unificarea s'a și înfăptuit în parte.

Cu toate acestea, ea este încă de actualitate și de o importanță deosebită. Se pare că nici n'am voit s'o atacăm în întregime și s'o discutăm sub toate fețele; în fapt s'a căutat, însă, par'că pe nebăgate de seamă, să se realizeze câteva părți din ea.

Cu dorința de a contribuì la rezolvarea ei, cercetez acì principalele chestiuni.

* * *

I. Prima întrebare care se pune este *asupra necesității unificării: este necesară unificarea legislativă?*

Pentru mulți — din fericire pentru majoritatea locuitorilor acestei țări — întrebarea pare de neînțeles. De sigur — răspund fără ezitare — că această unificare este necesară; România trebuie să aibă aceleași legi pe tot teritoriul ei.

Totuș sunt persoane — azi în număr tot mai redus — cari cred că nu este necesară sau nu este de o mare necesitate. Ei susțin că Statul nostru — și pentru a-și întărì argumentul generalizează, spunând: orice Stat — poate trăì și fără unitate de legislație; dovadă că atâtea State au trăit — unele mai trăesc — fără aceleași legi în tot cuprinsul lor. Și adaugă că în unele părți ale unui Stat sunt interese deosebite,

obiceiuri, concepţii diferite şi ca atare este nevoie să se păstreze, să se apere în mod deosebit, să se facă legi speciale. Aceasta s'a întâmplat pe vremuri în toate Statele; în timpurile noastre a existat şi există încă diversitate de legislaţii în Germania, în Elveţia, în Austria, Ungaria, Rusia, etc.

Ei mai citează şi unele din legile făcute la noi, mai ales în timpul din urmă, cum sunt legile agrare cari s'au alcătuit separat şi în multe privinţe cu reguli deosebite pentru diferitele părţi ale Statului.

Aceste susţineri sunt neîntemeiate căci *necesitatea unificării poate fi foarte uşor dovedită.*

Este suficient să ne gândim la sensul noţiunii de Drept, la rolul pe care-l îndeplineşte, sub formă de lege, de obiceiu, doctrină, jurisprudenţă, scris ori nescris.

Dreptul cuprinde norme de conduită obligatorie pentru om în societate; el serveşte pentru a reglementà raporturile dintre persoane, pentru a apărà facultăţile, prerogativele, bunurile fiecăruia, pentru a îndrumà şi a protejà activitatea omenească.

Astfel fiind, pentru ca indivizii şi reunirile lor, grupările sociale să poată convieţuì, să se poată desvoltà şi progresà trebuie să fie cârmuiţi de aceleaşi reguli, de aceleaşi norme. Este elementar că nu mai poate fi normă de Drept, când fiecare individ ar pretinde că are norma sa specială, după care se conduce şi căreia înţelege să i se supună; iar în ceeace priveşte grupările sociale, ele nici nu pot dăinuì dacă n'au aceleaşi reguli de conducere.

Ceeace este adevărat pentru un grup social cât de redus este şi pentru formele mai mari ale acestora.

Grupările sociale, cari au reguli identice de Drept pentru conducerea lor interioară dar diferite de ale celor dimprejur, pot trăì şi se pot desvoltà, este adevărat, dar relaţiile cu altele se desfăşură cu greutate.

Cu cât este mai mare uniformitatea regulelor de Drept, cu atât viaţa se desfăşură mai cu uşurinţă, raporturile de tot felul se îmmulţesc, siguranţa creşte, activităţile individuale sporesc, totul progresează.

Dacă uniformitatea este utilă în aceste condiţiuni, ea este nu numai utilă ci necesară când persoanele, cărora li se aplică normele juridice, fac parte din *acelaş Stat*. Viaţa se simplifică din punct de vedere public şi privat. Statul nu este obligat să facă, să modifice, să ţină la

curent atâtea legi, să aibă un număr mai mare de funcţionari care să le cunoască sau să ceară aceluiaş număr să muncească mai mult pentru a le cunoaşte şi a le aplicà, să cerceteze la orice moment, care lege se aplică în cutare teritoriu, faţă de cutare individ, etc., ceeace de sigur nu e uşor; şi numai pentru rezolvarea grabnică a chestiunilor, numai pentru simplitate şi înlesnire nu este. Fără discuţie că mecanismul Statului merge mult mai bine cu legislaţie uniformă; şi cu cât diversitatea va fi mai mare cu atât viaţa Statului se va desvoltà mai încet şi mai greoiu.

Neajunsurile sunt şi mai mari pentru indivizii din acest Stat sau pentru străinii, cari vor să aibă relaţiuni cu ei pentrucă la orice moment trebuie să ştie şi să se întrebe care este legea aplicabilă; de acì îndoială, neîncredere, stânjenire în raporturi, împiedecare ori încetineală în mersul societăţii.

* * *

Până acum la noi nici nu se puneà problema ca în Statul nostru să fie decât o singură legislaţie pentru toată populaţia; toţi locuitorii Statului român aveau şi erau supuşi aceloraşi legiuiri.

Unirea ţărilor surori a schimbat faţa lucrurilor.

După concepţia anterioară se credeà că imediat ce se vor desrobì aceste provincii — unii credeau înainte de încheerea tratatelor, după exemplul recent al Italienilor în Tripolitania — se vor întroduce acolo cât mai curând legile Vechiului Regat. Se studiase ceva din legile noilor teritorii, dar numai pentrù a aveà cunoştinţă de ele şi pentru a fi utilizate în epoca de tranziţie, pe care o socoteam cât mai scurtă. Nu bănuià nimeni că ar puteà rămâne în vigoare legile ungureşti, austriace, ruseşti şi încă atâţia ani şi — mai extraordinar — că s'ar puteà găsì cineva, care să gândească — necum să ceară — ca să fie înlocuite cele româneşti ale Vechiului Regat cu unele din cele dintâi.

Şi totuş ne găsim, după aproape 9 ani dela Unirea mult visată, în această stare, pe care n'o bănuiam; s'au ivit unele manifestări pe cari nu le-au întrezărit decât poate cei mai pesimişti, cari nu credeau în posibilitatea Unirii şi cari manifestări vor rămâne — e bine că nu s'a scris mai mult despre ele — ca nişte amintiri foarte neplăcute din această epocă. Ne găsim — cum se ştie — în faţa unei mari diversităţi de legi în cuprinsul Statului nostru, pe care-l socotim unitar şi indivizibil, expresia unităţii neamului românesc.

Această diversitate *îngreuiază foarte mult viața din toate punctele de vedere și menține în mare parte vechile granițe.* După trecerea acestora nu știi dacă n'ai călcat vreo lege, începi a te îndoì că ești în țara ta, nu știi ce formalități trebuie să faci pentru a stabilì legăturile de familie, pentru a încheià un contract, pentru a dobândì un bun, pentru a-ți plasà economiile, etc. Căsătorit în Basarabia te întrebi dacă ești valabil căsătorit și ce valoare are această căsătorie în restul țării. Divorțat, într'o parte a țării, nu știi dacă vei fi socotit ca atare în altă provincie. Deschizându-se succesiunea unuia din Vechiul Regat, care erà trimis funcționar într'una din nouile provincii, te vei întrebà ce lege se aplică, cine vine la moștenire, etc.? Dar o chitanță, o poliță cum trebuie făcută? Societățile cum trebuesc constituite?

In materie de procedură câte neajunsuri? Cum faci acțiunea, cum citezi, unde și prin cine? Cum se face executarea?

Și în care materie nu întâmpini greutăți foarte mari? Cum să se stabilească legături între provincii când comerciantul nu știe ce-l așteaptă mâine în acest haos, în care nici juriștii nu se pot lămurì.

Situația e poate mai rea decât atunci, când acești locuitori făceau parte din diverse State; se știà, cel puțin, cine e străin, cine e național, aplicai o lege sau alta după normele dreptului internațional. Acum străini nu sunt, dar nici aceeaș lege n'au. Chiar dacă s'ar admite, fără discuție, să se aplice principiile internaționale ca și când ar fi străini totuș nu e ușor să stabilești calitatea persoanelor cari și-au schimbat domiciliul ori s'au căsătorit cu altele din altă provincie, etc., etc.

Se vorbește de un *drept interprovincial,* menit să înlăture multe din dificultăți. Nu știu întru cât va reușì; în orice caz nu într'o largă măsură.

Toate însă nu sunt decât expediente pentru a micșorà răul, care va persistà cât timp nu intervine remediul radical: unificarea.

Nici nu ne dăm socoteala ce însemnează acest rău pentru mersul vieții noastre în toate domeniile.

Este suficient să se intereseze cineva câte greutăți întâmpină funcționarii din cauza atâtor legi și mai ales magistrații.

Dreptul roman, în special legislația lui Iustinian, dreptul bizantin, mai ales Basilicalele și manualul lui Armenopol, pravilele noastre, legile din Vechiul Regat, legile austriace, maghiare, rusești, obiceiul pământului, dreptul obișnuelnic maghiar, etc., toate acestea, multe

fără textele necesare, fără lucrări ajutătoare sunt supuse destul de des, uneori zilnic, spre aplicare magistraților noștri.

Cu toate dificultățile, pe care puțini le bănuesc, ei își exercită misiunea cu multă hărnicie, căutând să cunoască și să aplice cât mai bine noianul de legi, în care se sbat. Puțini magistrați în Europa luptă cu atâtea greutăți juridice ca mulți din ai noștri, mai ales din nouile teritorii.

Cine n'are posibilitatea să facă alte cercetări, binevoească a trece la Curtea de Casație și să asculte despre câte legi se vorbește și cât de departe suntem de unitatea legislativă, dinainte de răsboiu când juriștii își arătau talentul și știința, lucrând cu aceleași elemente de bază, cari formau Dreptul — unul singur — al poporului român.

Dacă s'ar cunoaște multiplele neajunsuri, ce rezultă din aceasta și asupra cărora n'avem timp să stăruim, nu știu câți ar mai sta la îndoială spre a recunoaște necesitatea unificării [1]).

Nimeni nu pretinde că viața socială nu poate merge, pentrucă nu este condusă de o legislație unitară. Ea își continuă mersul însă cu mari piedeci cari întârziază progresul.

Un Stat cu multe legislații se conduce mult mai greu și desvoltarea lui este întârziată. El pare un Stat care nu e definitiv închegat, definitiv format, un Stat care poate fi desfăcut oricând fără multă greutate.

Statul român nu trebuie să-și permită luxul de a face astfel de încercări de viață descompusă din punct de vedere legislativ. *El nu trebuie să lase a dăinui multă vreme impresia că nu are o formă definitivă, nu trebuie să lase pe neprieteni să creadă și să spună că nici noi nu socotim că este făcut pentru totdeauna ceeace s'a înfăptuit.*

Exemplele aduse cu legile agrare sau altele nu zdruncină argumentarea de mai sus. Aceste legi sunt cu caracter trecător, au fost făcute într'o epocă de mari prefaceri sociale, iar diferințele se explică prin anumite deosebiri economice. Dar chiar ele cuprind aproape aceleași principii de bază; diferențele au fost mai mult cu privire la cuantumul exproprierii; în tot cazul s'a vădit tendința de a le asimilà, de a le unificà pe cât mai mult.

---

[1]) Date foarte interesante se pot găsì în *raportul asupra Basarabiei* de care vorbim mai jos, alcătuit de d-nii C. Rătescu, Consilier la Casație, și Climescu, Prim-Președinte C. Apel, Chișinău. Deasemenea în *raportul referitor la Bucovina.* Amândouă sunt depuse la Ministerul de Justiție. Ar fi de dorit ca măcar concluziile să fie publicate.

Diversitatea de legislaţie nu numai că face tot mai dificilă conducerea Statului şi reglementarea raporturilor juridice dintre locuitori, dar *stânjenesc mult şi relaţiile noastre cu străinătatea.*

Străinul, care va aveà legături cu un cetăţean român, fie în afară, fie înlăuntrul ţării noastre, va fi aproape totdeauna într'o situaţie grea neştiind care lege i se aplică, care e statutul personal al aceluia, dacă nu cumva s'a adus vreo modificare în sensul unificării, care e legea aplicabilă averii lui, cari sunt dispoziţiile de executare, cari sunt garanţiile, etc., etc... Şi fără îndoială că în aceste condiţii nu se va grăbì să aibă raporturi cu supuşii unui Stat, în care trebuie să te întrebi mereu ce lege se aplică şi unde trebuie să înveţi mult drept comparat ca să nu te rătăceşti în atâtea paragrafe.

* * *

Unificarea legislativă este necesară — apoi — pentru a desăvârşì unitatea sufletească a neamului, pentru a întărì cât mai mult conştiinţa naţională.

Dacă mijlocul de exprimare, *limba*, este un element aşà de important pentru fiinţa naţională nu este mai puţin importantă şi *unitatea de Drept.* Cea dintâiu serveşte ca instrument uniform pentru manifestarea ideilor şi sentimentelor, cealaltă ca organ de îndrumare a vieţii, ca mijloc de conducere în multiplele raporturi sociale.

Este neîndoios că *Romanii* au romanizat diversele popoare nu numai prin limbă ci şi prin impunerea aceloraşi norme juridice, cari au devenit fondul comun al atâtor neamuri. Deseori influenţa Dreptului a fost foarte puternică şi a rămas în sufletul unor popoare, unde limba latină n'a învins limba naţională. Este cert că nu puţin a contribuit la formarea şi întărirea acelei mari forţe civilizatoare a Statului roman, unitatea de drept, existentă cel puţin în liniile mari.

Şi este foarte explicabilă *influenţa legislaţiei uniforme pentru unificarea sufletească a mulţimilor.* Când indivizii, cari fac parte dintr'un Stat se văd guvernaţi de aceleaşi reguli de Drept, când ştiu că în orice parte a ţării lor vor fi urmăriţi de aceleaşi legi şi că pot face actele dintre ei după aceleaşi rânduieli, că oriunde s'ar găsì în limitele Statului vor aveà aceleaşi formalităţi de îndeplinit şi aceleaşi norme de observat, ajung la convingerea deplină că aceea este legea ţării, legea lor, una şi aceeaş ca şi ţara şi că toţi concetăţenii formează un tot nu numai din punct de vedere teritorial ci şi ca fel de cârmuire.

Astfel, încetul cu încetul formează nu numai un singur trup ci şi acelaş suflet, în care, între atâtea alte părţi comune, va intrà şi concepţia despre lege şi dreptate.

La noi — poate moştenire romană — poporul din Vechiul Regat pare că n'a conceput niciodată idea de legi diferite în acelaş Stat. Afară de legile scrise, cari erau aceleaşi pentru toată ţara, chiar Obiceiul pământului pare că a cuprins aceleaşi norme fundamentale peste tot. Şi, repet, nu puţin a contribuit aceasta la unitatea sufletească a neamului şi la rezistenţa lui.

In schimb în nouile teritorii, mai ales peste munţi, acelaş popor român, deşi e guvernat de legi pe cari le-au făurit şi le-au impus cotropitorii, a ajuns să se deprindă cu legi diferite în cadrul aceluiaş Stat şi — mai curios — să socotească, zice-se, că's ale lor asemenea legi. Ceeace n'au isbutit răpitorii pe calea vorbirii, pentru desfacerea neamului românesc, care şi-a păstrat unitatea de limbă, au făcut-o în bună parte pe calea normelor de drept, ceeace erà şi mai uşor din cauza naturii acestor norme şi a autorităţii Statului.

Astfel unitatea pe terenul Dreptului n'a mai existat; şi cu cât ne apropiem de vremurile noastre cu atât diferenţierea e mai accentuată şi din cauza legislaţiei, ce cârmuià diferitele părţi ale neamului.

Aceste diferenţieri prejudiţiază foarte mult unităţii sufleteşti. Cum vrem ca fraţii din nouile teritorii să se creadă definitiv uniţi cu noi şi cum să nu se socotească minoritarii că nu sunt membri ai Statului român, când tot vechile legi îi guvernează? Cum vrem să nu creadă şi unii şi alţii — mai ales cei din urmă — că forma Statului nostru este un provizorat, când de peste 8 ani deabià ne mişcăm şi par'că n'avem curaj să atacăm serios problema unificării? Cum vrem să nu se spună încă: «la noi şi la voi»? *Cum vrem să se desăvârşească unitatea sufletească când vechile graniţe există încă în lumea Dreptului?*

Este — dar — absolută nevoie ca deosebirile de legislaţie să fie înlăturate cât de curând, ca şi alte urme ale stăpânirii străine [1]).

* * *

S'a spus contra unificării legislative că poporul n'o vreà, că ar fi contra intereselor şi deprinderilor lui, că ar provocà multe greutăţi şi nemulţumiri.

[1]) Dealtfel aproape toţi juriştii, cari s'au ocupat de aceste chestiuni, sunt partizanii unificării. Unul dintre cei mai distinşi ai Franţei, *Capitant* spune: «L'unité des lois est

Las la o parte ceeace s'a zis că ar puteà aduce şi turburări, o părere cam îndrăzneaţă. S'au unificat unele dispoziţii şi totuş nu s'a întâmplat nimic; şi nu pot crede că acei cari simt româneşte s'ar mişcà pentrucă s'ar introduce o legislaţie unitară românească.

S'ar atinge desigur obiceiurile, deprinderile unora, dar nimeni nu poate pretinde conservarea integrală pe vecie a ceeace a avut; cu atât mai mult când nici nu-i al lui, ci printr'o repetare de vorbe necercetate, îl socoteşte ca al lui.

Dar chiar de s'ar lovì în anumite tradiţii, deprinderi şi chiar în interese nu trebuie să împiedecăm — din această cauză — unificarea dacă interesele Statului o cer. *Nu se poate unire fără sacrificii. Dealtfel, după acest sistem, nu s'ar mai puteà face nici o schimbare de legi, pentrucă impune unor cetăţeni sacrificii*; nimeni n'a îndrăsnit să formuleze o asemenea pretenţie.

Se pare — o spun unii din bunii cunoscători ai stărilor de lucruri de acolo — că nu massele sunt contra unificării, din contră o doresc, ci anumite persoane — din nefericire unii chiar români de origină — pentrucă se tem că vor fi loviţi în interesele lor deoarece vor fi nevoiţi a cunoaşte, a se deprinde cu legi noui. A fost o rezistenţă, manifestată în diverse chipuri, azi din ce în ce mai redusă, care totuş a fost o mare piedică pentru înfăptuirea unificării.

Deasemenea pretenţii, de multe ori nemărturisite făţiş dar constatate deseori sub aspecte înşelătoare pentru cei mulţi, e bine să nu ne ocupăm; şi ar fi bine să fie uitate.

Astăzi se măreşte tot mai mult numărul glasurilor, cari reclamă unificarea. Atâţia jurişti, mai ales magistraţi, în reviste, în rapoarte, în lucrări se întrec în a arătà marile neajunsuri şi pericole ale acestei stări de lucruri. Ei propun şi cer unificarea cu toată căldura, ce le-o dă sentimentul naţional şi înţelegerea deplină a acestei probleme aşa de importantă pentru neamul şi Statul nostru.

Toate consideraţiunile duc la concluzia neîndoioasă că unificarea este necesară.

* * *

II. Ca să se vadă şi mai bine că este inadmisibilă pretenţia contrară trebuie relevat că *unificarea este tendinţa generală în Statele moderne.*

en effet une des conditions de l'assimilation et, d'autre part, les conflits que provoquent leurs divergences sont une grande gêne pour le commerce juridique». *L'introduction du droit civil français en Alsace et en Lorraine*, p. 150.

A trăit lumea multă vreme — mai ales în Apus — cu legi diferite, când fiecare oraş, fiecare Stătuleţ aveà legile sale, când a fost în vigoare sistemul legilor personale; de sigur, însă, că n'a fost epoca cea mai fericită pentru omenire şi nimeni nu va îndrăsnì să ceară să ne întoarcem acolo.

Năzuinţa lumii moderne şi contemporane este spre unificare în toate domeniile şi mai ales pe teren legislativ.

Unirea politică a diferitelor provincii în State mari, izvorul atâtor forme de progres, a dus şi la unificarea legislativă. In acest sens s'au străduit atâtea minţi luminate din Apus, cari au avut mult de luptat cu numeroase interese şi prejudecăţi medievale.

In *Franţa* se realizase o parte din această unificare, în sec. XVIII-lea, dar mai erà mult până la terminarea ei. Către sfârşitul secolului mişcarea continuà; unificarea a fost, însă, realizată deplin în timpul marei revoluţii franceze.

Inţelegând importanţa acestei măsuri pentru viaţa şi progresul naţiunii, *Portalis* a scris un celebru pasaj, care trebuie repetat ori de câte ori este vorba de a convinge pe cei îndoelnici de necesitatea unificării:

«Les hommes qui dépendent de la même Souveraineté, sans être régis par les mêmes lois, sont nécessairement étrangers les uns aux autres; ils sont soumis à la même puissance, sans être membres du même État. Ils forment autant de *nations diverses* qu'il y a de coutumes différentes; ils ne peuvent nommer une patrie commune... Nous ne serons plus Provenceaux, Bretons, Alsaciens, mais Français» [1]).

Cu asemenea concepţii s'a lucrat în timpul revoluţiei şi al răsboaelor lui Napoleon şi — cu toate greutăţile acelor vremuri — Franţa a ieşit mare şi din acest punct de vedere, înfăptuindu-şi unitatea legilor, cari au radiat departe şi cari au fost mai trainice decât cuceririle.

Mişcarea pentru unificare a existat şi în alte ţări. In *Prusia* sec. XVIII a început să se realizeze şi între altele s'a făcut codul lui Frederic cel Mare.

In *Austria* deasemenea s'au început, de pe la jumătatea acelui secol, lucrările pentru prepararea legilor unitare. La 1753 s'a numit o comisiune sub preşedinţia lui Azzoni, profesor la Universitatea din

[1]) *Livre du centenaire du Code civil.* I. Introduction, p. XVII—XVIII.

Praga, care aveà drept misiune să compileze cutumele existente și să umple lacunele «cu ajutorul sfintei rațiuni». La 1766 erà alcătuit Codex Theresanius de 7377 articole, care însă tocmai din cauza acestui mare număr de texte n'a fost primit ci supus în 1772 unei revederi mai concise. Sub Iosef II, cu dorința-i de centralizare, s'a isbutit să se întocmească Codul Iosefin (1786), care cuprindeà numai o parte din dreptul civil. Deabià în 1796 a fost gata un proect complet, care însă a fost pus în aplicare numai în Galiția. Infine după alte modificări, sub influența ideilor timpului și a exemplului Franței, care alcătuise codul la 1804, s'a promulgat la 1 Iunie 1811 codul civil, pus în aplicare la 1 Ian. 1812, un drept civil uniform în toate Statele austriace, afară de Ungaria, Croația și alte teritorii, unde a fost introdus mai târziu (1852—53).

Cu cât înaintăm în sec. XIX cu atât mișcarea de unificare s'a întărit și a luat mai mult avânt. Statele se consolidează pe noui baze — unele naționale — și în sensul întăririi unității; micile stăpâniri regionale sunt tot mai absorbite în organizația unitară și centrală a Statului; deacì nevoia mare, de a aveà, în special ca drept public, legislație uniformă. Nouile condiții de viață impun să se procedeze la fel și pe terenul dreptului privat; unificarea acestuia merge mai încet, dar urmează sigur pe a celui dintâiu. In foarte multe părți se reclamă și se înfăptuesc legi uniforme pentru tot cuprinsul Statului.

In a *II-a jumătate a secolului* mișcarea devine aproape generală. Intre altele, Statele noui, desrobite, *Grecia*, *Serbia*, *Bulgaria*, *Muntenegru* își alcătuesc legi unitare. Până și în *Rusia* unificarea cuprinde regiuni întinse și legi foarte importante. *Ungaria* a făcut multe legi unitare și are pregătit și un proect de cod civil.

Este interesant de remarcat că în această jumătate mișcarea se întinde chiar în State, cari n'ajunseseră la unitatea politică și în care viața regională erà foarte pronunțată.

Italia își făureà codul civil încă din 1865, când îi mai lipseau părți spre a formà Regatul de mai târziu.

Mențiune specială se impune pentru Germania și Elveția.

* * *

Cu toate că din punct de vedere politic *Germania* n'avea o unitate, totuș cu mult înainte de 1870 s'a străduit să realizeze unificarea legilor, și a și reușit în parte, cum e pentru codul comercial și altele.

După înfiinţarea Imperiului, necesitatea unificării a impus să se lucreze cu toată energia în această direcţie. Afară de legile de drept public au făcut frumoasa operă a *codului civil*, după o muncă de aproape 30 de ani, stabilind astfel unitatea părţii celei mai însemnate din dreptul privat şi supunând deacì înainte pe toţi Germanii din Imperiu aceloraşi norme de conducere în viaţa zilnică. Deşì mai existau ca organisme distincte atâtea State, cu puterea lor legiuitoare, atâţia regi, prinţi, guverne, deşì regiuni întregi trăiseră secole o viaţă oarecum separată, cu obiceiuri, tradiţii, interese speciale, totuş toată lumea germană a fost de acord că este absolut necesară unificarea legislativă, spre a consolidà pe deplin noul edificiu naţional şi spre a cimentà cât mai puternic legăturile dintre membrii naţiunii.

Mişcarea de unificare, de centralizare a mers înainte, iar după răsboiul mondial s'au întocmit şi mai multe legi unitare şi de sigur în curând unificarea pe terenul Dreptului va fi desăvârşită.

In Elveţia, Stat format din 3 naţionalităţi, cu 3 limbi oficiale, cu o puternică organizaţie a vieţii cantonale, cu obiceiuri, cu tradiţii, cu interese uneori diferite, s'a recunoscut încă dela 1798 necesitatea unei legislaţii uniforme. S'a mai reluat idea în a 2-a jumătate a sec. XIX şi deşì nu s'a realizat imediat, dar a început să se recunoască Puterii Centrale dreptul de a legiferà pentru tot Statul în unele materii socotite materii federale.

In virtutea acestui drept s'a votat, afară de diferite legi pentru organizaţia unitară a Statului, între altele, legea asupra stării civile şi a căsătoriei, codul federal al obligaţiunilor, legea pentru executări de datorii şi falimente, etc. Opera mare, pe care au înfăptuit-o după o muncă plină de multe greutăţi, în care s'a evidenţiat încă odată însuşirile juriştilor elveţieni şi înţelepciunea acestui mic popor, este *Codul civil* terminat la începutul sec. XX, pus în aplicare la 1912 şi socotit ca fiind cel mai bun cod civil.

Oricât de mult vor fi ţinut unii la obiceiurile, la deprinderile lor locale, oricât vor fi fost geloşi de dreptul de a legiferà în cantoane, mai ales în aceste chestiuni de drept privat, totuş în faţa intereselor superioare toţi s'au înclinat şi au primit noua operă unificatoare.

Consiliul naţional şi Consiliul Statelor l-au votat cu unanimitate iar poporul n'a cerut *referendum* în termenul constituţional, consfinţind astfel şi prin voinţa sa suverană acest monument de unificare.

Unul dintre autorii lui spuneà: «Un peuple ne peut garder à la longue son autonomie, que si toute sa pensée est dirigée vers une plus grande cohésion des forces et une plus active solidarité des intérêts, qu'il groupe entre ses frontières. L'extrême diversité, par suite l'inévitable insécurité des lois vont directement à l'encontre des nécessités nationales» [1]).

Astfel dar și în țări, făcute mai mult pentru viață regionalistă, spiritul de unificare este precumpănitor, domină și desăvârșește unirea sub toate formele. Și e așà de puternic acest spirit încât State, cari nu fac parte din grupul european, cum este *Japonia*, căutând să intre în cercul civilizației moderne și-a întocmit legi uniforme, la început sub influența vechiului continent, mai târziu emancipându-se, dar tot uniforme pentru întregul Stat [2]). Și exemple găsim destule și în *Statele Americii* unde, cu tot sistemul federalist, au destule legi comune și năzuința se pare că e de a merge pe această cale pentru cele mai multe materii juridice.

Dintre Statele Europei cu legi mai noui Spania a păstrat câteva părți de legislație cu caracter regional.

* * *

După ultimul răsboiu tendința spre unificare este și mai pronunțată. Statele noui sau mărite lucrează toate în vederea unificării.

In *Jugo-Slavia* a existat o mai mare varietate de legi ca la noi. După diferitele părți din care s'a format acest Stat găsim: drept sârbesc, drept muntenegrean, drept unguresc, austriac, drept pentru Bosnia și Herțegovina; multe din dispoziții se află sub formă de obiceiuri. Se pare că starea dreptului sârbesc nu este la înălțimea celui din Croația, în special, cu toate că și asupra dreptului din Serbia s'a exercitat puternic influența celui austriac; cităm ca exemplu codul civil. Intre altele și pe această superioritate juridică vor a-și întemeià Croații cererile, dacă nu de a se generalizà ce-i al lor, cel puțin de a li se lăsà neatins printr'o organizare federativă, ceeace însă Constituția în vigoare n'a admis, consacrând sistemul unitar centralist. Se găsesc acolo 6 Curți de Casație mai exact 4 și alte 2 cari funcționează ca secții separate pentru anumite teritorii, și depind una de Casația dela Belgrad și alta de cea dela Zagreb.

[1]) V. Rossel et F. Mentha, *Manuel du droit civil suisse*. I, p. 41.

[2]) *Les transformations du droit dans les principaux pays depuis 50 ans*. II, p. 219 și urm.

Indată după Unire (1 D-brie 1918) *s'a recunoscut necesitatea unificării.* Pentru aceasta s'a şi crèat un Minister al unificării legislaţiei, care a existat — se pare — până acum câtva timp, s'a înscris în Constituţie dispoziţii în vederea unificării, s'a recunoscut o singură Curte de Casaţie, s'au făcut diferite legi de drept public pentru unificare şi se lucrează stăruitor pentru desăvârşirea ei [1]).

Cehoslovacia s'a găsit, deasemenea, cu varietate de legislaţie dar mai redusă. Acì erau: dreptul austriac pentru Bohemia, Moravia şi Silezia, dreptul din Ungaria pentru Slovacia şi Rusia subcarpatică. Acestea au fost lăsate, provizoriu, în vigoare, dar s'a recunoscut îndată nevoia de unificare, oricâte greutăţi întâmpinà şi s'a şi început a se lucrà în acest sens. Cu toate că Slovacii şi Rutenii au pornite tendinţe spre autonomie — ceeace se pare că este aproape a se realizà din punct de vedere administrativ — totuş unificarea legislativă nu se constată a fi provocat neînţelegeri, toţi recunoscându-i utilitatea mai ales pentru consolidarea Statului. Incă din 1920 s'a întocmit o comisie de codificare, care a lucrat în special pentru unificarea dreptului civil. A fost, un moment, vorba să se adopte Codul civil francez, dar în urmă, pentru diferite consideraţiuni s'a hotărît să se ia ca bază tot codul civil austriac, căruia să i se aducă modificări. Lucrările sunt destul de înaintate şi de interesante [2]).

S'au înfăptuit şi aici — de sigur — destule legi uniforme pentru noul Stat. Ceeace merită a fi relevat este că necesitatea unificării este necontestată.

Polonia a moştenit în acelaş chip legislaţii foarte diferite, poate mai diferite şi mai numeroase. Din punct de vedere legislativ Polonia de azi coprinde: 1) Fosta Polonie rusească, compusă la rându-i din Vechiul Regat şi Palatinatele de Răsărit;

---

[1]) *L'état du droit et de la science juridique serbes et le travail législatif dans le royaume des Serbes, Croates et Slovenes* par M. Thomas Givanovitsch, Profes. la Belgrad în «Bulletin de la Société de législation comparée» 1925 No. 10—12, pag. 437 şi urm. — *L'unification des législations sur les avocats en Yougoslavie* par M. Jivoia Peritch. Prof. Belgrad, ibid., p. 452 şi urm. *De l'unification du droit civil en Yougoslavie* par Peritch. «Bulletin Soc. l. comp.» 1926, No. 10—12, p. 477 şi urm.

[2]) *La codification du droit civil en Tchécoslovaquie* par Iaromir Sedlacek în «Bulletin de la S. l. comp.» 1925, No. 4—6, p. 140 şi urm. Cf. *Il movimento legislativo nella Republica cecoslovacca nel campo del diritto privato negli anni 1918—1925* del Dr. Miroslav Bohacek în «Bolletino dell' Istituto di Studi legislativi» 1927, Roma, vol. I, pp. 111—119.

2) Polonia austriacă cu legi austriace; 3) Polonia prusiană cu legi germane şi prusiene; 4) Teritorii ungureşti (Spisz şi Orawa) cu drept maghiar. In Polonia rusească, însă, legislaţia nu este uniformă ci foarte amestecată; întâlnim cod civil polonez, o parte din codul Napoleon, cod de comerţ francez, cod de procedură rus, cod penal rus, ca şi cel de instrucţie criminală, cod de comerţ rus şi cod civil rus, legea notariatului rusă, etc.

Una din principalele preocupări, după ce Statul a luat fiinţă, a fost unificarea legislaţiei prin întocmirea unei noui legislaţii naţionale. Şi aici s'a alcătuit o comisiune de codificare, care lucrează cu mult zel şi sunt speranţe că nu e prea departe timpul când Polonia va aveà o legislaţie uniformă [1]).

Şi în *Italia* s'a pus problema după liberarea teritoriilor de sub stăpânirea străină. Au fost discuţii în privinţa metodei de realizare, s'a întrebuinţat o procedură diferită de aceia din alte părţi şi care constă în a reforma mai întâi legile naţionale îmbunătăţindu-le. Lucrările întârziază dar necesitatea unificării nu s'a contestat, toţi recunoscând că e indispensabilă unui Stat modern.

Dealtfel aceasta se impune mai ales sub guvernarea lui Mussolini, care a dat Italiei între altele şi posibilitatea unităţii de jurisprudenţă, desfiinţând diferitele Curţi de Casaţie şi păstrând numai pe cea din Roma [2]).

Alsacia şi Lorena, revenite la patria-mumă, au pus şi pentru *Franţa* problema unificării. Nu s'au introdus legile franceze în provinciile desrobite, aşà cum se făcuse la 1860, când au fost alipite Savoia şi arondismentul Nisei. Deastădată s'a întrebuinţat altă metodă. S'a păstrat, la început, dreptul anterior apoi treptat treptat s'au introdus părţi din legislaţia franceză, iar prin 2 legi dela 1 Iunie 1924 s'au introdus legile civile şi comerciale, cu oarecare rezerve în privinţa unor instituţii locale, care au părut mai bune decât corespunzătoarele din dreptul francez (regimul incapabililor, regimul matrimonial, publicitatea drepturilor reale imobiliare, contractul de asigurare, regimul moştenirilor, asociaţiuni, fondaţiuni, culte, regim fonciar, execuţia silită asupra imobilelor) [3]).

[1]) *L'état actuel de la codification en Pologne* par Léon Babinski. Acelaş «Bulletin» 1925, No. 10—12, p. 458 şi urm. Cf. *I lavori di codificazione in Polonia nell' anno 1925* del Dr. Xavery Fierich in «Bolletino dell' Instituto di Studi legislativi» vol. I, pp. 120—1929.

[2]) «Bulletin soc. lég. comparée» 1927, No. 1—3, p. 91; No. 4—6, p. 214 şi urm. «Bolletino dell' instituto di Studi legislativi» I, cuprinde studii interesante asupra unor proecte.

[3]) Legile în *Annuaire de législation française* 1924, p. 190 şi urm.

Cf. *L'introduction du droit civil français en Alsace et en Lorraine*, 1926.

S'au ivit și acolo elemente cari ar fi dorit separarea legislativă a noilor provincii, dar au rămas izolate în fața hotărîrii generale de a realipì desăvârșit și veșnic aceste provincii nu numai de trupul ci și de sufletul Franței.

Amintim că și *Turcii*, din dorința de progres, dar mai ales din nevoia de unificare au luat măsuri în acelaș sens; între altele au adoptat codul civil elvețian, bruscând poate lucrurile, călcând tradiția și lovind desigur în multe interese și obiceiuri. Trebuià însă o nouă legislație modernă și uniformă. Statul modern reclamă imperios această uniformitate și înaintea ei trebuie să se plece totul.

Sovietele — oricâte critici se pot aduce legislației lor și cu toate că au pretins că respectă dreptul de autodeterminare al popoarelor, așà de numeroase în hotarele fostei împărății — au făcut destule legi cu caracter general, unificând astfel Dreptul. Afară de legile de drept public citām între altele: codul civil și al relațiilor de familie, codul muncii, codul agrar, forestier, minier, veterinar, etc.

* * *

Această tendință de unificare nu există numai în cadrul Statelor, ci are un caracter mai larg, de a unificà legile diferitelor țări, de a face legi uniforme pentru cât mai multe State, de a alcătuì legi internaționale identice. Aceasta se observă mai ales pe terenul comercial, unde nevoia unificării este și mai simțită și unde s'a început mai întâi unificarea și în interiorul Statelor cu legislații felurite cum, au fost Germania și Elveția.

In sensul acestei unificări internaționale s'au făcut lucrări, s'au întrunit congrese, s'au luat rezoluții cum sunt cele dela 23 Iulie 1922 luate de Conferința dela Haga asupra unificării dreptului referitor la cambii și cekuri.

In timpul din urmă s'au alcătuit *Uniuni internaționale* pentru apropieri și chiar unificări de legislații. Menționăm: Uniunea legislativă între națiunile aliate și asociate. Comitetul francez de comun acord cu Comitetul italian al acelei asociații întocmesc o «refacere paralelă a codurilor civile din Franța și din Italia cu privire la materia obligațiunilor și a contractelor» [1]), un început de unificare a Dreptului privat.

[1]) «Bulletin de la Soc. lég. comp.» 1926, No. 10—12 p. 470, *Ibid.* 1927, No. 4—6, p. 207 și urm. Relevăm și tendința *unificării legislative între Germania și Austria*, ca pregătire pentru unirea politică.

Cercetările de drept comparat mai cu seamă dovedesc că legislațiunile diferitelor popoare tind să se apropie unele de altele, să se asemene, păstrând, bineînțeles, anumite părți caracteristice fiecărei națiuni.

Sunt astfel destule elemente, cari arată că *evoluția legislației mondiale merge spre unificare.*

Se susține chiar că trebuie salutată orice sforțare de unificare legislativă ca o contribuție la opera generală a Umanității, în sensul creării unei Societăți mondiale, ceeace va aduce pace, căci «elementele cari se aseamănă nu pot să se bată sau elementele cari nu se combat se aseamănă» [1]).

* * *

III. Să vedem — pe scurt — care a fost *la noi starea de spirit, tendința de până acum și cum s'a făcut unificarea la 1864—65.*

Organizația țărilor noastre dela forma cea mai simplă până la alcătuirea de State a fost aproape aceeaș, iar Obiceiul pământului, legea fundamentală, a cuprins aproape aceleași norme atât pentru Dreptul public cât și pentru cel privat.

Legile scrise au fost foarte asemănătoare unele cu altele. Ceeace se făceà într'o țară erà în curând întocmit aproape la fel și în cealaltă. Pare — cum am observat și în altă parte — [2]) că erà un fel de întrecere între cele 2 State pe terenul legislativ; din totul reese o mare asemănare între ele.

In tot cazul, în fiecare din cele 2 Principate, a fost unitate legislativă iar nu diversitate pe regiuni sau în alt chip.

Cu cât ne apropiem, cu atât tendința de a aveà aceeași legislație în cele două State este mai pronunțată; unificarea este cerută, chiar înainte de unirea politică.

In secolul XIX-lea ideile capătă o concretizare formală în *Regulamentele organice.* In art. 426 Reg. Moldovei se prevedeà: «Identitatea (potrivita ființă) a legislațiunii e cel mai bun mijloc a desăvârși unirea morală a ambelor Principaturi». Iar în altă parte se prevedeà: «din condicile politicești și criminalicești a acestor 2 țări să se alcătuească unul și numai singur legiuitor».

Ca aplicare a acestor idei și ca rezultat al culturii juridice, care se răspândeà tot mai mult, în perioada regulamentară s'a făurit în

[1]) «Bulletin S. l. c.» 1926, pp. 477—478.

[2]) *Cultura juridică românească în ultimul secol,* 1922, pag. 27.

ambele Principate multe legi, aproape identice, influențate — uneori foarte mult — de legislația franceză, pregătindu-se astfel ceeace aveà să urmeze [1]).

Când s'a pus efectiv problema Unirii, ai noștri n'au înțeles o clipă că s'ar puteà concepe o unire între cele două țări și totuș fiecare să rămână cu legile ei, nici măcar până la o anumită dată.

Aceasta n'au priceput-o în destul diplomații, când aranjau, prin diferite socoteli, soarta poporului din cele două Principate, care se pronunțase hotărît pentru Unirea grabnică și desăvârșită. Totuș și aceștia au trebuit să înscrie în *Convențiunea dela Paris* dispoziții în sensul unificării.

Astfel s'a creiat un organ legislativ comun: *Comisiunea centrală dela Focșani*, s'a recunoscut unor dispoziții din Convenție caracterul de «constitutive», constituționale, și au fost puse sub paza Comisiunii Centrale, s'a dat prepararea legilor de interes general comun în competința aceleiași Comisiuni. Aceste legi puteau fi amendate de Adunările legiuitoare din fiecare Principat dar dacă — după aceea — Comisiunea Centrală admiteà ca definitiv un proect, fiecare Adunare nu mai aveà dreptul decât să-l primească în întregime sau să-l respingă.

In enumerarea legilor de interes general comun sunt trecute în primul rând acelea, care aveau de obiect unificarea legislației; după ele urmau acelea referitoare la unirea vămilor, a poștelor și telegrafelor, fixarea monetei și deosebite alte materii de folos public comun celor două Principate.

Drept principală datorie se indică acestei Comisiuni ca «odată înființată» să se ocupe special «*a codifica legile în ființă, punându-le în armonie cu actul constitutiv al nouei organizații*».

«Ea va revizuì — prevede art. 35 al Convențiunii — regulamentele organice precum și condicile civile, criminale, de comerț și de procedură, *astfel încât, afară din legile curat de interes local, să nu mai fie în viitor decât unul și acelaș trup de legislație, care să se execute în ambele Principate* după ce va fi votat de către respectivele Adunări, întărit și promulgat de fiecare Hospodar».

Tot pentru unificarea Dreptului s'a creiat *o singură «Curte înaltă judecătorească și de Casație» comună ambelor* Principate. După ce, grație

[1]) Andrei Rădulescu, *Cultura juridică românească în ultimul secol*, pag. 17 și urm.

patriotismului generației de atunci care s'a ridicat la înălțimea momentelor mari ce străbătea, Cuza a fost ales și la Iași și la București realizând astfel Unirea în această formă, una din principalele preocupări a fost și Unirea legislativă, mai ales că așà erau și prevederileConvenției.

In acest scop, la 13 Octombrie 1859, Gh. Crețeanu, Ministrul de justiție ad-interim din Țara-Românească a propus Domnului, prin raportul No. 1833, să se întocmească un corp de legi «care să asigure libertatea și proprietatea persoanelor precum și deosebitele transacțiuni între ele». Pentru a se realizà această propunere el este de părere să se adopte «codicele franceze» și anume: codul civil, procedura, codul comercial, penal, de instrucție criminală și organizarea judecătorească.

Această propunere și-o motivà pe temeiul art. 35 al Convenției, care îndatorà Comisiunea Centrală să lucreze în vederea unității legislative, pe considerațiunea că dacă ar trebui să se creeze un corp de legi, după metoda de a discutà articol cu articol «*nici în zece ani nu s'ar puteà terminà o asemenea lucrare*» și în fine pe motivul că «cele mai multe Staturi civilizate au adoptat codicele franceze ca cele mai perfecte».

Pentru ca lucrările să meargă repede, Crețeanu propuneà ca introducerea acestor legi să se facă astfel: să se formeze o comisiune dintr'un membru al Comisiunii Centrale, câte un membru din Adunarea legiuitoare a fiecărui Principat, și cei 2 miniştri de justiție. Această comisiune trebuià să traducă legile franceze, cu îndatorirea de a scoate și de a lăsà deoparte din ele ceeace ar fi în «flagrantă incompatibilitate cu religia și cu obiceiurile țării». Odată lucrarea terminată, legile puteau să fie puse în vigoare fără să mai fie supuse votului Adunărilor, bineînțeles cu aprobarea Domnului.

Vodă Cuza, potrivit art. 33 din Convenție, a trimis, prin mesajul 968 din 22 Oct. 1859, propunerea la Comisiunea Centrală.

S'a recunoscut mai târziu, în Ian. 1860, că prin acest procedeu s'ar atinge atât drepturile Adunărilor și chiar ale Comisiunii Centrale. Deaceea s'a hotărît ca modificările ce s'ar introduce să fie supuse desbaterilor acestor corpuri.

Nu putem precizà care a fost soarta acestei propuneri. Probabil că s'au început unele lucrări dar nu s'a ajuns la rezultate apreciabile.

Se vedeà însă zilnic cât de necesară erà desăvârșirea Unirii. La 24 Ianuarie 1862 se face un pas înainte prin formarea unui singur

guvern și unei Adunări legiuitoare, *după care începe și unificarea pe scară mai întinsă, în special în diferite ramuri ale administrației.* In curând încep a se face legi pentru unificarea instituțiilor, pentru desființarea unora din Moldova sau pentru generalizarea unor măsuri.

Cităm ca exemple: La 26 Martie 1862 s'a înființat prin lege procurori și în Moldova cum existau în Valachia. Atribuțiunile lor, salariile ca și instrucția proceselor criminale erau aceleași din Țara-Românească, după Reg. Organic și legile de acolo [1]).

Tot atunci s'a votat unificarea și aplicarea taxei pentru poduri și șosele și a contribuției fonciare, ambele existente în Muntenia.

La 30 Martie 1862 s'a desființat «Monitorul Oficial» al Moldovei, păstrându-se provizoriu cu titlul: «Foaie de publicațiuni oficiale».

La 12 Aprilie 1862 s'a votat legea proprietății literare și artistice, una pentru toată țara [2]). Curând s'a introdus și în Moldova legea de dincoace de Milcov, prin care se percepeà 10% din venitul brut al monastirilor și așezămintelor spre a suplinì taxa de transmitere la bunurile de mână moartă.

La 15 Iunie 1862 s'a desființat Curtea de întărituri dela Iași, trecându-i-se atribuțiile la Tribunal cum erà dincoace [3]).

Afară de acestea s'au luat diferite măsuri pentru concentrarea serviciilor la București, reduceri de posturi, mutări de funcționari. La câteva zile întâlnești în Monitor dispoziții, cari urmăreau unificarea în toate direcțiile.

Este de observat că aproape toate — se făceau — lovind oarecum în Moldoveni. Și totuș nu se văd în gazetele timpului nemulțumiri pe aceste chestiuni. Este mai ales interesant că asemenea legi de unificare erau votate cu unanimitate uneori, cu mari majorități totdeauna.

Tot în Iunie s'a propus un proiect de lege pentru a se înființà un Comitet de specialiști să prelucreze un cod civil și de procedură pentru ambele Principate.

La 17 Iulie s'a desființat, pe ziua de 31 Iulie, Directoratul internelor din Iași [4]). La 26 Iulie s'a centralizat Poșta [5]). Tot în aceà zi s'a discutat unificarea Ministerului de justiție.

[1]) «Monitorul Oficial» No. 74 din 1862.
[2]) «M. Oficial», No. 81/862.
[3]) «M. Oficial», 133/862; votată cu 69 pentru, 5 contra.
[4]) «M. Oficial», 156/862.
[5]) «M. Oficial», 164/862.

Pentru a se grăbi însă unificarea legilor în genere și a aveà proiectele gata până la întrunirea Adunării, Consiliul de Miniștri, după propunerea lui N. Crețulescu Președinte și Ministru de interne, l-a autorizat să alcătuească o comisie, din oameni cu cunoștințe, care aveà să se ocupe «cât mai în grabă» de unificarea legilor. In referatul No. 449 din 27 Iulie către Consiliul de Miniștri N. Crețulescu spuneà: «Lipsa de unitate, ce încă există în legile ambelor părți ale țării, a fost îndată foarte simțită din cele dintâiu zile ale Unirii Principatelor. Astăzi, însă, în urma unirii definitive și a formării unui singur Minister, această dualitate în legile cele mai simple, acelea cari cer o aplicare de fiecare zi, este o piedecă din cele mai însemnate, care trebuie a fi combătută de urgență, în interesul general.

Spre înlăturarea dar a necontenitelor stavile, care se opun din această cauză cursului regulat al lucrărilor, Guvernul fiind dator a luà nemijlocit dispozițiile trebuincioase, subsemnatul vine a propune Onor. Consiliu formarea unei comisii, compusă din oameni cu cunoștințe, cari să se ocupe cât mai în grabă de unificarea legilor ambelor Principate și să pregătească proiectele cuviincioase până la viitoarea sesiune a Adunării legiuitoare, căreia să se poată supune îndată după a ei deschidere».

Domnul a admis propunerea și prin decretul 551 din 27 Iulie a numit în comisiune pe următorii: Dimitrie Roseti, Ludovic Stege, Costache Donescu, Membri ai Curții de Casație, Tudor Veisa, Procuror de secție la Casație, Gh. Crețianu, Grig. Filitis, Președinte al Curții de Apel s. II, D. P. Marțian, Șeful of. Statistic; Petrache Teulescu, Ad-tor general al Temnițelor [1]).

Toate actele referitoare la formarea și numirea acestei comisiuni sunt din aceeaș zi, ceeace arată urgența, cu care doriau să se lucreze pentru unificare.

Dintre măsurile luate pentru acelaș scop mai menționăm: La 28 Iulie s'a decretat un Regulament uniform pentru atribuțiile Consiliilor sătești [2]). La 31 Iulie s'a desființat Directoratul justiției din Iași; tot atunci s'a desființat pe ziua de 15 Aug. Directoratul Statistic din Iași [3]). In August s'au mai luat alte măsuri pentru unificarea

[1]) «M. Oficial», No. 167/862. Jurnalul Cons. de Miniștri e semnat de: N. Crețulescu, N. D. Racoviță, Al. St. Catargi, D. Cornea, General I. Ghica.

[2]) *Ibid.*

[3]) «M. Oficial», No. 170/862.

administrației și lucrărilor publice, iar în Septembrie pentru serviciul sanitar [1]). Citâm și unele dispoziții referitoare la întărirea vânzărilor de lucruri nemișcătoare, cari aveau să fie făcute la Tribunal, cu recurs la Casație [2]).

In acest timp Comisiunea numită la 27 Iulie 1862 a lucrat mult și repede.

In mesajul dela 4 Noembrie 1862, pentru deschiderea Adunării legiuitoare, Domnul spuneà că Guvernul va prezentà mai multe proiecte de legi pentru unificare, de ordin administrativ și judiciar, ceeace s'a și făcut [3]).

La 2 Decembrie 1862 s'a deschis sesiunea ordinară [4]), care aveà să se ocupe de aceste proiecte.

In Parlament însă lucrările mergeau greu. La 26 Martie 1863 aflăm, din referatul 405 al lui Crețulescu care erà încă Prim Ministru, că «stau depuse pe biuroul Adunării» mai multe proiecte de legi precum: legea organică administrativă, a Consiliului de Stat, a desvoltării Instituțiilor Municipale, a Comunelor rurale, a Consiliilor generale de districte și a Consiliilor de prefecturi, a constrângerii corporale, Condica și procedura penală.

Comisiunea terminase și cea mai mare parte din codul civil.

Prezidentul Consiliului propuneà, prin acelaș referat, ca să fie însărcinați Costaforu și Vasile Boerescu să întocmească Procedura civilă așà ca, împreună cu Condica civilă, să fie gata la deschiderea Adunării legiuitoare propunere pe care Domnul o încuviință [5]).

Până în toamnă a fost terminat și Codul civil. In mesajul domnesc dela 3 Noembrie 1863 pentru deschiderea sesiunii ordinare 1863—1864 anunțà că se va depune legea «pentru unificarea Codicilor civil, penal și comercial în toată România» [6]). Se pare totuș că nu erau gata căci mai pe urmă se vede că Guvernul voià să depună numai cartea I, II și 4 titluri din cartea III, ceeace a și făcut Ministrul de justiție la 15 Ianuarie 1864, când au și fost trimise spre examinare Comisiunii judecătorești, unde au și rămas.

---

1) «M. Oficial», 205/862.
2) «M. Oficial», 210/862.
3) «M. Oficial», 252/862.
4) «M. Oficial», 266/862.
5) «M. Oficial», No. 68/28 Martie 1862.
6) «Desbaterile Adunării Generale a României». Sesiunea 1863—1864 No. 1, p. 2.

In timpul acestei sesiuni s'au votat totuş diverse legi, dintre cari menţionăm: Codul penal şi procedura penală, legea instrucţiunii publice, legea cumulului, legea pentru organizarea judecătorească, legea contabilităţii generale a Statului, legea comunală, legea Consiliilor judeţene, etc. [1]).

La 10 Decembrie 1863 s'a hotărît întinderea în Moldova a codului de comerţ din Ţara-Românească.

După cum se observă se făcuse un progres însemnat pe terenul unificării.

Cu toate acestea lumea vedeà că trecuseră dela Unire 5 ani — lungul timp de 5 ani — şi Unirea nu erà deplin înfăptuită pe tărâmul Dreptului. Cel dela Dorohoiu se judecà tot după legea lui Calimach, iar cel dela Severin după a lui Vodă Caragea. Şi asta nu mai puteà continuà; după părerea generală trebuià isprăvit mai repede.

Nu numai că se recunoşteà aproape unanim necesitatea unificării, dar se cereà stăruitor înfăptuirea grabnică.

* * *

Deoarece cu starea de spirit din Adunarea legiuitoare s'a socotit că nu erà posibil să se îndeplinească mai repede diferitele reforme, reclamate imperios, Cuza recurge la lovitura de Stat, disolvă Adunarea la 2 Maiu 1864 şi dă ţării o nouă Constituţie, *Statutul* desvoltător al Convenţiunii dela Paris, prin care Domnul dobândeà drepturi mai mari.

In virtutea acestui Statut, Vodă-Cuza înfiinţează la 2 Iulie 1864 Consiliul de Stat, sub preşedinţia sa, şi numeşte ca membrii următoarele persoane: Const. Bozianu, Decanul Facultăţii de Drept, ca Vice-preşedinte, P. Poenaru, I. Voinescu, fost Colonel, Alex. Creţescu, Procuror de secţie, Gh. D. Vernescu, fost Deputat, Gr. Bengescu, fost Deputat, Gh. Apostoleanu, fost Deputat, Papadopol-Calimach, fost Membru la Curtea de Apel din Iaşi, I. Strat, fost Membru al Consiliului superior de instrucţiune publică. Secretar general a fost numit A. Vericeanu, profesor de Economie politică la Facultatea din Bucureşti. Pe lângă acesta au fost numiţi şi 2 secretari secunzi: D. C. Marcovici şi Kalognomu [2]).

---

[1]) «M. Oficial» No. 40/19 Febr. 1864. Pentru aceste părţi cfr. *Dreptul* 1927 No. 6, articolul d-lui Const. C. Angelescu, care a adus contribuţiuni însemnate.

[2]) «M. Oficial» No. 146/864. Li s'a fixat şi lefuri destul de mari: 2.000 lei lunar, când profesorii universitari aveau între 3—400. La 9 Noembrie 1864 li s'a interzis însă de a mai pledà, afară de afacerile în cari fuseseră angajaţi. «M. Ofic.» No. 253 864.

Indată după alcătuire Consiliul a fost invitat să facă legea rurală. Principala lui misiune erà să înfăptuească mult aşteptata unificare legislativă.

In îndeplinirea acestei însemnate misiuni, Consiliul a depus toată energia necesară și a terminat-o cât se poate de bine, isbutind ca, în foarte scurt timp, mai puțin de 1 an, să fie întocmite toate legile principale, cari au stabilit aceleaşi norme de Drept, în cele 2 Principate, aproape în toate domeniile vieții și au pus o temelie uniformă noului edificiu politic.

In opera lor acești legiuitori au făcut de sigur și greșeli, mai ales după judecata de azi; am relevat o parte din acestea și aici altădată; ei trebuie însă a fi judecați după împrejurările și cu mentalitatea de atunci. Oricâte observațiuni se pot face asupra operei, activitatea Consiliului de Stat, a Domnului și a Guvernului, a lui Kogălniceanu în special, trebuie judecată în efectul luminos al rezultatului obținut. Ei au înfăptuit unificarea legislativă, desăvârșirea Unirii, ei au dat poporului întreg aceeaș lege, cimentul noului Stat de pe malurile Dunării. Puteau firmanele Porții să afirme că totul este cu caracter trecător și că după încetarea domniei lui Cuza lucrurile se vor restabilì ca mai înainte. Un popor cu aceeaș limbă, cu acelaș suflet, unit acum și prin aceleaşi legi nu se mai întoarce la ceeace a fost, la viață separată. Și chiar dacă vitregia soartei l-ar fi despărțit o clipă, unitatea legilor și a limbii l-ar fi făcut să rămâie cu acelaș suflet, să fie în realitate unul și nedespărțit.

Astfel s'a ajuns la 1864—1865 la unificarea, aşa de mult dorită, a legilor, pe cari s'a clădit şi s'a desvoltat România modernă.

IV. Dacă din cele expuse reiese că necesitatea unificării este un fel de lege în evoluția popoarelor, dela care nu noi o să ne abatem, se pune altă întrebare: *In ce măsură este necesară unificarea sau când trebuie făcută?* Mai curând ori mai târziu?

După unii — cari par a nu avea curajul să i se opună pe față — unificarea este o necesitate dar nu este urgentă. Ea trebuie realizată, e adevărat, dar pe îndelete pentru *a face legi cât mai bune, în orice caz mai bune decât ale Vechiului Regat.* Nu se poate concepe să introducem ca legi uniforme în toată țara niște legi învechite ori inferioare. Unificarea presupune aceleaşi legi în Statul întregit dar și legi mai bune decât cele în vigoare.

Prin această operă nu *trebuie — apoi — să se turbure viața poporului*, schimbându-i obiceiurile, concepțiile, etc. Acestea trebuesc luate în considerare de legiuitor căci altfel unificarea, producând nemulțumiri și turburări, nu-și ajunge scopul.

Poporul s'a deprins cu unele legi; și nu e bine să-i nesocotim aceste deprinderi prin introducerea grăbită a unor noui legi. Incetul cu încetul trebuie să se facă această introducere pentru ca mulțimea să se poată obișnuì cu nouile așezăminte și reguli.

Chiar dacă va fi urgență pentru unele legi nu este, în nici un caz, pentru dreptul privat. Mai ales legile de această natură reclamă pregătire, cercetări, discuții îndelungate, dacă vrem să dobândim ceva bun.

N'ar trebuì — se zice — să ne impresioneze eventualitatea realizării unificării peste 30 — poate și 40 de ani — căci așà s'au făcut operile mari; și urmează inevitabilele exemple: codul german, austriac, în parte elvețian, proectul codului civil ungar.

Sunt contra acestei păreri. Oricât s'ar zăbovì, oricât s'ar lucrà la o lege nu se poate realizà perfecțiunea. Pe motivul că s'ar puteà face una mai bună se poate întârzià la infinit; și totuș se pot formulà destule critici chiar aceleia care ar fi socotită cea mai bună.

Și dacă ar fi perfectă sau aproape, o lege nouă tot va produce oarecari nemulțumiri pentrucă fatal va lovì în unele interese, poate chiar drepturi. Nu mai vorbim de aceà grijă de a nu atinge poporul în deprinderi, de a nu-l supărà cu o nouă lege. A ține seamă de aceasta ar însemnà — cum am mai observat — să renunțăm de a mai legiferà, fiindcă poporul s'a deprins și-i vine greu până se va deprinde cu noua lege. Iar dacă se repetă că unele populații din nouile teritorii mai ales ar fi obișnuite cu legile lor, se poate răspunde din nou că aceleș drept îl au și populațiile din alte părți ale țării. Și atunci revenim să discutăm necesitatea unificării.

Să terminăm cu asemenea obiecțiuni, cari nu sunt serioase și par mai mult incidente de amânare. Orice parte a țării trebuie să facă sacrificii când e vorba de progresul și consolidarea Statului unitar; unii de sânge sau de alte bunuri, alții de unele interese, deprinderi, obiceiuri, etc.

Interesele superioare ale Neamului și ale Statului român cer desăvârșirea Unirii și în forma legislativă. Unificarea este nu numai necesară ci și urgentă. Neajunsurile varietății de legislație devin tot mai mari cu cât trece vremea; o vedem și o simțim cu toții. Viața e tot mai stânjenită,

învățământul n'are o bază uniformă, unitatea sufletească suferă și nu progresează, iar în mintea străinilor devine tot mai puternică idea că Statul în forma de astăzi e provizoriu.

Și cât să mai așteptăm? La 1919 mai puteà înșelà acest cântec: mai e vreme, s'așteptăm, să facem ceva bun. Dar azi, după aproape 9 ani, tot să mai așteptăm? 30 de ani ca pentru codul german, atâtea decenii ca pentru proectul ungar? Nu ne e îngăduit să primim asemenea planuri, ori sugestiuni foarte dăunătoare pentru Statul nostru.

Francezii, Stat mare, închegat, care-și alipià o mică parte, Alsacia și Lorena, au găsit că e destul când au așteptat 6 ani cu unificarea. Și oricâte murmure vor fi fost, au făcut-o aproape în întregime. Iar noi s'așteptăm?

Oamenii dela 1860—1862 cereau unificarea «cât mai în grabă» «cât mai neamânat», deși nu erau decât 2—3 ani dela Unire; și când lucrările mergeau greu — nu din rea voință — ci din alte motive nu s'au dat înapoi dela lovitura de Stat pentru a face marile reforme și a unificà legislația. Și nu trecuse — când s'a luat această măsură — decât 5 ani dela Unire?

Și cei de azi pretind să mai așteptăm? Cât? Care e termenul ce ni se dă? Care e anul când s'ar puteà întrevedeà realizarea? Nimic precis. Facem teorii, ne speriem de mărimea lucrării, ne îndoim de reușită, criticăm ce se face și așteptăm operile geniale, în cari s'ar întrupà noua legislație și până atunci recomandăm răbdare.

Cred că trebuie să sfârșim cu acest procedeu. Să lăsăm arguțiile și să susținem sus și tare că *unificarea legislativă trebuie realizată cât mai curând.*

Această unificare — oricâte imperfecțiuni ar cuprinde — va aduce, necontestat, mai mult bine neamului românesc decât greutățile și incertitudinea de azi.

Unificarea nu trebue, totuși, să fie socotită o nedreptățire, o asuprire a unor părți din populația Statului român. Ea e menită să asigure tuturor locuitorilor, fără vreo distincțiune, posibilitatea de a aveà relațiuni juridice mai lesnicioase, mai lămurite și mai sigure, de a-și câștigà dreptatea după aceleași norme. In acelaș timp ea întărește Statul, adaptându-l la concepția modernă, unitară, spre care năzuesc toate Statele.

* * *

V. Mergând mai departe e natural să ne întrebăm dacă *s'a lucrat ceva pe acest teren sau nu.* Se crede de unii că n'am făcut nimic sau

aproape nimic; şi această credinţă este mai ales în străinătate, pentrucă revistele şi gazetele respective nu sunt deloc ori sunt prost informate. Şi cu oarecare regret vezi expunerile referitoare la vecinii noştri Poloni, Cehoslovaci, Jugoslavi, iar despre noi nimic sau informaţii searbede [1]).

In realitate situaţia e alta. In ultimii ani s'a lucrat şi la noi pentru unificare, mai ales pe terenul Dreptului public. Este adevărat că nu s'a stabilit un plan de activitate dar tot s'a lucrat, când într'un domeniu, când într'altul, după cum Ministrul erà mai convins de utilitatea unificării şi după influenţa ce aveà de a-şi trece legea.

Constituţia cea nouă din 1923 a fixat baza Statului, în sens unitar, tăind veleităţile de federalism, stabilind un singur Parlament, o singură Curte de Casaţie şi prevăzând formal că urmează a se unificà toate legile (art. 137).

Pe baza ei s'au votat mai multe legi, menite să asigure unitatea Statului din diverse puncte de vedere. Amintim: *legea electorală* prin care s'a înfăptuit în acelaş chip, în toată ţara, reforma votului universal; legea *de organizare judecătorească*, modificată în ultimii ani prin care s'a extins în tot cuprinsul ţării organizaţia din Vechiul Regat, cu anumite dispoziţii de transiţie pentru nouile teritorii; *legea contenciosului administrativ* şi legea *Inaltei Curţi de Casaţie* şi *Justiţie*. Se ştie că prin dispoziţiile anterioare deşi erà o singură Curte de Casaţie totuş în fapt păreà că sunt două deoarece afacerile venite din Ardeal, Banat şi Bucovina se judecau separat de complete formate după sistemul austro-maghiar. Erà o mare piedică pentru unificare. Prin legea cea nouă s'a înlăturat obstacolul întrucât, potrivit dispoziţiilor ei, toate afacerile trebuesc judecate după aceleaşi norme. Incetul cu încetul se va stabilì *unitatea de jurisprudenţă*, una din temeliile unificării juridice a ţării. Menţionăm şi *legea unitară* a *Corpului advocaţilor*.

Prin noua *lege administrativă* s'a pus norme identice pentru administraţia întregei ţări.

Statutul funcţionarilor şi legea pensiilor cuprind deasemenea o parte însemnată pentru unificare.

Legea de organizare a bisericii ortodoxe a stabilit reguli comune, cari ar fi trebuit totuş să fie şi mai uniforme.

---

[1]) Cfr. Gallaix, *La réforme du code civil autrichien*, p. 18.

Legile referitoare la *învățământul primar și particular*, la înființarea bacalaureatului, la extinderea unor dispoziții din legea învățământului secundar și superior în nouile provincii reprezintă un nou pas spre unificare.

Avem apoi, legile privitoare la impozite, legea timbrului, legile vamale, legile relative la poștă, legile militare, legile referitoare la Camerile de comerț, Camerile agricole, cari au realizat iarăș unificarea în domeniile respective.

S'au făcut unele *legi cari interesează și dreptul public și privat* și cari sunt aceleași în toată țara: legea naționalității, legea persoanelor juridice, legea silvică, legea minelor, a comercializării, a apelor, a energiei, a accelerării judecăților, etc.

Mai puțin s'a lucrat, în sensul unificării, pe terenul Dreptului privat. Dintre legile de acest fel cităm: legile privitoare la raporturile dintre proprietari și chiriași, dispoziția relativă la reducerea dreptului de moștenire la 4 grade, soț și Stat, cuprinsă în legea impozitelor din 1921, legea pentru proprietatea literară și artistică, legea pentru constatarea morții celor dispăruți în răsboiu și pentru reglementarea situației juridice a patrimoniului lor, etc.

In *Basarabia* s'a introdus în întregime dreptul comercial, codul și procedura penală, încă din 1919, precum și o parte din codul civil (art. 87—126, 209—285, 309—460), din procedura civilă (135, 274—287, 621—623, 638—647) și din legea judecătoriilor de ocoale (art. 1—26, 39—43, 50, 51—56, 106—108, 112—115).

Legile agrare înfăptuite după Unire, am văzut, că nu sunt aceleași pentru toată țara ci cuprind dispoziții diferite, după provincii, diferențe de multe ori nejustificate. Cum aplicarea lor este aproape în întregime făcută, desigur că nu mai are importanță unificarea lor.

Pentru unele materii s'au alcătuit proectele în vederea unificării, cum sunt: codul penal și procedura lui și părți din codul comercial cum este aceea, referitoare la cambii. Nu s'a făcut însă mult, pe terenul doctrinar și al învățământului, dela care se așteptau îndrumări pentru pregătirea unificărei.

* * *

Este de observat că aproape în tot ce s'a legiferat după 1918 s'a urmărit — cum erà și natural — unificarea. Incetul cu încetul, cu voia sau fără voia unora, idea a făcut progrese, întărind organizația Statului.

Pentru înfăptuirea acestei idei am procedat bine uneori primind principii din legile nouilor teritorii, cum s'a făcut în legea minelor unde am introdus cărţile miniere, pentru care s'au înscris dispoziţii foarte bune.

Alteori am introdus acolo rânduеli din Vechiul Regat, dar am mers numai până la un punct şi ne-am oprit, ceeace nu duce la bune rezultate. Astfel prin legea de organizare judecătorească din 1925 şi apoi prin legea Curţii de Casaţie (art. 79 alin. III) am lăsat competenţa de casare, în unele cazuri, Curţilor de Apel din Ardeal şi Banat, când erà drept şi normal ca şi pentru aceste ţinuturi ca şi pentru Basarabia, Bucovina şi Vechiul Regat, toate recursurile prevăzute acolo să meargă la Inalta Curte. Excepţie nejustificată.

Acì trebuie menţionată şi introducerea parţială a procedurii penale.

Am introdus în legile noui, unitare, unele dispoziţii, cari nu sunt de folos, care schimbă o tradiţie românească, care modifică denumiri din Vechiul Regat, ca municipiu, pretor, cari n'au rost sau norme, ca în legea de accelerare, care nu se potrivesc cu spiritul nostru mai larg şi cu concepţiile noastre juridice. Am primit şi în legea de organizare a Bisericii unele rânduеli, cari aveau sens în Biserica din Ardeal, trăită în alte condiţii, dar despre care nu se ştie dacă vor aduce mult folos Bisericii întregite ori vor introduce discuţii şi patimi politice într'un aşezământ, care reprezintă aşà de mult pentru poporul nostru şi care trebuie ferit de asemenea amestec. In tot cazul se pare că acì unificarea ar fi trebuit să fie şi mai strânsă, năzuind să se realizeze mai ales în Biserică un singur gând şi o simţire românească.

Alteori, cu intenţii bune dar poate din grabă, am înrăutăţit situaţia, mărind dificultăţile.

Aceasta s'a întâmplat mai ales în legile de organizare judecătorească, unde am dat, am luat, iar am dat unor instanţe o anumită competenţă pentru recursuri. Greşeli s'au făcut şi pentru Basarabia şi Bucovina, unde prin ultima lege de organizare judecătorească şi prin cea administrativă s'au modificat circumscripţiile instanţelor, trecându-se unora teritorii din judeţe cu altă legislaţie. Deacì o sumă de situaţii foarte curioase, cari compromit prestigiul justiţiei şi al cârmuirii noastre în aceste provincii.

Constatările făcute de d-nii: C. Rătescu, Consilier la Casaţie şi Inspector al Curţilor de Apel şi Climescu Prim-Preşedintele Curţii de Apel din Chişinău într'o vastă anchetă ce au făcut în toată

Basarabia, constatări sintetizate într'un foarte interesant raport, sunt absolut edificatoare pentru ceeace s'a făcut acolo.

Cităm ca exemplu faptul că unele tribunale (Cahul, Tighina) și judecătorii (Cubei) judecă după 3 sisteme de legislație; sau se aplică în jud. Fălciu legea autentificării din Vechiul Regat pentru acte din comunele alipite din județul Cahul, unde totuș e în vigoare legea notarială rusă. Se poate întâmplà — cum relatează judecătoria Leova — ca înaintea aceleiaș instanțe într'un proces de revendicare să se invoace prescripția de 10 ani după codul civil rus, aplicabil în jud. Cetatea-Albă și să câștige; tot la aceeaș instanță procesul următor, dintr'o comună unde se aplică Codul civil român, să se piardă fiindcă nu se poate dovedì decât o stăpânire de 29 ani, iar nu 30 cum cere acest cod. Ce se va petrece în sufletul justițiabilului și ce va crede despre stăpânirea și legea românească și el și cei ce văd această judecată? Și câte nu sunt enumerate numai în acest valoros raport! E suficient însă cazul de mai sus pentru a pricepe ce însemnează starea de azi. Constatări identice, de o mare însemnătate se află și în *alt raport al d-lui Rătescu asupra situației din Bucovina.*

Este de relevat apoi că în multe părți cu toate că s'au votat legi de unificare ele nu se aplică sau se aplică greșit și totuși nu se iau măsuri contra celor ce nu respectă legile țărei [1]). Și e curios cum se dau diferite interpretări cari duc tot la păstrarea legilor regionale.

Din cele ce s'au făcut până acum rezultă cert că unificarea întâmpină destule greutăți, dar este posibilă, fără de a sdruncinà țara.

Dacă pe terenul dreptului public s'a lucrat, pe terenul celui privat — cum se vede ușor — problema este aproape în aceeaș stare ca și la 1918.

Este adevărat că este partea cea mai delicată dar nu cea mai puțin importantă, poate cea mai importantă pentru unificarea sufletească a masselor. E așà de însemnată încât pentru cei mulți unificarea legislativă n'are alt sens decât unificarea legilor, cari guvernează viața de toate zilele a particularilor.

Aici trebuie depusă toată stăruința pentru a începe, odată, în chip serios unificarea și a o realizà cât de repede.

* * *

[1]) In rapoartele citate se văd lucruri, care ar părea de necrezut de n'ar fi constatate oficial și care arată unde am ajuns cu întârzierea unificării.

VI. După cele expuse se pune chestiunea: *Cum trebuie făcută unificarea?* Cum trebuie procedat?

Natural că nu poate fi vorba aci de amănunte ci de normele generale.

După unii, mijlocul cel mai de recomandat este să facem legi noui, în cari să se cuprindă tot ce e mai bun, de oriunde ar fi.

Cu acest sistem — bun în teorie — nu știu când s'ar mai realizà unificarea. Pentru unii, cum am arătat, este mijlocul de a paralizà, de a împiedecà unificarea. Când vedem ce s'a făcut în acești ani, când știm cât de încet merg lucrările și când vedem că unul din coduri, cel penal, așteaptă de câțiva ani să meargă în Parlament, unde nu știm cât ar sta, înțelegem că, oricât ar fi de dorit să avem cele mai bune legi, nu mai putem ține în loc unificarea de dragul acestor frumoase recomandații.

S'a mai zis că ar trebuì să luăm legile cele mai bune din alte State și să le introducem în toată țara. Propunerea e curioasă. Oare suntem o țară nouă, fără nici un trecut legislativ? Oare suntem un popor înapoiat, sălbatic, care n'a avut nimic până acum sau a avut ceva de cea mai proastă calitate? Trebuie să călcăm în picioare tot trecutul juridic al acestei țări, trecut cu care ne-am puteà mândrì, în multe privințe? Suntem, măcar, în situația dela 1864, când aveam legi cari nu mai corespundeau în totul vremii? Legislația introdusă deatunci, legislație cu care se fălesc Franța și Italia, legislație care s'a naționalizat în cea mai mare parte la noi, poate fi aruncată la arhivă? Și care-i sunt bolile grave cari îndreptățesc o asemenea măsură?

Oare juriștii români sunt așà de incapabili încât nu pot întocmì, ori nu pot modificà legile potrivite pentru România-Mare?

Ce puțină cunoștință avem de trecutul țărișoarelor române din care s'a format Statul de azi? Ce puțin respect de tradiție, pe care o invocăm la zile mari? Câtă neînțelegere chiar a ideii de Drept, care trebuie să fie produsul societății căreia i se aplică?

Ce lipsă de încredere în acest popor, în însușirile lui și ale cărturarilor lui?

Erà de așteptat că a pierit sau cel puțin nu mai îndrăznește a se manifestà această pornire de a importà totul.

Cei ce mai cunosc ceva din trecutul României nici nu pot luà în considerare o astfel de propunere.

Pentru unificarea legislativă se găsesc elementele de bază în România şi de aci trebuesc luate nu de peste graniţă.

* * *

In această operă nu se poate admite să se introducă integral — cum totuş unii au gândit-o, alţii în parte au spus-o — legislaţia noilor provincii. Aceasta ar apărea ca dovada cea mai evidentă a deplinei inferiorităţi a Vechiului Regat, faţă de aceste provincii, ceeace trâmbiţează într'una duşmanii noştri.

Dar aşà ceva nu se poate admite nici pentru unele părţi ale legislaţiei din provinciile alipite, cum în chip hotărît s'a cerut şi se plănueşte încă de unii.

Şi aceasta nu se poate primì pentru motive foarte serioase, a căror tărie o va recunoaşte oricine judecă în chip nepărtinitor.

Privite în totalitatea lor, nu se poate spune că aceste legi ar fi superioare celor din Vechiul Regat. Dar chiar cercetate în parte, afară de unele texte nu prea numeroase, legile de acolo nu sunt mai bune decât cele de aici.

Cerceteze cu atenţie oricine doreşte sincer să afle adevărul şi nu va ajunge la altă concluzie. Se vorbeşte de superioritatea acestui drept, se prezintă uneori lucrurile ca şi când dincoace nici nu s'ar şti şi n'ar existà stări de drept, dar nu se arată, nu se dovedeşte aceste pretinse calităţi ca să ne putem convinge şi cei ce avem îndoeli în această privinţă.

Fără de a face analiză amănunţită am arătat aici altădată că, în ceeace priveşte dreptul civil, pe tot teritoriul Statului român nu este nici o altă lege civilă mai bună şi mai susceptibilă de progres decât *codul nostru civil* şi că nu se poate îngăduì să se ia de bază în noua legislaţie altceva decât acest cod[1]).

In ceeace priveşte *codul de comerţ*, introdus dejà în Basarabia, are acelaş temeiu, ca şi cel din o parte a noilor ţinuturi: codul italian, acesta însuş influenţat de cel german. In tot cazul legislaţia noastră comercială nu e, în general privită, deloc mai pre jos decât cea din nouile teritorii; din contră, în unele privinţi este mai bună şi mai înaintată.

---

[1]) *Şaizeci de ani de cod civil*, 1926.

In materie de *procedură civilă* se vorbește deasemenea într'una de necontestata superioritate a procedurilor din țările alipite. E o părere — ca și altele în această problemă — isvorîtă din necunoașterea legislației din Vechiul Regat. Și dacă ea este explicabilă pentru frații de acolo este absolut de neînțeles pentru cei de aici, cari, fără de a se osteni să cerceteze ceva, se mulțumesc să repete, să repete și să răspândească asemenea idei. Nici pomeneală de superioritatea procedurii civile ruse, imitată — și încă rău — după cele germane.

Deasemenea, nu se poate afirmà că procedura ungară ar fi mai bună decât cea română. Cu totul departe de a aveà o tehnică bună, o sistematizare, simplitate, precizie, claritate sau alte calități.

Singura care are unele părți mai bune și idei mai noui este procedura civilă austriacă.

Totuș, pe bună dreptate, judecând-o în totalitatea ei nu poate fi socotită superioară celei din Vechiul Regat.

Observe oricine cunoaște bine ce avem aici, observe forma, diferitele trimiteri cu care se începe, fondul în genere al procedurii austriace, cerceteze modul cum se desfășoară un proces sub această procedură și nu văd cum s'ar puteà dovedì superioritatea ei nediscutată.

Sunt desigur unele dispoziții mai bune, cum se pot găsì în atâtea legi; dar, pentru ele, nu poate fi socotită de o superioritate așà de vădită față de a noastră încât nici n'ar trebuì să ne mai uităm la aceasta, cum au aerul să susțină admiratorii celei dintâiu. Sunt exagerări, absolut nejustificate și cari s'ar spulberà ușor dacă s'ar căutà a se cunoaște mai bine legile noastre.

In *materie penală* n'ar mai fi discuție pentrucă noul cod este gata și așteaptă numai votarea de către Parlament.

Deasemenea *sistemul nostru de autentificare* este foarte bun, e în legătură cu dreptul vechiu, și prezintă destule garanții. Imbunătățit în câteva părți e poate cel mai bun sistem.

Legea judecătoriilor de ocoale poate fi introdusă fără multe greutăți și în nouile ținuturi.

Cred că și modul de administrare a grefelor, a instanțelor în genere este mai bun aici decât peste vechile hotare; o afirmă cel puțin toți cari au cunoscut ce-i acolo.

In asemenea condițiuni, nu trebuie să se tot vorbească de superioritatea legilor și organizației din nouile provincii.

Desigur, când se vorbește de superioritate şi inferioritate în această materie, ea nu poate fi determinată cu unități de măsură. Privirea generală, întemeiată pe majoritatea elementelor componente, îndrituește însă o comparație. Asemenea comparație nu este decât în favoarea legilor din Regat.

Pe orice teren se mai poate vorbì de oarecare superioritate a noilor teritorii; nu însă pe terenul Dreptului, privit în totalitatea lui. Acesta este adevărul și el trebuie afirmat cu tărie.

* * *

Legile din nouile teritorii au un alt cusur, care e uitat mereu și care totuş trebuie luat în considerare. Ele sunt *legi străine*, impuse de cotropitori. Care e partea de contribuție românească la codul civil austriac, la legislația comercială, la dreptul cutumiar maghiar, la procedurile respective, la codul civil rus? Toate sunt legi impuse și cari au înăbușit dreptul poporului român, care de sigur a fost pe tot întinsul teritoriului său, Obiceiul pământului. Şi — dacă n'ar fi unele idei greșite — cei dintâiu, cari ar trebui să ceară legi românești ar fi tocmai Românii desrobiți. Acesta erà gestul care trebuià făcut nu apărarea unor legi străine.

Chiar dacă acele legi ar fi superioare față de ale Vechiului Regat și încă ar fi fost de aşteptat să se ceară înlocuirea lor.

Cu atât mai mult când — fără ură și fără părtinire — trebuie să se recunoască că acele legi nu sunt mai bune decât ale noastre.

Afară de acestea — fiindcă în focul discuțiilor, uneori pătimașe, s'a vorbit cândva și de numărul populației, prezentându-se numărul din nouile teritorii, egal cu al Vechiului Regat, ca un argument spre a respinge legile acestuia — e de observat că în nouile teritorii sunt atâtea legi. Cu ce drept s'ar pretinde Vechiului Regat să primească legea unuia din teritoriile liberate, când oricare din acestea este mai mic decât el? Cu atât mai mult, când alături de el ar mai fi și unele din aceste teritorii, mai apropiate ca norme juridice?

Chestiunea, însă, nici nu trebue să se pună în forma aceasta între frați, a căror unire trebue desăvârşită. Nu cu numărul se rezolvă astfel de chestiuni ci cu sufletul, încălzit de un ideal comun.

Concluzia la care ne duc aceste considerațiuni este dar că s'ar puteà extinde și în nouile teritorii legile Regatului.

Aceste legi nu sunt mai pre jos decât cele din nouile ținuturi; din contră, judecate în totalitatea lor, nu numai pe anumite texte, sunt cu o tehnică și factură superioară, cu principii susceptibile de a se potrivi vremurilor și scrise într'o limbă românească, destul de clară și înțeleasă. Codul civil, comercial, procedura și toate pe cari le-am enumerat sunt cel puțin egale celor din acele teritorii.

* * *

Aproape toate aceste legi au — apoi — *izvoare latine*; franceze, belgiene ori italiene; în toate se vede, se simte spiritul latin. De sigur aceasta contează pentru problema noastră fiindcă nu este permis, ca după atâtea secole de viață juridică, cu bază romană veche și preromană sau, forma mai nouă romanică, să ne părăsim acest patrimoniu și să ne aventurăm pe alte căi, diferite de acelea pe cari a urmat și s'a desvoltat neamul românesc. Ar fi aproape acelaș lucru ca și când, pentru desăvârșirea unității de limbă am lăsà să pătrundă, ba am introduce toată influența maghiară, germană ori rusă din limba fraților noștri sau, sub pretext de superioritate, am impune părți întregi din acele limbi.

Dacă acei dela 1864 au fost criticați c'au adus legislație străină, aproape toată latină, cum s'ar puteà admite astăzi să aducem neamului nostru legi de altă origină?

Dreptul românesc, prin legi, mai ales cele din sec. XIX, prin doctrină și jurisprudență, prin întreaga cultură juridică este un drept latin. Și așà trebue să rămână; pe aceste baze trebue să se desvolte.

* * *

Nu trebuie uitată și împrejurarea că *legile Vechiului Regat sunt legi făcute de Românii cei liberi*. Chiar dacă au fost luate din legile țărilor surori latine, dar n'au fost impuse de stăpânitori străini. Ele au fost aplicate poporului român de peste 60 de ani și într'o mare parte au pătruns în sufletul acestui popor. Prin această îndelungă aplicare, prin modificările și completările aduse, prin cultura ce s'a desvoltat pe temeiul lor, ele s'au naționalizat, ele au devenit legi românești. Și desigur, oricâtă dragoste s'ar manifestà pentru cele maghiare ori austriace — de cele rusești nu se poate vorbi—oricâte laude li s'ar aduce, oricât s'ar pretinde că poporul ține la ele — ceeace e greu

de crezut — nimeni nu va aveà curajul să susțină că sunt legi românești, strâns legate de sufletul neamului.

Relevăm că *situația din Basarabia este favorabilă introducerii legilor din Vechiul Regat.* Cum am arătat, acolo au fost introduse codul comercial, codul și procedura penală; și măsura a dat rezultate foarte bune. Departe de a fi criticată pare că se regretă că n'a fost generală. Deaceea azi se cere stăruitor grabnica unificare prin extinderea legislației din Regat.

Din raportul d-lor C. Rătescu și Climescu rezultă că aproape toți magistrații semnalează greutățile de acolo și, cu mici nuanțe privitoare la înfăptuire, aproape toată lumea cere legile Patriei mume.

Dealtfel în unele privințe, mai ales pentru Dreptul civil, găsim acolo situația Moldovei dela 1812; și ce s'a făcut dincoace de Prut, la 1864, fără nici un neajuns ci spre binele poporului, se va întâmplà și dincolo de Prut prin extinderea integrală a legislației noastre civile.

In genere terenul acolo pare foarte pregătit pentru unificarea în acest chip. Pe lângă legi s'a introdus și modul de împărțire a Dreptății, practica judecătorească, organizarea cancelariilor, ținerea hârtiilor, rânduiala de aici, ceeace a fost un necontestat progres față de ceeace erà. Când s'ar introduce și restul legilor din Regat unificarea ar fi deplină spre mulțumirea întregei populațiuni.

Dacă aceasta este situația și în Basarabia, desigur că nu se mai poate cere ca să se oprească unificarea sau să se facă în alt sens pentrucă ar existà unele păreri opuse, în restul teritoriilor unite.

Dar *chiar în celelalte teritorii au început să se manifeste păreri cari reclamă unificarea în sensul introducerii legilor din Vechiul Regat.* Mulți magistrați distinși au scris în această privință, arătând nevoia imperioasă a unificării urgente și a realizării în acest sens. Și cu cât trece vremea se face tot mai multă lumină; cu cât cunosc mai mult legile românești, cu atât chiar juriștii din acele provincii, temători altădată, nu se sfiesc azi să ceară unificarea în modul arătat. La aceasta au contribuit, mult, unificarea jurisprudenței prin noua lege a Casației, unitatea de organizare judecătorească și alte legi făcute în ultimii ani.

Nu mă îndoiesc că dacă s'ar întrebà poporul, mulțimea, dându-i-se explicațiile cuvenite spre a nu căderà victimă celor interesați, n'ar fi decât un răspuns: legile României.

Dealminteri în fond nici *nu sunt deosebiri așà de extraordinare* în majoritatea legilor, încât să se turbure cei de dincolo la gândul introducerii legilor de aici. Cei ce cunosc puțin drept comparat, cei ce au aplicat și legile de acolo și cele de aici văd că nu sunt diferențe prea mari, cari ar sdruncinà viața poporului.

Unificarea va turburà — poate — deprinderile practicianilor, cari vor trebuì să muncească cu învățarea celor noui, dar nu din această cauză se va oprì ori întârzià desăvârșirea unității unui neam.

Dacă s'ar cercetà — cu bunăvoința pe care o impune datoria de Român — s'ar vedeà diferențele și s'ar găsì mijloacele de ușurarea înlăturării lor. Și opera s'ar realizà fără multă întârziere.

Prin urmare *mijlocul cel mai potrivit pentru unificare este introducerea legislației din Vechiul Regat și în nouile teritorii.*

Nimeni, însă, nu poate pretinde ca legile de aici să fie introduse în totul așà cum sunt, pentrucă trebuie să recunoaștem — e o datorie de cinste științifică și de respect al progresului — că *unele dispoziții din aceste legi nu mai corespund cerințelor vremii și trebuesc modificate*. Dacă în legile din ținuturile noui găsim dispoziții mai bune putem sau să le generalizăm introducându-le în legea unitară sau, în orice caz, să nu le înlocuim cu cele din Regat, ci să le păstrăm, cel puțin pentru câtva timp, până când se vor alcătuì, pentru aceà materie, texte uniforme mai bune pentru toată țara.

Vom luà ca exemplu Codul civil. Materia persoanelor este reglementată aproape la fel și peste Carpați. Majoritatea e fixată printr'o lege la 21 ani peste tot. In materia tutelei s'a introdus prin legea de organizare judecătorească modul de administrare prin tribunale și judecătorii ca în Vechiul Regat. In Basarabia e introdus acì Codul civil.

In materia bunurilor și a obligațiilor nu sunt mari diferențe, fiind la bază în genere principiile romane; o deosebire mai însemnată e în privința transmiterii proprietății, care acolo nu se operează numai prin efectul consimțimântului.

Acelaș lucru se poate observà în materia contractelor.

Diferențe mai pronunțate sunt cu privire la situația femeii mă ritate, care e incapabilă după codul nostru, la copiii naturali, soț supraviețuitor, în materia privilegiilor, ipotecilor și în special cu privire la publicitatea drepturilor reale imobiliare, unde avem acolo registrele

de proprietate, cărţi funduare, funciare în Bucovina, sau altele similare, mai puţin bine organizate în Basarabia.

Fără îndoială că situaţia femeii măritată sau celelalte materii nu pot fi schimbate în sensul codului român şi nici sistemul cărţilor funduare nu poate fi înlocuit prin sistemul nostru de publicitate, mai puţin bun.

Pentru femeia măritată, mai ales în urma art. 6 din Constituţie, va trebuì să i se dea egalitatea civilă în toată ţara; în acest sens s'ar modificà în legea de unificare toate textele din codul civil cari s'ar găsì că trebuesc imediat îmbunătăţite.

Cât pentru registrele de proprietate ele ar fi păstrate în Ardeal şi în Bucovina şi s'ar luà măsuri pentru întocmirea lor, şi în restul ţării. Ar rămâne astfel neunificată această parte a legislaţiei civile pentru un timp, pe care ar trebuì să ne silim a-l face cât mai scurt.

In acelaş mod s'ar procedà şi cu *codul comercial*, *procedura civilă* şi celelalte legi. Cât pentru *legea de autentificare* am arătat că e mai bun sistemul vechiului Regat, oricât ar displace notarilor şi altora cari nu-l cunosc ori nu-l vor aprecià cu dreptate.

Partea care va păreà ceva mai greu de întocmit va fi *procedura civilă*. Luându-se de bază tot cea română, care are foarte multe părţi superioare, ea poate fi completată cu unele dispoziţii mai ales din cea bucovineană, nu însă în sensul aspru şi bogat în nulităţi şi decăderi al legii accelerării. Folosind materialul ce avem, cu un spirit larg, doritor de a uşurà împărţirea justiţiei, se poate extinde şi procedura noastră, în toată ţara, fără neajunsuri pentru cetăţeni.

Mai ales aplicarea acestei proceduri ar dovedì cât de bună este faţă de celelalte.

***

In toată această problemă a unificării şi mai ales în privinţa realizării ei să nu uităm că noi nu suntem în situaţia Poloniei, Cehoslovaciei, care acum au luat fiinţă ca State şi cari n'au o legislaţie cum este a noastră.

Noi avem, cum se ştie, o legislaţie, un Drept românesc, cu care ne putem comparà cu foarte multe din Statele civilizate şi pe care n'avem motive să-l părăsim.

Până şi în Jugoslavia, a cărei situaţie diferă de a noastră în multe privinţe, tendinţa dominantă este de a se introduce peste tot legislaţia din Serbia.

Avem însă un exemplu hotărîtor în sensul propus aci, în modul pe care am spus că l-au întrebuințat Francezii pentru unificare în Alsacia și Lorena.

Am explicat mai sus că numărul mare ori mic al populației, față de Patria mumă, n'are importanță nici la noi și în tot cazul nici numărul nu este contra Vechiului Regat.

In Alsacia și Lorena, după o așteptare care nu se mai puteà lungì, Francezii au introdus prin legile din 1 Iunie 1924, aplicabile dela 1 Ianuarie 1925 legislația civilă și comercială franceză în provinciile desrobite, cu toate că s'a recunoscut superioritatea codului civil german, a codului de comerț, a altor legi, etc.

Operația n'a fost ușoară pentrucă diferențele între acele legi erau foarte mari și numeroase, în materia persoanelor, a tutelei, a regimului dotal, în materia ipotecară, a cărților funciare, etc. Totuș s'a trecut peste toate obiecțiunile și s'a introdus legislația franceză.

S'a făcut excepție, cum ați văzut, numai pentru unele materii, cari — după părerea generală — trebuesc modificate și în legile franceze, cum este situația femeii măritate, cărțile funciare, etc. Dispozițiile privitoare la acestea au fost păstrate dar numai pentru o perioadă de 10 ani, în care e de așteptat că se va face modificările cuvenite și se va stabilì astfel un regim unitar și asupra acestor materii.

La noi lucrul se prezintă mai simplu. N'avem în noile teritorii o legislație cum este cea germană, superioară celei din vechiul Regat; avem în schimb — acì — o legislație, care în unele privințe întrece pe cea franceză. Se poate dar întrebuințà mai lesne sistemul utilizat de Francezi, îndreptând unele texte cari pot fi modificate ușor, cum e pentru femeia măritată, pentru căutarea paternității și altele și păstrând pentru un timp — fie de 10 ani — unele instituții care trebuesc introduse în toată țara, cum e aceà a cărților funciare.

Inteleasă astfel unificarea nu mai apare ca o lucrare de zeci de ani.

* * *

VII. Admițându-se aceste norme de unificare, cum s'ar procedà, care ar fi *modul de lucru?*

La noi, ca și în alte părți s'a întrebuințat *sistemul Comisiunilor extra-parlamentare*, mai totdeauna foarte numeroase. Rezultatele n'au fost mulțumitoare. Ceeace s'a făcut în decurs de câțiva ani este foarte puțin. S'a dovedit că sistemul nu e bun. In astfel de Comisiuni nu

se întâlnesc — cum ar trebuì — oameni cu aceeaş pregătire, cu aceeaş metodă de lucru, cu o mentalitate oarecum asemănătoare. De aci discuţii nesfârşite, de multe ori pentru lucruri elementare, cari n'ar trebuì să răpească o clipă din timpul unor oameni însărcinaţi să rezolve chestiuni mai importante; de aci numeroase divergenţe de opinii şi mari întârzieri până să se ajungă la stabilirea unor reguli, cari nu totdeauna sunt cele mai bune fiindcă deseori sunt rezultatul unor tranzacţii spre a se pune capăt discuţiilor.

Urmează apoi greutăţile redactării, care nu poate fi făcută într'o comisie numeroasă, ci tot de unul sau 2 dintre membri; chiar când e alcătuită de aceştia încep alte discuţii în Comisie, alte întârzieri şi foarte deseori rezultatul nu e mai bun decât de s'ar fi primit redacţia celor puţini.

Este aproape neîndoios — în urma experienţelor făcute — că *mijlocul cel mai bun pentru intocmirea ori modificarea legilor este de a le incredinţà unei singure persoane, bine pregătită şi deprinsă cu asemenea lucrări. Cel mult pot fi întrebuinţate 2—3 persoane, cari e de preferat să-şi împartă materia, să lucreze separat şi în urmă să coordoneze lucrările.* Aşà s'au şi înfăptuit mai toate lucrările mari legislative; aşà s'a lucrat codul civil austriac, aşà s'au făcut codurile Calimach şi Caragea; aşà s'au făcut lucrările cari au dus la întocmirea codului civil francez, italian; aşà s'a procedat cu codul civil elveţian, opera lui Huber. In acelaş fel, după îndelungate încercări, s'a ajuns la întocmirea Codului civil brazilian, încredinţat lui Clovis Bovilacqua, care l-a terminat în 6 luni [1]).

Acest mod e întrebuinţat şi de Poloni şi de Cehoslovaci pentru unele părţi din legislaţie.

Acesta este sistemul pe care-l recomandă aproape toţi cari s'au ocupat de chestiune.

De sigur că este cel mai bun sistem fiindcă o lege cere unitate, cere concordanţă de principii şi texte, ceeace nu se poate stabilì decât prin activitatea aceleiaş minţi.

De altă parte, elaborarea unei legi fiind o muncă extrem de grea, care cere cunoştinţe profunde şi întinse şi o tehnică specială, ea reclamă persoanele cele mai pregătite în ramura Dreptului, cu o minte capabilă de sintetizare, clară şi în stare să dea o redactare precisă,

[1]) *Les transformations du droit dans les principaux pays depuis 50 ans,* vol. II, p. 127 şi urm.

care să poată fi înțeleasă ușor și să nu dea naștere, în orice moment, la îndoeli și controverse.

După ce un proiect a fost alcătuit el poate fi supus unei Comisiuni; în tot cazul, după o întinsă publicitate, să fie adunate observațiile și în urmă supus și autorului ori Comisiunii spre a i se da forma definitivă.

Consiliul legislativ la noi revede, uneori întocmește proiectele. Alcătuirea sa și modul de lucru sunt însă susceptibile de diverse observații. Este, între altele, întrebare dacă pentru marea operă a unificării dreptului privat va da rezultatele așà de mult așteptate dela el și dacă nu vor începe iarăș discuțiile îndelungate iar unificarea va întârzià încă mulți ani. In ce ne privește dorim ca acest Consiliu să-și îndeplinească marele rol pentru unificare, cât mai bine și mai curând.

Presupunând că se vor înfăptuì proiectele de unificare, cum vor fi transformate în legi? Dacă se admite sistemul de mai sus ele n'ar fi prea lungi; oricât de mult s'ar vorbì în Parlament asupra lor, tot vor fi votate sau respinse într'un timp relativ scurt.

Dacă însă s'ar face proiecte de transformări mai adânci a legilor din Vechiul Regat sau s'ar face coduri noui, atunci problema devine cu totul grea.

Crețeanu se plângeà la 1859 că nici în 10 ani nu s'ar face unificarea. Azi am puteà spune că nici în 30 de ani nu s'ar terminà trecerea unei asemenea opere prin discuțiile parlamentare. Experiența tuturor țărilor e dovada deplină a greutăților imense pentru a isbutì.

Deaceea s'a recurs la alte sisteme. Pe vremuri erau Comisii mai restrânse. Azi se numește o Comisiune parlamentară, care cercetează proiectul, îl modifică, îl îndreptează ascultând criticele așà că în Parlament discuțiile se reduc. Cam în acest fel s'a procedat la alcătuirea Codului nostru de comerț. Sau se numește o Comisiune parlamentară, care studiază proiectul, aducându-i modificările trebuincioase și-l supune — apoi — Parlamentului. Acesta n'are dreptul decât să-l primească în totul sau să-l respingă, iar nu să-l modifice; deci un procedeu cam în genul Tribunatului din timpul Revoluției franceze, procedeu mai expeditiv, dar care atinge dreptul Parlamentului și care într'un Stat constituțional, nu poate fi stabilit decât cu voia aceluia.

Acest procedeu e propus în Polonia și e admis de Constituția Jugoslaviei (art. 133).

Rămâne ca admisibil sistemul de a se formà de Parlament comisiuni din membrii cei mai pregătiți, care să dea proiectului alcătuirea cea mai nemerită, iar patriotismul parlamentarilor să-i convingă a renunțà la prea multe discuții.

In cazul nostru — repet — dacă se admite sistemul introducerii legilor din Vechiul Regat, proiectul sau proiectele de introducere n'ar necesità desbateri prea lungi.

Cu modul arătat până aci, am ajunge ca într'un timp relativ scurt să avem unificarea înfăptuită, în forma cea mai completă ce va fi cu putință în împrejurările de azi.

In urmă, se pot întrunì câte Comisii vor voì cei dornici de discuții și vor alcătuì coduri cât mai perfecte, chiar în zeci de ani. Când vor fi gata, țara le va cunoaște, le va discutà timp de ani, le va primì poate și vom ajunge să avem nu numai aceleași legi în cuprinsul României ci și cele mai bune.

Până atunci însă Statul român va aveà în legile introduse, în chipul ce am propus acì, o legislație unitară, care îl va fi scăpat de pericolul haosului și care-l va consolidà.

Nu va fi o legislație perfectă ci cu oarecare defecte, deși sunt convins că, prin muncă serioasă a oamenilor pregătiți, defectele vor fi cât mai puține.

Chiar cu defecte o legislație uniformă va fi o binefacere pentru neam. Nu e îndoială că e de preferat o legislație uniformă, mai puțin bună, dar realizată mai curând decât o legislație perfectă peste 30 de ani.

* * *

Dacă totuș introducerea în întreaga țară ar necesità o întârziere *se pot luà măsuri cu un caracter parțial.*

Astfel *s'ar puteà face — deocamdată — unificarea pentru Basarabia,* extinzându-se în toată această provincie: codul civil, procedura civilă, legea judecătoriilor de ocoale, legea autentificării, care sunt reclamate de cei de acolo.

Obiecțiunea că această procedare n'ar fi îngăduită de Constituție este nefondată.

Art. 37 prevede că se vor revizuì toate codicele și legile existente în diferitele părți ale Statului român, spre a se pune în armonie cu Constituția de față și asigurà unitatea legislativă, iar până atunci ele rămân în vigoare.

Din acest text rezultă numai că până la revizuire, pentru a fi puse de acord cu Constituția și asigură unitatea, rămân în vigoare, ceeace nu contestă nimeni; de nicăiri nu rezultă că această revizuire și unificare nu se poate face sau aplică treptat, treptat pentru anumite teritorii. Dealtminteri s'a și procedat în acest fel între altele cu extinderea procedurii civile în județele Cahul și Ismail (art. 322 legea organizării judecătorești), cu însăș unele texte din legea Curții de Casație, prin care s'a extins în totul dispozițiile ei pentru Bucovina și Basarabia, lăsându-se însă, în anumite cazuri, Curților de Apel din Ardeal dreptul de a judecà recursurile.

Ar fi apoi curios ca dacă interesele unei provincii ar cere o legiferare urgentă asupra unor chestiuni, în vederea unificării, să nu se poată face nimic pe motiv că nu se realizează unificarea acestor chestiuni în întreaga țară; ar fi consacrarea normei că dacă nu pot face totul, să nu mai fac nimic, ceeace fără îndoială că nu e în spiritul și rostul Constituției.

Dealtfel chiar când se va face unificarea vor fi dispoziții, cari nu se vor puteà aplicà îndată în toată țara; așà se va întâmplà când se vor introduce cărțile funduare și în Vechiul Regat, care vor fi înfăptuite treptat, treptat. Nimeni, însă, nu va puteà pretinde că la aceasta s'ar opune Constituția.

Prin urmare, chiar sub forma extinderii numai a unor legi și în alte provincii, dacă se face un pas spre unificare, este necesar să se facă.

* * *

In vederea unificării, erà de dorit ca juriștii să depună mai multă muncă, în loc de a fi pentru sau contra unificării sau de a se mărgini să cunoască numai legile din ținutul fiecăruia. Ar fi fost de mare folos ca în Facultăți și în publicații să se fi făcut cercetări în mod comparativ pentru diferitele legi; din ele s'ar fi văzut care sunt cele mai bune, cele mai potrivite pentru noi și s'ar fi înlesnit opera legiuitorului. Multe din stările de azi ar fi fost înlăturate, ar fi fost schimbate, iar unificarea ar fi realizat mari progrese.

Și acum, încă, utilitatea unor asemenea cercetări este necontestată.

Independent de modalitățile pentru înfăptuirea unificării, să fim cu toții convinși de însemnătatea și necesitatea ei și să lucrăm intens și grabnic pentru îndeplinire.

Este de dorit, mai mult ca oricând, ca în această operă să nu uităm o clipă că nu poate fi vorba de interese locale, de ambiţiuni, prejudecăţi ci numai de interesele vitale ale neamului.

Unitate deplină în toate domeniile, pe temelii şi în spirit românesc, asta e datoria acelora, cari au avut norocul să vadă aevea visul Românismului şi care au misiunea să asigure cu dreptate, pentru vecie şi în chip solid, întruparea lui măreaţă.

Aducă fiecare contribuţia sa, stăruească cu nestrămutată convingere că unificarea pe teren legislativ este spre binele tuturor, care trăesc în acest Stat şi că este, mai ales, o datorie naţională care trebuie îndeplinită cât mai curând.

CUPRINSUL

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III

	Lei
TOMUL I (1922—23):	100.—
VASILE PÂRVAN. Consideraţiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice.	10.—
ZENOVIE PÂCLIŞANU. Luptele politice ale Românilor ardeleni din 1790-1792.	12.—
ZENOVIE PÂCLIŞANU. Din istoria bisericească a Românilor transilvăneni: «Teologul» vlădicilor uniţi.	28.—
ANDREIU RĂDULESCU. Pravilistul Flechtenmacher.	16.—
TEODOR V. STEFANELLI. Cadastru şi cărţi tabulare.	5.—
Dr. IACOB RADU. Manuscriptele din Bibl. Episcopiei unite din Oradea-Mare.	12.—
N. IORGA. Un colaborator francez la Unirea Principatelor, Paul Bataillard.	5.—
N. IORGA. Ernest Renan.	5.—
TOMUL II (1923—24):	130.—
VASILE PÂRVAN. Histria VII.	40.—
ANDREIU RĂDULESCU. Publicitatea drepturilor reale imobiliare şi registrele de proprietate.	15.—
TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU. Un fragment de *ΛΗΚΥΘΟΣ* funerar atic de marmoră.	6.—
SILVIU DRAGOMIR. Originile coloniilor române din Istria.	8.—
ION I. NISTOR. Pomenirea lui Dimitrie Cantemir-Voevod.	8.—
C. MARINESCU. Infiinţarea Mitropoliilor în Ţara Românească şi în Moldova.	8.—
Dr ANDREIU VERESS. Pribegia lui Grigoraşcu-Vodă prin Ungaria şi aiurea.	20.—
N. IORGA. Comemorarea lui Jules Michelet.	5.—
N. IORGA. Un cioban dascăl din epoca de transiţie a culturii noastre.	5.—
TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU. Memnon, titularul decretului de onoare atenian. I. G. II, 1, 356.	8.—
N. IORGA. Note polone.	12.—
TOMUL III (1924—26):	840.—
ION ANDRIEŞESCU. Piscul Crăsani.	40.—
V. PÂRVAN. Getica.	800.—
TOMUL IV (1924):	160.—
IOAN C. FILITTI. Despre Negru-Vodă.	12.—
VINTILĂ MIHĂILESCU. Aşezările omeneşti în Câmpia Română la mijlocul şi sfârşitul sec. XIX.	25.—
Dr. ANDREIU VERESS. Campania creştinilor în contra lui Sinan-Paşa.	25.—
P. P. PANAITESCU. Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin.	60.—
N. IORGA. I. Domniţa Anca şi patronajul ei literar; II. O prigonire politică sub Fanarioţi.	25.—
N. IORGA. I. Cea dintâiu istorie universală tipărită în Transilvania; II. Moşiile familiei Beldy în Ţara Românească.	12.—
N. IORGA. Procesele călugărilor dela Sântilie şi Gheorghe, pisarul leşesc.	10.—
I. VLĂDESCU. Inceputul anului în cronicele moldoveneşti până la Ureche.	12.—
G-ral R. ROSETTI. Studii asupra chipului cum se făptuià răsboiul de către Ştefan-cel-Mare. — Mem. I—III.	25.—

	Lei
TOMUL V (1925—26):	160.—
N. IORGA. Comemorarea lui Edgar Quinet, cu ocaziunea semicentenarului morţii lui.	5.—
IOAN ANDRIEŞESCU. Consideraţiuni asupra tezaurului dela Vâlci-Trân lângă Plevna (Bulgaria).	15.—
AL. BUSUIOCEANU. Câteva portrete noui ale lui Mihai-Viteazul.	8.—
ANDREIU RĂDULESCU. Dreptul de moştenire al soţului supravieţuitor.	30.—
N. IORGA. Trei călători în Ţările Româneşti: Caronni, Rey, Kunisch şi originea «Luceafărului» lui Eminescu.	10.—
I. LUPAŞ. Din activitatea ziaristică a lui Andreiu Mureşeanu.	60.—
N. IORGA. Lucruri noui despre Chilia şi Cetatea-Albă.	15.—
N. IORGA. Un prinţ portughez cruciat în Ţara Românească a sec. al XV-lea.	10.—
N. IORGA. O istorie a lui Mihai-Viteazul de el însuş.	10.—
TOMUL VI (1926—27):	300.—
G-ral R. ROSETTI. Studii asupra chipului cum se făptuià răsboiul de către Ştefan-cel-Mare. — Mem. IV şi V.	50.—
N. IORGA. O mărturie din 1404 a celor mai vechi «Moldoveni».	8.—
N. IORGA. O tipăritură românească la Uppsala.	15.—
N. IORGA. Goleştii şi alţi elevi ai lui Töpffer în Geneva.	10.—
ANDREI RĂDULESCU. Şaizeci de ani de Cod Civil.	20.—
N. IORGA. Ştiri nouă despre biblioteca Mavrocordaţilor şi despre vieaţa muntenească în timpul lui Constantin-Vodă Mavrocordat.	18.—
N. IORGA. Cea mai veche ctitorie de nemeşi români din Ardeal (1408—9).	15.—
N. BĂNESCU. Opt scrisori turceşti ale lui Mihnea II «Turcitul».	30.—
G. VÂLSAN. Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir.	30.—
N. IORGA. Foaia de zestre a unei domniţe moldoveneşti din 1587 şi exilul din Veneţia al familiei sale.	15.—
V. MOTOGNA. Răsboaiele lui Radu Şerban (1602—1611).	30.—
ETTORE PAIS. Gli scavi di Pompei ed il tesoro di Mahdia.	12.—
Dr. ANDREI VERESS. Scrisorile Misionarului Bandini din Moldova (1644—1650).	25.—
TOMUL VII (1927):	300.—
CONST. C. GIURESCU. Organizarea financiară a Ţării-Româneşti în epoca lui Mircea cel Bătrân.	25.—
CONST. I. KARADJA. Delegaţii din ţara noastră la consiliul din Constanţa (Baden) în anul 1415.	30.—
N. IORGA. Noi acte româneşti la Sibiiu.	25.—
N. IORGA. Momente istorice.	8.—
N. IORGA. Informaţiuni germane despre România şi Basarabia pe la 1870.	10.—
Dr. ANDREI VERESS. Păstoritul ardelenilor în Moldova şi Ţara-Românească până la (1821).	60.—
CONST. C. GIURESCU. Nicolae Milescu Spătarul.	32.—
ŞT. METEŞ. Contribuţiuni nouă privitoare la familia boierească Buhuş din Moldova.	30.—
I. NISTOR. Răsunetul răsboiului din 1877 în Bucovina şi Basarabia.	12.—
N. IORGA. Ultimele scrisori din ţară către N. Bălcescu.	10.—
N. IORGA. Incă un portret al lui Mihai Viteazul.	10.—
ANDREI RĂDULESCU. Unificarea legislativă.	40.—